

19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'ye Yapılan Göçler, Göçmenlik ve Sosyal Uyum

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

**19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE
TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇLER,
GÖÇMENLİK VE SOSYAL UYUM**

Editör
Zehra ASLAN

Ankara, 2022

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

İnceleyenler : Doç. Dr. Nurten ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜZEL

Yay. Haz. : Uzm. Duygu TÜRKER ÇELİK
Grafik Tasarım : Selen KUYUCU

KİTAP SATIŞ : **ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ**
Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay/ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel : 009 (0312) 285 65 11
Belgegeçer : 009 (0312) 285 65 73
web : <http://www.atam.gov.tr>
e-mağaza : emagaza-atam.ayk.gov.tr

ISBN : 978-975-17-5359-5
YAYIN NO : 531

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	XII
SUNUŞ (Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN)	XVII
EDİTÖRDEN	XIX

GİRİŞ

GENEL HATLARIYLA 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE
GÖÇ, GÖÇMENLİK VE İSKÂN

Prof. Dr. Zehra ASLAN	1
-----------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇTE GÖÇ

1.1. AZERBAYCANLILARIN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA
GÖÇÜNDEKİ YERİ ÜZERİNE (XIX-XX. Yüzyılın Başları)

Araştırmacı Narmin KHANMAMMADOVA	13
--	----

1.1.1. Edirne Antlaşması'na Kadar Azerbaycan'dan Yapılan Göçler..... 13

1.1.2. Edirne Antlaşması Kırım Savaşı Arasında Yapılan Göçler..... 16

1.1.3. Kırım Savaşı'ndan Sonra Yapılan Göçler..... 17

1.2. AZERBAYCAN'DAN AMASYA'YA GÖÇ VE NEDENLERİ

Öğr. Gör. Feride MİRİŞOVA.....	22
--------------------------------	----

1.2.1. Türk Destan ve Eserlerinde Göç 22

1.2.2. Azerbaycan'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler 24

1.2.3. Amasya'ya Yapılan İlk Göçler	26
1.2.3.1. Siraceddin Şirvani ve Amasya	28
1.2.3.2. Mir Hamza Nigari ve Amasya	29
1.2.3.3. Mahmud Efendi ve Amasya	30
1.2.4. Azerbaycan'dan Türkiye'ye Göçlerin Etkileri	31
1.3. BULGARİSTAN GÖÇLERİ SONRASI TROYA ÇEVRESİNDE KURULAN YENİ KÖYLER VE YERLEŞİK (MANAV) KÖYLERLE YAŞANAN SORUNLAR	
Fecri POLAT	35
1.3.1. Balkanlar ve Troya	35
1.3.2. Troya ve Çevresine 19. Yüzyılda Yaşanan Göçler	38
1.3.3. 20. Yüzyılın Başında Yaşanan Göçler	48
1.3.4. 20. Yüzyılın Ortalarında Yaşanan Göçler	51
1.4. MÜBADİL RUMLARLA BİRLİKTE MUĞLA'DAN GİDEN DEĞERLER	
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	62
1.4.1. Farklı Dönemlerden İki Örnek	62
1.4.2. Muğla'daki Mübadil Rumların Yanlarında Götürdükleri Değerler	63
1.4.3. Yunanistan'a Giden Rumlardan Yararlanma Düşüncesi	67
1.5. 1908'DEN 1935 YILINA KADAR BULGARİSTAN'DAKİ SİYASİ HAYATIN BULGARİSTAN TÜRKLERİNE ETKİLERİ VE 1930-1935 YILLARI ARASINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE SİĞINAN BAZI MÜSLÜMAN TÜRKLERİN BİLGİLERİ	
Uğur YILMAZ	73
1.5.1. Bulgar İsyanı Sonrasındaki Gelişmeler	73
1.5.2. "Bulgaristan Türkleri" Meselesinin Ortaya Çıkışı	75

1.5.3. Bulgaristan'daki Siyasi Hayatın Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Etkileri (1919-1929).....	77
1.5.4. Bulgaristan'daki Siyasi Hayatın Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Etkileri (1930-1935)	79
1.5.5. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yaşanan Göçler.....	81
1.5.6. Türkiye'ye Sığınan Bazı Bulgaristan Türklerinin Bilgileri.....	82
1.6. SERBIAN COMMUNITY IN ISTANBUL IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WORLD WARS (1918-1941)	
Prof. Dr. Vladan VİRIJEVIĆ	89
1.6.1. The Serbian Community During the 19th and the Beginning of the 20th Century in Turkey.....	89
1.6.2. The Serbian Community in Istanbul During the 1920s and 1930s - a Decades of Temptations and Challenges	92
1.6.3. Educational, Cultural and Religious Circumstances of “Istanbul Serbs”	95
1.7. TÜRKLERİN VARDAR MAKEDONYASI VE KOSOVA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇÜ (1912-1971)	
Prof. Dr. Recep ŞKRİYEL	103
1.7.1. Türklerin “Güney Sırbistan'dan” Göçü	104
1.7.2. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı İçinde Türk ve Diğer Müslüman Halklarının Durumu.....	106
1.7.3. 1953-1971 Yılları Arasında Türklerin Göçü.....	112
1.8. 1949 SONRASI DOĞU TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN DURUMU	
Doç. Dr. Ömer KUL	120
1.8.1. 1949 Büyük Göçü	120
1.8.2. 1965 ve 1967 Göçleri.....	129
1.8.3. 5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları Sonrası Yaşanan Göçler.....	132

1.8.4. Çözüm Önerileri	138
1.9. GÖÇMEN VE MÜLTECİLER TÜRKİYE YARDIM BİRLİĞİNİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ	
Prof. Dr. Yasemin DOĞANER	147
1.9.1. 1950-51 Göçünün Başlaması	147
1.9.2. Göçmen ve Mülteciler Yardım Birliğinin Kuruluşu	149
1.9.3. Göçmenlere Yapılan Yardımlar (Aralık 1950-Nisan 1951)	153
1.9.3.1. Birliğe Yurt İçinden Yapılan Yardımlar.....	154
1.9.3.2. Yurt Dışından Gelen Yardımlar	162
1.9.4. 1951 Yılı Mayıs Ayından İtibaren Yapılan Faaliyetler	165
1.9.5. Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlere ve Yapılan Yardımlara Genel Bir Bakış.....	168
1.10. BİR YEREL VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI: 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ILICA KÖYÜNE (BALIKESİR İLİ BALYA İLÇESİ) YAPILAN GÖÇ VE GÖÇMENLER ÜZERİNE	
Dr. Öğr. Üyesi İsmail OĞUZ-Öğr. Gör. Şükran OĞUZ	175
1.10.1. Ilıca'nın Tarihine Genel Bakış.....	175
1.10.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Öncesi Ilıca'da Göç ve Göçmenler.....	179
1.10.3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) Millî Mücadele'ye Ilıca'da Göç ve Göçmenler	183
1.10.4. Millî Mücadele Dönemi'nde Ilıca'daki Pomak Türkleri	191
1.10.5. Cumhuriyet Devri Ilıca'da Göç ve Göçmenler.....	193
1.11. GÖÇLERİN SONUCU OLARAK KÖYLERDE GELENEKSEL YAŞAMIN VE KÜLTÜRÜN DEĞİŞİMİ: KÜRTÜN ÖRNEĞİ	
Prof. Dr. Osman KÖSE	206
1.11.1. Kürtün'den Göçler.....	206

1.11.1.1. Farklı Kentlere Göçler	208
1.11.1.2. Eğitim Amacıyla Göçler	209
1.11.1.3. Çevre İllere İşçi Göçü	210
1.11.1.4. Yurt Dışına İşçi Göçleri	211
1.11.2. Kürtün'de Sosyal Değişim.....	212

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYOKÜLTÜREL VE EKONOMİK BOYUTUYLA GÖÇ

2.1. GERÇEĞİN KURGUSU: TÜRK ROMANINDA BALKAN SAVAŞLARI VE GÖÇ

Öğr. Gör. Dr. Emrah SEFEROĞLU218

2.1.1. Türk Edebiyatında Anadolu Dışındaki Türkler ve Balkanlardaki Durum.....218

2.1.2. Gerçekten Kurguya: Balkan Asimilasyonu - Zorunlu Göç.....219

2.1.2.1. Akın Yolcuları219

2.1.2.2. Güzel Hatice.....223

2.1.2.3. Azap Toprakları225

2.1.2.4. Bizim Diyar.....226

2.1.2.5. Günbatımı.....226

2.1.3. Beş Eserin Kurgusu.....227

2.2. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE NÜFUS, GÖÇ, GERİ DÖNÜŞ VEYA ÜÇÜNCÜ SEÇENEĞİN İMKÂNI ÜZERİNE

Doç. Dr. Emin Yaşar DEMİRCİ.....230

2.2.1. Tarihin Tanıklık Ettiği Büyük Göçler ve Teoriler230

2.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu.....233

2.2.3. Doğu Karadeniz'de Coğrafya, Nüfus ve Göç.....235

2.2.4. Neden Göç Ediyorlar?.....237

2.2.4.1. Memlekete Geri Dönme	238
2.2.4.2. Göç Etme Düşüncesi	240
2.2.4.3. Yaşamak İstedığı Yer	241
2.2.4.4. Yakınların Geri Dönmeleri.....	243
2.2.4.5. Üçüncü Durumun İmkânı Üzerine.....	244
2.2.5. Anketten Çıkan Sonuç, Değerlendirme ve Çözüm Önerileri.....	247
2.3. ON YIL ÖNCE ON YIL SONRA SURİYELİ VE AFGAN GÖÇMENLERE YÖNELİK “SÖZCÜ” VE “YENİ ŞAFAK” GAZETELERİ ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA	
Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ	254
2.3.1. Metodolojik Yaklaşım	254
2.3.2. Göç ve Arap Baharı	255
2.3.3. Suriyeli Göçmenlerin Hukuki Statüsü ve Durumları	257
2.3.3.1. Verilerle Suriyeli Göçmenler.....	260
2.3.3.2. 2011-2012 Yıllarında Suriye Haberleri.....	261
2.3.4. 2021 Yılı Afgan Göçü ve Afganistan Haberleri.....	263
2.3.5. Genel Bir Değerlendirme	266
2.4. 21. YÜZYIL’DA ORTA DOĞU’DAN TÜRKİYE’YE GÖÇÜN ETKİLERİ: RİSKLER VE FIRSATLAR	
Doç. Dr. Çağatay SARP	269
2.4.1. Uluslararası Göçlerin Seyri.....	269
2.4.2. Orta Doğu’dan Türkiye’ye İnsan Akışı	275
2.4.3. Göçle Gelene Dair.....	278
2.5. KAYSERİ-SAHABİYE MAHALLESİNİN 2010 SONRASI SOSYOKÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ: KENT VE GÖÇ BAĞLAMINDA BİR ANALİZ	
Melike MUTLU	294

2.5.1. Kayseri Kent Merkezinin Kentsel ve Sosyokültürel Dönüşümüne Kısa Bir Bakış.....	294
2.5.2. Sahabiye Mahallesi ve Değişen Yüzleri: Mahalleye İç ve Dış Göçler.....	296
2.5.3. Amaç ve Yöntem.....	299
2.5.4. Bulgular ve Tartışma.....	301
2.5.5. Göç, Mekânsal Kümelenme ve Görünür Hale Gelen Kentsel Çöküntü	302
2.5.6. Sahabiye Mahallesi'ndeki Dönüşümlerin Esnaflara Etkileri	306
2.5.7. Dayanışma, Çatışma ve Uyum Bağlamında Bir Analiz	315
2.6. ULUSLARARASI GÖÇ VE ULUSAŞIRILIĞIN GELECEĞİ: GÖÇMEN DÖVİZLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	
Arş. Gör. Fatih ÇELİK	319
2.6.1. Küreselleşme ve Uluslararası Göç	319
2.6.2. Uluslararası Göç ve Ulusaşırılık	322
2.6.3. Ulusaşırılık ve Göçmen Dövizleri İlişkisi.....	325
2.6.4. Ulusaşırılığın Geleceğine İlişkin Öngörüler	330
2.7. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI, İŞ GÜCÜ DURUMU VE EĞİTİM DÜZEYİNİN İÇ GÖÇE ETKİSİ: İBBS DÜZEY 2 VERİLERİNE GÖRE PANEL VERİ SONUÇLARI	
Prof. Dr. Seymur AĞAZADE	334
2.7.1. Teorik ve Uygulamalı Literatürde İç Göçün Belirleyicileri	334
2.7.2. Model, Veri ve Değişkenler.....	336
2.7.3. Yöntem	337
2.7.4. Değişkenlerin Temel İstatistiksel Özellikleri ve Korelasyon.....	338
2.7.5. GMM Tahmin Sonuçları	340

2.8. KÜLTÜREL SERMAYE Mİ? KÜLTÜREL ÇÖZÜLME Mİ? GÜRCİSTAN'DAN ARTVİN'E GÖÇÜN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	
Doç. Dr. Kerem ÖZBEY	346
2.8.1. Kültürel Sermaye ve Kültürel Çözülme.....	346
2.8.2. Gürcistan'dan Artvin'e Göçler.....	349
2.8.2.1. Araştırmanın Yöntemi	350
2.8.2.2. Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirme.....	353
2.8.3. Bir Ekonomik Sermaye Biçimi Olarak Göçe Kayıt Dışı İstihdam	353
2.8.4. Ekonomik Sermayenin Yükselişi Karşısında Kültürel Sermayenin Düşüşü	354
2.8.5. Göçün Toplumsal ve Kültürel Etkileri: Kültürel Çözülme Dayalı Göç Deneyimi.....	358
2.9. MÜLTECİ ÇOCUKLARIN OKULLAŞMA SÜRECİNDE BİR ARAÇ OLARAK SOSYAL REÇETELEME, SANATLAR VE DRAMA	
Prof. Dr. Ruken AKAR VURAL	366
2.9.1. Problem.....	367
2.9.2. Yöntem	370
2.9.3. Bulgular ve Tartışma.....	370
2.9.3.1. Sosyal Reçeteleme Kavramı, Araçları, Kanıtlar ve Mülteci Çocuklar	370
2.9.3.2. Sosyal Reçeteleme, Mülteci Öğrenciler, Drama ve Sanatlar ...	371
2.10. INTERNATIONAL STUDENTS IN TURKEY: TRENDS, IMPACTS, AND PROSPECTS	
Marina MAKEMBA-Doç. Dr. Semra BOĞA	377
2.10.1. Turkey's Internationalization Strategies for Higher Education ...	377

İÇİNDEKİLER

2.10.2. The Impact of International Students in A Country	380
2.10.2.1. Educational Impact	380
2.10.2.2. Social Impact.....	380
2.10.2.3. Economic Impact.....	381
2.10.3. Stylzed Facts.....	382
2.10.4. Survey Results: Turkish Students and The Internationalization of Turkish Education	386
2.10.5. Opinion of Foreign Students On Advantages and Disadvantages of Studying in Turkey	393
2.10.5.1. Advantages of Studying in Turkey	393
2.10.5.2. Disadvantages of Studying in Turkey	393
SONUÇ	396
DİZİN	398

KISALTMALAR

&	Ve
a. mllf.	Aynı müellif
agb	Adı geçen bildiri
age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
agt.	Adı geçen tez
AKAK	АКТЫ, собранные Кавказскою Археографическою Комиссиею (Kafkasya Arkeografik Komisyonunun Topladığı Belgeler)
AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ARDTA	Azerbaycan Respublikası Devlet Tarih Arşivi
Arş. Gör.	Araştırma Görevlisi
ASEAD	Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları
AÜ	Ankara Üniversitesi
AY	Archives of Yugoslavia
B	Birleşim
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDA	Başkanlığ Devlet Arşivleri
BĞİGM	Başbakanlık Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü
BHÇBP	Bulgar Halk Çiftçi Birliği Partisi
BKP	Bulgaristan Komünist Partisi
bk.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Böl.	Bölüm
Bşk.	Başkan, Başkanlık, Başkanı, Başkanlığı
byy.	Basımevi yok
C	Cilt
c.	Sayfa/ Страница
Çev.	Çeviren
CIA	Amerika Merkezi İstihbarat Teşkilatı (US Central Intelligence Agency)
ÇKP	Çin Komünist Partisi
CUP	Cambridge University Press
D	Devre
def.	Defter
DH. ŞFR	Dahiliye Şifre
DH. UMVM	Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdüriyeti Evrakı
DH.MKT	Dâhiliye Mektubi Kalemî
DH.MUI	Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye
diz.	Diz
Doç.	Doçent
DOKA	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı
Dr.	Doktor
Dr. Öğr. Üyesi	Doktor Öğretim Üyesi
DTGD Yay.	Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yayını
e. s.	Eser Sahibi
E.T.	Erişim Tarihi
Ed. Fak.,	Edebiyat Fakültesi
Ed.	Editör
EHEA	European Higher Education Area
EKK	En Küçük Kareler
Ens.	Enstitü
etc.	Et cetera

KISALTMALAR

EUM	Emniyet Umum Müdürlüğü
Fak.	Fakülte
GDP	Gross Domestic Product
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GMM	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GMTA	Gürcistan Merkezi Tarih Arşivi
GMTYB	Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
Haz.	Hazırlayan
HR. İM	Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı
HRT. h.	Harita
HÜ	Hacettepe Üniversitesi
HVS	Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi
İ	İnikat
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
IOM	International Organization of Migration
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti (Islamic State of Iraq and the Levant)
JP	Joint Publication
K.K.	Kaynak Kişi
KHGMA	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi
kit.	Kitap
km	Kilometre
kut.	Kutu
ML. EEM	Maliye Evrak-1 Emiriye Müdüriyeti
ML.VRD.TMT	Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NATO	North Atlantic Treaty Organization

KISALTMALAR

NFS.d.	Nüfus Defterleri
NGO	Non-governmental Organization
No.	Numara
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı
Öğr. Gör.	Öğretim Görevlisi
OPTİMAR	Ankara merkezli bir araştırma şirketinin kısaltılmış adı
p.	Page
Prof.	Profesör
Pub.	Publications
R&D	Research and Development
S	Sayı
s.	Sayfa
SHS	Sırp, Hırvat ve Sloven
Sos. Bil. Enst.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
t.	Cilt/tom
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDTD	Türk Dünyası Tarih Dergisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TR90	TÜİK'in İstatistiki Bölgeler sınıflamasına göre Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerinden oluşan Doğu Karadeniz Bölgesi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

KISALTMALAR

TVYY	Tarih Vakfı Yurt Yayınları
UBYE	Uluslararası Boyutta Yerinden Edilme
UBYEK	Uluslararası Boyutta Yerinden Edilmiş Kişi
ÜİYE	Ülke İçinde Yerinden Edilme
UK	United Kingdom
UNCHR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNDESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs
UNESCO	The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund)
UNRWA	United Nations Relief and Works Agency For Palestine Refugees in The Near East
USA	United States of America
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı ve diğerleri
vs.	Vesaire
Y	Yıl
Yay.	Yayını, yayınları
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
YÖK	Higher Education Council
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (Presidency for Turks Abroad and Related Communities)
yty.	Yayımlandığı tarih yok
YVUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
yy.	Yüzyıl
YYÜ	Van Yüzüncüyıl Üniversitesi

SUNUŞ

Anadolu ve Türkiye, tarihin her döneminde başta bölgemizde yaşanan savaşlar olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, dini vb. sebepler dolayısıyla bir göç ülkesi olarak cazibe merkezi olmuştur. Tarihin her döneminde nerede bir başı sıkışan, zora düşen ve zulme maruz kalan olmuştusa İslam ülkelerine sığınmışlar ve onlardan yardım istemişlerdir. Bu noktada şunu da ifade etmeliyim ki, İslam medeniyetinde göç ve göçmenlik olgusu Peygamber Efendimizin Mekke'den Medine'ye yapmış olduğu Hicret olayına ve bu olaydaki Ensar-Muhacir kardeşliğine dayanmaktadır. Anadolu'yu kendisine yurt edinmiş olan Müslüman Türk Milleti de geçmişte Nazilerin zulmünden kaçan Yahudilere kucak açmasında olduğu gibi, günümüzde de başta komşu ülkelerimiz olmak üzere yardım talebinde bulunan, zulme maruz kalan birçok millete kapılarını açmış ve onların sığınacağı güvenli bir liman olmuştur. Bunu yaparken de yardım talebinde bulunan ve kendisine sığınan kişinin dine, diline ve milliyetine bakmadan Ensar'ın ortaya koyduğu tavrı sergilemiştir. Bundan dolayıdır ki Türkler göç olgusuyla iç içe yaşamış bir millet olma özelliğine sahiptirler.

Bu çerçevede 19. yüzyıldan günümüze Anadolu'ya da birçok dış göç hareketi olmuştur. Bu göçler arasında; Kırım Tatar göçü, Çerkez göçü, Gürcü göçü, Bosnalı göçleri, Cumhuriyet sonrasında ise Yunanistan, Makedonya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Doğu Türkistan, Afganistan, Irak ve Suriye gibi birçok ülkeden Anadolu'ya yapılmış olan göçleri sayabiliriz. Bu dış göçlerin yanında Anadolu'da birçok iç göç hareketi de olmuştur. Ayrıca göç hem bir sonuç, hem de bir nedendir. Toplumsal ve ekonomik değişimlere bağlı olarak meydana geldiği için bir sonuç, toplumsal ve ekonomik değişimlere katkıda bulunması dolayısıyla da bir nedendir.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi olarak içinde bulunduğumuz toplumun sorunlarıyla ilgilenmeyi, onların sorunlarına çözümler üretmeyi ve topluma yol gösterici konumda olmayı kendimize şiar edinmiş durumdayız. Bu anlamda bugüne kadar gerek ilimizi ve bölgemizi gerekse de ülkemizi ilgilendiren çeşitli konularla ilgili çok sayıda konferans, panel, çalıştay,

kongre ve sempozyum gibi bilimsel etkinlik düzenlemiş olmanın haklı gururunu yaşıyoruz. Bu çerçevede düzenlemiş olduğumuz etkinliklerden biri de “19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’ye Yapılan Göçler, Göçmenlik ve Sosyal Uyum” üst başlıklı uluslararası sempozyumdur. Söz konusu uluslararası sempozyumun kitap haline dönüşmesinden oluşan bu çalışmada; 19. yüzyıldan günümüze Türkiye’ye yapılan göçler, göçmenlik meselesi ve söz konusu göçmenlerin bulundukları toplumla uyumları ile ilgili hem tarihteki durum ortaya konarak bir durum değerlendirmesi yapılmış, hem göçmenlerin yaşadıkları sorunlar bütün boyutlarıyla ortaya konmuş; hem de göç, göçmenlik ve sosyal uyum konularında ortaya çıkan sorunlarla ilgili çözüm önerileri sunulmuştur.

Üniversitemizin ev sahipliğinde “19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’ye Yapılan Göçler, Göçmenlik ve Sosyal Uyum” üst başlıklı uluslararası sempozyumun düzenlenmesi ve okuyucuların istifade edeceği böyle güzel bir eser haline dönüşmesine destekle bulunan İçişleri Bakanımız Sayın Süleyman Soylu ile Göç İdaresi Genel Müdürü Sayın Dr. Savaş Ünlü’ye; Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Araştırma Merkezinin Başkanı Sayın Doç. Dr. Yüksel Özgen ve çalışma arkadaşlarına; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Geliştirme Vakfı başkan ve üyelerine, sempozyumun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için emek harcayan Fen Edebiyat Fakültemiz Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Zehra Arslan ile sempozyum düzenleme ve bilim kurulu üyelerine ve sempozyumda birbirinden değerli bildiriler sunan yurt içi ve yurt dışından katılan bilim insanlarına şahsım ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ailesi adına ayrı ayrı teşekkür eder, eserin bilim dünyasına ve okuyuculara faydalı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN

Rektör

EDİTÖRDEN

Türkiye, tarihin ilk dönemlerinden itibaren göç alıp veren bir coğrafyada bulunmaktadır. Yakın dönemde de yoğun bir mülteci akımına sahne olmakta ve bu durum, sosyokültürel, ekonomik ve siyasi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Göç ve göçmen, gelenlerin sosyal uyumu gibi konularda çözüm önerileri sunacak çalışmaların yapılması bu noktada önem arz etmektedir.

19. yüzyıldan günümüze göç-göçmenlikle ilgili belli başlı sorunları ortaya koymak ve bunlara çözüm önerileri sunmak amacıyla 7-9 Ekim 2021 tarihleri arasında Rize’de Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ile Atatürk Araştırma Merkezi ortaklığında, uluslararası bir sempozyum düzenlenmiştir. Tarih, sosyoloji, iktisat, kültür gibi alanlarda göçle ilgili farklı çalışmaların yer verildiği bu bilimsel toplantıda, konular tartışılarak çözüm önerileri sunulmuştur.

Sempozyumda sunulan bildirilerden oluşan yayına hazırladığımız kitap, giriş ve sonuç dışında iki bölüme ayrılmıştır. Giriş kısmında kısaca göç, göçmenlik gibi kavramlar açıklanarak 19. yüzyıldan günümüze Türkiye’ye yapılan göçlerle ilgili bilgi verilmiştir. Göç ve göçmen konusunu, tarihsel süreçte ele alan metinler ilk bölümde, sosyo-kültürel-ekonomik yönden ele alan metinler de ikinci bölümde toplanmıştır. Düzenlenen ve standart hale getirilen metinlerdeki tablo, grafik ve görseller, ayrı değerlendirildiğinden numaralandırma her birinde baştan başlatılmıştır. Yine her metnin sonuna standart hale getirilen kaynakçalar ayrı olarak verilmiştir.

Göçün tarihsel süreciyle ilgili metinlere yer verilen I. Bölüm’de, Feride Mirşova’nın kaleme aldığı çalışmada Azerbaycan’dan Amasya’ya yapılan göçler ve sebepleri araştırılırken, Narmin Khanmammadova 19. yüzyılın başından sonuna kadar olan süreçte Osmanlı Devleti’nin Azerbaycan’dan gelen göçmenlere yaklaşımını incelemiştir. Mehmet Temel tarafından hazırlanan çalışmada, 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin 19 maddelik sözleşme ve protokol gereğince Muğla vilayetinden Yunanistan’a göç etmiş olan yakla-

şık 13.000 civarındaki mübadil Rum'la birlikte Muğla'dan giden mesleki değerlerin, sermayenin, kaybedilen nitelikli iş gücünün tespiti ve Muğla halkı üzerindeki sosyoekonomik ve sosyokültürel etkisi değerlendirilmiştir. Fecri Polat, tarihsel süreçte Troya bölgesine Bulgaristan'dan yapılan göçleri ve bu göçler sonrasında kurulan yeni yerleşim yerleri olarak göçmen köylerindeki yaşamı ele almıştır. Uğur Yılmaz 1908'den 1935 yılına kadar Bulgaristan'daki siyasi hayatın Bulgaristan Türklerine etkileri ve 1930-1935 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye sığınan bazı Müslüman Türklerin bilgilerinden yola çıkarak göçmenlerin durumunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ömer Kul tarafından kaleme alınan metinde Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlı göçmenlerin durumu, göç etme sebepleri ve göç güzergâhları değerlendirilmiştir. Göçmenlerin Çin'e iade edilmek kaygısından kurtulmak gayesiyle Türkiye'ye gelmeleri veya getirilmeleri de çalışmada üzerinde durulan bir diğer konudur. Yasemin Doğaner, 1950-51 Bulgaristan Türklerinin zorunlu göçü ardından Türkiye'de bu göçmenlerin ihtiyaçlarının görülmesi amacıyla oluşturulan Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliğini kuruluşu ve faaliyetlerini ele alarak incelemiştir. İsmail Oğuz ve Şükran Oğuz tarafından hazırlanan çalışmada, Kırım Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı sonrasına göçler ile Cumhuriyet Devri'nde Ilıca köyüne iskân olunan göçmenler ele alınarak göçmenlerin uyum süreçleri, kuşaklar arası farklılıklar, yerleşme ve nüfus gibi durumlarıyla Ilıca köyü yerli sakinleri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Osman Köse, Trabzon'un Osmanlı Devleti sınırları içine katıldığı 1461 yılından itibaren bu vilayete bağlı bir kaza/nahiye olan ve 1924'te yapılan idari düzenleme ile Gümüşhane vilayetine bağlı bir nahiye olarak varlığını devam ettiren, 1989 yılında da kaza statüsü alan Kürtün'den göçleri ve bunun sosyo-kültürel yansımalarını ele almıştır. Vladan Viriyeviç'in İngilizce olarak kaleme aldığı çalışmada iki dünya savaşı arasında (1918-1941) Sırp diasporasının en önemli topluluklarından birinin İstanbul'da olduğu belirtilerek, buradaki Sırpların, ana dillerinde okullar açmaları ve Sırp Ortodoks Kilisesi vasıtasıyla dinî örgütlenme ve millî bilinçlerinin sabitleştirilmesi hedefleri güderek eğitim ve kültür toplulukları kurma yönünde faaliyetleri incelenmiştir. Recep Şkriyel, 1938 yılında Türk Hükûmetiyle imzalanan Antlaşma çerçevesinde 200 bin kişinin Türkiye'ye gönderilmesini, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Federal Yugoslav Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Türkiye Cumhuriyeti ile 1953 yılında yapılan centilmenlik anlaşmasıyla Türklerin ve diğer İslâm nüfusunun göçünü ele almıştır.

Göçün sosyokültürel, ekonomik ve diğer boyutlarıyla etkilerinin ele alındığı II. Bölüm'de, Emrah Seferoğlu tarafından kaleme alınan metinde Müslüman-Türk varlığının kökleşmiş olduğu Balkan coğrafyasından koparılması ve Anadolu'ya göç etmesi, tarihî romanlar çerçevesinde tespit edilerek kişilerin göç ile yaşadıkları, şahit oldukları kurgu ve gerçek aktarılmıştır. Emin Yaşar Demirci'nin çalışmasında tarih boyunca Türkiye'nin en çok göç veren

bölgesi olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nin, göçle bağlantılı sosyoekonomik sorunları ve bunlara önerilen çözümler ele alınarak, göçün önlenmesine yönelik sosyoekonomik tedbirler ve göç edenlerin “geri dönüşlerinin teşvik edilmesi” gibi araştırmalara yer verilmiştir. Alper Mumyalmaz önce Suriyelilerin, bugün ise Afganların göç süreçlerini iki farklı zaman dilimi ve bakış açısı üzerinden *Sözcü* ve *Yeni Şafak* gazetelerini temel alarak karşılaştırma yapmıştır. Afgan göçmenlerin Türkiye için ne gibi gelişmelere yol açacağı, Türkiye'nin bu göç dalgasını yönetebilme kabiliyeti ve pratiği üzerine analizler yapılmış, iki farklı göçmen unsuruna yönelik yaklaşım tarzları yorumlanmıştır. Böylece Türkiye'nin bu süreci yönetme kabiliyeti, farklı noktaların bakış açıları bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fatih Çelik tarafından kaleme alınan metinde, literatürdeki göç teorileri ele alınarak kavramlar olay örgüsüyle birlikte değerlendirilmiştir. Çağatay Sarp'ın çalışmasında düzenli ve düzensiz olarak gerçekleşen hareketliliklerle oluşan göçmen nüfusunda Orta Doğu kaynaklı göçlerin, toplam akışın çok büyük bir bölümünü teşkil ettiği belirtilmiş ve çoğunluğu zorunlu göç kategorisindeki bu nüfus hareketlerinin Türkiye açısından sonuçları ele alınmıştır. Seymur Ağazade, gelir dağılımı, iş gücü durumu ve eğitim düzeyinin iç göç üzerindeki etkisini, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'na göre Türkiye'nin 26 bölgesine ait veri seti ve panel veri yöntemlerini kullanılarak incelemiştir. Ruken Akar Vural, son yıllarda özellikle İngiltere'de yaygın olan teorik ve uygulamalı biçimde çalışılan “sosyal reçeteleme” kavramını açıklayarak, bu kavramın araçsal pratikleri üzerinde durmuş, sosyal reçeteleme pratikleri açısından sanatların, eğitimde drama ve tiyatronun kullanım biçimleri ile bu biçim ve enstrümanların mülteci çocukların okullaşma sürecinde nasıl kullanılabileceğini örneklenilerek açıklamıştır. Melike Mutlu, Kayseri'nin merkezinde modern kent imajına sahip ilk yerleşim yerlerinden biri olan Sahabiye Mahallesi'ndeki dönüşümlerin sonuçlarını ele alarak, sosyal yapısının üzerine 2010 yılından sonra eklenen, başta Suriyelilerin olmak üzere uluslararası göçlerin, bu mahallede sosyokültürel dönüşümlerini incelemiştir. Mahallede hız kazanan Suriyelilerin esnafılık faaliyetlerinin, Türk esnafları nasıl etkilediği araştırılmış; dayanışma, çatışma ve uyum bağlamında analizler yapılmıştır. Semra Boğa ve Marina Makemba Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) istatistiksel verilerine, öğrenci anketlerine ve hem uluslararası hem de yerli öğrencilerle açık uçlu görüşmelere dayalı yaptıkları ortak çalışmada, Türkiye'deki uluslararası öğrenci akışlarındaki en son eğilimlere, bunların sosyoekonomik ve kültürel etkilerine ve geleceğe yönelik beklentilere ilişkin öngörüler getirmişlerdir. Türkiye'deki uluslararası öğrenciler ile bunların eğilim ve beklentilerini konu alan bu metin, İngilizce kaleme alınmıştır.

Göç çalışmalarına katkı sağlaması ümidiyle, farklı disiplinler tarafından yapılan bilimsel çalışmalarla göç olgusunu ele alan başarılı bir bilimsel toplantının gerçekleştirildiği Rize'de, organizasyonun ortaya çıkmasında baş-

ta verdikleri destekle Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hüseyin Karaman ve Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Doç. Dr. Yüksel Özgen olmak üzere, Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne, Düzenleme (Doç. Dr. Eyüp Kul ve Gül Mükerrerem Öztürk; Dr. Öğr. üyeleri Resul Turan, Sinan Başaran, Bekir Güzel, Nermin Karabacak; Dr. Mustafa Arıkan, Öğr. Gör. Hatice Tuğba Akdoğan Akbulut, Atatürk Araştırma Merkezi Bilimsel Çalışmalar Müdürü Hüseyin Tosun, Yüksek Kurum Uzmanları Duygu Türker Çelik, Merve Uğur) ve bilim kurullarında katkı sunan değerli bilim insanlarına, yazarlara ve emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Zehra ASLAN

GİRİŞ

GENEL HATLARIYLA 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇLER, GÖÇMENLİK VE İSKÂN*

İnsanlık tarihiyle başlayan ve insanların bulundukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine verilen genel bir ad olarak tanımlanan göç, tarih boyunca çeşitli nedenlerle alıştığı düzenden koparttığı insanoğlunu yerleşeceği yeni topraklar bulma içgüdüsüyle harekete geçirmiştir. Toplum yapılarında da değişikliklere neden olan göç, başta siyasal ve ekonomik olmak üzere birçok sorunu beraberinde getirmiştir.¹

Göçle bağlantılı bir diğer husus iskân meselesidir. Göçmenlerin yerleşim yerlerinin belirlenmesi, yerleştirilmeleri bunun için altyapı imkânlarının oluşturulması, yerli halkla kaynaştırılmaları, ekonomik olarak kaynaklar üretilmesi, terk edilen yerlerdeki boşlukların doldurulması gibi şartların sağlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

19. yüzyıldan günümüze Türkiye'ye yapılan göçlere bakıldığında Osmanlı Devleti'ne en çok Kafkasya ve Balkan coğrafyasından göçlerin olduğu görülür. 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Çıldır ve Ahıska'nın Rusya'ya bırakılması sonucunda Kafkasya'dan Osmanlı ülkesine yapılan göçler, siyasal ve dinî nedenlerle Kırım Savaşı ile artış göstermişse² de yoğun olarak

* Prof. Dr. Zehra ASLAN. RTEÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
zehra_aslan2009@hotmail.com

¹ Zehra Aslan, **Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 15-16.

² Abdullah Saydam, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, 2. Baskı, Tıpkı Basım, TTK, Ankara 2010, s. 87.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda gerçekleşmiştir. Rumeli'den Anadolu'ya ilk büyük göç dalgası ise yaklaşık bir milyon Rumeli göçmeninin Anadolu'ya sığındığı 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçler, süreklilik arz etmeye başlamıştır.³

Türkiye'de “göç”, “göçmen” ve “iskân” meselesi aslında II. Meşrutiyet Dönemi ile birlikte Osmanlı toplumunda öncelikli bir sosyal sorun olarak yerini almıştır. Öncesinde Kırım Savaşı (1853-1856) ile 93 Harbi (1877-78), sonrasında da Balkan Savaşları (1912) göç dalgalarına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı ile birlikte bu durum, farklı coğrafyaları etkilemiştir. Kısacası savaşlar sonucunda kaybedilen topraklardan ana vatana doğru yapılan bireysel veya toplu göçlere karşı, devletin hem tedbir alması hem de hukuki bir zemin oluşturması gerekmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar göç ve iskân için özel bir yapılanmaya gidilmemiş; işlemlerin, idari birimler tarafından yapılması yeterli görülmüştür. Dâhiliye Nezareti bünyesinde bazı daireler de gerek görüldükçe iskân işiyle meşgul olmuştur. 1860 yılına kadar geçen süre içerisinde ayrıca Ticaret Nezareti ve Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti, muhacirlerin iskân, iâşe ve diğer meseleleriyle ilgilenmiştir.⁴ Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne yapılan kitlesel göçlerde muhacirlerin yerleştirilmelerinde idari birimler yeterli olamayınca Ticaret Vekâletine bağlı Muhâcirîn Komisyonu kurulmuştur.⁵ 1894 yılından itibaren kitlesel göçler azalınca komisyonlar kaldırılmış ve muhacir iskânı ile ilgili meselelerle ilgilenmesi için Dâhiliye Nezareti bünyesinde bir şube oluşturulmuştur.⁶

I. Meşrutiyet Dönemi'nde göç işini düzene koymak amacıyla özel talimatnameler yayınlanmış ve Balkan ile Kafkas coğrafyalarından yapılan kitlesel göçlerin belirli bir plan dahilinde gerçekleşmesini sağlamak için de II. Abdülhamit'in himayesinde “Umum Muhâcirîn Komisyonu” kurulmuştur. Nihayet Balkan Savaşları ile birlikte artan göçler sonucunda yeni bir düzenleme yapma ihtiyacı duyularak 13 Mayıs 1913 (30 Nisan 1329) tarihli “İskân-ı Muhâcirîn Nizamnamesi” çıkartılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'e kadar Türkiye'ye gelen göçmenler, bu Nizamname'ye tâbi olmuş, göçmenler-

³ BCA, 030.10/243.646.19.

⁴ Aslı Cihangiroğlu, **Atatürk Dönemi Türkiye'de İskân Çalışmaları (1923-1938)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2010, s. 24; Aslan, **age.**, s. 19.

⁵ Komisyon, 1865'te Meclis-i Vâlâ'ya, 1867'de Meclis-i Vâlâ'nın lağvedilmesiyle Şûrâ-yı Devlete bağlanmış ve 1875'te de lağvedilerek Zaptiye Nezaretine bağlı bir daire hâline getirilmiştir. İsmail Sarıbal, **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Muhaceret, İskân ve Entegrasyon: Bursa Sancağı Örneği**, Ankara Üniversitesi Yakın Çağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 29-30; Aslan, **age.**, s. 19-20.

⁶ Sarıbal, **agt.**, s. 79.

le ilgili tüm işlemler Dâhiliye Nezaretine bağlı Muhâcirîn Müdüriyeti tarafından yürütülmüştür.⁷ Dört bölüm, 45 maddeden oluşan Nizamname, muhacir kavramını açıklamakta, onların kabulü Muhâcirîn Müdüriyetinin görev ve sorumlulukları, vilayetlerde teşkil edilecek komisyonların oluşması ve görevleri, muhacirlerin geçici iskân alanlarına yerleştirilmesi ve alıştıkları iklime uygun alanlara iskân edilmeleri gibi hususları kapsamaktaydı.⁸ Cumhuriyet Dönemi'ne kadar dışardan gelen göçmenlerin sevkleriyle iâşelerini sağlamak ve içeriden dışarıya olabilecek göçü engellemek gibi amaçlarla İskân-ı Aşair ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umumisi (Aşiretleri İskân ve Muhacirler Genel Müdürlüğü) kurulması gibi başka idari düzenlemeler de yapılmıştır.⁹

Cumhuriyet'le birlikte ilk olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından çıkartılan 13 Ekim 1923 tarihli ve 352 numaralı "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun" ile göç ve göçmen işini düzene koymak amacıyla Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti oluşturulmuştur.¹⁰ Aka-binde de 8 Kasım 1923 tarihli 368 numaralı "Mübadele, İmar ve İskân Kanunu" çıkartılmıştır.¹¹ Yirmi maddeden oluşan ve uygulanmasından Mübadele, İmar ve İskân Vekâletini sorumlu tutan Kanun, 31 Mayıs 1926 tarihinde 885 numaralı "İskân Kanunu" çıkartılana kadar yürürlükte kalmıştır.¹² Cumhuriyet Dönemi'nin ikinci iskân kanunu olan 885 numaralı Kanun ise Türkiye'ye gelmek isteyenlerin, kabulleri, iskân yerlerine tayinleri ve yerleştirilmeleri işlemlerinde Dâhiliye Vekâletine uhde verirken uygulanmasından İcra Vekilleri Heyeti sorumlu tutulmuştur.¹³

Türkiye Cumhuriyeti'nin iskân siyaseti, tarihsel olarak devrıldığı mirasla aynı zamanda da güvenlik endişeleriyle ve güvenlik kavramının özünde yer alan risk ve tehdit algılamasıyla şekillenmiştir. Uzun süren savaşlar sonucunda kaybedilen topraklar, ölümler, yoksulluk, salgın hastalık gibi nedenler nüfusun azalması sonucunu doğurmuştur. Cumhuriyet'le birlikte, ulus devletleşme sürecinin bir sonucu olarak, nüfusun niteliksel olarak artırılması, niceliksel olarak da benzeştirilmesi ilkelerine dayanan bir nüfus politikası

⁷ Aslan, *age.*, s. 21.

⁸ Aslan, *age.*, s. 21-22; Ufuk Erdem, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, TTK, Ankara 2018, s. 59.

⁹ Melek Eyigün, *Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları Muhacirlerinin Tabiiyet, İskân, Mali Yardım ve İstihdam Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bazı Uygulamaları*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 53.

¹⁰ *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun*, No 352, 13 Ekim 1339 (1923), s. 109.

¹¹ *Mübadele, İmar ve İskân Kanunu*, No 368, 8 Kasım 1923, s. 132-134.

¹² *İskân Kanunu*, No 385, 30 Mayıs 1926; *Resmi Gazete*, No 409, 1 Temmuz 1926.

¹³ Aslan, *age.*, s. 30; *İskân Kanunu*, No 885, 31 Mayıs 1926, s. 943.

benimsenirken iskân siyasetinin temelini oluşturan bu durum, kanun metinlerine de yansıtılmıştır. Örneğin 885 numaralı Kanun'a göre Türk kültürüne dâhil olmayanların Türkiye'ye kabul edilmemesi ilkesi benimsenmişti.¹⁴

14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen ve 21 Haziran 1934 tarihinde de yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu, 19 Eylül 2006 tarihli 5543 sayılı İskân Kanunu'nun kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁵ Bu tarihe kadar üzerinde çok sayıda değişiklik, ekleme ve düzenleme yapılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin millî ve ulusal devlet ideolojisi çerçevesinde göçmen ve iskân meselesine bakışını ortaya koyan Kanun, sadece göçmen ve mültecilerin değil aynı zamanda gerek görülmesi veya talep halinde ülke içindeki yerleşiklerin iskânlarının hangi şartlarda ve ne şekilde yapılacağını da belirlemiştir. Türkiye'de Türk kültürüne bağlılık nedeniyle nüfusun yerleşmesi, yayılması ve hükûmetin hazırlayacağı bir programa göre düzenlenmesi görevleri, Dâhiliye Vekillğine verilmiştir.¹⁶ Dâhiliye Vekâletinin hazırladığı ve İcra Vekilleri Heyetinin onayladığı, iskân bölgelerini gösteren bir harita ile Türkiye'ye gelecek göçmenlerin yerleştirilecekleri iskân mıntıkaları belirlenmişti. Haritada Türkiye, iskân bakımından üç çeşit mıntıkaya ayrılmıştır. Birinci mıntikalara Türk kültürüne sahip olarak gelenlere, ikinci mıntikalar Türk kültürünü temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılmıştı. Üç numaralı mıntikalar, boşaltılması istenilen ve iskân ile ikametın yasaklandığı yerlerdi.¹⁷

1934 İskân Kanunu ayrıca “muhacir” ve “mülteci” kavramlarına önceki dönemlerdekinden farklı, yeni bir açıklama getirmişti. I. Dünya Savaşı'nda “muhacir”, asli memleketini terk ederek Osmanlı tabiiyetini kabul etmek şartıyla Türk topraklarına yerleşen ve geri dönmeyeceğine dair kendisinden taahhüt senedi alınan kişiydi. Mülteci ise, memleketi istila olmasından dolayı Osmanlı dâhiline ilticaya mecbur kalan, ancak bu yerlerin geri alınması halinde yurduna dönmek temayülünde bulunandı. Mülteciler, istilaya maruz kalan Osmanlı topraklarından daha iç kesimlere gidenler ve toprakları işgal edilen bir devletten Türk topraklarına iltica edenler olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. 1934 tarihli İskân Kanunu, Türkiye'de yerleşmek fikriyle dışarıdan ferdi veya gruplar halinde gelmek isteyen ve Türk soyundan meskûn göçebe fertleri, aşiretleri ve Türk kültürüne bağlı kişileri muhacir; Türkiye'de yerleşmek maksadıyla olmayıp bir zaruretten dolayı geçici bir süre oturmak üzere sığınanları ise mülteci olarak niteliyordu.¹⁸

¹⁴ İskân Kanunu, No 885, 31 Mayıs 1926, s. 943; Aslan, *age.*, s. 31.

¹⁵ İskân Kanunu, No 5543, 19 Eylül 2006.

¹⁶ İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin kaldırılmasına, değiştirilmesine ve bu kanuna yeniden bazı madde ve fıkralar ilâvesine dair Kanun, No 5098, 18 Haziran 1947.

¹⁷ Aslan, *age.*, s. 33-34.

¹⁸ Aslan, *age.*, s. 35. Kanunun gerekçesinde, Cumhuriyet'in millî bünyeyi devlet eliyle ko-

1934 İskân Kanunu'nda 21 Ekim 1935 tarihli 2837 sayılı *İskân Hakkındaki 2510 sayılı Kanuna ek Kanun*¹⁹ gibi kısa eklemeler, geniş çaplı düzenlemeler veya değişiklikler yapılmıştır. Üzerinde ilk geniş kapsamlı düzenleme ise dokuz maddesinde değişiklik getiren 2848 numaralı ve 18 Kasım 1935 tarihli Kanun²⁰ ile ve ikinci geniş kapsamlı değişiklik de 18 Haziran 1947 tarihinde kabul edilen 5098 sayılı Kanun'la yapılmıştır. Türk dilinde ikinci dalga sadeleşmenin başlatıldığı ve bunun bir devlet politikası olarak görüldüğü 1940'lı yıllarda bu durum, resmî belgelere yansımıştır.²¹ Kanun metninde bir diğer dikkat çeken husus, 1945 sonrası dünya şartlarında demokrasi blokunda yerini belirleyen Türkiye'deki değişimdir. 2510 sayılı Kanun'da ağırlığı hissedilen ideolojik kaygılardan uzaklaşarak, devrin ruhuna uygun daha hümanist bir bakış açısına yaklaşıldığı söylenebilir. Örneğin daha önce yerleştirilenler için iskân yerlerinde oturma mecburiyeti ile nakledilenler hakkındaki karar-nameler kaldırılmış ve önceki kanunlarda ödün verilmeyen yasak bölgelerle ilgili yumuşama dikkat çekmiştir.²²

Bir taraftan başta Balkan ve Kafkas coğrafyası olmak üzere, kitlesel ve bireysel olarak Türkiye'ye göçler devam ederken diğer taraftan ülke içinde de göç hareketliliği bilhassa 1950'lerden sonra dikkat çekmeye başlamıştır. Türkiye'de çoğunlukla kırdan kente ve kentten kente doğru göçler yapılmış, 1950'li yıllarda sanayileşmenin gelişmeye başlamasına bağlı olarak kentleşme ile birlikte göçlerin oranı da gözle görülür bir biçimde artmıştır.

Türkiye'ye, 1923'ten yakın bir tarihe kadar en çok Balkanlardan, Balkan ülkelerinden de %40'la Bulgaristan'dan göçler olmuştur. Buradan en yoğun göçler de toplam 411.010 nüfusun Türkiye'ye geldiği 1934-1960 döneminde yaşanmıştır.²³ 1940 yılına kadar Türkiye'ye yılda ortalama 20-25 bin göçmen gelmekte iken,²⁴ II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'ye göç akışı, Bulgaristan'dan yurt dışına çıkışların yasaklanması nedeniyle azalmıştır. Bulgaristan'ı %30'luk oran ile Yunanistan'dan yapılan göçler izlemiştir.

rumaya, birleştirmeye, sağlamlaştırmaya dönük bir nüfus siyaseti gütmesi gerektiği vurgulanıyordu. Bk. Hatice Güzel Mumyalmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vatandaşlık (Masoniyet, Sadakat, Eşitlik, Türklük ve Türk Vatandaşlığı)*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 245.

¹⁹ *İskân Hakkındaki 2510 sayılı Kanuna ek Kanun*, No 2837, 21 Ekim 1935, s. 770; *Resmî Gazete*, S 3144, 31 Ekim 1935.

²⁰ *İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun*, No 2848, 18 Kasım 1935, s. 17-19; *Resmî Gazete*, S 3162, 21 Kasım 1935.

²¹ Yasemin Özcan Gönülal, "Dil Toplum İlişkisi Açısından Türkiye'de 1940 Sonrası Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, S 6/1, 2011, s. 1131.

²² *5098 sayılı Kanun*, 18 Haziran 1947, s. 755-756.

²³ Tuncay Özdemir, "Balkan Yarımadası'ndan Anadolu'ya Türk Göçlerinin Lalapaşa Nüfusu Üzerindeki Etkileri ve Dağılışı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 195, Aralık 2011, s. 181.

²⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D IX, C 5, B 49, 23 Şubat 1951, s. 96.

Eski Yugoslavya ve Romanya'dan da her dönem Türkiye'ye göçler olmuştur. Bulgaristan'dan 1923-1933 döneminde 105.507, 1961-1996 döneminde ise 344.186 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Yunanistan'dan en yoğun göçler mübadelenin olduğu 1923-1933 döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde toplam 400.000 kişi, 1934-1960 döneminde ise 23.788 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Eski Yugoslavya'dan 1934-1960 döneminde en yoğun göç gerçekleşmiş ve 160.922 kişi, Romanya'dan da yine en yoğun göç bu dönemde olmuş ve 87.476 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.²⁵

Bulgaristan'daki Türklerin, 1950 yılının sonlarında başlayıp 1951'de kitlesel hale gelen göçleri ile Demokrat Parti iktidarı, önce Bulgaristan'la karşılıklı nota krizleri ile başlayıp ardından Türk sınırına yığılmaya başlanan binlerce göçmenin, ihtiyaçlarının karşılanması, nakil ve iskânları gibi sorunlarla yüzleşmiştir. Gelen göçmenlerin işleri sağlanıp nakil işlemleri başlatılmıştır. Sadece Bulgaristan'dan değil diğer Balkan toprakları ve Türkistan başta olmak üzere birçok yerden Türkiye'ye göçler aralıklarla devam etti. Göçlerle birlikte doğal olarak yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. İlk olarak 9 Ağustos günü yürürlüğe giren 5826 sayılı Kanun kabul edildi. Kitlemel göçler ve iskân sorununa çözüm bulmak amacıyla çıkartılan Kanun ile yerleşim yasağının kaldırıldığı yerlerle, idareten boşaltılan bölgelerde köyler teşkil edilerek, buralara yerleşim yapılabilmesinin önü açılmıştır.²⁶ Demokrat Parti döneminde ayrıca Avrupa Konseyi Millî Mülteciler ve Avrupa Konseyi Nüfus Fazlalıkları İskân Fonu ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında yapılan ve 3 Haziran 1959 tarihinden itibaren yürürlüğe giren bir mukavele onaylanmıştır.²⁷

1950 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin tümü serbest göçmen vizesi ile Türkiye'ye giriş yapmıştır. Serbest göçmen vizesi ile gelenlere normal şartlarda Türkiye'nin yardımında bulunmak gibi bir taahhüdü yoktu.²⁸ Gelenlerin tehcir yolu ile zorla göçe tabi tutulduğu görüşünde olan hükûmet, serbest göçmenlere barınma ihtiyacı başta olmak üzere imkânlar nispetince yardımında bulunmuş²⁹ ve istedikleri yerlerde 20 yıl vadeye bölünerek ara-

²⁵ 72 yıllık süreçte Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçün en düşük olduğu dönem 1940-49 arasındır. Toplam 21.353 Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş yapmıştır. Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s. 212.

²⁶ **İskân Kanunu'nu tadil eden 5098 sayılı Kanun'un 12.nci maddesinin değiştirilmesi ve yasaklığı kaldırılan yerlerle 5227 sayılı Kanun'un 1. maddesinin 4. bendinde zikredilen idareten boşaltılmış bölgelerde köyler teşkili ve halkının yerleştirilmesi hakkında Kanun**, No 5826, 3 Ağustos 1951, s. 932; **Resmi Gazete**, S 7880, 9 Ağustos 1951.

²⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Avrupa Konseyi Millî Mülteciler ve Avrupa'daki Nüfus Fazlalıkları İskân Fonu arasında akdolan Mukavele ile ekli mektupların tasdikine dair Kanun**, No 7299, 25 Mayıs 1959; **Resmi Gazete**, S 1022, 3 Haziran 1959.

²⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D IX, C 5, B 45, 19 Şubat 1951, s. 396.

²⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D IX, C 4, B 31, 17 Ocak 1951, s. 231.

zi ve ev verilmesi kararlaştırılmıştır. 1951 yılının Nisan ayında da 1 Ocak 1950 tarihinden itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen veya gelecek olan göçmenlerin tümü, "iskânlı göçmen" olarak kabul edilerek daha önce Türk Hükûmetinden yardım talep etmeyen göçmenler de bu haklardan yararlandırılmıştır.³⁰

1938-1960 döneminde Türkiye'ye yurt dışından göç eden Türklerin sayısı, 1960 yılından itibaren azalmıştır. Cumhuriyet'in başlangıcından 1960 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olanların sayısı 1.204.205 kişidir.³¹ Ülke içerisinde ise köylerden şehirlere yapılan yoğun göçler, 1950 sonrasında artış gösterirken 1960 sonrası köy-şehir arasında demografik denge köyler aleyhinde bozulmuştur. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antep, Adana, Kocaeli, Kayseri, Antalya gibi büyük şehirler yoğun göç almıştır. Yine 1960 sonrası başta Batı Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine Türkiye'den göçler başlamıştır. 1960-1975 arasında resmî yollarla yurt dışına gönderilen toplam nüfus 801.648'dir.³² 1980'lerden sonra ise daha çok kentten kente doğru eğilim göstermeye başlayan göçler, bölgeler arası nüfus dağılımında denge-sizliklerin başlıca nedeni olmuştur. Karadeniz ve Doğu Anadolu en çok göç veren, Marmara ve Ege ise en çok göç alan bölgelerdir.³³

1980 yılında yerleşim yerleri arasında göç eden nüfus oranı %9,34 iken, bu oran 1985'te %8,67, 1990'da %10,81 ve 2000 yılında ise %11,02 olarak tespit edilmiştir. Bu dönemlerde yaklaşık 15 milyon insan, çeşitli nedenlerden dolayı yaşadıkları yerlerden ayrılmıştır.³⁴ 1980 sonrası Türkiye'de özellikle terör olaylarına bağlı olarak iç göçler yaşanmıştır. Dışarıdan ise 1950-51 döneminde olduğu gibi Bulgaristan'dan kitlesel göç yaşanmıştır. 1989 ile 1994 yılları arasında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 442.800 nüfus göç etmiştir.³⁵

Göç, günümüzde de gündemin ilk sıralarındaki yerini korumaya devam ediyor. Özellikle 2010 yılında Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ve daha sonraları Arap Baharı olarak ifade edilen süreç, Türkiye'nin de içinde bulunduğu

³⁰ BCA, 030.18.01.02/125.32.2; TBMM Zabıt Ceridesi, D IX, C 7, B 74, 9 Mayıs 1951, s. 142.

³¹ Gelekçi, agm., s. 592.

³² Cahit Gelekçi, "1960 Sonrası Dönemde Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler", **Sosyoloji Konferansları**, No 52, (2015-2), s. 591.

³³ Yüksel Koçak; Elvan Terzi, "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", **Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C 3, S 3, 2012, s. 164-165.

³⁴ Yüksel Koçak-Elvan Terzi, "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", **Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C 3, S 3, 2012, s. 166.

³⁵ Cemile Tekin-Yılmaz Altunsoy, "Cumhuriyet Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçler", **Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 2, 2019, s. 123.

coğrafya başta olmak üzere dünyanın pek çok yerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bu süreç, en çok iç savaş başlayarak yoğun bir göç hareketi görülen Suriye'yi, 2020 yılı Aralık ayına kadar 3.624.517,³⁶ 16 Eylül 2021 itibarıyla da 3.710.497³⁷ Suriyeliyi barındıran Türkiye'yi de birçok yönden etkilemiştir. Yine Afganistan'da yaşanan gelişmelerden sonra da Afgan mültecilerin sığındıkları ülkelerin başında coğrafi konumu, tutumu ve birçok bakımdan mültecilerin tercih noktası olan Türkiye gelmektedir.

³⁶ Yunus Emre Salmaşur-Batuhan Erdi Şahin, “Suriye İç Savaşı Sonrası Yaşanan Göç Hareketliliğinin Türkiye Demografik Yapısına Yansıması”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi Göç Özel Sayısı**, Aralık 2020, s. 86.

³⁷ https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=EAIaIQobChMInZK7_b_Z8wIVBap3ChlunA5bEAAYASAAEgI7n_D_BwE, E. T. 20 Ekim 2021.

Kaynakça

Arşiv ve Resmî Belgeler

BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü (030.10).

BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (030.18.01.02).

5098 sayılı Kanun, 18 Haziran 1947, s. 755-756.

İskân Hakkındaki 2510 sayılı Kanuna ek Kanun, No 2837, 21 Ekim 1935.

İskân Kanunu, No 385, 30 Mayıs 1926.

İskân Kanunu, No 5543, 19 Eylül 2006.

İskân Kanunu, No 885, 31 Mayıs 1926.

İskân Kanunu’nu tadil eden 5098 sayılı Kanun’un 12.nci maddesinin değiştirilmesi ve yasaklığı kaldırılan yerlerle 5227 sayılı Kanun’un 1. maddesinin 4. bendinde zikredilen idareten boşaltılmış bölgelerde köyler teşkili ve halkının yerleştirilmesi hakkında Kanun, No 5826, 3 Ağustos 1951.

İskân Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun, No 2848, 18 Kasım 1935.

İskân Kanunu’nun bazı maddelerinin kaldırılmasına, değiştirilmesine ve bu kanuna yeniden bazı madde ve fıkralar ilâvesine dair Kanun, No 5098, 18 Haziran 1947.

Resmi Gazete, S 1022, 3 Haziran 1959.

Resmi Gazete, S 3144, 31 Ekim 1935.

Resmi Gazete, S 3162, 21 Kasım 1935.

Resmi Gazete, S 409, 1 Temmuz 1926.

Resmi Gazete, S 7880, 9 Ağustos 1951.

Mübadele, İmar ve İskân Kanunu, No 368, 8 Kasım 1923.

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına dair Kanun, No 352, 13 Ekim 1339 (1923).

TBMM Zabıt Ceridesi, D IX, C 4, B 31, 17 Ocak 1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, D IX, C 5, B 45, 19 Şubat 1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, D IX, C 5, B 49, 23 Şubat 1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, D IX, C 7, B 74, 9 Mayıs 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avrupa Konseyi Millî Mülteciler ve Avrupa'daki Nüfus Fazlalıkları İskân Fonu arasında akdolunan Mukavele ile ekli mektupların tasdikine dair Kanun, No 7299, 25 Mayıs 1959.

Telif-Tetkik Eserler

Aslan, Zehra, **Türkiye’de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020.

Cihangiroğlu, Aslı, **Atatürk Dönemi Türkiye’de İskân Çalışmaları (1923-1938)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2010.

Ekici, Süleyman-Gökhan Tuncel, “Göç ve İnsan”, **Birey ve Toplum**, C 5, S 9, 2015, s. 9-22.

Erdem, Ufuk, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

Eyigün, Melek, **Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşları Muhacirlerinin Tabiiyet, İskân, Mali Yardım ve İstihdam Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bazı Uygulamaları**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Gelekçi, Cahit, “1960 Sonrası Dönemde Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler”, **Sosyoloji Konferansları**, No 52, (2015-2), s. 587-602.

Gönülal, Yasemin Özcan, “Dil Toplum İlişkisi Açısından Türkiye’de 1940 Sonrası Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, S 6/1, 2011, s. 1155-1166.

https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=EAIaIQobChMInZK7_b_Z8wIVBap3Ch1unA5bEAAYASAAEgI7n_D_BwE, Erişim Tarihi: 20.10.2021.

Koçak, Yüksel-Elvan Terzi, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C 3, S 3, 2012, s. 163-184.

Mumyalmaz, Hatice Güzel, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Vatandaşlık (Masuniyet, Sadakat, Eşitlik, Türklük ve Türk Vatandaşlığı)**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.

Özdemir, Tuncay, “Balkan Yarımadası’ndan Anadolu’ya Türk Göçlerinin Lalapaşa Nüfusu Üzerindeki Etkileri ve Dağılışı”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S 195, Aralık 2011, s. 171-186.

Salmaşur, Yunus Emre-Batuhan Erdi Şahin, “Suriye İç Savaşı Sonrası Yaşanan Göç Hareketliliğinin Türkiye Demografik Yapısına Yansımaları”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi Göç Özel Sayısı**, Aralık 2020, s. 85-103.

Sarıbal, İsmail, **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Muhaceret, İskân ve Entegrasyon: Bursa Sancağı Örneği**, Ankara Üniversitesi Yakın Çağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

Saydam, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, 2. Baskı, Tıpkı Basım, TTK, Ankara 2010.

Şimşir, Bilal N., **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Tekin, Cemile-Yılmaz Altunsoy, “Cumhuriyet Döneminde Bulgaristan’dan Türkiye’ye Kitlesel Göçler”, **Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 2, 2019, s. 123-147.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇTE GÖÇ

1.1. AZERBAIJANLILARIN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA GÖÇÜNDEKİ YERİ ÜZERİNE (XIX-XX. YÜZYILIN BAŞLARI)*

1.1.1. Edirne Antlaşması'na Kadar Azərbaycan'dan Yapılan Göçlər

Azərbaycan tarixinin çeşitli zamanlarında, nüfusunun siyasi və sosyo-ekonomik nedenlerle başka ülkelere zorunlu yer değiştirmeleri veya göçlər olmuş aynı zamanda Azərbaycan'a da nüfus taşınmıştır. Böylece Azərbaycan tarihinde özel bir bilimsel yön-göç tarihi oluşmuştur. 19. yüzyılın başlarında Rus işgalinin yaygınlaşmasıyla, hem nüfusun bir kısmının komşu ülkelere göç etmesi, hem de komşu ülkelerden insanların Azərbaycan'a yeniden yerleştirilmesi sonucunda Azərbaycan göç tarihinde yeni bir aşama başlamıştır.

Modern tarihçilikte, XIX-XX. yüzyılların başında Azərbaycan'a göç konusunda bazı araştırmalar yapılmış, belge koleksiyonları yayınlanmıştır.³⁸ Fakat Azərbaycan'dan göç sistematik olarak araştırılmamıştır. XIX-XX yüzyılların başında, Azərbaycan'dan göçün ana yönlerinden biri Osmanlı Devleti'ne göçtü. Bu konuda, ağırlıklı olarak Azərbaycan Türklerinin günümüz Gürcistan'ından Osmanlı Devleti'ne yeniden yerleştirilmesine ilişkin bazı çalışmalar bulunmaktadır.³⁹ Türklerin XIX-XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ne yeniden yerleştirilmesi ise kapsamlı olarak ele alınmamıştır. Çalışmanın amacı, bu sorunun önemli konularından biri olan hukuki ve siyasi

* Narmin KHANMAMMADOVA. Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi A.A.Bakıhanov adına Tarih Enstitüsü. n_khanmamedova@yahoo.com

³⁸ Хаджар Вердиева, *Переселенческая политика Российской империи Северном Азербайджане (XIX-нач. XX вв.). Историко-демографическое исследование*, Есортинт, Баку 2016; *Azərbaycan tarixi arxiv sənədlərində (XIX-XX əsrlər). Ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi*, C I, (ARDTA sənədləri), Bakı 2012, s. 752.

³⁹ Şüreddin Memmedli vd., “Gürcüstandan Türk Göçləri”, *Bizim Ahıska*, S 15, 2014, s. 12-17; Fəxri Hacıyev, *Azərbaycan xalqının XIX-XX əsrin əvvəllərində yadelli işğallarına və ermənilərin törətdikləri soyqırımı cinayətlərinə qarşı mübarizəsi tarixindən*, Doktorluq dissertasiyası, Bakı 2015, s. 364.

meselerine odaklanmaktadır. Buradaki ana kaynak Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşmalardır. Öte yandan, her iki devletin vatandaşlarının kendi aralarındaki hareketleri devletlerarası belgelerle düzenlenmiştir. Bu, ilk kez bilimsel dolaşıma giren bir arşiv belgesi ile rapor edilmiştir.

Rus İmparatorluğu'nun Azerbaycan'a karşı saldırgan politikası, Rus-İran Savaşları (1804-1813 ve 1826-1828) ve Rus-Türk Savaşları (1806-1812 ve 1828-1829) ile şekillendirildi. Bu savaşlarda kazanılan zaferler sonucunda Rusya, sömürge rejimi kurduğu Azerbaycan'ın kuzey hanlıklarını işgal etmeyi başardı. Yeni sistem, nüfusun bazı kesimlerinin göç etmesine yol açtı. İran ve Osmanlı İmparatorluğu Azerbaycan'dan göçün ana kaynaklarıydı. İşgalden memnun olmayan kitleler başlangıçta Osmanlı yerine İran'a göç etmeyi tercih ettiler. İşgale direnen han aileleri, özellikle Bakü, Salyan, Cavad, Lenkeran ve Karabağ hanları ve aileleri, Kuzey Azerbaycan'ı terk ederek güneye doğru hareket ettiler.

Osmanlı Devleti, Azerbaycan'ın kontrolünü ele geçirerek Azerbaycan'ın doğu sınırlarını, İran'a ve büyüyen Rusya'ya karşı garanti altına almak istedi. Ayrıca Rusya ve İran'ın Azerbaycan'a yönelik tehdidi Osmanlı Devleti'nin en hassas konularından biriydi. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde Azerbaycan'da meydana gelen her olay izlenmiş; Kars, Çıldır, Van gibi sınır bölgelerindeki vali, beylerbeyi ve askerlerden sürekli raporlar ve bilgiler alınmıştır. Sonuç olarak, Rusların Azerbaycan topraklarını işgal etmesinden sonra Osmanlı Devleti'ne taşınan hanlıkların tebaası için belirli koşullar yaratılmıştır.⁴⁰

1828 yılındaki Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Rusya ile İran arasındaki siyasi ilişkilerin düzelmesiyle, Azerbaycan'dan İran'a doğru olan göçler neredeyse ortadan kalktı. Azerbaycan'dan göçün ana yönü Osmanlı Devleti'ne yönlendirildi. Azerbaycan Türklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na yaptıkları göçler genel olarak üç başlık altında incelenebilir: a) kitlesel göç, b) ticari göç ve c) entelektüel göç. Bu süreç 1828-1928 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.⁴¹

Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç, burada Rus İmparatorluğu'nun işgal politikasına uygun olarak yayılmaya başladı. Başlangıçta, Kuzey Kafkasya, Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan göçün ana kaynağıydı.⁴² Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına doğru olan göç, "göç" hareketinde

⁴⁰ Aygün Attar vd., **Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 53.

⁴¹ Attar vd., **age.**, s. 58.

⁴² Daha etraflı bax: Abdullah Saydam, **Kırım və Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara 1997, s. 236.

Ferhat Berber, "19. Yüzyılda Kafkasyadan Anadoluya Yapılan Göçler", **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2011, S 31, s. 17-49; **1864 Kafkas Tehciri. Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu. Savaş ve Sürgeün**, Ed. Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul 2013, s. 729 Vd..

önemli bir rol oynadı. 1864 yılındaki göç sırasında Rus işgalinden Osmanlı İmparatorluğu'na gelenlerin sayısı 1,2 milyondur. Kuzey Kafkasya'dan gelenler kadar büyük ölçekli olmasa da, göçebe Türkler arasında kitlesel göçler de yaygındır. Alınan bilgilere göre işgal sırasında ve işgalden sonraki yüzyıl içinde Azerbaycan'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 200.000'den az değildir. Azerbaycan Türklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na göçü günümüz Azerbaycan bölgesi ile sınırlı kalmamıştır. Böylece Kaçar yönetimi sırasında İran'da Azerbaycan Türkleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yakın ilişkiler devam etmiş, bu daha çok ticari ilişkilerde kendini göstermiştir.

Özellikle 20. yüzyılın başlarında Çarlık Rusya'sının sömürüsüne ve ulusal baskısına karşı Azerbaycan'dan Osmanlı Devleti'ne entelektüel göçlerin olduğu bilinmektedir. Sonuncu, Azerbaycan ile Türkiye arasında yakın ilişkiler kurulmasındaki ilk faktördür.⁴³

Güney Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na ilk göçler ise 1783'te gerçekleşti. Rusların Tiflis'i ele geçirmesinden sonra orada yaşayan bir grup "Lezgin" vatanlarını terk ederek Osmanlı hâkimiyetindeki Çıldır bölgesine yerleşti. Aynı zamanda Karapapakların Anadolu'ya göçü de bu dönemden itibaren başladı. Onların ilk göçleri Çıldır ve Arpaçay köylerine olmuştur.⁴⁴

1801 yılında Güney Kafkasya'nın işgalinin başlamasıyla birlikte Azerbaycan da bu sürece girmiştir. Aynı yıl, Rus Çarı I. Aleksandr (1801-1825) tarafından yayınlanan Manifesto'ya dayanarak, Kartli-Kaheti Krallığı ve Azerbaycan'ın Kazah, Borçalı, Şemşaddil, Pembek gibi ilçeleri Rus İmparatorluğu tarafından oluşturulan Gürcü eyaletine dahil edildi. Rusya'dan memnun olmayan bazı köylerin nüfusu, 19. yüzyılın başlarında Osmanlı kontrolündeki Kars Paşalığına taşındı.⁴⁵ Kafkasya'daki Rus birliklerinin Başkomutanı D. Sisianov, Kars Paşası ile yazışmalarında onları iade etmeye çalıştı.⁴⁶

Birinci Rus-İran Savaşı'ndaki ilk çatışma, 2 Temmuz 1804'te İrevan Hanlığı topraklarında Uçkilisa yakınında gerçekleşti. Rus birlikleri Gürcü süvarilerinin yardımıyla üstünlük kazandılar. 1805 Haziran ayının ortalarında Kaçar birlikleri Karabağ'a girdi. 26 Temmuz'da Kaçar birlikleri, Rus garnizonunun bulunduğu Şahbulag Kalesi'ni kuşattı. İkinci savaş, İrevan yakınlarındaki Kamarlı köyü yakınlarında gerçekleşti ve 29-30 Temmuz 1804 gecesi, bir grup Rus askeri ile büyük bir İran askeri birliği arasında kanlı bir savaş oldu. Rus birlikleri pozisyonlarını koruyabildi. Ancak gıdasızlık, asker

⁴³ Attar vd., *age.*, s. 58.

⁴⁴ Fahreddin Kirzioğlu, *Karadeniz Bölgesindeki Türk Boylarından Lazlar ve Hemşinlilerin Tarihçesi*, (Broşür), Ankara, s. 14.

⁴⁵ Fəxri Hacıyev, *Azərbaycan xalqının XIX-XX əsrin əvvəllərində yadelli işğallarına və ermənilərin törətdikləri soyqırımı cinayətlərinə qarşı mübarizəsi tarixindən*, Doktorluq dissertasiyası, Bakı 2015, s. 80.

⁴⁶ АКАК, В 12-ти томах: т. II (1802-1806) (под ред. А.Д. Берже), Тифлис 1868, с. 911.

eksikliği ve İran birliklerinin 4 Eylül'de küçük bir Rus müfrezesinin konuş-landığı Gence'ye doğru ilerlemesi nedeniyle Rus birlikleri İrevan'dan çekildi.

İrevan Hanlığı'nın Ruslar tarafından işgali başladığında Azerbaycan Türkleri her türlü baskıya maruz kalmış, ana vatanlarını terk etmeye zorlan-mış ve yerlerine Ermeniler yerleştirilmiştir. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Ermenileri İrevan Hanlığı topraklarına yerleştirmeye çalıştı. Erzurum'da yaşayan Ermeniler, Rus birliklerinin İrevan Hanlığını iş-gal etmesi halinde bölgeye taşınacaklarını söylediler.⁴⁷ Rus askerî tarihçisi V. Potto şunları yazdı: "Rus birlikleri gelmeden önce İrevan bölgesinde yaklaşık 20 farklı Tatar⁴⁸ kabilesi yaşıyordu. Şimdi tüm yerleşimciler Aras'ın diğer tarafına sürüldü. Tarakama Tatarları da topraklarını terk ettiler; küçük bir kısmı Türkiye'ye, büyük bir kısmı İran'a gitti."⁴⁹

1806-1812 yıllarındaki Rus-Türk Savaşı'ndan sonra Azerbaycan'dan Os-manlı İmparatorluğu'na göç artmaya başladı. Savaş sonrası Bükreş Antlaş-ması'nın yedinci maddesi, nüfusun bir eyaletten diğerine aktarılmasını⁵⁰

1810'da Hristiyanları Türkiye'den ve Güney Azerbaycan'dan Kafkas böl-gesine göç ettirmek üzere Ruslar tarafından bir komisyon kurulmuştu. Bu ko-misyonun çalışmaları neticesinde, Borçalı bölgesine Hristiyan unsurlar olan Ermeniler ve Rumlar göç ettirilmiş, karşılığında Borçalı bölgesinden Osman-lı'ya Müslümanlar zorunlu göçe tabi tutulmuştu. Bazı kaynaklara göre 1812-1815 yılları arasında 7.000 Azerbaycan Türkü Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiştir. 1827 yılına ait bir rapor, İrevan'dan gelip Çıldır sancağına yerleşen 500 aileden söz etmektedir.⁵¹

1.1.2. Edirne Antlaşması Kırım Savaşı Arasında Yapılan Göçler

Azerbaycan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na ilk ciddi göçler, 1826-1828 Rus-İran savaşları ve 1828-1829 Rus-Türk savaşlarından sonra gerçekleşti. 1828-1829 Rus-Türk Savaşı'ndan sonra bu durum daha da yaygınlaştı. Sa-vaşın sonunda imzalanan Edirne Antlaşması'nın 13. maddesi, Osmanlı İm-paratorluğu topraklarında yaşayan Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesini sağlayan 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması'nın 15. maddesi ile aynıydı. Antlaşmanın imzalanmasından sonra, Rusya İmpara-torluğu resmî rakamlara göre Osmanlı İmparatorluğu'ndan 90.000 Ermeni'yi

⁴⁷ АКАК, т. II, Тифлис, 1868, с. 631.

⁴⁸ Azerbaycan Türkleri kastediliyor.

⁴⁹ İradə Məmmədova, *İrəvan xanlığının əhalisi*, Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi, Bakı 2017, s. 27.

⁵⁰ Карим Шукюров, *Азербайджан в системе международных отношений 1648-1991. Документы и материалы*, ЭЛМ, Баку 2020, с. 146-147.

⁵¹ GMTA, Fon 2, gömlek 1, dosya 2167, v. 21.

göçürerek, onları Azerbaycan'ın İrevan ve Nahçıvan hanlıklarının topraklarında kurulan “Ermeni Eyaleti” ve Karabağ Hanlığı'na yerleştirdi.⁵² Ermeniler 1828'de İran'dan, 1829'da Anadolu'dan göç etmeye başlayınca, İrevan, Nahçıvan ve Ordubad bölgelerinde yaşayan Müslümanların da evlerinden atılması, yerinden edilen yerel nüfusun Osmanlı İmparatorluğu'na göçünü hızlandırdı. 1829'da 9.000 Azerbaycanlı Osmanlı Devleti'ne göç etti.

1827 yılının ilk yarısında 4.500 Terekeme (Elat) Müslüman Türk, İrevan Hanlığı'nı terk etti. Yerli Azerbaycan Türklerinden olan Karapapaklardan 800 aile Aras'ın diğer tarafına yerleşmiş, ayrıca Karapapaklardan 100 aile ve Ayrımlardan 300 aile Kars'a, güçlü Uluhanlı aşiretinden 600 aile Bayazıt'a sığınmıştır. 1827'de İrevan Hanlığı'ndan ayrılan Müslümanların sayısı, 8.700 aile (şunlardan 5.100'ü Kaçar Devleti'ne, 3.600'ü Osmanlı Devleti'ne göç etmişti) idi, karşılığında 10.708 Ermeni aile (6.315'i Kaçarlar Devleti'nden, 4.393'i Osmanlı Devleti'nden) Kaçarlar ve Osmanlı devletlerinden İrevan eyaletine göç ettirildi.⁵³

Osmanlı topraklarına göç edenler sadece İrevan bölgesindeki Müslümanlar değildi. Rusların Hoy ve Tebriz'i işgali sırasında orada yaşayan Azerbaycan Türkleri de bölgeyi terk ederek Osmanlı İmparatorluğu'na göç etti. Bu Türk toplulukları arasında Urmiye, Hoy ve Salmas'ta yaşayan Azerbaycan Türkleri de vardı. Toplam 5.000 Karapapaklı, 3.000 Ayrum, 1.000 Boyuk Çobankara, 1.000 Sadlu, 1.000 Seyyidli-Arsaklı, 1.000 Mugan, Kaçar, Şahdali ve Sadaraklıları de hesaba katarsak, 15.000 göçebe Türk'ün Azerbaycan'ı terk ettiği açıktır. Bu listeye 2.000 Zilan ailesi, 400 Celali ve 300 Biryuki ailesi eklenirse, Rus işgali ve sonrasında Azerbaycan'ı terk eden 20.000'den fazla göçebenin olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁴

1.1.3. Kırım Savaşı'ndan Sonra Yapılan Göçler

1853-1856 Kırım Savaşı sonucunda 18/30 Mart 1856'da Paris Antlaşması imzalandı.⁵⁵ Kırım Savaşı Müttefikler tarafından kazanıldı ve Rus İmparatorluğu yenildi. Bu savaştan sonra Azerbaycan Türkleri de dahil olmak üzere Kafkas halkı daha güvende hissetmek için tekrar Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi tercih etti. Başlıca göç yönleri Ağrı (Karaköse), Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum illeridir.⁵⁶ Genel olarak, 1877-1878 Rus-Türk Savaşı'ndan önce

⁵² Иван Шопен, *Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи*, СПб. 1852, с. 642; АКАК, Т. VII, док. 829, с. 845-846.

⁵³ Məmmədova, *age.*, s. 27.

⁵⁴ Attar vd., *age.*, s. 65.

⁵⁵ Шукюров, *age.*, с. 207-214.

⁵⁶ Fəxri Valehoğlu, *Qarapapaqlar və onların XIX əsr hərbi tarixi*, Bakı 2005, s. 28; 60; 68-80.

Azerbaycan'dan Türkiye'ye kitlesel göçler gözlenmedi.

1870'lerde Rusya ile Türkiye arasında 1877-1878 arasında yeni bir savaş gerçekleşti. Bu savaşın sonucunda taraflar önce Preliminar Ayastefanos (Ayastefanos) Antlaşması'nı, ardından Berlin Antlaşması'nı imzalamışlardır.⁵⁷ Kars, Rus İmparatorluğu'na ilhak edildi. Kars'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rus İmparatorluğu'na geçmesinden sonra buraya yerleşen Azerbaycan Türkleri de Türkiye'ye yerleşmişlerdir.

1877-1878 savaşından sonra Azerbaycan topraklarından Osmanlı'ya yapılan kitlesel göçler bazen “Karapapakların göçü” olarak anılır. Burada Karapapak ismi genel bir kavramdır. Bu isim altında Azerbaycan'ın Kazah, Agstafa, Gence bölgelerinden Karabağ, Göyça, Zengibasar'ın güneyine kadar çok sayıda göçebe ve yarı göçebe Türk; Gürcistan'da Ahıska ve Borçalı bölgelerine yerleştiler.⁵⁸

Bahsettiğimiz gibi, 1826-1828 Rus-İran savaşları ve sonrasında Kars bölgesine yerleşen Karapapaklar, Ruslar tarafından Kars, Ardahan ve Batum'un alınmasıyla Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. 1877-1878 Rus-Türk Savaşları sonucunda Karapapaklar iki şekilde göç ettiler: deniz ve kara yoluyla. Deniz yoluyla gelenler Karadeniz'den Trabzon'a oradan da Rumeli gibi Varna, Köstence, Bergos ve Roma'ya, bir kısmı da Samsun ve Sinop limanlarına gittiler, Batum'dan Çıldır pimine hareket ettiler. Karapapakların ana kara yolu Gümrü-Kars idi. Kars'a gelenler buradan Erzurum'a geçtiler.⁵⁹

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan da dahil olmak üzere Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne göç bir dereceye kadar devam etti. Bir araştırmaya göre, “1904 yılında Borçalı'dan 90-100 kişilik bir grup hanlık iskân için Osmanlı Devleti'ne başvurdu. Bu itirazlar kabul edildi ve bir kısmı Ağrı, Tutak ve Eleşkirt'e, bir kısmı da Adana'ya taşındı.”⁶⁰

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin çöküşünden sonra bile 10.000'den fazla insanın Türkiye'ye taşınmasıyla yeni bir göç dalgası ortaya çıktı. Bu, Azerbaycan Türklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na hareket eden son dalgasıydı. Azerbaycan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı arşivlerinde yapılan bir araştırma, Sovyet makamlarının, akrabaları Türkiye'ye taşınan kişilere baskı uyguladığına dair birtakım gerçekleri ortaya çıkardı. 1920 yılında Azerbaycan'da Sovyet Hükûmetinin kurulması ve TBMM Hükûmetinin

⁵⁷ Шуккюров, аге., с. 243-270.

⁵⁸ Fahreddin Kirzioğlu, “Dede Korkut Oğuznameleri” Işığında Karapapaklar, Borçalı-Kazak Uruğu'nun Kür-Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış, Erzurum 1972, s. 11.

⁵⁹ Mustafa Tanrıverdi, Karapapaklar'ın Anadolu'ya Göçü (1877-1914), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2009, s. 52-53.

⁶⁰ Memmedli vd., agm., s. 12-17.

Türkiye’de ortaya çıkardığı tarihsel koşullar, göç konusunda yeni bir aşama oluşturmuştur.

1877-1878 Rus-Türk Savaşı sonucunda bir yandan Azerbaycan Türklerinin Osmanlı Devleti’ne göç etmesi, diğer yandan da Rus işgalindeki toprakların Osmanlı Devleti’nce geri alınmasıyla burada yaşayan Azerbaycan Türklerinin sayısı arttı. Nisan 2010’da Türkiye’de yaşayan Azerbaycan Türklerinin İzmir’deki ilk kongresinde, ülkede 3 milyondan fazla Azerbaycanlının yaşadığı ve çoğu Osmanlı İmparatorluğu’na taşınan Azerbaycanlıların mirasçıları olduğu belirtilmişti.

Kitlesel göçün yanı sıra Rus İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında vatandaşların hareketi ve düzenlenmesi konusu da dikkat çekmektedir. GMTA’nde bulunan bir belgeye göre, 19. yüzyılın ilk yarısında, Türkiye’deki konsolos ve konsolos yardımcılar arasındaki hat ile kara sınırından Rus İmparatorluğu’na gelenlerin, Rusya İmparatorluğu’na herhangi bir vize, devlet tarafından verilmiş bir sertifika alma zorunluluğu bulunmuyordu. Bu koşulların yokluğunda, tanıklık gerekliydi. Transkafkasya karantina ve gümrük bölgesi şefinin 5 Temmuz 1858 tarihli İrevan askerî valisine verdiği emir, bu kuralın o sırada hâlâ yürürlükte olduğunu belirtti.⁶¹

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda ortaya çıkan ve 19. yüzyılda genişleyen göç hareketini düzenlemek için özel bir göç politikası oluşturmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde düzenleme döneminden (1830’ların sonları) itibaren göçmenlerin işi yerel yönetimlere emanet edilmiştir. Bu da yeterli olmayınca süreci yönetecek özel bir organ kurulmasına karar verildi. Böylece, göç dalgasının ölçeğine göre Göçmenler Komisyonu (1860-1875) kuruldu.⁶² Birinci Dünya Savaşı öncesinde bu yönde bazı teşkilatlar kurulmuş ve işletilmiştir. İç kontrolün bir parçası olarak kurulan İskân-ı Aşair ve Muhâcir İdaresi (Aşiret ve Muhacir İdaresi), 1916 yılında Aşiret ve Muhacirlerin Genel İdaresi olmuştur. Bu kuruluşlar, göçmenlerin kabulü, yerleştirilmesi, organizasyonu vs. önemli konularda devlet politikası uygulamışlardır. Tüm sorunlara rağmen, Osmanlı Devleti’nin Azerbaycan’dan gelen göçmenlere karşı tutumu da dahil olmak üzere göç politikası olumlu olarak değerlendirilebilir. Bu alanda kazanılan deneyimlerin bir sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyeti halen dünyanın en büyük göçmen alıcısı ve koruyucusu konumundadır.

⁶¹ GMTA, Fon 11, gömlek 1, dosya 3170, v. 14-15.

⁶² Nedim İpek, Ahmet Şimşirgil vd., **Osmanlı’da İskan ve Göç**, Eskişehir 2013, s. 142.

Kaynakça

Arşiv ve Basılmış Arşiv Belgeleri

GMTA, Fon 2, gömlek 1, dosya 2167, v.21.

GMTA, Fon 11, gömlek 1, dosya 3170, v.14-15.

Azərbaycan tarixi arxiv sənədlərində (XIX-XX əsrlər). Ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi, I cild, ARDTA-nın sənədləri), Bakı 2012.

АКАК, В 12-ти томах: т. II (1802-1806) / под ред. Ад. Берже. Тифлис 1868, с. 911.

АКАК, т.II, Тифлис, 1868, с. 631.

АКАК, Т. VII, док. 829, с. 845-846.

Telif və Tetkik Eserlər

1864 Kafkas Tehciri, Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu. Savaş ve Sürgün, Ed. Mehmet Hacısalıhoğlu, İstanbul 2013.

Attar, Aygün-Şimşir Sabahattin, **Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

Berber, Ferhat, “19. Yüzyılında Kafkasyadan Anadolu'ya Yapılan Göçler”, **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2011, №31, s. 17-49.

Hacıyev, Fəxri, **Azərbaycan xalqının XIX-XX əsrin əvvəllərində yadelli işğallarına və ermənilərin törətdikləri soyqırımını cinayətlərinə qarşı mübarizəsi tarixindən**, Doktorluq dissertasiyası, Bakı 2015.

Hacıyev, Fəxri, **Qarapapaqlar və onların XIX əsr hərbi tarixi**, Bakı 2005.

İpek, Nedim-Şimşirgil Ahmet, vd., **Osmanlı'da İskan və Göç**, Eskişehir 2013.

Kirzioğlu, Fahreddin, “**Dede Korkut Oğuznameleri**” Işığında **Karapapaklar**, Borçalı-Kazak Uruğu'nun Kür-Aras Boylarındakı 1800 Yılına Bir Bakış, Erzurum 1972.

Kirzioğlu, Fahreddin, **Karadeniz Bölgesindeki Türk Boylarından Lazlar ve Hemsinlilerin Tarihçesi**, (Broşür), Ankara.

Memmedli, Şureddin-Goca-Memmedova Gülnara, “Gürcüstandan Türk Göçleri”, **Bizim Ahıska**, 2014, S 15, s. 12-17.

Məmmədova, İradə, **İrəvan xanlığının əhalisi**, Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi, Bakı 2017.

Saydam, Abdullah, **Kırım və Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara 1997.

Tanrıverdi, Mustafa, **Karapapaklar'ın Anadolu'ya Göçü (1877-1914)**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2009.

Вердиева, Хаджар, **Переселенческая политика Российской империи Северном Азербайджане (XIX-нач. XX вв.). Историко-демографическое исследование**, Есoprint, Баку 2016.

Шопен, Иван, **Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи**, СПб., 1852.

Шукюров, Карим, **Азербайджан в системе международных отношений. 1648-1991**, Документы и материалы. Элм, Баку 2020.

1.2. AZERBAYCAN'DAN AMASYA'YA GÖÇ VE NEDENLERİ*

1.2.1. Türk Destan ve Eserlerinde Göç

Tarih boyunca var olan göçün eski dönemlerdeki en önemli nedenleri doğa olayları, afetler, kıtlık iken günümüzde; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel nedenler öne çıkmaktadır. Göç kuramları, kişi veya kişilerin, grupların veya hanelerin davranış biçimleri, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi etkenler gibi değişkenlere dayanmaktadır.⁶³ Göç kuramlarının bir kısmı itici faktörlerin önemine öncelik verirken, bir kısmı çekici faktörleri ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca göç olgusunun açıklanmasında bazı kuramlar bireyin, bazı kuramlar ise yapının belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır. Küreselleşmeyle beraber tüm dünyanın sorunu haline gelen göç olgusu ülkelerin beraber karar alması ve ortak yasalarla hareket etmesini gerektirmektedir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde göç “ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁴ Göç olgusu, insanlığın en eski tarihlerinden bu yana süregelen ve gelecekte de devam edecek olan, hemen hemen dünyanın her yerinde görülebilecek bir durumdur. İnsanlar gibi hayvanlar da bir yerden diğer yere göçerek geçici ya da sürekli olarak yaşam alanını değiştirirler. Bu anlamda göç canlıların yaşamlarını veya soylarını sürdürme çabasıdır. Tarihin en eski döneminden beri insanlar gibi başka hareketli canlıların da geleceğini tehlikede gördüğü an veya çeşitli nedenlerle yer değiştirdiklerine tanık olunur.⁶⁵ Göç insanın farklı coğrafyalar arasında bireysel yer değiştir-

* Öğr. Gör. Feride MİRİŞOVA. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü. fmirisova@mail.ru.

⁶³ William N. McNeill, “Human Migration in Historical Perspective”, **Population and Development Review**, 10 (1), New York 1984, s. 3-4.

⁶⁴ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, 2005.

⁶⁵ Yüksel Koçak-Elvan Terzi, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan

me hareketi olarak görülebileceği gibi, özellikle savaş, kuraklık veya başka doğa afetlerinin baskın olması durumlarında kitlesel düzeyde de gerçekleşebilmektedir.⁶⁶

Tarih boyunca Türk toplumunun genlerine işlemiş olan göç ulusal sınırların, dünyadaki farklı sorun ve gelişmelerden dolayı birçok alanda ortadan kalkmasıyla, yoğunluk kazanmıştır. En eski Türk destanlarından biri *Göç Destanı*'dır. Eski Türk destanlarından biri göç olayını işler. Çin ve İran kaynaklarında geçen destanın özü şöyledir: Uygur ilindeki Hulin adlı kutsal dağı Uygur Tigin'i Çinlilere hediye eder. Çinliler dağı parçalara ayırarak götürürler. Ülkedeki bütün kuşlar, hayvanlar kendi dillerinde kayanın gidişine ağlarlar. Ardından ülkede yıkım başlar. Irmaklar kurur, göllerin suyu çekilir. Kurak toprak çatlar, ürün vermez olur. Yedi gün sonra Tigin ölür. Halk, Bügü Han soyundan başka birini Tigin seçer. Bütün evcil hayvanlar, kuşlar, hayvanlar, çocuklar “Göç, Göç” diye çağırırlar. Uygurlar bu göksel buyruğa uyup ülkeleri bırakıp giderler. Beşbalık denen yere geldiklerinde bu uğultu kesilir. Oraya yerleşir, çoğalırlar.⁶⁷

Anadolu ve Rumeli'deki Türk göçmenliği ile ilgili en eski kitaplara, dervişlerin menakıpnamelerini gösterebiliriz. Horasan'dan Anadolu'ya uzanan süreci anlatan *Hacı Bektaş Velayetnamesi*, Balkanlara Türk ve İslam yayılmasını anlatan *Sarı Saltuk* menakıpnamesi bu tür kitapların özgün örnekleri sayılabilir.

Tarihin çok eski zamanlarından başlayarak Türkler Doğu'dan Batı'ya kadar uzanan büyük bir arazide hâkim olmuş ve dünyanın en üstün komutanlarını önlerinde diz çökmeye mecbur etmişlerdir. Milattan bin yıl önce başlayan yeni araziler fethiyle doğuya ve batıya göç eden Türkler gittikleri her yerde kahramanlıkları, âdaletleri ile milyonların sevgisini kazanmışlardır. XVII. yüzyılın ortalarından başlayarak birbirini takip eden trajik olayların son 250 yılı Türk'ün şanlı tarihine, kan hafızasına siyah yüzyıllar gibi girmiştir. Bu dönem aynı zamanda Avrupa tarihinde Balkanlar'dan Anadolu'ya Türk göçleri ve Türk soykırımı olarak da kutlanmaktadır. Bu dönem ekonomik gelişmeden geri kalma, iç çekişmeler ve Osmanlı'nın zayıflaması ile Avrupa'da başkaldıran Türk düşmanlığı daha da artmıştır. Avrupa'nın siyasi sahnesinde ortaya çıkan güçlü devletler tarafından Osmanlı idaresi altında bulunan bölgelerde millî-etnik sorunların keskinleşmesi ise Balkanlar'daki

Etkileri ve Çözüm Önerileri”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C 3, Kars 2012, s. 165.

⁶⁶ Şahin Cem, “Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C 21, Ankara 2001, s. 59.

⁶⁷ Ahmet Xeldun Derzioğlu, *Göç Destanı*, Panama Yay., Ankara 2018, s. 81.

Türklerin kendi tarihlerinin en trajik günlerini yaşamasına neden olmuştur.⁶⁸

Taraflar arasında meydana gelen 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, 1853-1856 Kırım Savaşı, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı göçün sürekliliğinde ve toplu bir harekete dönüşmesinde etkili olmuştur. Gerek Kırım'ın gerekse Kafkasya'nın Rusya'nın eline geçmesinden sonra bu ülkelerden Osmanlı topraklarına doğru büyük göç hareketleri başlamıştır. XIX. yüzyılın başlarında başlayan göçler de Osmanlı coğrafyasında derin izler bırakmıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Osmanlı Arşivinde bulunan belge ve defterlerde ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığının yayınlamış olduğu kitapta Kuzey Kafkasya halklarının Osmanlı'ya gelişi, bu süreçte karşılaştıkları zorluklar, Osmanlı Devleti'nin onların masraflarını karşılamak için para ayırması hakkında geniş bilgiler yer almaktadır.⁶⁹

1.2.2. Azerbaycan'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler

Türklerin önemli boylarından biri olan Azerbaycan Türkleri de tarihin farklı dönemlerinde bulundukları yerleri terk ederek başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Kafkas Bölgesi'nde mutlak üstünlüğe sahip olan Azerbaycan Türkleri, günümüz Dağıstan, Gürcistan, İran ve Ermenistan topraklarında önemli ölçüde yerleşmişlerdir. Azerbaycan Türklerinin bu kadar geniş bir alana yayılması tesadüfî değildir ve tarihî kökleri vardır. Nüfusunun çoğunluğunun Türk olduğu Azerbaycan, eski çağlardan beri Türklerle birlikte Kafkas ve İran dili konuşan birçok halkın ortak vatanı olmuştur. Yüzyıllardır burada birlikte yaşıyorlar ve benzer bir tarihe ve ortak değerlere sahipler.

Azerbaycan Türklerinin Kafkaslardan Anadolu'ya göç etmelerinin başlıca nedenlerinden biri 16. yüzyılda başlayan Rus işgaliydi. Böylece, ülke içindeki merkezi yönetimin güçlenmesiyle birlikte Rusya, geniş bir dış yayılmacı politikaya başladı. 16. yüzyılda Kafkasya'yı ve 18. yüzyıldan itibaren bugünkü Azerbaycan topraklarını işgal etmeye başladı. Bu işgaller 1813 Gülistan Antlaşması ve 1828 Türkmençay Antlaşması ile resmileştirildi ve Azerbaycan yaklaşık 200 yıl Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kaldı. Rus stratejistlerinin planı, sadece bu halkların dilini değil, kendilerini de Ruslaştırmaktı.

19. yüzyılda Kafkaslar sayısız savaşın yaşandığı bir yer haline gelmişti. Bu dönemde iki Rus-İran savaşı (1804-13 ve 1826-28) ve dört Rus-Osmanlı savaşı (1806-12, 1828-29, 1853-56 ve 1877-78) gerçekleşti. Savaş alanının tam

⁶⁸ Sevinç Kasımoğlu, "XIX Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sakarya 2017, s. 596.

⁶⁹ **Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., No 12, C 1, İstanbul 2012, s. 267.

ortasında kalan Türk boylarından Azerbaycan Türkleri, savaşın tüm ağırlığını hissediyor ve birçoğu atalarının topraklarını terk etmek zorunda kalıyordu. Kendi bölgelerindeki tüm savaşlarda aktif rol almak zorunda kalan Karapapaklar, en dövüşçü Türk uluslarından biri olduklarını savaş meydanlarında defalarca kanıtlamışlardır. 19. yüzyılda Kafkasya'daki savaşlara ilişkin Rus, Gürcü ve Türk kaynaklarının büyük çoğunluğu, Karapapakların cesaretlerinden söz etmiş, savaşın kaderini belirleyecek kadar güçlü bir topluluk olduklarını vurgulamıştır. Karapapakların gücünün farkında olan imparatorlukların her biri, onları kendi saflarına çekmek için çaba harcamıştır. Ruslar bu konuda daha fazla emek ve para harcamak zorunda kalmışlardı, çünkü onlarla Karapapaklar arasında kan, dil ve din birliği yoktu. Çarlık İmparatorluğu'nun bölgedeki konsolidasyon politikasının temel hedeflerinden biri, yerel Müslüman ve Türk nüfusu asimile etmektir. Bu politika içinde yerel nüfusun kovulması, Ermenilerin Türkiye ve İran'da iskân edilmesi, Ruslaştırma, Hristiyanlaştırma ve kolonizasyon, Rus İmparatorluğu'nun Kafkas politikasının ana hatlarıydı. İmparatorluk, Müslümanları bölgeden kovmak için çeşitli yöntemler kullanıyordu. Bu bağlamda planlı ve plansız baskı, yıldırma, topraklara el koyma, yerel nüfusa aşırı vergiler konması imparatorluğun kullandığı başlıca araçlar olarak kabul edilebilir. Ayrıca insanların eğitim hakları kısıtlanarak bir cehalet politikası izlenmiş, Müslüman ve Türk kimliklerinin asimilasyonuna yönelik kültürel propagandalar yapılmış, protestocu aydınlar imparatorluğun çeşitli bölgelerine sürgün edilmiştir. Bu süre zarfında yüzlerce din adamı Sibirya'ya sürülmüştür. Durum, dinî liderleri bir "kafir devlet"te yaşamanın caiz olmadığı ve ülkeyi terk etmek gerektiği sonucuna varmaya zorlamıştır. Bu politika 200 yıl boyunca Çarlık ve Sovyet Rusya tarafından çeşitli şekillerde sürdürülmüştür.⁷⁰

Güney Kafkasya'nın, özellikle Azerbaycan'ın, Rusya için üç nedenden dolayı stratejik öneme sahip olduğu söylenebilir: Diğer bölgelerde yaşayan Hristiyanların yerleşimine uygun bir bölgedir; Anadolu'ya hakim olan Türk hanedanları ile Kafkaslar, Orta Asya ve İran arasındaki bağları koparacak stratejik öneme sahip bir tampon bölgedir; İran ve Irak'ın işgali, enerji (petrol) alanlarının ele geçirilmesi ve sıcak denizlere giriş için kilit öneme sahiptir. Bu nedenle imparatorluk, Erivan Hanlığı topraklarında Ruslaştırma ve katı merkezileştirme politikası izlemiştir. Bu amaçla Osmanlı ve İran topraklarından çok sayıda Ermeni'yi o bölgeye yerleştirme politikası yürütülmüştür. Ruslar yerel Müslümanları silahsızlandırırsa da, bölgedeki Ermenileri silahlandırıyorlardı. Yüzlerce kilometrekareye yakın araziye yeni yerleşen Ruslara verilmek üzere el konulmuştu. Bu, yerel Azerbaycan Türklerinin İran'a ve Azerbaycan'ın diğer bölgelerine ve ayrıca Osmanlı topraklarına göç etmesine yol açıyordu. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yerel Müslümanlar

⁷⁰ Aygün Attar-Sebahattin Şimşir, *Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 27-28.

şiddetli baskı altına girdiler. Rus birliklerinin bölgeye gelmesiyle hem Ruslar hem de komutasındaki Ermeniler, Karakoyunlu aşiretleri de dahil olmak üzere Erivan'daki yerli Türklere karşı silahlı saldırılar düzenliyor, direnenler tehir ediliyor, öldürülüyor, yağmalanıyor ve katlediliyordu.⁷¹

Belirttiğimiz gibi “Hristiyanlaştırma ve asimilasyon” politikası Çarlık İmparatorluğu’nun izlediği toplum mühendisliği projesi çerçevesinde uygulanıyordu. Sonuç olarak, feodal-monarşist Rus İmparatorluğu’nun Azerbaycan kültürü üzerindeki hegemonyası artmıştı. Bu, yerel Müslüman-Türk nüfusun bağımsızlıktan sonra kültürlerini ve inançlarını da tamamen kaybetmekten korkan büyük bir bölümünün, 1890 ve 1901 yılları arasında kademeli olarak Türkiye’ye göç etmesine neden oldu.⁷²

1.2.3. Amasya’ya Yapılan İlk Göçler

Yakın tarihî geçmişimizde meydana gelen Osmanlı-Teymur, Osmanlı-Akkoyunlu, Osmanlı-Safevi savaşları, iki Türk devletinin zayıflamasına, Avrupa ve Asya’daki politikalarının durmasına neden olmuştur. İki kardeş devlet arasındaki savaş, kardeşlik bağlarını gölgelese de, ilişkiler devam etmiştir. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin her alanında var olan kardeşlik bağları, bugüne kadar tarihî sınavlardan zor ve meşakkatli yollardan geçmiştir. Bilhassa bu yolda bütün acılar ilmî ve dinî merkezlere düşmüştür. Böylece o dönemin kültürel gelişimi, Azerbaycan’dan Osmanlı’ya, Osmanlı’dan Azerbaycan’a mezhepler halinde bilim adamları ve dinî şahsiyetler tarafından gerçekleştirilmiş ve kültürel ilişkiler sürdürülmüştür.

Türkiye’de Amasya bölgesi ve Azerbaycan’da Şirvan bölgesi başlangıçta İslam’ın güçlenmesinde, kültürel ve eğitimsel bağların gelişmesinde temel bir rol oynamıştır. Şirvan, Azerbaycan’ın kuzeydoğusunda geniş bir coğrafi bölge olmasına rağmen, Şirvan ile Amasya arasındaki kültürel bağların geçmişi 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Böylece Şirvan’ın 13. yüzyıldan beri bir kültür bölgesi olduğunu biliyoruz. O yıllarda Şirvan’da birçok ilmî ve dinî merkez açılmıştır. Amasya’dan Şirvan’a eğitim için gelen ilk kişi Pir İlyas Amasi’dir ve burada 8 yıl eğitim görmüştür (1398-1406). Şirvan’da Şeyh Sadreddin Şirvani’den öğrenmiş ve Amasya’da Helvetî Tarikatı’nın yayıcısı olmuştur.⁷³

Birçok sebepten dolayı Şamanizm’den ayrılamayan Türkler, İslam’a girdikten sonra bile geleneklerini ve kültürlerini korumanın, toplumu öz değerleriyle bir arada tutabilmek amacıyla yeni yollar aradılar. Böylece “yol”

⁷¹ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, s. 247.

⁷² İpek Nedim, **93 Muhacereti**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 662-664.

⁷³ Mehmed Rıhtım-Fariz Halili, “Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Kazaklı Müridler”, **Miras**, Bakü 2009, s. 146.

anlamına gelen tarikatlar oluşturulmuş, ardından farklı yönlerde Halvati, Hüseyiniye ve Halidi gibi alt gruplar oluşturularak Amasya'ya getirilmiştir. Bu tarikatlar, Amasya'dan Şirvan - Guba, Şamahı, Kürdemir, Şeki, Gencebasara - Gazah, Göyça, Borçalı bölgesi ve Ahıskaya, Tiflis ve diğer bölgelere (Hamadan ve Tebriz) bu ekollerin müritleri tarafından hızlıca yayılmıştır. Bu tarikatların ileri gelenlerinin ve din adamları olan müritlerinin Amasya'da ve yukarıda adı geçen Azerbaycan şehirlerinde yerleşen mezarları günümüze kadar ulaşmıştır.⁷⁴

Türk dünyasının bir kültür hazinesi olan şehzadeler şehri Amasya, çok sayıda bilim adamı ve kültür şahsiyeti yetiştirmiştir. Amasya'nın Anadolu'nun Türkleşmesinde özel bir yeri vardır. Amasya, Türk topluluklarının asırlardır süren göçlerinden nasibini almış, farklı bölgelerden gelen Türk boyları bu tarihî kentte şerefli bir birlik oluşturarak kültürel zenginliğe renk katmıştır. Amasya ve çevresine baktığımızda Balkanlar, Kafkaslar ve Kırım'dan göçün kültürel izlerini görüyoruz. 19. yüzyılda Amasya'ya göç, esas olarak savaşlar veya zor yaşam koşulları nedeniyle olmuştur. İkamet yeri seçimi bazen özgürcesine, bazen de zorunlulukla olmuştur. Azerbaycan'ın Şirvan ve Karabağ bölgelerinden göç edenler merkezi Amasya olmak üzere Niksar, Zile, Turhal, Erbağ köylerine; Gazah ve Göyça'dan gelenler ise Suluova, Uzunoba, Merzifon, Zile, Göynücek, Mecitözü ve Havza köylerine yerleşmişlerdir. Bunlar konuştukları Azerbaycan Türkçesini lehçeleri ve gelenekleri ile olduğu gibi tutmayı başarmışlardır. Amasya'nın bugün nüfusunun 100/40 oranını Azerbaycan'dan farklı zamanlarda ve farklı bölgelerden göç etmiş kişiler oluşturmaktadır.

Kafkasyalı yerleşimcilerin Amasya topraklarını göç alanı olarak tercih etmelerinde etkili olan çeşitli faktörlerden biri olarak dinî bağlar sayılabilir. Rusya, Kuzey Kafkasya'ya doğru ilerlerken, onlara Hristiyanlığa geçmelerini ya da yerleştikleri topraklardan ayrılmalarını talep eden koşullar dayattı. Gelenekleri ve yaşam tarzı için belirli koşullar belirledi. Azerbaycan Türkleri bu şartları kabul etmemiş ve zaman zaman Amasya da dahil olmak üzere Anadolu'nun farklı bölgelerine göç etmek zorunda kaldılar. Osmanlı Devleti'nde farklı zamanlarda Amasya ve çevresine göç eden Azerbaycan Türklerine "Şirvanlı" adı verilmiştir. Amasya'da mülakat yapılan kaynak kişiler, "Şirvanlı" adının etimolojik açıklamasını yapmış ve Amasya'ya ilk göç edenlerin 19. yüzyılda Şirvan'dan geldiğini söylemişlerdir. Genel olarak Türkiye'de Amasya bölgesi ve Azerbaycan'da Şirvan bölgesi İslam'ın güçlenmesinde, kültürel ve eğitimsel bağların gelişmesinde temel rol oynamıştır. Şirvan, Azerbaycan'ın kuzeydoğusunda 1000 yıllık devlet geçmişine sahip geniş bir coğrafi bölgedir.

⁷⁴ İbrahim Yıldırım, "Azerbaycan'dan Amasya'ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar", *Amasya Araştırmaları Sempozyumu*, Amasya 2017, s. 268.

Azerbaycan'dan Amasya'ya ilk göçler 19. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası'nın işgal ettiği Şirvan bölgesinden, Kurdemir, Şamahı, Küba, Şeki gibi yerlerde başlasa da, daha sonra Dağıstan, Karabağ ve Gence, Ahistafa, Kazak, Borçalı, Ahıska, Karayazı, Ahilke Gökçe Mahali gibi yerlerden dalgalar halinde ve farklı zamanlarda geldiler. İlk gelenler “Şirvan” bölgesinden olduğundan sonraki göçler hangi bölgeden olursa olsun bu göçmenler, “Şirvanlı” veya giydikleri şapkalardan dolayı “Papaklılar” olarak anılırlar. Aslında bunlar “Tarakeme”, “Garapapak”, “Karagoyunlu”, “Ayrım”, “Avşar”, “Bayat”, “Kasaman” gibi Türk boylarından oluşmaktadırlar.⁷⁵

Kafkasya'nın farklı bölgelerinden Amasya'ya göçün daha yaygın olmasının en önemli nedenlerinden biri, yerinden edilmiş bölgelerden insanların sevgisini ve saygısını kazanmış ünlü kişilerin isimleridir. Bu kişiler kendilerine inanan binlerce insanı yanlarında getirmeyi başardılar. XX. yüzyılın başlarında Şirvan'dan göç edenlerin Amasya'ya yerleşmelerinde, Şirvan'ın ünlü din adamı İsmail Sirajeddin Şirvani'nin büyük etkisi olmuştur.

1.2.3.1. Siraceddin Şirvani ve Amasya

Mevlana İsmail Sirajaddin el-Kurdamiri aş-Şirvani (1782/1783, Şamahı Hanlığının Bolukat ilçesine bağlı Kurdamir köyü - 1848, Amasya şehri Türkiye - dinî figür, Sufi şeyhidir. Lakabı “Sirajaddin” (dinin nuru), lakabı “el-Kurdamiri” ve bazen “eş-Şirvani” olarak anılır. İlk öğrenimini Şamahı'da Muhammed Nuri Efendi'den almıştır. Muhammed Nuri Efendi ona Molla Câmî'nin “Kafiye Tefsiri” hakkında pek çok ilmî bilgi öğretmiştir. Şirvani 1800 yılında Erzincan'a giderek dönemin ünlü bilim adamlarından Evliyazadeh Abdurrahman Efendi'den ilmini geliştirerek icazetname aldı. Erzincan'dan Tokat'a gitmiş ve orada birkaç yıl kalmıştır. Bu süre zarfında bilgisini derinleştirdi. Tokat'tan Bağdat'a gitti ve Şeyh Yahya Mervazi el-İmadi'den hadis ve Molla Muhammed ibn Adem'den hikmet okudu. 1805 yılında Burdur'a gelerek fıkıh tahsili yaptı. Ama çok geçmeden memleketine dönmek zorunda kaldı. 1806 yılından itibaren yedi yıl Şirvan'da öğretmenlik yapmıştır. 1813 yılında hacca gitti. 1813'te Mevlana Halid'in müridi oldu, 1817'de hocasından kendisine Şirvan'da rehberlik etmesi için sözlü bir emir ve izin, 1821'de de yazılı bir belge aldı.⁷⁶ Mevlana Halid, on binlerce talebesinden sadece birkaçına izin kağıdı vermiştir. Bu müritlerden biri de İsmail Şirvani'dir. İ. Şirvani, Mevlana Halid'den murşitlik izni alarak Şirvan'da Nakşibendi okulunu öğreten ilk şeyhtir. “Müritlik, tasavvufun dinî ve felsefî fikirlerinin kamusal eylemde ifadesidir. 18. Yüzyılın sonundan 19. yüzyılın başlarına kadar, tasavvuf içinde giderek siyasi bir yön ortaya çıkmış ve halk hareketleri.

⁷⁵ Yıldırım, agm., s. 264.

⁷⁶ Yıldırım, agm., s. 286.

nin ideolojisi haline gelmiştir.”⁷⁷ Şeyh İsmail tarafından geliştirilen müridizm fikirleri, Nakşibendiliğe, Kur'an-ı Kerim'in tasavvuf, herkesin eşitliği ve bağımsızlığı, adalet ve hakikat hakkındaki ayetlerine dayanmaktadır.

İsmail Şirvani'nin müritlik çağrısı, İslam inancını, bağımsızlığı, tabi olmamayı, kölelik yapmamayı, yabancılara vergi ödememeyi, eşitliği, saldırganlığa karşı saldırganlığı, düşmana karşı cesareti ve diğer fikirleri yansıtıyordu. İsmail Şirvani'nin geliştirdiği müridizm fikirlerinin Kafkasya'da hızla yayılması, yabancı işgalcilerin sert tepkisine neden oldu. Çarlık Rusyası 1820'de Şirvan bölgesini ilhak ettikten sonra Nakşibendiliği siyasi açıdan tehlikeli sayarak İsmail Efendi'nin yandaşlarını sıkıştırmaya başladı. Çarlık Rusyası tarafından Sibirya'ya sürgüne gönderilen İsmail Şirvani, müritleri tarafından kaçırılarak ömür boyu yurt dışında yaşamak zorunda kaldı. Böylece İsmail Şirvani, Osmanlı sınırlarına, Ahıska'ya taşınmak zorunda kaldı. Ahıska ve çevresinde İslami ilimleri neşreden ve öğreten İ. Şirvani, büyük yetkiye sahip pek çok mürit tarafından kuşatılmıştır.

1828 yılında Osmanlıların Çarlık Rusyasına taviz vermek zorunda kalması üzerine İ. Şirvani, Ahışhan'dan ayrılarak Amasya'ya yerleşti. O dönemde Şirvan müritleriyle birlikte Tiflis eyaleti Müslümanlarından çok sayıda mürit Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir. 1832 yılında İ. Şirvani Sivas'a geldi. Sivas'ta güçlü bir etkisi oldu ve dokuz yıl orada kaldı. Burada da müritlerinin sayısı ve ondan lütuf almak isteyenlerin sayısı gün geçtikçe arttı. 1841 yılında İ. Şirvani Amasya'ya dönerek ömrünün sonuna kadar orada yaşadı. 1848'de vebadan öldü ve Amasya yakınlarındaki Şam Mezarlığı'na defnedildi. 1869 yılında Osmanlı Devleti Dahiliye Nazırı olan oğlu “Şirvanizade Muhammed Rüşdu Paşa (1828-1874)”, ulema-yi mütebahhirin ve tabakayı aliyye-yi nakshbendi meşayih-i güzinden Şirvani Şeyh İsmail Siraceddin unvanına layık görülmüştür. Şirvanizadeh Mehmet Rüşdi Paşa'nın kabri, babası İsmail Şirvani'nin türbesine taşınmıştır. Türbede, Adalet Bakanlığında da çalışan oğlu Anadolu Kazaskeri Ahmet Hulusi Efendi ve damadı Hacı İsa Ruhi Efendi de yatmaktadır.⁷⁸

1.2.3.2. Mir Hamza Nigari ve Amasya

Mevlana İsmail Şirvanini'nin müritlerinden biri de Mir Hamza Nigari'dir. Azerbaycan'dan ağırlıklı olarak Karabağ'dan Amasya'ya göç akışı onun adıyla bağlantılıdır. 19. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında Seyid Nigari mahlasıyla tanınan Hacı Mir Hamza Efendi, son Türk mutasavvıf şairi Şeyh Nakşibendi'dir. 1795 yılında Karabağ hanlığının Barguşad ilçesine bağlı Cicimli köyünde doğdu. Karabağ'dan Kürdemir'e geldi ve İsmail Şirvani'nin müridi

⁷⁷ Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya Muridizmi, Muridizmin Yayılma Stratejisi ve Fehdal Beylerle İlişkiler”, *TD İnceleme Dergisi*, C 9, İzmir 2009, s. 165-167.

⁷⁸ Rıhtım-Halilli, agm., s. 45.

oldu.⁷⁹

Seyid Hamza Nigari, Rus İmparatorluğu'nun işgal politikasına karşı Kafkasya'daki mürit hareketinin liderlerinden biriydi. Çarlık Hükûmeti, müritlik hareketini kendisi için bir tehdit olarak gördüğü için, hareketin liderleri hükûmet tarafından baskıya uğruyordu.

Nigari, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda cihada katılmak için yandaşlarıyla birlikte gizlice Kars'a geldi. Savaştan sonra Azerbaycan'a dönmeyip Erzurum'a yerleşti ve üç yıl Bakırlar Mahallesi'ndeki caminin dershanesinde kaldı. Erzurum'dan İstanbul'a hareket eden Hamza Nigari, Amasya'ya dönerek 20 yılı aşkın bir süre Sivas ve Amasya'da Şeyh İsmail Şirvani'nin yanında çeşitli aralıklarla kalmıştır.⁸⁰ Uzun süre Amasya'da tefsir ve hadis derslerinin yanı sıra tasavvufi faaliyetlerde bulundu. Ancak faaliyetlerinden endişe duyanların şikayeti üzerine Harput'a gönderildi. 1886 yılında Harput'ta vefat eden Hamza Nigari, vasiyeti üzerine Amasya'ya Şeyh'inin yanına getirilerek defnedilmiştir.

Mir Seyyid Hamza Nigârî'nin Azerbaycan'dan ayrılmasından sonra birçok aşiret ve köy ve kasabalarda Hamza Nigârî'ye bağlanan kişiler onun arkasından Anadolu'ya göç etmeye başladılar. Kırk-elli yıl kadar süren bu göçlerde yirmi-otuz bin insan Anadolu'ya geldi. Bunların büyük bir kısmı da Amasya ve çevresine yerleşti.⁸¹

1.2.3.3. Mahmud Efendi ve Amasya

Mir Hamza Seyid Nigari'nin Amasya'ya getirdiği müritlerinden Hacı Mahmud Veysal Garani oğlu, 1835 yılında Gazah'ın Aslanbeyli köyünde doğmuştur. İlk eğitimini babasından alan Hacı Mahmud, daha sonra Şeki'de zahiri ve batını ilimler, Farsça ve Arapça okudu. 1870'lerde Hacı Mahmud Efendi, Amasya'ya giderek Nakşibendi Şeyhi Mirhamza Seyid Nigari'nin öğrencisi oldu. Seyid Nigari'nin Türkiye'de, Azerbaycan'da, Gürcistan'da ve Dağıstan'da çok sayıda talebesi olmuş ve bazılarını halifelik unvanı vermiştir. Halifelerden biri de Hacı Mahmud Efendi'dir. Hacı Mahmud Efendi daha sonra memleketi Aslanbeyli köyüne dönerek edindiği bilgileri yaymak için burada bir medrese inşa etti. Halkın büyük sempatisini kazanan ve ümmetin manevi babası, hocası ve hamisi olan Hacı Mahmud Efendi, insanların maddî ve manevî sorunlarının çözümünde aracı olmuştur. Hacı Mahmud, Dağıstan'daki Müridizm hareketine ve Ruslara karşı mücadelede Şeyh Şamil'e yardım ettiği için Çarlık Rusyası tarafından iki kez tutuklandı. Önce Gazah'ta

⁷⁹ Fatih Çınar, **Hamza Nigârî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Düşüncesi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2009, s. 35.

⁸⁰ Muzaffer Akkuş, **Seyyid Nigârî Divanı**, Niğde Üniversitesi Yay., Niğde 2001, s. 126.

⁸¹ Asif Seyidov, "Mir Hamza Nigari ve Azerbaycanlıların Göç Sebepleri", **IV Uluslararası Hamza Nigari Sempozyumu**, Amasya 2018, s. 242.

“Şeker Kalesi”nde gözaltında tutuldu, ardından Tiflis’te (Gürcistan) “Tamara Kalesi”nde tutsak hayatı yaşadı. Çar Hükûmeti önce onu Rusya’ya sürgün etmek istese de, halkın tepkisinden korkarak onun Müslüman ülkelerden birine taşınmasına izin verdi. Türkiye’ye gitmek üzere yola çıkan Hacı Efendi, yolda hocası Mirhamza Seyid Nigari’nin öldüğünü öğrendi. Hocası Hacı Mahmud Efendi Garani’ye saygının bir göstergesi olarak Azerbaycan’daki müritlerinin de yardımıyla Amasya’da Mirhamza Seyid Nigari’nin mezarının üzerinde türbe ve büyük bir cami yaptırdı. Caminin önüne Hacı Mahmud Efendi’nin adının yazılı olduğu bir levha yerleştirilmiştir. Panoda şöyle yazıyor: “Şirvanlı camii. Azeri Türklerinden toplanan yardımlarla Şeyh Hacı Mahmud Efendi tarafından 1837-1895 yılları arasında yaptırılmıştır”. Hacı Mahmud’un faaliyetleri sonucunda Kafkasya’dan on binlerce insan göç ederek Amasya ve çevresine yerleşmiştir.⁸²

1.2.4. Azerbaycan’dan Türkiye’ye Göçlerin Etkileri

Sovyet ideolojisinin tarihle ilgili resmî tutumu, Osmanlı İmparatorluğu’nun iç ve dış politikasına yönelik eserlerde, tezlerde ve makalelerde yapılan araştırmaların temelini oluşturmuştur. Sovyet döneminde Azerbaycan ve Türk halklarının tarihi ve geçmişinin araştırılmasına açık ve gizli kısıtlamalar getirilmiş, araştırmacıların tarihî gerçekleri objektif olarak incelemelerine izin verilmemiştir. Ancak bağımsızlık kazandıktan sonra bu sorun Azerbaycan’da yeniden gündeme getirilmiş ve olaylar devlet düzeyinde hukuki ve siyasi bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. 70 yıllık bir yasağın ardından Azerbaycan’ın devlet bağımsızlığının yeniden kazanılmasından sonra, tarihimizin tüm dönemlerinin nesnel bir incelenmesi başladı. Yapılan araştırmalar ve çalışmalar sonucunda tarih ve ecdat ilişkisinin, yakın millî tarihimizin keşfedilmemiş sayfalarının incelenmesinin daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Rusya’nın Kafkasları işgalinin ardından yerel Türk topluluklarını asimile etmek için aktif bir politika izlediği, ama bu politikanın başarılı olmadığı görülmektedir. Azerbaycan Türkleri kendi kültür, dil ve dinlerini korumayı başarmış; ancak önemli bir bölümü de yüzleştikleri baskılar sonucunda Amasya dahil olmak üzere Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmıştır. Birçok zaman Azerbaycan’ın manevi-dinî liderleri Çarlık Rusyası’nın sömürgecilik politikasına karşı hareketler başlatmış, başarılı olamayınca Osmanlı arazisine göç etmiştir. Bu göçler onların ardınca binlerce Azerbaycan Türkünün de Anadolu’ya göç etmesine neden olmuştur.

Azerbaycan’dan göç eden Türklerin neden daha sonra Amasya’ya karar verdiğini yukarıdaki gerçeklerden anlayabiliriz. Osmanlı Devleti son yüzyılında aldığı göçler nedeniyle demografik yapısında büyük değişimin olduğu

⁸² Seyidov, agm., s. 243.

yüzyıl olmuştur. Gerek Balkan Savaşları sonrası ve gerekse I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Anadolu'ya yapılan göçlerin çoğunluğunu Türk ve Müslümanlar oluşturmaktaydı. Bu homojen nüfus yapısıyla göçmenler, Türkiye'nin ulus-devlet inşa sürecinde önemli rolleri ve katkıları oldu. Gelen göçmenlerle birlikte Anadolu nüfusunda meydana gelen yeni durum, sosyo-kültürel ve ekonomik yapıyı da büyük oranda değiştirdi ve bu değişim Türkiye'nin büyük oranda altyapısını oluşturdu.

Kaynakça

Akkuş, Muzaffer, **Seyyid Nigârî Divanı**, Niğde Üniversitesi Yay., Niğde 2001.

Attar, Aygün-Sebahattin Şimşir, **Türkiyede Yaşayan Azerbaycan Türkleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

Çınar, Fatih, **Hamza Nigarî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2009.

Derzioğlu, Ahmet Xeldun, **Göç Destanı**, Panama Yay., Ankara 2018.

İpek, Nedim, **93 Muhacereti**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

Kasımova, Sevinç, “XIX Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Sakarya 2017, s. 596-604.

Koçak, Yüksel-Elvan Terzi, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C 3, Kars 2012, s. 163-184.

McCarthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

McNeill, William N., “Human Migration in Historical Pespective”, **Population and Development Review**, 10(1), New York 1984, s. 3-11.

Osmanlı Belgelerinde Kafkaz Göçleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., No 12, C 1, İstanbul 2012.

Rıhtım, Mehmed-Fariz Halili, “Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Kazaklı Müridler”, **Miras**, Bakü 2009, s. 146-153.

Seyidov, Asif, “Mir Hamza Nigari ve Azerbaycanlıların Göç Sebepleri”, **IV Uluslararası Hamza Nigari Sempozyumu**, Amasya 2018.

Şahin, Cem, “Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme”, **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C 21, Ankara 2001, s. 59-67.

Temizkan, Abdullah, “Kuzey Kafkasya Muridizmi, Muridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkiler”, **TD İnceleme Dergisi**, C 9, İzmir 2009, s. 165-167.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara 2005.

Yıldırım, İbrahim, “Azerbaycan’dan Amasya’ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar”, **Amasya Araştırmaları Sempozyumu**, Amasya 2017, s. 164-171.

1.3. BULGARİSTAN GÖÇLERİ SONRASI TROYA ÇEVRESİNDE KURULAN YENİ KÖYLER VE YERLEŞİK (MANAV) KÖYLERLE YAŞANAN SORUNLAR*

1.3.1. Balkanlar ve Troya

Kıtaları birbirine bağlayan Çanakkale ve İstanbul Boğazları sayesinde bir geçiş noktası konumunda olan Anadolu toprakları, tarih boyunca birçok topluma ev sahipliği yapmış ve aynı zamanda çevresinde yaşayan toplumları da etkilemiştir. Öte yandan, ana yurdu Anadolu olan toplumlar, farklı coğrafyalara göç etmiş olsalar da, farklı nedenlerle de olsa bir gün mutlaka Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. İşte Troya çevresinde kurulan köylerin hikâyesi de bu çerçevede ortaya çıkmıştır.

Tarih boyunca Avrupa ve Asya arasında farklı medeniyetlerin hâkimiyetine, karşılıklı göçlere ve tarihin en büyük savaşlarına sahne olmuş ve Homeros'un dizeleriyle ölümsüzleşmiş olan Troya⁸³ kentinin tarihi kadar eskidir bölgenin göç hikâyeleri. Defalarca yıkılan ve yeniden kurulan bu kent, çevresindeki verimli topraklarla her zaman insanların yeni bir yaşam kurmak için sığındıkları bir yer olmuştur. Toplumlar değişse de bu toprakların kaderi değişmemiştir. Binlerce yıl önce yaşanan Troya Savaşı, yaklaşık üç bin yıl sonra tekerrür etmiş ve yaklaşık bin yıldır Türklerin hüküm sürdüğü bu topraklarda “Son Troya Savaşı” olarak isimlendirilen Çanakkale Savaşı’nı yaşamak zorunda kalmışlardır.⁸⁴ Fakat bu iki savaş arasında ve Çanakkale Savaşı sonrasında da bölgedeki insan hareketliliği hiç bitmemiştir. Bu, alabildiğine

* Fecri POLAT. M.A., Türk Tarih Kurumu, polatfecri@gmail.com

⁸³ Rüstem Aslan, **Homeros’tan Günümüze Troya: Troya, Troya Tarihi Milli Parkı ve Arkeoköy Gezi Rehberiyle Birlikte**, Heyamola Yay., İstanbul 2018, s. 55 vd.

⁸⁴ Reyhan Körpe, “Aynı Coğrafyada İki Savaş: Troya ve Çanakkale Savaşlarının Karşılaştırılması”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, S 18, 2015, s. 131-160.

geniş bir konudur. Bu nedenle de konumuzun temelini oluşturan Türklerin Anadolu'ya dönüşünü ele alacağımız için sadece son bin yılda yaşanan hareketliliğe kısaca değinmemiz yerinde olacaktır.

Konum itibariyle stratejik bir geçiş noktası olan Balkanlar, Türkler için fethedilmesi gereken önemli bir yer olmuştur. Osmanlı Türklerinin Balkanlar'a geçmesinden çok önce Balkan yarımadası, Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk boylarının yerleşim alanı haline gelmişti. Hunlar 4. yüzyılın 3. çeyreğinden itibaren Balkanlar'ı yurt tutan ve aynı zamanda Orta Avrupa'da güçlü bir devlet kuran ilk Türk boyu olmuştur. Onları 6.-7. yüzyıllarda Avarlar ve Bulgarlar, 9.-10. yüzyıllarda Macarlar, 10.-11. yüzyıllarda Peçenekler ve Oğuzlar (Uzlar), 12. ve 13. yüzyıllarda ise Kapçaklar (Kumanlar) takip etmiştir. Bu Türk boylarının bir kısmı zamanla yerli halka karışıp kaybolurken, Bulgarlar ve Macarlar gibi Türk boylarından bazıları bölgede güçlü devletler kurmuş ve hâkimiyetlerini uzun yıllar devam ettirmişlerdir. Osmanlı hâkimiyetine kadar yüzyıllarca Balkanlar'ı yurt tutan bu Türk boyları, sadece Balkanlar'ın Türkleşmesinde değil, aynı zamanda bugünkü Avrupa'nın sosyal, kültürel ve siyasal yapısının şekillenmesinde de tarihî bir rol oynamışlardır.

Selçuklular Dönemi'nde Kayı Oğuzlarının küçük bir kısmının, 10. yüzyıl sonlarında Anadolu'nun kuzeybatısındaki Türk-Bizans sınırına geldiklerini biliyoruz. Osmanlı'nın kuruluşundan önce Troas Bölgesi, Karesi Beyliği'nin elinde bulunuyordu.⁸⁵ Bu beyliğin zayıflamasıyla, bölge 1345 yılı ve sonrasında Osmanlı'ya katılmıştır. Bu yıllarda Orhan Bey'in Bizans ile kurduğu ilişkiler, Karesi bölgesinden getirilen Türklerin bugün Çanakkale toprağı olan Gelibolu'ya yerleşmeleri sonucunu doğurmuştu.

Troya Ovası'nda günümüzde yaşayan insanların hikâyesi ise Halil Ece Saltuk önderliğinde Balkanlar üzerinden gelen ve Troya Ovası'nda Halileli köyünün kurulmasını da sağlayan 1299'daki göç ile başlamıştır.⁸⁶ Halil Ece Saltuk'un 1299'da Yapıldak köyü sahilinde bugün de Saltuk Mevkii olarak bilinen yerden Lapseki'ye geçtiğini biliyoruz. A. Yaşar Ocak, "Sarı Saltuk" isimli eserinde bu durumu, "Türkmenler'in başına geçen Halil Ece'nin başkanlığında gerçekleşmiş ve Türkmenler gemilerle Karesi iline geçerek orada yerleşmişlerdir..." şeklinde yazmaktadır.⁸⁷

XIV. yüzyılda Yazıcıoğlu Ali tarafından kaleme alınan *Selçukname*'de bu durum şu şekilde anlatılmaktadır:

"Ol târîhde Rûm ilinde, **Dobruca** vilayetinde duran Müslimânlar, **Halil Ece** -y-ile göcüp gemi-y-ile Karasi iline geçdiler. Zirâ Anadolu'da

⁸⁵ Zerrin Günel Öden, **Karasi Beyliği**, TTK, Ankara 1999, s. 4 vd.

⁸⁶ Fecri Polat, **Halileli: Troya Ovası'nda Bir Köy**, Pozitif Matbaa, Ankara 2017, s. 39-42.

⁸⁷ A. Yaşar Ocak, **Sarı Saltuk: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü**, TTK, Ankara 2002, s. 37.

fetret olup ahbâr munkatı'oldı-y-ıdı ve Rûm ilinde Ulgar Belgeri hurûc idüp Faslıyus üzerine müstevli olup Rûm ilinüñ ekşerin almışlardı. Ol sebebdan anlardan üşenüp göcüp Anadolu'ya gecdiler. Rûm ilinde kalanların soyı, **Saru Saltuk** fevt olduğundan sonra mürted ve ahriyân oldılar.”⁸⁸

Burada sözü edilen ve geride kalanlar için ise Necati Demir, *Sarı Saltık Gazi* isimli eserinde; “Günümüzde Moldova içerisinde yarı bağımsız durumda olan, Oğuz Türkçesi konuşan Gagavuz Yeri Türkleri, Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya Gagavuzları, Saltık Gazi’den sonra Hristiyanlığı kabul eden Türkmenlerdir” demektedir.⁸⁹

Bu veriler ışığında bakıldığında, yukarıda sözü edilen Halil Ece Saltuk’un isminin verildiği Halileli köyünün, Troya çevresinde kurulan ilk Türk köyü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat köy çevresinde ve mezarlıkta yapılan araştırmalar burada daha önce bir Geç Roma, Erken Bizans yerleşmesi olduğunu da göstermektedir. Türklerin buraya yerleşmesi MS 13. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır.

Osmanlı Döneminde ilk olarak 1530 yılında Kanuni Dönemi’nde hazırlanan Biga livasında,⁹⁰ bugünkü Troya Tarihi Milli Parkı’nın kapsadığı alanda Kalafatlu (Eski Kalafat), Kumköy ve Halil-ili (Halileli) köyleri bulunmaktadır.⁹¹ Bu köylerden Eski Kalafat ve Kumköy daha sonra Karamenderes Nehri’nin taşkınları nedeniyle bataklık haline gelen Troya Ovası’nda yaşanan sıtma hastalığından dolayı köylerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Aynı yerinde yaşamaya devam eden en eski köy Halileli’dir. Halileli dışında Kumkale Kalesi’nin kurulmasıyla bölgede kurulan Eski Kumkale köyü ve Çıplak köyü⁹² de bölgenin en eski ve manav olarak isimlendirilen köyleridir. Daha sonraki dönemlerde ise bugün Hasan Paşa Köşkü’nün kalıntıları ile birlikte kalıntılara rastladığımız ve seyyahlar tarafından da resmedilen fakat gene su taşkınları ve hastalık nedeniyle terk edilen bir Türk köyü olan Yerkesiği⁹³ ve Rum köyleri olan Yeniköy ve Yenişehir köyleri kurulmuştur.⁹⁴

⁸⁸ Necati Demir, “Saltık-Nâme ve Selçuk-Nâme Işığında Gagavuz Türkleri”, *ZfWT*, Vol 3, No 2, 2011, s. 17-18.

⁸⁹ Necati Demir, *Sarı Saltık Gazi*, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne 2015, s. 21 vd.

⁹⁰ Rüstem Aslan, *The Relationship Between Man and Landscape in the Troad During the Ottoman Period*, Springer-Verlag, Berlin 2002, s. 33.

⁹¹ Polat, *age.*, 2017, s. 54.

⁹² Rüstem Aslan, *Siedlung und Gesellschaft in der Troas: Eine ethnoarchäologische Studie im Bereich des Nationalparks Troya und seiner Umgebung*, Troya Vakfı Yay., Çanakkale 2012, s. 1 vd.

⁹³ Onur Sefer Özbalaban, *Cezayirli Hasan Paşa Köşkü’nün Osmanlı Arkeolojisi Yöntemleriyle İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2016, s. 32 vd.

⁹⁴ Fecri Polat, *Yeniköy: Troya’nın İlk Savunma Hattı*, Pozitif Matbaa, Ankara 2018b, s.

Rumların Anadolu'dan gönderilmesi ile tamamen boşaltılan ve uzun süre askerî birliklerin konuşlandığı Rum köylerinden Yenişehir köyü ile ilgili günümüzde hiçbir kalıntı kalmamıştır. Fakat Yeniköy 1950'li yıllara kadar yapı olarak ayakta kalmış ve 1952 yılında aynı köye yerleştirilen muhacirler tarafından yıkılan evlerin taşlarıyla köyün yanı başına yeni bir köy inşa edilmiştir.⁹⁵

Günümüzde Troya Tarihi Milli Parkı içinde yaşamakta olan altı köy mevcuttur. Bunlar yukarıda sözünü ettiğimiz ve bölgenin en eski köylerinden olan Halileli ve Çıplak köyü ile 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Bulgaristan üzerinden gelen göçlerle kurulan Tefikiye, Kalafat, Kumkale ve Yeniköy köyleridir. Bu köylerden Kalafat, Kumkale ve Yeniköy eski köylerin yanı başına kurulmuş ve o köylerin isimlerini almışlardır. Öncesinde salgın hastalıklar ve daha sonra yaşanan Birinci Dünya Savaşı nedeniyle bölgede boşaltılan köyler nedeniyle kısa süreli bir sessizliğe bürünen Troya ve çevresi, Osmanlı'nın toprak kaybetmeye başlaması ile başlayan ve yakın döneme kadar devam eden Anadolu'ya göçün sonucu olarak yeni kurulan köyler ile yeniden yeni hikâyelerle canlanmıştır. Başka bir deyişle, bu göçlerle Balkanlı Türkler, ana yurtlarında yeniden Troyalı olmuşlardır.

1.3.2. Troya ve Çevresine 19. Yüzyılda Yaşanan Göçler

Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da ilk toprak kaybına uğradığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla kurulmuştur. İlk Bulgar Prensliği, Tuna vilayetinin Vidin, Rusçuk, Sofya, Tırnova ve Varna sancakları üzerinde kurulmuştur. Daha sonra Filibe ve İslimye sancakları üzerinde kurulan Şarki Rumeli vilayeti ve 1912-1913 Balkan Harbi'nden sonra Batı Trakya ve Rodoplar bölgesinden dokuz il Bulgar Prensliği'ne dâhil olmuştur. Son olarak da Bulgaristan 1940 yılında nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Dobruca bölgesini de topraklarına katarak kuruluşundaki topraklarının hemen hemen üç katına ulaşmıştır.⁹⁶

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde 1 milyon Müslüman Türk, yaşadığı topraklardan göç etmeye zorlanmıştır.⁹⁷ Bunların yarısı soykırım, hastalık, açlık veya soğuk yüzünden hayatını kaybetmiştir. Böylece Tuna vilayetinde Bulgarlar için bir ülke oluşturulmuştur. 93 Harbi sırasında Rus ve Bulgarların Türklere karşı yaptıkları katliam ve yağma olaylarına bir örnek vermek yerinde olacaktır. Örneğin bu dönemde Tırnova Mutasarrıfı'nın İstanbul'a gönder-

44 vd.

⁹⁵ Polat, *age.*, 2018b, s. 70 vd.

⁹⁶ Erhan Vatansever, **Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 31.

⁹⁷ Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskâni", **History Studies**, 5/2, 2013, s. 347-386.

diği “Katledilen Müslümanlara ve Yakılan Evlere Dair Liste”ye göre sadece Tırnova’da 4770 Türk öldürülmüştür.⁹⁸

Binbaşı Leader, İstanbul’daki *Daily Telegraph* gazetesi muhabiri M. Drew’e gönderdiği telgrafta “Yeni Zağra istasyonu civarında 3000 kadar ceset gördük, hepsi Türk’tü. Köpeklerin ve domuzların bozulmuş cesetleri kemirmeleri ve binlerce aç kuşun istasyon duvarlarına tüneyerek beklemeleri korkunç bir manzaraydı...” demektedir.⁹⁹ Anlaşılan o ki; halk arasında 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ırklar arası bir yok etme savaşına dönüşmüştür. Savaştan sonra Rus işgaline uğrayan bölgede Türklere bir yaşam alanı bırakılmadığı için göç etmek zorunda kalmışlardır. İşte bu zorunlu göç sonrası göçmenlerin bir kısmı Troya çevresine gelmişlerdir. O göçmenlerin bu bölgede kurdukları ilk ve tek köy Tevfikiye’dir.¹⁰⁰ Tevfikiye köyünü kuran aileler de Balkan coğrafyasına Osmanlı döneminde götürülen ve yukarıda sözünü ettiğimiz 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası Anadolu’ya göç etmek zorunda kalan insanların içinden gelmişlerdir.

Bugünkü Bulgaristan toprakları, I. Murat tarafından 14. yüzyılın ikinci yarısında fethedilmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz değişim hareketlerini, Machiel Kiel, yaptığı bir araştırmada, Selvi kasabasını temel alarak incelemiştir. Bu araştırmaya göre, 1479 yılında, Bulgaristan’ın merkez bölgelelerinden Selvi/Hutaliç (bugünkü Sevlievo) kazasında yüzde yedi oranında bir Müslüman nüfus yaşamıştır.¹⁰¹ Bu nüfus giderek artmış ve Tevfikiye köyünü kuran ailelerin geldiği Selvi’nin Rahova (Rahovtsite) köyü 1545’ten 1580 yılları arasında kurulmuştur.¹⁰²

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bu bölge ilk terk edilen yerlerden biri olmuştur. Müslüman nüfusun büyük bölümü kaçmış veya savaşın hemen ardından Anadolu’ya göç etmiştir. Tevfikiye köyünü kuran ilk aileler de bu dönemde Rahova köyünden göç etmişlerdir. Fakat köyde yaşayan Türklerin bir kısmının kaldığı düşünülmektedir. 1990 yılında yapılan bir araştırmada Rahova köyünde camileri olan Müslüman-Türk bir cemaatin olduğu Machiel Kiel tarafından dile getirilmiştir.

Çanakkale’ye ilk göçler 1878 yılının Ocak ayında olmuştur. Ruslardan kaçan göçmenler Edirne’ye kadar gelmişlerdir. Edirne’nin de Ruslar tarafından işgal edilmesiyle birlikte Ruslar, Keşan üzerine yürümüş ve bölgedeki

⁹⁸ Vatansever, *age.*, 2008, s. 32-33.

⁹⁹ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Ankara 1990, s. 19.

¹⁰⁰ Fecri Polat, *Tevfikiye Köyü: Son Troyalılar*, Pozitif Matbaa, Ankara 2018a, s. 1 vd.

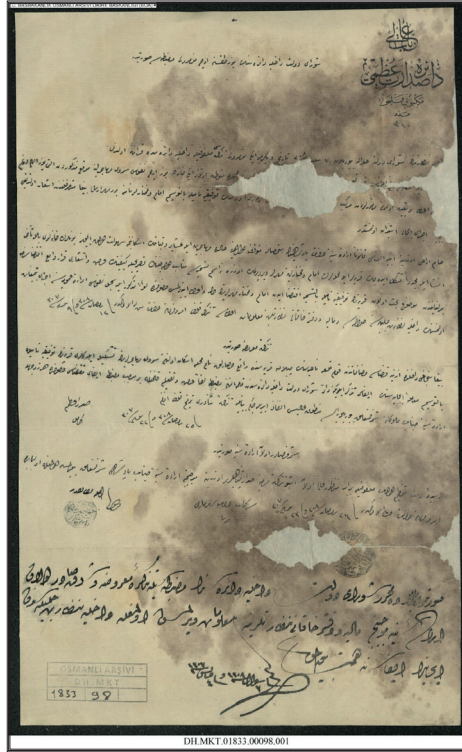
¹⁰¹ Machiel Kiel, “Selvi”, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selvi>, E.T. 18 Ekim 2021.

¹⁰² Machiel Kiel, “Rahova”, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rahova>, E.T. 18 Ekim 2021.

göçmenler Trakya üzerinden Gelibolu'ya gelmiş ve buradan Lapseki ve Çanakkale'ye geçmişlerdir. Bu göç dalgasıyla gelen aile sayısı, bu konuda araştırma yapan Mithat Atabay tarafından 1349 olarak belirlenmiştir. Bu ailelerin toplam nüfusu ise 7110 olarak belirtilmiştir. Bunlardan 536 nüfuslu 122 aile o dönemde Ezine'ye bağlı köylere gönderilmiştir.¹⁰³

Bunlardan Servi/Selvi kasabasının Rahova (Rahovtsite) köyünden gelen aileler kimine göre 15 kimine göre 18 aile olarak söylenmiştir. Bizim yaptığımız tespite göre 15 aile gelmiştir. Günümüzde de bu ailelerden kalan 15 farklı soyadında aile yaşamaktadır. Fakat Osmanlı arşiv belgelerinde 1891 tarihinde 32 hane 103 kişinin yaşadığı belirtilmiştir (Görsel 1).¹⁰⁴

Görsel 1: Tevfikiye ile İlgili Nüfus ve Arazi Bilgisi de Veren Kuruluş Belgesi

Kaynak: BOA, DH.MKT, 1833-98, H-9-10-1308; Polat, age., 2018a, s. 80.

¹⁰³ Mithat Atabay, "1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler", Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Çanakkale 2005, S 3, s. 92-107.

¹⁰⁴ Polat, age., 2018a, s. 80.

Bu aileler, ilk geldiklerinde yaklaşık 90 kişilik nüfusuyla, o dönemde Asarlık/Hasarlık/Hisarlık isimleriyle bilinen alana gelip yerleşmeye başlamışlardır. O dönemde Schliemann¹⁰⁵ tarafından kazısı yapılan Asarlık Tepe, Hisarlık ismi ile anılmaya başlanmış ve gelen bu göçmen aileler de Hisarlık/Troya'nın hemen yanı başındaki çalılık araziye temizleyerek yerleşmişlerdir. Buraya yerleşmelerinde iki önemli neden olabilir. Birincisi bu bölgenin bataklık olan ovadan yüksek ve kuru olması ve aynı zamanda rüzgâr aldığı için sineklerden korunmanın kolay olması. İkinci ve belki de en önemli neden, buranın Troya'nın hemen yanı başında olması. Bu ikinci neden daha ağır basıyor. Çünkü o dönemde hâlen Schliemann kazıları devam etmiştir.¹⁰⁶ Yeni gelen ve yoksul olan göçmenlerin ise çalışmaya ve para kazanmaya ihtiyacı vardır. Büyük bir ihtimalle iyi bir yevmiye ile çalışıldığını duyan bu aileler akıllıca davranıp işi ayaklarına getirmenin yolunu bulmuşlardır. Burada dal örgü üzerine çamurla sıvanmış duvar ve üstü sazlardan oluşan yapılar inşa ederek yerleşmişlerdir (Görsel 2).¹⁰⁷

Görsel 2: Tevfikiye Köyünün İlk Halini Gösteren W. Dörpfeld Fotoğrafı (1903)

Kaynak: Polat, **age.**, 2018a, s. 106.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, bu alan Asarlık ismini Troya'dan almaktadır. Osmanlı'daki Asar (Eski Eser) kökünden gelen isim, eski eserlerin

¹⁰⁵ Schliemann, o dönemde bölgedeki köylerle ilgili de önemli bilgiler içeren çalışmalar yapmıştır. Heinrich Schliemann, **Troas'ta Yolculuk-Troya'dan İda Dağı'na**, Say Yay., İstanbul 2014.

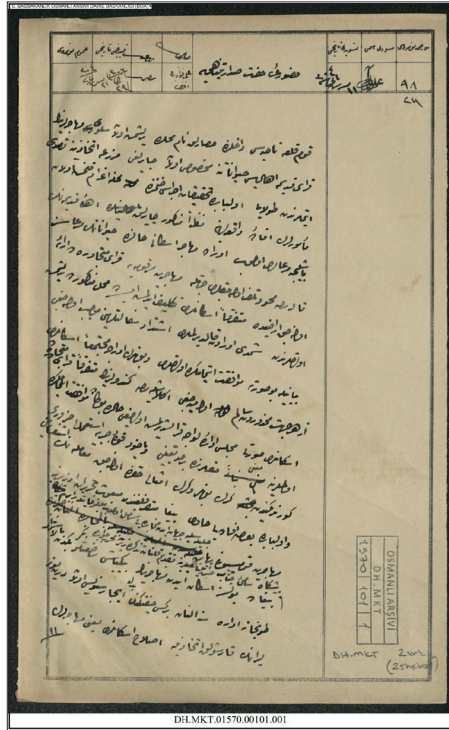
¹⁰⁶ Rüstem Aslan, **Homeros İlyada ve Troya**, E Yay., İstanbul 2016, s. 100.

¹⁰⁷ Polat, **age.**, 2018a, s. 105.

bulunduğu alan anlamındadır. Daha sonra belki de Troya kalesinin ortaya çıkması ile birlikte Hisarlık olarak değişmiş ve günümüze kadar bu şekilde kullanılmaya devam etmiştir.

Yerleştikleri mevki o dönemde Manav/Yerli bir köy olan Çıplak köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır. 1878-1879 veya sonrasında buraya yerleşen bu aileler ile Çıplak köyü arasında anlaşmazlıklar ve arazi kavgaları başlamıştır. Bu süreçte Çıplaklılar tarafından dal örgü ve sazdan yapılmış göçmen evleri (Görsel 2) ateşe verilmiş ve bu çatışmalar sırasında göçmenlerden birinin öldüğü yaşayan yaşlılar tarafından dile getirilmiştir. Burada yaşanan anlaşmazlıklar ve olaylar merkezi hükûmete kadar gitmiştir. Bu anlaşmazlığın giderilmesi konusunda Kumkale nahiyesinde Hisarlık adlı mevkiye yerleşen muhacirler ile çevre köyler arasında meydana gelen anlaşmazlığın giderilmesi için gerekenin yapılması için yazı gönderilmiştir. 3 Aralık 1888 tarihli bu belge olayların ne kadar büyüdüğünün bir göstergesidir (Görsel 3).¹⁰⁸

Görsel 3: Çıplak ve Hisarlık (Tevfikiye) Muhacirleri Arasında Yaşanan Sorunu Gösteren Belge

Kaynak: BOA, DH.MKT, 1570/101.0

¹⁰⁸ BOA, DH.MKT, 1570-101-0.

Bu kavgaların büyümesi nedeniyle, Çıplak muhtarlığına bağlı olan Hisarlık'ın köy olması için karar alınmıştır. Bu sırada yapılan yazışmalar sonucu köyün Tevfikiye ismini almasına karar verilmiştir.¹⁰⁹ Bu belgelere dayanarak kesin bir şekilde şunu söyleyebiliriz ki, Tevfikiye köyü, ismini Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'den almıştır.¹¹⁰ Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'nin isminin Tevfikiye köyüne verildiğini gösteren “*Hicri 3 Safer 1309*”, Miladi 9 Eylül 1891 tarihli bir belge mevcuttur.¹¹¹ Bu dönemde yapılan yazışmalar ve Tevfikiye'nin köy olduğunu gösteren ve ayrıca nüfus ve diğer bazı konularda bilgi veren belge, kısmen hasar görmüştür. Bu nedenle tam olarak çevirisi yapılamasa da, Tarihçi Mübarek İpek tarafından titizlikle incelenmiş ve önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu belgenin en büyük önemi köy kuruluşuna karar verilirken nüfus ve hane sayısının ve köye kaç dönüm arazinin tahsis edildiğinin açıkça belirtilmesidir. Bu yönüyle bakıldığında belge, Tevfikiye köyünün ilk tapusu olma özelliğini taşımaktadır (Görsel 1).¹¹² Diğer bir belge ise bu belge-

¹⁰⁹ Osmanlı döneminde yapılan bu yazışmaların arşiv belgeleri için bk. Polat, *age.*, 2018a, s. 77-82.

¹¹⁰ Tevfik Efendi, II. Abdülhamit'in en çok sevdiği kardeşlerinden biri olan Mehmed Burhaneddin Efendi'nin oğludur. Mehmet Burhaneddin Efendi 1876 yılında ve henüz 27 yaşında veremden ölmüştür. II. Abdülhamit, kardeşinin genç yaşta ölümüne çok üzülür ve bir harp gemisine ve kendi oğullarından birine onun adını verir. Mehmet Burhaneddin Efendi öldüğü zaman tek çocuğu olan oğlu İbrahim Tevfik Efendi henüz iki yaşındadır. İbrahim Tevfik Efendi'nin annesi Mestiniyaz Hanımefendi ise 1909 yılına kadar yaşamıştır. 31 Mart Vak'ası olarak bilinen ve 13 Nisan 1909 yılında II. Meşrutiyet'e karşı yapılan ayaklanma sırasında kalp krizi geçirerek ölmüştür. Şehzade İbrahim Tevfik Efendi, babasının ölümünden iki yıl önce 1874 yılında doğmuştur. Sultan II. Abdülhamit iki yaşında yetim kalan yeğenini himayesi altına almış ve kendi sarayında kendi çocukları ile birlikte büyüttür. Bazı kaynaklar İbrahim Tevfik Efendi'nin, II. Abdülhamit'i babası olarak bildiğini ve gerçeği diğer şehzadelerden öğrendikten sonra ağlayıp üzüldüğünü yazmaktadır. Farklı özellikleri olan, şakacı, titiz ve mahcup bir kişilik olduğu söylenen İbrahim Tevfik Efendi'nin, Beşiktaş'taki sarayında köpek, sülün, papağan, kuzu gibi çeşitli hayvanlar beslediği bilinmektedir. Bu saray şimdi Galatasaray Üniversitesinin elindedir. Osmanlı Hanedanı'nın sürgün edildiği sırada donanmada bahriye feriki (koramiral) olarak görev yapmaktadır. Eşi Şadiye Hanım ve çocukları ile birlikte sürgüne gönderilen ve Londra'ya yerleşen İbrahim Tevfik Efendi, sürgün süresince birçok sıkıntı yaşamış ve 1931 yılında ölmüştür. Polat, *age.*, 2018a, s. 74-75.

¹¹¹ “*Huzur-ı Ali Hazreti Saderet Penahiye Biga Sancağının Ezine kazası müzafatından Kumkale Nahiyesinin Çıplak Karyesine mücavir Hisarlık nam-ı mahalde bulunan Servi muhacirleri tarafından orada küşad ve imar edilmiş ve taksimati dahi icra olunmuş olan karyenin şehzadegan-civan buhran hazreti-i hilafeti penahiden devletlü necabetlü Tevfik Efendi Hazretlerinin nam-ı aliyesine olarak Tevfikiye tesmiyesi istizanma ve heyeti ihtiyariyyesi mühürlerinin ol babda hakk ve istimal edilmesi dair liva-i mezkur mutasarrıflığından varid olan tahrirat lefen takdim kılınmağa ifa-yı muktezası menut-ı musade-i celile-i cenab-ı sadaret penahiyedir.*” BOA, DH.MKT, 1865-112-H-03-02-1309; bk. Polat, *age.*, 2018a, s. 76.

¹¹² “*Bab-ı Ali Daire-i Sadareti İzami Şurayı Devleti Dahiliye Dairesinin Yüz Doksan Üç Numaralı Mazbatası Suretidir.*”

den sonra yazılmış belgenin onay kısmının kopyası gibidir. Bu belge de Ezine'nin Çaylak Karyesi'nde iskân olunan Servi muhacirlerinin teşkil ettikleri köye Tefikiye ismi verilmesi olarak özetlenebilir.¹¹³

Bu belgelere bakıldığında, daha önce Çıplak köyüne bağlı olan Tefikiye köyünün net olarak 1891 yılında köy statüsü kazandığını söyleyebiliriz. Yirmi yıl sonra düzenlenmiş bir diğer belge ise Tefikiye ve Çıplak arasında arazi sorunlarının devam ettiğini göstermektedir. Bu belgeye göre anlaşmazlıkların giderildiği belirtilmiştir: “Kale-i Sultaniye'nin Ezine kazasına bağlı Bergos ve Kemalli köyleriyle Kumkale nahiyesinin Tefikiye ve Çıplak köyleri arasındaki arazi ihtilafının giderildiği” (Görsel 4).¹¹⁴

Dahile Nezaretine Şurayı Devlete havale buyrulan 7... 1308 tarihi ve yirmi iki numaralı tezkiresi dahiliye dairesinde karar olundi.

Biga Sancağı'nın Ezine Kazası'na bağlı Kumkale Nahiyesi'nin Çıplak Köyü'nde vaki Hasarlık isimli mahalde metruk ? otuz iki hanede yüz üç nüfus Servi Muhacirlerine mevki mezkurdan altı yüz elli dönüm.

..... ita ..., olan ..., olarak orasına Tefikiye namıyla ..., imam ve muhtarlar namına birer mühür irsali ..., ..., kılınan işar olduğu..... icrayı icaba olunmuştur.

Ham arazi üzerine Ebniye inşa kanunname iradesine hazret padişahpenahiye ..., ..., olacak mahallere muhacir ile aşayir (aşiretler) ve kıbatan ? iskanına suhulet olmak için bunların haneleri....

İnşa ile müceddiden teşkil edecek karyeler ile mahallelerin imam ve muhtarlarına mühürler verilir üzere nü ismi ..., münasib olacağından tasayyür ? ..., arz ve işari karar vaki ..

Bulunduğundan ..., olan karyene Tefikiye namı ... iden imam ve muhtar mühürlerine.., ita edilmesi hususunda tezkire ile sicil numarası iradeyi umumiyesine icrayı tebliğat olmasında dahiliye nezareti celilesine ve maliye defter hakaniye nezaretinden malumat itasi tezkire emr u ferman hazret.., 12 ramazan 1308/ 9 Salı 1307

Tezkire... Süretidir.

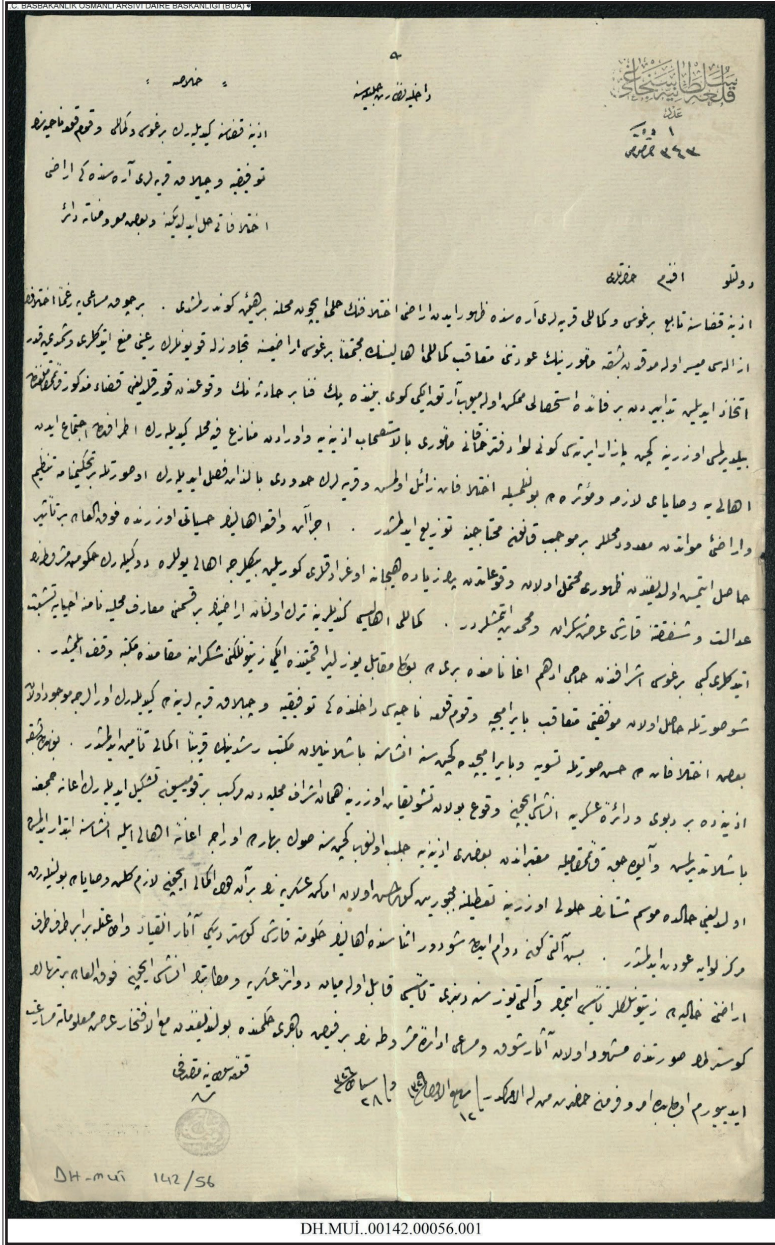
Biga Sancağı dahilinde Ezine kazası muzafatından (merkezin şubesi) Kum kale nahiyesinde Çıplak karyesinde vaki hisarlık namı mahale iskan olunan servi muhacirlerine teşkil eyledikleri karyeye Tefikiye namıyla.... İcabiyesinde ifası tezkire eylediği daire şurayı devlet dahiliye dairesinde kalemiye alunan mazbata .. (buradan sonra tevfikiye ismin arz olunduğunu ve arzın kabul edildiğine dair bilgi vardır)

Şeref Sadır olan İradeseniye Süretidir.” BOA, DH.MKT, 1833-98-H-9-10-1308. bkz. Polat, age, 2018a, s. 78-79.

¹¹³ BOA, DH.MKT, 1836-79-H-18-10-1308 (27.05.1891).

¹¹⁴ BOA, DH. MUİ, 142-56-H-19-03-1329 (20.03.1911).

**Görsel 4: Çıplak ve Tefikiye Arasında Arazi Anlaşmazlıklarının
Köy Statüsü Kazandıktan Sonra da Devam Ettiğini Gösteren Belge**

Kaynak: BOA, DH. MÜ, 142-56-H-19-03-1329.

Tevfikiye köyünü ilk kuran ailelerden Âşık Ali'nin torunu olan Mustafa Aşkın, günümüzde Troya'da aktif olarak rehberlik yapmakta ve Troya konusunda bir de rehber kitabı bulunmaktadır. Köyle ilgili yazdığı kısa bir metni bizimle paylaşan Mustafa Aşkın'ın aktardığı şu bilgiler yaptığımız araştırmalar ile ters düşmemektedir.

“Plevne Müdafaası sırasında İstanbul'dan beklediği yardımın gelmeyeceğini anlayan şanlı komutan “Ünü Büyük Osman Paşa”, elinde kalan son askerleri ile Rus ordusunu yarmaya çalışırken, askerleri ile birlikte Ruslara esir düşmüştür. Osman Paşa ile birlikte esir düşenler arasında Tevfikiye köyünün kurucularından olan “Âşık Ali'de vardır. Bu olayı dedem Âşık Ali kendi sözleri ile şöyle anlatırdı: *“Plevne düştükten sonra Ruslara esir düştük. Rus kâfiri bizi gecenin iki saat olduğu yere sürdü (yaz mevsiminde gecenin iki saat, gündüzlerin çok uzun olduğu yer kutuplara yakın Sibiry'a'dan başka bir yer değildir)”*. Bir iki yıl sonra Âşık Ali, Sibiry esaretinden Bulgaristan'a ailesinin yanına geri döner. Ancak Bulgaristan'da durum artık eskisi gibi değildir. Savaş öncesi Âşık Ali'nin hizmetinde çalışan Bulgarlar şimdi artık onun efendisi olmuşlardı ve Türkleri hor gören aşırı bir Bulgar milliyetçiliği başlamıştı. Bu durumu içine sindiremeyen Âşık Ali, *“artık burada yaşanmaz”* der ve kendisi gibi düşünen komşularını da yanına alarak Anadolu'ya doğru yola koyulurlar. Günlerce süren zorlu yolculuktan sonra Çanakale'ye ulaşırlar.”

Ayrıca Mustafa Aşkın, kafilenin Çıplak'ın karşı çıkmasına rağmen buraya yerleştiklerini ve yapılarına şikâyetler üzerine, Kumkale Nahiye Müdürü tarafından keşif yapıldığını, bu keşif sırasında Âşık Ali'nin “Beyim, otlak ve tarla dedikleri şu pırnallıklara bakın. Bu çalıların bir kümesini bir manga asker bir günde zor kökler ama yine de karar sizin” dediğini aktarmaktadır. Buna karşılık keşfe gelen nahiye müdürünün kendisine, “Tüttürün ocakları, sallayın salıncakları” dediğini söylemektedir.¹¹⁵ Bu da Çıplak ile yaşanan yurarda aktardığımız sorunların, dedesi tarafından torununa birinci ağızdan da aktarıldığını göstermektedir.

93 Harbi göçmenlerinin gelip yerleştikleri yerlerden bir tanesi de Yerkesiği köyü sınırları içerisinde yer alan Hasan Paşa Köşkü ve çiftlik evidir.¹¹⁶ O dönemde köy tamamen terk edilmiştir. Hasan Paşa'nın ölümünden sonra zamanla çiftlik arazisinin yer aldığı arazinin idaresi Tophane-i Amire'ye geçmiş ve kamulaştırılmıştır. Bu tarihten sonra askerî amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı belgelerine göre 1860'lardan 1890'lı yıllara kadar çiftliği Tophane-i Amire adına Sırrı Efendi adında biri işletmiştir.¹¹⁷

¹¹⁵ Buradan Kumkale Nahiye Müdürü'nün yerleştikleri yere onay verdiği anlaşılmaktadır. Bk. Polat, *Tevfikiye, age.*, 2018a, s. 97-98.

¹¹⁶ Aslan, *age.*, 2002, s. 31-41.

¹¹⁷ Fecri Polat, “Cezayirli Hasan Paşa ve Hasan Paşa Köşkü”, *Troia*, S 23, s. 18-19.

BULGARİSTAN GÖÇLERİ SONRASI TROYA ÇEVRESİNDE KURULAN YENİ KÖYLER VE YERLEŞİK (MANAV) KÖYLERLE YAŞANAN SORUNLAR

Yerkesiği çiftliğinin arazisi 1880 yılında, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) kaçarak Çanakkale'ye gelen ve bölgeye yerleşen muhacirlere tahsis edilmiştir. Muhacir komisyonu tarafından muhacirlerin buraya yerleştirildiklerine dair belgeler bulunmaktadır (Görsel 5).¹¹⁸

Görsel 5: Muhacir Komisyonu Tarafından Muhacirlerin Buraya Yerleştirildiklerine Dair

[illegible]

Kaynak: **BOA**, DH. MKT, 1330-38-0, H-14-03-1297.

Bu tarihten sonra Eski Yeniköy’de yaşayan Rumlar ile Yerkesiği çiftliğine yerleştirilen muhacirler arasında birçok sıkıntı yaşanmıştır. 1892 tarihli

¹¹⁸ **BOA**, ML. EEM, 1108/25-0, R-14-07-1330; DH. MKT, 1330-38-0, H-14-03-1297.

bir belgeye göre artan arazi anlaşmazlıkları nedeniyle Tophane-i Amireye başvurulmuş ve anlaşmazlığın giderilmesi için yardım talep edilmiştir. Belgede Eski Yeniköy ahalisi olan Rumların ve Çerkez muhacirlerin çiftlik arazisinden yer işgal ettikleri bilgisi yer almaktadır. Bu nedenle çiftlik sınırlarını belirleyen evraklar talep edilmiştir. İşgalin kaldırılması gerektiği konusunda Biga sancağına bir dilekçe yazılmıştır.¹¹⁹

Bu dönemde 93 Harbi göçmenleri olan muhacirler bütün bölgede yerli halk tarafından kabul görmemiş ve burada yaşanan sorunların benzerleri, diğer köylerde de yaşanmıştır. 1898 tarihine gelindiğinde ise Yerkesiği çiftliği, Bahr-i Sefid Boğazı Tophane Birinci Alayı'nın idaresine girmiştir. Kule tamir edilmiş ve kule için harcanan paranın da çiftlik kirasından kazanılan paradan harcandığı belirtilmiştir. Kısacası bu dönemde gelen muhacirler sadece Türkler tarafından değil, bölgeye sonradan yerleşen Rumlar tarafından da kabul görmemişlerdir ve aralarında Osmanlı dönemi yazışmalarına konu olmuş birçok sorun yaşanmıştır. Burada yaşanan sorunlar sadece Yeniköy Rumları ile ilgili değildir. Yenişehir Rumları da Yeniköy ile birlikte birçok şikâyetle bulunmuştur. Petro isimli Yenişehirli bir Rum, Biga Mutasarrıflığına, Dâhiliye Nezaretine ve İstanbul Patrikliğine şikâyetlerde bulunmuş ve yapılan tahkikat sonucunda yapılan şikâyetlerin yersiz ve haksız oldukları anlaşılmıştır.¹²⁰

Diğer taraftan aynı dönemde öncelikle Eski Kumkale köyü civarına yerleşen muhacirler, bulundukları alanlara askerî birlikler sevk edilmesi ve yaklaşan savaş nedeniyle daha iç bölgelere (Bayramiç tarafına) gönderilmişlerdir. Bu dönemde bunların bir kısmı gelip Halileli köyüne de yerleşmişlerdir. Fakat bu muhacirler ile Kumkale arasında bir sorun yaşanmadığı görülmektedir. Ayrıca bunlar Halileli köyüne taşındıklarında da köylüler tarafından kendilerine herhangi bir zorluk çıkarılmadığı dile getirilmiştir.¹²¹

1.3.3. 20. Yüzyılın Başında Yaşanan Göçler

1912-1922 yılları arasında on yıllık ağır bir savaşın içinden çıkan Türkiye, nüfusu eksilmiş ve büyük sağlık sorunları yaşayan bir devleti devralmıştır. Bu dönemde güçlü bir ülke kurmak ve geleceğe emin adımlarla ilerleyebilmek için nüfusu arttırıcı politikalar üretilmesi gerekiyordu. Bunun için en iyi çözüm dışarıdan göçmen getirilmesiydi. Mustafa Kemal, bu konudaki düşüncelerini 18 Ocak 1923 yılında İzmit'te şu sözlerle dile getiriyordu: "Nüfusumuzu tezyid etmek lazımdır... Eğer Rusya'dan da getirmek mümkün olursa oradan da getireceğiz. Fakat bence Garbi Trakya'dan kâmilan Türkleri

¹¹⁹ Özbabalaban, *age.*, 2016, s. 39.

¹²⁰ BOA, DH.MKT, 4-12-0, H-21-10-1310; DH.MKT, 97-9-0, H-15-01-1311; DH.MKT, 1352-65-01303, H-27-09-1303; DH.KMT, 2063-80-0, H-04-03-1311.

¹²¹ Polat, *age.*, 2017, s. 103-106.

nakletmek lazımdır...”¹²²

Göçlerin tek sebebi devlet politikası değildi. Aynı dönemde Balkan ülkelerinde ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve siyasal hareketler buradaki Türklerin göç etmesine neden oluyordu. Özellikle Bulgaristan ve Romanya, etnik yapıyı türdeş hale getirmek için azınlıkları kaçırmaya yönelik politikalar uygulamanın yanında, onlara karşı girişilen ırkçı hareketlere de göz yumuyorlardı. Can ve mal güvenliği tehlikeye giren, yaşam şartları zorlaşan Türkler için böyle bir durumda Türkiye’ye göç etmekten başka bir çare yoktu. Türkiye’nin de bu göçleri teşvik etmesiyle birlikte göçler başlamıştır. Cevat Geray’ın yaptığı tespitlere göre 1923-1938 arasındaki dönemde Bulgaristan’dan 180.979, Yugoslavya’dan 111.273 ve Romanya’dan 113.760 göçmen Türkiye’ye gelmiştir.¹²³

Aynı dönemde Yunanistan ile yapılan mübadeleden dolayı, yeni kurulmuş olan Türkiye kısıtlı imkânlarına rağmen, tüm olanaklarını Yunanistan’dan gelen Türklerin göç ve iskânı için kullanıyordu. Bu nedenle Balkan ülkelerinden gelecek göçmenlerin iskân işlemlerinin devlet eliyle yürütülmesi pek de imkân dâhilinde değildi. Bu yüzden Balkanlar’dan gelecek olan Türk göçmenler için iskân hakkı talep etmeme şartı koşulmuştur. Sadece bu şartı kabul edenlere yerleşme izni veriliyordu. Bu nedenden dolayı, bu dönemde gelen göçmenlerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için yanlarında maddi olanaklarını getirmeleri gerekiyordu. Uygulamaya göre göçmenlerden öncelikle iskân yardımı talep etmediklerine dair bir taahhüt senedi alınmakta ve bundan sonra kendilerine yerleşme hakkı verilmekteydi. Hükûmet çoğunlukla iskân mıntıkasının neresi olacağına karışmamakta, göçmenlere bu noktada serbestiye tanınmaktaydı. Fakat bu sisteme göre gelen göçmenlerin çoğu geçim sıkıntısı yaşamaya başlıyor ve bu nedenle birçok farklı sorunla karşılaşılıyordu. Bu durum karşısında birçok sorun yaşanması nedeniyle yeni çözüm yolları aranmıştır. 1 Temmuz 1926’dan sonra Türkiye’ye gelen muhacir ve mültecilerden “cidden muhtacı muavenet” durumunda kalanlara, arazi verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹²⁴ Hükûmet bu esas uyarınca 1928 yılından itibaren Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya’dan gelen göçmenlerden muhtaç durumda kalanlara bütçe imkânları doğrultusunda iskân yardımı yapmaya çalışmıştır. Bu dönemde gelen göçmenlerin nerelerde, ne miktarda yerleştiğine dair sağlıklı bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte, toplam 243 bin göçmenin çoğunlukla Trakya ve Marmara havzasını kendilerine yerleşim alanı olarak seçtikleri tespit edilmektedir.

¹²² Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, TTK Yay., Ankara 1982, s. 53-54.

¹²³ Cevat Geray, **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, 1923-1961**, Ankara 1962, s. 30-31.

¹²⁴ Önder Duman, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, **Atatürk Yolu**, S 43, 2009, s. 476.

1912-1913 Balkan Savaşları sırasında yaşanan büyük göçler sırasında da Çanakkale'ye yaklaşık 4000 göçmen gelmiştir. Fakat bunlardan Ezine'ye yerleştikleri düşünülen 250 kişilik 50 aile ile ilgili soru işaretleri vardır. Bu dönemde Troya ve çevresine yerleşen olmamıştır. Lozan Barış Antlaşması sonrası yapılan mübadele sırasında ise Çanakkale'ye yaklaşık 11000 göçmen gelmiş, bunlardan 2500 kişilik 500 aile Ezine sınırları içinde yerleştirilmiştir.¹²⁵ Bu gruplardan olduğu düşünülen ve 1928 yılında gelen bir grup Tevfikiye'ye yerleştirilmiştir. Bunların bir kısmı da hemen Tevfikiye'nin 1 kilometre kadar güneybatısında Kalafat köyünü kurmuşlardır. Bunların devamında çoğunlukla 1928 yılında gelenlerin yakın akrabaları ve Bulgaristan'daki tanıdıklarından oluşan ikinci bir grup da 1930 yılında gelmiş ve Tevfikiye ile Kalafat'a yerleşmişlerdir. 1928 ve 1930 yıllarında gelen göçmenlerin çoğu Bulgaristan'ın Türkiye sınırına yakın olan ve geçmişte de Edirne vilayetine bağlı olan Kırcaali ve Haskova gibi yerleşimler ve çevrelerinden gelmişlerdir. Bu ailelerin çoğu Kalafat'a yerleşmişlerdir.¹²⁶ Fakat ovanın ortasında çukur bir tarafta yer alan ve etrafı bataklıkla çevrili olan Kalafat'ta daha fazla yaşamayan bazı aileler Tevfikiye'ye gelmişlerdir. 1933 doğumlu Bahattin Gündoğdu konuyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Annem 1928, babam 1930 yılında gelmiş. Babam tarafı Kırcaali'den, annem Kanatlar köyünden gelmiş. Tevfikiyeliler, 1928 yılında gelin bizim köye yerleşin demişler fakat bunlar dinlemeyip Kalafat köyünü kurmuşlar. Fakat Kalafat bataklığının ortasında bir yer ve orada sivrisinekten barınamayan 8-10 aile gelip Tevfikiye'ye yerleşmişler.”¹²⁷

Bu yıllarda gelen muhacirler özellikle Tevfikiye köylüsü tarafından büyük bir içtenlikle karşılanmışlardır. Aralarında hiçbir sorun yaşanmamış ve rahat bir şekilde Kalafat köyünü kurmuşlar ve aynı zamanda bir kısmı Tevfikiye'ye yerleşmiştir. Bunun nedeni ise göçün zorluklarını birebir yaşayan ve geldiklerinde de yerel halktan dolayı büyük sıkıntı yaşayan 93 Harbi göçmenlerinin halen yaşıyor olmasıdır. Bu nedenle de bu yeni göçmenlere büyük bir cömertlikle kucak açmışlardır. Mübadeleden sonra da göçler devam etmiş ve 1934 yılına kadar 6300'den fazla göçmen daha Çanakkale'ye gelmiştir.

1934 yılında ise 2510 sayılı Aşair ve Göçmen Kanunu çıkarılmış, bu kanunla ana vatan dışında yaşayan Türklerin, Anadolu'ya getirilerek yerleştirilmeleri planlanmıştır.¹²⁸ Bu planlı bir göçtür ve devlet tarafından yerleşim alanları önceden belirlenmiştir. Bu dönemde günümüz Troya Tarihi Milli Park'ı sınırları içinde yer alan hemen bütün köylere ilave yerleşim yapılmış

¹²⁵ Atabay, agm., 2005, s. 92-107.

¹²⁶ Polat, **age.**, 2018a, s. 88.

¹²⁷ Polat, **age.**, 2018a, s. 100.

¹²⁸ Atabay, agm., 2005, s. 101.

ve buralara göçmenler yerleştirilmiştir. Halileli de bu köylerden bir tanesidir. Kumkale, Dümrek, Çıplak, Tevfikiye ve diğer uzak çevre köylere yerleştirilen bu göçmenlerin bir kısmı da Halileli'ye yerleştirilmiştir. Halileli'ye Romanya'dan gelen 63 nüfuslu 19 aile ve Bulgaristan'dan gelen 123 nüfuslu 30 aile yerleştirilmiştir. Bu dönemde Çanakkale'ye toplamda 3394 nüfuslu 579 aile yerleştirilmiştir.¹²⁹ Bu göçmenler için Çanakkale'nin genelinde 2457 ev inşa edilerek kendilerine verilmiştir. Bu dönemde Romanya'dan gelen iki aile Tevfikiye'ye yerleştirilmiştir. Bu tarihten sonra ise II. Dünya Savaşı sonrasında Çanakkale'ye göçler olmuş ve 1950 yılına kadar toplam 2258 kişi Çanakkale'ye göç etmiştir.¹³⁰ Planlı olan bu göçler sırasında da köylüler ile yeni gelen muhacirler arasında bir sorun yaşanmadığı tespit edilmiştir.

1.3.4. 20. Yüzyılın Ortalarında Yaşanan Göçler

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanından sonra 1950-1951 yıllarındaki göçlere kadar azınlık durumuna düşen Bulgaristan Türklerine Bulgarlar tarafından baskı uygulanmıştır. Eğitimde kısıtlamalar, toprakların kooperatifleşmesi, yeni komünist rejimin baskıları ve Sovyetler Birliği'nin çeşitli amaçlarla yaptığı kışkırtmalar 1950-1951 göçlerini başlatan nedenler olmuştur.¹³¹ 10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgar Hükûmeti, verdiği notayla 250 bin Bulgaristan Türkünün 3 ay içerisinde Türkiye'ye kabulünü istemiş ve göçler başlamıştır. Yaklaşık olarak 15 ay içerisinde 140 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bu süreç yaşanırken Türk ve Bulgar hükûmetleri de karşılıklı olarak birbirlerine birçok nota vermiştir. 1951 yılı sonlarına doğru Türk Hükûmeti, Bulgarların göçmenler arasına sahte vizeli ve Çingene soyundan kimseleri sokması nedeniyle sınırı kapatmıştır. Böylece 1950 yılı başından 1951 yılı sonuna kadar 154.393 göçmen Türkiye'ye gelmiştir.¹³²

Bu göçler çeşitli anlaşmalara ve özellikle Türkiye ile Bulgaristan arasında göçleri düzenleyen İkamet Mukavelenamesi'ne aykırı olarak baskı ile gerçekleştirilmiştir. Göçmenler tüm malları ve varlıkları ellerinden alınmış bir şekilde Türkiye'ye gelebilmişlerdir. Buna rağmen Türk Hükûmeti ve Türk halkı hiçbir göçmeni açıkta bırakmamış, en azından başlarını sokacak bir yere yerleştirmiştir. Tüm göçmenler iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye alınmışlardır. Bu şekilde Türk Hükûmeti tarafından hepsi iskân edilmiş ve ayrıca bu göçmenlere toprak verilmiştir. Göçmenler işçilik, imalat, esnaflık ve çiftçilik gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Göçmenlerin Türkiye şartlarına

¹²⁹ Polat, *age.*, 2017, s. 74.

¹³⁰ Atabay, *agm.*, 2005, s. 102-102.

¹³¹ Filiz Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi", *Tarih Okulu*, S 14, 2013, s. 119.

¹³² Mithat Atabay, "Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Çanakkale'ye Göçler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S 13, Çanakkale 2012, s. 59-72.

sosyal alanda uyumları ekonomik alandaki uyumlarından daha zor olmuştur. Çeşitli krediler, göçmen evleri, toprak ve hayvan yardımları, vergi ve askerlik muafiyetleri göçmenlere yardım amacıyla verilmiştir. Bulgarların Türkiye'yi göçlerle sıkıştırmak istemesi ve Türkiye ekonomisini bozma emelleri Türk Hükûmetinin kararlı politikaları, azmi ve Türk halkının yardımları ile suya düşmüş ve Türkiye bu göç sürecinden başarıyla çıkmıştır. Bu dönemde Türk Konsoloslughuna vize almak için başvuruların sayısına bakıldığında resmî rakamlara göre giriş yapanlardan daha fazla kişinin geldiği görülmektedir.¹³³

Bu dönemde Çanakkale'ye gelecek olan muhacirler önce Edirne'ye gelmiş, daha sonra kara yoluyla Çanakkale'ye ulaşmışlardır. Gelen göçmenler Kızılay tarafından kontrolden geçirildikten sonra İskân Komisyonu tarafından iskân edilecekleri yerlere gönderilmişlerdir.¹³⁴ Çanakkale'ye gelen göçmenlerin geldikleri yerler; Razgrat, Filibe, Karalan, Eskizagra, Zofça, Kırcaali, Rusçuk, Şumnu, Senli, Karaalan, Gutrokan, Kamallar, Yenipazar, Zıştov, Osmanpazarı, Omurtak, Silistre, Eğridere, Koşukavak, Elene, Bezirgan, Popova, Tapova, Nevrekop, Mestanlı, Eskipazar, Eskicuma, Karnabat, Selvi, Ponliken, Yanbolu, Rahova, Tutrakan, Gırnova, Işıklar, Pileme, Bavutsa, Hasköy ve Panlikos'tur.¹³⁵ Çanakkale yerleştirilen göçmenler 3618 nüfuslu 955 aileden oluşmaktadır. Bu dönemde gelen göçmenlere mevcut köylerden toprak verilip yerleştirildiği gibi yeni köyler de kurulmuştur. Bunlar, Troya Tarihi Milli Parkı sınırları içindeki Yeniköy ve Yeni Kumkale köyleridir.

Bu dönemde Tevfikiye'ye yerleştirilen Bulgaristan göçmenlerinin hepsi Bulgaristan Zışton (Zıştov)'a bağlı Varzulitsa köyü ve çevresinden gelmişlerdir. Polski ve Tuna Nehri kıyısındaki Zıştovi arasında yer alan ve eskiden Zıştovi'ye bağlı olan bu köy günümüzde Polski'ye bağlıdır. 1950-1951 göçüyle Tevfikiye'ye gelenler arasında ise hâlen yaşayan ve anıları gayet canlı olan insanlar var. Bunlardan bir tanesi de 2018 yılında görüşme yaptığımız 1925 Bulgaristan doğumlu olan Fehim Yolcu'ydu. Fehim dede 2021 yılında vefat etmiştir. Göç sırasında 25 yaşında olduğunu belirtmiştir. Göçe dair her şeyi günü gününe hatırlamaktaydı. Geldikleri köyün adının Vırzıl olduğunu belirtmiştir. Vırzıl köyünün, Zıştov'a bağlı olduğunu, daha önce Plevne'ye bağlı olan Zıştov'un, Plevne düştükten sonra Rusçuk'a bağlandığını söylemiştir. Devletin onlar gelmeden önce kendilerine Tevfikiye'den yer verdiğini, gelip yerleştikleri sırada bir seneye yakın eski köy halkı tarafından misafir edildiklerini vurgulamıştır. O sırada "gezek" ismi verdikleri karavana çıktığını ve ailelere üç öğün yemek dağıtıldığını aktarmıştır. Kendi köylerinden yaklaşık 25 ailenin geldiğini, bunlardan 9-10 hanenin Yeniköy'e, 8-9 ailenin Kalafat'a,

¹³³ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul 1986, s. 224.

¹³⁴ Atabay, agm., 2012, s. 67.

¹³⁵ **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi (KHGMA)**, 1950-1951 Göçmen Esas Defteri. Bu defterde Çanakkale merkez ve köylerinde iskân edilen göçmenlerin kayıtları, s. 1-30.

geri kalan 5-6 ailenin de Tevfikiye'ye yerleştiğini belirtmiştir.

“Bulgaristan’daki köyümüz 150-160 hane vardı. Biz dinimiz hesabına geldik. Köy muhtarlarını değiştirdiler. Bize verdikleri muhtar Türk düşmanıydı. Hakaret etti. Komünistlerin kurduğu çiftlerin birinin başında Türk dostu bir genç vardı. Bu çiftlik başkanı, çiftlik arabalarıyla bizi trene kadar taşıdı. Rusçuk’tan kalkan tren Trenbeş’ten geçiyordu. Biz oradan bindik. Trenbeş’ten Gorna Ravusta kasabasına geliyoruz. Oradan başka trene biniyoruz. Oradan sınıra geldik. Hudut 62 gün kapalı kaldı, 63. gün açıldı. Bulgar treni günde üç sefer insan getirip sınıra bırakıyordu. Türkiye tarafından ise tren iki sefer insan alıp ülkeye sokuyordu. Bu nedenle sürekli bir birikme ve izdiham olmaya başlamıştı. Bizim köyden geriye iki-üç hane kalmıştı. Onlar da oradan ayrılıp Tuna boyundaki Norat köyüne gitmişler. Biz bir yıla yakın komşularla beraber yaşadık burada, sonra kendi başımızı sokacak evler yapmaya başladık. Devlet bize kiremit ve ahşap verdi. Bundan sonra evlerimizin çatılarını kiremit yaptık. Kepezdeki askerî kışlaların yıkılması sonrası çıkan ahşap ve kiremitleri bize veriyorlardı. Biz de günlük işçi olarak çalışmaya başladık sağda solda ve bu günümüze geldik. Devletimiz bize çok yardım etti. Biz kurtulduk. Bulgaristan’da kalanlar onların mekteplerine gidiyorlar, İslam’ı öğrenmediler. Biz daha oradayken camilerimizi depo yaptılar. Biz dinimiz derdine göç ettik. Tevfikiye halkı bize sahip çıktı. Bir yıl boyunca biz evlerimizi yapana kadar bizi misafir ettiler.”¹³⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1950-1951 göçü sonrası kurulan köylerden bir tanesi de Yeniköy’dür. Troya Kralı Priamos’un en küçük kızı Polyksena’nın Akhilleus’un mezarı başında kurban edildiği topraklardır.¹³⁷ Kısaca tarihin en büyük savaşının başladığı ve bittiği yerdedir. Troya Savaşı’ndan sonra yıkılan Tunç Çağı yerleşmesi olan Beşik-Yassitepe aynı zamanda Akhilleion kentinin de kurulduğu yerdir.¹³⁸ Akhilleion yerleşmesinden sonra boş kalan bu topraklara Rumlar sahip çıkmış ve burada kendi Yeniköylerini kurmuşlardır. Uzun yıllar sonra kurulan bu köy ise yine bir Doğu-Batı savaşına kurban edilmiş ve Çanakkale Savaşları sırasında diğer bir Rum köyü olan Yenişehir ile birlikte tamamen terk edilmiştir. Uzun yıllar askerî bölge olarak kullanılan Yeniköy, nihayetinde 1951 yılında gelen Bulgaristan göçmenleri tarafından eski köyün taşları alınarak biraz daha güneyde fakat aynı anıların içinde ve taşlarında yaşayan aynı ruhla yeniden kurulmuştur. Bu öylesine canlı bir ruhtur ki isminin değişmesine dahi izin vermemiş ve ikinci bir Yeniköy olarak yaşamaya devam etmiştir (Görsel 6).

¹³⁶ Polat, age., 2018a, s. 101-103.

¹³⁷ Fecri Polat, “Troia Savaşı’nın Kadın Kurbanları”, *Troia*, S 29, Çanakkale 2020, s. 13.

¹³⁸ M. Osman Korfmann, “Beşiktepe”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C 1, 1997, s. 227-228.

Görsel 6: Yeniköy İnşa Edildikten Sonra Çekilen İlk Fotoğraf (1952)

Kaynak: Polat, **age.**, 2018b, 94.

Yeniköy'ü yeniden kuran aileler Bulgaristan'ın birçok farklı yerinden gelmiş ve bir arada yaşamanın çok iyi bir örneğini teşkil etmişlerdir. Tırnova, Razgrad, Kırcaali, Silistre, Eski Cuma, Şumnu, Burgaz, Zıştov gibi büyük yerleşimler ve bunlara bağlı kasaba ve köylerden gelmişlerdir. Razgrad'a bağlı köyler, Kırcaalaali ve Kırcaali'nin Koşukavak yerleşimi, Silistre'nin Tutrakan yerleşmesi, Eski Cuma vilayetine bağlı Hamzaköy, Muratlar köyü ve yine Eski Cuma'nın Osmanpazarı (Osmanpazarı eskiden Şumnu'ya bağlı iken günümüzde Eski Cuma'ya bağlıdır) kasabasına bağlı Tekeler, Çanacık, Sırcık, Kasırgalar ve Aşağı Hüseyinler köyleri, Şumnu'nun İspirih kazasına bağlı Aslanköy, Burgaz'ın Karnabat kasabasına bağlı Saller ve Malaniç köyleri, Tırnova vilayetinin Zıştov'un Varsıl köyü ve Elena kasabasının Stevrek nahiyesine bağlı Yukarı Dereler ve Gündüzler köylerinden gelen ailelerin bir arada yaşama iradesidir Yeniköy. Bu dönemde Tefikiye'de olduğu gibi Yeniköy'e de Bulgaristan Zışton (Zıştov)'a bağlı Varzulitsa köyü ve çevresinden gelenler vardır.¹³⁹

Yeniköy ve civarındaki araziler kendilerine verilse de kendilerine verilecek evler Üvecik köyüne yapılmak istenmiştir. Fakat Üvecik'in kendilerine verilen arazilerden uzak olması ve arazileri işletmenin zorluğu nedeniyle kimse bu teklifi kabul etmemiştir. Bu nedenle de Üvecik'e yapılması planlanan toplu konutlar iptal edilmiş ve bugün köyün olduğu yere yapılmasına karar verilmiştir. Bu süreçte Yeniköy'de kendilerine ev yeri ve arsa verilen

¹³⁹ Polat, **age.**, 2018b, s. 13-14.

aileler farklı köylerde misafir olarak kalmışlardır. Çevre ilçe ve köylere dağılan muhacirlerin birçoğu, kendi evlerinin yapım sürecinde yardıma gelmişler ve evlerini devletin desteğiyle birlikte yapmışlardır.¹⁴⁰

Türkiye'nin genelinde olduğu gibi burada da her insan topluluğunun öyküsü bulundukları toprakların öyküsüyle denk değildir. Çünkü Anadolu'nun bütünü gibi Çanakkale de bir göçler coğrafyasıdır ve “yerelin” öyküleri “göçün” öyküleriyle iç içedir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı topraklarında yaşayan Türkler, Rumlar, Ermeniler, Boşnaklar, Çerkezler ve diğerleri doğdukları toprakların çok uzaklarında hayatlar kurmak zorunda kalmışlardır.

İlk gelen ailelere mensup kişilerin tamamı, Mustafa Aşkın'ın da yukarıda belirttiği gibi Tevfikiye köyünün ilk yerleşikleri olan 93 Harbi göçmenleri Çıplak ile birçok sorun yaşamışlardır. O dönemde Çıplak köylüleri tarafından yapılan şikâyetler doğrultusunda incelemeler yapılmış ve buna rağmen yerleşmelerine izin verilmiştir. Yerleşim kurulduktan sonra Çıplak köylüleri tarafından evleri yakılmış ve büyük kavgalar yaşanmıştır. Bu nedenle kuruluşunun üzerinden 10-11 yıl geçen yerleşim köy yapılmış ve adına Tevfikiye denilmiştir.

Bu süreçte köy halkı birçok farklı zorluk da yaşamıştır. Bunlardan en büyüğü ise sıtma hastalığıdır. Bulgaristan'dan gelen bu aileler, dalak büyümesine sebep olan bu ateşli hastalığın ne olduğunu anlayamamışlardır. Yeni kurulan köylerden önce Troya ovasına yakın olan Yerkesiği, Eski Kalafat, Kumköy gibi birçok köyün terk edilmesine neden olan sıtma, özellikle çocuklar üzerinde çok büyük etkisi olmuş ve köyde doğan çocukların neredeyse hepsi ölmüştür. Sıtma hastalığı, Kinin adı verilen ilacın bulunması ile son bulmuştur. Kısacası Troya Ovası'nın bataklıkları, Troya'da bir kez daha büyük acılara neden olmuştur.

İlk göçlerden sonra gelenler ise o dönemde yaşayan ve çoğunlukla göçün zorluklarını bilen halk tarafından saygı ile karşılanmıştır. Özellikle 1950-1951 göçlerini birebir yaşayan insanların aktardıkları misafirlik anıları çok etkileyicidir. 93 Harbi göçmenleri tarafından büyük bir içtenlikle yer verilen ve ağırlanan 1928, 1930 ve 1934 göçmenleri, 1950-1951 göçmenlerini daha sıcak karşılamış ve evlerinde neredeyse bir yıl boyunca misafir etmişlerdir.

Bugün Troya ve çevresinde yaşayan çoğu insanın anılarında “göç” yaşanmış veya şahit olunmuş bir olgudur. İnsanlar bugünkü durumlarını geçmişte yaşananlarla anlamlandırmakta, geçmişe bağlılık ve minnet duyulmaktadır. Amaçları da kendilerine devredildiği gibi geçmiş bilgilerini ve geçmişe bağlılıklarını gelecek kuşaklara devretmektir. Birçok şeyin de kaydına ulaşmak mümkündür, böyle olunca da geçmiş hakkında daha çok şey bilinmekte ve

¹⁴⁰ Polat, **age.**, 2018b, s. 97.

tarih devretmekte, ölü bir tarih olarak kalmamaktadır. Olaya bir de bu topraklardan göçüp başka memleketlere giden ve orada da kabul görmeyen ve aşağılanan Anadolu halklarının gözüyle de bakıp bitirmekte fayda var.

“Karşıda... Küçük Asya kıyılarında... minicik ışıklar yanıp sönüyor. Ve kocaman gözler var, yanıp sönen karşıda. Ve tertemiz evler var... Gizli deliklerde paralar yanıp sönüyor, Ikonsatazada gelin güvey taçları.

Mezarlarda atalar yanıp sönüyor...

Göz kırpmıyorlar sırayla karşıda... Çocuklar, akrabalar, dostluklar bıraktık.”¹⁴¹

Troya’nın kurulduğu alanda varlığını sürdüren köyler ve bu köylerde yaşayan insanlar zorluklarla dolu göçlerin ardından, acıların ve savaşların kenti Troya’nın yanı başında Troya Tarihi Milli Parkı içinde sonsuz bir barışa ve kalıcı bir huzura kavuşan son Troya vatandaşlarıdır.

¹⁴¹ Dido Sotiriyu, **Benden Selam Söyle Anadolu’ya**, Alan Yay., İstanbul 1997, s. 229.

Kaynakça

Arşiv (Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA)

Fon Kodları: DH. MKT (Dâhiliye Mektubi Kalemi), Dosya 1570, Gömlek 101; Dosya 1865, Gömlek 112; Dosya 1833, Gömlek 98; Dosya 1836, Gömlek 79; Dosya 1330, Gömlek 38; Dosya 4, Gömlek 12; Dosya 7 Gömlek 9; Dosya 1352, Gömlek 65; Dosya 2063, Gömlek 80.

DH. MUI (Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye), Dosya 142, Gömlek 56.

ML. EEM (Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti), Dosya 1108, Gömlek 25.

Telif ve Tetkik Eserler

Akbulak, Cengiz, “Kara Menderes Havzası’nın (Çanakkale) Nüfus Özellikleri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri*, C 7, S 2, 2010, s. 577-610.

Alp, İlker, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)**, Ankara 1990.

Alpay, Meral, **Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)**, İstanbul 1996.

Arı, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, İstanbul 2000.

Arslan, Sezer, **Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’nde İskânları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Edirne 2008.

Aslan, Rüstem, **The Relationship Between Man and Landscape in the Troad During the Ottoman Period**, Springer Verlag, Berlin 2000.

Aslan, Rüstem, “Troas Bölgesi’nde Göçler, Diller ve Kültürler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, S 13, Çanakkale 2012, s. 17-30.

Aslan, Rüstem, **Homer’s İlyada ve Troya**, E Yay., İstanbul 2016.

Aslan, Rüstem, **Siedlung und Gesellschaft in der Troas: Eine ethnoarchäologische Studie im Bereich des Nationalparks Troya und seiner Umgebung**, Troya Vakfı Yay., Çanakkale 2012.

Aslan, Rüstem, **Homeros'tan Günümüze Troya: Troya, Troya Tarihi Milli Parkı ve Arkeoköy Gezi Rehberiyle Birlikte**, Heyamola Yay., İstanbul 2018.

Atabay, Mithat, “1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale’ye Göçler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, S 3, Çanakkale 2005, s. 92-107.

Atabay, Mithat, “Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Çanakkale’ye Göçler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, S 13, Çanakkale 2012, s. 59-72.

Çağlayan, Savaş, **Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin İlanından Günümüze)**, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, İzmir 2007.

Çelik, Gülfettin, **Sosyo-Ekonomik Sonuçları ile Osmanlı Türkiye’sine Göçler 1877-1912**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

Çelik, Gülfettin, “19. Yüzyıl İkinci Yarısında Osmanlı Devleti İskân Politikaları ve Bir İskân Mahalli Olarak Çanakkale Bölgesi”, **Uluslararası Çanakkale Kongresi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi A.Ş. Yay., İstanbul 2006, s. 549-558.

Çolak, Filiz, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç hareketi”, **Tarih Okulu**, S 14, 2013, s. 113-145.

Dalaman, Aykut, **Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sonucu Çanakkale’ye Yerleştirilen Mübadiller (1923-1930)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara 2014.

Demir, Necati, **Sarı Saltık Gazi**, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne 2015.

Demir, Necati, “Saltık-Nâme ve Selçuk-Nâme Işığında Gagauz Türkleri”, **ZfWT**, Vol. 3, No. 2, 2011, s. 5-19.

Dobrev, Margarita Koleva, “Bulgaristan’ın İvraca ve Rahova Kazalarında Yaşayan Çerkeslerin Nüfus Yapısı ve İktisadi Etkinlikleri (1860-1870)”, **Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol. 1, No. 2, 2016, s. 41-74.

Duman, Önder, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, **Atatürk Yolu**, Sayı 43, Bahar 2009, s. 473-490.

Emecen, Feridun, “XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi: Tebliğler**, Ankara 1990, s. 543-550.

Erkmen, Elvan, **Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme: Mübadele Yerleşimleri**, İstanbul 2013.

Geray, Cevat, **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, 1923-1961**, Ankara 1962.

Hocaoğlu, Beycan, **Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo-Ekonomik ve Mekansal Özellikler**, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı, İzmir 2011.

İnan, Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1982.

Kiel, Machiel, “Osmanpazarı”, **İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021.

Kiel, Machiel, “Silistre”, **İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021.

Kiel, Machiel, “Tırnova”, **İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021.

Kiel, Machiel, “Ziştov”, **İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021.

Kiel, Machiel, “Karnabat”, **İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021.

Kiel, Machiel, “Selvi”, **İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021.

Korfmann, M. Osman, “Beşiktepe”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C 1, 1997, s. 227-228.

Körpe, Reyhan, “Aynı Coğrafyada İki Savaş: Troia ve Çanakkale Savaşlarının Karşılaştırılması”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, S 18, 2015, s. 131-160.

Ocak, A. Yaşar, **Sarı Saltuk: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü**, TTK, Ankara 2002.

Özbalaban, Onur Sefer, **Cezayirli Hasan Paşa Köşkünün Osmanlı Arkeolojisi Yöntemleriyle İncelenmesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2016.

Öden, Zerrin Günal, **Karası Beyliği**, TTK, Ankara 1999.

Özçelik, Selahittin, **Balkan Savaşları Sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya Göçler**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Denizli 2016.

Özgür, Gülay, **Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Tarih Bölümü, İzmir 2008.

Özgür, Ulvi, **Bulgaristan Türkleri'nin 1950-1951 Yıllarında Türkiye'ye Göçleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul 2007.

Paşaoğlu, Derya Derin, “Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Mıhacir İskânı”, **History Studies**, 5/2, 2013, s. 347-386.

Pekdemir, Hasan, **Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlerin Türkiye'nin Sosyal Yapısına Etkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, İstanbul 1992.

Pınar, Murat, **Bulgaristan Türkleri'nin 1950-1951 ve 1989'da Türkiye'ye Göçleri ve İki Göçmen Grubunun Kültürel Özelliklerinin Karşılaştırılması: Bursa Örneği**, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2014.

Polat, Fecri, **Halileli: Troia Ovası'nda Bir Köy**, Pozitif Matbaa, Çanakkale 2017.

Polat, Fecri, **Tevfikiye Köyü: Son Troialılar**, Pozitif Matbaa, Çanakkale 2018a.

Polat, Fecri, **Yeniköy: Troia'nın İlk Savunma Hattı**, Pozitif Matbaa, Çanakkale 2018b.

Polat, Fecri, “Cezayirli Hasan Paşa ve Hasan Paşa Köşkü”, **Troia**, S 23, 2019, s. 18-19.

Polat, Fecri, “Troia Savaşı'nın Kadın Kurbanları”, **Troia**, S 29, Çanakkale 2020, s. 11-13.

Şimşir, Bilal, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Ankara 1985, s. 50-51.

Şimşir, Bilal, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yay., İstanbul 1986.

Schliemann, Heinrich, **Troas'ta Yolculuk - Troya'dan İda Dağı'na**, Say Yay., İstanbul 2014.

Sotiriyu, Dido, **Benden Selam Söyle Anadolu'ya**, Alan Yay., İstanbul 1997.

Vatansever, Erhan, **Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Edirne 2008.

1.4. MÜBADİL RUMLARLA BİRLİKTE MUĞLA'DAN GİDEN DEĞERLER*

1.4.1. Farklı Dönemlerden İki Örnek

İnsanlık tarihi boyunca bireyler ve topluluklar, üzerinde doğup mekân edindikleri vatan topraklarından ekonomik, coğrafi, siyasi, dinî, sosyal, doğal ve güvenlik gibi nedenlerle başka coğrafyalara göç etmişler veya etmek zorunda kalmışlardır. Fransız İhtilali'nden sonra gelişen ve tüm Avrupa'ya yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle toplumları homojenleştirme düşüncesinin yaratmış olduğu siyasi baskılar da 20. yüzyılda bu faktörlere eklenmiştir.¹⁴² Nedeni her ne olursa olsun bu nüfus hareketliliğinin ardından göçmenlerin terk ettikleri ve gittikleri yeni coğrafyalarda belirli bir süre ekonomik ve sosyokültürel sorunlara neden oldukları, sorunlarla karşılaştıkları sosyolojik ve tarihî bir gerçektir. Göç edilen yeni ülkelerde başlangıçta uyum sorunuyla karşılaşılırken, terkedilen topraklarda da yanlarında götürmüş oldukları değerler nedeniyle ekonomik ve demografik sorunlar ortaya çıkmıştır. Göç alan ülkelerde entegrasyon sürecinin tamamlanmasının ardından göçmenlerin ekonomiye, hizmet sektörüne daha genel bir ifadeyle gayrisafi yurt içi hasıla artışına katkıları hissedilmeye başlanırken, göç veren ülkelerde bunun aksine olumsuz, gelişme hızını düşüren, nüfus ve nitelikli iş gücü kaybıyla sonuçlanan gelişmelerin ortaya çıktığı gözlenmiştir.

Farklı yüzyıllardan verilebilecek iki ayrı göç veren ülke örneğinden biri 16. yüzyıl İspanyası, diğeri de 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğun göç veren Bulgaristan'dır. Reconquista anlayışıyla ve Katolik taassubuyla ülkesindeki yaklaşık 800.000 civarındaki Marisco ve Marranoyu 16. yüzyılın sonlarından itibaren sınır dışı eden, ağır cezalar uygulayıp imha eden İspanya bunun olumsuz etkilerini kısa zamanda görmüştür. İspanya'nın tarım ve hayvancılık sektöründeki başarısında büyük payı olan Kuzey Afrikalı Araplarla,

* Prof. Dr. Mehmet TEMEL. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Böl. Öğr. Üyesi. mehtemel239@gmail.com

¹⁴² Tefvik Güran, **İktisat Tarihi**, İstanbul 1991, s. 152.

ticaret, zanaat ve sanayi sektöründe ülkenin Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri haline gelmesinde katkısı olan Musevilerin kovulmasının hemen ardından tarım alanları boşalmış, sulama kanalları harap olmuş, hayvancılık, sanayi gerilemiş, şehirler ve köyler ıssız kalmış, devletin gelirleri çok fazla düşmüştür.¹⁴³ Yenilmez armadasının 1588 yılındaki hezimetinden sonra kendisini bir türlü yenileyemeyen İspanya 1986 yılında Avrupa Birliği'ne üye olduğunda bile ekonomik bakımdan grubun en zayıf ülkesi durumunda idi.

Siyasal, etnik, kültürel ve diğer bazı nedenlerle başta Türkler olmak üzere ülkesindeki farklı unsurlara 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren asimilasyon politikası izleyip göçe zorlayan Bulgaristan'da da dış göç, iş gücü potansiyelinin azalmasına, 1990'lardan itibaren köy ve kasabalardaki eğitim, kreş ve sağlık merkezlerinin kapanmasına yol açmıştır. İş gücü piyasasındaki kıtlık ekonomik büyümeyi kısıtlamış, iş gücü maliyetindeki artış, emek verimliliğindeki artışı aşmış, sosyal olarak nüfusun azalmasına ve yaşlanmasına neden olmuştur.¹⁴⁴ 1988 yılında 9.9 milyon nüfusu olan Bulgaristan'ın 2020 yılı itibarıyla nüfusu 6.9 milyona gerilemiş ve yöneticileri tersine göçü teşvik eden politikalar izlemek zorunda bırakmıştır. Beyin göçü de dâhil olmak üzere dış göç nedeniyle yoğun nüfus kaybı yaşayan ülkeler ekonomik ve demografik bakımdan dezavantajlı durumda kalmışlar, ortaya çıkan açığın ve kaybın telafi edilmesi belirli bir zaman almış veya daha farklı kaynaklara ivme kazandırılarak süreç atlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırma konusunu oluşturan Muğla'daki Rum göçlerinin kaybettiği değerler de benzer bir örnektir. Hatırlanacağı üzere 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin 19 maddelik sözleşme ve protokol¹⁴⁵ kapsamında yaklaşık 1200000 civarında Rum Türkiye'den Yunanistan'a, 500000 civarında Müslüman Türk de Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmişti.

1.4.2. Muğla'daki Mübadil Rumların Yanlarında Götürdükleri Değerler

Nüfus mübadelesine ilişkin protokolün imzalanmasının ardından 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren tarihte ilk kez Uluslararası Hukuk tarafından

¹⁴³ Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi II. Cilt, I. Kitap Otuz Yıl Savaşı Devri*, Ankara 1988, s. 150-151.

¹⁴⁴ Mustafa Demir, "Bulgaristan'dan Gerçekleşen Dışa Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri", *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, Vol. 2, Issue 3, 2009, s. 281,290-293; Emin Atasoy, "Postsosyalist Dönemde Bulgaristan'da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 12, 2007, s. 13.

¹⁴⁵ Türk ve Rum nüfus mübadelesine ilişkin 19 maddelik sözleşme ve protokol metni için bk. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara 1989, s. 177-183.

meşrulaştırılmış bir zorunlu göç¹⁴⁶ başlamış ve Muğla ilinden yaklaşık 13000 Rum Yunanistan'a gönderilmiştir.¹⁴⁷

Muğla Rumları ekonomik refah düzeyi, sosyokültürel yaşam, eğitim ve meslek bakımından Anadolu'nun diğer bölgelerindeki Rumlara göre biraz daha avantajlı konumda idi ve Türklerle yüzlerce yıl barış ve hoşgörü içinde bir arada saygılı bir şekilde yaşamalarının birçok nedeni vardı. Rumlar eczacı, doktor, değirmenci, fırıncı, şarap imalatçısı, inşaat ustası, kireççi, fırıncı, hamamcı, marangoz, tenekeci, demirci, çanak-çömlekçi, peynirci, manifaturacı, tuhafiyeci, kuyumcu, terzi, ayakkabıcı, meyhaneci, barutçu, sebze, süngerci, dalgıç, balıkçı, ipekçi, zeytinyağı fabrikası işletmecisi, komisyoncu, ekmekçi, taşçı, kiremitçi, tuğlacı, bahçıvan, vidala, astar ve sahtiyan yapan debbağ, halıcı, çiftçi, tüccar ve kaçakçı idi.¹⁴⁸

Ege Adaları'na yakın olmanın avantajından olabildiğince yararlanıldığı için silah, sigara kâğıdı, kahve, çay, şeker, pirinç, gaz gibi ihtiyaç maddeleri Bodrum, Marmaris, Datça ve Fethiye sahillerinden içeri girmekteydi. Hatta İstanbul'da bile sıkıntısı çekilebilen bazı ihtiyaç maddeleri istek halinde oraya, İzmir'e, iç kesimlere gönderilebiliyordu.¹⁴⁹ Milas'ın Ören, Karacahisar, Güllük, Bafa, Selimiye gibi tarım potansiyeli olan bölgeler Rumlarda olduğu gibi,¹⁵⁰ Fethiye'de ticaretle zenginleşen Rumlar, 1878-1894 yılları arasında belediye başkanlığını da kazanmışlardı.¹⁵¹ Muğla'daki değirmenler, Fethiye ve Milas'taki zeytin sıkma ve hububat öğütme fabrikalarının büyük bir kıs-

¹⁴⁶ Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 180, S 180, 2014, s. 25.

¹⁴⁷ 1921 yılı itibarıyla Muğla merkezde 1.024, Fethiye'de 5.574, Köyceğiz'de 392, Milas'ta 2.817, Bodrum'da 2.893, Marmaris'te 722 olmak üzere toplam 13.422'si Gayrimüslim bulunmakta idi. Serdal Soyluer, "XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, V/13, 2006-Güz, s. 134.

¹⁴⁸ İlhan Tekeli, "1923-1950 Döneminde Muğla'da Olan Gelişmeler", *Tarih İçinde Muğla*, Derleyen: İlhan Tekeli, Muğla 1993, s. 155; Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, İstanbul 1973, s. 31,32,45; Bayram Akça, *Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, Ankara 2002, s. 84; İhsan Erdem Sofracı ve Melike Kayam, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Ekonomiye Olan Etkileri", *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, C 3, S 22, Aralık 2019, s.192.

¹⁴⁹ Türkeş, *age.*, s. 48. Adalarla olan yoğun ticari ve sosyal ilişkilerin sağladığı avantajlar nedeniyle 1880 yılına kadar idari olarak bağlı olduğu Rodos sancağından ayrılmak istemeyen Marmaris halkı, ilçenin Menteşe sancağına bağlanması üzerine 1886 yılında imamlar ve muhtarlar öncülüğünde Dâhiliye Nezaretine toplu dilekçe göndererek önceden olduğu gibi Rodos'a bağlanmak istediklerini bildirmişlerdir. BOA, DH.MKT, (Dahiliye Mektûbî Kalemi), Dos.1419, no. 64.

¹⁵⁰ Bilgi Taşkiran, *Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Milas (1923-1960)*, Milas 2004, s. 31.

¹⁵¹ Pınar Gün, *Sosyal Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Fethiye (1923-1960)*, Ankara 2008, s. 43-44.

mı, Bozüyük değirmeni Rumlara ait idi.¹⁵²

Meslek ve konumlarından da anlaşılabilceği gibi mübadil Rumlar Muğla'da yaşamın hemen her alanında yer almış, bu ilişkiler içinde Türklerle kaynaşmışlar, karşılıklı olarak birbirlerinin gelenek ve göreneklerine saygı duymuşlar hatta Muğla merkezindeki Rumlar Türkçe konuşmuşlardır.¹⁵³ Türk ihraç ürünlerinin Avrupalı tüccarlara sunulmasına da aracılık eden Rumların Türkiye'den ayrılmasının ticaret, kültür, sanat ve hizmet sektörü üzerinde yaratacağı boşluğun, eksikliğin hatta sıkıntıların Muğla'da da hissedilmesi kaçınılmazdı. Türkiye ekonomisindeki sermayenin ve iş gücünün neredeyse yarısına sahip olan bir kesimin aniden geri çekilmesinin olumsuz, telafisinde zorlanılan sonuçları ve etkileri olacaktı.¹⁵⁴ Bu etkileri ilk hissedenler giden mübadil Rumların geride bıraktığı komşuları, iş ortakları, pazar müşterileri daha genel bir ifade ile Türk halkı idi.

Eksikliği ilk hissedilen meslek erbabından biri inşaat ve taş ustalarıydı. Muğla Valisi Asaf Bey 1923 yılı güz mevsiminde Mübadele İmar ve İskân Bakanlığına gönderdiği yazıda eskiyen veya terkedilmiş durumda olan evlerin tamiri için civar kazalardan bile inşaat ustası bulunamaması nedeniyle acil olarak usta temin edilip Muğla'ya gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Bakanlık tarafından 5 Aralık 1923 tarihinde İzmir İskân Mıntıka Müdürlüğüne bir tahrirat gönderilerek Muğla'nın ihtiyacı için Yunanistan'dan gelecek muhacirler arasından usta bulunduğu takdirde gönderilmesi istenmiştir.¹⁵⁵

Talep edilen ustaların gönderilmesi de pek mümkün görünmüyordu. Çünkü kayıtlarda Drama, Siroz, Kavala, Selanik ve civarı, Manastır'ın eski Yunan sınırına komşu mahaller, Sarıgöl, Preveze, Yanya, Aydonat, Midilli ve Girit'ten gelecek olan toplam 395000 Türk mübadilin 95000'inin tütüncü, 225000'inin çiftçi vs, 75000'inin dağcı ve zeytinci olduğu görünüyordu.¹⁵⁶ Yine Drama, İskeçe, Limni, Manastır, Midilli ve Selanik'ten gelip Edremit'e yerleştirilen 621 mübadilin isim, meslek, geldikleri ve iskân edildikleri yerleri, geride bıraktıkları mal ve kıymetlerini, geliş tarihlerini gösteren cetvelde

¹⁵² BOA, DH. UMVM, (Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdüriyeti Evrakı), Dos. 83, no. 31, Lef. 6; Mehmet Temel, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla'daki Ekonomik Kalkınma Faaliyetleri", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Güz 2008, S 21, s. 172.

¹⁵³ Türkes, **age.**, s. 34.

¹⁵⁴ Fahriye Emgili, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 180, S 180, 2014, s. 108-109; Sofracı ve Kayam, **age.**, s. 192-193.

¹⁵⁵ BCA, 272.0.0.11/16.70.4. Anadolu'nun diğer şehirlerinden de inşaat ustası ve demirci talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Mübadele İmar ve İskân Bakanlığından 11 Nisan 1924 tarihinde yine İzmir Mıntıka Müdürlüğüne gönderilen tahriratta Türk mübadillerden Akhisar'a 10 duvarcı ve 10 demircinin gönderilmesi istenmiştir. **BCA**, 272.0.0.11/17.76.11.

¹⁵⁶ **BCA**, 30.10/123.873.18.

sadece iki kişinin mesleğinin yapıcı olarak kaydedildiği görülmektedir.¹⁵⁷

Muğla'da temininde güçlük çekilen ve acil ihtiyaç duyulan bir diğer meslek erbabı da dalgıç ve süngerciler idi. Denize yaklaşık 1200 km kıyısı olan bir ilde dalgıç ve sünger terbiyecisi aranması bu mesleği de icra eden mübadil Rumların ayrılmasının sonucuydu. Bodrumlu tüccarlar 1925 yılı başlarında hükûmete gönderdikleri dilekçelerde Milas'ın Akbük İskeleyi'nden Bodrum Körfezi'ne kadar olan onbeş mil uzunluğundaki Türk karasularında bulunan sünger tarlalarındaki süngerleri avlayıp denizden çıkarabilecek ve bu süngerleri terbiye ve ıslah edebilecek sanat ve ihtisas sahibi bulunmadığını bildirerek İtalya işgalindeki Kalimnos, Leryos ve Sömbeki adalarından acil olarak işinde uzman dalgıç ve süngerci getirilmesine izin verilmesini istemişlerdir. İzin verilmediği takdirde de her türlü kayıt ve korumadan mahrum olan bu millî servetin kaçak yollarla yabancılara geçeceğini belirtmişlerdir.

Tüccarların isteklerini yerinde ve haklı bulan hükûmet Türk karasularında bulunan bu gizli doğal servetin çıkarılması, terbiye edilmesi ve aynı zamanda bu sanat için ülkemizde uzman yetiştirilmesi; süngercilik, dalyancılık ve dalgıçlık ticaretiyle uğraşan Türk müteşebbislerin zarardan korunması ve ticaretlerini kolaylıkla yapabilmeleri için bazı koşullara da uyulmak kaydıyla gerekli izni vermiştir. Bakanlar Kurulunun 12 Mart 1925 tarihli toplantısında alınan kararla, kayıklar ve mürettebatı karakolu olan sahillerde geceleme, eş ve çocuklarını getirmemek, işleri tamamlandığında geldikleri yerlere gönderilmek, çıkarılan süngerler Türk toprağında terbiye edilmek, uzmanların yanında Türklerden bulundurmak ve onları süngerciliğe alıştırmak, sünger kayıkları Türk limanlarına bağlı olmak ve deniz senetleri Türkler adına kayıtlı olmak şartıyla İtalya işgalindeki adaların Rum halkından isteklilerin kefaleti altında uzman getirilmesi uygun görülmüştür.¹⁵⁸

Muğla'da, Rum mübadillerin ayrılmasıyla bir süre ortadan kaybolan ve sessizliğe bürünen diğer iş alanlarından bazıları şarap üretimi, kireç ocakları, değirmenler, hamamlar ve zeytin sıkma tesisleriydi. Rumlar tarafından incir, üzüm ve hurmadan üretilen şaraplar meyhaneleriyle ünlü Saburhane bölgesinde tüketildiği gibi pazarlara da sunuluyordu. Yine Muğla'daki değirmenler, hamamlar ve zeytin sıkma tesislerinde faaliyetler durmuş, merkez ve Bodrum yarımadasındaki kireç ocaklarında üretim ve ihracat sekteye uğramıştır.¹⁵⁹

Yukarıda ifade edilen kayıp değer örneklerinin yanı sıra sosyal ve kültürel ilişkilerdeki kopmalar da karşılıklı psikolojik ve duygusal travmalara neden olmuştur. Farklı kültür, inanç, gelenek ve göreneğe sahip komşusuyla

¹⁵⁷ Leyla Çevik, **Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Edremit (1923-1929)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2016, s. 54.

¹⁵⁸ **BCA**, 30.18.01.01/12.70.20.

¹⁵⁹ Türkeş, **age.**, s. 31,45.

gündelik ilişki kuran, alış-veriş yapan, onun yaşam tarzına olduğu gibi saygı duyan, bir arada yaşamaktan şikâyeti olmayan, çok kültürlülüğü bilen, tanıyan ve yaşayan Muğla toplumu bu özelliğini uğurlarken de göstermiştir. Mesela başlarında Hamamcı Hristo'nun bulunduğu son Rum kafilesi bir daha dönmek üzere Muğla Saburhane'den ayrılırken dostları, komşuları ve mahalle sakinleri atları ve merkepleriyle onları Marmaris'e kadar eşlik ederek uğurlamışlardır.¹⁶⁰

1.4.3. Yunanistan'a Giden Rumlardan Yararlanma Düşüncesi

Türk Hükûmeti Rum göçlerinin ülkede yaratmakta olduğu nitelikli iş gücü açığı, ticari ve diğer ekonomik sorunların farkında idi. Çünkü ülkenin birçok yerinden, hükûmetten Yunanistan'dan ve İtalya işgalindeki adalardan Rum mübadillerin icra ettiği meslekleri yapabilecek usta, uzman, dalgıç, süngerci, kömürcü, balıkçı vs. getirilmesine veya gidenlerden geri dönmek isteyenlerin Türkiye'ye girişine izin verilmesi isteğinde bulunuluyordu.¹⁶¹

¹⁶⁰ Türkes, **age.**, s. 29. Muğla'daki Rumlarla Türk toplumu arasındaki sosyal, kültürel ve duygusal ilişkileri en iyi yansıtan ve göçün hemen öncesinde yaşanan olaylardan birkaçı tanıkların anılarında şöyle ifade edilmektedir: "...Birçok Rum telaşla mallarını satışa çıkarıyordu. ...Saburhane meydanında açık pazar kurulmuştu. Herkes evindeki dedesinden kalma olsun, en çok sevdiği eşya olsun hepsini satmak zorundaydı. Andonia da eşyalarını toplamıştı ki, Türk dostları eşyaları satmasını engellemeye çalıştı. "Bizde kalsın, nasıl olsa birkaç aya kalmaz mutlaka dönersiniz" diyorlardı. Yoksa bu güzelim değerli eşyalar ucuz ucuz elden çıkarılır mı diye kızıyorlardı. Çok gariptir, Türk dostları kesinlikle geri döneceklerinden emindiler. Bu çekilenlerin geçici olduğunu söylüyorlardı. O nedenle birçok Rum da inanmaya başladı geri döneceklerine. Bazıları eşyalarını güvendidikleri dostlarına emanet olarak bıraktılar da. Birkaç gün sonra malını satabilen sattı, satamayanlarınki Türk dostlarında kaldı. Ertuğrul Aladağ, **Andonia Küçük Asya'dan Göç**, İstanbul 1995, s. 16. "...Bir de bazı genç kızlar defterdara yalvarıyordu: Efendi biz dönmek istiyoruz, Müslüman olup burada kalmak istiyoruz! Genç kızlar istemiyordu bu rezaleti. Muğla'da bir Müslümanla evlenip kalmak istiyorlardı. Zaten çoğunun Müslüman sevgilisi vardı. Yalvardılar... Yalvardılar... Defterdar, defter kapandı, yazamam dedikçe güzelim kızlar kendilerini yerlere atıp çırpınıp durdular. Eğer kabul etseydi, birçok genç Muğla'da kalacaktı", Aladağ, **age.**, s. 17-18. "...Zaten bazıları Müslüman olmuştu. Bakiye, Müslüman oldu, Felek'te kaldı. Kardeşinin kızı Duda da döndü. Muğla'da kaldı..." "Türklerle Rumlar arasında kavgaya döğüş yoktu. Çok iyi geçinirlerdi. Zor Ayrıldılar". Aladağ, **age.**, s. 72.

¹⁶¹ Karesi vilayetinin Bandırma kasabası Liman Reisi Kamil Hacı İsmailzade Mustafa tarafından 15 Aralık 1926 tarihinde Başvekâlete gönderilen arzuhalde, balıkçılık ve süngercilik sanatının yerli Rumların tekelinde olduğu, bu nedenle mübadele öncesine kadar Hazine adına önemli gelir elde edildiği ancak mübadele ile Rumların ayrılmasından sonra bu önemli gelirden mahrum kalındığı, Türkler olarak büyük fedakârlıklar göstererek süngercilik işini yürütmeye çalışmalarına rağmen işin mütehassısı olmamaları nedeniyle bütün mesai ve masraflarının boşa gittiği bildirilerek bu sanayiye yeniden geliştirilmesi ve memleketin bu doğal servetinden mümkün olduğunca yararlanılabilmesi için kendilerine yardımcı olunmasını istemiştir. Bakanlar Kurulu kararıyla Menteşe ve Marmaris sahillerinin ihtiyacı için İtalyan mütehassısların rehber sıfatıyla Türkler nezdinde istihdamlarına izin verildiği gibi kendilerine de izin verilmesi, Karesi ve Biga sahilleri arasındaki faaliyet alanlarında elli kadar

Dâhiliye Vekâleti ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin mübadil olmayan İstanbul Rumlarından veya İtalyan yönetimindeki adalardan bazı koşullarla dalgıç, süngerci vs. getirilmesi tekliflerinin görüşüldüğü Bakanlar Kurulunda, kaybedilen iş gücünün ekonomide yarattığı zaafiyetin bilinciyle alınan kararda şöyle deniliyordu:

“Aksâm-ı memleketimizin ekserisinde ve ba husus Bahr-ı sefid savâhilinde ihtisasa mütevakkıf ve şimdiye kadar ekseriyetle Rumlar tarafından yapılmış olan bazı sanatların ve ezcümle süngercilik, balıkçılık, dalyancılık, kömürcülük, motor ve değirmencilğe müteallik bir takım fenni inşaat ve imalat ustacılık ve kalfacılığı gibi sanayi-i mahdûdenin, Rumların mübadeleye tabi tutulması hasebiyle memleket dâhilinde mütehassısları kalmadığından akamete mahkûm olduğu ve memleketin faaliyet-i iktisadiyesine sekte îras eylediği cihetle muvakkaten mütehassıs celbine müsaade edilmesi zımında müteaddit müracaatlar vuku bulmakta ve müsaade edilmediği takdirde birçok zararlara maruz kalınacağı ve hazine-i hükûmetin de mutazarrır olacağı dermiyan kılınmakta olduğundan mübadeleye gayr-ı tâbi İstanbul ahalisinden veyahut İtalya'nın taht-ı idaresinde bulunan Cezayir-i Bahr-ı Sefid'de sakin İtalya tabiiyetinde bulunan Rumlardan evvelce Anadolu toprağında bulunup ahvali meşkûk kimselerden olmamak ve her türlü hareketlerine müteahhitleri tarafından tekeffül edilmek ve ailelerini getirmemek ve hizmetinin nihayetinde hemen memleketi terketmek şartıyla münasip miktarda mütehassısın celbine ruhsat verilmesi muvafık olup olamayacağının taht-ı karara alınmasına mütedair Dâhiliye Vekâlet-i Celilesinin 25 Mayıs 1340

Türk'le beraber rehber sıfatıyla çalıştırılmak şartıyla Yunanistan'dan on iki nefer süngerci ve dalgıçla otuz nefer balıkçı getirilmesi isteklerinin uygun görülmesi talebinde bulunulmuş, izin verildiği takdirde de memleketlerinde ölmeye yüz tutmuş balıkçılık ve süngercilik sanayinin yeniden yaygınlaşıp gelişeceğini, iktisadi faaliyetlerin yükselmesine de hizmet etmiş olacaklarını bildirmişlerdir. **BCA**, 30.10/ 183.275.5, Lef.1. Liman Reisi'nin başvurusunu değerlendiren Ticaret Müdür-i Umumi Vekili 22 Aralık 1926 tarihinde Başvekâlete bir yazı göndererek 28 Temmuz ve 26 Ağustos tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Menderes Nehri mansabındaki dalyanlar için Sisam adasından süngerci, Antalya vilayetinde kömür üretimi için de Yunanistan'dan usta getirilmesine karar verildiğinden Liman reisinin isteğinin uygun bulunduğunu bildirmiştir. **BCA**, 30.10/ 183.275.5, Lef.2. Ancak Dâhiliye Vekâleti tarafından 5 Şubat 1927 tarihinde Başvekâlete gönderilen tezkerede, Yunanistan ve İtalya'dan sünger ve dalyan mütehassıslarının getirilip istihdam edilmesine izin verildiyse de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin Çandarlı Körfezi, Dikili, Altınova, Edremit Körfezi, Ayvalık, Akdeniz ve Marmara sahillerinde balık ve sünger avlamak üzere İtalyan ve Yunan uyruklu herhangi bir şahsın sokulmasına izin vermenin o havalide muzır mikropların yayılmasına ve ülkenin askerî kuvvetleriyle yasak bölgeleri hakkında geniş ölçüde bilgi edinmelerine izin vermek demek olacağı düşüncesiyle bu iki ülke uyruklu kimsenin istihdamına izin verilmekte olduğunu bildirdiği, ihtiyaç duyulan süngerci ve dalyan mütehassıslarının mümkünse Trabzon veya diğer sahillerden temin edilmesini, bulunamadığı takdirde Hollanda ve İsveç gibi tarafsız ülkelerin uyruklarından getirilmesini önerdiği ifade edilmiş, durumun ilgili vilayete de bildirildiği belirtilmiştir. **BCA**, 30.10/ 183.275.5, Lef.3.

tarikh ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin 17319/282/12798 numaralı tezkeresi İcra Vekilleri Heyetinin 28.5.1340 tarihli içtimasında ledettezekkür mübadele muamelesi henüz hitam bulmadığından mübadeleye tabi olmuş mıntıkalara Rumlardan kimsenin bir vesile ile getirilmemesi takarrür etmiştir”.¹⁶²

Türk Hükûmetindeki Rum göçünün yaratmakta olduğu ekonomik kayıp endişesiyle güvenlik kaygısının bir arada bulunduğunu göstermesi bakımından ilginç olan bu kararın ardından Rum istihdamı hususundaki katı tutumunu biraz yumuşatan hükûmet, 12 Mayıs 1925 tarihinde aldığı yeni bir kararla Menteşe sahillerinde sünger avlanması ve çıkarılması için belirlenen şartlar dâhilinde İtalyan idaresindeki adaların Rum halkından dalgıç ve süngerci getirilebileceği kararının, kayıt ve esaslara uyulmak şartıyla bundan sonraki tüm başvuruları kapsayacağını kararlaştırmıştır.¹⁶³

Ülkede ihtiyaç duyulan sektörlerde istihdam edilmek üzere, Yunanistan'a gitmiş mübadil Rumlardan usta ve mütehassıs çağırılması taleplerine olumlu cevap verilmediği gibi kısa süreliğine de olsa iş veya ticaret amacıyla Türkiye'ye giriş yapan mübadil Rumların geri gönderildiği uygulamalara da rastlanmıştır. İstanbul Ticaret-i Bahriye Müdüriyetinden İstanbul Hariciye Murahhaslığına gönderilen 15 Mayıs 1927 tarihli tezkerede, sefer evrakı mevzuata uygun şekilde vize edilmiş olarak Çanakkale'ye ve oradan ticaret için Gelibolu'ya gelmiş olan Teodosya adlı motorun reis ve mutasarrıfı Stelyo'nun mübadil Rumlardan olması ve Lozan Muahedesi hükümleri gereğince mübadillerin beş yıl süreyle Türkiye'ye gelmemeleri gerektiği gerekçesiyle kaymakam tarafından verilen emir gereğince zabıta tarafından geri döndürüldüğü bildirilmiştir. Tezkerede, muahedede böyle bir hükme rastlanmadığı gibi kendilerine bu konuda herhangi bir tebligat da ulaşmadığını ifade eden müdüriyet, motor hakkında yapılan işlemin Türk-Rum mübadelesi sözleşmesinin birinci maddesi gereği yapılmadıysa¹⁶⁴ süreyle kayıtlı ayrı bir karar veya emir varsa liman daireleri tarafından uygulanmak üzere müdüriyete tebliğ edilmesi talebinde bulunulmuştur.¹⁶⁵

Sonuç olarak Anadolu coğrafyasının tam anlamıyla Türkleştirilmesi, millî birlik ve bütünlüğün sağlanıp korunması, sermayenin millileştirilmesi, büyük Yunanistan hayaline sekte vurulması, Batılı devletlerin gayrimüslimleri bahane ederek Türkiye'nin iç işlerine yönelik olası müdahalelerine fırsat tanınmaması vb. gibi düşüncelerle yapılmış olan Türk-Yunan nüfus

¹⁶² BCA, 30.18.1.1/09.27.15.

¹⁶³ BCA, 30.18.1.1/13.15.2.

¹⁶⁴ Mübadele sözleşmesinin 1. maddesine göre mübadillerden hiçbiri Türk Hükûmetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, Yunan Hükûmetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yerleşmeyecektir. Soysal, *age.*, s. 177.

¹⁶⁵ BOA, HR.İM, (Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhaslığı), Dos.217, no.52, Lef.1.

mübadelesinin ekonomik olarak bazı sektörlerde sıkıntılar, durağanlıklar, gerilemeler yarattığı muhakkaktır. Mübadil Rumların Muğla'dan ayrılması bölgede dalgıçlık, inşaat ustalığı, şarapçılık, değirmencilik, zeytinyağı tesisleri işletmeciliği, debbağlık, kireç ocağı işletmeciliği vs. gibi sektörlerde üretimin gerilemesine, durmasına, adalarla olan ticaretin sağladığı konforlu yaşamın zayıflamasına neden olduğu gibi ülkenin hedeflediği kalkınma düzeyine ulaşılmasında az da olsa sapmalara neden olduğu bir gerçektir. Hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan millileştirme uygulamaları kapsamında şirketlerin sermayesinin %51'inin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına ait olması gerektiğine ilişkin yasal düzenlemeler bile beklentileri karşılayamadığı için 1929 yılından itibaren uygulamadan vazgeçilmiştir. Mübadil Rumların yarattığı nitelikli iş gücü ve sermaye kaybının, yabancı sermayeli şirket oluşumunun zorlaştığı dönemle çakışması, Türk müteşebbislerin sayısının artmasına katkı sağlamış olsa da genel anlamda sanayi ve ticaret sektöründeki müteşebbis sayısında ciddi düşüşe neden olmuştur. Bodrum yarımadasındaki kireç ocağı işletmelerinde ve vilayetin diğer bölgelerindeki zeytin sıkma fabrikalarında üretimin sektöre uğraması bölgedeki örneklerden bazılarıdır. Bu işletmeler ve diğer meslek gruplarındaki hareketlilik ancak Türk unsurların bu işleri öğrenip yatırıma girişmesinden sonra başlayabilmiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA

Fon Kodları: DH.MKT, (Dahiliye Mektûbî Kalemi), Dos.1419, no.64.

HR.İM, (Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhaslığı), Dos.217, no.52, Lef.1.

DH.UMVM, (Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdüriyeti Evrakı), Dos.83, no.31, Lef.6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Fon Kodları: 272.0.0.11 (Toprak iskân genel Müdürlüğü İskân).

30.10 (Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü).

30.18.01.01 (Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı).

29.10 (Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü).

Telif ve Tetkik Eserler

Akça, Bayram, **Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)**, Ankara 2002.

Aladağ, Ertuğrul, **Andonia Küçük Asya'dan Göç**, İstanbul 1995.

Altıparmak, Aytekin, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S 13, 1998, s. 169-181.

Atasoy, Emin, “Postsosyalist Dönemde Bulgaristan’da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 12, 2007, ss. 1-24.

Baykal, Bekir Sıtkı, **Yeni Zamanda Avrupa Tarihi II. Cilt, I. Kitap Otuz Yıl Savaşı Devri**, Ankara 1988.

Bozdağlıoğlu, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 180, S 180, 2014, s. 9-32.

Çevik, Leyla, **Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Edremit (1923-1929)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Demir, Mustafa, “Bulgaristan’dan Gerçekleşen Dışa Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri”, **Academic Reiew of Humanities and Social Sciences**, Vol. 2, Issue 3, 2009, s. 279-296.

Emgili, Fahriye, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nin Türkiye Cumhuriyeti’nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 180, S 180, 2014, s. 105-122.

Gün, Pınar, **Sosyal Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Fethiye (1923-1960)**, Ankara 2008.

Güran, Tevfik, **İktisat Tarihi**, İstanbul 1991, s. 152.

Sofracı, İhsan Erdem ve Melike Kayam, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Ekonomiye Olan Etkileri”, **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, C 3, S 22, Aralık 2019, s. 187-201.

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Ankara 1989.

Soyluer, Serdal, “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı’nın İdari ve Nüfus Yapısı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, V/13, 2006-Güz, s. 109-135.

Taşkıran, Bilgi, **Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Milas (1923-1960)**, Milas 2004.

Tekeli, İlhan, “1923-1950 Döneminde Muğla’da Olan Gelişmeler”, **Tarih İçinde Muğla**, Derleyen: İlhan Tekeli, Muğla 1993, s. 114-187.

Temel, Mehmet, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla’daki Ekonomik Kalkınma Faaliyetleri”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, S 21, Güz 2008, s. 163-180.

Türkeş, Ünal, **Kurtuluş Savaşında Muğla**, İstanbul 1973.

1.5. 1908'DEN 1935 YILINA KADAR BULGARİSTAN'DAKİ SİYASİ HAYATIN BULGARİSTAN TÜRKLERİNE ETKİLERİ VE 1930-1935 YILLARI ARASINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE SİĞINAN BAZI MÜSLÜMAN TÜRKLERİN BİLGİLERİ*

1.5.1. Bulgar İsyanı Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Doğuda Karadeniz, güneyde Yunanistan, güneydoğuda Türkiye, kuzeyde Romanya, batıda ise Sırbistan ve Kuzey Makedonya ile komşu olan Bulgaristan, 110.994 km² yüz ölçümüne sahip bir Balkan ülkesidir.¹⁶⁶ Önemli bir tarihî geçmişe sahip olan Bulgaristan, 1396 yılında yapılan Niğbolu Muharebesi'nden sonra Osmanlı egemenliğine girmiş ve yaklaşık 500 yıl bu egemenlik altında kalmıştır.¹⁶⁷

Fransız Devrimi'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımından etkilenen Bulgarlar, Osmanlı hâkimiyetinden ayrılarak bağımsızlık elde etme amacı ile 1841 yılından itibaren pek çok kez isyan etmiş ancak bu isyanlar Osmanlı orduları tarafından her seferinde bastırılmıştır. 1876 yılına gelindiğinde ise Bulgar komitecilerin tertiplemiş olduğu 1876 Bulgar İsyanı da Osmanlı tarafından bastırılmış ancak Rusya'nın müdahalesi ile Bulgaristan meselesi uluslararası bir boyuta dönüşmüştür.

* Uğur YILMAZ. Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. uguryilmaz014@gmail.com.

¹⁶⁶ Emin Atasoy, “Bulgaristan’ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 11, S 18, Bursa 2010, s. 4.

¹⁶⁷ Rüştü Yılmaz, **Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye’ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008, s. 2.

Meselenin uluslararası bir boyut kazanması üzerine Avrupalı devletler olaya müdahil olmuşlardır. Böylece bu müdahaleler sonrasında Osmanlı Devleti'ne baskılar kurulmuş ve bunun neticesinde Osmanlı Devleti, Balkan eyaletlerinin yönetim koşullarını konuşmak üzere İstanbul'da 23 Aralık 1876 tarihinde Tersane Konferansı'nı düzenlemek zorunda kalmıştır. Konferansta Bulgaristan'a özerklik verilmesi kararlaştırılmış ancak Osmanlı Devleti bunu kabul etmeyeceğini belirterek özerklik meselesini reddetmiştir.¹⁶⁸

Osmanlı Devleti'nin konferans kararlarını reddetmesi üzerine Rusya, 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve 93 Harbi diye tanımlanan savaş yaşanmıştır. 93 Harbi sonunda Osmanlı Devleti yenilmiş ve 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Ayastefanos'un ağır şartlar barındırması nedeni ile Avrupa Devletleri devreye girmiş ve Ayastefanos'a muadil bir antlaşma olarak Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Böylece 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'a prenslik verileceği Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir.¹⁶⁹

Rusya ve Avrupa devletlerinin desteği ile Osmanlı Devleti'nden bu imtiyazı alan Bulgaristan yaklaşık 30 yıllık bir prenslik yönetiminden sonra Osmanlı Devleti'nde yaşanan karışıklık ve akabinde 23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet'in ilanını fırsat bilmiş ve 5 Ekim 1908 tarihinde Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız olmuştur. I. Ferdinand'ın çarlığını ilan etmesi ile kurulan Bulgaristan Krallığı, karışıklıklar içerisinde bulunan Osmanlı Devleti tarafından da tanınmak zorundan kalmıştır.¹⁷⁰

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Yunanistan ile birlikte Balkanlar'daki en güçlü devletlerden birisi olan Bulgaristan, Rusya'nın yönlendirmesi sonucu Balkan İttifakı'na katılmıştır. Bu ittifakın amacı Makedonya topraklarının paylaşılması ve Balkanlar'ın statükosunun belirlenmesidir. Bulgaristan'ın gagesi ise Makedonya, Trakya ve hatta İstanbul'u almak olmuştur.¹⁷¹

29 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp Savaşı'nın çıkmasını fırsat bilen Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, Osmanlı Devleti'ne karşı karşılıklı saldırılmazlık ve savunma anlaşmaları imzalamışlardır.¹⁷² Karadağ ordu-

¹⁶⁸ Mustafa Burma, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C 1, S 1, 2012, s. 78-79.

¹⁶⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 353.

¹⁷⁰ Archives State Agency, **Bulgaria Bulgaria and Europe**, of the National Culture Fund, Sofia 2018, s. 1.

¹⁷¹ Gülay Özgür, **Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2008, s. 6-7.

¹⁷² Suat Zeyrek, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 149.

su 8 Ekim 1912 tarihinde savaş ilan edip Osmanlı topraklarına saldırmıştır.¹⁷³ Bu durum üzerine Bulgaristan 13 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı'ya bir nota vererek savaş ilan etmiştir. Böylece Balkan Devletleri'nin art arda Osmanlı'ya savaş ilan etmeleri üzerine Osmanlı da 16 Ekim 1912 tarihinde Bulgaristan ve Sırbistan'a, 18 Ekim 1912 tarihinde ise Yunanistan'a savaş ilan etmiştir.¹⁷⁴

Savaşta Osmanlı Devleti yenilmiş ve Bulgaristan, Edirne'nin de içinde bulunduğu 25.257 km² toprak kazanarak Osmanlı Devleti ile Londra Antlaşması'nı imzalamıştır.¹⁷⁵ Bulgaristan bu antlaşmada kârlı çıkmış fakat bu durum diğer Balkan devletlerini rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık üzerine Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Osmanlı Devleti, Bulgaristan'a savaş ilan etmiş ve böylece II. Balkan Savaşı diye tabir edilen bu savaşta Bulgaristan yenilerek 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.¹⁷⁶

Tarihe Balkan Savaşları olarak geçen bu savaşlar serisi Balkanlar'da yaşayan Müslüman Türkler için büyük bir tramvaya neden olmuştur. Bu savaşlar sonunda Osmanlı hâkimiyeti altında olan bölgeler Bulgaristan başta olmak üzere diğer Hristiyan Balkan devletlerinin hâkimiyetine geçmiş ve bu da Anadolu'ya doğru büyük göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti döneminde devam eden bu göçler Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir.¹⁷⁷

1.5.2. “Bulgaristan Türkleri” Meselesinin Ortaya Çıkışı

19. yüzyıl Osmanlısının, Edirne ve Tuna vilayetlerindeki Türklerine, Bulgaristan Türkleri denilmiştir. Buralardaki Türklerin “Bulgaristan Türkleri” haline gelmesi ise bu iki vilayet üzerinde Bulgaristan Devleti'nin kurulup genişlemesi ile olmuştur. Bulgaristan Türklerinin yaşamış olduğu Tuna ve Edirne vilayetlerinin coğrafi yerleşimleri ise şu şekildedir; “Tuna Vilayeti, Tuna nehrinden Balkan Sıradağlarına kadar, Edirne Vilayeti ise Balkan Sıradağlarından Marmara Denizi'ne” kadar uzanan toprakları kapsamıştır. Öte

¹⁷³ Çağla Derya Tağmat, “Trablusgarp Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na On İki Ada Konusunda (Gizli) Görüşmeler”, **Türkiyat Mecmuası**, C 28/1, 2018, s. 143.

¹⁷⁴ Nurten Çetin, “Balkan Savaşlarının Karadeniz Bölgesindeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları**, S 30, 2015, s. 81.

¹⁷⁵ İlker Alp, “Balkan Savaşları'nda Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C 7, S 2, Aralık 2018, s. 277.

¹⁷⁶ Eminaalp Malkoç, “Balkan Savaşları'nın Ardından Osmanlı ile Romanya'nın Politik Temasları ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in Romanya Ziyaretleri”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 1, 2017, s. 162.

¹⁷⁷ Çağla Derya Tağmat, “Uluslararası Carnigie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne'de Bulgar İşgali (26 Mart-22 Temmuz 1913)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dersisi**, S 60, Bahar 2017, s. 228.

yandan 1876 yılı nüfus verilerine göre Tuna vilayetinin Niş sancağı hariç geri kalan sancaklarında 1.130.000 Bulgar ve 1.120.000 Müslüman-Türk, Edirne vilayetine bağlı sancaklar olan İslimye ve Filibe sancaklarında ise 483.000 Bulgar ve 681.000 Müslüman-Türk varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1876 nüfus verileri bu şekilde iken 1877-1878 yıllarında yaşanan 93 Harbi sonunda bu bölgede yaşayan bir milyon civarı Müslüman Türk yerinden edilmiş ve yarım milyon kadarı da savaş, açlık, soğuk ve hastalıklar nedeni ile hayatını kaybetmiştir. Böylece yaşanan bu savaş sonunda Avrupalı devletlerin de araya girmesiyle imzalanan Berlin Antlaşması ile Tuna vilayetinin Rusçuk, Varna, Sofya, Tırnova ve Vidin sancakları üzerinde bir Bulgar Prenslığı kurulmuştur. Bu antlaşma ile aynı zamanda Edirne vilayetinin Filibe (Plovdiv) ve İslimye (Sliven) sancakları üzerinde ayrıcalıklı Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştur. Bu vilayet de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntı ve karışıklıklar nedeni ile 1885 yılında Bulgaristan'a bırakılmış ve "Bulgar Anschluss'u ile Doğu Rumeli'de" yaşayan Türkler de Bulgar yönetimi altına girmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁸

Giderek genişleyen Bulgaristan, 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve dört yıl sonra Balkan İttifakı ile Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır.¹⁷⁹ 1912-1913 Balkan Savaşları olarak anılan bu savaşlarda Bulgaristan, Batı Trakya ve Rodoplar Bölgesi'nde; Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlên, Paşmaklı ve Nevrokop'tan oluşan dokuz Türk ilçesini de ele geçirmiştir. Bulgaristan'ın hâkimiyetine geçen bu ilçelerin nüfusunun %90'ı Türklerden olmuştur.¹⁸⁰ Bu bölgeler Bulgar hâkimiyetine girdikten sonra Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile taraflar arasında bir mübadele mutabakatına varılmıştır. Bu mutabakat sonunda oluşturulan komisyonların çalışmaları sonucu Bulgaristan'da yaşayan 48.870 Müslüman ile Doğu Trakya'da yaşayan 46.764 Bulgar mübadele edilmiştir.¹⁸¹

Böylece Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgaristan ilk etapta 63 bin km² alana sahip bir prenslik iken 1885 yılında 96 bin km², 1913 yılında 103 bin km² ve daha sonraki yıllarda ise 110.994 km² bir devlet haline gelmiştir.¹⁸²

¹⁷⁸ Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s. 17.

¹⁷⁹ Yakup Ahabab, "Kuzey Makedonya 1912: Savaş, Katliam ve Soykırım", **Tarih Dergisi**, S 62, İstanbul 2016, s. 95-96.

¹⁸⁰ Şimşir, **age.**, s. 17.

¹⁸¹ Kader Özlem, "Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi", **International Journal of Social Inquiry**, C 12, S 1, 2019, s. 223.

¹⁸² Şimşir, **age.**, s. 17.

1.5.3. Bulgaristan'daki Siyasi Hayatın Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Etkileri (1919-1929)

1908 yılında Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan, Birinci Balkan Savaşı ile topraklarını iki katına çıkarmış ancak bu durum diğer Balkan Devletleri tarafından tepki ile karşılaşıncı II. Balkan Savaşı, Bulgaristan'a karşı yapılmış ve Bulgaristan bu savaş sonunda kazandığı toprakların önemli bir kısmını kaybetmiştir.¹⁸³ Bu toprak kayıpları Bulgaristan'da istikrarsızlığa neden olmuş ve ülkede tepkiler yükselmiştir. Bu durum karşısında Bulgar Kralı I. Ferdinand hem kaybedilen toprakları geri almak hem de tepkileri dindirmek adına, 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayan I. Dünya Savaşı'na 1915 senesinde İttifak Devletleri safında katılmıştır. Savaş sonunda Bulgaristan kaybeden tarafta olmuş ve İtilaf Devletleri ile 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiş ve ardından 27 Kasım 1919 tarihinde Neuilly Barış Antlaşması'nı imzalamıştır.¹⁸⁴

Neuilly Antlaşması gereği Bulgaristan, Balkan Savaşları sırasında ele geçirdiği toprakları tahliye edecek ve Bulgaristan'da geçici bir hükûmet kurulacaktır.¹⁸⁵ Böylece Bulgaristan'da Ağustos 1919'da yapılacak seçimlere kadar ülkede istikrarı korumak için geçici bir hükûmet kurulmuş ve bu geçici hükûmetin başbakanı ise Liberal Halk Partisi Başkanı Teodor Teodorov olmuştur.¹⁸⁶ II. Balkan yenilgisinden sonra I. Dünya Savaşı'ndan da yenik ayrılan Bulgaristan'da Çar I. Ferdinand yenilgilerin sorumlusu olarak görülmüş ve bu yüzden oluşan kamuoyu baskısı sonucu tahtan çekilmek zorunda kalmıştır. I. Ferdinand'ın tahttan çekilmesinden sonra yerine oğlu III. Boris getirilmiş ve I. Ferdinand, Almanya'ya sürgüne gönderilmiştir.¹⁸⁷

Kurulan geçici hükûmetten sonra Çar III. Boris döneminde Ağustos 1919'da yapılan ve Bulgar Halk Çiftçi Birliği Partisi (BHÇBP), Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) ve Demokratların da katıldığı seçimlerde en çok oyu %31 ile Çiftçi Birliği Partisi almıştır. Aleksandar Stamboliyski liderliğindeki Çiftçi Birliği Partisi, I. Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan'da seçim ile iktidara gelen ilk hükûmettir.¹⁸⁸ Stamboliyski Hükûmeti, Anadolu'da başlayan

¹⁸³ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 5, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1992, s. 24.

¹⁸⁴ Esra S. Değerli, "Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919-1923)", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 18, Ağustos 2007, s. 301.

¹⁸⁵ Arda Akıncı, **A Bipolar Society: Formation of National Consciousness Among the Turkish Minority in Bulgaria (1918-1944)**, Master Thesis, The Graduate School of Economics and Social Sciences of İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara 2017, s. 31.

¹⁸⁶ Republic of Bulgaria Ministry Of Finance Official Website, **Teodor Teodorov**, <https://www.minfin.bg/en/110>, E.T. 15 Ağustos 2021.

¹⁸⁷ İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", **Atatürk Yolu**, S 60, Bahar 2017, s. 96-97.

¹⁸⁸ R.J. Crampton, **A Concise History of Bulgaria**, Second Edition, Cambridge University

Millî Mücadele sonucu kurulan Ankara Hükûmetini tanıyan ve yardımlarda bulunan ilk Bulgar başbakandır. Öte yandan Stamboliyski döneminde Bulgaristan'da Türkler bir nebze de olsa rahatlamışlardır.¹⁸⁹

Bulgaristan'da 9 Haziran 1923 tarihinde gerçekleşen darbe ile Stamboliyski Hükûmeti devrilmiş ve yerine ise darbeci askerler tarafından Aleksandar Tsankov liderliğinde bir hükûmet kurulmuştur.¹⁹⁰ Tsankov Hükûmeti döneminde Bulgaristan'da iç sorunlar yaşanmıştır. Bu durum Bulgaristan'da yaşayan Türkler için sıkıntı verici bir hal almıştır. Bulgaristan'daki Türk okulları ve Türkçe yayım yapan gazeteler kapatılmıştır.¹⁹¹

1923 yılında kurulan ve Bulgar milliyetçisi olan Rodna Zaştita (Vatan Savunması) adlı örgüt, Bulgaristan Türklerine baskılar kurarak göç etmeye zorlamıştır. Ancak Türkiye, Yunanistan ile yapmış olduğu nüfus mübadelesi nedeni ile Yunanistan dışından herhangi bir ülkeden göç alamayacağını duyurmuş ve resmî olarak göç almamaya çalışmıştır. Öte yandan Neuilly Antlaşması'ndan dolayı Türkiye ile Bulgaristan arasında karşılıklı kapatılan elçilikler nedeni ile 1925 yılına kadar göçmen meselesi sağlıklı ve diplomatik bir zeminde konuşulamamıştır. Bu yüzden diplomatik ilişkilerin zayıflığı nedeni ile Bulgaristan'daki Türklerin yaşadıkları baskılar artık büyük boyutlara ulaşmıştır.¹⁹² Baskılara dayanamayan Bulgaristan Türkleri, Türkiye'ye doğru guruplar halinde göç etmeye başlamışlar ve yaşanan bu göçler esnasında meydana gelen zorluklar nedeni ile Türkiye devreye girmek durumunda kalmıştır.¹⁹³ Böylece Türkiye ile Bulgaristan arasında diplomatik temaslar sağlanmış ve iki ülke arasında karşılıklı elçilikler açıldıktan sonra 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da bir "Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi" imzalanmıştır.¹⁹⁴ 1923 yılında kurulan ve Bulgar milliyetçisi olan Rodna Zaştita (Vatan Savunması) adlı örgüt, Bulgaristan Türklerine baskılar kurarak göç etmelerine neden olmuştur. Yaşanan bu göçler esnasında meydana gelen zorluklar nedeni

Press, Cambridge 2005, s. 145.

¹⁸⁹ İbrahim Kamil, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C 35, Güz 2017, s. 89.

¹⁹⁰ Crampton, *age.*, s. 152-153.

¹⁹¹ Akıncı, *age.*, s. 33.

¹⁹² Zehra Arslan, "Türk-Bulgar İlişkileri Çerçevesinde Türkiye'nin Bulgaristan'da Yaşanan Gelişmelere ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Politikası (1923-1950)", *Yeni Türkiye*, C 69, 2015, s. 4089.

¹⁹³ Bülent Yıldırım, "Bulgaristan'da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 16, S 3, 2017, s. 866.

¹⁹⁴ Zehra Arslan, "Demokrat Parti İktidarının Bulgaristan Göçmenlerine Yönelik Politikası ve Bulgaristan Göçmenleri (1952-1960)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C 14, S 56, 2013, s. 330.

ile Türkiye devreye girmiştir.¹⁹⁵ Böylece Türkiye ile Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da bir "Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi" imzalanmıştır.¹⁹⁶ Sözleşmeye göre Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine engel olunmayacaktır. Öte yandan Bulgaristan Türkleri taşıyabilecekleri mallarını ve hayvanlarını yanlarına alarak serbestçe sınırı geçebilecek, taşınmaz mallarını da serbestçe satarak elde ettikleri paraları da dışarıya çıkarabileceklerdir.¹⁹⁷ Sözleşmenin imzalanmasından 3 ay sonra Başbakan Tsankov, Bulgaristan Komünist Partisi'nin saldırıları nedeni ile istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁸

Tsankov'dan sonra, 1926 yılında Demokrat Parti lideri olan Makedon kökenli politikacı Andrei Lyapchev iktidara gelmiştir. Lyapchev 1919'dan bu yana Bulgaristan'da iktidara gelen üçüncü lider olmuştur. Tsankov'a kıyasla daha ılımlı ve daha az gergin bir iktidar olan Lyapchev iktidarı, 1926 seçimleri ve ardından gelen yıllarda hem siyasi hem de sosyal düzeyde iyimser ve umutlu bir ortam yaratmaya çalışmış ancak bundan pek başarılı olamamıştır.¹⁹⁹ Yaşanan bu başarısızlık ve Trakya'da bir kesinliğe bağlanmayan "Göçmenler, göçmenlerin malvarlıkları, azınlıklar, azınlık hakları ve okulları" gibi sorunlar Bulgar milliyetçilerinin toplumsal atmosferi gerginleştirmesine fırsat yaratmıştır. Bu durum Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık üzerindeki baskıyı artırmış ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler yükselerek devam etmiştir. 1923-1929 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 76.910 Bulgaristan Türkü göç etmiştir. Bu durum karşısında Türkiye tekrar devreye girerek Bulgaristan Türklerine yapılan saldırı ve baskıları sona erdirmek için Bulgaristan ile Mart 1929 tarihinde "Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması" imzalanmıştır. İmzadan sonra Bulgar Hükûmeti sıkı tedbirler alıp saldırıları engellemeye çalışmıştır.²⁰⁰

1.5.4. Bulgaristan'daki Siyasi Hayatın Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Etkileri (1930-1935)

1929 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan antlaşma ile Bulgaristan'da yaşayan Bulgaristan Türklerinin hakları korunmaya ve onlara

¹⁹⁵ Bülent Yıldırım, "Bulgaristan'da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 16, S 3, 2017, s. 866.

¹⁹⁶ Arslan, "Demokrat Parti İktidarının Bulgaristan Göçmenlerine Yönelik Politikası...", s. 330.

¹⁹⁷ İbrahim Tatarlı, "Atatürk ve Modern Türkiye'nin Bulgaristan Parlamentosunda Değerlendirilmesi (1919-1945)", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C 11, S 33, 1993, s. 924.

¹⁹⁸ Akıncı, *age.*, s. 34.

¹⁹⁹ Stanley G. Evans, *A Short History of Bulgaria*, Lawrence & Wishart LTD, London, 1960, s. 170.

²⁰⁰ Dilek Barlas ve Yonca Köksal, "Türk-Bulgar İlişkileri ve Türk Azınlık (1923-1934)", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları*, C 4, S 12, 2017, s. 119-120.

karşı girişilen saldırılar da engellenmeye çalışılmıştır. Bununla kısa süreli de olsa saldırılar durdurulmuş ve Bulgaristan'daki Türklere birtakım haklar tanınmıştır. Ancak verilen bu haklar, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın getirmiş olduğu olumsuzluk ve ekonomik sıkıntılar nedeni ile uzun ömürlü olamamıştır. Lyapchev Hükûmeti, ekonominin kötü gitmesi nedeni ile yönetimde sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bu olumsuzlukları gidermek amacı ile 1930 yılında Türkiye ile Bulgaristan birbirlerine ayrıcalıklı ülke statüsü tanıyan bir ticaret antlaşmasını imzalamışlardır. Ancak bu antlaşma da iki ülkenin daralan ticaret hacminin önüne geçememiştir. Kriz nedeni ile ekonomik sıkıntılar yaşayan Bulgaristan'da sağcı ve ırkçı guruplar güç kazanmış ve bu da Türk azınlığa karşı baskıyı tekrar başlatmıştır. Bulgaristan Türklerine baskılar devam ederken Büyük Buhran'ın getirmiş olduğu kriz nedeni ile Lyapchev Hükûmeti 29 Haziran 1931 tarihinde istifa etmiştir.²⁰¹

Lyapchev'in istifasından sonra, 30 Haziran 1931 tarihinde yapılan erken seçimlere milliyetçi, radikal, Ulusal Liberal Parti ve Çiftçi Birliği Partisi de dâhil birçok partinin yer aldığı ve 156 kişilik bir gruptan oluşan Halk Bloku adı altında bir partiler ittifakı seçime girmiştir. Seçimde Halk Bloku %47 oy alarak 150 milletvekili ile iktidara gelmiştir. Nikola Mushanov'un liderliğinde bir hükûmet kurulmuş ve krize karşı tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Öte yandan Mushanov Hükûmeti iç politikada başarılı olmak için dış politikayı kullanmaya çalışmıştır. Neuilly Antlaşması'nın değişmesini dile getirip Bulgaristan'ın kaybettiği Balkan toprakları üzerinde hak iddia eden Mushanov Hükûmeti, milliyetçi bir politika sergilemiştir.²⁰²

Bu politikalar sonucu güç kazanan milliyetçi Rodna Zaştita (Vatan Savunması) adlı Bulgar örgüt "Bulgaristan Bulgarlarıdır" propagandası ile Bulgaristan'daki azınlıklara baskı ve saldırılar düzenlemişlerdir. Rodna Zaştita'nın yaptığı saldırılardan birisi de 20 Nisan 1933 tarihinde yaşanan Razgrad olaylarıdır.²⁰³ Rodna Zaştita adlı Bulgar milliyetçi örgüt, Bulgaristan'ın Razgrad şehrinde bulunan Türk mezarlığına saldırıp, buradaki mezarları tahrip etmişlerdir. Bu durum üzerine hem Bulgaristan'daki Türkler arasında hem de Türkiye'de bu olay aleyhine protesto gösterileri yapılmıştır.²⁰⁴ İstanbul'da "Millî Türk Talebe Birliği"nin tertip ettiği gösterilerde Bulgar mezarlığına çelenk konulmuş ve Bulgaristan'da yaşanan bu olay kınanmıştır.²⁰⁵ Bulgaristan'daki gelişmeler Ankara'nın da hoşuna gitmemiş ve rahatsızlığını

²⁰¹ Dilek Barlas ve Yonca Köksal, "Balkanlarda Müslüman/Türk Azınlıklar: Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya Örnekleri 1913-1939", **Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2015, s. 228.

²⁰² Evans, **age.**, s. 171.

²⁰³ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-li ve Razgrad Olayları", **Modern Türklük Araştırmaları**, C 6, S 3, Eylül 2009, s. 67-68.

²⁰⁴ **Milliyet**, "Razgrad Hadisesi", 20 Nisan 1933, s. 1.

²⁰⁵ **Cumhuriyet**, "Talebe Dün Nümayiş Yaptı", 21 Nisan 1933, s. 1.

Sofya'ya bildirmiştir. Bunun üzerine Muşanov Hükûmeti olayın araştırılması ve faillerinin bulunması için iki ülkeden görevlilerin bulunduğu bir Razgrad Komisyonunu kurmuştur.²⁰⁶

Muşanov Hükûmeti zamanında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir. Bu dönemde azınlıklara karşı yapılan baskı ve saldırıların yanı sıra ülke içinde de beklenen istikrar ve ekonomik kalkınma sağlanamamıştır. Böylece yaklaşık üç yıl boyunca iktidarda bulunan Halk Bloku hem halk tarafından hem de ordu tarafından ülkenin ihtiyaç duyduğu istikrarı ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirememekle suçlanmıştır.²⁰⁷ Yaşanan bu istikrarsızlıklar nedeni ile 19 Mayıs 1934 tarihinde Yugoslavya'nın desteklediği²⁰⁸ ve Emekli Albay Kimon Georgiev idaresi ile Albay Damyan Velchev liderliğindeki ordu, Halk Bloku'na askerî bir darbe yapıp iktidarı ele geçirmiştir.²⁰⁹ Ordunun yönetime el koymasından sonra Albay Kimon Georgiev başbakan olmuştur.²¹⁰ Georgiev yönetimindeki askerî hükûmet faşist bir çizgi izleyerek Bulgaristan'da bulunan azınlıklara karşı asimilasyon politikası sergilemiştir.

Tsankov Hükûmeti döneminde yapıldığı gibi Georgiev Hükûmeti de Türk okullarını ve gazetelerini kapatmış ve Bulgaristan Türklerini, Bulgarlaştırmak adına Türk köylerine Bulgarları, Bulgar köylerine ise Türkleri yerleştirmiştir. Öte yandan Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile bağlarını kesmek için de bazı faaliyetlerde bulunan Georgiev Hükûmeti Bulgaristan'da bir toprak reformu yaparak Türklerin ellerinde bulunan arazilere el koymuş ve bir kısmını Bulgarlara dağıtmıştır. Böylece Bulgaristan Türkleri, Georgiev Hükûmetinin bu politikaları sonucu Bulgarlar ile birlikte aynı yerde yaşayıp, aynı topraklar üzerinde ekip-biçmek zorunda kalmışlardır. Yapılan bu asimilasyon ve Georgiev Hükûmetinin faşist politikaları nedeni ile 1934 ve 1935 yıllarında Türkiye'ye yoğun göçler yaşanmıştır.²¹¹

1.5.5. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yaşanan Göçler

Lyapchev Hükûmeti döneminde imzalanan Mart 1929 tarihinde "Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması", 1929 Dünya Ekonomik Buhranı nedeni ile istenen sonucu verememiştir. Böylece 1930-1935 yılları arasında Bulgaristan'da hem devlet hem de örgütlerin yapmış olduğu baskı, şiddet ve asimilasyonlar nedeni ile Bulgaristan Türkleri büyük

²⁰⁶ **Cumhuriyet**, "Razgrad Hadisesi ve Bulgaristan", 29 Nisan 1933, s. 1.

²⁰⁷ Crampton, **age.**, s.157-158.

²⁰⁸ **BCA**, 030.10/242.634.4, s. 2-3.

²⁰⁹ **Haber Gazetesi**, "Bulgaristan'daki Hükümet Darbesi, Müfrit Milli Zgovorlar İş Başına Geçtiler", 20 Mayıs 1934, s. 1.

²¹⁰ Arslan, "Türkiye'nin...Bulgaristan Türklerine Yönelik Politikası...", s. 4087.

²¹¹ **Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers**, "Military Coup D'Etat in Bulgaria", Volume II, 1934, s. 99-100.

zorluklar yaşamış ve bu zorluklara dayanamayan bir kısım Türk, Bulgaristan'dan göç ederek Türkiye'ye sığınmıştır.²¹²

Türkiye'ye sığınan bu kişilerin 1930-1935 yılları arasındaki sayıları şu şekildedir; 1930 yılında 6.528 kişi, 1931 yılında 5.639 kişi, 1932 yılında 7.002 kişi, 1933 yılında 5.428 kişi, 1934 yılında 8.682 kişi ve 1935 yılında ise askerî hükûmetin izlediği faşist politika nedeni ile 24.968 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Beş yılın sonunda ise toplam 58.247 Bulgaristan Türkü, Türkiye'ye göç etmiştir. Göç edenlerin %52,66'sı (30.673) erkek ve %47,34'ü (27.574) kadındır. %5,23'ü (3.046) Şumnu, %22,84'ü (13.304) Kırcaali, %12,63'ü (7.357) Pravadi, %2,46'sı (1.433) Tırnova, %7,07'si (4.118) Osmanpazar, %2,29'u (1.334) Eğridere, %3,36'sı (1.957) Aydos, %2,37'si (1.380) Devlen, %11,97'si (6.972) Rusçuk, %2,09'u (1.217) Nevrekop, %2,47'si (1.439) Razgrad, %3,20'si (1.865) Plevne, %2,86'sı (1.666) Filibe, %2,54'ü (1.479) Silistre, %2,46'sı (1.433) Varna, %2,90'ı (1.689) Mestanlı, %4,08'u (2.376) Petriç, %4,96'sı (2.889) Eskiçuma ve %2,22'i (1.293) ise Zıştovi doğumludur.

1930-1935 yılları arasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türklerinin %17,64'ü (10275) Kırklareli, %20,96'sı (12209) Adapazarı, %7,13'ü (4153) Balıkesir, %12,78'i (7444) Edirne, %20,46'sı (11917) Kocaeli, %8'i (4660) Tekirdağ, %5,14'ü (2994) Bilecik ve %7,89'u (4595) ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından İstanbul'a yerleştirilmişlerdir. Ayrıca gelen göçmenler arasında çiftçi (13.101), reңber (2.160), amele (156), balıkçı (21), muallim (24), tütüncü (9), çoban (96), saraç (15), garson (3), taşçı (3), köy hocası (3), şekerci (5), kunduracı (4), demirci (7), mürettib (1), berber (15), boyacı (8) ve debbağ (9) gibi meslek erbapları vardır.^{213*}

1.5.6. Türkiye'ye Sığınan Bazı Bulgaristan Türklerinin Bilgileri

1878 yılında Bulgaristan Prensliği'nin kurulması ile ortaya çıkan Bulgaristan Türkleri meselesi zaman içerisinde büyüyerek çözümünü zorlaşan bir konu haline gelmiştir.²¹⁴ Balkan Savaşları ile "*Bulgaristan Türkleri*" terimi giderek daha büyük bir coğrafyada yaşayan Türkler için kullanılmaya baş-

²¹² Barlas ve Köksal, *age.*, s.119-120.

²¹³ BCA, 030.18.01.02/12.45.8; BCA, 030.18.01.02/12.45.3; BCA, 030.18.01.02/12.45.7; BCA, 30.18.01.02/12.45; BCA, 030.18.01.02/12.45.9; BCA, 030.18.01.02/12.45.5; BCA, 030.18.01.02/12.45.6; BCA, 030.18.01.02/12.46.18; BCA, 030.18.01.02/14.63.7; BCA, 030.18.01.02/14.63.5; BCA, 030.18.01.02/14.63.15; BCA, 030.18.01.02/14.63.10; BCA, 030.18.01.02/14.63.11; BCA, 030.18.01.02/14.63.8; BCA, 030.18.01.02/14.63.4; BCA, 30.18.01.02/14.63; BCA, 030.18.01.02/14.63.9; BCA, 030.18.01.02/14.79.3; BCA, 030.18.01.02/14.79.4; BCA, 030.18.01.02/16.85.17.

* 1930-1935 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri ile ilgili yapılan arşiv taraması sonucu elde edilen 135 arşiv belgesinden veriler ışığında hazırlanmış bilgilerdir. Kullanılan belgelerin bir kısmı dipnotta belirtilmektedir.

²¹⁴ Uçarol, *age.*, s. 353.

lanmıştır. Bunun nedeni ise Bulgaristan'ın bu savaşlar sonucunda topraklarını iki katına çıkarması ve bu bölgelerde yaşayan Türklerin, Bulgaristan'ın hâkimiyeti altına girmesidir. Böylece travmalara neden olan bu savaşlar serisi sonunda Bulgaristan'dan Anadolu'ya göçler yaşanmıştır. Bu göçler zinciri Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye'sinde de sürmüştür. Bu göçler zincirinin 1930-1935 yılları arasındaki döneminde Bulgaristan'dan göç edip Türkiye'ye sığınan bazı Bulgaristan Türklerinin kimlik bilgileri Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.²¹⁵

Tablo 1: Bazı Bulgaristan Türkleriyle İlgili Bilgiler

Aile Reisi	İsmi	Baba Adı	Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Meslek	Tabiiyeti Asliyesi	Türkiye'de Yerleştirildiği Yer
Kendisi	Hasan	Mustafa (Ölü)	Server (Ölü)	Plevne 1892	Çiftçi	Bulgar	Adapazarı
Karısı	Fatma	Halil (Ölü)	Fatma (Ölü)	Plevne 1897		Bulgar	Adapazarı
Kızı	Cemile	Hasan	Fatma	Plevne 1918		Bulgar	Adapazarı
Oğlu	Mehmet	Hasan	Fatma	Plevne 1926		Bulgar	Adapazarı
Kızı	Server	Hasan	Fatma	Plevne 1929		Bulgar	Adapazarı
Kızı	Leyla	Hasan	Fatma	Plevne 1929		Bulgar	Adapazarı
Kendisi	İsmail	İsa (Ölü)	Zeliha (Ölü)	Eskicuma 1878	Çiftçi	Bulgar	Adapazarı
Karısı	Ayşe	İsmail	Şükriye	Eskicuma 1882		Bulgar	Adapazarı
Kızı	Zeliha	İsmail	Ayşe	Eskicuma 1913		Bulgar	Adapazarı
Oğlu	Mehmet	İsmail	Ayşe	Eskicuma 1916		Bulgar	Adapazarı

Kaynak: **BCA**, 030.18.01.02/15.79.4, s. 7.

²¹⁵ **BCA**, 030.18.01.02/15.79.4.

Tablo 2: Türkiye'ye Göç Edip İltica Başvurusu Yapan İki Bulgaristan Türkü Ailenin De Kimlik Bilgileri

Aile Reisi	İsmi	Baba Adı	Anne Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Meslek	Tabiiyeti Asliyesi	Türkiye'de Yerleştirildiği Yer
Kendisi	İlyas	İslam	Hatice	Şumnu 1898	Muallim	Bulgar	Edirne
Karısı	Nuriye	Şakir	Sabriye	Şumnu 1900		Bulgar	Edirne
Kızı	Seher	İlyas	Nuriye	Şumnu 1922		Bulgar	Edirne
Kızı	Lamia	İlyas	Nuriye	Şumnu 1926		Bulgar	Edirne
Oğlu	İsmail	İlyas	Nuriye	Şumnu 1928		Bulgar	Edirne
Kendisi	Ali	Ömer	Mülaferet	Devlen 1869	Çiftçi	Bulgar	Edirne
Karısı	Lebiş	Mehmet	Kaya	Devlen 1869		Bulgar	Edirne
Kızı	Hayriye	Ali	Lebiş	Devlen 1912		Bulgar	Edirne
Kızı	Lebiş	Ali	Lebiş	Devlen 1922		Bulgar	Edirne

Kaynak: **BCA**. 030.18.01.02/14.63.4, s. 7.

Sonuç olarak 1878 yılında başlayan Bulgaristan Türklerinin göç çilesi 20. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. 1930-1935 yılları arasında bu sayı giderek artmıştır. Bulgaristan'da başa gelen hükümetler ve milliyetçi örgütler tarafından yapılan baskı, şiddet ve asimilasyonlara maruz kalan Bulgaristan Türkleri, 93 Harbi öncesi sahip oldukları huzur ve güven ortamlarını bir türlü bulamadıkları için doğup büyüdüğü toprakları terk ederek Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni bir hayata başlamak için göç etmişlerdir. 1930-1935 döneminde 58.247 Bulgaristan Türkü, Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmiştir. Türkiye'ye göç eden bu Türkler, İsmet İnönü Hükümeti tarafından Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli, Balıkesir, Bilecik ve Adapazarı gibi şehirlere yerleştirilmişlerdir. Bulgaristan Türklerinin bu bölgelere yerleştirilmesinin gerekçesi ise Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi sonucu boşalan yerlere Bulgaristan'dan gelen Türkleri yerleştirerek bu bölgelerdeki demografik yapıyı pekiştirmektir. Böylece Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları bu sıkıntılar ve yapmak zorunda oldukları göçler 1989 yılına kadar devam etmiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü (030.10).

BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (030.18.01.02).

Basın

Cumhuriyet - 1933.

Haber - 1934.

Milliyet - 1933.

Telif ve Tetkik Eserler

Ahbab, Yakup, “Kuzey Makedonya 1912: Savaş, Katliam ve Soykırım”, **Tarih Dergisi**, S 62, İstanbul 2016, s. 91-126.

Akıncı, Arda, **A Bipolar Society: Formation of National Consciousness Among The Turkish Minority in Bulgaria (1918-1944)**, Master Thesis, The Graduate School of Economics and Social Sciences of İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara 2017.

Alp, İlker, “Balkan Savaşları’nda Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C 7, S 2, Aralık 2018, s. 273-309.

Archives State Agency, **Bulgaria Bulgaria and Europe**, of the National Culture Fund, Sofia 2018.

Arslan, Zehra, “Demokrat Parti İktidarının Bulgaristan Göçmenlerine Yönelik Politikası ve Bulgaristan Göçmenleri (1952-1960)”, **Akademik Araştırmalar**, C 14, S 56, 2013, s. 329-344.

Arslan, Zehra, “Türk-Bulgar İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’nin Bulgaristan’da Yaşanan Gelişmelere ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Politikası (1923-1950)”, **Yeni Türkiye**, C 69, 2015, s. 4085-4094.

Atasoy, Emin, “Bulgaristan’ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 18, Bursa, 2010, ss. 1-18.

Barlas, Dilek ve Köksal, Yonca, “Balkanlarda Müslüman/Türk Azınlıklar: Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya Örnekleri 1913-1939”, **Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2015, s. 223-239.

Barlas, Dilek ve Köksal, Yonca, “Turkey’s Foreign Policy Towards Bulgaria and The Turkish Minority (1923-1934)”, **Southeast European and Black Sea Studies**, V 15, N 2, 2014, s. 175-193.

Burma, Mustafa, “Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C 1, S 1, 2012, s. 75-94.

Crampton, R.J., **A Concise History of Bulgaria, Second Edition**, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

Crampton, R.J., **A Concise History of Bulgaria, Second Edition**, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

Çetin, Nurten, “Balkan Savaşlarının Karadeniz Bölgesindeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları**, S 30, 2015, s. 79-98.

Değerli, Esra S., “Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919-1923)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 18, Ağustos 2007, s. 301-319.

Evans, Stanley G., **A Short History of Bulgaria**, Lawrence & Wishart LTD, London 1960.

Foreign Relations of The United States Diplomatic Papers, “Military Coup D’Etat in Bulgaria”, Vol. II, 1934.

Kamil, İbrahim, “Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya’da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları**, C 35, Güz-2017, s. 85-119.

Kamil, İbrahim, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 60, Bahar 2017, s. 91-118.

Küçük, Cevdet, “Balkan Savaşı”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 5, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1992, s. 23-25.

Malkoç, Emin Alp, “Balkan Savaşları’nın Ardından Osmanlı ile Romanya’nın Politik Temasları ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey’in Romanya Ziyaretleri”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 1, 2017, s. 162-181.

Özgür, Gülay, **Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2008.

Özlem, Kader, “Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi”, **International Journal of Social Inquiry**, C 12, S 1, 2019, s. 219-238.

Republic Of Bulgaria Ministry Of Finance Official Website, **Teodor Teodorov**, <https://www.minfin.bg/en/110>, E.T. 15 Ağustos 2021.

Şimşir, Bilal N., **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, Bilgi Yay., Ankara 1986.

Tağmat, Çağla Derya, “Trablusgarp Savaşı’ndan Lozan Antlaşması’na On İki Ada Konusunda (Gizli) Görüşmeler”, **Türkiyat Mecmuası**, C 28/1, 2018, s. 139-161.

Tağmat, Çağla Derya, “Uluslararası Carnigie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne’de Bulgar İşgali (26 Mart-22 Temmuz 1913)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dersisi**, S 60, Bahar 2017, s. 207-232.

Tatarlı, İbrahim, “Atatürk ve Modern Türkiye’nin Bulgaristan Parlamentosunda Değerlendirilmesi (1919-1945)”, **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, C 11, S 33, 1993, s. 911-938.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.

Uzun, Hakan, “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-li ve Razgrad Olayları”, **Modern Türklük Araştırmaları**, C 6, S 3, Eylül 2009, s. 57-81.

Yıldırım, Bülent, “Bulgaristan’da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 3, 2017, s. 864-877.

Yılmaz, Rüştü, **Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008.

Zeyrek, Suat, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

1.6. SERBIAN COMMUNITY IN ISTANBUL IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WORLD WARS (1918-1941)*

1.6.1. The Serbian Community During the 19th and the Beginning of the 20th Century in Istanbul

The end of the First World War, that is, the profound geopolitical changes that occurred as its consequences, left a particularly visible mark on the Balkan Peninsula, changing its physiognomy. On the ruins of the once powerful Austro-Hungarian Empire, the unification of the South Slavic peoples created the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, in which the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Montenegro invested their statehood, so that it became a new home country for many diasporas from all over Europe and non-European areas. Among that diaspora, the Serbian community in Istanbul had a significant place, which has had a continuous presence in the city on the Bosphorus since the 16th century. Namely, from the time of the Ottoman invasions on the Balkan Peninsula, and especially after the capture of Belgrade in 1521, the Serbs settled in the ancient city. Thus, Sultan Suleiman the Magnificent ordered that about 500 Serbian families be engaged in maintaining the system for supplying the capital with water from the surrounding forest, which was named *Belgrade Forest* after the new settlers. They also formed their own settlement called *Belgrade Village (Belgrade Mahala)*, which was located about 800 m north of the *Jedi Tower Castle*, and was destroyed in the 19th century due to the outbreak of the disease, ie. dangers of transmitting it to the whole city by water.²¹⁶ However, over time, they lost their language, but

* Prof. Dr. Vladan VİRIJEVIĆ. Kosovska Mitrovića Üniversitesi-Sırbistan. virijevicvladan01@gmail.com

²¹⁶ They also had their own church, known as the “Belgrade Church”. It was quite a spacious but low building, built of hewn square stone. Стојан Новаковић, “Насеље Београђана од 1521 у Цариграду и њихова црква Успенија Св. Богородице”, **Искра**, 11, Београд 1899, p. 178; Dragan Momčilović, **Beogradska crkva u Carigradu**, Mali Nemo, Pančevo 2009;

not their complete awareness of national identity. According to the testimony of George Bukilica, a correspondent for the Belgrade daily *Vreme*, during the 1930s, “today’s inhabitants of this village, although they speak Turkish, say they are Serbs.”²¹⁷

The numerical increase of the Serbian community in Istanbul occurred during the 19th and the beginning of the 20th century, until the beginning of the First World War, when Serbs from the area that was then part of the Habsburg Monarchy, from the territory of Serbia and Montenegro and parts of Macedonia and Kosovo that were integral parts of the Ottoman Empire began to arrive in this kind of megalopolis. Their settlement in Istanbul was motivated by the possibility of finding employment, especially those from the economically passive parts of Montenegro and the hinterland of the Adriatic coast (Boka Kotorska, Dalmatia and the Pastrovic area). Extremely enterprising and business, over time, some of them gained enviable financial and material capital that they invested in various businesses - trade, catering, maritime transport, construction of residential buildings and other business facilities, coal exploitation in the area of Zonguldak and Kozli, etc.

The largest concentration of Serbs in Istanbul at the beginning of the second half of the 19th century was in the districts of Pera and Galata. Their number cannot be determined more precisely. Estimates range from 2.000 -10.000.²¹⁸ Serbs were not initially organized as a community, nor did they have a separate church, school, or municipality. They gave the children very unusual names, often after the area they came from. In order to survive, they had to learn foreign languages, and they forgot their own because they rarely went to their homeland. They married women of other nationalities, mostly Greeks, and their children often did not know the Serbian language.²¹⁹ A number of Serbs came to Istanbul to study at the Imperial Ottoman Lyceum Galatasaray, and some young men also attended the Orthodox religious school of the Ecumenical Patriarchate in Halka.²²⁰

Taking advantage of the fact that after the Peace of Paris in 1856, the High Gate approved foreigners to open private schools in the Ottoman Empire, an enterprising Serb from the Bay of Kotor, Joseph Ferdinand de Grati, a Roman Catholic by religion, agreed with prominent members of the Serbian

Beograd na Bosforu, *Novosti*, 25.IX.1931, 3.

²¹⁷ Београдска махала у Цариграду и чудотворни синцири, *Време*, 24.VIII.1931, 7.

²¹⁸ Well-known Serbian diplomat and travel writer Vladan Djordjevic wrote that there were about 10.000 Serbs in Istanbul at that time. - Владан Ђорђевић, *Путничке црте: Цариград и Букурешт*, Државна штампарија, Београд, 1874, p. 128.

²¹⁹ Александра Новаков, *Стубови српске просвете – Српске средње школе у Османском царству 1878-1912*, Завод за уџбенике, Београд 2017, p. 196.

²²⁰ Ibidem.

community, in 1865 he opened the first Serbian school in Istanbul, which was named “Colege Serbe”. It worked until 1877, and in addition to Serbian children, children of other nationalities, even Turkish, enrolled in it.²²¹ The Serbian primary school was opened on February 15, 1892, and was abolished in 1896,²²² and a gymnasium was opened instead, which operated until the summer of 1902, after which its students were transferred to the gymnasium in Thessaloniki. On September 15, 1902, Stojan Kapetanović reopened the primary school and it operated until the beginning of the First Balkan War.²²³

Material funds for her work were provided by the government of the Kingdom of Serbia, and wealthier members of the Serbian colony provided financial assistance to poor students.²²⁴ Although it was one of the smallest, the Serbian community achieved great success in the field of education and culture by opening its schools, especially when it comes to preserving the national identity. Other cultural and educational initiatives also contributed to the strengthening of national consciousness, such as the opening of the “Serbian Bookstore”, the launch of the newspaper “Constantinople Herald” which was printed in Cyrillic, as well as the printing of the “Pigeon” calendar in which literary works by prominent Serbian writers were published short stories, etc. The printing house “Braće Zelić” also played an important role in that area, in which “Carigradski glasnik” and “Pigeon” were printed, as well as textbooks for all Serbian schools on the territory of the Ottoman Empire.²²⁵

The Balkan Wars and the First World War had a negative impact on the Serbian community in Istanbul. The Ottoman authorities looked at her with distrust, considering her an exponent of the enemy states, the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Montenegro. Due to that, its number during the period 1912-1918, year significantly decreased, because many individuals, especially those who were in Istanbul for temporary work, returned to their homes.

²²¹ Classes were held in Serbian, but Turkish, French, German, English and Italian were also taught. The school had the rank of a high school in which students were trained to run commercial businesses. - Прва висока школа у Турској била је Српска трговачка академија, **Време**, 6.VI.1932, 5.

²²² It was located in a house in *Sekiz Ağaç* street, in the Pera district, and the school's manager was Naum Grupčević from Ohrid (Macedonia). - Александра Новаков, **Стубови српске просвете – Српске средње школе у Османском царству 1878-1912**, Завод за уџбенике, Београд 2017, p. 198.

²²³ О раду наше основне школе у Цариграду, **Политика**, 9.VI.1929, 8.

²²⁴ **Archives of Yugoslavia (AY)** – 411-19-563, Report of the Administration of the Primary School of Serbs, Croats and Slovenes to the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Istanbul, 10.VI.1927.

²²⁵ Књижевне белешке, **Отаџбина**, 1.I.1892, p. 317.

1.6.2. The Serbian Community in Istanbul During the 1920s and 1930s - a Decades of Temptations and Challenges

With the end of the First World War, there was a slight revival of the activities of the Serbian community in Istanbul. Occupation of Istanbul by British, French and Italian troops after the signing of the Mudros Agreement on October 30, 1918 (*İstanbul'un İşgali*),²²⁶ as well as the fact that the newly formed authorities of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes sent their military delegate, colonel Nikolajević, to Istanbul in early 1919, who had the task of providing consular protection to all its citizens who were in the Ottoman Empire, enabled the Serbian community to consolidate. Many of its members were persecuted by the Ottoman authorities during the First World War arrested, and their property looted and destroyed, so that some welcomed the end of the war as complete poor. In a report to the competent authorities in Belgrade, colonel Nikolajević pointed out that many Serbs, pre-war citizens of Austro-Hungary, as well as some from Macedonia, were subject to Italian and Bulgarian propaganda, because Italy and Bulgaria had significantly better diplomatic influence on the High Gate than the SCS Kingdom, and begin to legitimize themselves as their citizens.²²⁷ He especially emphasized the material poverty of the majority of the members of the Serbian colony, appealing to the government in Belgrade to urgently send them appropriate help.

The number of Serbs in Istanbul in the period between the two world wars was subject to frequent changes, which depended on numerous circumstances, primarily the political and economic environment. Also, given the fact that the preserved unpublished archival material stored in the Archives of Yugoslavia in Belgrade most often writes about "Yugoslav subjects" in Istanbul, without specifying the national affiliation, it is often impossible to identify how many of that number were Serbs.

With the end of the Greco-Turkish War and the entry of the Kemalists into the city, a campaign of emigration of Greeks and Armenians was launched, during which several dozen Serbian families left Istanbul as "collateral damage". The situation of Serbs and other subjects of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was further complicated by the fact that the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes refused to sign the Lausanne Peace Treaty of 1923, not agreeing with the height of the so-called. The Ottoman debt that

²²⁶ Nur Bilge Criss, *Constantinople under Allied Occupation 1918-1923*, "Brill", Leiden-Boston-Köln, 1999; Zekeriya Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII, S 53, Ankara 2002, p. 338-339; Hakkı İ. Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.

²²⁷ AY-370-56-7, Report of the Military Delegate of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Istanbul to the Political Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, 20.X.1919.

was assigned to her.²²⁸

Also, with the decline in trade and the reduction of activities in the port of Istanbul, part of the Serbs, especially the workers on the transshipment of goods from ships, were forced to move out.²²⁹ According to the well-known Yugoslav writer Stanislav Krakov, who visited the Serbian colony in Istanbul in the spring of 1925, about 5.000 Serbs lived there. Most of them lived in the neighborhoods of Taksim and Yedikule. They mainly worked as fishermen, porters in buildings, service in hotels and restaurants, gardeners, barbers, porters in the port, construction workers, carpenters, tailors, bakers, confectioners, musicians, photographers, administrative officials, gardeners, farmers, etc. Among them was a significant number of those materially well-off owners of shops and hotels in the Pera district (Beyoğlu), employees in insurance companies, banking sector, maritime agencies, construction contractors...²³⁰ They stood out especially with their wealth Niko Medović, owner of the largest hotel in Istanbul and one of the largest in Europe at the time - "Tokatlijan", Krsto Dabković, owner of a steamship agency, and brothers Jordanović, Teofil Stanić, Georgi Gerasimović, Metodije Gligorović and others.²³¹

The great world economic crisis at the beginning of the 1930s hit the Turkish economy hard, which inevitably affected the members of the Serbian community. Most of them, deprived of any existential income, turned for help to the Yugoslav Consulate General in Istanbul, which, by the way, made great efforts to alleviate the situation of its citizens, primarily to alleviate the process of their denationalization. The Consul General wrote to the authorities in Belgrade that many families were "in such misery" that they could barely survive and that mothers with children were especially endangered, urging them to be helped financially.²³²

Special difficulties for members of the Serb community in Istanbul arose after the Turkish government decided to ban foreign nationals from practicing certain professions. The enactment of the Law of 2007 of June 13, 1932, which entered into force on June 1, 1933, defined six categories of professions that foreigners could not practice, ie were "reserved for Turks", and

²²⁸ У Турској прогањају наше поданике, **Време**, 26.XI.1924, 5.

²²⁹ By the way, before the First World War, Serbs from the Bay of Kotor and from the area of Pashtrovici, as Austro-Hungarian citizens, performed most of the work in the port of Istanbul on the basis of the "capitulation" regime. - **AY-370-18-52**, Report of the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Constantinople to the Emigration Commissariat of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, 20.VIII.1929.

²³⁰ Шта је остало од турског Стамбула, **Време**, 14.VI.1925, 5.

²³¹ Наши у Цариграду, **Политика**, 6,7,8.VI.1925, 1.

²³² **AY-370-18-59**, Letter from the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Constantinople to the Yugoslav Women's Union, 5.II.1932.

they are: pharmacists, veterinarians, drivers, barbers, tailors, musicians, porters, waiters, maids, street vendors, photographers, printers porters, sellers of monopoly articles, plumbing and traffic workers, trade intermediaries, stock exchange agents, travel interpreters, mechanics, pilots, employees in forestry, construction and iron industry. All those covered by the law had to leave Turkey within six months.²³³ In an effort to avoid this restrictive provision, some have launched a procedure to become Turkish citizenship and Islamic religion, and some have tried to obtain Bulgarian citizenship, believing they would be protected in that way. Many of them were born in Istanbul and did not speak Serbian, and those who have lived there for several decades have also begun to forget their mother tongue.²³⁴ According to the Yugoslav press at the time, the official Turkish statistics stated that in 1932, there were 3.016 subjects of the Kingdom of Yugoslavia in Istanbul who worked there, and that about 500 of them had left it during the previous three years.²³⁵

The number of Serbs in Istanbul during the fourth decade of the last century varied in accordance with different political and economic conditions. In the summer of 1930, out of about 3.000 Yugoslavs in Istanbul, there were about 1.000 Orthodox Serbs.²³⁶ Certainly, the signing of the agreement on friendship and cooperation between official Belgrade and Ankara on November 27, 1933, had a positive effect on the positions of the Istanbul Serbs and other Yugoslav subjects,²³⁷ of which at the end of 1936 there were about

²³³ Којим се нашим радницима отказује гостопримство у Турској, **Време**, 11.VI.1932, 4; Према новом Закону о упослењу странаца у Турској хиљаду наших држављана остаће без посла, **Време**, 21.II.1933, 2.; За стране раднике нема хлеба у Турској, **Правда**, 24.VII.1934, 8.

²³⁴ The Belgrade daily "Vreme" wrote that among those to whom the provisions of this law refer, no other language is known except Turkish. - У јуну вратиће се у домовину преко 1000 Југословена који у Турској више немају посла, **Време**, 5.I.1933, 2; Према новом Закону о упослењу странаца у Турској хиљаду наших држављана остаће без посла, **Време**, 21.II.1933, 2.

²³⁵ Којим се нашим радницима отказује гостопримство у Турској, **Време**, 11.VI.1932, 4.

²³⁶ AY-370-3-111, Letter from the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Constantinople to the Political Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, July 26, 1930.

²³⁷ Закон о Уговору о пријатељству, о ненападању, о судском расправљању, о арбитражи и о концилијацији закљученом и потписаном у Београду 27. новембра 1933. године између Краљевине Југославије и Републике Турске, **Међународни уговори Краљевине Југославије**, св. 5, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Београд, 1935, 1-11; Уговор о пријатељству, о ненападању, о судском расправљању, о арбитражи и о концилијацији између Југославије и Турске, **Политика**, 28.XI.1933, 1; Јуче је у Београду потписан пакт о пријатељству и ненападању између Турске и Југославије, **Време**, 28.XI.1933, 1; Текст пакта о пријатељству и ненападању између Југославије и Турске, **Време**, 28.XI.1933, 2; Данас по подне свечано је потписан Пакт о пријатељству између Југославије и Турске, **Правда**, 28.XI.1933, 1; Значај

2.000, and in April 1937 about 2.300, of which 935 were Orthodox Serbs in 328 households. During 1938, the number of Serbs increased to about 1.500 people, of whom only 40 households preserved the Serbian language and customs.²³⁸ According to the Belgrade daily *Vreme*, in the spring of 1940, about 4.000 Yugoslav subjects lived in the city on the shores of the Bosphorus, most of whom were Orthodox Serbs.²³⁹

1.6.3. Educational, Cultural and Religious Circumstances of “Istanbul Serbs”

The fact that there were no Serbian-language schools in Istanbul after the First World War required Serbian children to attend Greek, French, American or Turkish schools, which resulted in a low level of knowledge of their mother tongue, especially those whose mothers were Greek women.²⁴⁰ Faced with such devastating facts, and aware of the importance of educating the youngest population in a school with Serbian as the language of instruction, prominent members of the Serbian community in Istanbul, in cooperation with the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, launched an initiative to open a primary school.²⁴¹

After a short period of work during 1922 and 1923, due to numerous aggravating circumstances of an administrative nature prepared for them in that regard by the Turkish authorities, explaining their actions by the fact that the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes did not sign the Lausanne Peace Treaty of 1923,²⁴² representatives of the Serbian colony managed to obtain permission to start school in autumn 1925. Classes began ceremoniously in a

југословенско-турског пакта, **Вардар**, 28.XI.1933, 2; “Türk-Yugoslav Misakı Dün Belgrat’ta İmzalandı”, **Hakimiyeti Milliye**, 28.XI.1933, s. 1; “Türkiye ile Yugoslavya arasındaki muahede”, **Cumhuriyet**, 9.XII.1933, 1; Пријатељство Југославије и Турске, **Зетски гласник**, 9.XII.1933, 1.

²³⁸ Радмила Радић, “Југословенска колонија у Цариграду између два светска рата”, **Токови историје**, 3-4, Београд, 2008, 211.

²³⁹ Четири хиљаде Југословена у Цариграду, **Време**, 15.V.1940, 7.

²⁴⁰ According to the official reports of the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes from 1929, even 10% of Serbian boys in Istanbul did not speak Serbian, but mostly Greek. - AY-370-18-52, Report of the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Constantinople to the Emigration Commissariat of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, 20.VIII.1929; Шта је остало од турског Стамбула, **Време**, 14.VI.1925, 5.

²⁴¹ As early as 1919, the members of the Serbian colony opened a primary school “at their own expense” where the teacher Toma Radjenović taught, but it was closed in 1922 due to financial difficulties. – Рад наше основне школе у Цариграду, **Политика**, 9.VI.1929, 8.

²⁴² Туђе школе у Турској, **Политика**, 18.V.1923, 2.

rented building on October 19, 1925.²⁴³ 60 children were enrolled in the first grade, most of whom did not speak Serbian, so they only had language classes in the first grade.²⁴⁴ The curriculum was identical to that for primary schools in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, with Turkish as a compulsory subject.²⁴⁵ The number of students varied from year to year, so in the middle of 1929, 69 students attended the school, and the classes were taught by eight teachers, two part-time teachers who taught Turkish and one who taught French.²⁴⁶

Image 1: The building of the primary school of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Istanbul at the end of the 1920s

Source: **AY-411-19-380**

²⁴³ The building in which the school was located was built at the end of the 19th century. It had water supply and central heating. It had three classrooms, a teacher's office and a ceremony hall. It also included an apartment for one teacher. - **AY-370-3-146**, Statistics of the People's Primary State Mixed School in Constantinople for 1930-31 school year.

²⁴⁴ During the first school year, a course for learning the Serbian language was organized at the school, which was attended by about 20 young men. – Једном лепом свечаношћу завршена је прва школска година обновљене српске школе на Босфору, **Време**, 18.VII.1926, 5.

²⁴⁵ Једном лепом свечаношћу завршена је прва школска година обновљене српске школе на Босфору, **Време**, 18.VII.1926, 5.

²⁴⁶ In each class, students listened to Turkish with a fund of eight hours per week, and in III and IV grade, French with a fund of four hours per week. – **AY-** Report of the Administration of the Primary School of Serbs, Croats and Slovenes to the Consulate General of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Istanbul, 10.VI.1927; Школа Срба, Хрвата и Словенаца у Цариграду, **Време**, 15.VI.1929, 7.

Image 2: Teachers and students of the Elementary School of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Istanbul in 1926

Source: AY-411-19-380

The decline in the number of members of the Serbian community in the early 1930s also resulted in a reduction in the number of students. This raised the question of her further work. Namely, the costs required to support her were very high. Despite the requests of the representatives of the Serbian community in Istanbul, the Ministry of Education of the Kingdom of Yugoslavia decided to close the school, so that its activities ended on July 1, 1933.²⁴⁷

²⁴⁷ Teachers Toma Radjenović, Kosta Prvulović and his wife Zorka were relieved of their duties and obliged to report to the Ministry of Education in Belgrade for a new position. - Упућени на рад, *Просветни гласник*, 1.VII.1933, 146.

Image 3: Teachers Tomo and Zorka Radjenović

Source: **AY-411-19-928**

In order to nurture the national identity and maintain contacts with the homeland, the Serbian colony in Istanbul organized, most often through the activities of the association “Yugoslav Unity”,²⁴⁸ various cultural and educational activities, ie. appropriate ceremonies on the occasion of marking important religious and national holidays, such as: Vidovdan June 28 - the day of remembrance of the Battle of Kosovo in 1389,²⁴⁹ the day of Saint Sava,²⁵⁰ the first Serbian archbishop and saint, the day of Yugoslav unification on December 1, 1918,²⁵¹ the birthday of King Alexander Karadjordjević and Crown

²⁴⁸ “Jugoslovenska sloga” was founded in 1919. It had its own premises in the Beyoğlu district.

²⁴⁹ Прослава Видовдана у Цариграду – помен на гробљу наших ратника у Балуклијском манастиру, **Време**, 4.VII.1930, 3.

²⁵⁰ Прослава Светог Саве у Цариграду, **Време**, 31.I.1930, 4; У Цариграду, као и сваке године, св. Сава је прослављен врло свечано, **Време**, 2.II.1941, 24.

²⁵¹ Прослава Дана Уједињења у Цариграду, **Време**, 2.XII.1937, 2; Прослава у иностранству – у Цариграду, **Време**, 2.XII.1939, 6; Прослава Првог децембра у иностранству, **Време**, 2.XII.1940, 6.

Prince Peter,²⁵² the celebration of the Orthodox New Year according to the "old" Julian calendar etc. Most of these celebrations were organized with the participation of the choir and amateur theater,²⁵³ founded in 1925.²⁵⁴

After the end of the First World War, until May 1919, religious rites for Orthodox Serbs in Istanbul were performed by Greek and Bulgarian priests. By the decision of the Ministry of Religion and the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes of May 12, 1919, Vaso Kovačević was re-appointed to the position of priest of the Serbian Orthodox Church in the city on the Bosphorus when they, as a citizen of Austro-Hungary, interned in Vienna. Returning to his previous parish, Kovacević performed religious rites in Russian, Greek and Bulgarian churches until 1924, when, with his and the engagement of the delegate of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Istanbul, Trajan Zivković, a collection of voluntary donations was organized among Istanbul Serbs. With this money, a small, modestly equipped chapel was built within the complex of the Embassy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Taksim, for the construction of which about 3.500 lira were spent.²⁵⁵

In the following years, the chapel became a gathering place for Istanbul Serbs and a kind of barrier to the denationalization process to which they were exposed. As the mentioned Stanislav Krakov wrote, "it is full every week, because the world there feels its national and religious character, stronger than those who are in the metropolis and see in visiting only their corner something that connects them with us here."²⁵⁶ When Kovacević died suddenly, in February 1932, the Serbs were left without a priest again.²⁵⁷

At the beginning of 1933, the Embassy of the Kingdom of Yugoslavia was moved to Ankara. The building where the church chapel was located was abandoned in June 1933, so that the Istanbul Serbs, again without their church

²⁵² Прослава рођендана Њ.В. Краља у Цариграду, **Време**, 20.12.1933, 3; Иностранна штампа врло срдечно пише о Њ. В. Краљу Петру Другом поводом његовог рођендана, **Правда**, 8.IX.1938, 4; Прослава рођендана Њ. В. Краља Петра у иностранству, **Време**, 7.IX.1939, 6; Прослава Краљевог рођендана у иностранству, **Време**, 7.IX.1940, 3.

²⁵³ On April 25, 1929, the Amateur Theater prepared a theater play and a concert. The money collected on that occasion from the audience was intended to help poor elementary school students. – "Избирачица" у Цариграду, **Политика**, 1.V.1929, 8.

²⁵⁴ Једном лепом свечаношћу завршена је прва школска година обновљене српске школе на Босфору, **Време**, 18.VII.1926, 5.

²⁵⁵ The government of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes set aside 500 lira for that purpose, and the rest was collected from members of the Serbian community in Istanbul.

²⁵⁶ Шта је остало од турског Стамбула – Срби у прошлости и у садашњости цариградској, **Време**, 14.VI.1925, 5.

²⁵⁷ Прота Васа Ковачевић, **Политика**, 2.III.1932, 4; Смрт цариградског проте Василија Ковачевића, **Време**, 6.III.1932, 2.

and priests, were forced to go to Greek, Russian and Bulgarian churches.²⁵⁸ By the decision of the Patriarch of the Serbian Orthodox Church Varnava from August 11, 1936, retired priest Petar Hajduković was appointed a priest at the Consulate General of the Kingdom of Yugoslavia, in order to perform religious activities of members of the Serbian community in Istanbul.²⁵⁹ He performed his religious service in the Russian monastery of “St. Andrew” in the Galata neighborhood, and he also organized a free course for learning the Serbian language and national history and geography, which was attended by young Serbian men.²⁶⁰

The deceased Serbs were mostly buried in Greek cemeteries in the settlements of Feriköy (*Feriköy*) and Mecidiyeköy (*Mecidiyeköy*), in the Şişli (*Şişli*) district, in the Hasköy (*Hasköy*) district, in the Kuzguncuk (*Kuzguncuk*) settlement in the Uskudar (*Üsküdar*) district, but there were also burials in one of the Bulgarian cemeteries.²⁶¹

²⁵⁸ Thus, on February 25, 1941, the Greek bishop of Constantinople married Rina Andonović and Boris Djombarević, whose families had lived in Istanbul for more than half a century. - У Цариграду је обављена прошле недеље једна југословенска свадба, **Време**, 28. II. 1941, 16.

²⁵⁹ Радмила Радић, “Југословенска колонија у Цариграду између два светска рата”, **Токови историје**, 3-4, Београд, 2008, 210.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ Милоје Ж. Николић, “Архив у камену о православним Србима у Цариграду (Надгробни споменици и гробнице и њихове посвете) (1824-2012.)”, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, XXIX, 2016, 179; Милоје Ж. Николић, “Архив у камену о православним Србима у Цариграду (Надгробни споменици и гробнице и њихове посвете) (1824-2012)”, II део, **Грађа за проучавање споменика културе Војводине**, XXX, 2017, 202, 213.

Sources And Literature

Unpublish sources

Archives of Yugoslavia (AY)– Belgrade

Fonds: General consulate of the Kingdom of Yugoslavia in Constantinople 1922-1945 (411);

Legations of the Kingdom of Yugoslavia in Turkey – Constantinople, Ankara 1919-1945 (370).

Published Sources

Међународни уговори Краљевине Југославије, св. 5, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Београд, 1935.

Press

Cumhuriyet – Istanbul;

Hâkimiyeti Milliye – Ankara;

Novosti – Zagreb;

Отаџбина – Belgrade;

Политика – Belgrade;

Правда – Belgrade;

Вардар – Skopje;

Време – Belgrade;

Зетски гласник – Cetinje;

Literature

Criss, Nur Bilge, **Constantinople under Allied Occupation 1918-1923**, Brill, Leiden-Boston-Köln 1999.

Ђорђевић, Владан, **Путничке црте: Цариград и Букурешт, Београд**, Државна штампарија, 1874.

Momčilović, Dragan, **Beogradska crkva u Carigradu**, Mali Nemo, Pančevo 2009.

Николић, Ж. Милоје, (2016), “Архив у камену о православним Србима у Цариграду (Надгробни споменици и гробнице и њихове посвете) (1824-2012)”, **Грађа за проучавање споменика културе Војводине**, XXIX, 2016, p. 174-194.

Николић, Ж. Милоје, “Архив у камену о православним Србима у Цариграду (Надгробни споменици и гробнице и њихове посвете) (1824-2012)”, **Грађа за проучавање споменика културе Војводине**, XXX, 2017, p. 201-218.

Новаков, Александра, **Стубови српске просвете – Српске средње школе у Османском царству 1878-1912**, Завод за уџбенике, Београд 2017.

Новаковић, Стојан, „Насеље Београђана од 1521 у Цариграду и њихова црква Успенија Св. Богородице”, **Искра**, 11, 1899, p. 177-179.

Радић, Радмила, “Југословенска колонија у Цариграду између два светска рата”, **Токови историје**, 3-4, 2008, p. 199-213.

Sunata, İ. Hakkı, **İstanbul'da İşgal Yılları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Türkmen, Zekeriya, “İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XVIII, 53, 2002, p. 338-339.

1.7. TÜRKLERİN VARDAR MAKEDONYASI VE KOSOVA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇÜ (1912- 1971)*

Göç etmek süreci, Balkan Müslümanlarının XIX. yüzyılından bu yana yeni oluşmuş Balkan Hristiyan devletlerinde ortaya çıkan saldırgan İslam karşıtı ve milliyetçi rejimleriyle karşılaşmak zorunda olduğu tarihsel tecrübelerden sadece bir tanesidir. Türkler ve Balkanlar'daki diğer Müslüman halklarının göçe uğratılması sorununun benzer doğrultusu, çözülmemiş Doğu Sorunu'nda görülmektedir. Demografik yapısını etnik temizlik süreçleri üzerinde yapılandırmış bağımsız Hristiyan devletlerin kurulmasıyla birlikte, geçmişte Osmanlı sıfatını taşıyan her şeyin silinmesine sebep olmuştur. Müslümanların çalınmış bu topraklardan göç ettirilmesi, Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasında çok sayıda antlaşmanın imzalanmasına rağmen durdurulmamıştır. Balkan Kongresi (1878) sonrasında kurulmuş bu devletlerin politikaları, devlet içinde millî bir kimliğin kurulması yörüngesinde gelişmiştir. Göç hareketleri, önceden başlatılmış Osmanlı Devleti ve Rumeli kültür dokusunu imha etme faaliyetlerinin sonucudur. Çok kültürlü beraberlik anlayışı ve sistemi, "Türk" olan her şeye karşı nefret saçan agresif Hristiyan milliyetçiliği tarafından bastırılmıştır. Daha tarafsız tarihçilere göre Müslümanların toplu göçü, o zamanki uluslararası hukuk mekanizmaların bu çeşit süreçleri durdurmak için yeterince güçlü olmadığı olgusuyla anlatılmaktadır. Fakat olayları sadece bu açıdan anlatmaya çalışıyorsak, uzun zaman mevcut olan İslam karşıtı hareketini ihmal etmiş olacağız ki bu olgunun varlığı kaybedilmiş Osmanlı topraklarından başlayan muhacir süreçlerini meşru kılmıştır. Yeni oluşan Hristiyan devletlerinde hayatta kalma tehlikesi ile Müslümanların elinden mülkün alınması kovulma faaliyetlerinin en önemli parçasıdır.

Avrupa'nın büyük kuvvetleri ve artan Hristiyan milliyetçiliği arasında sıkışmış Osmanlı Devleti, kendi sınırlarını yeniden çizen diplomatların kurbanı olmuştur. Aynı zamanda, yeni fetihler ve göçler sonucu olarak bu ülke-

* Prof. Dr. Recep ŞKRIYEL. Novi Pazar Devlet Üniversitesi. rekasancak@gmail.com

nin nüfusu Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerinin topraklarının içine akmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlangıcında, Batı Rumeli bölgesine büyük sayıda muhacir nüfusu yerleşmiştir. Böyle bir durum Bab-ı Âli'ye büyük sorunlar yaratmıştır ki yerleşen bu kitle, besin ve sağlık koruması peşindeyken büyük şehirlere doğru hareket etmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve kademeli olarak dağılması, Balkanlar'da büyük demografik değişikliklere sebep olmuştur. Berlin Kongresi (1878) kararlarına göre, azınlık Müslüman nüfusuna karşı şiddetin adeta meşrulaştırılması söz konusu olmuş ve bu halklar Osmanlı Devleti topraklarının küçülmesini ve Balkan Savaşları'nda mağlubiyetlerini kişisel felaket olarak yaşamıştır. Balkan devletleri ise bu durumu kullanarak, Osmanlı Devleti'nin iç topraklarına doğru göçünü teşvik etmiştir. Balkan Birliği üyeleri, Müslüman nüfusuna karşı hazırladıkları fetih planlarını Avrupa güçlerinden saklamıştır. Osmanlı Devleti, bu durumdan Balkan devletleri seferberlik kararını açıkladıklarında haberdar olmuştur.²⁶² Bu ülkelere göre, Vardar Vadisi üzerinde kontrol sağlayabilecek ordu Balkanlar'ın birinci gücüne dönüşmüş Kosova ve Yeni Pazar Sancağı ile bu toprakları ele geçiren Sırbistan Krallığı, 1912 yılında Güney Sırbistan'ı ilan etmiştir.

1.7.1. Türklerin “Güney Sırbistan'dan” Göçü

Göç etme sürecinin başlatılmasından önce Türkler, en fazla Yörüklük bölgesinde yaşamıştır. Bu topraklar Ovçe Pole, İştıp, Radoviş ve Valandova-Tikveş yörelerinden oluşmaktadır. Anadolu'dan türeyen Türklerin yaşadığı; Ustrumca, Üsküp, Kumanova, Prilepe ve Manastır kırsallarındaki köyler Güreler (Makedonca: Konyari) adını almıştır. Vardar Nehri'nin doğusunda Doyran, Valandova, Ustrumca, Radoviş, Negotino, İştıp, Viniça, Koçani, Ovçe Pole'deki Sveti Nikole, şehirler ve kırsallarda ise Üsküp ve Kumanova ile Tabanovça ve günümüzde Güney Sırbistan'da yer alan Preševo'da yaşamışlardır. Türklerden oluşan daha küçük yerleşim birimleri ise Kavadar, Köprülü, Manastır, Kalkandelen ve Gostivar'dır. Genel değerlendirmelere göre Türkler, Makedonya'nın Yugoslav bölümünde 250 köyde yaşayarak bu yerleşim birimlerin bazılarında Hristiyan nüfusuyla beraber bulunmuştur.²⁶³ Ustrumca kırsalında yer alan Bansko, İloviça, Viniça kırsalında Gradeç, Köprülü kırsalında İvanovçe, Ovçe Pole'de Gorubinçe, Tatarlı ve Dorfulu, Üsküp kırsalında Sredno Konyare, Manastır kırsalında Kanatlar ve Kamenica, Gostivar kırsalında Vrapçište köyleri 200 ila 600 haneden oluşmuştur.²⁶⁴

²⁶² D. Đorđević, “Kako su velike sile saznale asklapanje Balkanskog saveza 1912. godine”, *Istorijski Glasnik*, S 4, Beograd 1954, s. 142.

²⁶³ J. Trifunovski, Tursko stanovništvo u SR Makedoniji, *Novopazarski zbornik*, C 10, 1986, s. 133.

²⁶⁴ İbidem, s. 134.

1912 yılından sonra oluşan yeni koşullar, Türkler ve Makedonya'daki diğer Müslüman nüfusun mevcudiyetini iyice zorlaştırmıştır. Türk askeriy- le birlikte kaçan nüfusun yanı sıra, büyük sayıda yerleşim birimi 1913 ila 1918 yılları arasındaki savaşlarda tamamen imha edilmiştir.²⁶⁵ Bulgar, Sırp ve Yunan Hristiyan askerlerin yıkıcı saldırısı esnasında büyük sayıda ev, cami, tekke ve mezarlık yıkılmıştır. Durumun normalleşmesinden Türklerin bir bölü- mü evlerine geri dönmüştür fakat 1955 ile 1960 yılları arasında tekrar göç etmiştir. Bu durum genelde Ograjden Dağı eteğindeki: Suşevo, Dobroşintsi, Yeni Mahalle, Çanaklı, Amzalı, Eski Gerçerli, İloviça, Ştuka ve Suşiça; Bela- siça Dağı eteğindeki: Svidoviça, Bansko, Gabrovo, Borisovo, Mokrievio, Dra- jevo, Staro Konyarevo; Ustrumca Ovası'ndaki: Radovo, Ednokukevo, Baniça, Velyusa, Angelçi, Gradoşorçi, Bosilovo, Prosenikovo ve Piperovo köylerinde mevcuttu.²⁶⁶

Osmanlıların bu toprakları terk etmesi ve Sırp iktidarının kurulması sü- resindeki ilk yılda, etnik Türk ve diğer Müslüman halklara karşı kovulma süreci yürütülmüştür. Leon Bronştayn (Lav Troçki),²⁶⁷ Dimitriye Tutsoviç²⁶⁸ ve Sırp diplomatik basını, Ustrumca, Prilepe, Üsküp ve Kumanova kırsalla- rında, Radoviş ve İştıp arasındaki yörede “açlıktan ölen” ve Makedonya'nın diğer bölgelerinde bulunan Müslümanlara karşı düzenlenen vahşet, zulüm ve soygunlar hakkında raporlar yazmıştır.²⁶⁹ Makedonya'da, 1912 yılında baş- latılmış askerî faaliyetler sırasında yerel Hristiyan nüfus, Türklerle ve diğer Müslüman nüfusa karşı öfkesini dışa vurmak için fırsat bulmuştur.²⁷⁰ Kamu arasında, Koçani yöresinde yer alan ve 800 haneden fazla olan Türk köyleri Vitoş, Kalimançe ve Gradeç'ten kitlesel yıkım hakkında haberler ortaya çık- mıştır.²⁷¹ Göç süreci en fazla Koçani kırsalında (Kalimançe, Vitoş, Podlog ve Terançe) daha zengin Türk nüfusu arasında yayılmıştır. Mordovis köyünde ise 1912 ve 1918 arasında 75 aile göç ettirilmiştir.²⁷²

²⁶⁵ İbidem, s. 135.

²⁶⁶ J. Trifunoski, **Strumički kraj (narodni život i obiçaji)**, Univerzitetska pečatnica, Skop- je 1979, s. 11, 14-15. “Kalan Türklerin sayısı azdır. Yetmişli yıllara kadar, Ustrumca şehri ve Velyusa, Suşevo, Dobroşinçi, Radovo, Bansko, Ednokukevo, Çanaklı ve Svidoviça köylerin- de mevcuttur.” (e.s.).

²⁶⁷ **Ratni izvještaji Lava Trockog – Balkanski ratovi 1912-1913**, s. 172; S. Đurić, **Dnev- nik pobeda: Srbija u balkanskim ratovima 1912-1913**, Beograd 1988, s. 139, 244-246.

²⁶⁸ D. Tucović, **Srbija i Albanija**, Beograd 1974.

²⁶⁹ S. Đurić, **Dnevnik pobeda: Srbija u balkanskim ratovima 1912-1913**, Beograd 1988, s. 139, 244-246.

²⁷⁰ Lj. Doklestić, **Kroz istoriju Makedonije**, Izabrani izvori, Zagreb 1964, s. 209.

²⁷¹ Lj. Lape, **Odbrani tekstovi za istorijata na makedonskiot narod**, C II, Skopje 1976, s. 820.

²⁷² J. Trifunoski, “İslamske starine u Kočanskoj kotlini sa podacima o tekijama i dervişkim redovima”, **Novopazarski zbornik**, S 18, Muzej Ras, Novi Pazar 1994, s. 128.

Balkan devletleri tarafından Müslüman nüfusa, vatandaş özgürlükleri, dinî hakları ve ana dilin korunması tedbirleri hakkında verilen tüm garanti-
lere rağmen, başlatılan göç ettirme sürecinin durdurulması mümkün olma-
mıştır. Eş zamanlı olarak, nüfusu çoğunlukla Arnavut, Türk ve diğer Müslü-
man halklardan oluşan Kosova topraklarında millî sorun yeniden başlamıştır.
Mülkiyet değişimi ve toprakların ucuz fiyatlara satılmasıyla olagelen etnik
değişiklikleri, savunmasız Arnavut nüfusunun Arnavutluk ve Osmanlı İm-
paratorluğu'na doğru göçüne sebep olmuştur. 1913 yılının Ekim ayı ortasında
Prizren kırsalında 80 aile, mallarını neredeyse bedavaya satıp Anadolu'ya
doğru göç etmiştir.²⁷³ 1913 ve 1914 yılları Türk nüfusu, sırasında andığımız
bölgelerden çekilmeye başlayıp, kendileriyle Arnavutları da toplayarak Os-
manlı Devleti'nin değişik bölgelerine doğru hareket etmiştir. Göç dalgası,
Pristine'nin kuzeyinde bulunan Mazgit köyüne doğru da yayılmıştır. 1913
yılında Ayvalı köyünden 80 hane Türkiye'ye göç etmiştir. Onların evlerine
kolonistler yerleşmiştir.²⁷⁴ Bu şekilde Kosova, yeni Balkan tarihinde en uzun
devlet baskısına maruz kalmış bölgeye dönüşmüştür. Sözde “yasal işlemler-
le”, Kosova ve Makedonya'daki Müslümanlara ait emlakların yağmalanması
kolaylaştırılmıştır. Bu mülklerin fiyatları düşürülüp, Sırp Halk Radikal Par-
tisi'nin liderleri bazı köylerin tamamına el koymuştur.²⁷⁵

1.7.2. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı İçinde Türk ve Diğer Müslüman Halklarının Durumu

Yapılan birçok araştırma olsa da Türklerin, Arnavutların ve diğer Müslü-
man halkların Makedonya, Kosova, Sancak ve Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye
göçü, yeterince incelenmemiştir. Tarihsel olaylardan biri de Balkan Savaşları
(1912-1913) esnasında başlamış olan trajedinin devamı olarak sayılmaktadır.
Etnik azınlıklar meselesi ve Sırp, Hırvat ve Sloven (SHS) Krallığı'nda ko-
runmaları vazifesi, Paris Barış Konferansı (1919-1920) sırasında imzalanmış
anlaşmalardan ortaya çıkmış uluslararası hukuk sisteminden türemiştir. Yu-
goslav Hükûmeti bu sistemi ağırdan alarak kabul etmiştir; fakat görevlerini
yerine getirmemek için Müslümanları göçe uğratmaya çalışmıştır.

SHS Krallığı'nın 1918 yılında kurulmasından sonra Müslümanların du-
rumu pek değişmemiştir çünkü işgal edilen Osmanlı toprakları, sözde Güney
Sırbistan topraklarıyla bütünleştirilmiştir. Andığımız bölgelerdeki nüfus ya-
pısı üzerinde olan bilgilerimiz epeyce çelişkilidir. İlgili ülkeler (Bulgaristan,
Yunanistan ve Sırbistan) bunları farklı şekilde yorumlayarak, Müslüman nü-

²⁷³ B. Hrabak, *Arbanaški upadi i pobune na Kosovu i u Makedoniji od kraja 1912. do kraja 1915. godine* (Nacionalno nerazvijen i nejedinstveni Arbanasi kao oruđe u rukama zainteresovanih sila), Vranje 1988, s. 88.

²⁷⁴ A. Urošević, *Kosovo*, s. 140.

²⁷⁵ B. Horvat, *Kosovsko pitanje*, Globus, Zagreb 1988.

fusun varlığını anmamıştır.²⁷⁶

O zamana kadar var olan uygulamalara göre resmî yöneticiler, Türkiye'ye doğru olan göç dalgalarını güvenlik, siyasi, polis ve diğer baskıları ele alarak değil; dinî, ekonomik ve kültürel sebeplerle yorumlamışlardır. Türk şahsı, tüccar ve Syeniçe Belediyesi Eski Başkanı Prizrenli Aliaga, 1918 yılından sonra emlağını, evini ve dükkanını Karadağlı göçmenlere satmıştır. Kapardan ziyade, paranın gerisini Üsküp'te alması gereken muhacir, dövülüp kaparı da elinden alınarak, Türkiye'ye yatılı hasta olarak götürülmüştür.²⁷⁷

1919 yılında çok sayıda uluslararası anlaşmaya imza koyan Yugoslavya, dinî vakıfları koruyacağı yükümlülüğünü üstüne almış olsa da, bu yapılar korunmasız kalıp yıkılmış ve askerî depolara veya belediye binalarına dönüştürülmüştür.²⁷⁸ 1924 yılı Ağustos ayında Üsküp'te Burmalı Camii yıkılmıştır, 1930 yılında ise Gostivar Camii bombalanıp yakılmıştır; 1935 yılında, Yeni Pazar kurucusu, İshakoğlu İsa Bey Camii yıkılmıştır. Aynı zamanda, büyük sayıda Türk nüfusu Makedonya'yı terk etmeye devam etmiştir.

Belgrad gazetesi *Politika* 1923 yılının 21 ve 24 Ağustos'unda "ülkenin yabancı elemanlarından temizlenmesi ihtiyacı" hakkında ilan ettiği "Türklerin göç etmesi" yazısında, "Bizim ve Türk siyasi tavırlarının en fazla uyum gösterdiği noktanın göç sorunu" olduğunu belirtmiştir.²⁷⁹ O zamanda Belgrad'taki Sırp iktidarı Yugoslav topraklarında kalmış Türklerin göç etmesi sürecini normal görmüştür ve bunun Balkanlar'da ulusal devletlerin kurulmasında doğal bir sonuç olarak olageldiğini savunmuştur.²⁸⁰ Makedonya ve Kosova'da yoğun sömürgeleştirme siyaseti uygulayan Yugoslav Hükûmeti, Türkiye'ye doğru göç hareketlerini hızlandırmaya çalıştığından, Türk nüfusu kendi mülklerini genelde düşük fiyata satmak zorunda kalmıştır.²⁸¹ Belgrad Hükûmeti ile diplomasi ilişkileri kurma müzakereleri süresince Türkiye Hükûmeti, Makedonya ve Kosovalı Türk göçmenlere vize engellerinin kaldırılmasını talep etmiştir.²⁸² Göçmenler arasında az sayıda etnik Türk'ün bulunduğu suçlamasıyla, Türk Dışişleri Bakanlığı 1924 yılında Yugoslavya Arnavutlarına ülkeye girme yasağı uygulamıştır. Bu yüzden Üsküp'teki Türkiye Konsoloslugu göçmenlerden Türk dili yeterliliğini istemeye başlamıştır.

²⁷⁶ S. Pavlović, *Istorija Balkana*, Clio, Beograd 2006, s. 293; M. Jambaeve, Ruski konzuli o makedonskom pitanju, *Istorija 20. veka*, S 2, Beograd 1998, s. 143.

²⁷⁷ A. Vrcić, "Predsjednici Sjenice 1912-2002", *Zbornik Sjenice*, S 14, Sjenica 2003, s. 73.

²⁷⁸ V. Jovanović, "Iseljavanje muslimana iz Vardarske banovine: između stihije i državnih akcija", *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*, Beograd 2007, s. 84.

²⁷⁹ *Politika*, 21.08.1923 ve 24.08.1923, Beograd, s. 1.

²⁸⁰ S. Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Sarajevo 2006, s. 409-410.

²⁸¹ V. Jovanović, "Tokovi i ishod međuratne kolonizacije Makedonija, Kosova i Metohije", *Tokovi Istorije*, S 3/2006, Beograd, 2006, s. 36-37.

²⁸² *Yugoslavija Arşivi*, diz. 370, kut. 6/319.

Gelecek yılda ise Türk Hükûmetinin, Türk vatandaşlığını almak için ilgi gösteren 30 bin “Sırp Müslümana” izin verdiği iddiası ortaya çıkmıştır.²⁸³

Yugoslavya’yı terk edip Türkiye Cumhuriyeti’ne göç eden nüfus sayısını resmî bilgilerden elde etmekte önemli sorunlar yaşanmaktadır; çünkü bunlar hiçbir zaman detaylı olarak devlet istatistiğine ilave edilmemiştir. 1925 yılında Halk Meclisine Göçmen Komisyonu tarafından teslim edilen bir raporda 4.000 Türk’ün Kosova ve Kumanova’dan Türkiye’ye göç ettiği ifade edilmiştir.²⁸⁴ İki hükûmet arasında müzakereler hakkında yazan *Vreme* gazetesine göre, Türk tarafından, SHS Krallığı’ndan gelen ve elinde en az 1.000 lirası olan her kişinin²⁸⁵ Türkiye’ye alınacağı ifade edilmiştir. Müslümanların Türkiye’ye göçü, Yugoslav Hükûmetinin Ocak 1927’den itibaren uyguladığı kıtasal ve deniz ötesi sicillerinde bile kaydedilmemiştir. Resmî düzeyde böyle bir gelişme, Müslüman göçünün ekonomik güdülerden değil, siyasi ve dinî sebeplerden kaynaklandığı savunulmuştur.²⁸⁶

Belgrad’daki Yugoslav Hükûmetinin sürdürdüğü, Kosova ve Makedonya topraklarında Sırp ve Karadağlı halklarının yerleştirme politikaları önemli derecede tartışmalıdır. İktidar, Büyük Sırbistan destekçisi ve Müslüman karşıtı görüşleri olan şahıslara emlak vererek, İslam nüfusunun göç etmesini epeyce etkilemiştir. Bütün harekât korkutma ve terör ilkesi üzerinde planlı olarak işlenecek, nüfusun bir bölümü göçe uğrıtılacak, diğer bölümü ise asimile edilecekti. Sömürgeleşme süreci “Güney bölgelerinde nüfus yerleştirmek hükmü (22.9.1920)” ve “Güney bölgelerinde nüfus yerleştirme kanunu (24.6.1931)” üzerinden gerçekleşerek, 1941 yılına kadar göç sürecini oldukça etkilemiştir.²⁸⁷

Belgrad’da yayınlanan *Vreme* gazetesinde göç hakkında iki yazı kaleme alınmıştır: “Türklerin Güney Sırbistan’dan Göçü Devam Ediyor”²⁸⁸ ve “Türkiye’deki Hemşehirlerimiz”²⁸⁹ Bu yazılarda Manastır kırsalında tamamen boş kalan Kınalı, Porodin, Jabyane ve Postek köylerinden Türk nüfusunun göçü haber verilmiştir.²⁹⁰

1921 yılında yapılan nüfus sayımına göre SHS Krallığı’nda 150.332 Türk

²⁸³ **Yugoslavya Arşivi**, diz. 370. kut. 9-42.

²⁸⁴ **Yugoslavya Arşivi**, diz. 39, kut. 9/26.

²⁸⁵ **Vreme**, Beograd, 27.12.1925, s. 1.

²⁸⁶ Vladan Jovanović, “İseljavanje muslimana iz Vardarske banovine: između stihije i državne akcije”, Mile Bjelajac (urednik), **Pisati istoriju Jugoslavije: videnje srpskog faktora**, INIS, Beograd 2007, s. 79-99.

²⁸⁷ **Shperngulja e Shqiptarëve gjatë shekujve**, C II, s. 209.

²⁸⁸ **Vreme**, 03.05.1925, s. 4.

²⁸⁹ **Vreme**, 15.12.1929, s. 4.

²⁹⁰ *İbidem*.

mevcuttu. Bunlar arasında 148.019'u Balkan Savaşları (1913) sonrasında Sırbistan Krallığı topraklarına bağlanan topraklarda,²⁹¹ 118.758'i Vardar Makedonyası'nda, 27.915'i ise Kosova'da yaşamıştır.²⁹² Vardar Makedonya'sında Türk nüfusunun azalması söz konusudur. Nitekim Bükreş Antlaşması'yla Sırp Krallığı iktidarının kurulmuş olduğu bu bölgede Balkan Savaşları öncesinde yapılan Bulgar istatistiklerine göre 195 bin Türk yaşıyordu.²⁹³ Türk nüfusunun azalmasını en büyük derecede etkileyen göç süreci, 1912 yılında 70 binden fazla Türk ve diğer Müslüman (özellikle Torbeş) grupların evlerini terk etmesiyle başlamıştır.²⁹⁴ Türk çoğunluğu sadece Doyran ilinde korunabilmiştir. Buradaki toplam 8.667 kişiden 4.367'sinin Türk olduğu ifade edilmiştir.²⁹⁵

Türklerin sayısı birçok Makedon ilinde azalmıştır: Radoviş'te 12.560 kişiden (1912)²⁹⁶ 7.056 (1921)²⁹⁷ kişiye; Koçani'de ise 14.620 kişiden (1912) 6.739 (1921)²⁹⁸ kişiye düşmüş, yani 400 aile göç etmiştir.²⁹⁹ Yeni kurulan Sveti Nikole-Ovçe Pole ilinde 1913 yılının şubat ve mart aylarında yapılan Sırp nüfus sayımında 15.275 nüfus ve 2.606 hane kaydedilmiştir. Bunların 1.336'sı Türklere aittir.³⁰⁰ Osmanlı askeri ve idaresinin bu bölgeden çekilmesiyle birlikte, Mustafino, Erceli ve başka köylerde yaşayan Türk nüfusunun tamamı göç etmiştir.³⁰¹

1931 yılındaki sayımda, Türklerin sayısı 132.924 kişiye düşmüştür.³⁰² Yugoslav Krallığı iktidarı, Arnavutları (505.624) ve Türkleri (132.602) devlete uyumsuz bir unsur saydığından, 1931 sayımında bu halklar hakkında bilgi verilmemiştir. Aynı sayıma göre, Vardar Banlığı'nda (Makedonya, e.s.)

²⁹¹ **Definitivni rezultati popisa stanovništva 1921 godine**, s. 3, 87.

²⁹² B. Kočović, **age.**, s. 22-25.

²⁹³ Borče Ilijevski, "Turci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji - Demografska Analiza Na Osnovu Popisa Stanovništva 1921. i 1931", **Istorija 20. veka**, 1, Beograd 2018, s. 36.

²⁹⁴ **İbidem**, s. 38.

²⁹⁵ **Definitivni rezultati popisa stanovništva 1921 godine**, s. 118.

²⁹⁶ K. Prifti'ye göre 20. yüzyılın ilk onluğunda Türkler, Radoviş kazası nüfusunun %57,52'sini oluşturmaktaydı. K. Prifti, **age.**, s. 914-915.

²⁹⁷ **İbidem**, s. 95-96.

²⁹⁸ **İbidem**, s. 92-93.

²⁹⁹ Jovan F. Trifunovski, **Kočanska kotlina, seoska naselja i stanovništvo**, Skopje 1970, s. 49, 79, 100-107, 128, 145.

³⁰⁰ M. Jagodić, **Novi krajevi Srbije (1912-1915)**, s. 118.

³⁰¹ Jovan F. Trifunovski, "Ovčepoljska kotlina", **Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena**, kit. 42, (1964), s. 643, 705, 731, 752, 755.

³⁰² Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfession, s. 10.

124.599 (%7,91) Türk yaşamıştır.³⁰³ Gilan'daki toplam 1.457 hane ve 7.125 nüfustan %27'si veya 1.948'i Türk'tü. Yine de, bu sayı XX. yüzyılın ellili yıllarında gerçekleşen göçler sırasında azalmıştır.³⁰⁴ Yugoslavya idaresi göçmen belgelerini onaylamakta vakit harcamayarak bu evrakları iki günlük süre içinde onaylamıştır.

Sırp kaynaklarına göre otuzlu yıllarda Türkiye'ye "Aralarında Türk ve Çingene Müslümanları bulunduran 45 bin Arnavut" göç etmiştir.³⁰⁵ Yugoslav istatistik kaynaklarına göre 1927 ve 1939 yılları arasında Türkiye'ye 19.379 kişi,³⁰⁶ diğer resmî kaynaklara göre ise 1928-1935 yılları arasında Kosova ve Sancak'tan 31 bin kişi göç etmiştir.³⁰⁷ Bir değerlendirmeye göre 1941 ile 1958 yılları arasında Türkiye'ye 10 bin Boşnak ve 20 bin Türk göç etmiştir.³⁰⁸ Kosova Mitroviçesi'ndeki Saat Camii'nin yakılması sırasında, bölgesel yönetici P. Kuyuncic, devlete karşı tehlike yaratan 32 bin kişinin Asya'ya kovulmasını sağlamıştır.³⁰⁹

En dramatik fikir ise Sırp Piskoposu Nikolay Velimiroviç ve Sırp Kültür Kulübü Sekreteri Vasa Çubrilović tarafından 7 Mart 1937 yılında teklif edilmiştir. Onlar, hükûmet ve genelmurmay desteğiyle "Kosova'da Arnavut millî ve demografik sorununu" başarılı şekilde çözülmesi planını önermişlerdir. Bu planın esasında devlet sadece kendi halkından oluşacaktır ve Balkanlar'da sadece "kendi halkıyla" meskûn ülkelerin bir geleceğe sahip olacıkları faşist fikri üzerinde gelişecektir. İlk önce sınır üzerindeki bölgelerde yaşayan Arnavutların, daha sonra ise Türklerin de kovulmasını öngören "önlemler reçetesi" hazırlanmıştır.³¹⁰

Yugoslav Müslüman nüfusunun iki savaş arası dönem (1918-1941) süresince göç hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında imzalanan anlaşmalar üzerinde gelişmiştir. Bu dönemde Sancak, Kosova ve Makedonya alanlarını, etnik Türklerin yanı sıra, büyük sayıda Arnavutlar ve (Sırp iktidarına göre dönme ve İslamlaşmış Sırp olan) Müslümanlar terk etmiştir.³¹¹ Dışişleri Bakanlığının açıkladığı resmî bilgilere göre, 1935 yılına

³⁰³ M. Bjelajac, "Dva viđenja rešavanja pitanja nacionalnih manjina u Kraljevini Jugoslaviji pred izvijanje Drugog svetskog rata", *Tokovi*, S 1, Beograd 1989, s. 84.

³⁰⁴ A. Urošević, "Gnjilane", *Glasnik Geografskog društva*, def. XVII, Beograd 1932, s. 50.

³⁰⁵ D. Bogdanović, *Knjiga o Kosovu*, s. 238.

³⁰⁶ B. Gligorićević, "Između pravoslavlja i katoličanstva - Islam u Jugoslaviji 1918-1941", *Islam, Balkan i velike sile (XIV-XX vek)*, SANU, Beograd 1996, s. 444.

³⁰⁷ Hakif Bajrami, *Nasilje nad Muslimansima Sandžaka*, s. 18-19.

³⁰⁸ B. Kočović, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Sarajevo 1990, s. 95; S. Bandžović, *Iseļjavanje Bošnjaka u Tursku...* s. 422-423.

³⁰⁹ *Shpërngulja e Shqiptarëve gjatë shekujve*, C II, s. 209-210.

³¹⁰ M. Piraku, *Kulturno-prosvetni pokret Albanaca u Jugoslaviji (1919-1941)*, s. 365.

³¹¹ Mirjana Pavlović, "Migracija stanovništva sa teritorije Srbije u Tursku u istorijskoj pers-

kadar Türkiye'ye 21.500 Müslüman ailesi göç etmiştir.³¹² Yugoslavyalı bir Boşnak kaynağa göre, 1927 ile 1939 yılları arasında Türkiye'ye 19.278 kişi göç etmiştir.³¹³ Yugoslav istatistik bilgilerine göre otuzlu yıllarda, aralarında çoğu Makedonya ve Kosova'dan gelen 13.678 kişi,³¹⁴ Türkiye'ye göç etmiştir.³¹⁵

Konvansiyon'un 2. maddesine göre nüfusu göçe uğratılması gereken iller sayılmıştır: Vardar Banlığı: Şar Dağı (Prizren), Gora (Dragaš), Podgora (Suva Reka), Nerodimje (Ferizay), Aşağı Polog (Kalkandelen), Yukarı Polog (Gostivar), Galiç (Rostuša), Debre (Ustruga), Gračanitsa (Priştine), Kačanik, Gilyan, Preşova, Prespe (Resne), Ohri, Kruşova, Güney Brod, Prilepe, Manastır, Kavadar, Mariova, Negotino (Vardar), Üsküp, Kumanova, Köprülü, Ovçe Pole (Sveti Nikole), İştıp, Koçani, Radoviş, Ustrumca, Doyran (Vandalova), Gevgeli, Eğri Palanka, Kratova, Sultaniye ve Maleş (Berova). Zeta Banlığı: İpek, İstok, Kosova Mitroviçesi, Cakova, Podrimya (Rahoveç). Morava Banlığı: Lab (Podujevo), Volçetırn, Dreniça (Serbiça).³¹⁶

Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile ittifak kurma girişimleri 1938 yılı Temmuz ayında, İstanbul'da Konvansiyonu'nun paraflamasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, Türk Dışişleri Bakanı Rüşdü Aras'ın başlattığı inisiyatifin sonucu olmuştur. O sırada, İstanbul'da 9 Haziran ile 11 Temmuz 1938 yılında düzenlenen ve Türk Vekili Hasan Saka tarafından yürütülen sekiz oturumda, Türkiye ile Yugoslavya arasında Yugoslavya'dan Türk nüfusunun göçe uğratılması konuşulmuştur.³¹⁷ Yugoslavya ile Türkiye arasında imzalanacak olan yeni anlaşmanın ana konusu, 200 bin Yugoslav Müslümanın Türkiye'ye göçe uğratılmasıydı.³¹⁸ Müzakerelerde başkalarının onayına tabi ve Güney Sırbistan'dan Türkiye'ye Türk dilini konuşan ve Türk kültürüne ait Yugoslav Müslüman nüfusunun göç ettirilmesi anlaşması paraflanmıştır.³¹⁹ Konvansi-

pektivi", *Glasnik Etnografskog Muzeja SANU*, C LXIII (3), Beograd 2015, s. 587, 581-593.

³¹² AJ, 370-9-42.

³¹³ Sulejman Smlatić, "Iseljavanje jugoslavenskih muslimana u Tursku i njihovo prilagođavanje novoj sredini", *INNJ*, s. 251-256.

³¹⁴ V. Jovanović, "In Search of Homeland? Muslim Migration from Yugoslavia to Turkey, 1918-1941", *Tokovi Istorije*, S 1-2, 2008, s. 56-67.

³¹⁵ İbidem.

³¹⁶ Avdija Avdić, "Jugoslovensko-turski pregovori o iseljavanju muslimanskog stanovništva uperiodu između dva svetska rata", *Novopazarski Zbornik*, C 15, Novi Pazar 1991, s. 119.

³¹⁷ Agm., s. 112-114.

³¹⁸ "Hasan Saka'nın ifade ettiği resmî tutuma göre Yugoslavya tarafından Selanik üzerinden nakil, Anadolu'da toprak satın alınması için 20 Türk Lirası göç harçları karşılanması istenmiştir"...; S 34, *Yugoslavya Arşivi*, 370-9-42, s. 771.

³¹⁹ Avdija Avdić, "Jugoslovensko-turski pregovori o iseljavanju muslimanskog stanovništva uperiodu između dva svetska rata", *Novopazarski Zbornik*, C 15, Novi Pazar 1991, s. 114-115.

yonun hükümlerine göre 200 bin kişiden oluşan 40 bin köylü ailenin göç ettirilmesi öngörülmüştür. Bunlar Yugoslavya Krallığı Vatandaşlık Kanunu'nun 55. maddesine uyarınca Yugoslav vatandaşlığından vazgeçmek üzerine yazılı ifade vermek zorunda kalacaktı. Organize göç süreci 1 Temmuz 1939 yılında başlatılacak ve altı yıl içinde tamamlanacaktı (ilk yılda 4 bin, ikinci yılda 6 bin, üçüncü ve dördüncü yılda 7 bin, beşinci ve altıncı yılda 8 bin Müslüman ailesi göçe uğratılacaktı).

1.7.3. 1953-1971 Yılları Arasında Türklerin Göçü

Türkiye'ye göç etme talepleri 1953 yılında şiddetli artış göstermeye başlamış, bu yılın 5 Mart günü Split şehrinde Yugoslavya ile Türkiye arasında anlaşma yapılmıştır. "Centilmen Anlaşması" denen bu sözleşmeye Yugoslav Başkan Yosip Broz Tito ile Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından sözlü şekilde ulaşılmıştır.³²⁰ Karakterine göre bu uzlaşma, 1938 yılında paraf-lanan Konvansiyon'a benzemektedir; çünkü çok yapımlı Müslüman nüfusa (Arnavutlar, Boşnaklar, Türkler, Goralılar/Pomaklar/Torbeşler) karşı yürütülen devlet politikasını simgelemiştir.³²¹ Türklerin göçe uğratılması sorunu Makedon araştırmacılar tarafından da incelenmiştir, fakat onların çalışmalarında devamlı sürgün politikasını çürütmek niyeti fark edilmemektedir.³²²

Makedonya'daki Türk nüfusu 1953 yılında 203.936 (%15.6) kişiden ibaret iken, 1971 yılında 108.552 (%6,6) kişiye düşmüştür; yani 1953 ile 1971 yılları arasında Türkiye'ye yılda ortalama 9.050 şahıs göç ederek, bu oran 1961 ve 1971 yılları arasında yılda ortalama 2.293 kişiye düşmüştür.³²³ Türklerin büyük göç dalgaları esnasında Ustrumca bölgesindeki sayıları şu şekilde değişmiştir:

³²⁰ H. Bajrami, "Marrëveshja xhentelme Tito-Kyprili më 1953 në Split", *Vjetar*, S 25-26, Prishtine 2001, s. 272-275.

³²¹ E. Pezo, "Zwangsmigration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918 bis 1966)", *Oldenbourg Verlag*, München 2013, s. 87-137.

³²² V. Ačkoska, "Iseluvanje na Turcite od NR Makedonija po vtorata svetska vojna (1945-1960)", *Istorija*, C 38, S 1-2, Skopje 2002, s. 89-102; B. Ilievski, "Turci u Kraljevini SHS/ jugoslaviji, Demografska analiza na osnovu Popisa stanovništva 1921. i 1931", *Istorija* 20. veka, br. 1, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2018; B. Ilievski, "The Ethno-Demographic Changes in the 1950s in the People's Republic of Macedonia. The Emigration Process of the Turkish and Muslim Population", *Macedonian Historical Review*, C 1, Skopje 2010, s. 167-182.

³²³ J. Trifunovski, *Tursko stanovništvo u SR Makedoniji...*

Tablo 1: Ustrumca Bölgesinde Göç Eden Türklerin Sayısı

Yıl	Makedonlar	Türkler	Roma	Diğer
1953	48.205	9.099	824	887
1961	59.908	4.535	1.084	1.084
1971	71.600	4.246	1	1.051 ³²⁴

Kaynak: J. Trifunoski, **Tursko stanovništvo u SR Makedoniji...**

1953 ve 1971 yılları arasında, büyük göç hareketlerinin sonucu olarak Valandova-Gevgeli Havzası'ndaki birkaç küçük köyde Türklerin sayısı önemli derecede azalmıştır. Bunlar Derven, Tepecik, Dere, Mezarlık, Azmak, Çatal, Akıncılı, Erceli, Yurt, Bulamalı, Bayır, Karan, Sulucu, Kum Tarla, Koçulu, Çınar, Yürümköy, Küçükçeşme, Karataş, İsmail Kala ve Pazarlı Karan. Sayıları 1953 yılında 4.304 iken, 1971 yılında 1.466'ya düşmüştür. Oysaki 1912 yılında yapılmış değerlendirmelere göre onların sayısı 15 bin civarındaydı.³²⁵

³²⁴ **Republički zavod za statistika: Naselenie po narodnosti vo SR Makedonija**, Üsküp 1973, s. 14.

³²⁵ J. Trifunoski, **Maloazijsko stanovništvo u Valandovsko-Devdeliskoj kotlini**, **Novopazar-ski Zbornik**, Muzej Ras, Novi Pazar 1991, s. 84.

Tablo 2: SC Makedonya'da Sayımlara Göre Türk Nüfusunun Sayısı (1951-1971)

		1953	1961	1971
	Toplam:	203.936	131.481	108.552 ³²⁶
1	Berova	981	768	693
2	Manastır (Bitol)	13.938	4.384	3.904
3	Brod	1.945	2.088	2.444
4	Valandova	4.474	1.347	767
5	Viniça	5.255	1.369	444
6	Gevgeli	1.572	688	368
7	Gostivar	6.030	14.642	13.225
8	Debre	4.889	5.402	6.578
9	Sultaniye (Delçevo)	5.706	875	490
10	Demirhisar	1.027	238	252
11	Kavadar	1.360	579	603
12	Kırçova	6.600	3.468	3.451
13	Koçani	1.373	895	1.026
14	Kratova	122	92	15
15	Eğri Palanka	89	18	36
16	Kruşova	2.907	3.403	2.756
17	Kumanova	19.487	17.185	5.072
18	Negotino	4.014	819	709
19	Ohri	3.714	2.616	2.728
20	Prilepe	11.279	6.362	6.560
21	Probiştip	48	27	22
22	Radoviş	10.427	2.917	3.273
23	Resne	3.662	3.496	3.066
24	Sveti Nikola	6.569	817	384
25	Üsküp	44.645	31.939	31.419
26	İştıp	7.805	2.075	2.704
26	Ustruga	1.935	1.778	1.450
28	Ustrumca	9.099	4.535	4.246
29	Kalkandelen	7.426	9.449	5.896
30	Veles	15.660	7.210	3.971

Kaynak: İbidem, s. 136.

³²⁶ Belirtilerin çoğuna göre, sayımda kaydedilmiş toplam 108.552 kişilik nüfustan sadece %20'si etnik Türk'tür ki diğer kısmı Türk kimliğini benimseyen Arnavut, Boşnak, Torbeş veya Roma halklarından oluşmaktadır.

Makedonya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk dilinde eğitim yapan 144 okulun faaliyet göstermesine rağmen, Yugoslav uygulamasında Türklerin göçe uğratılması meselesinde geleneksel bir sorun olarak muamele edilmiştir. Türkçe eğitim kitlesinin bu kadar fazla olmasının sebeplerinden biri de çok sayıda Boşnak ve Arnavut muhacirin, Türkiye'ye göçünü kolaylaştırmak için kendi çocuklarını Türk okullarında okutmasıdır.

Osmanlı iktidarının çöküşünden sonra Sancak-Kosova-Makedonya alanında gündeliğin bir parçası olan muhacirler, Balkanların bu bölgesinde tarihsel akımlar ve küresel toplumsal olayların oyuncusuna dönüşmüştür. Her ne kadar 19. yüzyılın sonunda başlayıp 20. yüzyıl süresince devam etseler de, göç dalgaları farklı siyasi dinamiğe sahip olmuştur. Sırbistan Krallığı (Vilayet-i Selâse'nin üç parçasından bölümleri içine kapsayıp Kosova vilayetinin tamamını, Selanik ve Manastır vilayetinin birer bölümünü içine alıp), Yugoslav Krallığı (1918-1941) ve Sosyalist Yugoslavya (1945-1991) sistemlerinde bu süreçler farklı şekilde gelişmiştir.

Müslüman-Türk nüfusunun kitlesel göçüyle karşılaşan bu ülkelerin hükûmetlerinden hiçbiri sosyal-siyasi, ekonomi ve dinî alanlarda sorunlar yaratan bu hareketleri durdurmak için önemli girişimlerde bulunmamıştır. Müslüman nüfusunun yaşadığı bölgeleri terk etme süreci, Yugoslavya'nın Osmanlı iktidarı altında en uzun zaman kalan bölgelerinde en yoğun olarak gelişmiştir: Kosova vilayetinin tamamı (Eski Sırbistan) ile Manastır ve Selanik vilayetinin bazı bölgeleri. Makedonya ile Kosova bölgelerinden gelen Türk ve diğer Müslüman muhacirler, epeyce karışık bir grup oluşturmuştur. Mensupları birbirleri arasında dil ve etnik aidiyet açısından (Arnavutlar, Boşnaklar/Müslümanlar, Türkler, Goralılar, Pomaklar, Torbeşler) farklı olmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti onlara karşı kardeşçe ve dostça davranmıştır.

Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nin (1963'e kadar Halk Cumhuriyeti) Türklerden kurtulma isteği, vatandaşlıktan tahliye sürecini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda, Sosyalist Federal Yugoslav Cumhuriyeti'nin merkez iktidarı, ilgilenenlere kısa zaman içinde varlıklarını satmak ve göç etmek için imkân sağlamıştır.

Sonuç olarak Türklerin yaşamış oldukları büyük sayıda mahalle ve köy terk edilmiştir. Kosova'daki Yeni Tepe Türk anklavı tamamen söndürülüp, benzer şekilde Gilan, Priştine, Ferizoviç, Kosova Mitroviçesi, İpek ve Prizren şehirlerinde büyük sayıda mahalle boşaltılmıştır. Mamuşa ve diğer köylerdeki Türklerin sayısı da azalmıştır. Türklerin yokluğuyla Makedonya'da büyük sayıda köy ıssız kalmıştır ki bunların birçoğunda bir zamanlarda hayatın aktığını hatırlatan, komşuları ve akrabaları vaat edilen Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru uzun ve tehlikeli yol geçmek zorunda kalarak, bu huzurlu ve oldukça verimli Türk topluluğunun bütün maddi kalıntıları ortadan kaldırılmıştır.

Kaynakça

Yugoslavya Arşivi, Dizi 370, Kutu 6/319; s. 9-42.

Basın

Politika (1923-1925), Beograd.

Vreme (1925), Beograd, 27. 12. 1925.

Telif ve Tetkik Eserler

Ačkoska, Violeta, “İseluvanjeto na Turcite od NR Makedonija po vtorata svetska vojna (1945-1960)”, **Istorija**, C 38, S 1-2, Skopje 2002, s. 89-102.

Avdić, Avdija, **Jugoslovensko-turski pregovori o iseljavanju muslimanskog stanovništva uperiodu između dva svetska rata**, Novopazarski zbornik, C 15, Novi Pazar 1991, s. 112-119.

Bajrami, Hakif, **Dëbimi dhe shpërngulja e shqiptarëve në Turqi (dokumente)**, Prishtinë 1996.

Bajrami, Hakif, “Marrëveshja xhentelmene Tito-Kyprili më 1953 në Split”, **Vjetar**, S 25-26, Prishtine 2001, s. 272-275.

Bandžović, Safet, **Iseljavanje Bošnjaka u Tursku**, Sarajevo 2006.

Bjelajac, Mile, Dva viđenja rešavanja pitanja nacionalnih manjina u Kraljevini Jugoslaviji pred izvijanje Drugog svetskog rata, Tokovi, S 1, Beograd 1989.

Bogdanović, Dimitrije, **Knjiga o Kosovu**, SANU, Beograd 1985.

Definitivni rezultati popisa stanovništva 1921, Godine, Opšta državna statistika, Sarajevo 1932.

Die Gliederung Der Bevölkerung Des Ehemaligen Jugoslawien: **nach Muttersprache und Konfession, nach den unveröffentlichten Angaben der Zählung von 1931 / Bearb. und hrsg. von der Publikationsstelle Wien.**, Wien : Selbstverlag der Publikationsstelle, 1943.

Doklešić, Ljubiša, **Kroz istoriju Makedonije**, Izabrani izvori, Školska knjiga, Zagreb 1964.

Đurić, Silvija, **Dnevnik pobeda: Srbija u balkanskim ratovima 1912-1913**, Beograd 1988.

Đorđević, Dimitrije, “Kako su velike sile saznale asklapanje Balkanskog saveza 1912. godine”, **Istorijski glasnik**, S 4, Beograd 1954, s. 127-143.

Gligorijević, Branislav, **Između pravoslavlja i katoličanstva - Islam u Jugoslaviji 1918-1941**; Islam, Balkan i velike sile (XIV-XX vek), SANU, Beograd 1996.

Horvat, Branko, **Kosovsko pitanje**, Globus, Zagreb 1988.

Hrabak, Bogumil, **Arbanaški upadi i pobunena Kosovu i u Makedoniji od kraja 1912. do kraja 1915. godine** (Nacionalno nerazvijeni i nejedinstveni Arbanasi kao oruđe u rukama zainteresovanih sila), Vranje 1988.

Ilievski, Borče, “The Ethno-Demographic Changes in the 1950s in the People’s Republic of Macedonia. The Emigration Process of the Turkish and Muslim Population”, **Macedonian Historical Review**, S 1, Skopje 2010, s. 167-182.

Ilievski, Borče, **Turci u Kraljevini SHS/jugoslaviji, Demografska analiza na osnovu Popisa stanovništva 1921. i 1931**; Istorija 20. veka, S 1, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2018.

Jagodić, Miloš, **Novi krajevi Srbije (1912-1915)**, Filozofski fakultet, Beograd 2013.

Jambaev, M., “Ruski konzuli o makedonskom pitanju (administracija, ekonomija, stanovništvo)”, **Godišnjak za društvenu istoriju**, yıl IV def. 1, Beograd 1999, s. 29-41.

Jovanović, Vladan, “In Search of Homeland? Muslim Migration from Yugoslavia to Turkey 1918-1941”, **Tokovi istorije**, S 1-2, Beograd 2008, s. 56-67.

Jovanović, Vladan, **Iseljavanje muslimana iz Vardarske banovine: između stihije i državne akcije**, Mile Bjelajac (editör), Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora, INIS, Beograd 2007.

Jovanović, Vladan, “Tokovi i ishod međuratne kolonizacije Makedonija, Kosova i Metohije”, **Tokovi istorije**, S 3/2006, Beograd 2006, s. 79-99.

Kočović, Bogoljub, **Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji**, Sarajevo 1990.

Lape, Ljuben, **Odbрани tekstovi za istorijata na makedonskiot narod**, C II, Skopje 1976.

Pezo, Edvin, “Zwangsmigration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918 bis 1966)”, **Oldenbourg Verlag**, München 2013, s. 87-137.

Republički Zavod Za Statistika, Naselenie po narodnosti vo S.R. Makedonija, Skopje 1973.

Piraku, Muhamed, “Kulturno-prosvetni pokret Albanaca u Jugoslaviji (1919-1941)”, **Jugoslovenski istorijski časopis**, S 1-4, Beograd 1978, s. 355-369.

Pavlović, Mirjana, “Migracija stanovništva sa teritorije Srbije u Tursku u istorijskoj perspektivi”, **Glasnik Etnografskog instituta SANU LXIII (3)**, Beograd 2015, s. 581-593.

Pavlović, Stevan, **Istorija Balkana**, Clio, Beograd 2001.

Prifti, Kristaq, **Popullsia e Kosovës 1831-1912**, Akademia e Shkencave Shqipërisë, Tiranë 2014.

Smlatić, Sulejman, “Iseljavanje jugoslavenskih Muslimana u Tursku i njihovo prilagođavanje novoj sredini (Emigration of Yugoslav Muslims to Turkey and their Adaptation in the New Environment)”, **Iseljeničtvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom**, Zavod za migracije i narodnosti, Zagreb 1978, s. 251-256.

Ratni Izveštaji Lava Trockog, **Balkanski ratovi 1912-1913**, Sarajevo 2014.

Trifunoski, F. Jovan, “Islamske starine u Kočanskoj kotlini sa podacima o tekijama i derviškim redovima”, **Novopazarski zbornik**, S 18, Muzej Ras, Novi Pazar 1994, s. 125-133.

Trifunoski, F. Jovan, **Kočanska kotlina, seoska naselja i stanovništvo**, Skopje 1970.

Trifunoski, F. Jovan, “Maloazijsko stanovništvo u Valandovsko-Đevdeliskoj kotlini”, **Novopazarski Zbornik**, Muzej Ras, Novi Pazar 1991, s. 80-85.

Trifunoski, F. Jovan, "Ovčepoljska kotlina", **Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena**, kit. 42, Zagreb 1964, s. 643-755.

Trifunoski, F. Jovan, **Strumički kraj (narodni život i običaji)**, Univerzitetska pečatnica, Skopje 1979.

Trifunoski, F. Jovan, "Tursko stanovništvo u SR Makedoniji", **Novopazarski zbornik**, C 10, Muzej Ras, Novi Pazar 1986, s. 131-139.

Tucović, Dimitrije, **Srbija i Albanija**, Radnička štampa, Beograd 1974.

Urošević, Atanasije, "Gnjilane", **Glasnik Geografskog društva**, def. XVII, Beograd 1932, s. 38-51.

Urošević, Atanasije, "Kosovo", **Naselja i poreklo stanovništva**, S 39, SANU, Beograd 1965.

Vrcić, Asim, "Predsjednici Sjenice 1912-2002", **Zbornik Sjenice**, br. 14, Sjenica 2003, s. 69-84.

1.8. 1949 SONRASI DOĞU TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN DURUMU*

1.8.1. 1949 Büyük Göçü

Uygurlar, IX. asrın ortalarına doğru bulundukları bölgeden bir diğer Türk boyu Kırgızların saldırılarına uğramış, akabinde kitleler halinde bulundukları bölgeyi terk etmek zorunda kalmış, göç ettikleri bölgelerde “Turfan Uygur Devleti” ve “Kansu (Sarı Uygur) Uygur Devleti” adında iki devlet kurmuşlardı. Bugün ki Doğu Türkistan coğrafyası “Turfan Uygur Devleti”nin kurulduğu coğrafyaya tekabül etmektedir. Uygurlar, Doğu Türkistan’da uzun ömürlü olduğu kadar Türk kültür tarihine de değerli eserler bırakmışlar lakin 1209 tarihinde kendilerinden birçok noktada ilham alan Moğollar tarafından tarih sahnesinden silinmişlerdir. 1517 yılına kurulan Saidiye Millî Devleti, 1863’te Yakup Han Be-devlet başkanlığında kurulan Kaşgar Devleti ile 1933 ve 1944 yıllarında kurulan Bağımsız Doğu Türkistan Devletleri zamanında da birçok sıkıntıyı yaşayan Uygurlar gibi Doğu Türkistan’da mukim Kazak ve diğer Türk boyları zikredilen bu uzun zaman diliminde de birçok göç hadisesini yaşamak zorunda kalmışlardır.³²⁷

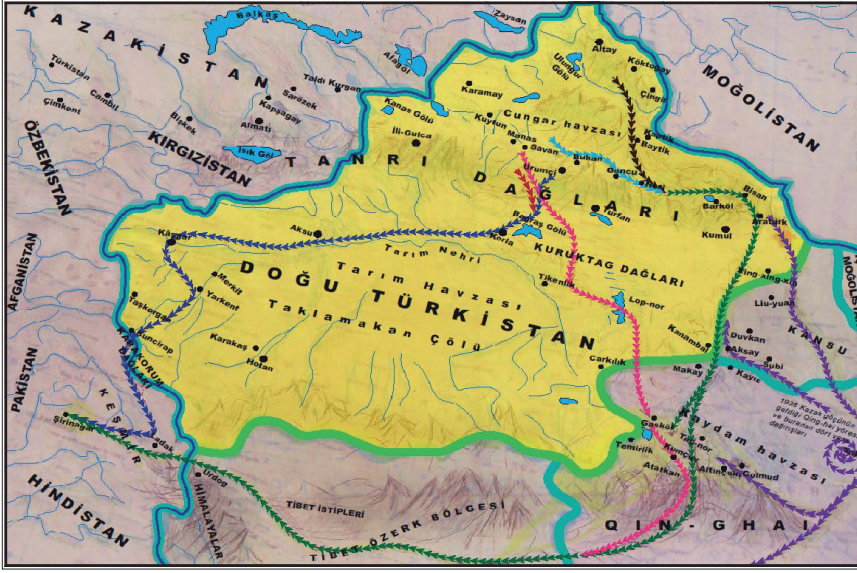
Guo-Min-Dang/Milliyetçi Çin Partisi idaresi (1911-1949), 1946-1947 senelerinde Doğu Türkistan’ın güneyindeki Türkçü-İslâmcı millî hareketi bastırmış lakin 1949 yılında Çin İç Savaşı’nı Mao Ze-dong liderliğindeki Halkın Kurtuluş Örgütü kazanınca Doğu Türkistan’a doğru harekete geçme kararı almıştı. Bu durum karşısında Doğu Türkistanlı ileri gelen liderler durum

* Doç. Dr. Ömer KUL. İstanbul Üniversitesi. omer.kul@istanbul.edu.tr

³²⁷ Özkan İzgi, “Kao-Chang (Turfan) Uygurları”, **Tarihte Türk Devletleri**, C I, AÜ Rektörlüğü Yay., Ankara 1987, s. 235; Mehmet Emin Buğra, **Şarkî Türkistan Tarihi**, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987, s. 238 vd.; Ömer Kul, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)**, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 23.

değerlendirmesi yapmak üzere birkaç toplantı tertip etmişlerdi.³²⁸ Göç etme kararı alan liderlerin kabileler halinde yola çıktıkları Eylül 1949'un hemen akabinde, 1949 yılı Ekim ayında, Çin Komünist Partisi askerî birlikleri, Doğu Türkistan'a girmiş, dönemin Doğu Türkistan'daki Hükûmet Başkanı Burhan Şehidi, Mao'nun hakimiyetini tanıdığını deklare etmişti.³²⁹

Görsel 1: 1949 Göçü Doğu Türkistan Çıkış Güzergâhları

Kaynak: Ömer Kul, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955)**, İstanbul Üniv., Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, s. 430.

Doğu Türkistanlı ileri gelen kişiler Eylül 1949'da son gelişmeleri müzakere etmek üzere yarı-gizli birkaç toplantı tertip etmişler ve nihai karar olarak topluca ülkeden ayrılmaya karar vermişlerdi. Toplantılara 1947 yılı Hükûmeti Başkanı Dr. M. S. Baykozi, M. E. Buğra, İ. Y. (İsa Yusuf) Alptekin, Canımhan Hacı, Alen Wang, Hadıvan Hatice Hanım, Nurgocay Batur ve

³²⁸ Alptekin ve Buğra 12 Aralık 1949'da Ladak'a varmıştır. Alptekin, yolculuk sırasında kangren olan kızı Yalkın'ı ameliyat ettirmesine rağmen kaybetmiştir. Bk. Abdullah Bakır, **Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra**, İstanbul 2005, s. 115; İsa Yusuf Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980**, Yay. Haz. Ö. Kul, Ankara 2007, s. 3 vd.

³²⁹ H. L. Boorman-R. Howard, **Biographical Dictionary of Republican China**, C IV, New York 1967, s. 60. Burhan Şehidi, 1949 yılında M. S. Baykozi'den bölge hükûmeti başkanlığı görevini teslim almış ve komünizme meyilli bir siyaset yürütmüştür. Dönemin olayları ile alakalı geniş bilgi için bk. Delilhan Canaltay, **Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler**, Çev. ve Haz. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019, s. 141.

Adil Bey gibi liderler iştirak etmiştir.³³⁰ Yapılan müzakerelerde Buğra ve Alptekin ile Canımhan Hacı farklı iki görüş ortaya atmıştır. İlk grubun fikrine göre kullanılabildiği ölçüde motorize araçlardan istifade edilmesi akabinde ise yola binek hayvanlarıyla devam edilmesi fikrini ileri sürmüşlerdi. Bu sayede hızlı yol alınabilecek ve kolluk kuvvetlerine yakalanma riski azaltılmış olacaktı. İkinci grup ise, bu durumda yani motorize araçların kullanılması durumunda, teknik olarak üstün olan Çin askerî birliklerinin kendilerine yetişmesine imkân verileceği, bunun önüne geçmek için de yaya olarak yola devam edilmesinin daha isabetli olacağını savunmuştur. Göçün nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğine dair yapılan müzakereler sonucunda ilk grup motorize araçlarla ikinci grup ise yaya olarak göçün yapılması konusunda hemfikir olmuş ve zaman kaybetmeden hazırlıklara başlanmıştır.³³¹

Müzakere toplantılarında bir de kalıp Komünist birliklere karşı mücadele edip-edilemeyeceği konusu da tartışılmış lakin hem dış destekten mahrum olunması hem de elde mevcut kâfi derecede askerî teçhizat, mühimmat ve insan gücü bulunmaması gibi sebeplerle bu konu tartışmaya kapatılmıştır. Bu durum ittifakla göç edilmesi fikrinin kabulüne ve Doğu Türkistan davasının dış ülkelerde yapılmasının kararlaştırılmasına imkân tanımıştır. Müzakereler sonucu varılan kararlar uyulamaya konulmuş ve 11 Eylül 1949³³² tarihinde Urumçi'den ayrılan ilk kabile, 1947 hükûmetinin Maliye Bakanı olan Canımhan Hacı liderliğindeki kabile olmuştur. Canımhan Hacı'nın ilk hedefi de Urumçi'den 160 km daha doğuda bulunan Kuçenze kasabası olmuştur. Kabile Kuçenze'de Osman Batur İslamoğlu ile birleşmiş ve 12 Ekim 1949 tarihinde Kuçenze'nin de doğusunda bulunan Barköl şehrine doğru yola çıkmıştır. 17 Eylül 1949 tarihinde Mehmet Emin Buğra, ondan üç gün sonra da İ. Y. Alptekin, Urumçi'den batıya doğru yola çıkmıştır.³³³

³³⁰ Tekin Tuncer, "Immigration from Eastern Turkestan to Turkey in 1961", **Emigrants Muhacir from Xinjiang to Middle East during 1940-60s**, Nihon Root Printing Publishing Co., Ltd., Tokyo 2019, s. 15.

³³¹ Mehmet Emin Buğra, **Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, İstanbul 1952, s. 68; G. Lias, **Kazakh Exodus**, London 1956, s. 210; Canaltay, **age.**, s. 137-138; Erkin Alptekin, **Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı**, Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri 1992, s. 6; Delilhan Canaltay, **Kıyılı Zaman Kıyın Kunder**, Almatı 2000, s. 85 vd.; Hacı Yakup Anat, **Hayatım ve Mücadelem**, Haz. Soner Yalçın, Ankara 2003, s. 89; G. Çandarlıoğlu, **Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur**, İstanbul 2006, s. 141 vd.; Alptekin, İsa Yusuf Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980**, Yay. Haz. Ömer Kul, Ankara 2007, s. 554; Hızırбек Gayretullah, **Uzaklara Balam**, İstanbul 2009, s. 105; Ömer Kul, Tekin Tuncer, "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", **Türk Dünyasında Sürgün ve Göç**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 212.

³³² Canaltay, **age.**, s. 147; Tekin Tuncer, "Tarihsel Süreçte Doğu Türkistan'dan Uygur Göçü", **Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatamlara**, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 240.

³³³ Geniş bilgi için bk. İ. Y. Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-1, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980**, Yay. Haz. Ö. Kul, Ankara 2007, s. 539 vd.

Görsel 2: 1949 Büyük Göçü Kafilelerinin Türkiye'ye Ulaşım Güzergâhları

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

1949 yılındaki büyük göç hareketine Osman Batur, Kızıl Kalebel yöresinden takriben 15.000 kişi ile katılmış ve Canımhan Hacı ile birleşmiştir. Osman Batur ve Canımhan Hacı ile birleşen diğer bir göç kafilesi ise 1947 hükûmetinde İ. Y. Alptekin'in yardımcısı olan Salis Emreulu idi.³³⁴ Zikrettiğimiz bu dönemde Alibek Rahimbek liderliğindeki diğer bir göç kafilesi de Karşehir'in Kökülük mevkiinde göçe başlamak üzere son hazırlıklarını yapma gayretinde idi.³³⁵ Bundan sonraki aylarda bilhassa Kazak göç grupları, Çin askerî birliklerine karşı çatışmak durumunda kalmış ama her çatışmada birçok zayıat vermiştir. A. (Alibek) Rahimbek ve beraberindekiler ise Aralık 1949'da Kökülük'ten ayrılarak Gaseöl'e doğru yola çıkmıştır. A. Rahimbek'in kafilesi 1950 yılı ilkbaharında 1937-1938 göçü ile Gaseöl'e yerleşmiş olan Sultan Şerif ve Hüseyin Teycilerle bağlantı kurmuştur. Göç sırasında Çin askerî birlikleriyle daha şiddetli çatışmalar yaşayan ise Osman Batur liderliğindeki kabile olmuştur. Osman Batur altı aylık yorucu, yıpratıcı ve bir o kadar da çatışmalarla geçen çetin bir yolculuktan sonra, kafilesinin geriye kalanlarıyla birlikte Kanambal-Kayız-Makay bölgesine ulaşmıştır.³³⁶

Yakalanması için peşine Çin askerî kuvvetlerinden seçme birlikler gö-

³³⁴ Tekin Tuncer, "Bir Halk Kahramanı Osman Batur", **I. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TUKAS 2015)**, Saraybosna 2015, s. 594.

³³⁵ A. D. Barnett, **China on the Eve of the Communist Takeover**, London 1963, s. 276; Boorman-Howard, **age.**, C III, s. 47; Tuncer, **agb.**, 2015, s. 594.

³³⁶ Lias, **age.**, s. 129, 151-52, 154 vd.; Boorman-Howard, **age.**, C III, s. 47; M. J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freed", **National Geographical Magazine**, C CVI, No 5, Kasım 1954, s. 625-626.

revlendirilen Osman Batur ve kafilesi Gascöl'e doğru göçe devam ettiği dönemde, yani 1 Ekim 1949 tarihinde, Çin Halk Cumhuriyeti ilân edilmiş, 13 Ekim 1949 tarihinde de Çin askerî birlikleri Doğu Türkistan istilâsını resmen bitirmiştir.³³⁷ 16-17 Şubat 1951 tarihi gece sabaha karşı Çin askerî kuvvetleri Kanambal-Kayız-Makay üçgeninde bulunan Osman Batur ve kafilesi üzerine geniş çaplı askerî bir harekât düzenlemiş, çıkan çatışmada Osman Batur'u yakalamış, baskından kurtulabilenler ise Gascöl'e doğru harekete geçip binbir müşkülatla Tibet'e ulaşmıştır.³³⁸ Urumçi'ye götürülen Osman Batur ile Canımhan Hacı *karşı devrimcilikle* suçlanarak idam edilmiştir. S. Şerif Teyci, D. Canaltay, A. Rahimbek ve H. (Hüseyin) Teyci ise göç kabileleriyle birlikte meşakkatli bir yolculuk sonrası, 1951 yılının Ağustos ayında Ladak'a ulaşmıştır.³³⁹

Göç kararının alınıp yola çıkılmasından sonra çekilen meşakkatleri gözler önüne seren en sağlıklı bilgileri kabile liderlerinin birbirlerine yazdıkları mektuplarda bulmak mümkündür. Mesela Kazak kabileleri liderlerinden A. Rahimbek, H. Teyci, Salis, Hamza ve Takman'ın durumlarını, Keşmir'de bulunan İ. Y. Alptekin ve M. E. Buğra'ya yazdıklarını aşağıdaki mektupta görmek mümkündür:

“Xin-jiang'daki Türk Milletinin âli rehberi Muhammet Emin ve İsa Bey başta olmak üzere bütün yurttaşlara selam. Cenaplarınız ve diğer yurttaşlarımızla, parlak Müslüman milletinin dostu Pakistan ülkesine sağ salim varmışsınızdır. Biz, sizler hareket ettikten sonra onuncu ayda göç ederek üç ay sonra 300 aile ile birlikte Çimen dağında Hüseyin Teyci ile birleştik, Osman Batur ve Canımhanlar da gelmek üzeredir. Onlar geldikten sonra, bir teşkilât kurarız. Sizlerden haber almak için Damollam'ı gönderdik. Diğer hususları ondan öğrenirsiniz. Bundan başka cenaplarınız bizleri hatırlınızdan çıkarmadan, biz kardeşlerinizin hâlimden haberdar olmanızı ve harici devletlerle anlaşarak bizim için olacak yardımlarınızı esirgemeyiniz. Hepimiz Türk evladıyız. Bizleri kendinizden saymanızı, ülkenin komünist zulmünden kurtulması için bir çare bulmanızı, bize gerekli haberlerin yetiştirilmesini rica ederiz. Bizi bu hususta habersiz bırakmayın” demektedirler.³⁴⁰

³³⁷ **Türkistan Şehitleri**, DTGC Yay., İstanbul 1969, s. 44; Kul-Tuncer, agm., s. 213.

³³⁸ Lias, **age.**, s. 180-182, 187-190; Boorman-Howard, **age.**, C III, s. 47.

³³⁹ Lias, **age.**, s. 219-222; Boorman-Howard, **age.**, C IV, s. 60; Forbes, **age.**, s. 415-416, 471. Dönemin olaylarıyla alakalı geniş bilgi için bk. M. E. Buğra, **Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti**, Osmanbey Mat., İstanbul 1954; İ. Kurban, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949**, TTKB, Ankara 1992; M. Başaran, “Doğu Türkistan İstiklâl Kahramanı Osman Batur İslamoğlu (1899-1951)”, İstanbul Üniv., Ed. Fak., Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul 1972; Çandarlıoğlu, **age.**; B. Hayit, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, TTKY, Ankara 1995; H. Gayretullah, “Osman Batur ve Millî Mücadelesi”, **Millî Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına**, DTGD Yay., Nisan 2001.

³⁴⁰ Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-1**, s. 22; Kul, **agt.**, s. 369.

Göçün başlangıcından itibaren birçok zorluk yaşanmış ama bilhassa Kazak göç kabilelerinden Gaseöl'de ikamet eden H. Teyci'nin yanına ulaşabilenler olmuştur. Mesela A. Rahimbek, 300-350 kişiden müteşekkil 60-70 aile ile Yolbars Han 20 kadar Beyaz Rus askeriyle ve Amerikan Konsolosu. Osman Batur kafilesinden ayrılıp H. Teyci'nin yanına ulaşabilenler arasında ise S. Şerif Teyci takriben 150 kişi yani 30 aile ile birlikte, D. Canaltay, hanımı ile Hamit ve Mecid adındaki iki kardeşi, Nurgocay ile oğlu Ahmet bulunmaktaydı.

Göç hadisesinde yolda vefat edenler, çıkan çatışmalarda hayatını kaybedenler dışında sağ salım H. Teyci'nin bulunduğu Gaseöl'e, S. Şerif Teyci, D. Canaltay, A. Rahimbek ve Nurgocay Batur liderliğindeki kabileler ulaşmıştır. H. Teyci ile buluşulduktan sonra Osman Batur beklenmeye başlanmış, onun gelmesi ile de zaman kaybetmeden göçe devam edilmesi kararlaştırılmışsa da çok geçmeden Osman Batur ve Canımhan Hacı'nın yakalandığı haberi Gaseöl'e ulaşmış, Urumçi'ye götürülerek idam edilmiştir.³⁴¹ Osman Batur ve Canımhan Hacı'nın yakalanması ve M. E. Buğra, İ. Y. Alptekin, D. Canaltay, Yolbars Beg, A. Rahimbek ve H. Teyci'nin göç etmesiyle Doğu Türkistan'da yeni Çin yönetimine karşı olabilecek muhalefet de ortadan kalkmıştır.³⁴²

Göç güzergâhlarında insan bedeni ve zihnini zorlayan oldukça sıkıntılı durumlar yaşanmıştır. Dünyanın en yüksek ve en uzun dağ silsilesi olan Himalayaları çoluk-çocuk ve yaşlı insanlar yanında yük ve binek hayvanlarıyla aşmak insanüstü gayretler gerektirmiştir. Geçilen yollar ekseriyetle yüksek tepeler, derin uçurumlar ve zaman zaman da vadilerden oluşmaktaydı. Bunlara bir de -45 dereceleri bulan soğuklar da eklenince yapılan göçün ne kadar gayr-i insani şartlarda gerçekleştiği anlaşılabilecektir. Himalayaların yüksek bölgeleri aşılrken oksijen azlığı dolayısıyla nefes darlığı, kalp sıkışmaları vb. sebepler yüzünden birçok insan hayatını kaybetmiştir. Yollarda yiyecek

³⁴¹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, Marifet Yay., İstanbul 1981, s. 262; Gayretullah, **Altaylar'da Kanlı Günler**, s. 157; Kurban, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti**, s. 82; a. mllf., "İlk Gençlik Anılarında Ahmetcan Kasimi (1914-1949)", **Türk Yurdu**, No 92, Nisan 1995, s. 81; Çandarlıoğlu, **age.**, s. 14, 203; H. Altay, **Anayurt'tan Anadolu'ya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 410; Jefferson Roberts, "1949-2007 Kazakistan ve Çin'de Osman Batur Mirası", **Uluslararası Osman Batur'u Anma Günü**, (basılmamış bildiri), DTGD, 3 Mayıs 2008, s. 2; Hayit, **Türkistan Devletleri**, s. 331; Polat Kadirî, **(Ülke Tarihi) Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)**, (Yay. Haz. Ömer Kul), Berikan Yay., Ankara 2009, s. 192; **Türkistan Şehitleri**, s. 44; Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 32-33; V. I. Petrov, **Myatejnoe serdtse Azii, sintszyan kratkaya istoriya narodnñ dvijeniya i vospominaniya**, Moskova 2003, s. 504; İ. Yesevî, "Altın Efsane Osman Batur", **Yesevî**, No 176, Ağustos 2008, s. 25.

³⁴² G. Moseley, **A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou**, Cambridge 1966, s. 15; **Muslem Unrest in China**, The Union Press, Hong Kong 1958, s. 51-52; O. S. Fedyshyn, "Soviet Retreat in Xin-jiang", **American Slavonic and East European Review**, C XVI, No 2, April 1957, s. 129.

ve içecek gibi hiçbir şey bulunmadığı için hayvanların ip, çadır bezi, kilim ve yorgan gibi şeyleri kemirdikleri dahi olmuştur. Kafilelerin birçoğu bunca zorluğa rağmen Hindistan'a ulaşmıştır.³⁴³

Göç kafilelerinden Keşmir'e çıkabilenlere en fazla yardımı 1937-1938 göçüyle bölgeye gelmiş olan akrabaları Kazaklar yapmıştır. Göçmenlere yardım eden diğer devlet ve kuruluşlar ise Hindistan Devleti, Hindistan Kızıllaç Cemiyeti, Keşmir Hükûmeti ve Dünya Kiliseler Birliği idi. Mesela 400 kişinin yol masraflarını Şirinagar'dan Hindistan sınırına kadar Keşmir Hükûmeti, Keşmir'den Bombay'a kadar Hindistan Hükûmeti ve Bombay'dan Türkiye'ye kadar da Dünya Kiliseler Birliği karşılamıştır.³⁴⁴ Dünya Kiliseler Birliğinin bir başka yardımı da 1961 yılında Türkiye'ye ulaştırılan 18 göçmenin masraflarının karşılanması olmuştur. Ayrıca kafilelere Heddam-en Nabi Cemiyeti yardım etmiştir.³⁴⁵

1937-38 göçü ile Hindistan'a çıkan Kazak Türklerinin önde gelenlerinden Halife Altay, 17 Ekim 1951 tarihinde Peşaver'de "Kazak Muhacirleri Encümeni" adında bir dernek kurmuş,³⁴⁶ başkanlığına Osman Taştan, başkan yardımcılığına Hamza İnan, genel sekreterliğe Ateyhan Bilgin, kâtipliğine Halife Altay ve veznedarlığına ise Kayımdolla tayin edilmiştir. Dernek Pakistan'da dağınık yaşayan Kazak muhacirlerini bir araya getirmeyi, aralarında birlik-beraberlik duygularını güçlendirmek ve hep beraber Türkiye'ye yerleşmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştu. Cemiyet ilk iş olarak değişik şehirlerdeki muhacir listeleri yapmış, 1950 Şubat'ında ise Türkiye Büyükelçisi Nebil Batu'ya, kendilerine yardımcı olmak üzere teslim edilmiştir.³⁴⁷ Aradan bir yıl geçtikten sonra büyükelçiden müjdeli haber alınmıştır.

Kazak muhacirlerinin bir taraftan Türkiye'ye gelmek için faaliyetleri de-

³⁴³ Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 598-599; O. Türkdoğan, *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri*, Ankara, s. 32; Lias, *age.*, s. 317; Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, s. 98; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 218; a. mlf, *Uzaklara Balam*, s. 134.

³⁴⁴ Tekin Tuncer, "Türkiye'de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Kurduğu Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Faaliyetleri: Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Örneği", *History Studies*, C 10, s. 5, s. 217.

³⁴⁵ A. K. Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", *TDAD*, S 195, Mart 2003, s. 21; "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", *Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Dergisi*, Yıl 2, S 7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s. 7-8.

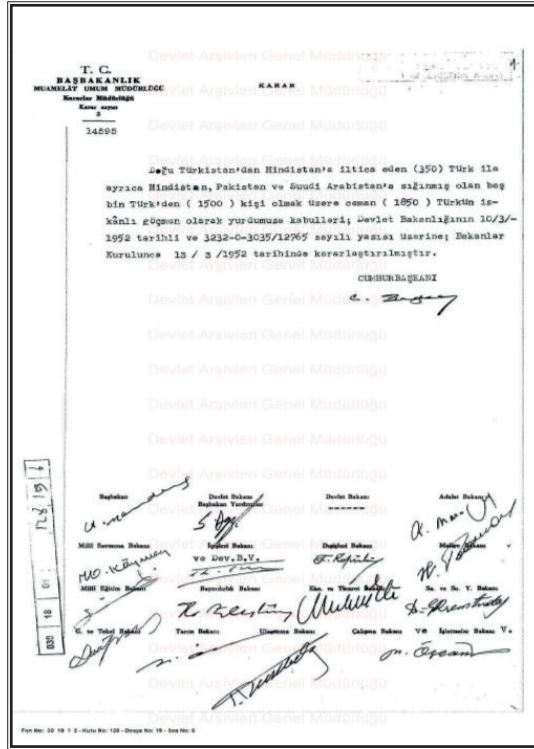
³⁴⁶ Altay, *age.*, s. 413; Selvi-Teyci-Kara, *age.*, s. 53; A. K. Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", *TDAD*, S 195, Mart 2003, s. 20; F. A. Yüksel, "Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, S 296, Ağustos 2011, s. 22.

³⁴⁷ Selvi-Teyci-Kara, *age.*, s. 53; Kesici, *agm.-II*, s. 20; Tekin Tuncer, "Doğu Türkistan Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri", *20. Yüzyılda Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2021, s. 532.

1949 SONRASI DOĞU TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE
TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN DURUMU

vam ederken diğer taraftan 1949'da göç eden kabilelerde Hindistan'a vasıl olmuştur. Keşmir'e gelen M. E. Buğra ve İ. Y. Alptekin beyler, Hindistan ve Pakistan'da bulunan Doğu Türkistanlılardan 1.850 kişinin Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabullerini görüşmek üzere 7 Ocak 1952 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir.³⁴⁸ Heyet, TBMM Başkanı R. Koraltan, Dışişleri Bakanı F. Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, İçişleri Bakanı F. Lütüfî Karaosmanoğlu, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürü Haşim İşcan'ı ziyaret ederek taleplerini iletmiştir. F. Köprülü'nün gayretleri sonucunda 10 Mart 1952 tarihli yazı ve 13 Mart 1952 tarihli 3/14595 sayılı Karar ile Hindistan ve Pakistan'da bulunan Doğu Türkistanlı mültecilerin "iskânlı göçmen" olarak Türkiye'ye kabullerine karar verilmiştir.³⁴⁹

Görsel 3: 13 Mart 1952 Tarihli Göçmenlerin Kabulüne Dair Bakanlar Kurulu Kararı Sureti

Kaynak: BCA, 030.18.01/128.19.6.

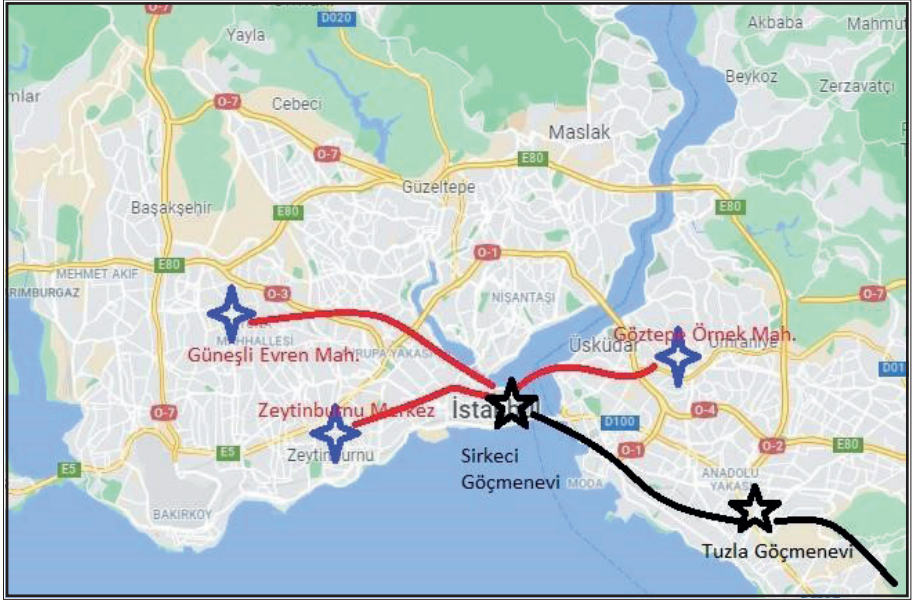
³⁴⁸ Son Telgraf Gazetesi, 7 Ocak 1952; Bakır, age., s. 104.

³⁴⁹ T.C. Başbakanlık Muamelât Umum Müdürlüğü, Kararlar Müdürlüğü Karar Sayısı 3/14595; Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s. 75; Selvi-Teyci-Kara, age., s. 55; Altay, age., s. 420; Yüksel, agm., s. 23; Bakır, age., s. 202; Tuncer, agm., s. 19.

Keşmir'den gelecek göçmenlerle ilgili dönemin gazetelerinde birçok haber bulmak mümkündür. Mesela *Milliyet* gazetesi, H. Teyci'den aldığı bilgilerle 103 kişinin yakın bir dönemde geleceğini yazmıştır.³⁵⁰

Aynı gazete 28 Ekim 1952 tarihli haberinde 103 kişilik kafilenin yola çıktığını yazmıştır.³⁵¹ İlk göçmen kafilesi 12 Kasım 1952 tarihinde Sirkeci Göçmenevi'ne yerleştirilmiş,³⁵² bu kafileyi diğer kafilelerin gelişi takip etmiştir.³⁵³ Muhacirler önce İstanbul'a getirilmiş ve belli süreliğine Zeytinburnu, Sirkeci ve Tuzla'daki göçmenevlerine yerleştirilmiştir. Muhacirlerin asıl kalacakları ev ve mahallere sevkleri ise 1953 yılından 1958'e kadar devam etmiş, ihtiyaçları bu süre zarfında Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü tarafından karşılanmıştır.

Görsel 4: 1949 Göçü ile Getirilen Doğu Türkistanlıların İstanbul'da Yerleştirildikleri Yerler

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

Misafirhanelerdeki muhacirler akabinde şu bölgelere yerleştirilmişlerdir: Niğde'nin Aksaray ilçesi Sultanhan kazası merkezi ve Ulukışla kazası Altay köyüne: 746 kişi (219 aile). Manisa'nın Salihli kaza merkezine: 468 kişi (146

³⁵⁰ *Milliyet*, 2 Ağustos 1952, s. 3.

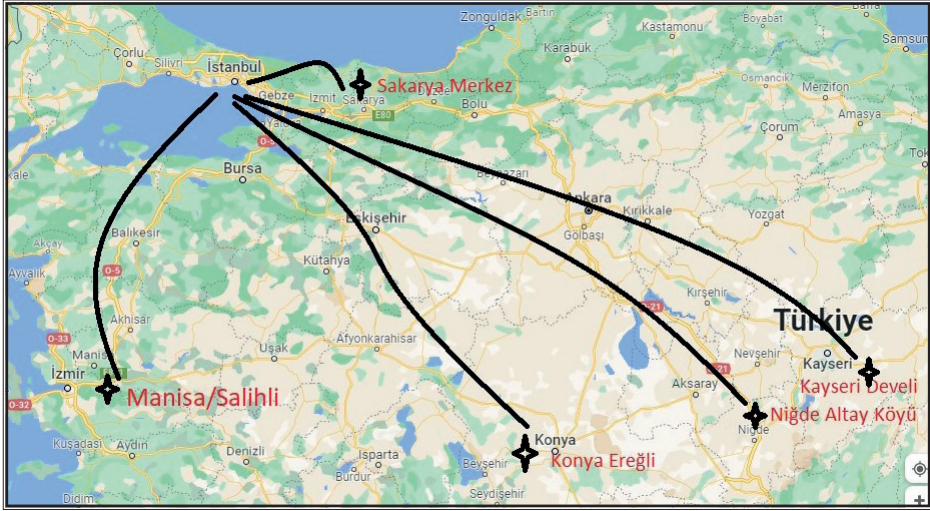
³⁵¹ *Milliyet*, 28 Ekim 1952, s. 3.

³⁵² Altay, *age.*, s. 426; *Milliyet*, 29 Kasım 1952, s. 3.

³⁵³ Göç kafilelerin Türkiye'ye ulaşım tarihleri ve sayıları hakkında bk. Altay, *age.*, s. 426.

aile). Kayseri'nin Develi kazası Sindelhöyük ve Karacaviran köyleri ile Yahyalı kazasına bağlı Kopça ve Hocaacılı köylerine: 304 kişi (104 aile). Konya'nın İsmil köyü, Konya Ereğlisi'ne 273 kişi (71 aile). Adapazarı merkeze 10 kişi (2 aile) iskân edilmiştir. İskânlı göçmen olarak kabul edilen 1850 kişiden gelenlerin sayısı ise 1.841 kişi (542 aile)'dir. 9 kişinin neden gelmediğine dair açık bilgi bulunmamaktadır.³⁵⁴

Görsel 5: 1949 Göçü ile “İskânlı Göçmen” Olarak Getirtilen Doğu Türkistanlıların Türkiye’de Yerleştirildikleri Şehirler

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

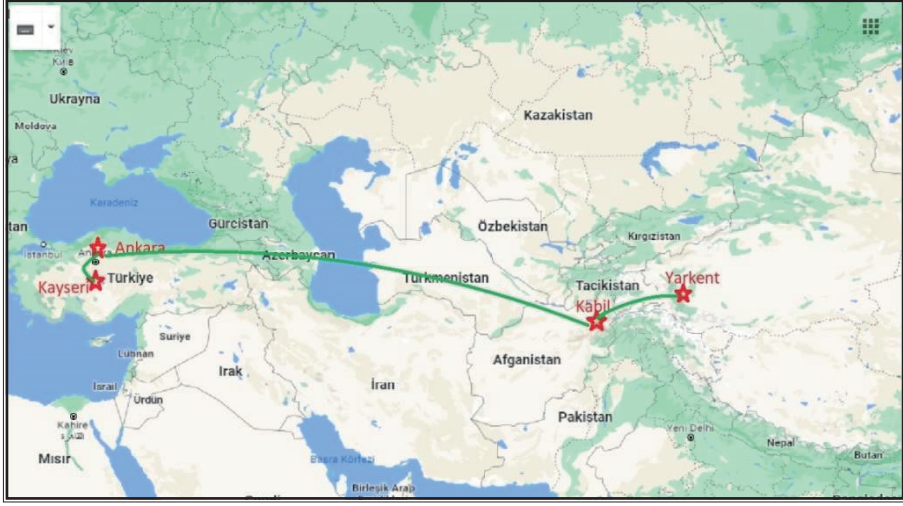
1.8.2. 1965 ve 1967 Göçleri

1949 sonrası Doğu Türkistan'dan başlayan ve Hindistan üzerinden Türkiye'ye yaşanan göçler sonrasında da bölgeden göç edenler olmuştur. 1960 sonrası yaşanan göçün önceki göçlerden farkı resmî izinle yapılmış olmasıdır. Bu iznin verilmesindeki temel neden ise Çin'le Afganistan arasında yapılmış olan anlaşmaya dayanmaktadır. Çin ile Afganistan arasında yapılan bu anlaşma Doğu Türkistan'a yerleşen Afganistanlıların geri dönebilmelerine fırsat vermiştir. Çin'in anlaşma sonrası Afganistanlıların Afganistan'a dönüşlerine izin vermesi için Doğu Türkistan'daki Afganistanlılar, resmî makamlara başvurmaya başlamıştır. Olayı haber alan bir kısım Doğu Türkistan Uygur Türkü de bu imkândan yararlanmak gayesiyle Haziran 1961'de Meh-

³⁵⁴ Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 130, 147; Türkdoğan, *age.*, s. 6-7; K. Kafı, *Türkiye'ye Göçler*, İstanbul 1966, s. 16-17; “Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler”, s. 10.

met Kasım Cantürk'ün³⁵⁵ yol yordam göstermesiyle Afganistan'a geçmeyi kararlaştırmıştır.³⁵⁶ Ancak anlaşma sadece Doğu Türkistan'daki Afganlılar için olmasına rağmen bir kısım Uygur Türkü Doğu Türkistan'dan Afganistan'a yerleşenler olduğu iddiasıyla kendilerini Afgan olmadıkları halde bir kısmı kendisini Afgan vatandaşı gibi göstererek, bir kısmı ise o dönemin siyasi atmosferinde rüşvet vererek Afganistan'a gitme imkânı bulmuştur.

Görsel 6: 1960-1967 Yılları Arasında Yaşanan Göç Güzergâhı

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

1961 yılında Doğu Türkistan'dan ayrılan 118 aile Çin Halk Cumhuriyeti'nin tahsis ettiği araçlarla Afganistan sınırına kadar gelmiştir.³⁵⁷ Manas, Kutubi, Urumçi, Aksu, Kuçar ve Kaşgar güzergâhını takip eden kabile Taşkurgan sınırından Doğu Türkistan'ı terk etmiş ve Pamir dağlarına ulaşmıştır. Aileler bu bölgede Kırgız Türkleri ile karşılaşmıştır.³⁵⁸ Sınırı geçen ailelerin mal ve servetlerini geride bırakmaları dolayısıyla büyük sıkıntılara düştüğü bilinmektedir. Pamir bölgesinde evlerinin olmaması yanında, devlet yetkililerinden de destek görmemişlerdir. Dahası göçmenler kış mevsiminde de dışarıda yatmak zorunda kalmışlardır. Anlatılanlara göre gömleklerinin düğ-

³⁵⁵ Doğu Türkistanlılar arasından Mehmet Kasım olarak bilinen Mehmet Cantürk 5 Nisan 1925 tarihinde Yarkent'in Cıvgan mahallesinde dünyaya gelmiş, 1 Şubat 2015 tarihinde Kayseri'de vefat etmiştir.

³⁵⁶ K. Göde, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", *TDTD*, S 71, Kasım 1992, s. 48.

³⁵⁷ "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 11.

³⁵⁸ Zikredilen Kırgızlar günümüzde Van'ın Erciş ilçesine bağlı Ulupamir köyünde yaşamakta olan Kırgızlardır.

melerini dahi satıp yiyecek ihtiyacını giderenler olmuştur. Pamir'den sonra kabile 1961 yılının Mayıs ayının sonlarına doğru Bedeşşan şehrine hareket etmiş ve binbir müşkülâtlâ Serhad, İşkaşim, Pencap ve Cirim şehrinden geçerek, Ekim 1961'de, Bedeşşan'a ulaşmıştır. Bu esnada Afganistan Hükûmeti Başkanı Muhammed Zahir Şah, kabiledekilere çekilen sıkıntılar yüzünden isterlerse kendilerini geri gönderebileceklerini söylemiş lakin bu teklif kabul edilmemiştir. Bedeşşah'a ulaşan ailelere Afganistan halkı ellerinden gelen yardımı yapmıştır.

Doğu Türkistan'dan çıkan kabile Pamir yaylaları da geçerek Afganistan'a iltica etmiştir. Kabile ileri gelenlerinin Afganistan'da yaptığı ilk işlerden biri İstanbul'da bulunan Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyetine başvurarak Türkiye'ye gelmek istediklerini iletmek olmuştur. Cemiyet'in lideri İ. Y. Alptekin ve yönetim kurulu üyeleri zaman kaybetmeden harekete geçmiş, Kabil'de bulunan 118 ailenin aynen 1952'de olduğu gibi "iskânlı göçmen" olarak Türkiye'ye yerleştirilmesi için Başbakanlığa ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine müracaat etmiştir ve müracaatlar kısa sürede sonuçlandırılmıştır. Kabul edilen 118 aileden ilk etapta 234 kişiden müteşekkil 74 aile Türkiye'ye ulaşmış, diğer aileler ise Afganistan'da kalmıştır. Zikredilen 234 kişi, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin masraflarını karşılaması sonucunda³⁵⁹ Afgan Hava Yollarına ait uçaklarla üç kabile halinde Ankara'ya getirtilmiştir. İlk kabile 11 Ekim, ikinci kabile 13 Ekim ve üçüncü kabile de 16 Ekim 1965 tarihlerinde Ankara'ya ulaşmıştır.³⁶⁰ Kabile, Ankara'ya ulaştığı gün resmî işlemleri yapılarak otobüslerle kendileri için hazırlanan Kayseri'deki iskân mahallerine gönderilmiştir.³⁶¹

Afganistan'dan kalan 44 ailenin (165 kişi) de getirilmesi için yine Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Başkanı İ. Y. Alptekin çalışmalarına devam etmiş, 11 Mayıs 1965 tarihinde Başbakanlığa ve 26 Eylül 1965 tarihinde de Dışişleri Bakanlığına resmî müracaatta bulunmuştur. İ. Y. Alptekin'in 1 yıl 9 ay sabırla ama devamlı suretteki çalışmalarıyla TBMM, Şubat 1967 tarihli kararıyla bütçeye muhacirlere kullanılmak üzere 1.200.000 lira koymuştur. Zaman kaybetmeden hazırlıklara girilmiş Kayseri vilâyet merkezinde göçmen evleri inşa edilmeye başlanmıştır. Nihayetinde BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin maddi desteği ile kiralanan bir İngiliz nakliye uçağı 70 kişiden ibaret olan 29 aileyi 5 Kasım 1967 tarihinde Ankara'ya getirmiştir. Göçmenler Ankara'da üç gün misafir edilmiş, 8 Kasım 1967 tarihinde ise Kızılay'ın temin ettiği otobüslerle Kayseri'ye gönderilip kendileri için inşa edilen evlere yerleştirmiştir.³⁶²

³⁵⁹ Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, s. 535-546, 550.

³⁶⁰ **Milliyet**, 10 Ekim 1965, s. 3.

³⁶¹ Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, s. 546.

³⁶² Göçmenlerin Ankara'daki programları ile ilgili geniş bilgi için bk. Alptekin, **Esir Doğu**

Doğu Türkistan'dan kabileler halinde olmasa da 1967 sonrası bireysel olarak Türkiye'ye göç devam etmiştir. Günümüzde ise net sayı bilinmemekle beraber Türkiye'de 70.000 civarında Doğu Türkistanlının yaşadığı tahmin edilmektedir.

1.8.3. 5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları Sonrası Yaşanan Göçler

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'da İkiz Kulelere yapılan terör saldırısı ile terörle mücadelede yeni bir dönem başlamıştır. BM'nin "Teröre Karşı Global Mücadele Yasa Tasarı"nın kabul edilmesi sonrası Çin Komünist Parti (ÇKP) yönetimi kanunu kendi lehine kullanmak gayesiyle harekete geçmiş ve kendisine alan açma gayretine düşmüştür. ÇKP yönetimi bu dönemde Doğu Türkistan'daki dinî, millî ve kültürel asimilasyona meşru bir zemin oluşturabilmek için Doğu Türkistanlıları sözde "radikal terörizmin" bir parçası olarak lanse etmeye çalışmıştır. 2003-2007 yılları arasında siyasetinde başarılı olduğu söylenebilecek ÇKP yönetimi, yasa tasarısının BM'de kabul edilmesinden sonra Doğu Türkistan'da sıkı bir yönetim takip etmiştir. Çin'in bu yasa tasarısına BM'de verdiği desteğin asıl gayesi Doğu Türkistan diasporasını terörle irtibatlandırmak ve Doğu Türkistan'da uygulamaya koyduğu tedbirlerin uluslararası kamuoyunda eleştirilmesini önlemek istemesidir. ÇKP yönetimi 2007 yılı sonrasında ise Doğu Türkistan'ı dünyadan tecrit eden bir siyaset gütmeye başlamıştır. Bölgede gerilen ortam 5 Temmuz 2009 tarihinde Urumçi'de meydana gelen olaylarda net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

5 Temmuz 2009 tarihinde Urumçi'de gerçekleşen olayların başlangıcını, 26 Haziran 2009 tarihinde Çin'in Guangdong eyaletindeki bir oyuncak fabrikasında iki Uygur'un öldürülmesi olayı oluşturmuştur. Bu olayı protesto etmek isteyen Doğu Türkistanlılara karşı girişilen kolluk kuvvetlerinin güç kullanımı ise olayların büyümesine yol açmıştır. ÇKP yönetimi zaman kaybetmeden protestoların terör amaçlı olduğunu iddia etmiş ve bir taraftan uluslararası kamuoyunu yanıltma cihetine giderken diğer taraftan askerî i güç kullanmaktan imtina etmemiştir.³⁶³ Çin medyasına yansıyan haberlerde protestoların etnik bir çatışmaya dönmesi yüzünden çıkan çatışmalarda 46'sı Uygur olmak üzere 184 ölüm, 1.680 yaralanma vakası yaşanmış, ayrıca 1.434 kişi ise olaylar sonrası ve sonrasında tutuklanmıştır.³⁶⁴ ÇKP yöneticileri protestocuların yüzlerce aracı ateşe verdiğini, 14 ev ve 200'den fazla dükkânı da

Türkistan İçin-2, s. 551-556.

³⁶³ 5 Temmuz Urumçi olayları ile alakalı geniş bilgi için bk. Ömer Kul, "Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)", *Türkiyat Mecmuası*, C 23, Güz 2013, s. 65-98.

³⁶⁴ <https://doc.es.amnesty.org/cgi-bin/ai/BRSCGI/JUSTICE%20JUSTICE%E2%80%9D%20THE%20JULY%2009%20PROTESTS?CMD=VEROBJ&MLKOB=28970424646/24.9.2013;http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8137432.stm/>, E.T. 24 Eylül 2013.

tahrip ettiği iddiasını ajanslara bilgi olarak geçmiştir.³⁶⁵

6 Temmuz'da Doğu Türkistan'ın tamamında internet kesilmiş, telefon hizmetleri ise çok sınırlı hale getirilmiştir. Bölgede gece sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, kolluk kuvvetleri Çinli ve Uygur mahalleleri arasında bariyerler kurmuştur. Çinliler bariyerleri aşarak Uygurlara saldırmış, bu durum bir gün sonra protesto edilmiştir. Olayların yatışmaması üzerine Urumçi'ye 20.000 takviye asker gönderilmiştir.³⁶⁶ Olayların yatışmaması üzerine Çin Devlet Başkanı Hu Jin-tao, 8 Temmuz'da, G8 zirvesi için bulunduğu İtalya'nın Roma şehrinden Pekin'e dönmüştür.³⁶⁷ ÇKP yönetimi, protestoların Kaşgar'da da görülmesi üzerine 10 Temmuz'da yabancı basın mensuplarının şehri terk etmesini istemiştir.³⁶⁸ Aynı gün Urumçi'de Cuma namazının eda edilmesi yasaklanmış, bu durumu protesto eden iki kişi 13 Temmuz'da vurularak öldürülmüştür.³⁶⁹

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT),³⁷⁰ Beyaz Saray sözcüsü Robert Gibbs, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Fransa Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Eric Chevallier,³⁷¹ İsviçre ve Japonya Dışişleri Bakanlıkları,³⁷² Uluslararası Af Örgütünün Asya-Pasifik Yardımcı Direktörü Roseann Rife, İnsan Hakları İzleme Örgütü olaylardaki tutumu dolayısıyla Çin yönetimini eleştirmiştir.³⁷³ Türkiye Cumhuriyeti

³⁶⁵ http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/07/10/olu_sayisi_1000in_uzerinde/24.9.2013;http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090710_china_curfew.shtml/, E.T. 24. 9. 2013.

³⁶⁶ <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/uygura-gozdagi-11.07.2009-197346/>, E.T. 24 Eylül 2013

³⁶⁷ <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1115699/>, E.T. 25 Eylül 2013.

³⁶⁸ http://archive.is/J0Ev/25.9.2013;http://haber.gazetevatan.com/Herkes_kacti_bir_ben_kaldim/247991/1/gundem/, E.T. 25 Eylül 2013.

³⁶⁹ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090713_xinjiangviolence.shtml/, E. T. 25 Eylül 2013; http://cnreviews.com/life/news-issues/untrue-ughurexecution-reports-the-opinion-mocks-china_20090721.html/, E.T. 25 Eylül 2013.

³⁷⁰ http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=111524_5&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor/, E.T. 25 Eylül 2013.

³⁷¹ <http://archive.is/yGqN/25.9.2013;http://www.ntvmsnbc.com/id/24981949/>, E.T. 25 Eylül 2013; http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/, E.T. 25.9.2013

³⁷² http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=749904/, E.T. 25 Eylül 2013; http://en.wikipedia.org/wiki/July_2009_%C3%9Cr%C3%BCmqi_riots/, E.T. 25 Eylül 2013.

³⁷³ [http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/25.9.2013](http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/25.9.2013;); <http://bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sin-can-icinbm-heyetine-kapilarini-acsin/>, E.T. 25 Eylül 2013.

Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise olayları “adeta bir soykırım” olarak deklare etmiştir.³⁷⁴ Olaylar hakkında Çin lehine açıklama yapan ülkelere biri Rusya Federasyonu olmuştur.³⁷⁵

5 Temmuz 2009 Urumçi olaylarında tutuklanan veya hapis cezasına çarptırılan kişilerin kaç kişi olduğu halen daha tam olarak bilinmemektedir. *Financial Times*’a göre protesto olaylarında en az 4.000 Doğu Türkistanlı tutuklanmıştır ve tutuklananların akıbetlerinden herhangi bir haber alınamamıştır.³⁷⁶ ÇKP yönetiminin protestoculara karşı sergilediği tavır ve uluslararası kamuoyuna verdiği tutarsız beyanatlar sözde Uygur terör tehdidi gerçekliğini tartışmalı hale getirmiştir. ÇKP’nin sergilediği orantısız güç başta Urumçi olmak üzere Doğu Türkistan’ın birçok şehrinde gerginliğin artmasına neden olmuştur. Artan ve dinmeyen gerginlik ÇKP yönetiminin sert tedbirler almasına yol açmış, dahası 2016 sonrası sözde “eğitim”³⁷⁷ gerçekte ise “ÇKP yönetimine tam sadakat” hedefi güden “eğitim kampları” sürecinin başlangıcına yol açmıştır.

5 Temmuz 2009 Urumçi olaylarından sonra ve bilhassa sözde eğitim kamplarının açılmaya başladığı 2016 yılına kadar Doğu Türkistan’dan başta Türkiye’ye gelenler olmuşsa da bunlar daha ziyade bireysel ve kısıtlı sayıda ailelerden müteşekkil göçler olmuştur. Toplu ve resmî makamlar vasıtasıyla gerçekleşmemiş olan bu göçlerle ilgili henüz derli toplu ilmi çalışmalar yapılmamıştır. Zikredilen bu dönemdeki göçleri hem Doğu Türkistan’dan hem de farklı ülkelere Türkiye’ye gelenler oluşturmuştur.

Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye son dönemlerde gelenleri, bilhassa Pa-

³⁷⁴ http://news.xinhuanet.com/english/2009-07/09/content_11681745.htm/, E.T. 25 Eylül 2013; http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090714_chinaturkey.shtml/25.9.2013; <http://www.mfa.gov.tr/no115-06-Temmuz-2009-sincan-uygur-ozerk-bolgesinin-baskentiurumcide-meydana-gelen-olaylar-hk.tr.mfa/>, E.T. 25 Eylül 2013.

³⁷⁵ <http://176.9.17.140/en/news/kazakh-foreign-ministry-above-1000-kazakh-citizens-leavexinjiang-due-riots/>, E.T. 25 Eylül 2013; <http://dunya.milliyet.com.tr/rusya--sincan-uygur-ozerk-bolgesindeki-olaylar-cin-in-icisleri/dunya/dunya-detay/>, E.T. 8 Temmuz 2009; /1115424/default.htm/, E.T. 25 Eylül 2013; <http://www.mea.gov.lk/index.php/en/media/news-archives/2025-recent-riots-in-xinjiangregion-china/>, E.T. 25 Eylül 2013.

³⁷⁶ <http://report2010.amnesty.org/>, E.T. 25 Eylül 2013, s. 21-25; <http://www.hrw.org/en/node/79301/>, E.T. 25 Eylül 2013; UHRP, agm., s. 42-52.

³⁷⁷ Sözde eğitim kampları ile alakalı bilgi için bk. “Çin’in Doğu Türkistan’da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı”, <http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

kistan,³⁷⁸ Malezya,³⁷⁹ Tayland,³⁸⁰ Mısır³⁸¹ ve Suudi Arabistan³⁸²'dan olmak üzere, bölgede yaşanan sıkıntılar sonrası çıkabilenler oluşturmaktadır. Bu türden göç edenlerin kullandığı bir başka yöntem de okumak gayesiyle başta Pakistan, Malezya, Endonezya ve Mısır'a gidenlerin, ikinci aşamada Türkiye'ye gelme çabasıdır.

³⁷⁸ Pakistan, 5 Temmuz sonrası süreçte “sözde militanlarla” mücadele konusunda Çin’e destek verdiğini açıklamıştır. Bu yeni durum Pakistan’da yaşamakta olan Uygurların Çin’e iade edilmelerini gündeme getirmiş, bu korku sebebiyle Uygur Türkleri üçüncü ülkelere göç etmeye başlamıştır. Bk. “Pakistan Uygur Türkler ile mücadelesinde Çin’e destek verdi”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pakistan-uygur-turkler-ile-mucadelesinde-cin-e-destek-verdi-18840140/>, E.T. 5 Haziran 2020; <https://www.dunyabulteni.net/asya/pakistan-bes-uyguru-cine-teslim-etti-h170460.html/>, E.T. 5 Haziran 2020.

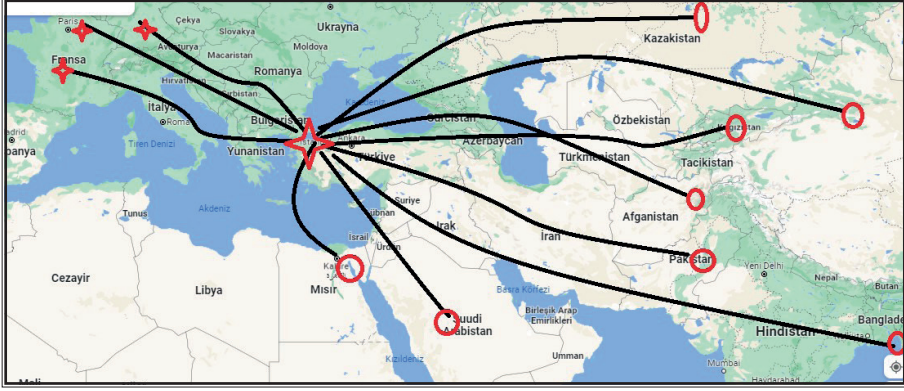
³⁷⁹ https://www.yeniasya.com.tr/dunya/malezya-dogu-turkistanli-11-kisiyi-turkiye-ye-gonderdi_475494/5.6.2020.

³⁸⁰ Doğu Türkistan’dan çıkıp Tayland’a sığınan ama Çin’e iade edilme korkusu yaşayan Uygurların ilk kafilesi, Dışişleri Bakanlığının girişimleri ile 30 Haziran 2015 tarihinde Türkiye’ye getirilmiştir. Mart 2014’ten itibaren Tayland’da tutuklu bulunan Uygurlardan 173 kişi Kayseri’ye getirilmiştir. Bk. “Tayland’daki Uygurlar Türkiye’ye getirildi”, <https://www.dunyabulteni.net/guncel/taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/>, E.T. 31 Mayıs 2020. Tayland’da bulunan Uygurların 300 civarında olduğuna dair de bilgiler bulunmakta olup bu kişilerden basına yansıdığı kadarıyla 90 ila 115 kişinin de Çin’e iade edildiği bilgisi yer almaktadır. Bk. “Tayland, 90 Uygur’u Çin’e iade etti”, <https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

³⁸¹ Doğu Türkistan’dan çıkarak Mısır’a sığınan Uygurların Çinli yetkililer tarafından Mısır’da sorgulanmasına izin verildiği, bu yüzden binlerce Uygur’un ya Çin’e iade edildiği ya da kaçabilenlerin Türkiye’ye geldiğine dair basında birkaç haber çıkmıştır. Bilhassa okumak amacıyla Mısır gibi ülkelere giden Doğu Türkistanlı öğrencilerin iade edilme riski karşısında Türkiye’ye geldiği ve birçok farklı üniversiteye yerleştirildiği de bilinmektedir. Bk. Gülsüm Alan, “Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?”, <https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasına-goz-mu-yumuyor/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

³⁸² Çin yönetiminin S. Arabistan gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi, Doğu Türkistanlıları zor durumda bırakmıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan’da yaşayan Uygurlar, Çin’e geri gönderilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bk. <https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

Görsel 7: 2000 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Doğu Türkistanlıların Geldiği Ülkeler

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

Son dönemlerde ya aile ya da bireysel olarak gerçekleşen göçlerin bölgede her geçen gün artan dinî baskılar ve ağır insan hakları ihlalleri dolayısıyla vuku bulduğu bilinmektedir. Çocuklarını okumak gayesiyle yurt dışına gönderen Doğu Türkistanlı ailelerin, 2016 sonrasında Çin'in eğitim amaçlı Doğu Türkistan dışında bulunan çocuklar da dahil yurt dışına çıkanların ülkeye geri çağırılması ile sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Yurt dışında yaşayan veya okuyan Uygurların geriye dönmeleri halinde sözde eğitim kamplarına veya hapse atılma riskleri Doğu Türkistan toplumunu tedirgin etmiş, dönmeyenlerin ailelerini sıkıntılı bir süreçle karşı karşıya bırakmıştır.

Doğu Türkistan'da bilhassa ekser çoğunluğu Müslüman olan ülkelere göç edenler veya çocukları yurt dışında eğitim amaçlı veya başka bir sebebe istinaden bulunanlar aileleri ile birlikte sıkı takibe alınmış, geri dönmeyenler yaşadıkları ülkelerdeki Çin elçilik veya konsolosluklarına gidememeye başlamıştır. Bu durum ülkemizde yaşamakta olan Doğu Türkistanlıların pasaport süresi dolanlarının, evlenme akti gerçekleştirmek isteyenlerinin veya velayet işlemleri ihtiyacı olanların problemlerini çözmenin zorlaştığı bir süreç ortaya çıkarmıştır. Çin'e dönemeyen veya resmî iş ve işlemlerini yapmak üzere müracaat edemeyen Doğu Türkistanlılar zaman içerisinde "vatansız" kalma tehlikesiyle karşılaşmaya başlamıştır. Bu durumda olan Doğu Türkistanlılar, kimlik alabilmek gayesiyle Türkiye'den de ayrılarak başta AB ülkeleri ve Kanada'ya göç etmeye başlamıştır.

Görsel 8: Günümüzde İstanbul'da Doğu Türkistanlıların Yaşadığı İlçe ve Bölgeler

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

1949 sonrası Türkiye'ye yerleşen Doğu Türkistanlılar bugün itibariyle tahminen 60-70.000 civarında olup, genelde Kocamustafapaşa/Fatih, Zeytinburnu, Sefaköy, Küçükçekmece, Selimpaşa, Beylikdüzü ve Sultanbeyli olmak üzere İstanbul'un farklı ilçe ve semtlerinde dağınık olarak yaşamaktadır. Bilhassa Suriye iç savaşı akabinde ülkemize gelenler ise daha ziyade Kayseri başta olmak üzere Konya'da, ticaretle uğraşanların ise daha ziyade mermer maden ocaklarında Çince bilmeleri hasebiyle Afyon, Burdur, Bilecik, Kütahya ve Eskişehir'de yaşamaktadır. Ayrıca Türkiye'de hangi il ve ilçede kaç Uygur ailesinin yaşadığına dair resmî veriler bulunmamaktadır. 2009 sonrası gelenler bir şekilde hemşerilik ve akrabalık ilişkileri dolayısıyla tanıdık kişi ve ailelere yakın oturmaktadır. Bu türden kişiler sıkıntılarının çözümü noktasında da başta tanıdıkları olmak üzere Doğu Türkistanlılar tarafından kurulan STK'lar üzerinden problemlerini çözmeye çalışmaktadır.

Her geçen gün sayılarının arttığı gözlenen Doğu Türkistanlı aileler, işe ve ibadelerini daha ziyade, çalışma izni olan tanıdıkları üzerinden açtıkları lokanta veya küçük ticari işletmeler vasıtasıyla sağlamaktadır. Maddi durumu yeterli olmayanlara ise ya Doğu Türkistan ile ilgili STK'lar ya da ülkemizde faaliyet gösteren yerli vakıf ve dernekler sahip çıkma gayretindedir.

2003 yılında AK Parti iktidarı ile STK'laşma hususunda biraz daha rahat hareket eden Doğu Türkistanlılar, her ne kadar hukuki düzenlemelerde bir ayrıcalık kazanamamışlar da kurdukları STK'lar ile hem Uygurların sıkıntılarının giderilmesine hem de Doğu Türkistan'da yaşananların kamuoyu tarafından bilinmesine gayret etmektedir. Bugün itibariyle 50'ye yakın Doğu

Türkistan ile alakalı vakıf ve derneğin olduğu Türkiye’de ayrıca Türkistan Press gibi internet sitesi ile İstiklal ve Türkistan TV gibi internet yayını yapan TV kanalları bulunmaktadır.

1.8.4. Çözüm Önerileri

Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye göçlerin dört dalga halinde gerçekleştiği söylenebilir. Birinci dalga; Çin Cumhuriyeti (1911-1949) yönetimi devrinde Doğu Türkistan’ın Barköl, Kumul ve Altay bölgelerindeki Kazaklarının Türkiye’de sonuçlanan göçü. 1935 yılında başlayan bu göç Tibet, Hindistan ve Pakistan Türkiye hattında 1952’de sonuçlanmıştır. Bu göç aynı zamanda 1949 Büyük Göçü ile birlikte tamamlanmıştır. İkinci dalga; 1949 Mao Ze-don liderliğindeki Halk Kurtuluş Örgütü’nün işgalinden hemen önce başlamış ve 1935 göçü ile Pakistan’da birleşerek 1952 yılı itibariyle Türkiye’ye yerleşimler başlamıştır. Üçüncü göç dalgası; Afganistan’da yaşayan ve 1965 yılında Türkiye’ye getirilen Doğu Türkistanlılardan müteşekkildir. Dördüncü göç dalgası ise 1970’ten günümüze kadar ferdi veya Tayland’dan olduğu gibi diplomatik ilişkilerle getirilen göçmenlerden oluşmaktadır.

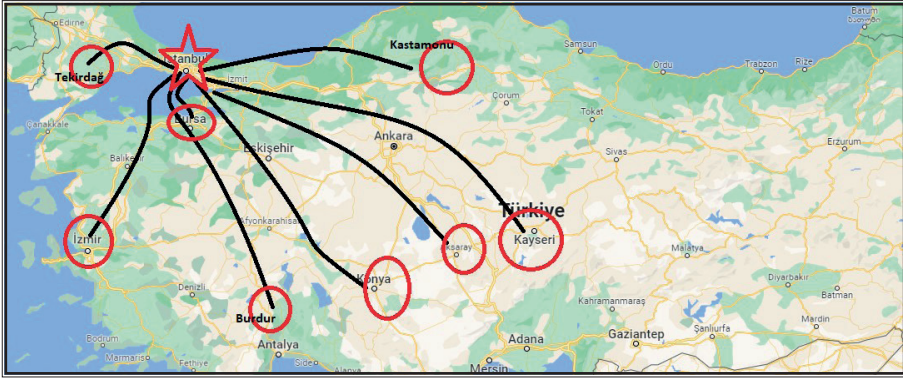
1952 yılından itibaren peyderpey Türkiye’ye getirtilen Doğu Türkistanlılar İstanbul başta olmak üzere Kayseri, Manisa, Niğde, Konya gibi şehirlere yerleştirilmiştir. Gelen ilk Doğu Türkistanlıların günümüzdeki 3. kuşak nesli kendilerini sosyal hayata adapte eden ve işlerini düzene koyan ailelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte bilhassa 1990 sonrası Türkiye’ye gelenler ise eğitimden çalışmaya, sosyal güvenlikten sağlık giderlerinin karşılanmasına birçok zorluk yaşamaktadır. Bilhassa son dönemde gelen Doğu Türkistanlı göçmenler, hukuki düzenlemelerin yetersizliği, ekonomik durumlarının bozulması ve Çin yönetimin baskı, tehdit ve şantajları (çalışma izinlerinin almasındaki zorluklar, birçok göçmenin sosyal güvencelerinin olmaması, sağlık giderlerin karşılanmasındaki zorluklar, vatandaşlık iş ve işlemlerindeki sürenin uzunluğu ve belirsizlikler, eğitim ihtiyacının karşılanmasındaki sıkıntılar, Çin temsilciliklerindeki birçok resmî işlemin yapılamaması veya yapılırken çıkarılan zorluklar yanında elçilik veya konsolosluk binalarına girmekten korkan hale getirilen insanlar..) gibi sebepler yüzünden travma geçiren bir toplum haline dönüşmektedir. Bu durumun ortadan kaldırılması adına ivedilikle atılması gereken ilk adım 1952 ve 1965 yıllarındaki “iskânlı göçmen” siyasetine tekrar dönülmesi olmalıdır.

Doğu Türkistan’da yaşanan onca insan hakları ihlalleri, dinî ve ırkî aşagılama ve baskılar ya bireysel ya aileler ya da kabileler halinde dünyanın farklı ülkelerine göçlerin yaşanmasını tetiklemektedir. Yapılan özel görüşmelerde Doğu Türkistan’da hayatın normalleşmesi ile ülkelere dönme arzusunda olanların sayısı hatırı sayılır derecede fazladır. Meselenin Doğu Türkistan’da çözülmemesi veya bölgedeki gündelik hayatın stabil bir hale getirilmemesi

bölgeden göç hareketlerinin devam edebileceğini göstermektedir. Göçmenlerin sayı itibariyle sağlıklı ve koordine edilemeden her geçen gün artması birçok sosyal, ekonomik ve hukuki problemler ortaya çıkarmaktadır. İkamet ve vatandaşlık hakkı kazanamadan hayata tutunma mücadelesi verenlerin sosyal güvencelerindeki eksiklik, eğitim çağına gelmiş çocukların bir nevi merdiven altı oluşumların eline düşmesi, kayıtsız ve kontrolü zor bir toplum ortaya çıkarmaktadır.

Genel hatlarıyla ele aldığımız Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye yapılan göçler konusu insani, sosyal, ekonomik, psikolojik ve uluslararası siyasi ilişkiler yönleriyle birlikte değerlendirilmeye ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Göç ve göçmenlerle alakalı alınacak kararların ise kağıt üzerinde kalmadan hayata geçirilmesi de büyük önem taşımaktadır. 2017 sonrası her ne kadar Doğu Türkistan'dan çıkışlar sınırlandırılmış olsa da halen daha ferdi olarak yapılan göçler devam etmektedir. Yakın gelecekte, şayet uluslararası devlet ve teşkilatların Doğu Türkistan meselesini çözüme kavuşturamamaları durumunda, yeni ve kitlesel göç dalgaları yaşanacaktır.

Görsel 9: Günümüzde Türkiye'de Doğu Türkistanlıların Yaşadığı Şehirler

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

Bu bağlamda sistemli bir iskân siyasetine ilave olarak, hukuki süreçlerin belirgin hale getirilmesi (vatandaşlık veya ikamet iş ve işlemlerine dair), sağlık ve eğitim hizmetlerine diğer göçmen grupları gibi ulaşım eşitliği, iase ve ibadelerin karşılanması noktasında çalışma veya iş yeri açmada kolaylıklar sağlanması gelecekte sağlıklı bir Doğu Türkistan toplumu görme adına en önemli ihtiyaçlar olarak durmaktadır.

Son olarak insanların doğup büyüdükları, mal-mülk ve akrabalarını bırakıp çıktıkları vatanlarına bir daha dönme imkânlarının olup olmadığını

bilmeden, zorlu olduğu kadar tehlikeli de olan yolculukları göze alma sebepleri irdelenmeli ve konunun yerinde çözümü noktasında ivedilikle adımlar atılmalıdır. Doğu Türkistan göçmenleri meselesi ivedilikle sistemli bir iskân siyaseti ve hızlı hukuki adımlar ile çözülmelidir. Bu yapılmadığı takdirde Türkiye'deki Doğu Türkistan toplumu arasında görölmeye başlayan; psikolojik problemler, hayattan bir beklentisi olmayan genç ve yetişkinler, işsiz ve eğitimden mahrum insan grupları, gasp ve darp vakaları gibi adi suçlar, uyuşturucu madde kullanımı ve satışı, kadın ticareti gibi vakalarla karşılaşmaktadır. Hukuki statü problemi ve işsiz insanlar başkasının eline bakan, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanamayan, iâşe ve ibadeleri konusunda muhtaç bir durum ortaya çıkarmaya başlamış durumdadır. Bu türden nahoş durumlar önümüzdeki süreçte suç işleme potansiyeli olan ve başkasının eline bakan bir toplum ortaya çıkarma ihtimali barındırmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030.18.01/128.19.6.

Sürelî Yayınlar

Milliyet

Son Telgraf

Telif ve Tetkik

Alptekin, Erkin, **Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı**, Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri 1992.

Alptekin, İsa Yusuf, **Doğu Türkistan Davası**, Marifet Yay., İstanbul 1981.

Alptekin, İsa Yusuf, **Esir Doğu Türkistan İçin-1, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980**, Yay. Haz. Ömer Kul, Ankara 2007.

Alptekin, İsa Yusuf, **Esir Doğu Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980**, Yay. Haz. Ömer Kul, Ankara 2007.

Altay, H., **Anayurt'tan Anadolu'ya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Anat, Hacı Yakup, **Hayatım ve Mücadelem**, Haz. Soner Yalçın, Ankara 2003.

Bakır, Abdullah, **Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra**, İstanbul 2005.

Barnett, A. D., **China on the Eve of the Communist Takeover**, London 1963.

Başaran, Mustafa, **Doğu Türkistan İstiklâl Kahramanı Osman Batur İslamoğlu (1899-1951)**, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1972.

Boorman, H. L. & Howard, R., **Biographical Dictionary of Republican China**, C III-IV, New York 1967.

Buğra, Mehmet Emin, **Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, İstanbul 1952.

Buğra, Mehmet Emin, **Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti**, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1954.

Buğra, Mehmet Emin, **Şarkî Türkistan Tarihi**, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987.

Canaltay, Delilhan, **Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler**, Çev. ve Haz. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019.

Çandarlıoğlu, G., **Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur**, İstanbul 2006.

Fedyshyn, O. S., "Soviet Retreat in Xin-jiang", **American Slavonic and East European Review**, C XVI, No: 2, April 1957, s. 127-145.

Forbes, A. D., **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)**, Çev. E. Can, Münih 1990.

Gayretullah, Hızırбек, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", **Millî Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına**, DTGD Yay., Nisan 2001, s. 6-21.

Gayretullah, Hızırбек, **Altaylar'da Kanlı Günler**, İstanbul 1977.

Gayretullah, Hızırбек, **Uzaklara Balam**, İstanbul 2009.

Göde, Kemal, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S 71, Kasım 1992, s. 43-49.

Hayit, Baymirza, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, TTKY, Ankara 1995.

İzgi, Özkani, "Kao-Chang (Turfan) Uygurları", **Tarihte Türk Devletleri**, C I, AÜ Rektörlüğü Yay., Ankara 1987, s. 235-244.

Jefferson, R., "1949-2007 Kazakistan ve Çin'de Osman Batur Mirası", **Uluslararası Osman Batur'u Anma Günü**, (basılmamış bildiri), DTGD, 3 Mayıs 2008, s. 1-3.

Kaflı, Kadircan, **Türkiye'ye Göçler**, İstanbul 1966.

Kesici, A. K., “Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I-II”, **TDATD**, S 195, Mart 2003, s. 17-22.

Kul, Ömer, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)**, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Kul, Ömer, “Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)”, **Türkiyat Mecmuası**, C 23, Güz 2013, s. 65-98.

Kul, Ömer-Tuncer, Tekin, “XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler”, **Türk Dünyasında Sürgün ve Göç**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 2015, s. 193-231.

Kurban, İklil, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949**, TTK Yay., Ankara 1992.

Lias, G., **Kazak Exodus**, London 1956.

M. J. Clark, “How the Kazakhs Fled to Freed”, **National Geographical Magazine**, C CVI, No: 5, Kasım 1954.

Moseley, G., **A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou**, Cambridge 1966.

Muslem Unrest in China, The Union Press, Hong Kong 1958.

Petrov, V. I., **Myatejnoe serdtse Azii, sintszyan kratkaya istoriya narodnih dvijeniya i vospominaniya**, Moskova 2003.

Polat Kadirî, **(Ülke Tarihi) Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)**, (Yay. Haz. Ömer Kul), Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

Selvi, Z., Teyci, M., Kara, A., **Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan**, İstanbul 1996.

Tuncer, Tekin, “Doğu Türkistan Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri”, **20. Yüzyılda Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri**, Pegem Akademi Yay., Ankara 2021, s. 521-568.

Tuncer, Tekin, “Bir Halk Kahramanı Osman Batur”, **II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TUKAS 2015)**, Saraybosna 2015, s. 584-599.

Tuncer, Tekin, “Türkiye’de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Kurduğu Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Faaliyetleri: Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Örneği”, **History Studies**, C 10, s. 5, 205-221.

Tuncer, Tekin, “Immigration from Eastern Turkestan to Turkey in 1961”, **Emigrants Muhacir from Xinjiang to Middle East During 1940-60s**, Nihon Root Printing Publishing Co., Ltd., Tokyo 2019, s. 115-155.

Tuncer, Tekin, “Tarihsel Süreçte Doğu Türkistan’dan Uygur Göçü”, **Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatanlara**, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 227-254.

Türkdoğan, Orhan, **Salihli’de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri**, Ankara, (t.y.).

Türkistan Şehitleri, DTGC Yay., İstanbul 1969.

Yesevî, İsmetullah, “Altın Efsane Osman Batur”, **Yesevî**, No 176, Ağustos 2008, s. 24-26.

Yüksel, F. A., “Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Y. Kemal Beyatlı”, **Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi**, S 296, Ağustos 2011, s. 17-24.

“Doğu Türkistan’dan Kanlı Göçler”, **Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi**, Yıl 2, S 7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s. 1-16.

İnternet

“Çin’in Doğu Türkistan’da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı”, <http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

“Pakistan Uygur Türkler ile mücadelesinde Çin’e destek verdi”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pakistan-uygur-turkler-ile-mucadelesinde-cin-e-destek-verdi-18840140/5.6.2020>; <https://www.dunyabulteni.net/asya/pakistan-bes-uyguru-cine-teslim-etti-h170460.html>, E.T. 5 Haziran 2020.

“Tayland, 90 Uygur’u Çin’e iade etti”, <https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

“Tayland’daki Uygurlar Türkiye’ye getirildi”, <https://www.dunyabulteni.net/guncel/taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

Alan, Gülsüm, “Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?”, <https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasına-göz-mu-yumuyor/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

<http://176.9.17.140/en/news/kazakh-foreign-ministry-above-1000-kazakh-citizens-leavexinjiang-due-riots/>, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://archive.is/J0Ev/>, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://archive.is/yGqN/25.9.2013>; <http://www.ntvmsnbc.com/id/24981949/>, E.T. 25 Eylül 2013. <http://bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icinbm-heyetine-kapilarini-acsin/>, E.T. 25 Eylül 2013.

http://cnreviews.com/life/news-issues/untrue-uighurexecution-reports-the-onion-mocks-china_20090721.html/, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://dunya.milliyet.com.tr/rusya--sincan-uygur-ozerk-bolgesindeki-olaylar-cin-in-icisleri/dunya/dunyadetay/08.07.2009/1115424/default.htm/>, E.T. 25 Eylül 2013.

http://haber.gazetevatan.com/Herkes_kakti_bir_ben_kaldim/247991/1/gundem/25.9.2013.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8137432.stm/>, E.T. 24 Eylül 2013.

http://news.xinhuanet.com/english/2009-07/09/content_11681745.htm/, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://report2010.amnesty.org/>, E.T. 25 Eylül 2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090710_china_curfew.shtml, E.T. 24 Eylül 2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090713_xinjiangviolence.shtml, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090714_chinaturkey.shtml, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://www.hrw.org/en/node/79301>, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://www.mea.gov.lk/index.php/en/media/news-archive/2025-recent-riots-in-xinjiangregion-china/>, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://www.mfa.gov.tr/nol15-06-temmuz-2009-sincan-uygur-ozerk-bolgesinin-baskentiurumcide-meydana-gelen-olaylar-hk.tr.mfa/>, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1115699/>, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepk%20yagiyor/>, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/07/10/olu_sayisi_1000in_uzerinde/, E.T. 24 Eylül 2013.

http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/July_2009_%C3%9Cr%C3%BCmqi_riots/, E.T. 25 Eylül 2013.

<http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/uygura-gozdagi-11.07.2009-197346/>, E.T. 24 Eylül 2013.

<https://doc.es.amnesty.org/cgibin/ai/BRSCGI/JUSTICE%20JUSTICE%E2%80%9D%20THE%20JULY%202009%20PROTESTS?CMD=VEROBJ&MLKOB=28970424646/>, E.T. 24 Eylül 2013.

<https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

<https://www.doguturkistander.org/2015/07/13/tayland-115-dogu-turkistanliyi-cine-iade-etti/>, E.T. 31 Mayıs 2020.

https://www.yeniasya.com.tr/dunya/malezya-dogu-turkistanli-11-kisiyi-turkiye-ye-gonderdi_475494/, E.T. 6 Haziran 2020.

1.9. GÖÇMEN VE MÜLTECİLER TÜRKİYE YARDIM BİRLİĞİNİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ*

1.9.1. 1950-51 Göçünün Başlaması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Balkan ülkelerinde komünist rejimlerin kurulması, bölgedeki Sovyet nüfuzunu artırmış, bu dönemde Bulgaristan'ın uyguladığı politikalar, Moskova'nın çıkarları doğrultusunda gelişmişti. Sovyet Rusya, Bulgaristan'a azınlıklara uygulayacağı komünist yaklaşım konusunda rehberlik etmiş, 1948'de Yugoslavya'nın Sovyetler'den uzaklaşmasıyla Balkanlar'da güç kaybına uğrayan Sovyetler, Kore Savaşı'nın başlamasından bir ay sonra Bulgaristan'ın 250 bin Türk'ü göçe zorlamasını sağlamıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Batı'ya yakınlaşan Türkiye'yi ekonomik ve siyasi açıdan zor durumda bırakmaya çalışan Sovyetler Birliği, azınlıklar konusunu siyasi bir mücadele aracı olarak kullanmıştır.³⁸³

Bulgaristan yönetimi halktan ağır vergiler alarak, çoğunluğu köylü olan Türklerin ürünlerinin büyük bölümünü devlete aktarmış, Türkleri ağır işlerde çalıştırarak askerliklerini yapmaya mecbur bırakmıştır. 1947 yılından itibaren Türk azınlığın ileri gelenleri ve aydınları sorgusuz sualsiz tutuklanmaya başlanmış; Türk öğretmen, din adamı, esnaf ve sanatkâr hatta okul çocuklarının Marksist-Leninist teorilerin aşılandığı toplantılara çağırılması, Bulgaristan Türklerini tedirgin etmiştir. 1949'dan sonra Türklerin ellerinden tarlalarının alınarak kooperatif birliklerinin kurulması kararının alınması, huzursuzluklarını iyice artırmış, millî kültür ve benliklerini kaybetme tehlikesi, onların göç etme düşüncelerini pekiştirmiştir.³⁸⁴ Buna ilaveten 1946'da

* Prof. Dr. Yasemin DOĞANER. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. ydoganer@hacettepe.edu.tr

³⁸³ Yavuz Sezer, **Demokrat Parti'nin İlk İktidar Yıllarında Balkan Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 82.

³⁸⁴ İbrahim Kamil, "Komünizm Döneminde Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı**, 2. C, Çağ-

Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi, 2.116 Türk okulunun kapatılması, Türkçe eğitim-öğretimin ve Türkçe gazete, dergi ve kitapların basımı ve yayınının adım adım yasaklanması göçe etki eden faktörler arasındadır.³⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'ın vatandaşlarına yurt dışına çıkış izni vermek istemeyişi göç miktarını azaltmış, ancak Bulgaristan bu politikayı 1950'nin başlarında terk ederek Türk azınlığa çıkış vizesi vermeye başlamıştır. Bulgar Hükûmeti 10 Ağustos 1950'de Türkiye'ye bir nota vererek, Türkiye ile Bulgaristan arasında 1925 yılında yapılan Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi'ni uyguladığını, Bulgaristan'daki 250 bin Türk'ün Bulgaristan'dan ayrılmak için müracaat ettiğini, bu çerçevede 54.028 kişiye pasaport verdiğini, Türk makamlarının yaptığı zararlı propaganda nedeniyle hasat mevsiminde Türk ahalinin işlerini terk ettiğini iddia etmiş ve Ankara Hükûmetinin üç ay içinde 250 bin Türk'e giriş vizesi vermesini istemiştir.³⁸⁶

Diplomatik nezaket kurallarını çiğneyerek kaleme alınmış olan Bulgar notası, iki ülke arasında gerginlik yaratmış; bundan sonra karşılıklı nota düellosu yaşanmıştır. Yılda 25-30 bin civarında göçmen almayı planlayan Türkiye'nin bunun on katını üç ayda almaya zorlanması, bu konuda hazırlıksız olan devlet için oldukça zordu. Türk Dışişleri Bakanı 7 Ocak 1950'de TBMM'de yaptığı açıklamada *"Bu kadar yüksek sayıda insan kitlesinin üç ay gibi kısa bir zamanda, tek taraflı bir kararla bir memleketten diğer bir memlekete naklini istemek, milletlerarası kaidelere, insan haklarına ve nihayet Bulgaristan'ın bize karşı ahdi vaziyetine tamamiyle mugayir olduğu için böyle bir talebi elbette kabul edemezdik ve etmedik"* diyerek tepkisini dile getirmiş ancak gelen göçmen sayısı her geçen ay artmıştır.³⁸⁷

Yasalara göre yalnız Türk soyundan olanlar Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilirken, Bulgaristan bazı vizesiz kimseler ve çingeneleri de göçmenlerin arasına sokmuş, bunların geri alınmasının Bulgar Hükûmeti tarafından kabul edilmemesi üzerine Türkiye 7 Ekim 1950'de sınırını kapatmış, Bulgar makamlarının bu kişileri geri almayı taahhüt etmesiyle 2 Aralık 1950'de sınır yeniden açılmış ve göçmenler yeniden gelmeye başlamıştır.

1950 yılı başından sınırın ilk kapatıldığı 6 Kasım'a kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye 30.788 göçmen gelmiş ve hepsi serbest göçmen vizesiyle ülkeye giriş yapmıştır.³⁸⁸ 8 Kasım 1950'de Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin du-

daş Balkanlar, Ed.: Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2013, s. 568.

³⁸⁵ M. Türker Acaroğlu, "Bulgaristan Türklerinin Dünü Bugünü Yarını", **X. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım**, TTK, Ankara 1993, s. 1497.

³⁸⁶ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, Bilgi Yay., 1. Baskı, İstanbul 1986, s. 222.

³⁸⁷ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1951.

³⁸⁸ 1950 Nisan yayında Türk Hükûmeti göçmenler konusunda bir karar alarak, 1 Ocak

rumları ve barındırılması hakkında Bakanlar Kurulunca karar alınmıştır.³⁸⁹ Sınırın açıldığı 3 Aralık 1950'den 31 Aralık 1950'ye kadar 21.143 göçmen gelmiş ve bu yıl içinde gelenlerin sayısı 51.951 kişiyi bulmuştur. 1951 yılının ilk aylarında günde 700-800 kişi gelirken, hasat mevsimi yaklaşıncı bu sayı azalmış, eylül ayına gelindiğinde ise 3.000 civarına ulaşmıştır. 8 Kasım 1951'de sınır yeniden kapatılınca bu tarihten sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen gelmemiştir. 1950-1951 tehciri sırasında 37.351 aile halinde 154.393 göçmen Türkiye'ye gelmiştir.³⁹⁰ Çoğunluğu çiftçilerden oluşan göçmenlerden büyük bir kısmı çalışabilecek durumdadır.³⁹¹

Türkiye'nin iskân siyasetinde 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Yasası esas alınmakla birlikte çeşitli gereksinimlerle bu yasa da pek çok değişiklik yapılmış, yeni yasa ve düzenlemeler yürürlüğe konulmuştur. Bu değişikliklerle iskân mevzuatı iyileştirilmiş, yıllar içinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin iskânı sağlanmıştır. Ayrıca iskân edilen insanların zamanla değişen talep ve ihtiyaçlarının karşılanması için 2510 sayılı kanuna ek on beş nizamname ve genelge yayınlanmıştır.³⁹²

1.9.2. Göçmen ve Mülteciler Yardım Birliğinin Kuruluşu

Bulgaristan'dan gelen göçmenlere yardım etmek üzere kurulan Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği, 18 Aralık 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın himayesinde TBMM Başkanı Refik Koraltan başkanlığında faaliyete geçmek üzere hazırlık çalışmalarını tamamlamıştır. Millî Komite, göçmenlerin yerleştirileceği 43 ilde aynı zamanda harekete geçecektir. Millî Komite üyeleri arasında İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, milletvekillerinden Dr.

1950'den itibaren Bulgaristan'dan gelen ve gelecek olan bütün göçmenlerin "iskanlı göçmen" kategorisine alınmasını sağlayarak, 2510 sayılı İskan Kanunu'nun 15. maddesinin 5098 sayılı Kanun'la değiştirilen 2. bendi uyarınca bunlara "serbest göçmen" değil "göçmen" vizesi verilmesini 16 Nisan 1951 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kabul etmiştir. Şimşir, *age.*, s. 225-226.

³⁸⁹ BCA, 30.18.1.1/124.83.7.

³⁹⁰ Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türkleri'nin Son Göç Hareketi (1950-1951)", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C 14, İstanbul, Ekim 1952-Temmuz 1953, s. 129-132.

³⁹¹ Ali Tanoğlu'nun bu göçmenlerden 113.361'i üzerinde yaptığı bir tasnife göre bunlardan 60.473'ü (%53.4) erkek, 52.888'i (%46.6) kadın; 52.462'si (%46.3) 0-15 yaşında, 34.860'ı (%30.8) 16-45 yaşında, 26.039'u (%22.9) 45 yaş üzerindedir. Çalışabilecek durumda olan 52.353'ü üzerinden yapılan tasnife göre de 36.374'ü (%68.8) çiftçi (hayvancı, tütüncü, bağcı, bahçıvan), kalanların büyük bir kısmı işçi ve zanaatkar (inşaat usta ve işçisi, mobilyacı, demirci, kalaycı, dokumacı, kunduracı, çarıkçı, saraç, saatçi, makinist, elektrikçi vs.); az bir kısmı da talebe, öğretmen, imam, müftü ve memurdur. Tanoğlu, *agm.*, s. 132.

³⁹² Ulvi Özgür, *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yıllarında Türkiye Göçleri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 86-87.

Ethem Vassaf, Enver Gürel, Nihat Reşat Belger, Nazlı Tılabar, Halide Edip Adıvar, Kazım Taşkent, İsmail Hakkı Akyüz, Selim Ragıp Emeç ile gazete sahiplerinden Sedat Simavi, Ahmet Emin Yalman ve Habip Edip Törehan bulunmaktadır.³⁹³

Vilayet binasında çalışmalarına başlayan Göçmen Yardım Komitesi her gün saat 9'dan 18'e kadar Kızılay makbuzuyla bağışları kabul edeceğini duyurmuştur.³⁹⁴ Vali ve Belediye Başkanı'nın yönetiminde yapılan toplantı sonucunda mesleki teşekküller için birer tali komite kurulmasına karar verilmiş ve Komite İstanbullulara şu beyannameyi yayınlamıştır.

“İnsan haklarının en azizlerinden olan tasarruf hakkından, evinden barkından mahrum edilerek hicrete mecbur edilen milletdaşlarımız kafieler halinde memleketimize gelmeye başlamışlardır. Türk yurdunun müşfik kucığına koşan bu muzdarip kafieleri milletimiz bağrına basmaktadır. Ankara'da Sayın Cumhurbaşkanımızın himayelerinde kurulan Türkiye Kızılay Göçmenlere Yardım Merkez Komitesine bağlı olmak üzere diğer vilayetlerde olduğu gibi, İstanbul'da da göçmenlere yardım komitesi kurulmuş ve çalışmaya başlamıştır. Bugüne kadar yurdun acı ve tatlı bütün davetlerinde ön safta yer almakla şereflenen İstanbullu hemşerilerimizi, bu büyük şefkat seferberliğinde vazifeye davet ediyoruz. Vilayet binasındaki komite her gün saat 9'dan 18'e kadar Kızılay makbuzuyla bağışları kabule başlamıştır. Belediye hudutlarındaki faaliyet yalnız vilayet merkezinde teksif edilmiştir. Mesleki zümrelere ait komiteler de kurulmaktadır. Bu komitelerin çalışmalarından başka evlerden toplanacak yardım için ayrı ilan yapılacaktır. Göçmenlere yardım mevzu etrafında vilayette kurulan komiteden başka herhangi bir teşekkülün hareketi, faaliyeti zayıflatacağı için tecviz edilmemektedir. Bir plan dahilinde toplanacak bütün yardımlar vilayetdeki komitede birleştirilecektir. Belediye hudutları dahilindeki ilçeler için ayrı komite kurulmayacaktır.”

21 Aralık 1950'de Ankara Kızılay merkezinde saat 11'de ilk toplantısını yapacağını duyuran Komite, “*muhacirlerin memlekete gelmesinden itibaren iâşe, sağlık, ikamet işleriyle meşgul olmak üzere ve onları müstahsil hale getirmek gibi devlete ait hizmetleri kolaylaştırmak maksadıyla bu teşebbüse girildiğini*” belirtmiştir. Hükûmetin iskân ve göçmen işlerinin memleket içinde hiçbir sarsıntıya yol açmadan başarılabilmesi için bu davayı bir mem-

³⁹³ Zafer, 19 Aralık 1950.

³⁹⁴ Aynı gazetedeki bir habere göre Hindistan Basın Ataşesi İstanbul Valisi'ni ziyaret ederek Başbakan Nehru tarafından Türk çocuklarına hediye edilen filin yakında İstanbul'a geleceğini haber vermiş, filin sergi sarayında göçmenlerin yararına seyrettirileceğini söylemiştir. Ayrıca Rum Patriği Athenegoras göçmenler için yardım olarak patrikhane adına 3000, kendi adına 500 lira vereceğini İstanbul Valisi'ne bildirmiştir. Bunlar birliğin kurulması arifesinde göçmenlere yapılan ilk yardımlardır. **Yeni İstanbul**, 20 Aralık 1950.

leket meselesi haline getirmeyi düşündüğü ve bu hizmeti milletin müşterek gayretiyle halletmeyi tercih ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Devlet Bakanlığınca Milletlerarası Mülteci Teşkilatına başvurularak İsviçre'den Genel Müdür Muavini Myer Cohen başkanlığında Teşkilat Sağlık Müdürü Dr. Coign ve Müşavir Maurice Lush'tan oluşan bir heyetin Ankara'ya geleceği belirtilmiştir.³⁹⁵

Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliğinin ilk toplantısı Celal Bayar'ın nutkuyla açılmış; TBMM Başkanı ve Başbakan'ın yanı sıra pek çok bakan, milletvekili, bürokrat, gazeteci ve tüccar bu toplantıda hazır bulunmuştur.³⁹⁶ Başkan Koraltan, merkez heyetinin teşekkülüne dair açıklama yaptığı konuşmasında *“Türk milleti ne zaman herhangi bir işe el koymuşsa hassasiyetle üzerinde durmuş ve başarmıştır. Bunu da ele alırken başarmak yolunda aynı imanla çalışacaktır.”* demiştir. Daha sonra göçmenlere yardım heyeti hakkında hazırlanan talimatname tasarısı okunmuş ve tasarı üzerinde müzakerelere başlanmıştır. Başbakan Menderes'in görüşlerini bildirmesinin ardından İstanbul Tüccar Derneği Başkanı İzzet Akosman söz alarak göçmenlere yardım komitesinin müstakil olmasını fakat Kızılay teşkilatından istifade etmesi gerektiğini söylemiş; Kocaeli Milletvekili Dr. Ethem Vassaf Akan, Başbakan Adnan Menderes ve *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman komitenin müstakil olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar da görüşlerini söyledikten sonra Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliğinin (GMTYB) hükmi şahsiyete sahip dernek olması, Kızılay ile iş birliği yapması, müstahdem ve bina masrafı yapılmaması için de Kızılay teşkilatından istifade etmesi ve milletlerarası bir durumda olması mevzuları üzerinde müzakereler yapılmıştır. Birliğin beyanname ve tüzüğü-

³⁹⁵ **Zafer**, 21 Aralık 1950.

³⁹⁶ Birliğin ilk toplantısında Başbakan Adnan Menderes, İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Ord.Prof. Hulki Erem, Merkez Bankası Genel Müdür Vekili Reşat Aksan, Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülge, İş Bankası Genel Müdürü Mecit Duruiz, Osmanlı Bankası Genel Müdürü Ph Garelli, Selanik Bankası Genel Müdürü N.G. de Lavernette St Maurice, Konya milletvekili Ziyat Ebüzziya, Bursa milletvekili *Son Posta* gazetesi başyazarı Selim Ragıp Emeç, Hatay milletvekili Celal Sait Siren, *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, İzmir milletvekili ve *Son Saat* gazetesi başyazarı Cihat Baban, İzmir milletvekili Halide Edip Adivar, İstanbul milletvekili Nazlı Tılabar, Dışişleri Bakanının eşi Behice Köprülü, Kars milletvekili Tezer Taşkıran, Kızılay onursal üyesi Safiye Hüseyin Elbi, *Zafer* gazetesi muharrirlerinden Adviye Fenik, Ankara Ticaret Odası Reisi Vehbi Koç, Manisa milletvekili Kazım Taşkent, Tüccar Mithat Nemli, İzzet Akosman, Vahram Gesar, Ferit Eczacıbaşı, Dr. Hadi Kiper, Kızılay Genel Başkanı İstanbul milletvekili Dr. Nihat Reşat Belger, İstanbul milletvekili Bedri Nedim Göknil, Kızılay Genel Başkan Vekili Ali Rana Tarhan, Kocaeli milletvekili Dr. Ethem Vassaf Akan, Balıkesir milletvekili Enver Güreli, Merkez Bankası İdare Meclisi Başkanı Kemal Zaim Sunel ve Tekirdağ milletvekili İsmail Hakkı Akyüz hazır bulunmuşlardır. **Zafer**, 22 Aralık 1950.

nü hazırlamak üzere 9 kişiden oluşan bir komisyon kurulmuştur.³⁹⁷ Tasarının tümü üzerindeki müzakereler sona erdikten sonra göçmenlere yardım derneğinin “Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği” adıyla faaliyete geçmesi kararlaştırılmıştır. Komisyon tarafından hazırlanan beyanname okunduktan sonra radyoda da yayınlanarak vatandaşlara duyurulmasına karar verilmiştir. Beyannamenin ayrıca 12 yabancı dilde radyoda yayınlanacağı ve Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla elçiliklere gönderileceği belirtilmiştir. Refik Koraltan’ın okuduğu, radyoda yayınlanan beyannamenin metni şu şekildedir:

Muhterem vatandaşlar, hür dünyanın hak koruyan insanları,

Bir müddettir milletler ve insanlar arasındaki münasebetleri normal mecralardan uzaklaştıran dünya hal ve şartlarının yarattığı, yeni bir durum karşısında bulunuyoruz. Yüzbinlerce insan asırlardır bağlı bulundukları topraklardan ve köklerden kopuyor, bütün mal ve mülklerini terk ve göç etmek zorunda kalıyorlar.

Dünya durumunun ıstırabını şöyle bir şekilde çekenler Türk kardeşlerimizdir. Osmanlı İmparatorluğu kısım kısım tasfiye geçirirken can ve mallarını yeni kurulan hükûmetlere ahitnamelerle emanet bıraktığımız insanlardır. Bu itibarla yeni durumun doğurduğu acıya en yakından Türk milleti maruzdur. Fakat aynı zamanda bu acı bütün insanlığındır. Çünkü gelişen vaziyet insanlığın en mukaddes tuttuğu haklarla alakalıdır.

Göç eden kardeşlerimizi yaşatmak ve kendilerini hürriyete ve diğer insanca nimetlere kavuşturmak için Türk milleti elinden gelen her fedakârlığı yapmaktan geri kalmayacaktır. Fakat ne çare ki bu fedakârlık maddi takatle mukayyettir. Uzun yıllardan beri totaliterliğin tehdidine karşı yüzbinlerce evladını silah altında tutarak kendi şeref ve bekasına ve aynı zamanda hür dünyanın varlığına bekçilik eden Türk milletinin bu yeni durumu karşılamak bakımından maddi kudreti ister istemez mahduttur.

Yurdumuza gelen kardeşlerimizin imdadına yetişmeye çalışmak vazifesiyle Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliğimiz kurulmuştur. Biz yüzbinlerce temiz ve şerefli Türk’e kardeş elleri uzatmaya bütün vatandaşları davet ediyoruz. Aynı zamanda da hitabımız bütün insanlığadır. Bugün bizi bu şekilde, yarın başka bir milleti değişik bir tarzda mustarip edebilecek bu gibi durumlara karşı insanca tesanüdümüz tam olmalıdır. Eğer hür dünya alemini müşterek bir bünyenin bir uzvunu müteessir eden acıdan ıstırap duyduğunu fiili eserleriyle belli eder ve tesirli bir şekilde yardıma koşarsa, insanlık

³⁹⁷ Talimatname komisyonu, İstanbul Tüccar Derneği Başkanı İzzet Akosman, *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülge, İzmir milletvekili Cihat Baban, *Zafer* gazetesi muharriri Advie Fenik, Konya milletvekili Zıyyat Ebüzziya, Kızılay Genel Başkanı Nihat Reşat Belger ve İstanbul milletvekili Bedri Nedim Göknil’den oluşturulmuştur. *Zafer*, 22 Aralık 1950.

bünyesinin her türlü müsademelere karşı müşterek mukavemeti artar, hepimizin birden istikbale daha fazla huzurla bakmamıza imkan hasıl olur.

Birliğimiz, bütün Türkleri Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenlerinin imdadına koşmaya, bütün hür insanları bu vazife ve alakayı paylaşmaya davet eder.”³⁹⁸

1.9.3. Göçmenlere Yapılan Yardımlar (Aralık 1950-Nisan 1951)

Birliğin başkanlığına Refik Koraltan'ın seçilmesinin ardından toplanacak yardımlar ve faaliyet tarzı üzerinde görüşmeler yapılmış, İzzet Akosman Bulgaristan'dan gelecek göçmenlerin barındırılması ve müstahsil duruma getirilebilmesi için göçmen başına bin lira olmak üzere toplam 850 milyon lira toplanması gerektiğini söylemiştir. Dr. Ethem Vassaf Akan harici yardımlara önem verilmesinin elzem olduğunu ifade ederken, Koraltan da konuşmasında Türk milletinin daha mühim davaları büyük bir muvaffakiyetle başardığını söyleyerek, birliğe Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 2.500 kendisinin de 500 lira yardımda bulunduğunu belirtmiştir. Daha sonra söz alanlar yardımların ne şekilde yapılacağı hakkında görüş bildirmişler, yardım pulu çıkarılması, eğlence yerlerinden belirli miktarda yardım alınması, maç, konser ve müسابakalar düzenlenmesi teklifinde bulunmuşlardır. Ayrıca vilayetlerdeki yardım teşekküllerinin kurulan birliğe katılması kabul edilmiştir.³⁹⁹ Öte yandan

³⁹⁸ Zafer, 22 Aralık 1951, s. 1,4.

³⁹⁹ Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği Tüzüğü şu şekildedir:

Madde 1: Ankara'da Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği adı altında bir birlik kurulmuştur. Birliğin merkezi Kızılay Genel Merkez binasında hususi dairedir. Birlik Türkiye içinde ve dışında şubeler açabilir veya tüzüğünde belirtilen maksatlarla kurulmuş dernekleri şube olarak kabul edebileceği gibi yabancı memleketlerde mümasil dernek ve kurumlarla işbirliği yapabilir.

Madde 2: Birliğin mevzuu ve gayesi Türkiye'ye gelen göçmen ve mültecilere her türlü yardım yapılmasını yurt içinde ve dışında teşvik etmek, temin edilen yardımlardan göçmen ve mültecilerin faydalanmasını sağlamak için her türlü faaliyette bulunmaktır. Yardımların temini ve birliğin gayesine uygun bir şekilde kullanılması hususunda kendi teşkilatından istifade edebileceği gibi (Kızılay) ve diğer teşekküllerle işbirliği yapar.

Madde 3: Yardım ve bağışların kabulü, sarf şekli ve muhasebe esasları, birlik Yönetim Kurulu ile Kızılay derneği arasında kararlaştırılır.

Madde 4: Birlik, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın himayesi altındadır.

Madde 5: Birliğin gayesini benimseyen 18 yaşını tamamlamış ve medeni haklara sahip herkes birliğe üye olabilir. Üyeler yılda bir liradan az ve 120 liradan çok olmamak üzere bir aidat öderler.

Madde 6: Birliğin her türlü hizmetleri fahriyen ifa edilir. Gerekli hallerde idare kurulu ücretli olarak memur veya müstahdem çalıştırabilir.

Madde 7: Genel Kurul Ankara'da bulunan birlik üyelerinden ve 13. maddede yazılı kuruculardan müteşekkil olup, toplanma nisabı en az 40 üyedir. Genel Kurulun toplantıya çağırılması ve kararlar alması hakkında Cemiyetler Kanununun 18-26. maddelerinde yazılı ve bu tüzüğe aykırı bulunmayan hükümler tatbik olunur.

yardım faaliyetlerinin başladığı ilk günlerde iktidar ve muhalefet arasındaki gerilimli siyasi tavrın bu konu üzerinden de dile getirildiği görülmektedir.⁴⁰⁰

Refik Koraltan tarafından vilayetlere bir telgraf gönderilerek, birliğin kurulduğu, Kızılay ile iş birliği halinde çalışılacağı, yardımların toplanma biçimi hakkında kısa süre içinde bilgi verileceği, kurulmuş olan tali komitelerin birlik teşkilatına katılarak temasa geçmeleri gerektiği, vilayetlerde kurulacak tali komitelerin kaymakam başkanlığında Kızılay teşkilatında görev yapanlar ve diğer hayır sahiplerinin iştirakiyle oluşturulacağı ve üç gün içinde merkeze bilgi verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Şubeler, gelen vatandaşların hamiyet hislerinin zedelenmemesi konusunda da uyarılmış, itina gösterileceği konusunda tereddütlerinin olmadığı belirtilmiştir.⁴⁰¹

1.9.3.1. Birliğe Yurt İçinden Yapılan Yardımlar

Takip eden günlerde tüm yurttaki göçmen yardım faaliyeti büyük bir heyecanla başlamış, Sinop'ta Vali'nin başkanlığında kurulan komite 5 bin lira ve dört ton mısır toplamış; Cide'de 200 lira, Ceyhan'da üç ekip halinde çalışan

Madde 8: Birlik Yönetim Kurulu:

- a. Genel Merkez Kurulu ile
- b. İdare Kurulundan müteşekkildir.

Genel Merkez Kurulu 40 üyeden ve İdare Kurulu da 15 üyeden ibarettir.

Genel Merkez Kurulu Genel Kurul tarafından ve İdare Kurulu da Genel Merkez Kurulunca kendi üyeleri arasından seçilir.

Madde 9: Birliğin İdare Kurulu, birliğin maksat ve mevzuunun tahakkuku için gerekli faaliyetlerde bulunur. Bu hususta Genel Kurulun verdiği direktifler ve Cemiyetler Kanunu hükümlerine uyar. İdare Kurulu Birliği resmi ve hususi her türlü muamelatta temsil ve ilzama yetkilidir. İdare Kurulu kendi azası arasından veya hariçten bir veya bir kaç kişiye temsil salahiyeti verebilir. İdare Kurulu gerekli gördüğü hallerde ihtisas ve faaliyet komiteleri kurabilir. Genel Merkezin vazife salahiyetleri, Genel Kurul tarafından tespit olunur.

Madde 10: Birlik, muamelat ve hesaplarını Genel Kurul ve Cemiyetler Kanunu hükümleri dairesinde murakabe etmek üzere iki denetçi Genel Kurul tarafından seçilir.

Madde 11: Birliğin kendi kendisini feshe karar verebilmesi için 7. maddeye göre toplanan Genel Kurul üyelerinin en az üçte ikisinin kararı şarttır.

Madde 12: Fesih veya infisah halinde birliğin her türlü mevduat ve matbuatı Kızılay'a devredilir.

Madde 13: Birliğin kurucu üyelerinin adları, sanları, işleri ve kanuni ikametgahları aşağıda gösterilmiştir. Zafer, 23 Aralık 1950, s. 1,4.

⁴⁰⁰ 23 Aralık 1950 tarihli *Zafer* gazetesinde "Göçmenler yardım işinde Ulus'un bigâneliği milli birlikle nasıl telif edilir?" başlığıyla verilen haberde bütün gazeteler birliğe dair yazılar neşrettiği halde Ulus gazetesinde mutlak bir sükût olduğu, ikinci sayfasında kısa görünmez bir haber neşrettiği, durumun pekâlâ farkında olup, Demokrat iktidarın başına gaile olacağı için bu 250 bin Türk'ün akıbeti, sefaleti ve ıstırapı ile ilgilenilmediği, belki de hükümet bu işte muvaffak olamazsa sevinenlerin bulunacağı ifade edilmiştir.

⁴⁰¹ Aynı gün gelen ilk kafileden Ankara'da yerleştirilecek olan dört ailenin Haymana ilçesinde yetkililerce candan bir şekilde karşılanarak Cülük köyüne yerleştirildiği de belirtilmektedir. *Zafer*, 24 Aralık 1950, s. 1,4.

komite muhacirlere yer sağladıkları gibi 12.672 lira ve çeşitli ayni yardım, Baykan'da ise 1500 lira ile yiyecek ve giyecek toplanmıştır.⁴⁰² Konya Milletvekili Saffet Gürol, göçmenlere yardım için bir piyango tertibine ait kanun teklifinde bulunmuş, yeni bütçede göçmenlere ayrılan tahsisatın az olduğunu, tasarı kabul edilirse mart ayında çekilecek piyangodan 3 milyon lira temin edileceğini söylemiştir.⁴⁰³

Trabzon'da 10.347 lira,⁴⁰⁴ Ardahan'da 1.750 lira, Kilis'te 100 lira ve yiyecek toplanmıştır. Polatlı'da 32 aile süratle köylere yerleştirilmiş, 4.420 lira para yardımının yanı sıra buğday, un, bakliyat vs. yiyecek ile giyim ve ev eşyaları temin edilmiştir.⁴⁰⁵ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samed Ağaoğlu TBMM'de göçmenler için piyango düzenlenmesi ile ilgili yapılan görüşmelerde söz alarak konunun hükûmet için 'millî bir dava' olduğunu, hükûmetin davayı 'bir istihsal davası, millî vahdeti muhafaza ve memleketin kalkınma davası' şeklinde ele aldığını, konunun her boyutuyla incelendiğini hatta muhaceret, iskân ve toprak işlerini bir arada yürütecek bir bakanlığın kurulmasının dahi düşünüldüğünü söylemiştir. Ayrıca iskân işini başarıyla hayata geçirmek için dışarıdan tecrübeli uzman heyetlerin 4-5 gün içinde geleceklerini belirtmiştir.⁴⁰⁶

Birliğin kuruluşundan bir hafta sonra İzmir'e Dumlupınar ve Etrüsk vapurları ile gelen 513 göçmen, civar il ve ilçelere sevk edilmiş, İstanbul'a gelen 600 göçmenden bir kısmı Demirkapı'daki göçmen evlerine yerleştirilmiş, 280'i de Haydarpaşa'dan Anadolu vilayetlerine gönderilmiştir. Bursa'ya o güne kadar toplam 6.000 göçmen gelmiş olup bir kısmı ilçelerde bir kısmı da devlet çiftlikleri ve misafirhanelere yerleştirilmiştir. 21.249 liralık yardım toplanmıştır. Ayrıca İstanbul'da Amerikalılarla yapılan serbest güreş müsabakalarından elde edilen 86.333 lira göçmenler için bağışlanmıştır.⁴⁰⁷

Göçmenlerin ihmal edildiğine dair yapılan bazı olumsuz yayınlar üzerine gereken tedbirlerin zamanında alındığı belirtilerek haziran ayında (1950) 1.000 kişi alabilen Edirne ve İstanbul'daki göçmen misafirhanelerinin büyük ölçüde genişletilerek kapasitesinin 13.750'ye çıkarıldığı, masrafı iskân tahsisatından ödemek üzere aş ocakları açıldığı, gelen göçmenlerin sağlık

⁴⁰² Zafer, 25 Aralık 1950, s. 1.

⁴⁰³ Zafer, 26 Aralık 1950, s. 1,4.

⁴⁰⁴ Trabzon'da Vali Memduh Payzın başkanlığında oluşturulan Sosyal Yardım Komitesi-ne halkın yoğun ilgisi olmuştur. 11 Aralık 1950 Pazartesi günü sadece iki saatte 1.851 lira, 1951'in martına kadar da toplam 26 bin lira yardım toplanarak merkeze gönderilmiştir. Zehra Aslan, **Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2017, s. 72.

⁴⁰⁵ Zafer, 28 Aralık 1950, s. 1,4.

⁴⁰⁶ Zafer, 28 Aralık 1950, s. 1,4.

⁴⁰⁷ Zafer, 29 Aralık 1950, s. 1,4.

tedbirlerinin alındığı, iaşe ve ibatelerinin sağlanarak devlet tarafından nakillerinin sağlandığı belirtilmiştir. Sene başından 7 Ekim 1950 tarihine kadar Bulgaristan'dan 30.778 göçmen ile Avrupa kamplarından ve Yunanistan'dan 2.371 mülteci olmak üzere toplam 33.149 kişi Türkiye'ye giriş yapmıştır. Bulgaristan'dan gelen göçmenler, serbest göçmen sıfatıyla geldikleri için daha ziyade bakım ve barınmalarını taahhüt eden akrabalarının yanına gönderilmiş, imkânı olanlara borçlandırma suretiyle arazi ve ev yeri verilmesi, mültecilere de iskânlı göçmen olarak iskân yardımlarının yapılması sağlanmıştır. 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 1934 yılında iskân programlarını tespit ve tetkik etmek üzere kurulmasını emrettiği Merkezi İskân Komisyonu ilk kez 1950 Haziran'ından sonra toplanmış ve bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre göçmenler için muvakkat barındırma planı hazırlanmıştır. 2 Aralık 1950 tarihinden 28 Aralık 1950 tarihine kadar gelen 18.993 göçmen bu plana göre çeşitli illere sevk edilmiştir. 1951 yılı Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü bütçesi bir miktar artırılmış ancak esas iskânları için ayrı çareler düşünüldüğünden birlik kurulmuştur.⁴⁰⁸ Ankara'da bulunan memur ve subayların Ocak 1951 maaşlarından yardım yapmaları kararlaştırılmıştır.⁴⁰⁹

İstanbul'da Vali ve Belediye Başkanı'nın katıldığı yardım komisyonu toplantısında Kızılay emrine bir miktar para verilmesi ve Zeytinburnu misafirhanesinin ihtiyacı karşılayacak bir hale sokulmasına karar verilmiş, Sirkeci Haydarpaşa arasında da göçmenlerin özel vapurlarla sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹⁰ Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu göçmen mevzunu incelemek üzere 3 Ocak'ta İstanbul'a giderek Marshall Yardım İdaresinin göçmen işine tahsis edilmek üzere 30 milyon lira yardımda bulunduğu müjdesini vermişlerdir.⁴¹¹ Ertesi gün heyet yardım komitesinin toplantısına katılarak göçmenlerle görüşmüş ve kalan soydaşların da ana vatana alınacağını söylemiştir. İstanbul ve Edirne'deki göçmenlerin durumu ve birliğin faaliyetleri hakkında bilgi alan Bayar, Sirkeci'deki göçmenler evine giderek göçmenlerin vaziyeti ile bizzat ilgilenmiştir.⁴¹² Daha sonra Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'ı ziyaret eden Bayar 'hükûmetin göçmenlerin derdini dert edindiğini' söyleyerek göçmenlerin kaldıkları yerleri ziyaret ederek ellerinden gelenin yapılacağını ifade etmiştir.⁴¹³

⁴⁰⁸ **Zafer**, 30 Aralık 1950, s. 1,4.

⁴⁰⁹ **B.C.A.**, 30.1.0.0/41.243.10.

⁴¹⁰ **Vatan**, 3 Ocak 1951, s. 3.

⁴¹¹ **Vatan**, 4 Ocak 1951, s. 1-4; **Ulus**, 5 Ocak 1951, s. 1.

⁴¹² **Vatan**, 5 Ocak 1951, s. 1-4; **Ulus**, 7 Ocak 1951, s. 2.

⁴¹³ Bu ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı'nın partiler üstü bir mesele olarak gördüğü göçmen meselesinin Başbakan Adnan Menderes tarafından eski döneme ilişkin muhalefeti eleştiren sözlerle istismar edildiği eleştirisi yapılmıştır. **Ulus**, 8 Ocak 1951, s. 1-4.

Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliğine yapılan yardımlar kısa süre içinde 387.156 liraya ulaşmış; Ankara 47.683 lira, Seyhan 105.000 lira ve 100 çuval un, Konya 20.000, İzmir 3.700, İçel 40.000, 2.956 parça eşya, Mardin 20.000, Kars 18.000, Tokat 4.140, Sinop 5.000 ve 5 ton mısır, Bursa 39.670 lira ve 21 ton yiyecek yardımı yapmıştır. Kastamonulu marangoz Abidin oğlu Hakkı Cebeci göçmenlere verilmek üzere birliğe 20 dönüm orman, 30 dönüm tarla, 600 metre bahçe, 300 metre ev arsası bağışlamıştır. Diğer yandan göçmenlere yardım komitesi,⁴¹⁴ yapılan para yardımlarının 100 bin lirayı geçtiğini ve 3 milyonu bulacağını tahmin edildiğini söylemiş, Ermeni Patrikhanesi de göçmenlere 1.000 lira yardımda bulunmuştur.⁴¹⁵ Birliğin İzmir şubesi şehrin tanınmış tüccarlarının katıldığı toplantıda 95 bin liralık bağış temin etmiştir.⁴¹⁶ Birliğe yardımlar aralıksız sürmüştür; Merkez Bankası ve İş Bankası 50'er bin lira, Mensucat Sanayi Birliği 10 bin lira bağış yapmış, Sultanahmet'teki Amerikan Lisan ve Ticaret Dershanesi göçmen gençleri için ücretsiz İngilizce dersi vermeyi taahhüt etmiştir.⁴¹⁷

15 Ocak 1951'de Mecliste Abidin Potoğlu'nun verdiği kanun teklifi ile GMTYB'ne yapılacak bağışların 1951 başından 1953 sonuna kadar vergiden muaf tutulmasına karar verilmiştir.⁴¹⁸ Birlik Türk basınının göçmenlere yardım davasına gösterdiği ilgi için teşekkür ederek, herhangi bir gazete veya dergi ile özel bir irtibatları olmadığı halde, dava uğruna basının seferber oluşunu takdirle karşıladığını belirtmiştir.⁴¹⁹ 15 Ocak'ta toplanan DP Meclis Grubunda birliğe bütün grup üyelerinin asgari 20 lira vermesi ittifakla kabul edilmiştir.⁴²⁰

Celal Bayar'ın himayesinde 25 Ocak 1951 günü yapılan Göçmenlere Yardım Birliği fevkalade toplantısında birlik ile hükûmetin görevlerinin sınırlandırılması, iş birliğinin daha faydalı hale getirilmesi vurgusu yapılmıştır.⁴²¹ Başbakan Menderes geçici misafirlik devresinin mümkün olduğunca kısa tutulmasını, göçmenlerin bir an evvel müstahsil hale getirilmesi için yapılması gerekenleri izah etmiş ve memleketin toprak ve iskân davalarının göçmen davasıyla birlikte ele alındığını ve bir Bakanlık kurularak konunun halledilebileceğini söylemiştir. Göçmenlerin iktisadi hayata kuvvetli bir şekilde katılacaklarının muhakkak olduğunun altı çizilmiş, Tarım ve İçişleri bakanları da

⁴¹⁴ Resmi adı 'Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği' olan kuruluşun adı zaman zaman gazetelerde komite veya dernek olarak da zikredilmiştir.

⁴¹⁵ **Akşam**, 13 Ocak 1951, s. 2.

⁴¹⁶ **Vatan**, 21 Ocak 1951, s. 3.

⁴¹⁷ **Vatan**, 23 Ocak 1951, s. 3.

⁴¹⁸ **Ulus**, 16 Ocak 1951, s. 1.

⁴¹⁹ **Vatan**, 16 Ocak 1951, s. 3.

⁴²⁰ **Ayın Tarihi**, Ocak 1951, s. 59.

⁴²¹ **Ulus**, 26 Ocak 1951, s. 1-2.

kendi sahalarında yapılanlarla ilgili bilgi vermiş, toplantı sonunda hükûmetin ve birliğin faaliyet sahaları açık olarak ortaya konulmuştur. O güne kadar 2.171.402 lira yardım yapıldığı belirtilmiştir.⁴²²

Ayrıca hayırsever kadınlar Celal Bayar'ın eşi Reşide Bayar başkanlığında bir merkez heyeti kurmuşlar, muhtelif kadın teşekkülleri mümessilleri, kadın avukat, doktor, hâkim ve milletvekilleri ile Başbakan ve vekillerin eşleri de bu teşkilata iştirak etmişlerdir. Birliğin topladığı nakdi yardım miktarı ocak ayı sonunda 4 milyona yaklaşmış, aynı zamanda bütün illerde şubelerin kuruluşu tamamlanmış, aynı yardım niteliğindeki eşya, yiyecek ve yatacak yer ihtiyaçları valilerin nezaretinde dağıtılmıştır.⁴²³ Antalya'da ikamet eden Ayşe Kara İskân Müdürlüğüne başvurarak 5.500 dönüm arazisini göçmenlere bağışlamıştır.⁴²⁴ Aynı günlerde Ankara'da 3 Şubat'ta başlayıp üç beş gün sürecek yardım seferberliğinin duyurusu yapılarak "kış kıyamet günlerinde göçmenler için vatandaşların hamiyet duygusu ile hareket etmelerinin beklendiği" ve aynı veya nakdi yardımların Kızılay merkezinde makbuz karşılığında verileceği belirtilmiştir.⁴²⁵ Ankara'da göçmen ırkdaşlara kapı kapı gezerek yardım toplayacak olan GMTYB'ne halkın ellerinden gelen yardımını yapması konusu gazetelerde vurgulanmıştır.⁴²⁶ Ocak ayı sonunda her gün 800-1000 göçmenin gelişi ile göçmen sayısı 75 bine ulaşmıştır. Son iki ayda gelenlerin toplamı 1950 yılında gelenlerin tamamından fazla olup iskan işine bir an önce başlanacağı ve İskan Bakanlığı kurulması için tetkiklerin sürdüğü ifade edilmiştir.⁴²⁷

8 Şubat'ta geliri göçmenlerin iskânı için harcanacak olan göçmen piyanosunun satışına başlanmış, büyük ikramiyenin yarım milyon olduğu piyanogoda 18 milyon liralık ikramiye, vergi ve resimden muaf tutulmuştur. Birliğe, Vehbi Koç 50 bin lira, Ayşe Kevser adlı vatandaş Bursa'daki bir ev ve 3 tarlasını, Türk Ticaret Bankası 10 bin lira, Fen Fakültesi profesör ve memurları

⁴²² Yardımların illere göre dağılımı şu şekildedir: Amasya 15.022, Ağrı 4.191, Ankara 47.683, Antalya 36.000, Bolu 10.605, Bingöl 2.612, Bursa 26.118, Bitlis 3.737, Çankırı 6.240, Çorum 1.500, Çoruh 1.156, Diyarbakır 500, Denizli 10.000, Elazığ 12.500, Erzincan 3.325, Erzurum 6.596, Giresun 10.186, Gümüşhane 2.733, Hatay 68.000, Hakkâri 1.717, İçel 40.000, İstanbul 187.600, İzmir 13.776, Konya 37.521, Kocaeli 16.223, Kütahya 13.004, Kırklareli 8.675, Kars 18.000, Mardin 20.000, Muğla 22.298, Niğde 3.000, Ordu 4.680, Urfa 15.000, Samsun 35.000, Seyhan 115.000, Sinop 15.571, Siirt 8250, Sivas 16.193, Tokat 25.477, Trabzon 17.027, Tekirdağ 5.968, Tunceli 2.959, Van 6.248, Yozgat 260, Zonguldak 57.290 liradır. Bu yardımların toplamı 975.447 lira olup diğer yardımlarla birlikte yardımların miktarı 2 milyonu geçmiştir. **Vatan**, 26 Ocak 1951.

⁴²³ **Vatan**, 29 Ocak 1951, s. 4.

⁴²⁴ **Vatan**, 30 Ocak 1951, s. 3.

⁴²⁵ **Ulus**, 30 Ocak-1 Şubat 1951, s. 1-5.

⁴²⁶ **Ulus**, 3 Şubat 1951, s. 1-5. Birkaç gün sonra yardım seferberliğinin Ankara halkından büyük ilgi gördüğü ve başarıyla sonuçlandığı duyurulmuştur. **Ulus**, 7 Şubat 1951, s. 1.

⁴²⁷ **Vatan**, 1 Şubat 1951, s. 4.

1.660 lira bağışlamıştır. Tütüncüler Cemiyeti balya başına 20 kuruş bağış yapacaklarını açıklamış, tüccar Necati Üçer 1.000 lira, Saime İmer 500 lira yardım yapmış, Rum Cemaati Yardım Derneği göçmenler yararına müsamere düzenleyeceklerini açıklamışlardır.⁴²⁸

Yurdun her tarafından birliğe yapılan yardımlar her geçen gün artmaya devam etmiştir. 9 Şubat'ta Muğla'da yapılan bağış miktarı 23.675 lira ve 42 ton hububat, 11 ton yiyecek, 1527 parça giysi, Erzincan'da 5.852 lira 681 kg yiyecek, Konya'da 45.871 lira, 121 ton yiyecek, 42.5 ton yakacak ve 4.561 parça giysiden oluşmaktadır. Konya Ticaret Lisesi öğrencileri her ay yaptıkları yardımın yanı sıra 45 lira toplayıp göndermişler, 1329 göçmen mesleklerine göre ayrılarak Konya'ya yerleştirilmiştir. Makine ve Kimya Endüstrisi Ankara silah fabrikası işçileri 1.236 lira bağış yapmıştır. O güne kadar İstanbul'da toplanan bağış miktarı 283.000 liraya ulaşmış, Türkiye genelinde yardım birliği genel merkezine yapılan nakdi yardım tutarı 3.701.396 lira olmuştur.⁴²⁹ Güven Sigorta Şirketi 15 bin, Ankara Türk Sigorta 5 bin, Anglo-İraniyan 1.000, Anadolu Sigorta 15 bin, Milli Reassürans 50 bin ve İstanbul ve Kadıköy Elektrik ve Tramvay İşçileri Sendikası 1.141 lira bağış yapmıştır.⁴³⁰

12 Şubat'ta İstanbul'da Göçmenlere Yardım Derneği Kadınlar Kolu Vali ve Belediye Başkanı'nın eşi Bayan Gökay'ın başkanlığında toplanmış, Başkan Dr. Gökay da toplantıda hazır bulunarak yardım faaliyetleri hakkında bilgi vermiş, toplantıda alınan kararla 19 Şubat'ta göçmenlere yardım seferberliği başlatılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, her ilçede tali komiteler kurulmasına, kaymakamların başkanlığında muhtarlar ile iş birliği yaparak on beş gün süre ile ev ev dolaşarak nakdi ve aynı yardım toplanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Çocuk Esirgeme Kurumunun fahri azalarından bir grup, Sirkeci'deki göçmenler evini ziyaret ederek, sabun, sigara, şeker ve oyuncak hediye etmiştir. Yapılan nakdi yardım 4.5 milyon liraya yaklaşmış, gıda maddesi 500 tonu bulmuş, 150 binden fazla giyecek dağıtılmıştır.⁴³¹ 17 Şubat'ta gelen göçmen sayısı 86.365 olmuş, günde en az 800 göçmenin geldiği bu günlerde mart ayı sonuna kadar 120 bin kişiye ulaşılabileceği öngörülmüştür.⁴³²

Aynı günlerde göçmenlere yardım konusunda Birlik Genel Merkezi Meclise sunulmak üzere bir kanun tasarısı hazırlamaya başlamış, gelenlerin bir an önce müstahsil duruma geçirilebilmesi için Devlet Orman Fidanlık

⁴²⁸ **Vatan**, 8 Şubat 1951, s. 1-3. Aynı gün Ankara Belediye Meclisi toplantısında üyelerin huzur haklarından 50'er lira göçmenlere yardımda bulunması teklifi, bazı üyelerin tepkisiyle karşılanmış ve tartışmalı oturumun sonunda üyelerin gönüllülerinden kopan miktarın toplanması için üç kişiden oluşan bir komisyon belirlenmiştir. **Ulus**, 8 Şubat 1951, s. 1-4.

⁴²⁹ **Vatan**, 9 Şubat 1951, s. 3.

⁴³⁰ **Vatan**, 10 Şubat 1951, s. 2.

⁴³¹ **Vatan**, 13 Şubat 1951, s. 4.

⁴³² **Ulus**, 18 Şubat 1951, s. 1.

Müdürlüğü ile Ziraat Genel Müdürlüğü tarafından meyve fidanlarının ücretsiz verileceği duyurulmuştur. Birlik Komitesi Başkanı, İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay tarafından radyodan yardım çağrısında bulunulmuştur.⁴³³ Yardım kampanyası etkisini göstermiş ve halktan toplanan yardımlar 20 Şubat'ta 4.287.166 liraya ulaşmıştır. Göçmenlere yardım amacıyla düzenlenen göçmen piyangosuna rağbet de hayli yüksek olmuştur.⁴³⁴ 7 Mart'ta göçmen piyangosu çekilmiş, 500 bin liralık büyük ikramiyenin yanı sıra büyük miktarda ikramiye dağıtılmıştır.⁴³⁵ Aynı günlerde Edirne'den giriş yapan göçmenlere Bulgarların eziyeti son istasyon olan Mustafapaşa'da sürdürülmüştür.⁴³⁶ Sümerbank göçmenler için 10 bin metre kaput bağışlarken, Fenerbahçe, Vefa ve Galatasaray kulüpleri birlik menfaatine müsabakalar düzenleyeceklerini bildirmişlerdir.⁴³⁷ Fatma Tatari adlı hayırsever İstanbul'da bulunan 500 bin metre karelik arazisini göçmenler için kullanılmak üzere bağışlamıştır.⁴³⁸ Sirkeci misafirhanesinin genişletilmesi amacıyla askeriyeyle ait bir pavyonun göçmenlere tahsis edilmesi sağlanmıştır. Zeytinburnu ve Sirkeci'deki göçmenler için tahsis edilen evlerde tadilat yapılmıştır.⁴³⁹ Yardım Sevenler Derneği İstanbul merkezi dikiş atölyesi göçmenlere çamaşır dikmek için faaliyete geçmiş, Kadıköy Kız Enstitüsü öğrencileri 400 parça giysi ile topladıkları 1.000 lirayı göçmenlere hediye etmiştir.⁴⁴⁰ Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım da İstanbul Valisi'ni ziyaret ederek göçmenlere yardımda bulunmak üzere görüşmüş ancak arazi ve gayrimenkullerden oluşacağı belirtilen yardımın miktarının henüz belli olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁴¹ DP Milletvekili Nazlı Tılabar Mecliste yılbaşı çekilişinde kimseye çıkmayan

⁴³³ **Vatan**, 19 Şubat 1951, s. 3.

⁴³⁴ İstanbul'da bulunan Amerikalılar, piyangolarına ikramiye isabet ettiği takdirde göçmenlere kalmasını sağlamak üzere aldıkları biletleri yırtmışlardır. **Ulus**, 25 Şubat 1951, s. 3.

⁴³⁵ **Vatan**, 8 Mart 1951, s. 1-4.

⁴³⁶ Göçmenlerin taşıyabildikleri eşyalarla karantina meydanında büyük bir izdiham içinde tutuldukları, burada 10-15 gün bekletildikleri, günde 800 kişinin gelmesi konusunda anlaşma yapılmışken, bunun Bulgarlarca hiçe sayıldığı, on binlerce kişinin açlığa ve soğuğa maruz bırakılarak, hastalık ve ölümle karşı karşıya kaldığı, Bulgar köylülerinin fırsattan istifade ederek pahalıya sattığı yiyecek ve yakacak maddelerini alarak göçmenlerin son varlıklarını da buna sarf ettikleri belirtilmektedir. Aynı günlerde Sofya'da diplomatik pasaporta sahip elçilik katibi Sadun Terem, Stalingrad'ta Bulgar Emniyeti tarafından tutuklanarak 9-10 saat alıkonulmuştur. Yanında bulunan evrak ve çantası zorla alınarak kendisine kötü muamele edilmiştir. **Vatan**, 10-12 Mart 1951, s. 1; **Ulus**, 12 Mart 1951, s. 1. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bulgaristan'a bir nota vermiş ancak notaya hemen karşılık verilmemiş, bir müddet sonra verilen cevapta kuryenin döviz kaçakçılığı yaptığı ve aramanın bu nedenle yapıldığı ve kötü muamelelerin söz konusu olmadığı belirtilmiştir. **Vatan**, 21 Mart 1951, s. 1.

⁴³⁷ **Vatan**, 10 Ocak 1951, s. 1.

⁴³⁸ **Vatan**, 11 Ocak 1951, s. 1.

⁴³⁹ **Vatan**, 18 Mart 1951, s. 2.

⁴⁴⁰ **Vatan**, 31 Mart 1951, s. 2.

⁴⁴¹ **Ulus**, 1 Mart 1951, s. 3.

500 bin liralık ödülün göçmenlere verilmesi için öneride bulunmuştur. Haydarpaşa'daki bir lokanta işletmecisi, trenle Anadolu'ya sevk edilmekte olan yüzlerce göçmene kendi elleriyle ücretsiz sıcak yemek vermiştir.⁴⁴²

İstanbul'da yapılan yardım mart ayı başında 2 milyon liraya yaklaşmış, kadınlar, üniversite gençliği ve muhtarların kaymakamlıklarda oluşturdukları ekipler çalışmalarını gayretli bir şekilde sürdürmüş, onlara ticaret odası, bankalar ve esnaf teşekkülleri de destek olmuşlardır.⁴⁴³ Bulgaristan'dan gelmeye devam eden göçmenler, kendilerine mecburi iş mükellefiyeti uygulandığını, taş ocaklarından kişi başına 12 metre küp taş çıkarma mecburiyeti getirildiğini ve Kuzey Kore komünistlerine yardım toplandığını belirtmişlerdir.⁴⁴⁴ Komünizm propagandası yapanların hassasiyetle takip edildiği bu dönemde göçmenler arasına karışan ajanlar da takip edilmiştir.⁴⁴⁵ Ankara'da göçmenler için toplanan hediyelerin tasnif edildiği bir fotoğraf halkın yardım konusundaki hassasiyetini göstermektedir.⁴⁴⁶

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 10 Nisan'da İstanbul'a giderek göçmenlerin kaldığı Zeytinburnu misafirhanesini ziyaret etmiş ve onlarla sohbet etmiştir. Hükûmetin kendilerine azami alakayı gösterdiğini, şefkatle kucaklandıklarını ve Türk Bayrağı altında hür ve mesut yaşayarak refaha kavuşacaklarını söylemiştir.⁴⁴⁷ 15 Nisan'da ülkeye gelen göçmen sayısı 110 bine ulaşmış, aynı günlerde Bulgaristan'da Türklerin yerleri değiştirilmeye başlanmış, kendilerinden istenen buğdayı vermeyenlere ağır cezalar uygulanmıştır.⁴⁴⁸ Bugünlerde birliğin kadın kolu Kızılây ve Kızılhaç derneklerinden gelen 45 bin parçadan fazla giysiyi intizam içinde göçmenlere dağıtmışlardır.⁴⁴⁹ 18 Nisan'da Ankara Valisi Ankara'ya gelen göçmenlerin büyük ölçüde yerleştirildikleri ve müstahsil hale getirildiklerini belirtmiştir.⁴⁵⁰ 19 Nisan 1951'e kadar GMT-YB aracılığıyla yardım yoluyla toplanan paraların miktarı 8.107.040 liraya ulaşmıştır.⁴⁵¹ 22 Nisan'da göçmen sayısı 116.500 kişiye ulaşmış, Bulgarlar güçlü kuvvetli kişileri alıkoyarken, çocuk ve ihtiyarları sevk etmeye devam

⁴⁴² **Vatan**, 20 Ocak 1951, s. 3.

⁴⁴³ **Vatan**, 4 Mart 1951, s. 2.

⁴⁴⁴ **Vatan**, 6 Mart 1951, s. 1.

⁴⁴⁵ **Vatan**, 27 Şubat 1951, s. 3.

⁴⁴⁶ **Vatan**, 28 Şubat 1951, s. 3.

⁴⁴⁷ **Vatan**, 11 Nisan 1951, s. 1.

⁴⁴⁸ **Vatan**, 18 Nisan 1951.

⁴⁴⁹ **Ulus**, 15 Nisan 1951, s. 3.

⁴⁵⁰ **Ulus**, 19 Nisan 1951, s. 1-3.

⁴⁵¹ Bunun 2.250.000 lirası bankalardan, 4.462.664 lirası ticaret müesseseleri ve halk tarafından, 1.306.653 lirası göçmen piyangosu hasılatından, 87.723 lirası da yabancı kaynaklardan sağlanmıştır. **Ayın Tarihi**, Mayıs 1951, s. 80.

etmiştir.⁴⁵² Nisan sonunda göçmenlere 30 milyon lira tahsis edilmiş, nakdi destek yerine muhacirlere çiftlik levazımı, 10 hektar tarla, 2 hektar mera ve eşya verilmesine karar verilmiştir.⁴⁵³ 30 Nisan'da çekilen göçmen piyango-sunun hasılatı 1 milyon 306 bin lira olmuştur. 3 Aralık 1950'den Mayıs ayı başına kadar gelen göçmenlerin çalışır durumda olanları çoğunlukla tarımla uğraşmaktaydı.⁴⁵⁴

1.9.3.2. Yurt Dışından Gelen Yardımlar

Bulgaristan'dan gelen göçmenlere yurt içinden yapılan yardım faaliyetlerinin yanı sıra ülke dışından da ilgi gösterilmiştir. Türkiye'ye gelen Milletlerarası Mülteci Teşkilatı yetkilileri ile görüşen Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, göçmenlerin iskân edileceği yerler ve onlar için inşa edilecek konutlar hakkında görüşerek yazacakları rapora göre yapılan yardımın artırılıp artırılmayacağına karar verileceğini belirtmiştir.⁴⁵⁵ Heyet daha sonra Birliğin Başkanı Refik Koraltan ile Kızılay binasında görüşerek yardım faaliyetleri hakkında bilgi almıştır. 23 Ocak'ta incelemelerini bitiren heyet üyelerinden İngiliz Generali Luch, Türk milletinin ve köylüsünün göçmenlere karşı gösterdiği misafirperverliği övmüştür.⁴⁵⁶

Göçmenlere Yardım Birliği propaganda encümeni Türkiye'de bulunan Amerikalı şahsiyetleri bir toplantıya çağırarak, Nihat Reşat Belger konunun önemini anlatmış, Amerikalılar yardımcı bir faaliyet kolunun kurulmasına ve müşterek davada azami çalışmaya karar vermişlerdir. İcra heyetine eski Sokoni Umum Müdürü Walker, Amerikan Kız Koleji Profesörü Bayan Seelye ve Amerikan Lisan Dershanesi Müdürü Young seçilmiş, diğerleri de birliğin İngiliz, Fransız ve İtalyan kollarını kurmak için çalışacaklarını ifade etmiştir.⁴⁵⁷

Bir müddet sonra Bulgarların uyguladığı göçmen politikası değişmiş ve Türkiye'ye gelecek vatandaşlara zorluk çıkarmaya başlamışlardır. Günde binlerce kişi sınırdan giriş yaparken bu sayı 100-150'ye kadar düşmüştür. Bulgaristan yönetimi Türklerin göç etmelerine mani olmak ve kalanların ellerinde-

⁴⁵² **Ulus**, 22 Nisan 1951, s. 1.

⁴⁵³ **Vatan**, 26 Nisan 1951, s. 3; **Ulus**, 26 Nisan 1951, s. 2.

⁴⁵⁴ Gelenlerden 20.670'i çalışabilecek durumda olup, 15.441'i ziraatçı, 247 inşaat ustası, 441 marangoz, 434 makine ve kimya sanayi imalatçısı, 223 dokumacı, 531 debbağ ve kauçuk sanayicisi, 440 gıda imalatçısı, 48 içki müstahsili, 238 nakliyecisi, 36 elektrik, gaz, su tesisatçısı, 1842 esnaf, 68 talebe, 7 hizmetçi, 674 mesleksiz şeklinde kayıtlara geçmiştir. **Vatan**, 7 Mayıs 1951, s. 2.

⁴⁵⁵ **Vatan**, 7 Ocak 1951, s. 1-6.

⁴⁵⁶ **Vatan**, 24 Ocak 1951, s. 1-4.

⁴⁵⁷ **Vatan**, 12 Ocak 1951, s. 3.

kilere sahip olmak için “1951 Vergisi” adıyla ağır bir vergi ihdas etmiştir.⁴⁵⁸

Göçmenlere yardım toplamak ve Bulgarların Türklere reva gördüğü haksız muameleyi anlatmak için birlik üyesi Halide Edip’in Amerika’ya, Ömer Rıza Doğrul’un Arap memleketlerine gönderilerek buralarda konferans verecekleri belirtilmiştir.⁴⁵⁹ Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin’in eşinin girişimiyle Türk-Amerikan Birliği Bayanlar Grubu tarafından toplanan yardımla büyük miktarda battaniye ve giyim eşyası alınarak Türkiye’ye gönderilmiştir.⁴⁶⁰ Amerikan Türk Cemiyeti Washington Kadınlar Grubu Türk Büyükelçiliğinde bir çay partisi vermiş, Amerika’nın eski Türkiye büyükelçisi Joseph C. Grew ve eşi ile pek çok Amerikalı yetkili, organizasyonu maddi olarak desteklemiştir.⁴⁶¹

Osmanlı Bankası göçmenler için birliğe 500 bin lira bağışta bulunmuş; Genel Müdür Garelli, Paris ve Londra’daki şubelerin de bağış yapması için harekete geçtiklerini söylemiş; ayrıca Amerika, İngiltere, Kanada, Hindistan, Lüksemburg, Hollanda ve İsveç de yardımda bulunacaklarını bildirmişlerdir.⁴⁶² Birlik, 20 Ocak’ta Kızılay binasında yaptığı toplantıda göçmenlerin yerleştirilmesi ve müstahsil hale getirilmesi konusunu görüşmüş, Kızıllaç ve Kızılay derneklerinin göçmen davası için yapacakları yardım mevzuu konuşulmuş, Merkez Bankası daha önce yaptığı yardıma ilave olarak 100 bin lira daha yardım yapmıştır.

Dünya Sıhhat Teşkilatı göçmenler için Türkiye’ye 50 bin dolar değerinde tıbbi malzeme göndereceğini açıklamış,⁴⁶³ Paris Büyükelçiliği ve Konsolosluk çalışanları da maaşlarından yaptırdıkları kesinti ile yardıma katılmışlar, ayrıca konsoloslukta Göçmenlere Yardım Kutusu oluşturularak vatandaşların katkısı sağlanmıştır.⁴⁶⁴ 17 Şubat’ta Amerika’daki Türk Büyükelçiliğinde kadınlar komitesi tarafından düzenlenen çay partisine başta Amerikan Başkanı’nın eşi Bayan Truman olmak üzere pek çok bakanın eşi katılmış ve misafirlere Türkiye’den manzaralar izletilmiş; Türk işlemeleri, gümüş ve cam eşyalarından yapılmış el sanatı eserlerinden oluşan sergi gezdirilmiştir.⁴⁶⁵

Celal Bayar başkanlığında 2 Mart’ta toplanan Birlik, yardım çalışmalarından söz etmiş başta Amerika olmak üzere dış ülkelere yardımlardan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. UNICEF Ortadoğu Temsilcisi İsveçli

⁴⁵⁸ **Akşam**, 12 Ocak 1951, s. 1-2.

⁴⁵⁹ **Akşam**, 14 Ocak 1951, s. 2; **Vatan**, 14 Ocak 1951, s. 3.

⁴⁶⁰ **Vatan**, 14 Ocak 1951, s. 3.

⁴⁶¹ **Vatan**, 11 Şubat 1951, s. 2.

⁴⁶² **Vatan**, 17 Ocak 1951, s. 1-4; **Ulus**, 17 Ocak 1951, s. 1.

⁴⁶³ **Vatan**, 2 Şubat 1951, s. 3.

⁴⁶⁴ **Vatan**, 30 Ocak 1951, s. 3.

⁴⁶⁵ **Vatan**, 18 Şubat 1951, s. 3.

Hans Ehrenstrale'nin göçmenlere ilişkin yaptığı ziyaretlerde bu işin organizasyonunda gösterilen dikkatten duyulan memnuniyetin dile getirildiği belirtilmiştir. Aynı gün tatile giren Mecliste milletvekillerinden bölgelerinde yapılacak yardım faaliyetlerinde çalışmaları istenmiştir.⁴⁶⁶

Yardımlar ilerleyen günlerde de sürmüş Kıbrıs'tan 1400 sterlin yardım gönderilmiş, Kızılay makbuzu karşılığında yapılan yardımlar dışında bunu istismar edenlerin de olduğuna dikkat çekilerek onlara itibar edilmemesi uyarısı yapılmıştır.⁴⁶⁷ Birleşmiş Milletler Çocuk Yardım Fonu (UNICEF) Teşkilatı daha önce yapılan başvuru üzerine göçmen çocuklarına yapılabilecekleri değerlendirmek üzere bir temsilcisini Türkiye'ye göndermiştir.⁴⁶⁸ Bu arada İstanbul'da Milletlerarası Mültecilere Yardım Cemiyetinin yıllık kongresi yapılmış, faaliyetleri hakkında bilgi verilen bu toplantıda Cemiyet Reisi Gazi Han Bessel konuşma yapmış ve idare heyeti seçimlerinde aynı üyeler yeniden seçilmiştir.⁴⁶⁹

Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği Bulgaristan'da bulunan göçmenlerin sağlık kontrollerinin yapılması için Beynelmilel Kızılağaç Teşkilatına müracaatta bulunmuş ve 3 kişilik bir heyet bunun için yola çıkmıştır.⁴⁷⁰ İstanbul'da bulunan okullar, lokanta, otel ve eğlence yerleri ve bazı ticari kuruluşlar çeşitli miktarlarda yardım yaparken, İtalyan opera sanatçıları da Tepebaşı'ndaki İtalyan Kulübünde göçmenler yararına bir konser vermişlerdir.⁴⁷¹ Daha sonra konserin hasılatı olan 1.000 lirayı birliğe bağışlamışlardır.⁴⁷² Yunanlı sanatçılar da valiyi ziyaret ederek göçmenler yararına bir temsil vermeyi teklif etmişler, 17 Nisan için komedi tiyatrosu kendilerine tahsis edilmiştir. Muhsin Ertuğrul'un Büyük Tiyatrosunda Ankara'dan gelen sanatçılar tarafından göçmenler yararına bir konser düzenlenmiştir.⁴⁷³

İlerleyen günlerde Sağlık Bakanlığınca göçmenlere verem muayenesi yapılarak hasta olanların tedavi edilmesi kararı verilmiştir. O sırada İstanbul'da bulunan Birleşmiş Milletler Verem Savaş teşkilatı temsilcileri ile Ankara Verem Savaş Dispanserinden bir ekip Edirne'ye giderek sağlık taraması

⁴⁶⁶ **Ulus**, 3 Mart 1951, s. 1-3.

⁴⁶⁷ **Vatan**, 21 Şubat 1951, s. 3.

⁴⁶⁸ **Ulus**, 23 Şubat 1951, s. 2.

⁴⁶⁹ **Vatan**, 3 Mart 1951, s. 2. Beynelmilel Mülteciler Kurulu (IRO)'nun 1947'de faaliyete başlayan Türkiye şubesi, 31 Mart 1951'de tasfiye kararı vermiştir. Bu süre içinde başvuran 1.398 kişiden 1.335 kişiye yardım edilmiş, bundan sonra yardım faaliyetinin özel bir komiteye devredileceği açıklanmıştır. **Vatan**, 11 Mart 1951, s. 2.

⁴⁷⁰ **Vatan**, 16 Mart 1951, s. 3.

⁴⁷¹ **Vatan**, 17 Mart 1951, s. 2.

⁴⁷² **Vatan**, 25 Mart 1951, s. 2.

⁴⁷³ **Ulus**, 3 Nisan 1951, s. 3.

yapmıştır.⁴⁷⁴

Amerika'daki Rhode Island şehrinde yaşayan Türkler topladıkları 1.020 doları Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a göndermişler ve o da bu yardımı birliğe teslim ederek kendilerine teşekkür etmiştir.⁴⁷⁵ Yine Detroit şehrinde bulunan Türklerin kurduğu Türk Ay Cemiyeti ve Çocuk Esirgeme Kurumunun faaliyetleri sonucunda 5.532 dolar toplanmış ve Chicago Konsolosluğu aracılığıyla birliğe ulaştırılmıştır.⁴⁷⁶ Amerikan Kolejinden Yetişenler Derneği 4 Nisan'da Ankara Palas'ta geliri göçmenlere ayrılmak üzere bir çocuk balosu tertip etmiştir.⁴⁷⁷

Zaman zaman Bulgarların tahriklerinin arttığına dair haberler iki ülke arasında göç konusu üzerinden gerginliğin arttığını göstermektedir. Sofya ve Filibe'de iki Türk konsolosluk memurunun kaçırıldığı ve kendilerinden haber alınamadığı belirtilirken, muhacirlerin bazılarının yakalarında taşıdığı orak çekiçli rozetlerden dolayı Emniyet Müdürlüğü harekete geçmiş ve Bulgar komünist partilerinden birine ait olduğu tahmin edilen rozetlerin toplatılmasına karar verilmiştir.⁴⁷⁸

1.9.4. 1951 Yılı Mayıs Ayından İtibaren Yapılan Faaliyetler

11 Mayıs 1951'de GMTYB toplantı yaparak hükûmetten bir İskân Bakanlığı kurulmasını istemiş,⁴⁷⁹ hatta 6 Haziran'da "İskân Bakanlığı Kuruluyor" şeklinde haberler çıkmıştır. 23 Haziran'da Devlet Bakanlığının düşünülen İskân Bakanlığının yerini doldurmasına karar verilmiş; birliğin toplantısında, toplanan yardımları organize etmek üzere Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun bu işle uğraşmak üzere kabineye alındığı belirtilmiştir.⁴⁸⁰

15 Mayıs'ta göçmenler yararına Şehir Dram Tiyatrosunda konser verilmiş, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde göçmenler için sergi açılmış, Birleşmiş Milletler Çocuk Koruma Teşkilatı tarafından göçmenlere 100 ton süt tozu dağıtılmasına karar verilmiştir. Paris'te toplanacak UNESCO Kongresi'nde Türkiye'nin Avrupa devleti sayılması istenerek, göçmen çocukları için okul malzemesi talep edilmiştir. Kore Türk Komutanlığı emrindeki askerler de göçmenlere yardım göndermek üzere aralarında 1.901 dolar toplayarak bu miktarın kendilerine gönderilecek ödenekten kesilmesini istemişlerdir.⁴⁸¹ 10

⁴⁷⁴ **Vatan**, 4 Nisan 1951, s. 2.

⁴⁷⁵ **Vatan**, 6 Nisan 1951, s. 3.

⁴⁷⁶ **Ulus**, 20 Mart 1951, s. 3.

⁴⁷⁷ **Ulus**, 5 Nisan 1951, s. 1.

⁴⁷⁸ **Vatan**, 8 Nisan 1951, s. 1-2.

⁴⁷⁹ **Ulus**, 12 Mayıs 1951, s. 1.

⁴⁸⁰ **Vatan**, 23 Haziran 1951, s. 3. İskân Bakanlığı 1954 yılında kurulmuştur.

⁴⁸¹ **Ulus**, 29 Mayıs 1951, s. 1.

Haziran 1951'de Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde göçmenlerle ilgili okullarda yapılan resim sergisi açılmış, 22 Haziran'da GMTYB Başkanı Refik Koraltan radyodaki konuşmasında 1951 yılında mahsulün iyi olacağını belirterek göçmenlere bakliyat ve hububat yardımı yapılması çağrısında bulunmuştur.⁴⁸² 26 Haziran'da Amerikan Kızılhaçı göçmenlere 160.000 dolar değerinde giyecek ve okul malzemesi yardımı göndermiştir. 1 Temmuz'da göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için İskân Bankası kurmak üzere A.H. Başar, N.R. Belger, Enver Güreli ve İ.H. Akyüz tarafından (50 milyon lira sermayeli) kanun teklifi verilmiştir.⁴⁸³ Erzincan Kemah'ta yaşayan Necmiye Sağıroğlu adlı vatandaş 1.500 dönümlük tarlasını ve gayrimenkullerini göçmenlere bağışlamıştır.⁴⁸⁴

Göçmenlere yapılan gönüllü yardımların çokluğuna rağmen nadiren de olsa henüz kendi iskân sorunları çözülmemiş olan vatandaşlardan köylerinde göçmenlere arazi ve ev verilmesi konusunda bazı tepkiler de görülmüştür.⁴⁸⁵ Diğer yandan GMTYB İdare Heyetinin yaptığı toplantılarda göçmenlerin iskânlarına yönelik bazı kararların alındığına dair haberlerin doğru olmadığı, Cumhurbaşkanı'nın himayesinde kurulan birliğin faaliyetlerinin hükûmetin kararlarıyla çelişmesinin mümkün olmayacağı ve toplanan yardımların umumi iskân programının tahakkukuna tahsis edileceği vurgulanmıştır.⁴⁸⁶

31 Temmuz 1951'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GMTYB adına Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı tarafından bağış yoluyla gönderilen 55.000 liralık ilaç ve malzemeden penisilin ve türevi antibiyotiklerin gümrük vergisinden muaf tutulması kararlaştırılmıştır.⁴⁸⁷ 1 Kasım 1951 tarihi itibarıyla GMTYB yurt içinde 8.327.560 lira, yurt dışından 299.650 lira olmak üzere toplam 8.627.210 lira toplayarak göçmen evi yapmak üzere hükûmete vermiştir. Yurt içinde 11.560 parça giyim eşyası, 9.639 ton yiyecek, 100 ton yakacak, 211 canlı hayvan, 53.388 parça çeşitli eşya toplanmıştır. Kızılay 644.000 lira değerinde muhtelif eşya yardımında bulunmuş, yurt dışından 230 ton süt tozu olmak üzere değeri 1 milyon lirayı geçen yiyecek ve eşya teberra edilmiştir. Bu paralarla müstakil göçmen köyleri kurulmaya başlan-

⁴⁸² **Vatan**, 22 Haziran 1951, s. 3.

⁴⁸³ **Vatan**, 2 Temmuz 1951, s. 1. Bankanın kurulması konusu TBMM'de görüşülmesinin ardından Ziraat, Emlak ve Halk Bankalarını teklifte belirtilen faaliyetleri yerine getirdiği için ayrıca bir banka kurulmasına gerek olmadığına karar verilmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, 20 Haziran 1952, 4. Birleşim, s. 253.

⁴⁸⁴ **Vatan**, 15 Temmuz 1951, s. 3.

⁴⁸⁵ Hacıbektaş Kaymakamı'nın Habik köyünde göçmenlere tahsis edilecek yerlerin tespiti için ziyareti sırasında, köylüler göçmenlere verecek ev ve arazilerinin olmadığını söylemiş, çıkan tartışmada 2 kişinin ateş etmesi üzerine kaymakam yaralanmış ve bunun üzerine 23 kişi tutuklanmıştır. **Vatan**, 23 Temmuz 1951, s. 1.

⁴⁸⁶ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1951, s. 46-47.

⁴⁸⁷ **BCA**, 30.18.1.2/126.59.1/62.89.

mış, göçmenlere yurdun her yerinde ev yeri gösterilmiş, mühim bir kısmının tapuları verilmiştir.⁴⁸⁸ Göçmenler hükûmete çektikleri telgrafla bu konudaki memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.⁴⁸⁹

1 Kasım 1952’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar TBMM açış konuşmasında göçmenler için şehir ve köylerde 22.652 ev yaptırıldığını ve bu sene içinde 6.443 ev yapılacağını, 15.520 göçmen çiftçi ailesine 661.369 dönüm arazi verildiğini, Ziraat Bankasından 17.029.604 lira donatım ve işletme kredisi sağlandığını, tohumluk ve yemeklik buğday tevzi edildiğini belirtmiştir.⁴⁹⁰ Göçmenlerin iskânına ilişkin Devlet Bakanı Muammer Alakant’a sorulan bir soruya verilen cevapta sınırların kapatıldığı 8 Kasım 1951’e kadar gelen 37.351 aileden 32 bininin iskân için müracaat ettiği ve iskân hakkına haiz göçmen olarak tespit edildikleri, 29.084 evin yapımına başlandığı, 19.293 evin tamamlandığı, 9.791 evin yılbaşına kadar tamamlanacağı, göçmenlerin hemen hepsinin müstahsil hale getirildiği, 703.962 dönüm ziraat arazisi, 5.770.000 kg tohumluk, 18.288.935 lira donatım ve işletme kredisi verildiği söylenmiştir.⁴⁹¹

Göçmenler için Toprak ve İskân Genel Müdürlüğüne 1953 yılı bütçe kanunu teklifinde 15 milyon lira ayrılmış, 20 Şubat 1953’teki bütçe görüşmeleri sırasında ise göçmenlerin iskânı, toprak verilmesi ve göçmen evi inşaatlarındaki istismarlar konuşulup tartışılmıştır.⁴⁹² Bütçede GMTYB’ne 5.000 lira verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁹³ Ancak bu miktarın tediye edilmesi sırasında derneğin adının Göçmenlere Yardım Derneği-Ankara şubesi olduğu anlaşıldığı için yardım yapılamamış, bu ismin kabul edilmesi görüşülmüş ancak yardımın derneğin şubesine değil merkezine yapılması gerektiği ileri sürülerek fasıl unvanı (Göçmenlere Yardım Derneği) şeklinde kabul edilerek değişiklik yapılmıştır.⁴⁹⁴ 1954 bütçe teklifinde Ankara Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği adıyla bir önceki yılın tahsisatı (5.000 lira) verilmiş, 2 Şubat 1955’te 1954 yılı bütçesindeki unvan (Göçmenlere Yardım Derneği Ankara Şubesi) olarak yeniden değiştirilmiş, yine aynı miktarda yardım ayrılmıştır.⁴⁹⁵ 1955 yılı bütçe görüşmelerinde 1950’den beri göçmenlere devlet

⁴⁸⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, C 10, 1.11.1951, s. 8.

⁴⁸⁹ Kırşehir’de iskan edilen göçmenler adına Ahmed oğlu İbrahim Önder, evlerini teslim aldıklarına ve sevinç içinde olduklarına dair hükûmete teşekkür telgrafı çekmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, C 11, 26 Aralık 1951, s. 390.

⁴⁹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C 17, 1 Kasım 1952, s. 10.

⁴⁹¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, 14 Kasım 1952, 4. Birleşim, s. 137.

⁴⁹² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C 20, 48. Birleşim, 20 Şubat 1953, s. 566 vd.

⁴⁹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C 20, 52. Birleşim, 24 Şubat 1953, s. 891.

⁴⁹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C 24, 107. Birleşim, 13 Temmuz 1953, s. 264.

⁴⁹⁵ Aynı bütçede Milli Kütüphane Derneğine 15.000, Türk Ocağına 100.000, Ankara Yenişehir Camii inşaatına 75.000 lira yardım yapılmıştır. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre X, C 5, 18 Şubat 1955, s. 207.

bütçesinden çok önemli miktarda yardım yapıldığı ifade edilmiştir.⁴⁹⁶ 1956 bütçesinde Birliğe yine 5.000 lira verilmesi teklif edilmiş ancak encümen bu miktarı 25 bin liraya çıkartmıştır.⁴⁹⁷ 1958’de aynı miktarın 8 göçmen cemi-yetine paylaştırılacağı ve bunun “Türk Göçmen Dernekleri Federasyonuna Yardım” şeklinde değiştirilmesi Maraş Milletvekili Halil Gürün tarafından talep edilmiş, ancak Zonguldak Milletvekili Sebati Ataman tarafından ve-rilen cevapta federasyonun kamu yararına haiz dernek vasfı taşımadığı için yardımın Göçmenlere Yardım Derneğine sembolik olarak verilen binanın tamiri için sarf edileceği ve o nedenle federasyona yardım yapılamayacağı belirtildiği için taktir geri çekilmiştir.⁴⁹⁸ En son 1960 yılı bütçesinde yer alan birliğe, bundan sonraki bütçelerde yer verilmemiştir.

1.9.5. Bulgaristan’dan Gelen Göçmenlere ve Yapılan Yardımlara Genel Bir Bakış

Demokrat Parti, göçmen politikasını bir millî mesele olarak görmüştür. CHP de bu nedenle dönem dönem hükûmeti eleştirmekle birlikte gerekli desteği vermiş, partinin yayın organı *Ulus* gazetesi birliğe yardım konusun-da hassasiyet göstermiştir. Ancak 1954 seçimlerinden sonra değişen siyasi atmosferin etkisiyle göçmenlerin yerleştirilmeleri konusunda iktidara karşı muhalefetini sertleştirmiştir.⁴⁹⁹ Bulgaristan’dan gelen göçmenlerden fayda-lanmak ve bu büyük göç yükünü Türkiye’ye yararlı hale getirmek hükûme-tin göçmenlerle ilgili politikasının en önemli ayağını oluşturmuştur. Bul-garistan’dan Türkiye’ye gelen göçmenlerin %30’unun küçük sanat erbabı ve endüstri işçisi olduğu belirlenmiş ve hükûmet bu kesimdeki göçmenleri şehirlerde veya büyük köylerde iş bularak yerleştirmeyi planlamıştır. Temel ekonomik kaynağı tarıma dayanan Türkiye’nin zirai istihsalinin geliştirilme-sinde göçmenlerin %70’ini oluşturan çiftçilerden yararlanılması hükûmetin politikasında öncelikli olmuştur. Bunun için nüfusu az ve iklimi uygun, şart-ları ziraat için elverişli, boş ve iskâna uygun ve kimsenin hak iddia etme-diği topraklarda göçmenler için köyler kurulması ve 20-25 haneli köylerin

⁴⁹⁶ Devlet Vekili Osman Kapani 1945’ten 1950’ye kadar yapılan yardımın 5.038.480 lira ol-duğunu, 1950-1954 arasında devlet bütçesinden 71.729.599 lira, Marshall Yardımı 30 milyon, GMTYB 8 milyon olmak üzere toplam 109.729.599 lira yardım yapıldığını ifade etmiştir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre X, C 5, 21 Şubat 1955, s. 458.

⁴⁹⁷ 1955 sonuna kadar 34.463 göçmen evi inşa edilmiş; 1.274.117 dönüm toprak, Ziraat Ban-kasından kredi ile tohumluk ve alet edevat verilmiştir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre X, C 10, 20 Şubat 1956, s. 93.

⁴⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, C 2, 26 Şubat 1958, s. 685-686. Türkiye Göçmen ve Mülteciler Dernekleri Federasyonu 1955’te Ragıp Sipahi başkanlığında kurulmuş, 1958 yılında umumî menfaatlere uygun cemiyetler arasına alınması kararlaştırılmış ve Bakanlar Kurulu kararı ile 16.1.1960’ta bu statü kabul edilmiştir. **BCA**, 030.18.1.2/154.73.15.

⁴⁹⁹ Mehmet Pınar, “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl 2014, C 30, S 89, s. 66.

genişletilmesine karar verilmiştir.⁵⁰⁰ İskân edilen göçmenlere bulundukları ilçe, bucak ve köylerde ev, tarla, arsa, dükkân, tarla, bağ ve bahçe tahsis edilmiştir.⁵⁰¹

1950-1951 göç dalgasıyla gelen göçmenlerin Türkiye’de yerleştikleri yerlere bakıldığında büyük çoğunluğunun Marmara ve Ege bölgesine yerleştirildikleri görülmektedir. Göçmenlerin yerleştirildiği şehirler ile aile/kişî sayıları şu şekildedir: Bursa 3.493/14.616, İstanbul 3.831/11.644, İzmir 2.123/10.141, Tekirdağ 1.846/7.719, Eskişehir 1.600/7.009, Kırklareli 1.646/7.230, Manisa 1.885/7.961, Ankara 1.565/6.016, Kocaeli 727/3.478, diğer iller 16.616/69.459. Göç eden 7.425 ailenin toplamı 154.397 kişidir.⁵⁰²

Yardım kampanyalarına Türkiye’de ve yurt dışında faaliyet gösteren göçmen dernekleri de katılmıştır. Bu dernekler arasında Türkiye’de Mülteci Yardım Komitesi, Türkiye’deki Mülteciler İçin Ortak Yardım Komitesi, Uluslararası Mülteci Yardım Komitesi Türkiye şubesi, Dünya Kiliseler Konseyi ve Amerikan Gönüllü Yardım Kuruluşları sayılabilir.⁵⁰³ Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin barınma ve yerleştirilmelerine yukarıda da vurgulandığı gibi özel bir önem verilmiştir.⁵⁰⁴ Marshall yardımından alınan 30 milyon lira tutarındaki yardımın yanı sıra Amerikan Ekonomik İşbirliği İdaresi 4 milyon lira değerinde aynı yardımda bulunmuştur. Ancak göçmenlerin yerleştirilmeleri için yapılan giderlerin çok büyük bir kısmı hükümet ve halk tarafından yapılan aynı ve nakdi yardımla karşılanmıştır. Böyle bir durumda ABD’nin en fazla yardımı yapması ve göç hareketi ile yakından ilgisi, Türkiye’de büyük bir hoşnutluk yaratmış ve Amerikan sempatisinin artmasına sebep olmuştur.⁵⁰⁵

Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği aracılığıyla Bulgaristan Türklerine yapılan yardım 9.188.054 lira yurt içinden, 252.537 lira yurt dışından

⁵⁰⁰ Zehra Arslan, “Demokrat Parti İktidarının 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç Eden Göçmenlere Yönelik Politikası (1950-1951)”, **Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri**, 5-7 Ekim 2007, Isparta-Burdur, s. 341.

⁵⁰¹ 1950-1951 yıllarında Bulgaristan’dan Ankara vilayetine gelen göçmenlerin sayıları ve kendilerine tahsis edilen malların dağılımı konusunda bk. Yusuf Sarıınay, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVIII/81, Kasım 2001, s. 370 vd.

⁵⁰² Savaş Çağlayan, **Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin İlanından Günümüze)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007, s. 23.

⁵⁰³ Esra Sarıkoyuncu Değerli-Hasan Karakuzu, “1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Türk Göçü”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 57, Eylül-Ekim 2016, s. 331.

⁵⁰⁴ Filiz Çolak, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, **Tarih Okulu**, İlkbahar-Yaz 2013, S XIV, s. 132 vd.

⁵⁰⁵ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, İmge Kitabevi, Ankara 2018, s. 112-113.

olmak üzere toplam 9.438.851 liradır. Ayrıca 5 milyon liraya yakın yiyecek, içecek, battaniye, yatak, yakacak, hububat, ders malzemesi gibi aynı yardım hesaba katıldığında bu miktar 15 milyon liraya yaklaşmıştır.⁵⁰⁶ Birlik bu paranın yaklaşık 8 milyon lirasını göçmen evleri yapımı için Kızılay'a vermiştir.⁵⁰⁷ 1951 yılı sonuna kadar hükümet tarafından belirlenen yerlere yapılan ev adedi 20.115'tir. İnşaat işleri, idare amirliğinin başkanlığında kurulan komitelerce gerçekleştirilmiş, Kızılay şubeleri bu anlamda takdire layık hizmetler gerçekleştirmiştir.⁵⁰⁸

GMTYB, toplanan yardımları mahalli yardım komiteleri aracılığıyla doğrudan göçmenlere dağıtmış, nakit paraları alınan prensip kararıyla göçmen evleri ve tesisleri inşaatında kullanmıştır. Bu doğrultuda Aydın Merkez ilçesinde 500, Eskişehir'de 300, Konya ili Cihanbeyli ilçesi Hatoğlu-Köle Kuyusu mevkiinde 100, Tüfekçipınar mevkiinde 144, Pınarbaşı mevkiinde 100, İstanbul ili Rami ilçesi Taşlıdere mevkiinde 2.014⁵⁰⁹ ve Seyhan ili Osmaniye ilçesi Toprakkale mevkiinde 60 olmak üzere 3.218 ev yaptırılarak göçmenlere teslim edilmiştir. GMTYB göçmenlerin iskânı konusunda hükûmete ciddi bir destekte bulunmuş; Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü ile yaptığı iş birliği ile göçmenlere, para, eşya ve ilaç yardımında bulunmuş ve bu anlamda Kızılay ile de koordineli bir şekilde faaliyet göstermiştir. Hükûmetin göçmenlere yaptığı yardım 1954'e kadar 6 milyon liraya ulaşmış, gelen göçmenlerin bir müddet misafirhanelerde ağırlanmaları, sıhhi bakımları, iskân bölgelerine nakilleri ve gittikleri yerdeki acil ihtiyaçları hükûmet tarafından karşılanmıştır. İskân safhasında ise milyonlarca lira değerinde arazi dağıtılmış, ev, iş-yeri ve sair tesisler yaparak müstahsil duruma gelmeleri sağlanmış, Marshall yardımı ile gelen 30 milyon lira bu amaçla harcanmış ve ayrıca kendilerine ziraat ve toprak kredisi de açılmıştır. Bütün yardımların kıymet toplamının yaklaşık 85 milyon olduğu, yaklaşık yarım milyon lira sarf edilmesi gerektiği planlanan bütçedeki muazzam farkın sessizce Türk köylüsü tarafından karşılandığı ifade edilmektedir.⁵¹⁰

⁵⁰⁶ Tanoğlu, agm., s. 147.

⁵⁰⁷ Cevat Geray, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)**, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, ty., s. 74.

⁵⁰⁸ 1951 yılında Hükûmet göçmen evlerinin yapımı için 33 milyon lira tahsisat vermiş, tarımla uğraşanlara tohum ve ziraat aletleri temin etmiş ve 14.5 milyon lira kredi sağlamıştır. **Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezi, Kongreye Sunulan Rapor**, Nisan 1952, Ulus Basımevi, 1952, Ankara, s. 18.

⁵⁰⁹ Ahmed Emin Yalman hatıralarında İstanbul Taşlıtarla'da (Taşlıdere) yerleştirilenlerin ev davasının bir müteahhit tarafından yeni bir yapı sistemi hakkında tecrübe tahtası yapıldığını ve takım takım zorluklara yol açtığını ancak gelenlerin çalışkanlığı, iş birliği ve zamanın her şeyi düzelttiğini ifade etmektedir. Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)**, C 2, Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç, 2. Bs., İstanbul 1997, s. 1541.

⁵¹⁰ Tanoğlu, agm., s. 148.

1950’de Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelmeye başlayan göçmenleri iskân etmek ve müstahsil hale getirmek amacıyla kurulan Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği, kuruluşunu takip eden birkaç ay içinde halkın büyük ilgisi ve desteğiyle karşılanmış, özellikle 1951 yılı boyunca yukarıda anılan aynı ve nakdi pek çok yardımın yapılmasına aracılık etmiştir. Başlangıçta farklı yerlerde bulunan yardım kuruluşlarını organize etmeyi planlayan Birlik, daha sonra alınan kararlar bu işi Kızılay’ın da desteğiyle tek bir merkezden yürütmeyi kararlaştırmıştır. Hemen her kesimden gönüllü desteğin alındığı bir yardım faaliyeti olarak özellikle göçmenlerin en çok geldiği günlerde aynı ve nakdi yardımlar o günün şartlarında önemli bir boyuta varmıştır. Ancak zamanla gerek ülke gündeminin dış politika açısından Kore’de savaşılmaması, NATO’ya üyelik girişimleri, dünya devletlerinin barış ve güvenlik konusundaki değişken yaklaşımları vs. yaşadığı yoğun trafik, gerekse içeride iktidar ve muhalefet arasında CHP’nin mallarına el konulması, Halkevlerinin kapatılması vs. siyasi gerilimi artıran konular Birliğe olan ilginin zamanla azalmasına yol açmıştır. Şüphesiz bunda kısa sürede göçmenlerin iskânı ve istihdamının sağlanmasının da etkisi büyüktür. Birliğe, göçmenler için takip eden uzun yıllar boyunca devlet bütçesinden kamu yararına haiz dernekler kapsamında olduğu için sembolik yardımlar yapılmıştır. Bulgaristan’dan zorunlu göçe tabi tutulan 150 binden fazla vatandaşın iskân edilmesi ve üretici duruma getirilmeleri konusunda hükûmetin millî bir dava olarak ele aldığı konudaki kararlı tavrının yanı sıra, halkın göçmenlere gösterdiği yakın ilgi büyük bir sorunun kısa denilebilecek bir sürede ve çağdaşı ülkelere örnek olabilecek bir şekilde çözülmesini sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA; TBMM Arşivi)

Fon Kodları: 30.18.1.2/126.59.1/62.89.

030.18.1.2/154.73.15.

30.1.0.0/41.243.10.

30.18.1.1/124.83.7.

TBMM Tutanak Dergisi, 14 Kasım 1952, 4. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi, 20 Haziran 1952, 4. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi, C 10, 1 Kasım 1951.

TBMM Tutanak Dergisi, C 11, 26.12.1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C 20, 48 Birleşim, 20 Şubat 1953.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C 20, 52. Birleşim, 24 Şubat 1953.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C 24, 107. Birleşim, 13 Temmuz 1953.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C 17, 1.11.1952.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, C 10, 20 Şubat 1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, C 5, 21 Şubat 1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, C 2, 26 Şubat 1958.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Ulus

Vatan

Yeni İstanbul

Zafer

Telif ve Tetkik Eserler

Acaroğlu, M. Türker, “Bulgaristan Türklerinin Dünyü Bugünü Yarını”, **X. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım**, TTK, Ankara 1993, s. 1487-1500.

Arslan, Zehra, “Demokrat Parti İktidarının 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç Eden Göçmenlere Yönelik Politikası (1950-1951)”, **Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri**, 5-7 Ekim 2007, Isparta-Burdur, s. 329-344.

Aslan, Zehra, **Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2017.

Çağlayan, Savaş, **Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin İlanından Günümüze)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007.

Çolak, Filiz, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, **Tarih Okulu**, İlkbahar-Yaz 2013, Sayı XIV, s. 113-145.

Değerli, Esra Sarıkoyuncu-Hasan Karakuzu, “1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Türk Göçü”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 57, Eylül-Ekim 2016, s. 313-342.

Geray, Cevat, **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler (1923-1961)**, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, ty.

Kamil, İbrahim, “Komünizm Döneminde Bulgaristan”, **Balkanlar El Kitabı**, 2. C, **Çağdaş Balkanlar**, Ed.: Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, 2. Bs., Akçağ Yay., Ankara 2013, s. 559-580.

Özgür, Ulvi, **Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yıllarında Türkiye Göçleri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Pınar, Mehmet, “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl 2014, C 30, Sayı 89, s. 61-94.

Sander, Oral, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, İmge Kitabevi, Ankara 2018.

Sarınay, Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVIII/81, Kasım 2001, s. 351-387.

Sezer, Yavuz, **Demokrat Parti’nin İlk İktidar Yıllarında Balkan Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

Şimşir, Bilal, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, Bilgi Yayınevi, 1. Bs., İstanbul 1986.

Tanoğlu, Ali, “Bulgaristan Türkleri’nin Son Göç Hareketi (1950-1951)”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C 14, İstanbul, Ekim 1952-Temmuz 1953, s. 129-161.

Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezi, Kongreye Sunulan Rapor, Nisan 1952, Ulus Basımevi, Ankara 1952.

Yalman, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)**, C 2, Yay. Haz. Erol Şadi Erdiñ, 2. Bs., İstanbul 1997.

1.10. BİR YEREL VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI: 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ILICA KÖYÜNE (BALIKESİR İLİ BALYA İLÇESİ) YAPILAN GÖÇ VE GÖÇMENLER ÜZERİNE*

1.10.1. Ilıca'nın Tarihine Genel Bakış

Ilıca, Balıkesir'in Balya ilçesindeki en eski iskân noktası olup antik dönem tarihinde var olmuş bir yerleşim yeridir. Ilıca'ya Türk yerleşimi, Türklerin Rumeli'ye geçişleri sırasında gerçekleşmiştir. Yerleşimin günümüze değin *Seydiköy, Ilıca, Şıfa Ilıcası, Kükürtlü Ilıcası, Dağ Ilıcası, Ilıca kaplıcaları* isimleriyle tesmiye olunduğı söylenebilir. Ilıca'ya isim kaynağı olmuş hamamlar, Eski Yunan ve Roma dönemlerine uzanan geçmişıyla, Osmanlı Devleti zamanında da gelişerek günümüze ulaşmıştır. Emir Sultan'ın öğretilerini Ilıca ve çevresine taşıyan bir inanç önderi tarafından yaptırılan hamamların varlığı Ilıca'nın hem sağlık-temizlik hem de inanç bakımından çekim merkezi olmasını sağlamıştır. Ilıca tarihsel süreçte aralıklı olarak, kuzey-güney ve doğu-batı istikametlerindeki yollar üzerinde yer alması, pazar ve panayır kurulması bu durumu pekiştirmiştir.⁵¹¹

Günümüzde Ilıca, Balıkesir ilinin Balya ilçesine bağlı bir mahalledir. Konum itibariyle Balıkesir'in kuzeyinde Balya ilçesinin kuzeydoğusunda

* Dr. Öğr. Üyesi İsmail OĞUZ. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. ismailoguz70@gmail.com; Öğr. Gör. Şükran OĞUZ. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. sukranoguz71@gmail.com

⁵¹¹ Şükran Oğuz-İsmail Oğuz, "Türk Folklorunda Lakap Verme Geleneğı: Ilıca Örneğı (Balıkesir İli Balya İlçesi)", *Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (UNESAK 2018)*, 26-28 Ekim 2018, Balıkesir Türkiye, *Bildiri Tam Metin Kitabı*, C VII, Ed. Hülya Gür, Hasan Hüseyin Şahan, Ankara 2018, s. 13-14.

yer alır. Balıkesir'e uzaklığı 43 km, Balya ilçesine olan uzaklığı 30 km'dir. Denizden yüksekliği 105 metredir. Danişment, Kayalar, Karlık, Karacahisar, Söbücealan, Yarışalan, Yenikavak, Hisaralan, Armutalan, Kurtdere ve Şamlı mahalleleri ile komşudur. Mahalle, dalgalı arazi üzerine kurulmuş bir yayla özelliği gösterir. Etrafı tepelerle ve vadilerle çevrilidir. Mahallenin kenarından geçen Ilıca deresi, kuzeyden gelen Barut deresi, kuzeydoğudan gelen Bıçkı deresi, güneyden gelen Kilit deresinin birleşmesi ile meydana gelmiştir. Çevresinin hâkim bitki örtüsü ormanlardır. Mahallenin kuzeyinde Sularya Ormanları yer almaktadır.

Ilıca yerleşim yeri olarak Balıkesir'in 3000 yıllık tarihinde *Hiera Kerme*, *Hiyus Hieron*, *Diysus Hieron* veya *Dyushi Eroron* adları ile yer almaktadır.⁵¹² Ilıca ve çevresi tarihsel kalıntılar bakımından oldukça zengindir. Sularya dağlarının eteklerinden Ilıca-Kayalar arasındaki "Mandıra" mevkiine, Pirenli tepesi eteklerine,⁵¹³ Ilıca deresinin Koca Çay'a karıştığı "Çatılık" mevkiine ve sıcak su kaplıcalarının bulunduğu yere kadar olan bölge, tarihsel ve arkeolojik bulgulara rastlanılan bir özellik arz eder.⁵¹⁴ Kaplıcaların "Küçük Hamam"⁵¹⁵ binasında kitabeler⁵¹⁶ mevcuttur.

Türklerin Ilıca ve çevresine ne zaman yerleştikleri bilinmemekle birlikte arşivlerden, kalıntılardan, kaynak kişilerden ve kuşaktan kuşağa anlatıla gelen kuruluş efsanelerinden⁵¹⁷ yararlanmak suretiyle en azından 14. yüzyıl ortalarından günümüze var olduklarını söyleyebiliriz. Hem arşivlerden hem de anlatı ve kalıntılardan iki isim öne çıkmaktadır: Seydi⁵¹⁸ ve Abdullah oğlu

⁵¹² İsmail Hakkı, **Karesi Vilâyeti Tarihçesi**, Hüsn-i Tabiat Matbaası, İstanbul 1341, s. 51; İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), **Karesi Vilâyeti Tarihçesi**, Yayına Hazırlayan Abdülmecid Mutaft, Petek Ofset, Balıkesir 2000, s. 49.

⁵¹³ Müşahitlerce Pirenli Tepesi eteklerindeki "Gölcük" mevkiinde höyük olduğu söylenmektedir.

⁵¹⁴ Şükran Çakıcı, **Ilıca Bucağı Folklor Ürünlerinin Derlenmesi**, Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Bitirme Tezi, Balıkesir 1993, s. 1-3.

⁵¹⁵ Bu hamam günümüzde Ilıca Park Termal Otel adlı işletmenin internet sitesinde Antik Hamam olarak isimlendirilmektedir. Bk. <https://www.ilicaparktermal.com/aktiviteler/>, E.T. 28 Ağustos 2021.

⁵¹⁶ Muharrem Eren, **Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler**, İnce Ofset, Balıkesir 1990, s. 102-104.

⁵¹⁷ Kuruluş efsanelerinin ortak teması şöyledir: "*Türklerin Rumeli'ye geçişleri sırasında, "Mescit" ve "Mescit kuyusu" (Ilıca halkı "Mecit kuyusu" olarak telaffuz etmektedir) denilen yere, Kayalar köyü ile bağları olan, konar-göçer hayatı yaşayan yerli halktan 20-25 hane, Seydi adlı bir önderin etrafında yerleşmiş, zamanla çoğalarak köyü oluşturmuştur.*" Çakıcı, **agt.**, s. 3; K.K.1, K.K.2, K.K.3, K.K.4, K.K.5, K.K.6, K.K.7, K.K.8, K.K.9, K.K.10, K.K.11.

⁵¹⁸ Osmanlı Arşivinde Ilıca'nın önceleri Seydiköy adıyla meşhur olduğu; sonra Seydiköy yanında Ilıca da denilmeye başladığı; daha sonra Ilıca isminin Seydiköy isminin önüne geçtiğini ve en nihayet Seydiköy isminin tamamen unutulup Ilıca ismi ile tesmiye olduğunu

Yusuf.⁵¹⁹

Osmanlı Devleti yönetim teşkilatı içerisinde Ilıca, Balya Kadılığına ve merkezi yönetimin zayıflamaya başlamasıyla da Balya Ayan ve Voyvodalığına, nihayet Balya Kaymakamlığına bağlı olmuştur. Merkezi otoritenin zayıfladığı dönemde Hacı İbrahim oğulları ve Alemdar (Bayraktar) oğulları aileleri, Balya ayan ve voyvodalarının Ilıca'daki temsilcileri olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Ilıca'da birkaç kez nahiye teşkilatı (1513, 1909, 1913, 1918) ve karakol, 1918 yılında da belediye teşkilatı kurulmuştur. 1929 yılına değin devam eden belediye teşkilatında Molla Abdülkadir Güven, Mehmet Sadık Çelik ve (vekâleten) İsmail Hakkı Çakır belediye başkanlığı yapmışlardır. 1972-2014 yılları arasında ikinci kez belediye teşkilatı kurulmuştur. Mehmet Esat Çelik, Ali Ceylan, Saadettin Alkan, Mehmet Çelik ve Mustafa Tepeli belediye başkanı seçilmişlerdir.⁵²⁰

Tarihsel süreçte Ilıca (Seydiköy) köyünün nüfus özelliğine baktığımızda inişli çıkışlı bir özellik arz ettiği görülür. 16.yüzyılda 82-88 hane (417) olan nüfus 17.yüzyıla gelindiğinde azalmıştır. Örneğin 1660 yılında Ilıca'da 38 hane nüfus bulunmaktaydı.⁵²¹ Bunun temel nedeni Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdur. 17. yüzyıl başlarında Anadolu'daki Celali ve Suhte ayaklanmaları sonucunda ortaya çıkan ve daha ziyade kırsaldan kaçışı ifade eden "Büyük kaçgunluk yılları"nın Ilıca (Seydiköy) köyünü de etkisi altına aldığını söyleyebiliriz⁵²². Ancak Ilıca'daki hane (dolayısıyla nüfus) azalmasının, 1704 yılında Ilıca'da 11 hane nüfus bulunması bilgisinden hareketle 18.

gösteren pek çok belge mevcuttur. **166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdâvendigar, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Lîvâları (1995)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995, s. 222; **BOA**, NFS. d. 1189; **BOA**, NFS.d.1205; **BOA**, NFS.d.1206; **BOA**, MLVRD.TMT.d. 7234.

⁵¹⁹ **Zafer-i Milli**, "Balya İlçesi Hakkında", S 109/229, 6 Zilhicce 1342 (8 Temmuz 1924); Çakıcı, **agt.**, s. 4-6.

⁵²⁰ Çakıcı, **agt.**, s. 6-7, 9-10; İsmail Oğuz, **Ilıca Nahiyesi Yürük Cemaatleri**, Yayınlanmamış Notlar, 1998; İsmail Oğuz, **Ilıca Köyü Yerel Tarih Araştırmaları (1988-1998)**, (Yayınlanmamış Notlar); İsmail Oğuz, "Ilıca Beldesinin Kısa Tarihçesi", **Balya**, 6 (22), 2012, ss. 5-8.

⁵²¹ Mehmet Özen, **Avârız Defterlerine Göre Biga Sancağı'nda İskân ve Nüfus**, Çanak-kale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2016, s. 96, 99.

⁵²² 1516 yılında Ilıca (Seydiköy) 82 hanedir. Recep Dünder, "59 Nolu Tahrir Defterine Göre Biga Sancağı'nda Yerleşim ve Nüfus", **The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)**, S 6 / 2, Şubat 2013, s. 1131-1167, 1143-1144. 1530 yılında Ilıca (Seydiköy) 88 hanedir. **166 Numaralı**, s. 222. Bir başka kaynakta ise 1530 yılında Ilıca (Seydiköy) 106 hane olarak gösterilmiştir. M. Mustafa Kulu, "1530'larda Çanakkale Yöresinde Yerleşim ve Nüfus", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, S 2, Mart 2004, s. 197-240, 215. Ilıca'nın 16. yüzyıl nüfusu 417 kişi olarak verilmiştir. Ayşe Tulun, **XVI. Yüzyılda Biga Sancağı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul 1981, s. 116.

yüzyıl başlarına kadar devam ettiği görülmektedir.⁵²³ Yaptığımız bir görüşme; bu nüfus azalmasını hem teyit eden hem de azalmanın en azından 18. yüzyıl ortalarına değin devam ettiğini gösteren ifadeler içermektedir.⁵²⁴ Daha sonra gerçekleşen göçlerle Ilıca nüfusu hızlı bir biçimde artmış ve 1840 yılında hane sayısı 122'ye ulaşmıştır.⁵²⁵ Bu hızlı artış 19. yüzyıl başı ile 18. yüzyıl son çeyreği arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü nüfus artışının göstergelerinden biri olan ibadethane sayısında, 19. yüzyıl ilk çeyreğinde gerçekleşen, bir artış olmuştur. Ilıca'da kuruluştan beri var olan mescide ilave olarak inşa edilen bir vakıf camii ibadete açılmıştır.⁵²⁶ Gerçekleşen yeni göçlerle 19. ve 20. yüzyıllar da Ilıca nüfusunun arttığı dönemler olmuştur. Bu yeni göçler: 1862-1864 yılları arası konar-göçerliğin kaldırılıp zorunlu yürük iskânı ile yürük yerleşmeleri; 1864 sonrası Kafkasya'dan gelen muhacir Çerkez yerleşmeleri; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası Rumeli muhacirleri yerleştirilmesi; 1892 sonrası özellikle Bulgaristan'dan Pomaklar ve daha sonra yine Balkan muhacirleri yerleştirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.⁵²⁷ Ilıca köyü nüfusu, Hüdavendigar Vilayeti Salnamelerine göre 1898'de 188 hane ve 743 nüfus ve 1907'de de nüfus belirtilmeksizin yine 188 hanedir.⁵²⁸ Ancak Nahide Şimşir'e göre Ilıca köyü nüfusu, 1906'da 252 hane ve 965 nüfustur.⁵²⁹ Buna göre 1898-1906 arası nüfus artış oranı yaklaşık %30'dur.

⁵²³ Özen, *agt.*, s. 101.

⁵²⁴ K.K.50'nin anlattığına göre: “Benim Emine ninem yani babamın annesi çok uzun yaşadı. Hafızası çok kuvvetliydi. Beni de çok severdi. Çocukken bana eskilerden anlatırdı. Anlattığı bir olayı hiç unutmadım. Hocam sana da anlatayım. Ninem oldukça inançlı bir insandı. Söylediğini artık sen araştırırsın. Emine ninem: ‘Benim ninem Balıkesir’den Ilıca’ya gelin gelmiş. Ilıca o vakit 30 hane imiş’ derdi.” K.K.50. İsmail Salgın’ın (1935-?) babasının annesi Küçük Mehmet ve Fatma kızı Emine Hanım (1847-1942) olup, Mehmet Paşa oğullarından “Salgıncı” Halil Ağa’nın (1844-1906) hanımıdır. Emine Hanım’ın (1847-1942) ninesi ise muhtemelen 1760-1860 yılları arasında yaşamış olmalıdır.

⁵²⁵ BOA.NFS.d.1189; BOA.NFS.d.1205; BOA.NFS.d.1206; Nihal Yılmaz Demiraslan, **Temmetuat Defterlerine Göre Balya Kazası Şamlı, Ilıca, Danışmend, Evciler, Akbaş ve Koyuneri Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2009, s. 21.

⁵²⁶ K.K.11’e göre Balya Tımar Ağası Hacı Yakup Ağa önce Alidemirci köyü camiini daha sonra da Ilıca köyü camiini yaptırmıştır. Bu ifadeyi doğrulayıcı bir bilgi olarak Balya Tımar Ağası Hacı Yakup Ağa (vefatı 1828) tarafından vakıf olarak yaptırılan Alidemirci köyü camii 1815 yılında inşa edildiğine göre Ilıca köyü camii 1815-1828 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır. Muharrem Eren, *age.*, s. 121-122.

⁵²⁷ Çakıcı, *agt.*, s. 6-7, 9-10; İsmail Oğuz, **Ilıca Nahiyesi Yürük Cemaatleri**, Yayınlanmamış Notlar, 1998; İsmail Oğuz, **Ilıca Köyü Yerel Tarih Araştırmaları (1988-1998)**, Yayınlanmamış Notlar; Oğuz, **Ilıca Beldesinin.**, s. 5-8.

⁵²⁸ HVS 1316, Matbaa-i Vilayet-i Hüdavendigar, Bursa 1316/1898, s. 396; HVS 1325, Matbaa-i Vilayet-i Hüdavendigar, Bursa 1325/1907, s. 147.

⁵²⁹ Nahide Şimşir, “Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Balya Kazası’nın Demografik Durumu”, **Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, S 8 / Yaz, Konya 2009, s. 161.

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu ortaya çıkış nedenleri, gerçekleştiği yerler ve katılan insan sayısı dikkate alınmak suretiyle tasnif edildiğinde iç göç-dış göç, münferit göçler-kitle göçleri, mecburî göçler-serbest göçler gibi başlıklar altında ele alınmıştır.⁵³⁰ Ilica'da incelediğimiz dönemdeki göç olgusunda hemen tüm göç çeşidine ait örnek görmek mümkündür.

Ilica, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve çeşitli kültürleri nesilden nesle aktarmıştır. Bu durum bize gösteriyor ki, Ilica tarihsel süreçte önemli bir göç ve göçmen merkezi olagelmıştır. Bu nedenle göç ve göçmenler açısından incelenmeye değer önemli özelliklere sahiptir.⁵³¹ Burası kuruluşundan itibaren tarihsel süreçte pek çok göçmene ev sahipliği yaptığı gibi, tersine göç ile nüfus kayıplarına da uğramış olmasından hareketle çalışma, 19. yüzyıldan günümüze göç ve göçmenler konusu ile sınırlandırılmıştır. Ilica hakkında kaynak kişilerle yaptığımız sözlü tarih çalışmalarının başlangıcı 1988 yılına kadar gitmektedir. Kaynak kişilerle yapılan ve on yılları kapsayan bu görüşmeler pek çok konu başlığı altında tasnif edilmiştir. "Ilica'ya göçler ve göçmenler" konu başlığı altında gerçekleşen görüşmeler ilk kez bu çalışmada kullanılmaktadır.⁵³²

1.10.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Öncesi Ilica'da Göç ve Göçmenler

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) öncesi Ilica'ya ilk olarak Kafkasya göçmenlerinin yerleştikleri görülür. Rus Çarlığı 1836-1859 yıllarında Şeyh Şamil'e bağlı Çeçen ve Dağıstanlılarla mücadele içinde idi. 1864'te Kafkasya'nın tamamı Rus Çarlığı egemenliği altına girince 1867'de Abhazlar göçe zorlandı. Abhazistan ve yöresinin Müslümanlarından dörtte üçü göç ettirildi. 1.200.000 Müslüman göç ettirilmiş ancak 800.000'i sağ olarak yerleşebilmiştir. Bu göç dalgasına binlerce Çerkez Adige, Abhaz, Çeçen, Nogay Tatarları vb. de katılmıştır.⁵³³

Kafkasya dışında Anadolu'nun çeşitli yerlerinden göçmenler de Ilica'ya yerleşmişlerdir. Bu göçmenlerin daha ziyade Balya kazası köylerinden ve Trabzon vilayetinden peyderpey göç eden aileler olduğu görülmektedir. Bu

⁵³⁰ Abdullah Saydam, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 1-5.

⁵³¹ Kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerin eski tarihli olmasının nedeni, göç olgusunu yaşamış insanların çocukları ve torunlarının o günlerde (1988-1998 yılları arasında) hayatta oluşundandır. Göçmenlerin günümüzde yaşayan kuşakları ise maalesef atalarının aktardıkları bilgilere sahip bulunmamaktadır.

⁵³² Oğuz, agb., s. 13-14.

⁵³³ Saydam, **age.**, s. 48-62, 75-93, 131, 151; Justin McCarty, **Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi (1822-1922)**, Türkçesi: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988, s. 37-38.

göçler daha ziyade iş-uğraş/meslek gereği olduğu anlaşılmaktadır. Müşahitler, Kafkasya'dan 1864 göçü sonrası Ilıca köyüne yerleşen Çerkez aile olmadığını, ancak Anadolu'ya gelip iskân edildikten sonra Ilıca'ya iş nedeniyle gelip yerleşen göçmenler olduğunu ifade etmişlerdir (Bk. Tablo 1).

Tablo 1: Ilıca'ya Çeşitli Yerlerden Gelen ve Yerleşen Göçmenler

Göç Ettikleri Yerleşim Yeri	Göçmen Ailesinin Lakabı	Ilıca'ya Yerleşme Durumu
Kafkasya	Çerkez Hacı Arap Oğulları	İş nedeniyle
Balya kazasının Lüleci köyü	Lüleci Oğulları	Yerleşim yerinin dağılması
Trabzon vilayetinin Of kazasının Hanlut köyü	Ali Paşa Oğulları	İş nedeniyle
Kütahya	Muhacir Koca Baş Oğulları	İş nedeniyle
Bursa	Muhacir Koca Baş Oğulları	Evlenme nedeniyle

Kaynak: **Ilıca Şifa Belediyesi Arşivi**, 12 Mayıs 1321 (Miladi 25 Mayıs 1905) Tarihli Ilıca Nüfus Tahririne Ait İstinsah Defteri vd.⁵³⁴

Ilıca'ya yerleşen Kafkasya göçmenleri zamanla, yerli halk ile akrabalık kurmuşlar, yerleştikleri yerleşim yerini benimsemiş, sorunları ile hemhal olup yönetiminde de söz sahibi olmuşlardır. Çerkez Hacı Arap Oğullarından Çerkez Hacı Ahmet Ağa (1844-1915), uzun yıllar Ilıca'da muhtarlık yapmıştır.⁵³⁵ Çerkez Hacı Ahmet Ağa'dan başka göçmenlerin de Ilıca'da muhtarlık

⁵³⁴ Çakıcı, **agt.**, İsmail Oğuz, "Ilıca Beldesinin Kısa Tarihçesi", **Balya**, 6 (22), 2012, s. 5-8; İsmail Oğuz, **Ilıca Nahiyesi Yürük Cemaatleri**, 1998, Yayınlanmamış Notlar; İsmail Oğuz, **Ilıca Köyü Yerel Tarih Araştırmaları (1988-1998)**, Yayınlanmamış Notlar; Şükran Oğuz, İsmail Oğuz, "Türk Folklorunda Lakap Verme Geleneği: Ilıca Örneği (Balıkesir İli Balya İlçesi)", **Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (UNESAK 2018)**, 26-28 Ekim 2018, Balıkesir Türkiye, Bildiri Tam Metin Kitabı, C VII, Editörler Hülya Gür, Hasan Hüseyin Şahan, Ankara 2018, ss. 13-40; K.K.1, K.K.2, K.K.3, K.K.4, K.K.5, K.K.6, K.K.7, K.K.8, K.K.9, K.K.10, K.K.11, K.K.12, K.K.13, K.K.14, K.K.15, K.K.16, K.K.17, K.K.18, K.K.19.

⁵³⁵ Hacı Hasan Ağa ve Zehra Hanım'ın oğlu olarak Kafkasya'da dünyaya gelen Çerkez Hacı Ahmet Ağa önce Balıkesir'e göç etmiştir. Daha sonra Ilıca eşrafından Muhtar Arabacı oğlu İbrahim Ağa'ya "yamak" olmuş ve Ilıca'da yerleşmiştir. Bir müddet sonra da Arabacı oğlu İbrahim Ağa ve Zeliha Hanım'ın kızı Fatma (1857-1908) Hanımı Çerkez Hacı Ahmet Ağa'ya vermiştir. Çerkez Hacı Ahmet Ağa ve Fatma Hanım çiftinin Zühre (1887-19??) adlı bir kızı olmuştur. Çerkez Hacı Ahmet Ağa, kayınpederi Arabacı oğlu İbrahim Ağa'nın Ilıca köyü muhtarlığından sonra muhtar seçilmiş ve Ilıca köyü muhtarı olarak uzun yıllar (Ilıca köyü

yaptıkları görülmektedir. Özellikle Balkan göçmeni ailelere mensup olan bu kişilerden 19. yüzyıldan günümüze tespit edilebilenler: Plevneli oğlu Bakkal Ali Efendi, Hacı Demirci oğlu Cafer Ağa, Şumnu Muhacirlerinden Alish Mustafa Ağa, Pomak Sait Ağa oğlu Pomak Hasan Ağa, Şumnu Muhacirlerinden Sak-oğlu “Saka” Osman Ağa, Pomak Arif Aktan, Ali Alkan, “Şoför” Mustafa Bakır ve Sinan Bıçkı’dır.⁵³⁶

Bazı göçmenler de yerleştikleri yerleşim yerinin çeşitli nedenlerden dolayı dağılması neticesinde Ilıca’ya göç edip yerleşmişlerdir. Bunlardan biri Lüleci Abdullah Ağa’dır (1905 yılından önce vefat etmiştir).⁵³⁷ Abdullah Ağa ve ailesinin yaşadığı Balya kazası köylerinden Lüleci köyü, ahalisinin göç etmesiyle tamamen ortadan kalkmıştır.⁵³⁸

Ilıca’ya göç ve göçmen konusunda bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Ilıca’ya yerleşen göçmenlerin akrabalarının da evlilik yoluyla yeni göçmenler olarak göç olgusuna katıldığı görülmektedir. Örneğin Ilıca’ya yerleşen Lüleci Abdullah Ağa’nın oğlu Dindon İsmail’in kızı Hanife (1909-19??), akrabaları olan, Trabzon vilayetinin Of kazasından Halim ve Serfinaz oğlu Mehmet Kaplan (1909, Of-19??) ile evlenmiş ve Ilıca’ya yerleşmiştir. Mehmet Kaplan’ın oğlu Dursun Ali Kaplan (1937-1993) da Lüleci Abdullah Ağa’nın diğer oğlu Hüseyin Lüleci’nin kızı Fatma ile evlenmiştir.

19. yüzyılda Trabzon vilayetinin Of kazasından Ilıca’ya önemli miktarda göç olduğunu, bu durumun yukarıda izah edilen nedenlerle 20. yüzyılda da

muhtarlığının muhtemelen 1887-1908 yılları arasında yapmış olmalıdır) görev yapmıştır. Çerkez Hacı Ahmet Ağa bir süre sonra Şamlı nahiyesine bağlı Boğazköy’den (Çerkezlerin muhtemelen Ubih boyundan) Talistan Bey ve Melek Hanım kızı Ayşe (1874-1939) Hanım ile evlenmiştir. Çerkez Hacı Ahmet Ağa ve Ayşe Hanım çiftinin Hasan (1898-1957) adlı bir oğlu olmuştur. Hasan Onat, Balıkesir’den Mehmet Şükrü ve Şerife kızı Hatice Nazmiye Hanım ile evlenmiş ve Ayten (1925) adlı bir kızı olmuştur.

⁵³⁶ K.K.11.

⁵³⁷ Lüleci Abdullah Ağa’nın dedeleri aslen Trabzon vilayetinin Of kazasından olup, önce Balya kazasının Lüleci köyüne göç edip yerleşmiştir. Daha sonra Balya kazasının Kayalar köyüne göç etmişlerdir. Kayalar köyünde ikamet eden Lüleci Abdullah Ağa, bu köyden Alime (1905 yılından önce vefat etmiştir) Hanım ile evlenmiş ve oğlu İsmail (1874-1917, Ilıca’da lakabı “Dindon İsmail”) dünyaya gelmiştir. Daha sonra ise Kayalar köyünden Ilıca’ya gelerek yerleşmiş ve Ilıca’da Kara Halil ve Zahide kızı Fatma (1864-1930, Ilıca’da lakabı “Kara Fatma”) Hanım ile evlenmiş ve diğer oğlu Hüseyin (1887-1956, Ilıca’da lakabı “Lüleci”) ile kızı Rahime (1889-19??) dünyaya gelmiştir. Aile Lüleci soyadını almıştır. K.K.10, K.K.11.

⁵³⁸ Günümüzde Balya ilçesi sınırları dahilinde Lüleci köyü adında bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Ancak daha önceki yıllarda Karadağ (Göloba), Dereköy ve Mancılık mahalleleri arasında Göloba köyüne bağlı Lüleçiler adlı bir mahalle bulunmaktadır. K.K.10; köyün Çalova yakınlarında olduğunu, köy halkının lüle taşı yaptığından dolayı “Lüleci” ismiyle anıldığını ifade etmiştir. Kesin olarak tespit edememekle birlikte muhtemelen adı suçlar kapsamına giren bir olay (kavga) nedeniyle tamamen dağılmıştır. Köy halkı çevre köylere göç etmek suretiyle yaşadıkları yeri terk etmişlerdir.

devam ettiği görülmektedir. Bu göçmenlerden biri aslen Trabzon vilayetinin Of kazasının Hanlut⁵³⁹ köyünden 1900-1903 yılları arasında vefat ettiği tahmin edilen Ali Paşazade Salih Usta'dır. Salih Usta hakkında bilgimiz, 1995-1996 yılları arasında, Ilıca beldesi merkezinde belde içi yol yapım çalışması sırasında zeminden yaklaşık yarım metre aşağıda mezar taşının bulunması ile olmuştur.⁵⁴⁰

Kaynak kişilerce iş kaynaklı olduğu ifade edilen göçlerin, başkaca sebeplerle de olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü Ilıca köyü yerli halkı kendisini “manav” olarak tanımlamakla beraber “Çepni” kültürünün izlerini de taşır, benzer kültürün Trabzon vilayetinde de olduğu göz önüne alınırsa bu göçlerin temelinde kökleri çok eskilere dayanan akrabalık ilişkileri bulunabilir.

Rumeli'den göç ederek önce Bursa ve Kütahya'ya yerleşmiş, ancak daha sonra çeşitli nedenlerle Ilıca'ya yerleşmiş aileler de vardır. Müşahitlerce⁵⁴¹ bu ailelerin göç hikâyeleri şöyle anlatılmıştır:

“*Bıçakçı*” İbrahim (1843-1924):⁵⁴² “Bıçakçı aslen muhacirdir. Bıçakçı'nın ataları önce Bursa'ya göç etmiştir. Bursa'da bir müddet ikamet eden Bıçakçı dede önce Kütahya'ya, Kütahya'dan da Ilıca'ya gelmiştir.”

“*Bursalı Berber*”/“*Koca Berber*” İbrahim Ağa (1856-1922):⁵⁴³ “Koca

⁵³⁹ Günümüzde Trabzon ili Hayrat ilçesi Dağönü mahallesidir. Bk. Zehra Aslan, “Cumhuriyet Döneminde Of İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-2015)”, *Türk İdare Dergisi*, S 480, 2015, s. 17, 19, 21, 24.

⁵⁴⁰ Salih Usta'ya ait mezar taşı, 1990'lı yıllarda Ilıca beldesi merkezinde “*Kapan*” mevkinde bulunmuştur: “*Ya Hayy. Fenadan bekâya eyledi ruhlet. İde hak kabrini rûz-i cennet. Of kazalı Hanlut karyeli. Ali Paşazade Salih Usta. Ruh-ı şerifine Fatiha. 1318*”. Ilıca halkı sähipsiz ya da cezalı hayvanların geçici olarak tutulduğu yer anlamında “*Kapan*” demıştır. “*Kapan*” adlı bu arazi, 1920'lerden önce Ilıca köy mezarlığı içinde olup daha sonra mezarlık başka bir yere nakledilince harman yeri olarak kullanılmış, Dersim olayları sonrası Batı'ya göçürülen ailelerden birinin Ilıca'ya yerleştirilmesi kararlaştırılınca da bu arazi tapulu olarak gelen bu aileye verilmiştir.

⁵⁴¹ K.K.2, K.K.10, K.K.17.

⁵⁴² İbrahim oğlu Kömürcü Ali (1781-18??), Hüdavendigâr Sancağı Cebel-i Atik kazası Bağlı köyünde ikamet etmektedir. “*Kocabaş oğullarından İbrahim oğlu orta boylu sarı sakallı Kömürcü Ali (1781-18??). Kömürcü Ali'nin Mustafa (1821-1839'dan önce vefat etmiş), Halil (1826-1839'dan önce vefat etmiş), Hasan (1830-1839'dan önce vefat etmiş), Ali (1838-18??) adlı çocukları vardır.*” Bk. BOA, NFS.d.1402, BOA, NFS.d.1403, BOA, MLVRD. TMT.d.8471. Kömürcü Ali ve Hafize oğlu İbrahim, Ilıca'da bıçakçılık mesleğini icra ettiğinden dolayı “*Bıçakçı Dede*” diye tanınmıştır. Meryem (1873-1911), Hanife (1876-1933), Fatma (1878-1912, Ilıca'da lakabı “*Kıvalı Fatma*”) ve Hatice (1883-1936) adlı 4 kızı olduğunu tespit edebildiğimiz Bıçakçı İbrahim'in ilk eşi Atike (Hatice, Hanife diye de anımsanmaktadır) Hanım, ikinci eşi ise Meryem (1862-1917, Ilıca'da lakabı “*Gemalmaz kızı*”) Hanım'dır.

⁵⁴³ İbrahim oğlu Berber Hüseyin (1807-18??) Ağa, Ilıca'dan Ayşe Hanım ile evlenmek suretiyle Ilıca'ya 30 Haziran 1852 tarihinde yerleşmiştir. “*Kocabaş oğullarından İbrahim oğlu*

Berber'in ataları aslen muhacirdir. Bulgaristan'dan göç etmiştir. Bursa'nın Keşiş dağı (Uludağ) eteklerindeki Bağlı adlı köye yerleşmiştir. Daha sonra evlenmek suretiyle Ilıca'ya yerleşmiştir. Ilıca'dan sonra bir ara Balıkesir'e gitmiş, orada bir süre kaldıktan sonra tekrar Ilıca'ya geri dönmüştür. Namdar bir berber idi. İşinin ehli idi.”

Ayrıca yine aslen Rumeli'den olup bir görev ile Ilıca'ya gelen ve daha sonra yerleşen aileler de vardır. Bunlardan biri 1905 yılından önce vefat ettiği tahmin edilen Muhacir Tahsildar Ali Efendi'dir.⁵⁴⁴

1.10.3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) Millî Mücadele'ye Ilıca'da Göç ve Göçmenler

Slav Bulgar Devleti kurmak amacıyla başlatılan ancak Osmanlı Devleti'nce bastırılan 1876 Bulgar isyanının intikamını almak isteyen Bulgarlar, 93 Harbi'nin başlamasıyla birlikte masum sivil Türk halk kitlelerine karşı katliama giriştiler. Diğer taraftan Rus ordularının ilerleyişi ve özellikle şehirleri top ateşine tutması, Bulgarlarla birlikte Rus, Kazak çetelerinin saldırıları ile Rusçuk, Plevne, Tırnova, Eskicuma, Lofça, Kızanlık kazaları ahalisi göç etmeye başladılar. 93 Harbi sonunda, Rus kuvvetlerinin giremediği Tuna (Şumnu, Rusçuk, Silistre, Varna havalisi) ve Edirne (Rodoplar) vilayetlerinin iki bölgesinde Türk nüfus toplu olarak kalabildi. Bu bölgelerin dışında kalan yerlerde Türk unsur hemen hemen tamamen yok olmuştur.⁵⁴⁵ Göç halkasına daha sonra kurulan Bulgaristan Emareti sınırları içerisinde kalan Lom, Pravadi, Şumnu, Varna kazaları ahalisi de katıldı. Osmanlı Devleti'nin kurduğu Doğu Rumeli vilayetinin de 1885 yılında Bulgaristan ile birleşmesi ile Filibe,

berber esnafından olan orta boylu kumral sakallı Berber Hüseyin (1807-18??), Bursa'ya tabi Bağlı karyesinden olup terki vatan edip şurada burada güzerân eder iken Balya kazasına tabi Ilıca karyesinde müteahhil olup karye-i mezkurun 68 hanesine kayd-ı şüdd. Fî 18 Haziran sene 1268.” Bk. BOA, NFS.d.13744. Berber Hüseyin ve Ayşe oğlu İbrahim Ağa da Ilıca'da berberlik mesleğini icra ettiğinden dolayı “Bursalı Berber”, “Koca Berber” diye tanınmıştır. “Bıçkıcı Dede” Mehmet Ağa ile Ayşe Hanım'ın kızları Fatma (1861-1934) Hanım ile evlenmiş ve Hüseyin (1883-197?, Ilıca'da lakabı “Koca Berber”), Ayşe (1889-1925), İsmail (1893-1914) ve Feride (1893-1980, Ilıca'da lakabı “Yamalı Feride”) adlı 4 evladı olmuştur. Oğlu Hüseyin Duran soyadını almıştır ve İsmail (1916-199?) Duran'ın babasıdır.

⁵⁴⁴ Ali Efendi, aslen muhacir olup Ilıca'ya tahsildar olarak görevlendirilmiştir. Mesleğinden dolayı Ilıca'da “Tahsildar Ali Efendi” diye tanınmıştır. Tahsildar Ali Efendi önce “Uçarcı” (Ilıca halkı bu lakabı “Çağcı” olarak telaffuz etmektedir) İsmail kızı Hatice Hanım ile daha sonra Çerkez Zeliha Hanım ile ve en nihayetinde Simavlı Abdullah ve Havva kızı Gülsüm (1834-1921, Ilıca'da lakabı “Tahsildar Nine”) Hanım ile evlenmiştir. İlk eşinden Ayşe (1868-1908) ve Hafize (1882-1952), ikinci eşinden ise Ahmet Bican (1883-1909) ve Mehmet (1886-1912) adlı çocukları dünyaya gelmiştir.

⁵⁴⁵ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 9-10, 22-32; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006, s. 96-97.

Eskizağra, Kızanlık, İslimye, Tatarpazarcığı yerleşim yerlerindeki Türkler de Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır.⁵⁴⁶

93 Harbi sonrasında Rumeli'den göç ederek, 1879-1880 (Rumi 1295) yılında doğrudan Ilıca'ya gelerek yerleşen ilk aile İslimye'den Bıçkıcı oğullarıdır.⁵⁴⁷ Ilıca'ya iskân olunan Rumeli göçmenleri İslimye, Şumnu, Plevne, Pravadi, Rusçuk, Lofça, Tırnova, Kızanlık, Eski Cuma'dan göç etmişlerdir. En kalabalık gruplar Şumnu, İslimye ve Pravadi'dan gelmiştir. Geri kalan yerlerden birer hane iskân edilmiştir. Bu dönemde Ilıca'ya yerleşen Rumeli göçmenleri daha ziyade "ağaç eri" Türkleridir. Meslekleri ağaç işlemektir. Çünkü Osmanlı Devleti zamanında özellikler Sularya ve Kaz Dağları ke-reste imal edilen yerler arasında idi. Ilıca da Sularya bakanı eteklerinde yer

⁵⁴⁶ Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 282-287; Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Cem Ofset, İstanbul 1987, s. 59-69, 183-190.

⁵⁴⁷ Muhacir İslimiyeli Bıçkıcı Oğullarından Mehmet Ağa (1842-1921): İslimiyeli Hüseyin ve Rabia oğlu Mehmet Ağa Ilıca'da bıçkıcı mesleğini icra ettiğinden dolayı "*Koca Bıçkıcı*" diye tanınmıştır. "*Bıçkıcı Dede*" Mehmet Ağa'nın tespit edilebildiği kadarıyla 3 eşi olmuştur. İlk eşi Hanife (1860-1918)'nin annesi Fatma Hanım (1905'ten önce vefat etmiş), ikinci eşi Fatma (1861-1934), Rabia (1905'ten önce vefat etmiş), Osman (1864-1927) ve Hacer (1865-1938)'in annesi Ayşe Hanım ve üçüncü eşi Emine (1888-1931), "*Küçük Kara*" Hüseyin (1892-1965), Hediye (1896-19??) ve Ümmehan'ın (1898-19??) annesi İslimiyeli Osman ve Havva kızı Hatice (1857-1914) Hanım. Mehmet Ağa'nın oğlu Osman'ın da tespit edilebildiği kadarıyla 2 eşi olmuştur. İlk eşi "*Molmar*" Emine (1886-1954), "*Kırcaman*" İbrahim (1888-19??) ve Abidin (1893-1915)'in annesi Hanife (1905'ten önce vefat etmiş), "*Alâ*" Osman (1903-1977) ve Fahriye (1899-1911)'nin annesi Osmanpazarlı Meryem Hanım (1872-1923). "*Kırcaman*" İbrahim ve "*Alâ*" Osman, Bıçkıcı soyadını almıştır. "*Alâ*" Osman, Ilıca yerli ailelerinden Deli Hüseyin oğullarından İsmail ve Ümmügülsüm kızı "*Badar*" Emine (1903-198?) Hanım ile evlenmiş, Sinan, Fahriye ve Şahizer adlı üç evladı olmuştur. "*Koca Bıçkıcı*" Mehmet Ağa'nın göç hikâyesi şöyle anlatılmıştır: "*Koca Bıçkıcı Ilıca'ya ilk gelen muhacir ailesidir. 1295'te gelmişlerdir. Yurtları/evleri günümüzde Halit Gürgen'in evlerinin bulunduğu yer idi. Oraya iskân edilmişler. Koca Bıçkıcı oldukça zengin imiş. Ancak daha sonra bir nedenden dolayı iflas etmiş. İflas edince evlerini Arif Gürgen'in babası Koca Sarık Ali Ağa'ya satmış.*" Muhacir İslimiyeli Veys Oğullarından "*Koca Sarık*" Ali Ağa (1834-1909): İslimiyeli Hacı Veyis oğlu Mehmet Ağa Ilıca'da uzun sarık sardığından dolayı "*Koca Sarık*" diye tanınmıştır. "*Koca Sarık*" Ali Ağa'nın eşi de yine İslimiyeli Ali ve Havva kızı Fatma (1852-1930) Hanım'dır. Arif (1869-1929), Ayşe (1884-1963), Rukiye (1886-19??), Hatice (1888-19??) ve Veyis (1895-1918, Birinci Dünya Savaşı'nda gaip) adlı beş çocukları vardır. "*Koca Sarık*" Ali Ağa'nın oğlu Arif, Cumalı Ali ve Ayşe kızı Zeynep (1884-19??) Hanım ile evlenmiş ve Bulgaristan'daki Cuma'ya iç güveyi gitmiştir. Arif ve Zeynep çiftinin Rüstem (1899-1980), Fatma (1901-1919), Ümmügülsüm (1907-19??), Ali Hikmet (1911-1986), Rukiye (1913-19??) ve Hüseyin (1921-1994) adlı çocukları olmuştur. Rüstem Ağa, Gürgen, İlkokul Öğretmeni Ali Hikmet Bey, Görgün, Orman Bakım Memuru Hüseyin Bey ise Gürsoy soyadlarını almışlardır. "*Koca Sarık*" Ali Ağa'nın göç hikâyesi şöyle anlatılmıştır: "*Rukiye (1886 doğumlu) altı aylık iken İslimye'den hicret etmişlerdir. Bir süre Ilıca'da ikamet ettikten sonra aile tekrar İslimye'ye dönmek istemiştir. Hazırlanıp yola çıkmışlar, ancak Bandırma'ya da İstanbul'dan geri dönüp Ilıca'ya geri gelmişler. Daha sonra Bulgaristan'daki Cuma'ya iç güveyi gitmiş olan Arif Gürgen de Ilıca'ya gelip yerleşmiştir.*"

almaktadır. Kafkasya göçmenlerinin 93 Harbi sonrasında da Ilıca'ya (Çerkez Zekerıya,⁵⁴⁸ Çerkez Mustafa⁵⁴⁹) yerleşmeye devam ettikleri görülmektedir. Bu yerleşmelerde de yine iş durumu belirleyici olmuştur.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Çerkez Zekerıya (1905 yılından önce vefat etmiştir) hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Anne ve babasının isimlerini, Kafkasya'dan Anadolu'da nereye göç edip yerleştiğini bilemiyoruz. Ancak Çerkez Zekerıya Ilıca eşrafından Bayraktar (Daha önce Alemdar) oğlu ailesine hizmetkâr olarak gelmiş ve Ilıca'da yerleşmiştir. Bir müddet sonra da Hüseyin ve Havva kızı Atike (1845-1907) Hanım ile evlenmiştir. Çerkez Zekerıya ve Atike çiftinin İsmail (1882-1918 - Birinci Dünya Savaşı'nda gaptir) ve Esma (1888-1908) adlı iki çocukları bilinmektedir. Çerkez İsmail, Marangoz Hüseyin ve Emine kızı Güllizar (1889-1922) Hanım ile evlenmiş, Zekerıya (1912/1908-1923) ve İbrahim (1914-1914) adlı iki çocuğu olmuştur.

⁵⁴⁹ Çerkez Mustafa (1905 yılından önce vefat etmiştir) Kafkasya'dan Manyas nahiyesine göç edip yerleşmiş daha sonra oğlu Çerkez Mehmet (1905 yılından önce vefat etmiştir) Ilıca eşrafından Hacı Demirci oğlu Mehmet (1905 yılından önce vefat etmiştir, Ilıca'da lakabı "Çırak") Ağa'ya "yamak" olmuş ve Ilıca'da yerleşmiştir. Bir müddet sonra da Çırak Mehmet Ağa ve Ümmügülsüm Hanım'ın kızı Emine (1905 yılından önce vefat etmiştir) Hanımı Çerkez Mehmet ile evlendirmiştir. Çerkez Mehmet ve Emine çiftinin Mustafa ve Mehmet olmak üzere iki çocukları bilinmektedir. Mustafa (1887-1916), Çanakkale kara savaşlarında vurulmuş, yaralı olarak Balıkesir merkez köylerinden Kirne'ye (günümüzde Karesi ilçesi Ortaca Mahallesi) kadar gelmiş, Ilıcalılar Kirne'den (Ortaca'dan) almışlar ancak 10 gün sonra vefat etmiştir. Mehmet (1889-22.11.1914), askerde iken vefat etmiş olup Ilıca'da lakabı "Tülü"dür.

⁵⁵⁰ K.K.5, K.K.10, K.K.12, K.K.14, K.K.16, K.K.17.

Tablo 2: Ilıca'ya Çeşitli Yerlerden Gelen ve Yerleşen Göçmenler

Göç Ettikleri Yerleşim Yeri	Göçmen Ailesinin Lakabı	Göç Ettikleri Yerleşim Yeri	Göçmen Ailesinin Lakabı
Kafkasya	Çerkez Oğulları	Şumnu	Tavşancı Oğulları
Manyas	Çerkez Oğulları	Pravadı	Hacı Fıçıcı Oğulları
İslimye	Bıçkıcı Oğulları	Şumnu	Bekir Oğulları
İslimye	Koca Ali Oğulları	Lofça	Dülger Halil Oğulları
İslimye/Şumnu	Hüseyin/Kaymakçı Oğulları	Şumnu	Boşnak Oğulları
Plevne	Ahmet Oğulları	Pravadı	Molla İsmail Oğulları
Şumnu	Ahmet Oğulları	Şumnu	Musa Oğlu Damadı Süleyman
Pravadı	Abdullah Oğulları	Pravadı	Kethüda Oğulları
Şumnu	Hamza Oğulları	Pravadı	Ahmet Oğulları
Şumnu	Boşnak Oğulları	İslimye	Kula Oğulları
Pravadı	Osman Oğulları	İslimye	Kocabıyık Oğulları
İslimye-Şumnu	Mustafa Oğulları	Tırnova	Bekir Oğulları
Şumnu	Kaykı Oğulları	Şumnu	Osman Oğulları
Ruşçuk	Hacı Halil Oğulları	Kızanlık	Kalın Hatip Oğulları
İslimye	Veys Oğulları	Şamlı nahiyesi	Tomuş Oğulları
Pravadı	Terzi Oğulları	İslimye	Salih Oğulları
Şumnu	Arnavut Oğulları	İslimye	Selim Oğulları
İslimye	Hasan Oğulları	Şumnu	Saka Oğulları
İslimye	Hasan Oğulları	Şumnu	Boşnak Oğulları
İslimye	Süleyman Oğulları	Şumnu	Hacı Yahya Oğulları
Pravadı	Dede Oğulları	Eski Cuma	Kaptan Oğulları
İslimye	Mehmet Oğulları	Biga kazası İskender köyü	Bigalı Süleyman Oğulları
Şumnu	Uzun Ahmet Oğulları	Filibe	Pomak Abdülatif Oğulları
Filibe	Pomak Yakup Oğulları	Filibe	Pomak Osman Oğulları
Filibe	Pomak Mustafa Oğulları	Filibe	Pomak Mustafa Oğulları
Filibe	Pomak Sait Ağa Oğulları	Filibe	Pomak Salih Oğulları
Filibe	Pomak Demirci Hüseyin Oğulları	Krişeva (Gireşuva) Köyü⁵⁵¹	Pomak Fettah Oğulları

⁵⁵¹ 1892'de Selanik Vilayeti Drama sancağı Rupcoz kazası Krişeva (Gireşuva) köyü. 1880 tarihinde ise Doğu Rumeli vilayeti Filibe sancağı Rubcoz kazası Krişeva köyü idi. Bk. Aydın, age., s. 137, 140-141.

Filibe	Pomak Kömürcü Oğulları	Krişeva (Gireşuva) Köyü	Pomak Ali Oğulları
Çirak Köyü ⁵⁵²	Ahmet Oğulları	Resina köyü ⁵⁵³	Baltacı Oğulları
Erecek Köyü ⁵⁵⁴	Hatip Oğulları	Lom ve Posköy	Hacı Ahmet Oğulları

Kaynak: **Ilıca Şıfa Belediyesi Arşivi**, 12 Mayıs 1321 (Miladi 25 Mayıs 1905) Tarihli Ilıca Nüfus Tahririne Ait İstinsah Defteri vd.⁵⁵⁵

Rumeli göçmenleri beraberlerinde meslekleriyle göç ederek iskân edildikleri yerleşim yerine taşıdıklarından Ilıca'da daha önce görülme- yen iş kol- ları ve bu iş kollarına ilişkin faaliyetler de görülmeye başlamıştır. Bunlardan İslimiyeli Hasan ve Hafize oğlu “Kalaycı” Ahmet, Şumnulu Hazma ve Cemi- le oğlu “Hamal” Hamza, Şumnulu Hüseyin ve Emine oğlu “Saka” Osman, Şumnulu Boşnak Mustafa ve Hanife oğlu “Dülger” Ahmet, Şumnulu Kaykı Hüseyin ve Fatma oğlu “Hasırcı” Ahmet, Plevneli Ahmet ve Ayşe oğlu “Bak- kal” Ali, Kızanlıklılı Kalın Hatip Mehmet ve Zeynep oğlu “Gülyağı Ustası” Ahmet Usta⁵⁵⁶ ve oğlu “Gülcü” Osman, Pravadılı Dede İbrahim ve Ayşe oğlu “Bakkal” Osman, Pravadılı Kethüda Hasan Hüseyin ve Fatma oğlu “Bakkal” Salim, Lofçalı Dülger Halil oğlu Hüseyin ve Hamide oğlu “Dülger” Abdullah

⁵⁵² Trabzon vilayeti Of kazası Çirak köyü: Günümüzde Trabzon ili Of ilçesinde Çirak adlı bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Ancak aile fertleri bu köyün adının Çoruk olduğunu ifa- de etmektedirler. Çoruk köyünün ismi Cumhuriyet döneminde Dağ Eteği olarak değişmiştir. Bk. Aslan, agm., s. 16, 19, 21. Günümüzde Trabzon ili Of ilçesi Dağ Eteği mahallesi, Erenköy adı ile anılmaktadır. <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx/>, E.T. 27 Ağustos 2021.

⁵⁵³ Trabzon vilayeti Of kazası Resina köyü: Günümüzde Trabzon ili Of ilçesinde Resina adlı bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Bu köy Zisino (16. yüzyılda Zisina). Bk. **387 Nu- maralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Amasya, Çorum- lu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Kara-hisâr-i Şarkî, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger-Kahta ve Divriği-Darende Livâları**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yay., Ankara 1997, s. 162. Günümüzde Bölümlü mahallesi (Bk. Aslan, agm., s. 15, 16, 19, 21, 23) [1834 yılında Baltacılı, Serohtali, Zanadali ve Kodoli Ho- laysa'ya (Günümüzde Trabzon ili Çaykara ilçesi Yeşilalan mahallesi) bağlıdır. Zehra Aslan, **DP Döneminde Trabzon (1950-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2017, s. 471. Sezgin Demircioğlu; Süleyman Bilgin, **1834 Of Nüfus Defterinde adı geçen aileler ve köyler (Of, Çaykara, Hayrat, Dernekpazarı, Rize'nin ve Sürmene'nin bir kısmı köy ve mahalleleri aile isimleri)**, byy., yy. 2011.

⁵⁵⁴ Bandırma kazası Manyas nahiyesi Erecek köyü.

⁵⁵⁵ **Ilıca Şıfa Belediyesi Arşivi**, Ilıca Şıfa Belediyesine Ait Evrak (1972-2009); Çakıcı, agt.; İsmail Oğuz, “Ilıca Beldesinin Kısa Tarihçesi”, **Balya**, 6 (22), 2012, ss. 5-8; Oğuz, **Ilıca Na- hiyesi Yürük Cemaatleri**; Oğuz, **Ilıca Köyü Yerel Tarih Araştırmaları**; Şükran ve İs- mail Oğuz, **agb.**, s. 13-40; K.K.1, K.K.2, K.K.3, K.K.4, K.K.5, K.K.6, K.K.7, K.K.8, K.K.9, K.K.10, K.K.11, K.K.12, K.K.13, K.K.14, K.K.15, K.K.16, K.K.17, K.K.18, K.K.19.

⁵⁵⁶ Ahmet (Ahmet Nur-ı Irmak) Usta (1851-1921), Balıkesir eşraf ve mutaberanından Kap- tanzade Hacı Kâmil Efendi'nin gülyağı ustasıdır.

Usta bu yeni iş kollarının temsilcileri olmuşlardır. Yine farklı bir coğrafyadan gelen Dülger Laz Hüseyin Ağa⁵⁵⁷ da bu çeşitliliğe katkı sağlamıştır. Ayrıca göçmen Baltacı oğulları⁵⁵⁸ gibi kimi aileler de Ilıca'yı Balıkesir vilayetinde üst düzeyde temsil etmek suretiyle farkındalığını arttırmışlardır.⁵⁵⁹

Anlatıcılar, özellikle Rumeli'nden gelen göçmenlerle birlikte Ilıca gündelik hayatında bazı köklü değişiklikler yaşandığını atalarından duyduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin göçmenler gelmeden önce Ilıca ziraat erbabı köylüleri kara saban denilen alet ile çift süren ve bir evlek (yaklaşık 1 dönümün dörtte biri) miktar yer sürenin “*amma da çok yer sürdük*” diye övünürken;

⁵⁵⁷ Dülger Laz Hüseyin Ağa (1866-1927): Dülger Yunus Usta ve Fakuli'nin oğlu olan Dülger Laz Hüseyin Ağa aslen Trabzon vilayetinin Of kazasının Çirak köyünden Ahmet Oğullarından olup, Birinci Dünya Savaşı (muhtemelen 1916-1917) yıllarında, iş/meslek gereği Ilıca'ya göç edip yerleşmiştir. Bilinen iki erkek kardeşi Hasan ve Abdurrahman Çirak'ta (Çoruk'ta) kalmıştır. Dülger Laz Hüseyin Ağa, bina ve inşaat ustası olarak hizmet görmüştür. Eşi Havva Hanım'dan Dursun, Mustafa, Mehmet (Ilıca'da lakabı “*Laz Mehmet*”), Salih (1894-19??, Ilıca'da lakabı “*Kalaycı Laz Salih*”), Ali (1907-1942) ve Kâmil (1914-19??, Ilıca'da lakabı “*Kalaycı Kamil*”) adlı 6 oğlu olmuştur. Aile Bakır soyadını almıştır. Salih Bakır'ın ilk eşi Ilıca'da Dereli Oğullarından Ali Ağa ve Emine kızı Habibe (1896-19??) Hanım'dan Mehmet (1922-?, Ilıca'da lakabı “*Ormancı Mehmet*”), Hasan Fehmi (1924-?), Mustafa (1926-1987, Ilıca'da lakabı “*Şoför Mustafa*”), Türkan, Muzaffer ve ikinci eşi Şamlı nahiyesine bağlı Boğazköy'den Yusuf ve Pembe kızı Hava (1902-19??) Hanım'dan Muzaffer olmak üzere 6 çocuğu olmuştur. Genelde kırsalda tekdüze hayat, iş ve uğraşlar görülmesine karşın Dülger Laz Hüseyin Ağa'nın çocuklarının çok yönlü olduklarını görmekteyiz. Bu duruma örnek olarak Kâmil Bakır'ı verebiliriz. Kâmil Bakır çiftçilik, kalaycılık ve bakkallık olmak üzere birbirinden oldukça farklı iş kollarında faaliyet göstermiştir. Salih Bakır'ın oğlu Mustafa Bakır, şoför olarak Ilıca-Balıkesir arasında ilk posta arabasını koyan iki kişiden biri olup girişimci ve yenilikleri yaşadığı yere taşıyan bir şahsiyet idi. Ulaşım alanında yaptıkları bu öncü hizmetlerden sonra Mustafa Bakır, Ilıca köyü muhtarlığı ve ardından Ilıca belediye teşkilatının kurulmasına önyak olmuştur. Eğitime önem veren Mustafa Bakır, Ilıca'da bir ortaokul açılmasına öncülük etmiştir. Ilıca'da kurulan derneklerde başkanlık görevine getirilmiş ve pek çok sosyal faaliyetin gerçekleştirilmesini sağlamıştır (Hikmet Adın, **Tarih, Coğrafya ve Sosyolojik Yönden Balya Ilıca Şamlı Yöreleri**, Uğur Ofset, Balıkesir 1991, s. 84.). Mustafa Bakır örneğinde görüleceği üzere göçmenler, göç ettikleri yerleşim yerinin idari, sosyoekonomik, ulaşım, eğitim ve sosyokültürel gelişimine önemli katkılar sunmaktadır.

⁵⁵⁸ Baltacı oğullarından Hamdi Ağa (1899-19??): Mustafa ve Hafize oğlu Hamdi Ağa, aslen Trabzon vilayetinin Of kazasının Resina köyünden olup Baltacı Oğullarındandır. Bandırma kazasının Darıca nahiyesine bağlı Ericek/Erecek köyünden 1920 yılında Ilıca'ya göç edip yerleşmiştir. Ericek/Erecek köyünden Ali ve Nefise kızı Hafize (1903-19??) Hanım ile evlenmiştir. Enver (1924-?) ve Niyazi (1927-?) adlı 2 oğlu bilinmektedir. Ailenin soyadı Durmaz'dır.

⁵⁵⁹ Hamdi Ağa'nın oğlu Avukat Enver Durmaz, ilkokulu Ilıca'da, ortaokulu Manisa'da, liseyi Balıkesir'de okumuş daha sonra İstanbul Hukuk Fakültesini bitirerek avukat olmuştur. Adın, **age.**, s. 105, 483. 1954 yılında Balıkesir Belediye Encümen Azası seçilmiş, 10.01.1958-11.05.1960 tarihleri arasında ise Balıkesir Belediye Başkanlığı yapmıştır (<https://www.balikesir.bel.tr/kurumsal/baskanlarimiz/>, E.T. 28 Ağustos 2021). Daha sonra uzun yıllar İstanbul 7. Noteri olarak görev yapmış ve İstanbul 2. Noteri iken 30.04.1989 tarihinde emekli olmuştur. Adın, **age.**, s. 483.

göçmenlerin bir günde bir evlekten çok daha fazla yer sürdüklerini ve bunu da kara sabana ilave ettikleri demir pulluk sayesinde yaptıklarını görmüşler, zaman içerisinde bu tarım tekniğini kullanmaya başlamışlardır. Bu teknik ile toprağın derinine inerek tarlaları sürmeye başlamışlardır.

Kaynak kişilerin⁵⁶⁰ bir başka anlattıkları değişim de şöyledir. Ilica yakınlarında en eski göçmen köylerinden biri Kurtdere köyü olup Ilica-Şamlı yolu güzergâhında kurulmuştur. Göçmenler gelmezden önce Ilica köylüleri evlerini daha ziyade taş, kerpiç malzeme ile inşa eder, yine kerpiç ile sıvar ve evler renk olarak mütemadiyen kahverengi tonda görünürmüş. Kurtdere köyü kurulup göçmenler evlerini inşa ettiklerinde, Balıkesir'e gitmek için yolcu olan Ilicalılar, Kurtdere köyüne geldiklerinde bütünüyle bembeyaz köy evlerini görünce oldukça şaşırmışlar ve sorup soruşturduklarında ise göçmenlerin evlerini kireçle boya/badana yaptıklarını öğrenmişlerdir. Ilica'ya iskân edilen göçmenlerden evi kireç ile boya/badana yapma tekniğini öğrenip zamanla uygulamışlardır. Bu teknik ile de evlerin iç/dış temizlik ve hijyen koşullarında iyileşme başlamıştır.

Pravadı göçmenlerinden Molla İsmail Efendi ile Cemile Molla'nın oğlu olan Tahir Ağa (1848-1918),⁵⁶¹ Ilica'da ilk defa fenni arıcılık çalışması yapmıştır. Sepette arıcılık yaparak örnek olmuştur. Yine Tahir Ağa'nın oğlu Haşım (1897-1985) Buran/Pınar, Ilica köyünün ilk posta memurudur. Kendisinden sonra uzun yıllar postacılık yapan "Posta"Niyazi (1922-1995) Özer de Pomak Türklerinden olup göçmendir.

Rumeli göçmenlerinin Ilica yerli halkı ile münasebetlerinin sorunsuz olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin ilk göçmen ailelerinden biri olan Bıçkıcı oğulları ailesi ile ilgili şu söz günümüze ulaşmıştır: "*Bıçkıcıların erkeklerine nacak, kadınlarına bıçak*". Müşahitler bu sözün Bıçkıcı oğulları ailesinin kadın ve erkek fertlerinin oldukça geçimsiz, iflah olmaz, uyumsuz, çevresine sürekli zarar ve ziyan veren kişiler olduklarını ifade etmek için dile getirmişlerdir.

Pomaklar,⁵⁶² Slavca (Pomakça) konuşan Müslüman Türk kavmi olup Kuman-Kıpçak Türklerinin bakiyeleridir. 19. yüzyıl ikinci yarısında Rume- li'deki Pomak Türkü nüfus, Doğu Rumeli, Edirne, Selânik, Manastır, Koso- va ve İşkodra vilâyetlerine olmak üzere geniş bir bölgeye dağılmış halde ve

⁵⁶⁰ K.K.1, K.K.2, K.K.3, K.K.4, K.K.5, K.K.6, K.K.7, K.K.8, K.K.9, K.K.10, K.K.11, K.K.12, K.K.13, K.K.14.

⁵⁶¹ Aile önce Susurluk Ömerköy'e iskân olmuş, ardından Ilica'ya gelmiştir.

⁵⁶² Pomak adının kökeni ile Pomaklar arasında şöyle bir anlatı yaygındır: "*Eski devirlerde Bulgar ile Sırp'lar arasında bir savaş gerçekleşir. Bu savaşta Pomakların ataları Bulgarların yanında yer alarak yardım ederler. Bu olaydan sonra Bulgarlar, Pomakların atalarına yardımçı manasına 'pomagaç' derler ve böylece Pomak adı ortaya çıkar.*" (K.K.30)

yaklaşık yarım milyon idi.⁵⁶³ 1885 yılında Bulgar Prenslığı, Doğu Rumeli vilayetini ilhak ettikten sonra, Ortodoks Kilisesi'nin önderliğinde özellikle Pomak Türklerinin “Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” olduğu tezini ileri sürerek yeniden “Hristiyanlaştırma” ve “Bulgarlaştırma” faaliyetlerine başladı.⁵⁶⁴ Bu faaliyetlerin sonucu olarak Ilıca'ya yerleşen Pomak Türkü aileler, Doğu Rumeli vilayeti Filibe sancağı Filibe kazası merkezinden ve Selanik vilayeti Drama sancağı Rupçoz kazası Krişeva (Gireşuva) köyünden gelmişlerdir. Balıkesir vilayetine gelen Pomak Türklerinin Ilıca'ya iskânları ise 1894 (Rumi 1310) yılıdır. Aslında Ilıca'ya ilk Pomak Türkleri kafilesi 1892 (Rumi 1308) yılında olmuştur. Kaynak kişilerce kalabalık bir grup olarak tanımlanan Pomak Türkü göçmenlerin, Ilıca eski mezarlığı ile Ilıca deresi arasında kalan ve eski bir mezarlık olan alana yerleştirildikleri, ancak bir hastalık sebebiyle önemli bir kısmının vefat ettiği, bu olumsuz gelişme nedeniyle bir kısmının da Ilıca'dan ayrıldığı belirtilmiştir. Bu ayrılan kafileden sonra çok daha az sayıdaki Pomak Türkü göçmen Ilıca'ya tekrar geri gelerek yerleşmiştir.⁵⁶⁵ Gelen bu küçük grup aslında bir büyük sülalenin kollarıdır.

Müşahitler Ilıca'ya göç eden Pomak Türklerinin de “ağaç eri” Türkleri olduğunu “*Ilıca'ya göç eden Pomakların ataları olan Çolak Sait Ağa, Demirci Hüseyin Ağa, İsmail Ağa ve Mustafa Ağa, 19. yüzyılın ortalarında, ta Filibe'den Sularya dağlarındaki ormanlara ağaç işlemeye gelirlermiş. Çok iyi ağaç işlerlermiş. Hatta onların çalıştıkları yere 'Pomakların yatak yeri' denilmektedir.*” sözleriyle ifade etmekte ve Ilıca'ya göçlerinde bu durumun etkili olduğunu da “*Ilıca ve bölgesini daha önce bildikleri için Ilıca'ya göç etmişlerdir.*” sözleriyle vurgulamaktadır.

Daha ziyade tamamen Pomak Türklerinden oluşan köyler oluşturarak yerleştikleri gözlenen Pomak Türklerinin kalıcı iskân mahalli olarak “manav” olan Ilıca'yı tercih etmeleri ile ilgili çevre yerli köylerinde “*Ilıca da Pomak Türklerinin bir yerleşim yeri*”dir algısına neden olmuştur. Bu durum araştırmaya muhtaç olmakla birlikte bu algıya farklı bir bakış açısı oluşturmak adına bir aile tarihi örnek verilebilir. Kaynak kişilerce⁵⁶⁶ bu göç olayı şöyle

⁵⁶³ İlker Alp, **Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)**, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Edirne 2012, s. 7; Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 34, İstanbul 2007, s. 320-322; Muhammet Kemaloğlu (Çeviren / Aktaran), “Celal Nuri: Bulgar ve Pomak”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 53/2, 2013, s. 428-429.

⁵⁶⁴ İbrahim Kamil, “Pomak Türklerinin ‘Kimlik’ Mücadelesi ve Bulgaristan Komünist Partisinin Gizli Kararları (1948-1984)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 59, Erzurum 2017, s. 440-441.

⁵⁶⁵ Müşahitler Ilıca'ya iskân olunan Pomak Türklerinin ilk olarak Edremit'e iskân olundukları, burada bir müddet ikamet ettikten sonra Gönen'e gittiklerini burada da bir müddet ikamet ettikten sonra Yarışalan köyüne geldiklerini, burada çok az bir süre kaldıktan sonra Ilıca'ya geldiklerini ifa etmişlerdir.

⁵⁶⁶ K.K.4, K.K.5, K.K.10, K.K.11, K.K.12, K.K.14, K.K.15.

anlatılmıştır: “Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Erzurum vilayeti Tortum kazası Pehlivanlı köyünde dünyaya gelmiş, eğitim hayatının bir bölümünü Balıkesir’de geçirmiştir. Balıkesir’de iken Ilıca’ya cerre (Ramazan hocalığı-na) gelmiştir. Zeki, çalışkan ve yetenekli bu genci Ilıca eşraf ve muteberanından (köyün o sıradaki en zengini olan) Akça oğlu Hacı Ali Ağa erkek çocuğu olmadığından Musa Kazım Efendi’yi evlat edinmiştir. Daha sonra Akça oğlu Hacı Ali Ağa vefat etmiş. Mirasında hak sahipliği iddiasında bulunan Musa Kazım Efendi o sırada İstanbul’da bulunduğundan, Bandırma kazası Manyas nahiyesi Erecek köyünde ikamet eden kardeşi Kurban (İsmail Kurban) Ağa’yı oldukça büyük yekûn tutan mirasla ilgilenmek üzere görevlendirmiş ve Kurban Ağa da Ilıca’ya göç edip yerleşmiş. Bir süre sonra da Şeyhülislam Musa Kazım Efendi’nin diğer erkek kardeşi olan Hatip Hacı Mehmet Efendi Erecek köyünden Ilıca’ya göç edip yerleşmiş.”

Olay etrafınca araştırıldığında ise Şeyhülislam Musa Kazım Efendi’nin yüzyıllar öncesindeki atalarının Balya kazasının Ilıca köyü sakinlerinden olduğu, daha sonra ailenin soyundan gelen bir kolun Konya’ya göç ederek yerleştiği (Konya’ya giden kolun soyundan gelenlerden bir kolun da daha sonra Burdur-Isparta havalisine gittiği), bu göç olayından sonra aynı ailenin bir diğer kolunun da Erzurum’a zorunlu olarak iskân ettirildiği tespit edilmiştir. Tüm bu değerlendirmelerden sonra göçmenlerin kalıcı iskân noktalarını belirlerken devletin iskân politikasına ek olarak pek çok faktörü, değişkeni göz önünde bulundurduğunu söyleyebiliriz.

1.10.4. Millî Mücadele Dönemi’nde Ilıca’daki Pomak Türkleri

Millî Mücadele Dönemi’nde Ilıca halkı gibi Pomak Türkleri de başta “Yunancı” eşkıyalar olmak üzere her türlü asilere ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı başkaldırmışlardır. Örneğin Yeniköy’den gelme Pomak Aziz⁵⁶⁷ hem asilere, eşkıyalara ve hem de Yunan işgaline karşı çıkmıştır. Pomak Aziz ve Katrancı Mustafa efelerin maiyetinde ⁵⁶⁸ kişi vardı. Yunan işgal kuvvetleri Ilıca’daki Hacı Ali Ağa Muhacirler Camii⁵⁶⁹’ni karakol binası olarak kullan-

⁵⁶⁷ Pomak Aziz (1891-1922): Emin ve Fatma oğludur. Aile, 1892-1894 yıllarında Selanik vilayeti Drama sancağı Rupcoz kazası Krişeva (Gireşuva) köyünden önce Balıkesir kazası köylerinden Yeniköy’e daha sonra 1900-1907 yılları arasındaki bir tarihte de Ilıca’ya yerleşmişlerdir. Pomak Aziz’in Âdem (1903-1922) ve Atiye (1897-19??) isminde iki kardeşi bulunmaktadır. Anlatıcılar Pomak Aziz’i, Pomak Üzeyir olarak telaffuz etmişlerdir.

⁵⁶⁸ Pomak Aziz’in maiyetinde kardeşi Âdem Efe, İmam Molla Mustafa Efendi zade İlyas Hoca ve Fatma oğlu “Katrancı” Mustafa (1891-1933) Efe, Karabacak zade Mehmet ve Hacer oğlu “Karabacak” Hüseyin (1903-1922) Efe, Dilsiz Oğullarından Sadık ve Hatice oğlu “İnce” Mehmet (İnce) Efe (1900-1959), Mehmet Paşa zade Hasan ve Ümmügülsüm oğlu “Tavuk” Ali (Gündoğdu) Efe (1900-1991) ve Yusuf zade Çolak Mustafa ve Zehra oğlu “Ekmekbıçağı” “Çolağın” Mehmet (Nergiz) Efe (1900-1989) vardır.

⁵⁶⁹ Günümüzde mevcut değildir.

mışlardır. 10-12 kişiden oluşan Yunan askerî birliğinin Karakol Komutanı Çavuş Mançınof⁵⁷⁰ olup, Ilıca'da Pomak Habibe kızı Hayriye Hanım⁵⁷¹ ile evlenmiştir. Bu olayı kabul edemeyen Pomak Aziz ve “Karabacak” Hüseyin bir pusu kurup Hayriye Hanım'ı öldürmüşlerdir. Bu gelişme üzerine Yunan işgal kuvvetlerince Pomak Aziz, “Karabacak” Hüseyin, “Katrancı” Mustafa ve “Tavuk” Ali efelerin evlerini eşyalarıyla birlikte yakmışlar; Pomak Aziz ve “Karabacak” Hüseyin'in anne ve babasına karakol binasında işkence yapmışlardır. Bu gelişme üzerine Pomak Aziz ve “Karabacak” Hüseyin, Yenikavaklı Gürcü/Laz Deli Hüseyin Efe grubuna⁵⁷² teslim olmuşlardır. Yenikavaklı Gürcü/Laz Deli Hüseyin Efe grubu, Pomak Aziz ve “Karabacak” Hüseyin'i Ilıca'daki Yunan karakoluna teslim etmiştir. Yunanlıların işkence yaptıkları “Karabacak” Hüseyin, Pomak Aziz ve kardeşi Pomak Âdem 1922 yılında şehit olmuşlardır.⁵⁷³

Millî Mücadele Dönemi'nde, Ilıca'daki Yunan işgali sırasında yöneticilik (özellikle muhtarlık) yapan bazı kişilerin yanlış kararlar verdikleri, hatta bu nedenle “Yunancı” olmakla suçlandıkları da görülür. Bu kişiler arasında göçmenlerden de bulunmaktadır. Pomak Çolak Sait Ağazade Pomak Hasan (Şen) Efendi (1874-1949),⁵⁷⁴ 1921 yılında Ilıca köyü muhtarıdır. Muhtar seçilmesin-

⁵⁷⁰ Balya Kazası Kaymakamı İbrahim Ethem Bey tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen 22 Mayıs 1922 tarihli telgraf için bk. Uğurhan Demirbaş vd. (Yayına Hazırlayanlar), **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, II, Anadolu'da Yunan Mezâlimi**, Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yay., Ankara 1996, s. 278, 352; Anlatıcılar Yunan Karakol Komutanını, Maçika / Maçuka Çavuş olarak telaffuz etmişlerdir.

⁵⁷¹ Kaynak kişilerden bazıları Hayriye Hanım'ın İvrindi köylerinden olduğunu ifade etmişlerdir.

⁵⁷² Tanıklar Yenikavaklı Gürcü/Laz Deli Hüseyin Efe'nin maiyetinde etnik kökeni Gürcü/Laz olan 10 kişi bulunduğunu, eşkıyalık yaptıklarını ve Yunan işgaliyle birlikte bazen “Yunan” taraftarı bazen de “Yunan karşıtı” olmak suretiyle eylemlerini arttırdıklarını ifade etmişlerdir.

⁵⁷³ Müşahitler, Karabacak Hüseyin, Pomak Aziz ve Pomak Adem'in vefatıyla ilgili iki ayrı bilgi aktarmaktadır. Müşahitlerin bir kısmı Karabacak Hüseyin (Yunan karakol binasında), Pomak Aziz (Ilıca-Kayalar yolu “Kayalıklar” mevkiinde) ve Pomak Adem'in Yunanlılarca şehit edildiğini, bir kısmı da Yenikavaklı Gürcü/Laz Deli Hüseyin Efe grubu tarafından öldürüldüklerini iddia etmektedir. Pomak Aziz'in vefat tarihi 2 Teşrinisani 1338 (2 Kasım 1922), Karabacak Hüseyin'in vefat tarihi ise 20 Eylül 1338 (20 Eylül 1922), Pomak Adem'in vefat tarihi ise 15 Teşrinievvel 1338 (15 Ekim 1922)'dir. Bu tarihler ile müşahitlerce anlatılan olay kronolojik olarak uyumlu değildir. Çünkü Yunan işgal kuvvetleri 6 Eylül 1922 tarihinde Ilıca'dan kaçmışlardır. Bu noktada iki şekilde yorum yapılabilir. İlk olarak vefat tarihleri günü gününe tutulmamış olabilir. İkincisi de Yunan işgal kuvvetleri yurdu terk ettikten sonra, bu iki efeyi Yenikavaklı Deli Hüseyin Efe grubu öldürmüş olabilir. Yunan işgali sırasında vefat kayıtlarının düzenli tutulmadığı düşüncesinden hareketle ilk yorum daha doğru olacaktır.

⁵⁷⁴ Hasan Şen (1874-1949): Yakup Oğullarından Çolak Sait Ağa'nın torunudur. Filibe'de dünyaya gelmiş olup ilk tahsilini orada yapmıştır. Filibeli Süleyman ve Fatma Hanım'ın kızları Hatice (1885-1940/1946) Hanım ile evlenmiş ve İlkokul Öğretmeni Rıza Şükrü Şen, Yusuf Şen ve Hayriye olmak üzere üç çocukları olmuştur.

de Yunanca ve Bulgarca bilmesi etkili olmuştur. Müşahitler Pomak Hasan'ın muhtarlığı ile ilgili şu olayı anlatmışlardır: “Pomak Hasan Efendi, kızdığı kimseleri Ilıca Yunan işgal karakolundaki askerlere şikâyet eder, onları dövürmüştü. Hıdırellez zamanı (6 Mayıs 1921 günü), davetli olarak Kocapınarlı Pomak Kara İbrahim Efe Ilıca'ya gelmiştir. Ilıca'da Hamamlar mevkiinde gerçekleşen Hıdırellez hayrına Yunan askerleri, Yunan taraftarı Çerkezler de davet edilmiştir. Muhtar Pomak Hasan Efendi'nin şikâyet ettiği kişilerin Yunan askerleri ve Çerkezlerce dövülmeye başlanması üzerine ‘bir buraya adam öldürmeye mi geldik’ diyerek bir iki el ateş edip hâkim bir mevzie geçmesiyle orada bulunan Yunan askerleri ve Çerkezler atlarına binip kaçmışlardır.”

Pomak Türklerinin Ilıca'da iskân edilmeleri neticesi Ilıca'nın eğitim-öğretim hayatında belirgin gelişme ve ilerleme olduğu görülür. 20. yüzyıl başlarına gelinceye değin Ilıcalı erkek çocuklar mescit/cami bitişiğindeki bir odadan ibaret olan sıbyan (mahalle) mektebinde eğitim görmekteydi. 1910 yılında Ilıca eşraf ve muteberanından Abdülkadir (Güven) Ağa'nın girişimleriyle Ilıca'da modern öğretim yöntem-tekniklerle öğretim yapılan bir mekteb-i iptidai açılmıştır. Ilıca Mekteb-i İptidaisinin ilk öğretmeni “*Pomak Hoca*” lakabı ile ünlenmiş İsmail Hakkı (1868-1949) Efendi'dir.⁵⁷⁵ Daha sonra yine bir Pomak Türkü olan Kocapınarlı⁵⁷⁶ “*Sarı*” Niyazi (Soyadı Kırdar) Efendi muallim-i evvel olarak göreve başlamıştır. Bu iki eğitimci pek çok Ilıcalı çocuğun hem geleneksel hem de modern eğitim-öğretim yöntem ve teknikleriyle tanışmasına vesile olmuştur.

Ilıca'ya, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırası ve sonrasında yoğun bir göç hareket gerçekleşmemiştir. Trabzon vilayeti Of kazası köylerinden 2, Bandırma kazası Manyas nahiyesi köylerinden 1 ve Rumeli köylerinden daha önce göç edip yerleşmiş göçmenlerden 1 olmak üzere toplam 4 hanenin yerleştiği görülür.

1.10.5. Cumhuriyet Devri Ilıca'da Göç ve Göçmenler

Cumhuriyet devrinde Ilıca'ya en yoğun göç Ilıca nahiyesi köylerinden olan Karlık köyünden olmuştur. Karlık köyü, konar-göçer yürüklerin zorunlu iskânıyla *Orta oba*, *Karlık obası*, *Akpınar (Üçpınar) obası* ve *İğneci obası* olmak üzere 4 mahalleden oluşan bir köy olarak ortaya çıkmıştır. Köyün merkezi olan *Karlık obası*nın ağası olan Ramazan Ağa'nın vefatı sonrasında, mütareke, Yunan işgali ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında eşkıya baskınlarına

⁵⁷⁵ İsmail Hakkı Aktan (1868-1949): Yakup Oğullarından Çolak Sait Ağa'nın torunudur. Filibe'de dünyaya gelmiş olup ilk tahsilden sonra Filibe Tepe Medresesinden mezun olmuştur. Filibeli Arabacı Murat Ağa ve Fatma Hanım'ın kızları Hatice (1871-1944) Hanım ile evlenmiş ve İbrahim Efendi, İlkokul Öğretmeni Arif Aktan, İlkokul Öğretmeni Ahmet Necip Aktan, Emine Erol, Münire, Mehmet Münir olmak üzere altı çocukları olmuştur. Uzun yıllar Ilıca ve Kayalar mekteplerinde öğretmenlik yapmıştır. K.K.26, K.K.30.

⁵⁷⁶ Balya kazasının Kocapınar köyü. Günümüzde Gönen ilçesinin bir mahallesidir.

maruz kalmış ve dağılmıştır. *Karlık obası* sakinlerinin bir kısmı Balıkesir'e, bir kısmı Ilıca'ya bir kısmı da Orta obaya göç etmiştir.⁵⁷⁷

İş nedeniyle Ilıca'ya göç olgusu Cumhuriyet devrinde de devam etmiştir. Aslen Artvin'den olup 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Sonrası yaşanan Rus işgali ile Balıkesir ili Balya ilçesi Yenikavak köyüne yerleştirilmiş olan ailelerden biri olan Çakır oğullarından Osman Ağa'nın oğlu olan Ormancı Gürcü İsmail Hakkı Efendi, Ilıca'ya orman memuru olarak görevli gelip yerleşmiştir. Ormancı Gürcü İsmail Hakkı Efendi 1926-1928 yılları arasında Ilıca Belediye Başkan Vekilliği yapmıştır.⁵⁷⁸

Ilıca'ya Dersim olayları sonrası 1938 yılında Tunceli ili Ovacık ilçesi, Şebir ve Şeymene köylerinden 4, Siirt ili Kozluk (Hazo) ilçesi ve Selim köyünden 1 olmak üzere 5 hane göçmen gelmiştir.

⁵⁷⁷ Adın, *age.*, s. 154.

⁵⁷⁸ İsmail Hakkı Efendi'nin eşi Ayşe Hanım'dan Faik (1909-19??) ve Harun (1911-1995), Fatma Hanım'dan da Hasan Tahsin (çocukken vefat etmiş), Hüseyin (çocukken vefat etmiş), Ayşe (çocukken vefat etmiş), İsmail Hakkı (1926-1976/1977), Hüsniye (1927), İhsan (1936) ve Melek (1939) adlı çocukları dünyaya gelmiştir. Bk. Adın, *age.*, s. 81, 89, 168-169; İsmail Hakkı Efendi'nin kızı Hüsniye İnce ile Balıkesir'de 23.12.2018 tarihinde yapılan görüşme. 1943'te evlendi. Babamızın annesi bir nine. Osman annesini İstanbul'a yerleştirmiş.

Tablo 3: Ilıca'ya Çeşitli Yerlerden Gelen ve Yerleşen Göçmenler

Göç Ettikleri Yerleşim Yeri	Göçmen Ailesinin Lakabı	Göç Ettikleri Yerleşim Yeri	Göçmen Ailesinin Lakabı
Gönen ilçesi Akçaköy köyü	Filibeli (Pomak) Hüseyin Oğulları	Karlık köyü	Hacı Mehmet Oğulları
Manyas nahiyesi Duraköy köyü	Ali Oğulları	Şamlı nahiyesi Kurtdere köyü	Muhacir Rüstem Oğulları
Saltıklar ve Kızılar	Lomlu Hacı Ahmet Oğulları	Yenikavak köyü	Gürcü Çakır Oğulları
Karlık köyü	Kara Hüseyin Oğulları	Kütahya	Mehmet Oğulları
Karlık köyü	Hacı Kuru Oğulları	Kayalar köyü	Abdullah Oğulları
Karlık köyü	Hacı Ahmet Oğulları	Balya kazası Orhanlar nahiyesi	İbrahim Oğulları
Karlık köyü	Hacı İbrahim Oğulları	Şamlı nahiyesi	İbrahim Oğulları
Kemah kazası Karşıbağ Mahallesi	Katırcı Oğulları	Şamlı nahiyesi Kurtdere köyü	Varnalı Hüseyin Oğulları
Kırklareli Kaynarca köyü	Posköylü Halil Oğulları	Balıkesir Mustafa Fakih Mahallesi	Ankara Ayaşköylü Mustafa Oğulları
Şebir köyü	Haydar Oğulları	Karlık köyü	Hasan Oğulları
Şeymene ve Şebir köyleri	Mustafa Oğulları	Darıca	Mehmet Oğulları
Şebir köyü	Hasan Oğulları	Kayalar	Topal Hasan Oğulları
Ovacık	Mustafa Oğulları	Bulgaristan Osmanpazarı	Ahmet Oğulları
Yarışalan	Mustafa Oğulları	Danişment	Deli İbrahim Oğulları
Kozluk ve Selim köyü	Melih Oğulları	Ardanuç Kızılılık köyü	İrfan Oğulları
Balya kazası	Muhacir Davut Oğulları	Manisa Muradiye Mahallesi	Ahmet Oğulları

Kaynak: **Ilıca Şıfa Belediyesi Arşivi**, 12 Mayıs 1321 (Miladi 25 Mayıs 1905) Tarihli Ilıca Nüfus Tahririne Ait İstinsah Defteri vd.⁵⁷⁹

Sonuç itibariyle günümüzde Balıkesir ili Balya ilçesi mahallelerinden

⁵⁷⁹ **Ilıca Şıfa Belediyesi Arşivi**, Ilıca Şıfa Belediyesine Ait Evrak (1972-2009); Çakıcı, **agt**; İ.Oğuz, “Ilıca Beldesinin Kısa Tarihçesi”, s. 5-8; İ. Oğuz, ayımlanmamış Notlar; Ş. Oğuz; İ. Oğuz, agb., s. 13-40; K.K.1, K.K.2, K.K.3, K.K.4, K.K.5, K.K.6, K.K.7, K.K.8, K.K.9, K.K.10, K.K.11, K.K.12, K.K.13, K.K.14, K.K.15, K.K.16, K.K.17, K.K.18, K.K.19.

biri olan Ilıca mahallesine son yüz elli yıllık süreçte önemli miktarda göçmen yerleşmiştir. Ilıca'ya pek çok göçmen yerleşmiş ancak esas itibarıyla 93 Harbi sonrasında kitlesel bir göç yaşanmıştır. Ilıca'ya Rumeli'den, Kafkasya'dan, Anadolu'nun uzak ve yakın pek çok noktasından göçler gerçekleşmiştir. Göçmenlerin Ilıca'yı tercih etmesinde tarım-hayvancılık ve orman ürünleri zenginliği, ulaşım imkanları, kaphıcaların varlığı gibi sunduğu fırsatlar belirleyici olmuştur. Ilıca'ya yerleşen göçmenler zaman içerisinde Ilıca'yı benimsemişler, yerli aileler ile evlilikler yoluyla kaynaşmışlar, köy yönetimine seçilmişler ve kendilerini "Ilıcalı" olarak nitelemişlerdir. Millî Mücadele yıllarında özellikle "Ilıcalı" Pomak Türkleri bir yandan Yunan işgal kuvvetleri diğer yandan eşkıyalarla mücadele etmişlerdir.

Göçmenler uyum süreçleri yanında Ilıca'nın nüfusunu arttırarak köy statüsünden nahiye statüsüne de taşımışlardır. Göçmenler ise Ilıca'nın tarım ve hayvancılık, inşaat, meslek çeşitliliği, eğitim durumu gibi sektörlerini geliştirerek katkı sunmuşlardır.

Göçmenler beraberlerinde pek çok bilimsel, kültürel ve teknik unsuru da getirmişler, bu birikimlerini Anadolu insanı ile paylaşmışlardır. Göç olgusu ile Anadolu, sadece etnik yapı olarak zenginlik yaşamamış; gündelik hayat pratikleri, tarım ve hayvancılık, ticaret, mimari, fenni arıcılık, eğitim, inanç, gelenek ve görenekler bakımından da Rumeli mirasıyla tanışmıştır.

Kaynakça

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Fon Kodları: NFS.d, (Nüfus Defterleri), no.1189, no.1205, no.1206, no.1402, no.1403, no.13744.

ML.VRD.TMT, (Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri), no.7234, no. 8471.

Hüdavendigar Vilayet Salnamesi (HVS)

HVS 1316, Matbaa-i Vilayet-i Hüdavendigar, Bursa 1316/1898.

HVS 1325, Matbaa-i Vilayet-i Hüdavendigar, Bursa 1325/1907.

Sürelî Yayınlar

Zafer-i Milli, “Balya İlçesi Hakkında”, S 109/229, 6 Zilhicce 1342 (8 Temmuz 1924).

Telif ve Tetkik Eserler

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdâvendigar, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları (1995), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Amasya, Çorumlu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Kara-hisâr-i Şarkî, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger-Kahta ve Divriği-Darende Livâları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yay., Ankara 1997.

Adın, Hikmet, **Tarih, Coğrafya ve Sosyolojik Yönden Balya İlca Şamlı Yöreleri**, Uğur Ofset, Balıkesir 1991.

Afyoncu, Erhan, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.

Akkaya, Taylan, **Göç ve Değişim**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979.

Alp, İlker, **Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)**, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 2012/1, Edirne 2012.

Aslan, Zehra, “Cumhuriyet Döneminde Of İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-2015)”, **Türk İdare Dergisi**, S 480, 2015, s. 11-38.

Aslan, Zehra, **Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2017.

Aydemir, İzzet, **Göç (Kuzey Kafkasyalıların Göç Tarihi)**, Gelişim Matbaası, Ankara 1988.

Aydın, Mahir, **Şarkî Rumeli Vilâyeti**, TTK Basımevi, Ankara 1992.

Ayhan, Aydın, **Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacirler**, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir 1999.

Balya Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Bşk., **Geçmişten Geleceğe Balya**, Kültür Yay., İstanbul 2008.

Bice, Hayati, **Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler**, TDV Yay., Ankara 1991.

Cumhuriyet’in 50. Yılında Balıkesir: İl Yıllığı 1973, Balıkesir Valiliği, İstanbul 1973.

Çakıcı, Şükran, **Ilıca Bucağı Folklor Ürünlerinin Derlenmesi**, Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Bitirme Tezi, Balıkesir 1993.

Demiraslan, Nihal Yılmaz, **Temettuat Defterlerine Göre Balya Kazası Şamlı, Ilıca, Danışmend, Evciler, Akbaş ve Koyuneri Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2009.

Demirbaş, Uğurhan vd. (Yayına Hazırlayanlar), **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezâlimi, II, Anadolu’da Yunan Mezâlimi**, Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yay., Ankara 1996.

Eren, A. Cevat, **Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri**, İstanbul 1966.

Eren, Muharrem, **Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler**, İnce Ofset, Balıkesir 1990, s. 102-104.

Gençlik ve Spor Müdürlüğü, **Balya İlçesi**, byy., yy. yty.

Halaçoğlu, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK Basımevi, Ankara 1995.

Ilıca Şıfa Belediyesi Arşivi, 12 Mayıs 1321 (Miladi 25 Mayıs 1905) Tarihli İlıca Nüfus Tahririne Ait İstinsah Defteri.

Ilıca Şıfa Belediyesi Arşivi, İlıca Şıfa Belediyesine Ait Evrak (1972-2009).

İpek, Nedim, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yay., Trabzon 2006.

İpek, Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, TTK Basımevi, Ankara 1999.

Kamil, İbrahim, “Pomak Türklerinin ‘Kimlik’ Mücadelesi ve Bulgaristan Komünist Partisinin Gizli Kararları (1948-1984)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 59, Erzurum 2017, s. 435-477.

Kaynak, Muharrem, **Kayalar Köyü ve Tarihi**, İstanbul 2009.

Kemaloğlu, Muhammet (Çeviren/Aktaran), “Celal Nuri: Bulgar ve Pomak”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi**, 53/2, 2013, s. 421-431.

Kıpçak, Reşit, **50.Yılda Balıkesir**, Balıkesir Ticaret Odası Yayını, Ankara 1974.

McCarty, Justin, **Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi (1822-1922)**, Türkçesi: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988, s. 37-38.

Memişoğlu, Hüseyin, “Pomaklar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 34, İstanbul 2007, s. 320-322.

Mutaf, Abdülmecit, **Salnamelerde Karesi Sancağı (1847-1922)**, byy., Balıkesir 1997.

Oğuz, İsmail, **Balıkesir ve Civarında Yörük ve Türkmen Aşiretleri**, Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Basılmamış Bitirme Tezi, Balıkesir 1992.

Oğuz, İsmail, “Ilıca Beldesinin Kısa Tarihçesi”, **Balya**, 6 (22), 2012, ss. 5-8.

Oğuz, İsmail, **Ilıca Köyü Yerel Tarih Araştırmaları (1988-1998)**, (Yayımlanmamış Notlar).

Oğuz, İsmail, **Ilıca Nahiyesi Yürük Cemaatleri**, 1998 (Yayımlanmamış Notlar).

Oğuz, Süleyman, **Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)**, Cem Ofset, İstanbul 1987.

Oğuz, Şükran-Oğuz, İsmail, “Lakap Verme Geleneğinde Manisa İli Demirci İlçesi Örneği”, **38. ICANAS 10-15 Eylül 2007, Ankara / Türkiye Bildiriler: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri**, C 3, AKDTYK Bşk. Yay., Ankara 2008, s. 1127-1139.

Oğuz, Şükran-Oğuz, İsmail, “Türk Folklorunda Lakap Verme Geleneği: Ilıca Örneği (Balıkesir İli Balya İlçesi)”, **Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (UNESAK 2018)**, 26-28 Ekim 2018, Balıkesir Türkiye, **Bildiri Tam Metin Kitabı**, C VII, Editörler Hülya Gür, Hasan Hüseyin Şahan, Ankara 2018, s. 13-40.

Ovalı, Erdal, **Ilıca Bucağı'nın Monografyası**, Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, Basılmamış Bitirme Tezi, Balıkesir 1986.

Saydam, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, TTK Basımevi, Ankara 1997.

Sezgin Demircioğlu-Süleyman Bilgin, **1834 Of Nüfus Defterinde adı geçen aileler ve köyler (Of, Çaykara, Hayrat, Dernekpazarı, Rize'nin ve Sürmene'nin bir kısmı köy ve mahalleleri aile isimleri)**, byy., yy., 2011.

Şimşir, Bilal, **Rumeli'den Türk Göçleri**, I, TTK Basımevi, Ankara 1968.

Şimşir, Bilal, **Rumeli'den Türk Göçleri**, II, TTK Basımevi, Ankara 1970.

Şimşir, Nahide, “Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Balya Kazası'nın Demografik Durumu”, **Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, S 8 / Yaz, Konya 2009, ss. 155-172.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Karesi Vilâyeti Tarihçesi**, Hüsn-i Tabiat Matbaası, İstanbul 1341.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Karesi Vilâyeti Tarihçesi**, Yayına haz. Abdülmecid Mutaş, Petek Ofset, Balıkesir 2000.

Ünal, Ömer, **Kayalar (Gaylar) Köyü, Tarih-Toplumsal Yaşam**, Balıkesir 2010.

Sözlü Görüşmeler

K.K.1. Feride Terzi (1900-1993); Okuma yazma bilmiyor, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1991 yılında yapılan yüz yüze görüşme.

K.K.2. İsmail Topçu (1904-1995); Okuma yazma biliyor, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1992 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.3. İsmail Keskin (1905-?); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1992 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.4. Mehmet Eren, (1905-?); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.5. Mehmet Oğuz (1907-1999); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.6. Mustafa Tufan (1909-199?); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.7. Mehmet Tufan (1910-2002); Okuma yazma biliyor, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.8. Mustafa Dereli (1910-?); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.9. Mehmet Hulusi Dağlı (1911-1998); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.10. Mehmet Can (1911-2000); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.11. Ahmet Rıfat Akbulut (1911-1994); Okuma yazma biliyor, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1992 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.12. Hadise Oğuz (1911-2001); Okuma yazma bilmiyor, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.13. Fatma Dağlı (1911-1999); Okuma yazma bilmiyor, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.14. Ayşe Oğuz (1913-2003); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.15. Kamil Bakır (1914-?); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.16. Gülsüm Yavaş (1916-?); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.17. Mehmet Köse (1922-1994); Ortaokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1992 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.18. Halil Öksüz (1922-1996); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.19. Emine Topçu (1931); görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.20. Süleyman Dağlı, Öğretmen, (1934-199?); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1994 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.21. Sadettin Alkan, Öğretmen, (1936-?); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.22. Mustafa Can (?-1999); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.23. Osman Tuna (?-1999); Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.24. Zafiren Çam (?-1999); Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.25. Ayten Tuna (?-1999); Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.26. Ergen Aktan; İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.27. Halilibrahim Saran; Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.28. M. Cemal Tunç; Öğretmen, doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşme.

K.K.29. Hüsametdin Can; Öğretmen, doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşme.

K.K.30. Fevzi Şen; Avukat, ilkokul mezunu, doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşme.

K.K.31. Meryem Çam; Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.32. Zeliha Saçaklı; Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.33. Hüseyin Gündoğdu (1922-2002); Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.34. Ali Tepeli; Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.35. Harun Çakır; Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.36. Faik Çakır; Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.37. Zeliha Demirel; Doğduğundan beri Ilica'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.38. Hafize Uysal; Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.39. Hüseyin Dereli; Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.40. Hasan Karpuz; Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.41. Osman Gülcü; Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.42. Tefvik Gülcü; Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.43. Edip Esen; Müteahhit, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.44. Ali Hikmet Saçaklı; Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.45. Ömer Can; Doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.46. Yusuf Yılmaz; Öğretmen, görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.47. Emine Akgül (1922/1924-2002); Görüşme tarihi: 1994-1995 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.48. Çetin Oğuz (1939); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, Görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.49. Halime Oğuz (1945-2019); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

K.K.50. İsmail Salgın (1935-?); İlkokul mezunu, doğduğundan beri Ilıca'da yaşıyor, görüşme tarihi: 1988-1998 yıllarında yapılan yüz yüze görüşmeler.

İnternet

<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx/>,
E.T. 27.08.2021.

<https://www.balikesir.bel.tr/kurumsal/baskanlarimiz>, E.T. 28.08.2021.

<https://www.ilicaparktermal.com/aktiviteler/>, E.T. 28.08.2021.

1.11. GÖÇLERİN SONUCU OLARAK GELENEKSEL YAŞAMIN VE KÜLTÜRÜN DEĞİŞİMİ: KÜRTÜN ÖRNEĞİ*

1.11.1. Kürtün'den Göçler

Trabzon'un Osmanlı Devleti sınırları içine katıldığı 1461 yılından itibaren bu vilayete bağlı, dikkate değer bir kaza / nahiye olan ve Cumhuriyetin ilanı ile yapılan 1924 yılı idari düzenlemesi ile Gümüşhane vilayetine bağlı bir nahiye olarak varlığını devam ettiren, 1989 yılında da kaza statüsü alan Kürtün, Oğuzların Üçok koluna bağlı boylardan olan Çepni Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bir yerdir. Orta Asya'da Türkistan'dan yola çıkan ilk Çepni gruplarının 9. asırda İran üzerinden Trabzon ve Karadeniz bölgesine geldikleri yönünde kayıtlar vardır. Bu geliş daha sonra da devam etmiş, muhtemelen 15. asra kadar sürmüştür. Anadolu'nun Türkleşmesinde Çepnilerin rolü büyüktür. İyi savaşmaları ve cengâverlikleri ile bilinen bu Türk boyu, sadece Karadeniz Bölgesi ile sınırlı olmayıp, Anadolu'nun neredeyse tamamında görülmektedir.

İran üzerinden gelen Çepnilerin yoğun olarak yerleştikleri bir bölge olan Kürtün, bu açıdan Anadolu'da görülen, kültürleri ile adından söz ettiren ve çevreye etki eden Türklerin yaşadıkları ve toplandıkları ilk yerleşim birimlerinden biri olarak dikkati çekmektedir. Çevrede, Rumlardan müteşekkil yoğun gayrimüslim nüfusun yaşadığı alanlardan ayrı köyler kurarak veya aynı köyleri paylaşan Çepniler, farklı kültürden olan bu yerli komşuları ile beraberliklerini 1923-24 mübadelesine dönemine kadar sürdürmüşlerdir. Kürtün yöresine yerleşen Çepnilerin İslam inancı, İran üzerinden geldikleri için bu coğrafyada hayat bulan dinî yapının etkisinde şekillenmiştir. Yani İran'da yaşayan Alevi İslam inancı bu coğrafya üzerinden Anadolu'ya gelen Türkleri etkilediği için, Kürtün Çepnileri de bu kültür içinde İslam inancını yaşamaya

* Prof. Dr. Osman KÖSE. Milli Savunma Üniversitesi Öğretim Üyesi.
oskose@hotmail.com.

başlamışlardır.⁵⁸⁰

13. asrın önemli simalarından Hacıbektaş Veli Dergâhı'nın önemli isimlerinden olan ve asıl mezarı Hacıbektaş'ta ve makam mezarı da Kürtün'ün Güvende Yaylası'nda olan Güvenç Abdal'ın ömrünün önemli kısmı Kürtün'de geçmiş ve burayı Alevi / Kızılbaş kültürü için önemli bir merkez yapmıştır.⁵⁸¹

Görsel 1: Güvenç Abdal'ın Mezarı (Güvende Yaylası / Kürtün)

Kaynak: Osman Köse şahsi albümü

Osmanlı Devleti, Safevi Devleti'nin, Aleviliği Osmanlı Devleti'ni içeriden çökertmeye yönelik etkili bir argüman olarak kullanmaya başlamasıyla, Kürtün'de ikamet eden Çepniler de bu durumdan etkilenmişler ve bir süre devletin takibatı ile karşılaşmışlardır. Osmanlı Devleti, diğer yörelerde oldu-

⁵⁸⁰ Alemdar Yalçın - Başak Uysal, "Karadeniz Çepnileri 1: Taşlıca Köyü", **Hacıbektaş Veli**, S 35, 2005, s. 29-36.

⁵⁸¹ Necati Demir, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağının Kuruluş", **Türk Kültürü ve Hacıbektaş-ı Veli Araştırma Dergisi**, S 63, 2012, s. 77-110.

ğu gibi Kürtün'deki Alevi kültürü potansiyelini dağıtmaya yönelik yaptığı müdahalelerle bölgede 16. asırdan itibaren Sünni İslam anlayışı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Fakat buna rağmen Alevi /Kızılbaş kültürünün kültürel izlerini Kürtün'de görmek hâlâ mümkündür.⁵⁸²

Göç, geçim darlığı, savaşlar, açlık ve farklı sıkıntılar sonucunda insanların yerlerini yurtlarını terk ederek daha elverişli gördükleri yerlere göçmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren göç olgusuna rastlanmaktadır. Fakat daha ziyade kırsal alanların daralması, çocukların eğitimi ve sanayi bölgelerinde iş bulma umuduyla 1950'li yıllardan sonra köylerden kente doğru bir insan akışının olduğu gözlenmektedir.⁵⁸³

Aynı dönemlerde göçlerin görüldüğü bir yer olan Kürtün'ün yer aldığı coğrafya sarp dağların arasında, ulaşımı ve hayat şartları zor olan bir alanda olduğu için, içe kapalı ve çoğu yerleşim yerlerine göre sosyal değişimlerin çok yavaş izlendiği bir yer olarak gözlenmektedir. Modern zamanda da bölgeye tek ulaşım seçeneğinin olduğu kara yolu, Kürtün'den 1950 yılı sonlarında ancak geçmiş, Tirebolu üzerinden Türkiye'nin diğer yol ağlarına bağlanmıştır. Bu nedenle 1960'lara kadar Kürtün'den dış yerleşim yerlerine uzun süre seyahat eden, göçen aile ve insan sayısı çok azdır.

Kara yolunun bölgeden geçtiği dönemlere kadar, nahiye merkezinin bağlı olduğu Torul'a gitmek ve gelmek üç günlük bir zaman dilimini almaktaydı. Aynı şekilde Tirebolu ve Trabzon'a gitmek de meşakkatli ve yorucuydu. Kara yolunun Kürtün'e ulaşması ve paralelinde Türkiye'de ulaşım, eğitim ve iş imkânlarının gelişmeye başlaması ile Kürtün'den dış dünyaya gidiş ve gelişler artmaya başlamıştır. Bölgede yaşayan insanlar tek tek veya aileleri ile zaman içinde buradan ayrılmaya başlamışlar ve gidenler ulaştıkları yeni yerleri yurtları olarak telakki etmişler ve kalıcı olarak bir daha da geri dönmemişlerdir. Kürtün'den dışarıya yapılan göçleri şu şekilde kategorize etmek mümkündür:

1.11.1.1. Farklı Kentlere Göçler

Kürtün'den, ilk göçlerin Rus işgalinin yaşandığı 1915-17 yılları arasında olduğu bilinmektedir. Rusların bir buçuk yılı aşkın Kürtün'de kaldığı bu işgal döneminde yöreden mecburiyetten ayrılanlar Trabzon, Giresun, Samsun, Ordu, Tokat, Çorum ve İstanbul yönüne doğru gitmişlerdir. Bu şekilde ayrılanlar bir daha da geriye dönmemişler fakat konuşmalarında ve aile içi hatıratlarında bu yöreleri hâlâ canlandırmaktadırlar.

1950'li yıllardan sonra çocukları, torunları, anne ve babalarını alarak

⁵⁸² Mehmet Fatsa, "Çepnilerin Dini Mensubiyeti ve Kürtün'de Bir Tekke: Güvenç Abdal Meselesi", **Karadeniz İncelemeleri**, S 13, 2017, s. 27-48.

⁵⁸³ Mustafa Şen, "Türkiye'de İç göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S 1, 2014, s. 231- 256.

bir daha geri dönmek üzere batıya doğru yol alan bir göç çeşidine sadece Kürtün’de değil Türkiye’nin diğer yerleşim birimlerinde de sıkça rastlanmaktadır.⁵⁸⁴ Bu göçlerin sebepleri arasında geçim darlığı, verimsiz arazilerin ekim ve dikim sonucu ihtiyaçları giderememesi, yer kıtlığı, komşular arasında oluşan husumetler ve daha önce gezmek amaçlı dışarıya çıkanların farklı yerlerin imkânlarını gördükten sonra daha iyi bir muhitte yaşama heveslerini saymak mümkündür. Bu yıllarda yapılan göçlerde dikkat çeken husus, husumet ve benzeri sebeplerin daha ağır bastığı, ayrılanların bir daha da geri dönmedikleri görülmektedir. Husumet ve benzeri sebeplere dayalı olan göçler bu dönemlerde sadece Kürtün’e mahsus bir olay değil, araştırıldığında tüm Karadeniz Bölgesi hatta Türkiye’nin geneline özgü bir özelliktir.

Göç edenlerin yöneldikleri istikametlere bakıldığında Samsun, Sakarya, Kocaeli, İstanbul, Kırklareli gibi iş imkânları veya ekip dikmeye verimli olan alanların öne çıktığı görülmektedir. Kürtün’den yeni ve bilinmeyen yerlere gidenlerin tespit ettikleri yeni ikamet alanlarını ya tavsiye ile öğrendikleri ya da daha önceden bir şekilde gördükleri tahmin edilmektedir. Yeni yurtlarına yerleşenler daha ziyade inşaat işlerinde veya tarım alanlarında çalışarak hayata tutunmaya ve daha iyi bir yaşam sürdürmeye çalışmışlardır.

1.11.1.2. Eğitim Amacıyla Göçler

Eğitim amacıyla olan göçlere tedrici olarak 1970’li yıllardan sonra sıkça rastlanmaktadır. Aileler çocuklarına daha iyi bir eğitim verebilmek için ilk zamanlar köylerinin yakınlarındaki kaza veya vilayet statüsündeki şehirlere ve daha sonraki yıllarda da Ankara ve İstanbul gibi merkez şehirlere göç etmeye başlamışlardır.⁵⁸⁵ Kürtün’den bu tarz göçlere 1970’li yıllardan sonra rastlanmaktadır. Aslında bu yıllardan itibaren Türkiye’nin genelinde eğitim için büyük şehirlere ailelerin ya çocuklarını göndermeleri veya kendileri de ev eşyalarını toplayarak şehre göçmeleri çok yaygındır. İlkokuldan sonra eğitim imkânının olmadığı Kürtün’de bu amaçla gidilen yerler Gümüşhane, Trabzon veya diğer yakın illerdir. Yükseköğretim için de Erzurum, Ankara ve İstanbul’un hedef şehirler olduğu gözlenmektedir. Fakat 1980 öncesi yıllarda Kürtün’de genelde ortaöğretim için ailelerin çocuklarını okuttukları, yükseköğretime rağbetin pek olmadığı gözlenmektedir. Bunda lise ve dengi okullardan mezun olanların herhangi bir devlet kurumlarına çok rahat devlet memuru olmalarının etkisi vardır.

Aileler çocuklarını okutmak amacıyla, okul mevsimlerinde Kürtün’ü terk etmekte, yazın ise geri dönmekteydiler. Öğrenim amacıyla gidenlerin de

⁵⁸⁴ Hakan Özdemir, “Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Kırgız”, *Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi*, S 30, 2012, s. 1-18.

⁵⁸⁵ Şevket Işık, “Türkiye’de Eğitim Amaçlı Göçler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7 / 1, 2009, s. 27-37.

okul mevsimlerinde Kürtün'ü terk ettikleri, yazın ailelerine yardım için geri geldikleri görülmektedir. Eğitim için ayrılan hatta devlet memurluğunu hak edenlerin daha sonraki yıllardaki yaşamları tamamen Kürtün dışında geçmiş, görev alanlarını aslı ikamet yerleri seçtikleri, Kürtün'ü ise “memleket” olarak gördükleri, hiç irtibatlarını kesmedikleri bilinmektedir.

Eğitim amacıyla göçler, 1980’li yıllardan sonra daha da artmaya başlamıştır. İmkânı olan aileler çocuklarını okutma kaygısı ile bütçeleri ölçüsünde onları farklı illere göndermişlerdir. Bu şekilde gençlerden oluşan yeni kuşak, Kürtün'ü terk ederek farklı bir göç kervanı oluşturmuştur. Kürtün’den bu amaçla ayrılanların genelde hedefleri büyük şehirler olmuş ve gidenlerin ekseriyeti bir daha da geri gelmemiştir. 1980’li yıllardan sonra Kürtün’den eğitim amacıyla ayrılanlardan üniversitelere gidenlerin sayısı artmıştır. Ayrıca daha önceki yıllarda kız çocuklarını okutmada dinî veya kültürel gerekçelerle görülen rezervlerin ortadan kalktığı tüm ailelerin çocuklarını okutmak ve daha iyi bir gelecek sunmak işçin seferber olmaya başladıkları görülmektedir.

1980’li yıllara kadar Kürtün’ün merkezi olan Uluköy’de sabahçı ve öğlenci olmak üzere toplam 3 ilkokul bulunurken, yöreden yapılan göçler sonucu okullar zaman içinde neredeyse öğrenci bulamaz hale gelmiştir. Öğrenci fazlalığından, devletin inşa ettiği ilkokul binaları yetmeyince etrafta bu amaçla uygun binalar kullanılırken, göçlerin sonucunda 2000’li yıllardan sonra bu okulların ya öğrenci sayılarının çok azaldığı hatta öğrenci bulmada güçlük çektikleri veya kapandıkları görülmektedir.

1.11.1.3. Çevre İllere İşçi Göçü

İş bulmak ve daha rahat bir hayat yaşamak amacıyla göçler geçmiş dönemlerde sıkça görülmektedir. Bu amaçla insanlar ya ailelerini köylerde bırakarak gidiyorlar veya her şeyi göze alarak çocuk ve aile efradıyla yuvalarından ayrılıyorlardı.⁵⁸⁶

1980’li yıllardan sonra iş göçünün yoğun olarak görüldüğü Kürtün’ün geçimi orman ürünleri, silah yapımı, kantar, kelek, zil ve hayvancılıktan ibaretti. Zaman içinde Türkiye’deki değişim, bunun sonucu olarak silah yapımı ve orman ürünlerinin üretimlerine yasaklar gelmesi ile 1980’lerden sonra büyük şehirlere dikkati çeken göçler olmuştur. Orman ürünleri ve demir işçiliğinde Kürtün, Türkiye’nin maharetli ustalarının yetiştiği bir yerdi. Yörede basit atölyelerde yapılan silahlar, Türkiye’de ve Türkiye dışında çok iyi biliniyordu. Fakat 12 Eylül askerî darbesinin getirdiği yasaklarla orman ve demir ürünlerinin yapımına gelen amansız takibatlar, bu alanda söz sahibi olan us-

⁵⁸⁶ Yüksel Koçak-Elvan Terzi, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/3, 2012, s. 170-172.

taları geçim kaygısı sebebiyle dış illere göçe zorlamış ve asırlardır oluşan bir ustalık zinciri kaybolup gitmiştir.

İstanbul, Kocaeli ve Samsun başta olmak üzere çok sayıda şehir merkezinde Kürtün'den iş amacıyla gidenleri görmek mümkündür. Fabrika olan iller bu anlamda çekici olmuştur. Devlet daireleri ve fabrikaların yörenin insanlarına kapılarını açmaları, hiçbir mesleği ve işi olmayanlar için iyi olsa da, asırlardır devam eden silah yapım ustaların da bu kervan içinde olması iyi olmamıştır. Bunun sonucu olarak, 1980'lere kadar silah yapımı noktasında Türkiye'nin dikkate değer bir yöreni olan Kürtün'de bu gelenek sonlanmış ve bu tür demir ustalığı kaybolma noktasına gelmiştir. İş ve geçim kaygısı ile bu şekilde gidenler bir daha geri dönmemişler; ancak emekli olduktan sonra kısa aralıklarla Kürtün'ü mekân tutmaya devam etmektedirler.

1.11.1.4. Yurt Dışına İşçi Göçleri

Türkiye'den 1960'lı yıllardan itibaren başlayan ve 1970'li yıllardan sonra daha da yoğunluklu olarak devam eden Almanya başta olmak üzere Batı ülkelerine işçiler gönderilmiştir. İşçiler daha ziyade Almanya'ya gittikleri için toplum içinde bir zamanlar sıkça kullanılan "Alamancılar" olarak adlandırılmışlardır. Askerliğini yapmış, bedensel olarak güçlü ve hiçbir hastalığı olmayan, maharetli kişiler mülakatlarla seçilerek bu şekilde yurt dışına işçi olarak gönderilmeye hak kazanmışlardır. İlk gidişler kısa vadeli olarak düşünülmüşse de, genel olarak gidenler bir daha geri gelmemiştir. Modern dönemde Almanya ve diğer ülkelere çalışanlar üçüncü kuşaklardır.⁵⁸⁷

1970'li yıllardan sonra Kürtün'den dışarıya bu amaçlı göçlere çokça rastlanmaktadır. Almanya en fazla işçinin gittiği ülke olarak görülmektedir. Fransa, Belçika ve Hollanda da Kürtünlü işçilerin akın ettiği ülkeler arasındadır. Bu amaçla gidenlerin de bir daha geri dönmedikleri ve zaman içinde geriden gelen akrabaları ve yakınları ile gittikleri yerlerde çoğunluk oluşturdukları görülmektedir. Bugün Batılı ülkelere bu amaçla giden ilk neslin ya hayata veda ettikleri veya Almanya / Fransa / Belçika - Türkiye arasında gidip gelerek yaşamlarına devam ettikleri görülmektedir. Onların çocukları ve torunları yaşadıkları ülkeleri artık vatan olarak görmektedirler. Bu amaçla Almanya ve diğer ülkelere gidenlerin gurbet hatıraları bir dönemin gelenek ve kültürünü yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. 1980'lere kadar devam eden yurt dışına işçi göçü ile gidenlerin büyük kısmı gittikleri yerlerde kalmışlardır. Fakat yılda bir defa da olsa Kürtün'e geldikleri gözlenmektedir. Bu amaçla yurt dışında ikamet edenlerden ölenler olduğunda defin işlemlerinin Türkiye'de gerçekleştiği gözlenmektedir. İlk yurt dışına gidenlerin

⁵⁸⁷ Saadet Topuz, *Türkiye'den Yurtdışına İşçi Göçü ve İkinci Kuşak Türk İşçi Çocuklarının Re-İntegrasyonu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 8-15.

büyük radyolu teypi, teyp, fotoğraf makinası ve bunun gibi aletler Kürtün’de gelmeleri, çarşı ve pazarda bunları son sesine kadar açarak gezmeleri bir devrin özelliğini ve değişimlere örnek hareketleri yansıtmaktadır.

2000’li yıllardan sonra Kürtün’den yurt dışına çalışmak amacıyla gidenlerin hedef ülkeleri farklılık kazanmıştır. Batı her zaman gözde bir yer olarak kalsa da Rusya, Orta Doğu ülkeleriyle, Kuzey Afrika’yı da içine alan bölgeler, iş için gidilen yerlerden olduğu bilinmektedir. Fakat bu anlamda Batı ülkelerine gidenlerin bir daha da geri gelmedikleri, kalmaya çalıştıkları gözlenirken, doğu ülkelerine gidenlerin işleri bitince hemen geri döndükleri dikkate değerdir. Bugün bu göçler çok daha farklı ülkelere doğru yönelmiş durumdadır.

1.11.2. Kürtün’de Sosyal Değişim

Türkiye’nin 1960’lardan sonra geçirdiği darbeler, göçler, iletişim ve ulaşımın gelişmesi ile toplumsal değişim hızlı bir ivme kazandığı kesindir. Toplum içinde yaşayan bireylerin hiç fark etmediği bu değişim sonucunda giyim, yemek, yaşam ve hayata bakışlarda önceki dönemlere göre büyük farklılıklar oluşmuştur. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak oluşan bu değişimler Türkiye’de biraz daha hızlı seyretmiştir.⁵⁸⁸ Kürtün’de bu değişimlerden büyük oranlarda etkilenen ve sosyal çehresi hızla değişen yerleşim yerlerindendir.

Kürtün’den farklı şehirlere gidenler ve gidenlerin geri ile irtibatlarının ziyaretler ve kısa süreli kalışlar şeklinde devam etmesi sebebiyle zaman içinde yörede sosyal ve kültürel anlamda kayda değer değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimi en iyi kadınlar üzerinde görmek mümkündür. Kürtünlü kadınların geleneksel giyim şekli tahtalı peştamal, bele sarılan kuşak, çalışmaya engel olmaması için diz kapağının altına inmeyen giyim şekli ve taralı saçların görüldüğü başa takılan bir başörtüsüydü. Fakat bu giyim 1980’li yıllardan sonra değiştiği ve zaman içinde eski geleneksel giyim şeklinin tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Eski geleneksel giyim şekli Çepni kültürüne özgü, Şalpazarı ve Görele’ye kadar geniş alanda da görülmekteydi. Büyük oranda şehirlerde muhafazakâr kadınların giyim şekli olan uzun eteğin ve başı tamamen çerçeveleyen bir örtünün yöre kadınlarının da giyim şekli haline geldiği tabiidir. Gerçi bu değişimde, 1980’li yıllardan itibaren bölgeye “Menzil Tarikatı” ile giren oluşumların da payı büyüktür. Yani geleneksel Çepni kültürü dışardan gelen bu yeni giyim ve yaşam şekilleri ile zedelenmeye yüz tutmuştur. 1980’li yıllar öncesinde Kürtün’de görülmeyen kara çarşaf giysisi, İstanbul başta olmak üzere farklı illere gidenlerin edindiği yeni yaşam şekilleri ile bölgeye gelmiştir. Kürtün ve çevresinde 1980’li yıllar öncesine kadar kadınların giydiği çarşafa rastlamak mümkün değildir. Dışa-

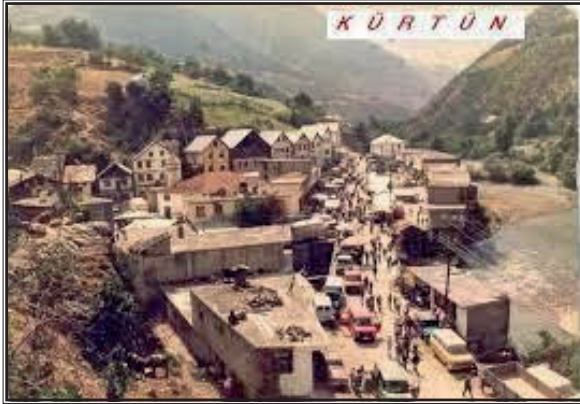
⁵⁸⁸ Mustafa Sever, “1980 Sonrası Türkiye’de Kültürel ve Toplumsal Değişim”, *Uluslararası Halkbilim Araştırmaları Dergisi*, 2/3, 2019, s. 1-10.

rıya olan göçler ve farklı şehirlerle irtibatların artması, bu tarihlerden sonra kara çarşaf gibi Çepni kültürüne has olmayan giysilerin yörede görülmesine sebep olmuştur.

1980’li yıllara kadar Kürtün’ün düğünler ve eğlencelerde tek çalgısı kemençedir. Kemençe ve horon tüm Karadeniz’e özgü bir çalgı çeşidi ve oyunu olmasına rağmen Kürtün için bunun ayrı önemi vardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kürtün’ün göçler ve sıkı gidiş gelişler ile dış dünyaya açılmasına kadar düğün ve eğlencelerin tek enstrümanı ve oyunu kemençe ve horondur. Fakat bu tarihlerden sonra şehirlerde görülen her çeşit enstrümanın düğünlerde ve eğlencelerde yerini aldığı, farklı oyun çeşitlerinin de yaygınlaştığı görülmektedir.

Yörede geleneksel köy evlerinin plan ve şekli, 1980’li yıllara kadar aynıdır. Yol, elektrik ve iletişim araçlarının da yaygınlaşması ile geleneksel köy evleri yerlerini şehirlerde görülen beton evlere bırakmış; klasik köy evleri artık ya fotoğraflarda kalmış ya da kendi kaderlerine terkedilmiş olarak çürümeye terkedilmiştir.

Görsel 2: Baraj Altında Kalan Eski Kürtün

Kaynak: <https://m.facebook.com/340714222673532/photos/a.342197982525156/342198182525136/>, E.T. 7 Ekim 2021.

İnsan ilişkilerinde büyük değişimler olmuştur. Sıcak komşuluk ilişkileri Türkiye’deki değişimin genel bir parçası olarak ortadan kalkmıştır. Önceki yıllarda köyden gezmek için şehirlere veya uzak yerlere gidecek olanlara, gitmeden önce ziyaretler yapılır, döndükten sonra da mahalle efradının “hoş geldin” için aynı şekilde ziyaretleri görülürdü. Giden kişi gördüklerini anlatır ve detaylı gözlemlerini aktarırdı. Fakat ilerleyen yıllarda mahallede komşusu farklı yerlere gitse ve gelse de, sıcak iletişimlerin ortadan kalktığı, görül-

mediği bilinmektedir. Mahalle halkının toplanarak hoş sohbetlerin yapıldığı, eskilerin yâd edildiği, bu şekilde yaşlıların yaşadıkları dönemin özelliklerini ve kültürünü farkında olmadan yeni kuşaklara aktardıkları ev sohbetleri de ortadan kalkmıştır.

Bayramlarda insanların gruplar halinde evleri dolaşmaları, yaşlı ziyaretleri ve hal hatır sormaları bir yaşam tarzıydı. Kapısı çalınan her evde mutlaka sofraya kurulur, ev sahibi en iyi yemeklerini getirir ve ikramlarda bulunurdu. Sonraki yıllarda tedrici olarak bu gelenek ortadan kalktı; toplu halde ev ziyaretleri yapılmaz oldu. Gerçi kapısına varılan her aile hâlâ bu geleneğin devamı olarak gelenlere yemek veya içecek ikram etmektedir. Fakat topluca yapılan bu gelenek ortadan kalkmıştır.

Evlilikler, yerlerin bölünmemesi veya daha farklı gerekçelerle yakın ailelerden, köy içinden veya en fazla çevre köylerden yapılmaktaydı. Fakat dışarıya göçlerle beraber evliliklerin daha ziyade farklı kentlerden yapıldığı görülmekte; yabancı gelinlere ve damatlara sıkça rastlanmaktadır. Bu şekilde 1980'lere kadar hiç bozulmayan Çepni kültürü içinde yetişen insan tipleri, farklı kültürlerde yetişenlerle yapılan evlilikler yolu ile bozulmuş ve değişmeye yüz tutmuştur.

En önemlisi sosyal değişim, saygı ve bazı ahlaki kuralların, sonraki yıllarda değişime uğramasıdır. Sigara içme, içki, fiziksel davranışlar ve hareketler, yemek ve konuşmaya varıncaya kadar, ahlak ve erdemim bir parçası olarak kabul edilen ve ilişkileri şekillendiren davranışların, modern zamanda bu özelliklerini kayb ettikleri görülmektedir.

Yakın döneme kadar Çepni kültürünün en orijinal ve bozulmamış halinin yaşandığı Kürtün, göçler ve gidenlerin yeni yerleşim yerlerinden getirdikleri yaşam şekillerinin etkisi altında bu özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Modern dönemde Kürtün'de ikamet eden nüfusun 8-10 katı insanın, büyük şehirlerde yaşadığı düşünülürse dışarıya göçlerin mahiyeti ve bu insanların büyük çoğunluğunun yeni yerlerindeki yaşamları ile her yıl veya birkaç yılda bir geldikleri ve kaldıkları, etrafı etkiledikleri düşünülürse meselenin mahiyeti daha iyi anlaşılır.

Geçmiş dönemlerde nüfusu burada tutan iki önemli husus; demir ve orman ürünleri işçiliğinin yaygın olmasıdır. Hem asırlardır geleneksel olarak babadan oğula miras kalan muazzam ustalığın kaybolmaması ve hem de göçlerin asli yerine yönelmesi için Kürtün'de silah yapımı devlet gözetiminde serbest bırakılmalıdır. Bu yöndeki bir gelişme Kürtün'ün nüfusunu arttıracaktır. Tüm bu sosyal değişimlere rağmen Kürtün, hâlâ Çepni kültürünün izlerinin olduğu, yaşandığı Türkiye'deki sayılı yerlerden biridir.

Görsel 3: Günümüzde Kürtün

Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCrt%C3%BCn>, E. T.
7 Ekim 2021.

Kaynakça

Demir, Necati, “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağının Kuruluş”, **Türk Kültürü ve Hacıbektaş-ı Veli Araştırma Dergisi**, S 63, 2012, s. 77-10.

Fatsa, Mehmet, “Çepnilerin Dini Mensubiyeti ve Kürtün’de Bir Tekke: Güvenç Abdal Meselesi”, **Karadeniz İncelemeleri**, S 13, 2017, s. 27-48.

Işık, Şevket, “Türkiye’de Eğitim Amaçlı Göçler”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 7/1, 2009, s. 27-37.

Koçak, Yüksel - Terzi, Elvan, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3/3, 2012, s. 163-184.

Özdemir, Hakan, “Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Kırgız - Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi**, S 30, 2012, s. 1-18.

Sever, Mustafa, “1980 Sonrası Türkiye’de Kültürel ve Toplumsal Değişme”, **Uluslararası Halkbilim Araştırmaları**, 2/3, 2019, s. 1-10.

Şen, Mustafa, “Türkiye’de İç göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S 1, 2014, s. 231-256.

Topuz, Saadet, **Türkiye’den Yurtdışına İşçi Göçü ve İkinci Kuşak Türk İşçi Çocuklarının Re-İntegrasyonu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Yalçın, Alemdar - Uysal, Başak, “Karadeniz Çepnileri 1: Taşlıca Köyü” **Hacıbektaş Veli**, S 35, 2005, s. 29-36.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYOKÜLTÜREL VE EKONOMİK BOYUTUYLA GÖÇ

2.1. GERÇEĞİN KURGUSU: TÜRK ROMANINDA BALKAN SAVAŞLARI VE GÖÇ*

*“İnsanın en büyük çilesi ‘göç’tür. Doğduğu topraklarda ölen insanlar, dünyanın en mutlu insanlarıdır”*⁵⁸⁹

2.1.1. Türk Edebiyatında Anadolu Dışındaki Türkler ve Balkanlardaki Durum

Kültür göçü, kültürel yayılma, kültür şoku, kültürleşme ve kültürel uyarlanma süreçlerinde ortaya çıkan göç, karşılaşan kültürlerin “benzeşme” eğilimini güçlendirdiği gibi dışlanma veya azınlık haline gelmek gibi nedenlerle “ayrışma” ve kültürle kimliğin vurgulanması sonucunu doğurur. Çalışmanın çerçevesini belirleyen Balkan Savaşları, savaş süresince ve sonrasında yapılan göçlerle Türk romanına konu olur, bu bağlamda, Balkan Savaşlarını ve sonrasını tarihsel dönem olarak seçip dramatik aksiyonunu oluşturan eserler göçün kültürel ve ekonomik zorluklarını bireyden toplumsala hareketle kimlik ve aidiyet sorunsallarıyla ortaya koyar.

Türk edebiyatında Anadolu’da yaşamayan Türklerin konu edildiği romanlar Osmanlı Devleti’nin çöküş döneminde yazılmaya başlanmıştır. Anadolu’da yaşamayan Türkleri ele alan ilk roman, Müfide Ferit Tek’in 1918 yılında yayınlanan *Aydemir*⁵⁹⁰ adlı eseridir. Başkişi Aydemir, II. Meşrutiyet yıllarında Türkistan’daki Türkleri uyandırmak, Türklük idealini ortaya çıkarmak için Türk birliğinin kurulmasına hizmet etmeye kendini adanmış kişidir. Eser, Türkçülük düşüncesi ve bu duyuşun benimsenmesini konu alır. Anado-

* Öğr. Gör. Dr. Emrah SEFEROĞLU. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. emrah.seferoglu@erdogan.edu.tr

⁵⁸⁹ Necati Cumalı, **Viran Dağlar-Makedonya 1900**, Çağdaş Yay., İstanbul 1995, s. 189.

⁵⁹⁰ Müfide Ferit Tek, **Aydemir**, Halk Kütüphanesi Neşriyatından, İstanbul 1334 (1918).

lu dışındaki Türkleri konu edinen bir diğer eser ise 1920’de yayımlanan Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun *Gönül Hanım*⁵⁹¹ adlı romanıdır. Tasvir-i Efkâr’da tefrika edilen eserin dramatik kurgusu; Ruslara esir düşen bir Türk subayının iki Tatar kardeşin yardımıyla kaçması ve yine bir esir Macar subayın kendilerine katılmalarıyla 1917 yılında Orta Asya’daki kültür varlıklarının ortaya çıkarılması için yaptıkları araştırma gezisinin aktarılmasıyla oluşturulur.

Türkler Rumeli’ye Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemi itibarıyla yerleşir, Orhan Bey’in Çimpe Kalesi’ni Bizanslılardan alması ile başlayan ve kökleşen süreç fetihlerle çoğalır ve Balkanlar Türk toprağı olur. Fransız İhtilâli ile birlikte yayılan milliyetçilik akımı büyük imparatorlukların sonunu getirerek, Balkanlar’daki etnik ayrışmanın başlangıcı olur. Osmanlı Devleti’nin güç kaybetmesi imparatorluk unsurlarının müstakil devletler haline gelmesine olanak sağlar. Etnisite ile başlayan süreç, gitme ile kalma arasında kalan Osmanlı halkını böler. Dinî etnik temizlikle beraber var olan Müslüman iktidarın güçsüzleşmesi yıllarca aynı topraklarda farklı dine mensup tebaayı parçalar, biri diğerini ötekileştirir ve soykırıma varacak trajedilere neden olur. Kök salınan topraklardan gönderilmek istenen güçsüz (Müslüman-Türk) gücün karşında direnemez ait olduğu topraktan kopar. Balkanlar’da bu durum Türklerin Türk unsurun fazla olduğu bölgelere (İstanbul’a) göç etmelerine neden olur.

Balkan Savaşları sonucunda Balkan topraklarını Osmanlı Devleti kaybeder. Asırlardır kendi oldukları toprakları kaybeden halk aidiyet ihtiyacını Anadolu’da karşılamak için göç eder. Romanlarda da belirtildiğı gibi ait olduğunu düşünülen yere gelen Balkan Türkleri ana vatan bildikleri yerde yabancı konumuna indirgenirler. Maddi yoksunluk ve sosyal uyumsuzluk, savaş sonrası göç yolunda verilen kayıplar hiçbir yere ait olamama ile sonlanır.

2.1.2. Gerçekten Kurguya: Balkan Asimilasyonu - Zorunlu Göç

Balkan ulusçuluğunda, “ulusal bir çoğunluk” oluşturma işi yaşamsal olarak görülür ve yönetimler oldukça büyük oranlardaki azınlıkların fiziksel olarak ortadan kaldırılması ya da zorla eritilmesi politikalarını benimserler. Çeşitli Balkan devletlerinde, bağımsızlıktan itibaren, asimile edilemeyeceğı varsayılan çok sayıda Müslüman öldürülür veya yurtlarından sürülür. Bu insanî durumun göstergeleri eserlerde kültürel, politik, ekonomik boyutuyla yer alır.

2.1.2.1. Akın Yolcuları

Akın Yolcuları romanı Balkan Savaşlarını ve sonrasında yaşanan yıkımı konu edinen Cumhuriyet Dönemi ilk kurgu eserdir. Dramatik aksiyonda yok

⁵⁹¹ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Gönül Hanım*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

olan/sayılan Müslüman Türk ailelerinin göç yolu aktarılır. Başkişi Gökmen'in ailesi çerçevesinde Türklere yapılan baskılar hem Balkan topraklarında hem vatan olarak bildikleri yerde savaşın getirdiği ağır koşulların göstergesidir. Osmanlı Devleti'nin kaybetmesinden sonra başlayan söz konusu durum ait olunan yerden kopma psikolojisiyle tanrısal bakış açısıyla anlatılır.

“Köy baştanbaşa ak örtünün altında sessizce uyuyor. Sonsuz bir üzüntü, içli bir elem içinde yüzüyordu. Halk kahvelere dolmuş konuşuyor, fakat bu görüşmelerde biri birine görünmez bağlarla bağlanan düğümlerden gizli gizli gözyaşlarını çevresine silip dürenler çok. Belki hüngür hüngür ağlayanlar da olacaktı. Kim bilir, belki o günler daha gelmemişti. Konuşanlardan birinin sesi işitildi:

-Demek artık sen de gidiyorsun, sen de göçmensin ha? -Ne yapalım, yiyeceğimiz ekmek, içeceğimiz suyumuz bu baba diyarında bu kadarmış.”⁵⁹²

Başkişiye göre göçmenlik “ateşten gömlektir, giyeni yakar” fakat göç ailesi için zorunludur. Göçün nedeni bozulan devlet düzeni ile ilgili olduğu için politiktir. Doğulan toprağı terk etmek, önce kökleşmenin sembolü olan toprağı ve evi satma ile başlar. Eserin zamansal dizimi, göç ederken karşılanan zorlukları ortaya koyar. Pasaport işlemleri, yeni Bulgar Devleti'nin çıkardığı zorluklar eserin sorunsalları arasındadır; bu işlemler sırasında geçen zaman bölgedeki sosyolojik değişimin gösterilmesi için önemlidir.

“Gökmen, durmadan arı kovanı gibi çalışıyor, her gün belediye başkâtibi İvan'ın yanına gidiyor ve beklemediği, ummadığı güçlüklerle karşılaşılıyordu. Annesinden emdiği sütler burnundan gelmişti. Hele bulunduğu seneden gelecek senenin vergileri, yol paraları, borcunu Ziraat Bankasına veremeyen akrabası Ahmet'in paralarını bile ona ödettirmeleri pek büyük bir haksızlıktı. İçin için eziliyor, üzüliyordu. Fakat ne yapsındı. Bunun için her ne pahasına olursa olsun buradan kopmak lâzımdı.”⁵⁹³

Başkişinin vize alırken yaşadıkları ve değişen toplumsal düzen, kendini sorgulamasına iktidarın dengesi ile birlikte düzenin farklılaşmasını örnekler. Tarihsel süreçte var olunan topraklar yabancılaşır, Türk kimliğinden koparılarak dönüşür.

“Bir zamanlar Anadolu'nun düzlüklerinden batıya doğru kanatlanarak akın eden, gittiği yerde kökleşen Türk'ün gürbüz güçlü evlâtları bugün ise onların döllerini doğuya, Anadolu'ya gitmektedir.”⁵⁹⁴

⁵⁹² M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul 1936, s. 9.

⁵⁹³ Tuna, *age.*, s. 38.

⁵⁹⁴ Tuna, *age.*, s. 44.

Belirli, alışılmış düzenden yola çıkmak, geride bırakmak yeni hayat olarak adlandırılan göç edilen yer ile uyumlu olmayı gerektirir. Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden aile, önce dış görünümünü Türkiye'ye göre ayarlama çabası içindedir. Başkişi çakşır ve abanın yerine pantolon ve palto, oğlu şapka, eşi ise renkli çarşafını siyah ile değiştirir. Ayşe, “varlığından bir bağın koptuğunu”⁵⁹⁵ hisseder, dönüşü olmayan bir veda ile evini ve ocağını bırakarak ayrılır.

“Belki bu, onlara da bir dönüm noktası olacaktı. Çünkü hür boynuna zincir taktırmayan, her vakit hürriyet içinde yaşayan o Türk'ün soyluluğu onlarda varken, özünde iken kölemenliğe boyun eğmeyecek, er geç böyle bir gün yorganlarını alarak göçmenlik yollarına döküleceklerdi.”⁵⁹⁶

Türk'ün soyluluğu vurgulanıp Bulgar baskısı altında Gökmen gibi diğer köy ahalisinin de göç edeceğinin altı çizilir. At arabası ile başlayan göç yolculuğu tren ile devam ederken yolda karşılaşılan kabilelerle aynı kadere sahip olmak, yapılan göçün kaçış ile aynı anlamda olduğunun göstergesidir. Başkişinin ailesiyle yolculuğunda ilk durakları Varna'dır.

“Büyük bir düzenlik içinde olan istasyonun önünde tren durdu. Trenden inerek istasyondan çıktılar. Hamallar aralarında mekik dokumaya başladı. Hele üzerlerindeki rubalarından onların göçmen olduklarını anlayınca aldatmaların kaçını istersin? Nihayet bunları Razgrat Hanı'na götürdüler.”⁵⁹⁷

Başkişi ve ailesi geldikleri handa konaklarken Bulgaristan'da karşılaşılan zorlukların Türkiye'de de devam edeceğini anlar. Başkişi Türkiye'nin vize vermeyeceğini varılan ilk durakta öğrenir.

“Gökmen'in sanki dili tutuldu. Hiçbir şey söyleyemedi. Bir iki dakika sessizce yutkunduktan sonra:

-Ama, nasıl olur. Ben tarlalarımı, nem varsa öküzüme varıncaya kadar sattım, çocuk çocuğumu aldım, şimdi otelde beni bekliyorlar, ben ne yaparım?

-Yapacak yok... Emir geleli bir hafta oluyor. Ne kadar da devam edeceğini bilmiyoruz. Yalnız bir şey var ki vize almadan da Türk topraklarına girebilirsiniz. Karadan Edirne yolu ile gider, vizeyi orada ödersiniz. Emir gelmemiş olsa idi, siz vizeden de muaf tutuluyordunuz. Müteessir olma, bu hükümetin aldığı bir tedbirdir. (...) Bu emrin çıkmasına acaba sebep ne idi? Bulgaristan Türkü, Türklüğe karşı bir

⁵⁹⁵ Tuna, **age.**, s. 47.

⁵⁹⁶ Tuna, **age.**, s. 49.

⁵⁹⁷ Tuna, **age.**, s. 63.

saygısızlık, bir şey mi yaptılar, diyor hatır ve hayâle gelmeyecek bin bir türlü düşüncelere dimağı saplanıyordu. Evet belki bu yolsuzluklara karşı bir önlemdi. Fakat bu önlemin ilk kurbanı Tuna'nın özlü bir dölü, Türklüğe çözülmez bağlarla bağlanan oğlu mu idi?"⁵⁹⁸

Balkan Savaşları'ndan sonra Bulgaristan'da Türk olmak ile Edirne ve İstanbul'da yabancı olmak arasında bir fark yoktur. Tuna'nın soylu Türk evlatları aidiyetsizlik duygusuyla her anlamda eşiktir. İki yere de ait olamama durumu psikolojik çöküşü ve sosyal düzendeki yerin tayin edilememesine neden olur. Edirne'ye varan ailenin Edirne'de kalmak istememesinin nedeni Edirne'nin kaybedileceği ve tekrar zorunlu göçe çıkmak istememektir. Bu nedenle kabilelerin İstanbul'a payitahta gitmek istedikleri vurgulanır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin gücüne güvenmeyi tekrar geri dönmeyi de imler. Mustafapaşa İstasyonu'ndan trene binen aile bu nedenle mutludur. Selimiye Cami'sini görmek ise yurda dönmenin sembolüdür.

İstanbul'daki aile bu sefer göçmen kâğıdı, yerleşme, eşyalarını geri almak için bütün parasını harcar. Çünkü devlet kurumları gelen göç akını karşısında çaresizdir. Eserde Osmanlı Devleti'nin göçmenler için açtığı aşhanelerden, Sarayburnu'nda yapılması planlanan göçmen evlerinden, çıkarılan göçmen kanunlarından bahsedilse de göçmenlerin durumu ekonomik ve psikolojik olarak gün geçtikçe kötüleşir. Zamansal olarak aylar geçse de başkışı Gökmen ve ailesinin durumu doğdukları topraklardaki yaşamlarından çok daha ağırdır. Maddi imkânsızlıklar, yersizlik, ait olamama sonucunda başkışı hastalığa yakalanır ve ölür ardından eşi de ölür ortada kalan çocuklar için evlat edinilir. Bu bağlamda umutla, hür olmaya başlanılan göç aile için yıkımla sonuçlanır. Yazar, isim sembolizasyonunda "Gökmen" doğmaktan "göçmen" olmaya giden süreci trajik öğelerle kodlar. Anne ve babanın ölümünden sonra çocuklardan Sevim hizmetçi olarak yaşasa da Coşkun iyi bir eğitim alarak benliğinden kaybolarak başka biri olur. Çocukların iki farklı eşit olmayan hayata tutunma çabaları göçmen ailelerin çocukları için devletin herhangi bir mekanizması olmadığının göstergesidir.

Yapılan mezalimin gerçekliğini Şimşir şu şekilde aktarır: "Sağlam bir Bulgar devleti kurmak için o topraklardaki Türkleri ya kovmak ya da yok etmek gerektiğini savunan Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı'nın Başkanı Prens Vladimir Çerkaski, bir ara Rumeli Türklerini, savaş esirleri ile birlikte toptan Rusya'ya sürmeyi düşünmüş fakat Rusya Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin buna karşı çıkmıştı. Çerkaski düşüncelerini "*Yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez. Bu bir ırk ve yok etme savaşıdır*" diye ifade etmiştir."⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ Tuna, *age.*, s. 71-72.

⁵⁹⁹ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s. 18.

2.1.2.2. Güzel Hatice

Güzel Hatice eseri Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgaristan'da yaşayan insanların zorunlu göçünü aşk izleği çerçevesinde ele alır. Dıranya kasabasında yaşayan zengin Hasan Ağa ve ailesinin savaşa değişen koşulları, savaşın bütün coğrafya için yıkımının gösterenidir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı yenilgisiyle başlayan Bulgar mezalimi, ailenin bütün servetini bırakarak göç etmesine neden olur.

“Sabahleyin bir öküz arabası tedarik etmiş, küçük kızının çeyizi ile bir kat döşek, birkaç kilim ve Hafız Hanımın yatalak annesini koymuşlar, şimdi onlar da mülklerini, dükkânlarını, evlerini bırakıp muhacirlere katılıp gidiyorlarmış.”⁶⁰⁰

Göçü kabullenen fakat gitmek istemeyen Hasan Ağa'nın eşi Pamuk Hanım göçü geri döneceğine inandığı için bakır paraları ve kapları toprağa gömer. 3 saatlik yoldaki Yalva köyüne varan ile burada birkaç gün kalıp evlerine geri dönebileceklerini düşünür. Bu köye gelme sebepleri ise köylülerden Bulgarların çekinmesidir. Köyden kontrol için evine geri dönen başkışı Hasan Ağa evinin komşuları tarafından yağmalandığını görür. Ortada bir hükûmet olmadığı için de bu durumu şikâyet edemez.

“Dıranvalıları iyi karşıladılar ve misafir ettiler.

Hacı Hasan Ağa kafilesinin niyeti birkaç gün, Yalva'da, bu Türk muhitinde kalmak. Sonra, nasılsa düşman püskürtülecekti. O zaman, tekrar memleketlerine dönebileceklerdi.”⁶⁰¹

Başkışı Hasan Ağa Yalva'ya geri döndüğünde ise Rus saldırısından dolayı köylülerin kaçtığına şahit olur bu nedenle Hayın köyüne geçerler bu köyde Türk jandarması olması onları rahatlatır da bir gece okul binasında kalarak tekrar yola çıkarlar.

“Ertesi gün yine yola düzülmüşlerdi. Hakiki bir kıyamet günü idi, yol eşyalarla dolu idi; bir aile, bir ata iki denk yüklemişler, ilerliyorlar, derken kadın veyahut çocuk yürüyemiyor, o zaman adam, cebindeki bıçağı çıkarıyor, dengin iplerini kesiyor, eşyalar yere yuvarlanıyor, yerine karısını veyahut çocuğunu bindiriyor... Yoluna devam ediyor. Öteki arabanın, hayvanları, yük ağır geliyor, çekememeye başlıyor, iki denk atmaya mecbur oluyorlar... Beride biri hastalanıyor...”⁶⁰²

⁶⁰⁰ Hüsnüye Balkanlı, *Güzel Hatice*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1958, s. 86.

⁶⁰¹ Balkanlı, *age.*, s. 99.

⁶⁰² Balkanlı, *age.*, s. 100.

Hasan Ağa ve ailesi Zağra'ya gelir fakat burası da Ruslar tarafından yakılır. Aynı zamanda Bulgar çetecilerin saldırısına uğrayan göç kafilesinden bazıları kaçar bazıları ise esir düşer. Hasan Ağa ve ailesi de esir düşerler. Bulgar köyüne getirilen kafilende bir bebek ağlarken ses çıkardığı için annesi tarafından kuyuya atılır. Savaş durumunun insan psikolojisindeki travması bu trajik olay ile örneklenir.

“Hacı Hasan Ağa yerinden fırladı:

-Ne oluyorsunuz kadınlar, delirdiniz mi? Burada kavga olur mu?

Kadınlar anlattılar. Yalvalı, Emine isminde bir kadın, sekiz aylık çocuğunu, susmadığı, ağladığı için duyulacak korkusu ile bahçedeki kuyuya atmıştı.”⁶⁰³

Yolda açlıkla mücadele eden kabile Türk köyüne varmak için ilerlerken tekrar çetecilerin saldırısına uğrarlar. Tatar askerlerin yardımıyla ölümden kurtulurlar. Açlıktan ve yorgunluktan Rus karakoluna teslim olan göçmen kafilesi Rus karakolunda bir odada 3 gün kapatılır ve kafildekilerden yaşlı olanlar burada susuzluktan ve açlıktan ölür. Türk askeri tarafından kurtarılan kabile İstanbul'a gönderilir. *Güzel Hatice* eseri göç yolunda yaşanan trajik olaylarla yaşanan travmaları tanrısal bakış açısıyla kişiler üzerinden aktarır. Gerçekle kurgunun kesişmesi Şimşir'in aktarımıyla şu şekildedir:

“26-27 Haziran 1877 gecesi Tuna'yı geçen 14. Rus Piyade Tümenine mensup askerler ile Bulgar gönüllü taburu, silahlı Bulgar halkının da kendilerine katılmasıyla Ziştevi Türklerini katledip mahallelerini yağmalamışlardı. Tuna'dan güneye, Tırnova'ya doğru ilerleyen Rus orduları Türk halkına karşı sistematik olarak katliamlara girişir, bir “ırk ve yok etme savaşı” yürütülür. Çerkaski'ye göre kurulacak olan Bulgar devletinin güvende olabilmesi için Tuna ve Edirne vilayetlerindeki yoğun Türk nüfus ya buradan kovulmalı ya da yok edilmeliydi. Bunun için ilk aşamada işgal edilen yerlerdeki tüm Türk-Müslüman halk silahsızlandırılmış, ikinci aşama olarak Bulgar gönüllü taburları, Bulgar çeteleri ve Bulgar halkı silahlandırılmış ve silahlandırılan Bulgarlar silahsız masum Türk komşularına saldırtılmıştı. Mızrakları ve ateşli silahları ile Türk köylerini basan Don Kazakları da katliamlar yapmışlardı. Ocak 1878'de Edirne'ye doğru göç etmekte olan binlerce arabanın olduğu muhacir kitlesi, Kazan geçidinde Don Kazakları ve Bulgar çeteleri tarafından toptan katledilmiş, sağ bırakılan ana kucağındaki çocuklar Tırnova civarındaki Bulgar ailelere dağıtılmışlardı. Ağustos 1877'de Bele ormanına sığınmış olan civar köylerin Türk ahalisi, Don Kazakları ve Rus ordusu tarafından kuşatılarak toptan katledilmişlerdi. Bunun yanı sıra, General Gurko güçleri de büyük çapta katliamlar yapmıştı. Ocak

⁶⁰³ Balkanlı, *age.*, s. 106.

1878 yılında, 40-50 bin kişilik bir Türk göçmen kitlesi, Harmanlı ile Edirne arasında Rus kuvvetlerinin saldırılarına uğramıştı.”⁶⁰⁴

2.1.2.3. Azap Toprakları

Azap Toprakları eserinde Türklerin, kalıp mücadele etmek ile ‘göç’ ün arasında sıkışmaları aktarılır. Eser Yunanistan’da yaşanan olayları İstanbul’a göç eden anlatıcı Mehmet ile aktarır.

1950-1970 yılları arasındaki Yunanistan’ın asimilasyon politikası gereği Türkleri azınlık olarak yaşadıkları çeşitli dinî ve ekonomik baskılarla yok etmeye, oldukları yerden koparmaya yöneliktir. Bekir köklü Balkan Türkü olarak mücadelenin gerektiğinin altını çizer. Bu noktada anlatıcı Bekir’in bu tavrının dedesi Kaptan’ın tesiri ile olduğunu vurgular bu bağlamda kuşaklar boyunca orada var olan Türklerin geçmişteki konumları okura aktarılır.

Yunan yönetimi Türklerden topraklarını devlete satmalarını şart koşar bu şarta uymayan Muhsine’nin babası topraklarını satmaz bu nedenle Yunan karakol kumandanı Niko tarafından işkenceye uğrar. Ak Hoca, Yunanistan’da kalanlara kimliklerini hatırlatan, var oldukları topraklardaki Türklük aidiyetini yaşatan kişidir. Türklükle Müslümanlığın birbirinden ayrılmayan bütün olduğunu geleceğe taşır. Ak Hoca, göç/mücadeleyi bırakma/terk etme düşüncesine bu nedenlerle karşı çıkar.

“-Abe akılcağınızı gitmekle bozmuşsunuz.

Sanki fırsat gözlüyorsunuz, ayıp be. Boyunuzdan utanın. Şu yaşa geldim, neler gördüm geçirdim; kızgın yumurta koydular koltuklarımın altına, bizimkini gözümün önünde süngülediler. Evlerimizi bastılar kaç kez, yine de bir gün gideyim demedim. Bu zalimleri nasıl atarım toprağımdan diye düşündüm hep.”⁶⁰⁵

Yunan mezalimi göç edenlere ya da kalanlara aynı şiddet ve hınç ile devam eder. McCarthy’nin aktardığına göre Selanik’teki İngiltere Konsolosu Lamb yazdığı raporda; Kilkiş, Doyran ve Gevgeli bölgesindeki hemen hemen bütün Müslüman ileri gelenlerinin öldürüldüğü, mallarının talan veya gasp edildiği, evleri ve tarlalarının yakıldığı, kadınların da çoğu zaman onur kırıcı muameleye tabi tutulduklarını belirtmişti.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Şimşir, *age.*, s. 56-58.

⁶⁰⁵ Emine İşinsu, *Azap Toprakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 49.

⁶⁰⁶ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 160.

2.1.2.4. Bizim Diyar

Bizim Diyar eserinde 1900 yılından itibaren başlayan zorunlu göçün hem terk edilen hem yeni yerleşilen topraklardaki sorunları yer alır. *Bizim Diyar*, isim - içerik açısından ‘artık bizim olmayan yer’i imler. Makedonya’da Türklere karşı yapılanlar yapılmak istenen etnik temizliğin gösterenidir. Roman kişileri; Ali Bey, eşi Gülsüm Hanım ve çocukları Rıfat, Pembe, Asiye ve Kerime ile Usturumca’da Türk konağında yaşarlar. 1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan sonra başlayan Balkan milletleri ayaklanması Rum, Bulgar, Sırp, Arnavut halklarının bağımsızlık mücadeleleri Türk ailesinin de hayatını değiştirir. Kalıp mücadele etme ile başlayan dramatik aksiyon İstanbul’a göç ile sonuçlanır. Radoviçe’den ayrılırken yollardaki diğer göç kabilelerinin saldırıya uğraması aynı sonun Ali Bey ve ailesinin de yaşayacağını örnekler. Nitekim Usturumca’ya saldıran Bulgarlar evleri yağmalar ve yakar, camilere sığınan Müslüman-Türk halk ise Bulgarların camiye de yakmasından korkar. Bu sahneler romanda canlı bir biçimde aktarılırken durumdan istifade eden aynı millete mensup kişiler de yer alır. Türklerin artık bu köyde yaşaması imkânsızdır. Göç sırasında yakılan ve halkı yok edilen Türk köyünden geçerken kendileri de saldırıya uğrar.

“Askerin biri, yaklaştı. Gülsüm Ananın beline el attı. Çabuklukla keseyi çıkarıp arkadaşına fırlattı. Öbürü kolayca yakaladı keseyi. Sonra birisi Asiye’nin başındaki örtüyü çekti. Elmas küpeler parıldayıp göz aldı. Çıra yüzüne degecek kadar yakındı. Geriye çekti yüzünü. Uzandı el. Koparıp aldı küpeyi. Sonra ötekini... Yıkılıp düştü Asiye. Mürvet’le Ahmet çığırıp analarının üstüne kapandılar. Asker, çırayı Ahmet’in bacaklarına değdirdi. Can verir gibi bağırdı çocuk. Kaçmaya çabaladı. O kaçtıkça asker gülüp üstüne vardı; yanıkların acısıyla katılıp kaldı çocuk.”⁶⁰⁷

Terk edilen yerden göç edilen yolculuk sonucunda İstanbul’a gelen, Et-hem Bey cephede kör olur, Rıfat ise şehit düşer. Göç sonunda dağılan aile fertlerinin bazıları ölür bazıları ise geçim derdiyle hastalanır. Geniş ve büyük aileden geriye kalan Asiye çöpçülük yaparak ve Kerime de bir evdeki işlere yardım ederek çocuklarla birlikte savaşın içinde yaşam mücadelesi verir.

2.1.2.5. Günbatımı

Günbatımı eserinde Türk ailesinin Makedonya, Selanik ve İstanbul’a göçü anlatılır. Dramatik aksiyon ailenin çocuklarının eğitilmesi, var olan mevcut siyasi duruma bakış açıları üzerinden aktarılır. Kardeşlerin biri Harbiye’de biri Tıbbiye’de okurken Osmanlı Devleti’ne bağlılık ile Osmanlı Devleti’nde siyasi reformlar yapmak isteyen iki kardeşin hikâyesi eserin

⁶⁰⁷ Sevinç Çokum, *Bizim Diyar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 204.

konusunu oluşturur. Baba zorunlu göçü kabullenen, anne ise toprağını bırakmak istemeyendir. Aynı şekilde çocukların eğitildiği Manastır okulunda anne Türk örfünün taşıyıcısı baba ise siyasi konjonktüre ayak uydurarak hayatta kalma çabası sergileyen rolündedir. Okullarda verilen eğitimde asimilasyon politikası Türk-Osmanlı kimliğini yok etme ön plandadır. Eserde bu durum iki kardeşin aynı olaya farklı tepki vermesiyle aktarılır.

“-Onlara karşı koyacak gücümüz yok.

Azize’nin yüzü kasıldı. Ciddileşti. Türk anası, dikilmişti.

-Öyleyse çare?

Bu bir soru değil, aslında tavidı.

-Azizem, Osmanlı yaşamak için artık kabuğuna çekilmek zorunda...

Ali İhsan derin bir nefes aldı. Diyeceğini bir solukta açıverdi.

-Çare göçmektir.

Ayağa kalkmak sırası Azize’ye gelmişti. Toprağına sıkı bastığını göstermek istercesine kocasının önüne dikilmişti.

-Ben bu toraklardan gitmem.”⁶⁰⁸

8 Şubat 1913 tarihli yazısında Bulgar genelkurmayına yöneltilen suçlamaları yazan Troçki, komutası altındaki ordunun ve özellikle savaşın başından beri ordu birliklerine bağlı bulunan partizanların vahşice kıyımlara giriştiklerini ve hâlâ buna devam ettiklerini, köyleri tamamen yok ettiklerini, yaralıları öldürüp esirlerin üzerlerine ateş açtıklarını, kadın ve çocuklara zarar verdiklerini belirtmiştir.⁶⁰⁹

2.1.3. Beş Eserin Kurgusu

Dine dayalı milliyetçilik ötekini, düşmanı tanımayı kolaylaştırır, dolayısıyla Balkanlar’da yeni ulus devletler yaratılırken buna engel olarak görülen Müslümanlar, diğer milliyetçi gruplar tarafından istenmezler; millî isyanlar ve savaşlar sırasında katliama uğrarlar ya da topraklarından sürülürler. Ulus devletler kurulurken kendi aleyhlerine olan istatistiki veriler, Müslümanları kovarak ya da yok ederek değiştirilmeye çalışılır. 19 ve 20. yüzyıllardaki isyanlar ve savaşlar büyük oranda Müslümanların/Türklerin katledilmesine ve yurtlarından kovulmasına yol açar. Toprağından kovulma, zorunlu göçü doğurur. Zorunlu göçe maruz kalan Türk halkının yaşadıkları tarihî belgelerle kanıtlanır.

⁶⁰⁸ Mim Kemal Öke, *Günbatımı*, Çağ Yayınları, İstanbul 1991, s. 22-23.

⁶⁰⁹ Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, Çev. Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 429.

Çalışmada yer alan beş eser tarihsel gerçeklikle kurgusal olanı aynı olaylar çevresinde birleştirir. Kurgunun geçmişi geleceğe taşımasından hareketle başat problemleri yaşayan birey, savaşın bütün sonuçlarını devletlerden bağımsız biçimde yaşar. *Akın Yolcuları*, *Bizim Diyar*, *Azap Toprakları*, *Güzel Hatice*, *Günbatımı* romanlarında göç sorunsalı gerçekten yola çıkılarak kurgu kişilerin yaşadıkları, savaşın tek kaybedeni bireyin yıkımı aktarılır. Roman kişilerinin göç ve sonrasındaki yaşamı, kendi toprağında ‘yabancı’, ait hissettiği toprakta ‘göçmen’ olmanın aynı düzlemde yer almasıyla kişilerin; etnik ve dinî temizliğe uğramasına, aidiyet ihtiyacı duymasına, kültürel yıkımına, mağlubiyet psikolojisi ile gerçekleşen travmalar yaşamasına ve eşikte kalmasına neden olur.

Kaynakça

Balkanlı, Hüsniye, **Güzel Hatice**, Hüsni Tabiat Matbaası, İstanbul 1958.

Cumalı, Necati, **Viran Dağlar-Makedonya 1900**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1995.

Çokum, Sevinç, **Bizim Diyar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Işınsoy, Emine, **Azap Toprakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

McCarthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımı (1821-1922)**, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, **Gönül Hanım**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Öke, Mim Kemal, **Günbatımı**, Çağ Yayınları, İstanbul 1991.

Şimşir, Bilal N., **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.

Tek, Müfide Ferit, **Aydemir**, Halk Kütüphanesi Neşriyatından, İstanbul 1918.

Troçki, Lev, **Balkan Savaşları**, Çev. Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Tuna, M. Yalçın, **Akın Yolcuları**, Kader Basımevi, İstanbul 1936.

2.2. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE NÜFUS, GÖÇ, GERİ DÖNÜŞ VEYA ÜÇÜNCÜ SEÇENEĞİN İMKÂNI ÜZERİNE*

2.2.1. Tarihin Tanıklık Ettiği Büyük Göçler ve Teoriler

Göçün tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Biraz metaforik bir okuma ile Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma kıssasını, insanlığı ve tarihini başlatan ilk göç olarak yorumlamak mümkündür. Bu yüzdendir ki kutsal metinlerde de göçe ayrı bir önem verilmiş, Âdem'in ilk göçü ile başlayan insanlık ve onun tarihi her defasında yeniden canlandırılmış, yorumlanmıştır. Yahudilerin "exodusu",⁶¹⁰ Müslümanların "hicreti"⁶¹¹ kutsal metinlerde geçen büyük göçlere örnektir. Bu iki kutsal metin üzerinden yapılan değerlendirmeler bize sadece kutsalı hatırlatmamakta, aynı zamanda göçle ilgili farklı yüzleşme biçimlerini de ortaya koymaktadır.

Yahudilerin Mısır'dan çıkarılmasını ya da kovulmasını ifade eden büyük göç, exodus, tipik bir Yahudi için her hatırlama ve anmada vaat edilen toprakları, o topraklara dönüşü ve sırasında da kıyamete kadar o topraklarda yaşama umudunu canlı tutar. Müslümanların hicretinde ise durum bundan farklıdır. Hicret, Müslümanların kovulmasını ya da çıkarılmasını değil yeryüzüne yayılmasını simgeler. Ortalama bir Müslüman için hicret, manevi çıkışlarının kaynağı olan kutsal topraklara dönmek ve kıyamete kadar orada yaşamak değil, yayıldıkları yeryüzünden bu kutsal toprakları düzenli aralıklarla ziyaret ederek, sıra-i rahim yaparak manen tazelenmektir.

Kutsal metinlerin dışında da tarihin tanıklık ettiği büyük göçler vardır. Bugünkü Türkiye'yi, Orta Doğu'yu ve Avrupa'nın önemli bir kısmını şekillendiren "Büyük Kavimler Göçü", Orta Asya'dan batıya doğru yüzyıllarca

* Doç. Dr. Emin Yaşar DEMİRCİ. YYÜ, Edebiyat Fak., Sosyoloji Böl.
eydemirci@yyu.edu.tr

⁶¹⁰ Lester Grabbe, "Exodus and History", Thomas Dozeman vd., **The Book of Exodus: Composition, Reception, and Interpretation**, Brill, Leiden 2014, s. 61-87.

⁶¹¹ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, İrfan Yay., İstanbul 1991, s. 175-213.

hatta günümüzde bile devam eden büyük göç hareketleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶¹² Bugünkü Avrupa'nın şekillenmesinde Akdeniz havzasında meydana gelen göç hareketlerinin rolü Fernand Braudel'in "Akdeniz ve Akdeniz Dünyası" isimli iki ciltlik klasik eserlerinde detaylı olarak incelenmektedir.⁶¹³

Büyük göçlerin insanlık tarihindeki yeri kutsal metinlerde zikredilen exodus, hicret ve Büyük Kavimler Göçü ile sınırlı da değildir. Savaşlar, afetler ve coğrafi keşiflerin harekete geçirdiği kitlesel göç hareketleri, kapsam ve nitelik değiştirerek günümüze kadar hız kesmeden devam etmiştir.

İnsanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte göçün bilimsel olarak araştırılması, nispi olarak, daha yeni sayılır. Bu konuda zikredeceğimiz ilk eser, şüphesiz, İbn Haldun'un "Mukaddime" isimli klasik eseridir. Eserinde "umranın ilmini" geliştiren ve esaslarını ortaya koyan Haldun, bu eseri ile sosyoloji disiplininin, adı zikredilmeyen, kurucusu olmayı hak etmiştir. İbn Haldun, eserinde geliştirdiği "bedevi umran" ve "hazari umran" kavramları ile toplumların bedevilikten hazariliğe doğru değişimleri üzerine geliştirdiği teorisi aynı zamanda bir göç teorisi olarak da değerlendirilebilir.⁶¹⁴

İbn Haldun'un ilk göç teorisi olarak da değerlendireceğimiz eseri dışında göç araştırmalarının tarihi yeni sayılır. Erken dönem göç araştırmalarının ilk örneklerine Malthus, Farr ve Ravenstein'in çalışmalarında, bu üç isim arasında göç teorilerinin ilk örneğine de Ravenstein'de rastlamaktayız.⁶¹⁵ Farr'ın "göçün kesin yasalarının" olamayacağı tezine karşı çıkan Ravenstein'in kaleme aldığı "göçün yasaları" üzerine yazdığı makalesi, göç teorilerinin ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmasında Ravenstein, İngiltere'de erken dönem endüstrileşmenin sebep olduğu iç göç hareketlerini incelemiş ve göçün tabi olduğunu düşündüğü yedi temel yasadan söz etmiştir.⁶¹⁶

Göç ile ilgili bir başka teori ise Stouffer'in "kesişen fırsatlar teorisi"dir. Bu teori ile Stouffer, Ravenstein'in göçün "genellikle kısa mesafeli olduğu" tezine karşı mesafe kavramını sunulan fırsatlarla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Ona göre belli bir uzaklığa göç edenlerin sayısı gittikleri yerde kendilerine sunulacak fırsatlarla doğru orantılıdır.⁶¹⁷

⁶¹² László Rasonyi, **Tarihte Türklük**, TKAE, Ankara 1993, s. 68-137; Jean Paul Roux, **Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl**, Kabalcı Yay., İstanbul 2004, s. 15.

⁶¹³ Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C 1, İmge Yay., Ankara 1993, s. 37-123.

⁶¹⁴ İbn Haldun, **Mukaddime**, C 1, Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 119-150.

⁶¹⁵ V. N. P. Sinha vd., **Migration: An Interdisciplinary Approach**, Seema Pub., Delhi 1987, s. 23-25.

⁶¹⁶ E. G. Ravenstein, "The Laws of Migration", **Journal of the Statistical Society of London**, C 48, S 2, London 1885, s. 167-235.

⁶¹⁷ Samuel A. Stouffer, "Samuel A. Stouffer, Intervening Opportunities: A Theory Relating

Göç araştırmalarında göçün sebepleri ile ilgili olarak en sık karşılaştığımız izah göçün çıkış yerleşimindeki itici sebeplerle varış yerleşimindeki çekici sebeplerdir. Teori, nihai biçimini Everett Lee'nin "Göç Teorisi" makalesi⁶¹⁸ ile almış olsa da öncesinde bu konu ile ilgili çok sayıda çalışma mevcuttur.⁶¹⁹ Makalesinde Lee, göçü yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, sürece karışan engeller ve kişisel faktörler olmak üzere dört temel faktöre dayandırmaktadır.⁶²⁰

Göçle ilgili literatürün bizzat kendisi ayrı ve detaylı bir çalışmayı gerektirse de bu çalışmanın sınırları içinde diğer üç teorik yaklaşıma da kısaca değinmek faydalı olacaktır. Sırasıyla "ilişkiler ağı teorisi", "sosyal sermaye teorisi" ve "yaşam güzergâhları teorisi" olarak adlandırılan bu teorilerden "ilişkiler ağı" teorisine göre, bireyin göç sürecinde, kendisinden önce göç edenlerle arasındaki var olan ilişkiler ağının göç kararının alınması üzerinde büyük önemi vardır.⁶²¹

İlk olarak iktisatta kullanılan "sosyal sermaye"⁶²² kavramı Sosyolog Bourdieu'un katkılarıyla bugünkü anlamına ve yaygın kullanımına ulaşmıştır.⁶²³ Göç araştırmalarında kullanıldığı biçimiyle "sosyal sermaye" teorisi "ilişkiler ağı teorisi" ile, bir bir yerlerine ikame edilebilecek kadar, benzer özellikler gösterirler.⁶²⁴ "Sosyal sermaye" teorisinde hemşehrlik, akrabalık gibi bireyin içine gömülü olduğu , bireyi kuşatan daha birincil ilişkiler öne çıkarken, "ilişkiler ağı" söz konusu birincil ilişkilere dayalı olabileceği gibi, bunların ötesinde günümüz teknolojilerini de kapsayan modern iletişim ağlarını, sanal grup ve toplulukları da kapsar. Göçü başlatan esas faktörler olmasa da, mevcudiyetleri göç potansiyelini kuvveden fiile geçiren kolaylaştırıcı

⁶¹⁸ Everett S. Lee, "A Theory of Migration", J.A. Jackson, ed., **Migration**, CUP, Cambridge 1969, s. 283-297.

⁶¹⁹ C. J. Jansen, **Readings in the Sociology of Migration**, Pergamon Press, Oxford 1970, s. 36.

⁶²⁰ Everett S. Lee, agm., s. 287.

⁶²¹ Douglas T. Gurak vd., "Migration Networks and the Shaping of Migration Systems", ed., Mary M. Kritz vd., **International Migration Systems: A Global Approach**, Clarendon Press, Oxford 1992, s. 150-176.

⁶²² Glenn C. Loury, "A Dynamic Theory of Racial Income Differences", Phyllis Wallace and Anette LaMond, eds., **Women, Minorities, and Employment Discrimination**, Lexington, Mass: D.C 1977, s. 153-186.

⁶²³ Pierre Bourdieu, "The Forms of Capital", John Richardson, ed., **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**, Greenwood, Westport 1986, s. 241-58.

⁶²⁴ Filiz Garip, "Social Capital And Migration: How Do Similar Resources Lead To Divergent Outcomes", **Demography**, V 45, N 3, 2008, s. 591-617; Alberto Palloni, Michael L. Spittel, "Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks", **American Journal of Sociology**, V 106, N 5 2001, s. 1262-1298.

faktörler olarak devreye girerek göçün kuvveden fiile geçmesini sağlarlar ve onun yönünü de belirlerler.⁶²⁵

Bu çalışmada yer vereceğimiz son teorik yaklaşım ise İlhan Tekeli'nin, "yaşam güzergâhları" teorisidir.⁶²⁶ Cenk Beyaz'ın "çoklu mekân pratiği"⁶²⁷ diye ifade ettiği, "çoklu mekân tercihleri" olarak kavramlaştırmayı tercih ettiğimiz bu yaklaşımda Tekeli, göç kavramının, günümüzde, değişen insan-mekân ilişkisini tanımlamakta yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Ona göre "bilgi toplumunda" sermayenin kendini mekânda sürekli yeniden üretme sürecinde daha akışkan hale gelen insanlar mekânda, sanayi toplumunda olduğundan, daha sık yer değiştireceklerdir. Böyle bir toplumda göç kavramının anlamı da yok olacak, hiçbir şeye ifade etmeyecektir. Bu insanların hayatında yer değiştirme, çok nadir ve bazı zorunluluklar karşısında gerçekleştirilen bir şey olmaktan çıkarak, sürekliliği ile yaşama anlam veren öğelerden biri haline gelecektir.

2.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Bu araştırmanın kapsamını TR90 Bölgesi'ni oluşturan Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin illeri ile bu illerin en çok göç verdikleri beş il olan; Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Samsun illeri oluşturmaktadır. 1 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasında yapılan araştırma anket, mülakat ve odak grup uygulamalarından oluşmaktadır.

Araştırmanın anket aşamasında, araştırma evrenini oluşturan on bir ilde anket uygulaması yapılmıştır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre TR90 Bölgesi'ni oluşturan altı ve bölgeden en çok göç alan beş ilden seçilen toplam 1775 kişilik örneklem, "tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi"ne göre belirlenmiştir.

Anket uygulaması iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. TR90 Bölgesi'ni oluşturan Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin illerinde uygulanan anketlerle halkın göç etme eğilimi olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ankara, Bursa, İstanbul, Kocaeli, Samsun illerinde ise TR90 Bölgesi'nden göçle gelenlerin göç sebepleri, geri dönüş düşünceleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada örneklem seçme yöntemi olarak tabakalı tesadüfi örneklem yöntemine göre seçilmiş 11 ilde uygulanan anket sayısı Tablo 1'deki gibidir.

⁶²⁵ Douglas T. Gurak vd., agm., s. 157-158.

⁶²⁶ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2010, s. 63-64.

⁶²⁷ Cenk Beyaz, **Kırsal Göçmenin Kimlik, Aidiyet ve Bağlılık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine Bir Çalışma**, HÜ Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 15.

Tablo 1: Anketin Yapıldığı İller

Göç Alan İller	Göç Veren İller						
	Artvin	Giresun	Gümüşhane	Ordu	Rize	Trabzon	Anket Sayısı
Ankara	13		22	28	14	36	113
Artvin	38				10		48
Bursa	19	19	10				48
Giresun		111		16			127
Gümüşhane			65			34	99
İstanbul	22	128	80	164	76	113	583
Kocaeli	11	24	23	15			73
Ordu		15		216			231
Rize	11				82	23	116
Samsun				40	11	28	79
Trabzon		18	22		21	197	258
Toplam	114	315	222	479	214	431	1775

Kaynak: Emin Yaşar Demirci, **TR90 Bölgesinde Göç Analizi ve Etki Değerlendirmesi Çalışması**, DOKA Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Trabzon 2020, s. 4.

Örneklem seçimi ve anket uygulaması araştırmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Nicel boyuttan oluşan bu ilk aşamanın amacı, araştırma evreni hakkında genellenebilir, ölçülebilir betimsel sonuçlara ulaşmaktır. Bu aşama, iyi bir saha araştırmasında, sahayı tanımanın ilk aşamasıdır. Ancak araştırma bu aşamada bırakılırsa sorunu anlamadaki etkisi yüzeysel ve sınırlı kalacaktır. Yani, nicel araştırma verilerinden hareketle derinlemesine mülakat ve odak grup tartışmaları gibi yöntemlerle daha derinlikli ve kapsamlı bilgilere ulaşmak gerekir.

Araştırmamızın nitel aşaması ise kendi içinde iki aşamadan oluşmaktadır. İlki derinlemesine mülakat uygulamasıdır. Uygulanan anket çalışması sonrası verilen cevaplar analiz edildikten sonra, TR90 Bölgesi'nin illerini oluşturan altı ve bölgeden göç alan beş ilin her birinde onar kişi olmak üzere, toplam 110 kişi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılan kişilerin seçiminde anket formlarına verilen cevaplar da dikkate alınmıştır.

Anket ve mülakat sonuçlarının değerlendirilmesinin ardından, araştırmanın son aşaması olan odak grup çalışmasına geçilmiştir. Odak grup ça-

lışmasının katılımcıları sadece Bölge illerinden seçilmiştir. Her ilin kamu kurumlarından ve sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerden oluşan grup üyelerinin seçimlerinde, mülakatlarda öne çıkan isimlere de yer verilmiştir.

2.2.3. Doğu Karadeniz’de Coğrafya, Nüfus ve Göç

Doğu Karadeniz Bölgesi’nin göçle tanışması Cumhuriyet öncesine kadar gitmektedir. Bölgenin zorlu coğrafyası, tarımsal alanların kısıtlılığı, arazi şartlarının makineli tarıma getirdiği kısıtlar sebebiyle bölge nüfusunun geçimini sağlayabilmek için bir dış kaynağa her zaman ihtiyacı olmuştur. “Gurbetçilik” olarak bilinen bu uygulamada bölgenin yetişkin erkeklerinin çoğu, hayatlarının belli bir süresinde, hatta çokça uzun bir süresinde, evinden, ailesinden uzakta çalışmak zorunda kalmaktadır. Aileden uzak geçen süre göçün, daha doğrusu gurbetin, mesafesine göre değişmekle birlikte, Samsun, Trabzon gibi bölge içi varış yerlerinde mevsimlik birkaç ayla sınırlı olurken İstanbul, İzmir gibi daha uzak varış yerlerinde ise bir-iki yıldan sekiz-on yıla kadar çıkabilmektedir. Bir-iki yıl süreyle gurbete çıkanlar bunu hayatları boyunca birçok defa; daha uzun süreli olanlar ise en fazla iki, üç defa tekrarlayabilmişlerdir. Bugün Cumhuriyet’le yaşıt kuşakların ve onların babalarının, hayat hikâyelerinde, çocuklarını ilk olarak yedi, sekiz yaşlarında görenlere, babalarını ilk olarak on-on iki yaşlarında tanıyanlara sıkça rastlanır. Gurbet hikâyeleri arasında, düğün parası denkleştirmek için gurbete çıkan erkeklerin, beklenen sürede geri dönemeyince, vekâletle nikâh kıydırmaları, ikinci eş vakaları gibi gelişmeler, geçmiş kuşakların hafızalarında trajik bir hatıra olarak yer almaktadır. Bir de geri dönemeyenlerin ya da ömürlerinin son demlerinde köyünün yolunu hatırlayıp geri dönenlerin hikâyeleri, göçün ve gurbetin acı hatıraları olarak anlatılmaktadır.

Diğer taraftan göçün ve gurbetin olumlu taraflarından da söz etmek gerekir. En başta ekonomik sebeplerden dolayı, bütün acı hatıralarına rağmen, göç ve gurbet Karadenizlinin hayat tarzı haline gelmiştir. Arazi ve iklim şartlarından dolayı Doğu Karadeniz bölgesi uzun zaman, geçimlik düzeyde bile kendi kendine yeterli olamamıştır. Hane halkı ve aileler geçimlik düzeyde bile her zaman bir dış kaynağa ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda gurbetçiliğin coğrafyanın mevcut taşıma kapasitesi içinde hayatta kalabilmenin en önemli yolu olduğu söylenebilir. Taşıma kapasitesinin üzerine çıkıldığı zamanlarda ise hayatta kalabilmenin yöntemi gurbetçilik, yerini daha uzun mesafeli kalıcı göçlere bırakabilmektedir. Gurbetçilik kadar sık ve yaygın olmamakla birlikte ailenin, sülalenin bir kısmının, birinci derecede yakınları ile birlikte yerleşik yerlerini arkada bırakarak daha uzak diyarlar için yola çıkmaları da rastlanan bir durumdur. Bu duruma zaman zaman aileler, sülaleler arası çatışmalar ve/ya kan davaları eşlik etse de altta yatan esas sebep çoğunlukla

yaşanılan yerin taşıma kapasitesinin aşılması ile ilgili olmuştur.⁶²⁸

Gurbetçiliğin ve göçün Doğu Karadeniz üzerindeki bir diğer olumlu etkisi, sermaye birikimine olan katkısıdır. Burada sermaye birikimi, her türden “sermayeyi” kapsamakla birlikte, daha çok “kültürel sermaye” ile ilgilidir. Fransız Sosyolog Bourdieu’un literatüre kazandırdığı bu kavram “bilgi, yetenek, iş yapma biçimi, eğitim vb. alanlarda kişiyi avantajlı kılan her türlü birikimlere” karşılık gelmektedir⁶²⁹ ve Karadenizli gurbetçilerin hayatında “ekonomik sermayeden” daha önemlidir.⁶³⁰ Bir Doğu Karadenizliyi sosyolojik anlamda inşa eden temel unsur onun gurbette elde ettiği maddi birikimlerden daha çok kazandığı ve beraberinde taşıdığı “demircilik”, “marangozluk”, “taş ustalığı”, “inşaatçılık”, “pastacılık”, “fırıncılık” gibi becerileridir.⁶³¹

Günümüzde yaşanan göç olgusu geçmişte yaşananlardan büyük ölçüde farklılaşmış bulunmaktadır. Ne gurbetçilik ne de göç eski zamanlarda yaşanan insani dramlara yol açmamaktadır. Ancak coğrafi taşıma kapasitesinin sınırlarını bugünkü göç süreçlerinde de gözlemek mümkündür.

⁶²⁸ Metinde, “taşıma kapasitesi” Braudel’in “iskân optimumu” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Braudel’in Alpler için yazdığı şu satırlar Doğu Karadeniz için de geçerli görünmektedir: “Dağ (Alpler) çoğu zaman aşırı nüfusludur veya en azından, kaynaklarına orana fazla nüfusu vardır. Buralarda “iskân optimumu”na çabuk ulaşılır ve aşılar. Dağ periyodik olarak insan fazlasını ovalara doğru (yani Akdeniz havzasına doğru) boşaltmak zorundadır”. Braudel, *age.*, s. 55. Burada dağ yerine Karadeniz dağları, Akdeniz havzası yerine Karadeniz havzasını kullanarak cümleyi yeniden kurabiliriz. Bir farkla ki, Doğu Karadeniz dağlarının nüfusunu boşaltacağı havza da dar bir kıyı şeridinden oluşmakta ve havzanın “istiap haddi” de çabuk ve kolaylıkla aşılmaktadır.

⁶²⁹ Bourdieu’un “ekonomik sermaye”, “kültürel sermaye” ve “sosyal sermaye” ayırımı ve kullanımı için, bk., Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, John Richardson, ed., **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**, Greenwood, Westport 1986, s. 241-58.

⁶³⁰ Göçün “kültürel sermaye” birikimi üzerindeki etkileri için bk., Thomas Sowell, **Migration and Cultures: A World Aiew**, Basic Books, New York 1996.

⁶³¹ Karadenizli gurbette gerçekleştirdiği maddi birikimlerini maalesef yatırım sermayesine dönüştürmekte yetersiz kalmıştır. Gurbetten ciddi sayılabilecek servetlerle memleketlerine dönenler bile bu birikimlerini bir yatırıma dönüştürmek yerine sosyal itibarlarını ve nüfuzlarını yansıtmaya çalıştıkları gösterişçi harcamalara yönelmişlerdir. Doğu Karadeniz’in birçok yerinde örneklerine rastlanmakla birlikte, çocukluğunun geçtiği “Hemşin”, “Çamlıhemşin” yerleşimlerinde taş ve ahşap işçiliğinin muhteşem örneklerini yansıtan konaklar ve bunların inşa öyküleri bu hususa ışık tutmaktadır. 2014 yılında yayınlanan “Pastacı Uşaklar” isimli TRT belgeselinde Çamlıhemşin’deki konaklar üzerinden bir gurbetin izi sürülerek, gittikleri Rusya’dan ciddi servetlerle dönen birinci kuşak gurbetçilerin, konforlu ve gösterişli bir yaşam için inşa ettirdikleri konaklardan, 1917’deki Ekim Devrimi sonrasında Rus para birimi “manat”ın tedavülden kalkması ile tüm birikimlerinin sıfırlanması üzerine Rusya’dan beraberlerinde getirdikleri “kültürel sermaye”leri ile hayatlarını nasıl yeniden inşa ettikleri anlatılmaktadır. Belgesel için <https://www.dailymotion.com/video/x4v5b7v>, E.T. 7 Ekim 2021. Ayrıca bk., Uğur Biryol, **Gurbet Pastası: Hemşinliler, Göç ve Pastacılık**, İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 25-124.

2.2.4. Neden Göç Ediyorlar?

Göç etme nedeni, göç araştırmalarının cevap aradığı temel sorulardan biridir. Göç araştırmalarında iki temel göç sebebiyle karşılaşılmaktadır. Birinci “itici” diğeri ise “çekici” diye adlandırılan bu temel sebepler, genellikle göçün nedenlerini ekonomik gerekçelere indirgenerek açıklanmasına yol açar ki “göç” gibi karmaşık sosyal süreçleri içeren bir olgunun, ne kadar temel görünürse görünsün, tek bir sebebe indirgeyerek açıklamak doğru olmaz. Araştırmalarda “neden göç ettiniz” sorusu ile muhatap olmak katılımcılarda daha kolay bir cevap verme eğilimine yol açtığı gibi, göç etme davranışını ya da eğilimini daha kabul edilebilir meşru bir gerekçeye dayandırma ihtiyacı da uyandırır. Bu sebeple klasik “neden göç ettiniz” sorusunun karşılığı, bir dizi “itici” ve “çekici” sebep saymakla sınırlı kalacaktır. Oysa cevabını arayacağımız asıl soru göçe sebep olan itici ve çekici sebepleri potansiyel kabul edip, göçün fiilen nasıl gerçekleştiğinin cevabı aranmalıdır. Mesela Rize’den İstanbul’a göç eden birinin, neden göç ettiğinin yanında, neden mevcut yaşadığı ile göç ettiği de önemlidir. Çünkü neden göç ettiği sorusu bizi göçün potansiyel sebeplerine götürürken neden bu ile göç ettiniz sorusu, nelerin bu potansiyelin hayata geçirilmesine imkân sağladığını anlatır. Başka bir ifade ile sebebi ne olursa olsun, göçün gerçekleşmesine fırsat sağlayan imkânlar olmadıkça, göç ya gerçekleşmeyecek ya da daha sınırlı gerçekleşecektir. Bu sebeple araştırmamızda katılımcı, doğrudan “neden göç ettiniz” sorusu ile muhatap edilmeden göç etme sebebi anlaşılmaya çalışılmış; verilen cevaplardan göçün “itici sebeplerine” de ulaşılmıştır. Tablo 2’de araştırmamızda ulaştığımız göç sebepleri hakkında fikir vermektedir.

Tablo 2: Göç Edilen Şehri Tercih Sebepleri

Tercih Sebepleri	Sayı	%
Akraba-Arkadaş-Hemşehri İlişkileri	1264	71,2
Yaşam Şartları	811	45,7
Eğitim Kültür	715	40,3
İş Bulma	464	26,1

Kaynak: Demirci, **age.**, s. 57.

Tabloya bakıldığında göç edilen şehri tercih etmede ilk sırada akraba, arkadaş, hemşehri ilişkileri yer almaktadır. Katılımcıların %71,2’si bu seçeneği ilk sıraya yerleştirirken yaşam şartları %45,7 ile ikinci sırada, eğitim-kültür %40,3 ile üçüncü sırada ve iş bulma imkânları %26,1 ile dördüncü sırada yer almıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus katılımcının göç etme ya da

yaşadığı şehri tercih sebeplerinin ağırlıklandırılabilmesidir. Katılımcı birden fazla seçenek işaretleyebildiği için kendisini tek bir seçenekle sınırlandırmadan tercihlerini çoklu bir biçimde ortaya koyabilmektedir.

Tabloda yer alan “yaşam şartları”, “eğitim ve kültür” ve “iş bulma” seçenekleri birlikte göç sürecinde klasik “itici” ve “çekici” faktörlerin iş başında olduğu bir potansiyele işaret ederken, akrabalık-hemşehrilik ağlarının ağırlığı bu potansiyelin gerçekleşme imkânını sunmaktadır. Mesela eğitim için İstanbul’a veya Ankara’ya göç etmiş birisinin hikâyesindeki kendisine orada yardımcı olan, olma ihtimali olan hemşehri ağlarının varlığının, bu kararın alınmasında ve hayata geçirilmesindeki önemini anlatır. Aynı durum “iş bulma” umuduyla alınan göç kararlarında da fazlasıyla geçerlidir.

Tablonun bizi ulaştırdığı temel sonuç, göç sebepleri arasında “itici” ve “çekici” sebepler dışında, onlar kadar önemli “kolaylaştırıcı sebeplerin” iş başında olduğudur. Bunun anlamı, göç edilen yer ne kadar cazip olursa olsun, ya da arkada bıraktığı memleketi ne kadar itici olursa olsun, kolaylaştırıcı sebepler olmadan göçün gerçekleşmesi, ya da mevcut oranda gerçekleşmesi oldukça zor olacaktır. Bu yüzden günümüzdeki hızlı göçün sebeplerini, kolaylaştırıcı sebepler olmadan “itici” ve “çekici” sebeplerle izah etmek oldukça yanıltıcı olur. İnsanların günümüzde köylerini, kasabalarını daha kolay ve daha hızlı bir şekilde bırakmalarının sebeplerini “zorlu yaşam koşullarında” ve “ekonomik ihtiyaçlarda” aramak yanında bu kolaylaştırıcı sebeplere de bakmak gerekmektedir ki bu sebeplerin başında akraba, arkadaş, hemşehri ağlarının varlığı gelmektedir.

Günümüzde kolaylaştırıcı faktörler sadece “akraba-hemşehri ağları” ile sınırlı olmayıp ulaşım, iletişim gibi diğer kolaylaştırıcı sebepleri de içermektedir. Hatta göç kararının alınmasında akrabalık-hemşehrilik ağlarının varlığı, önemini halen devam ettirmekle beraber, kolaylaştırıcı faktörlerde ağırlık ulaşım, iletişim ağlarına geçmektedir. Günümüzde insanlar ulaşım imkânları daha çok gelişmiş olduğu için daha fazla göç ediyorlar. Daha hızlı, güvenli ve nispi olarak daha ucuz ulaşım imkânlarının varlığı aynı hızla, güvenle ve ucuz maliyetle defalarca gidip geri dönebilme ve tekrar gidebilme imkânı da sağladığından, göç kararı daha kolay alınabilmektedir. Nihayet, günümüzün kolaylaştırıcı imkânları çoklu mekân kullanımını mümkün kılan yeni yaşam tarzlarına fırsat verdiğinden bu nüfus hareketlerini klasik “göç” kavramı içinde değerlendirmek de yeterli olmamaktadır.

2.2.4.1. Memlekete Geri Dönme

Araştırmamızda katılımcılara “memlekete geri dönme düşüncesi” sorusuyla, göç edenlerin ne kadarının bir gün memleketine geri dönme düşüncesine sahip olduğunun öğrenilmesi amaçlandı. Tablo 3’ten de anlaşılabileceği gibi bu soru sadece göç edenlere soruldu. Alınan cevaplar önce iki kategoride

toplandı: “geri dönebilecekler” ve “hiçbir şekilde geriye dönmeyi düşünmeyenler”. Araştırmamızda geri dönebilecekler %73,3 ile oldukça yüksek bir orana ulaşırken, hiçbir şekilde geri dönmeyi diyenler ise %26,7 oranında kalmıştır. %73,3 lük geri dönebilme oranı, güçlü bir geri dönme talebine ve bu talebe uygun şartlar oluştu(ruldu)ğunda, ortaya çıkabilecek güçlü bir geri dönüş eğilimine işaret edip etmediği üzerinde detaylı durulması gereken bir husus olduğundan, biz öncelikle hiçbir şekilde geri dönmeyecekler ile ilgili birkaç hususa değinelim. Oransal olarak düşük görünse de geri dönmek istemeyenler tek kategorideki en yüksek oranı temsil etmektedir. Geri dönebilecekler kategorisinin alt kategorilerine baktığımızda ise geri dönüş “belli geri dönüş şartlarının oluşmasına” bağlıdır. Emeklilik, mesleğine uygun iş bulma vb. geri “dönme niyeti”, ne kadar güçlü dile getirilirse getirilsin, farklı alt kategorilerdeki birçok durumun gerçekleşmesi ile ilişkilendirilirken, “dönmememe niyeti” tek bir kategoride, niyetten daha fazla, “güçlü bir karar gibi” durmaktadır.

Tablo 3: Memlekete Dönme Düşüncesi

Memlekete Dönme Düşüncesi	Sayı	%
Bir gün memleketime dönmeyi ve mesleğimi orda sürdürmeyi düşünüyorum	74	8,3
Bütün işlerimi memleketime taşımayı düşünüyorum	15	1,7
Emekli olduğumda memleketime döneceğim	105	11,7
Emekli olduğumda mesleğimle ilgili tam/yarım zamanlı çalışabilirim	11	1,2
Hali hazırda memleketimde yatırımlarım var	58	6,5
İşlerimin bir kısmını memleketime taşımayı düşünüyorum	22	2,5
Memleketime de yatırım yapmayı düşünüyorum	84	9,5
Mesleğime uygun bir iş olursa hemen dönerim	158	17,6
Mesleğimle ilgili olarak senenin belli süresini memleketimde geçirebilirim	130	14,5
Geri Dönebilecekler Toplamı	657	73,3
Hiçbir şekilde dönmeyi düşünmüyorum	239	26,7
Toplam	896	100,0

Kaynak: Demirci, age., s. 61.

Niyetlerin kesin karara dönüşmesi ise zaman faktörüne bağlıdır. Biliyoruz ki ekonomik genişleme zamanlarında şehirlerde daha yüksek gelirli iş bulma umudu, göç etme eğilimini artırırken, ekonomik durgunluk ya da da-

ralma dönemlerinde ise fiilen işini kaybetme ya da kaybetme korkusu, gelirdeki görece azalma ya da azalma ihtimali, geleceğe güvensizlik “tersine göç” eğilimini artırmaktadır.

Saha çalışmasının yapıldığı dönem itibari ile ülkemizde dış kaynaklı bir ekonomik durgunluk söz konusu idi. Bu dönem döviz kurlarındaki meydana gelen hızlı yükselişlerden en hızlı ve en olumsuz büyükşehir sakinleri etkilenmişlerdir. Bu soru bugün sorulmuş olsa idi, pandemi endişesi ve bu endişenin olumsuz etkisinin yarattığı ilave ekonomik daralmalar, geri dönme niyetinin çok daha yüksek çıkması, hatta niyetten daha fazla, “güçlü bir karar” olarak anketlere yansımaları beklenebilir.

Zaman faktörü sadece konjonktürle sınırlı değildir. Eğitim, yaş, kente kalış süresi, çalışma durumu, mülkiyet durumu, gelir gibi zaman içinde etkisini artıracak veya azaltacak faktörler de geri dönme niyetinin “karara” dönüşmesinde etkili olacak faktörlerdir.

2.2.4.2. Göç Etme Düşüncesi

Bu soru, anketin yapıldığı bölge illerinde, bu illere başka yerlerden göç eden 170 kişi dışarda bırakılarak sadece göç etmeyenlere sorulmuş, soruya cevap veren 709 kişinin %25,8’i geçmişte kendilerinin de göç etmeye niyet ettiklerini, %74,2’si ise böyle bir niyete dahi sahip olmadıklarını söylemişlerdir.

Tablo 4: Göç Etmeyi Düşündünüz Mü?

İller	Göçme Etmeyi Düşündü mü?					
	Evet		Hayır		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Artvin	12	31,6	26	68,4	38	100
Giresun	18	16,2	93	83,8	111	100
Gümüşhane	17	26,2	48	73,8	65	100
Ordu	68	31,5	148	68,5	216	100
Rize	15	18,3	67	81,7	82	100
Trabzon	53	26,9	144	30,1	197	100
Toplam	183	25,8	526	74,2	709	100

Kaynak: Demirci, age., s. 72.

Tablo 5: Göç Etmeme Sebebi

Göç Etmeme Sebebi	Sayı	%
Evi Ocağı Bekledim	191	35,6
Memleketimi seviyorum	106	19,7
İyi bir işim, gelirim var	44	8,2
İmkânım olmadı, yaş geçti	89	16,6
Göçü halen düşünüyorum	107	19,9
Toplam	537	100,0

Kaynak: Demirci, age., s. 74.

Göç etmeyenlere sorulan “neden göç etmediniz” sorusuna cevap veren 537 kişinin %35,6’sı “evi ocağı bekledim” derken %19,7’si “memleketlerini sevdikleri için”, %8,8’i memleketlerinde “iyi bir iş ve gelire sahip oldukları için, 16,6’sı göç etmeye “imkânlarını olmadığını sonra da yaş geçtiği” için göç etmediklerini ifade ederken, %19,9 ise göç etmeyi “halen düşündüklerini” belirtmişlerdir.

2.2.4.3. Yaşamak İsteddiği Yer

Elinizde imkân olsa nerede yaşamak istersiniz sorusu, kişinin gelir ve geçim şartlarından bağımsız olarak yaşamak istediği yeri göstermesi açısından önemlidir. Göç edenler arasında “geri dönme”, “dönmemeye” eğilimini, göç etmeyenler arasında ise muhtemel göç etme eğilimini daha gerçekçi bir şekilde gösterir. Başka bir ifade ile kişinin mevcut geliri, geçim şartları ve yaşam tarzı içinde verdiği karar, bu şartların daha iyiye gitmesi durumunda oldukça farklı olabilir. Konusu göç olan bir araştırmada doğal olarak sorulması beklenen bu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Elinizde İmkân Olsa Nereye Yerleşmek İstersiniz?

İl	Göç Edenler		Göç Etmeyenler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ankara	55	6,1	33	3,8	88	5,0
Antalya	37	4,1	53	6,0	90	5,1
Artvin	25	2,8	12	1,4	37	2,1
Bursa	28	3,1	24	2,7	52	2,9
Giresun	59	6,6	25	2,8	84	5,0
Gümüşhane	36	4,0	3	0,3	39	2,2
İstanbul	222	24,8	89	10,1	311	17,5
İzmir	87	9,7	163	18,5	250	14,1
Muğla	28	3,1	32	3,6	60	3,4
Ordu	65	7,3	63	7,2	128	7,2
Rize	31	3,5	14	1,6	45	2,5
Samsun	28	3,1	45	5,1	73	4,1
Trabzon	65	7,3	62	7,1	127	7,2
Diğer	59	6,6	109	12,4	168	9,5
Bölge Dışı	544	60,7	548	62,3	924	61,5
Bölge İçi	281	31,4	179	20,4	460	26,0
Cevapsız	71	7,9	152	17,3	223	12,5
Toplam	896	100,0	879	100,0	1775	100,0

Kaynak: Demirci, age., s. 86.

Göç edenler arasında “imkân olması durumunda” tercih edilecek şehirler sıralamasında ilk beş sırayı İstanbul, İzmir, Trabzon, Ordu ve Giresun paylaşmıştır. Onları sırasıyla Ankara, Antalya, Gümüşhane, Rize, Samsun, Bursa, Muğla, Artvin ve Kocaeli illeri takip etmiştir. Geri kalan %13,3'lük bir oran ise ülkenin diğer şehirlerinde yaşamak istediklerini söylemişlerdir. Tercihleri bölge dışı ve bölge içi gruplandırarak yaptığımızda ise göç edenler toplamda %68,2'si bölge dışı şehirleri, %31,8 ise bölge içi şehirleri tercih etmişlerdir.

Buna karşılık göç etmeyenler arasında ilk sırayı İzmir alırken, İstanbul ikinci, Ordu üçüncü, Trabzon dördüncü ve Antalya beşinci sırada yer almıştır. Onları sırasıyla Samsun, Ankara, Muğla, Giresun, Bursa, Eskişehir, Rize, Artvin, Aydın, Balıkesir ve Gümüşhane illeri takip etmiştir. Geri kalan

toplamda %25,9'luk bir oran ise ülkenin diğer şehirlerini tercih etmişlerdir. Toplamda göç etmeyenlerin tercihlerini “bölge içi” ve “bölge dışı” olarak gruplandırdığımızda ise göç etmeyenlerin toplamda %80,3'ü bölge dışı yerleşimleri tercih ederken, sadece %19,7'si bölge içi şehirleri tercih etmişlerdir.

Başka bir ifade ile göç edenlerin %31,8'i memlekete geri dönme potansiyelini ifade ederken, göç etmeyenlerin %80,3'ü bölgeden göç etme potansiyelini göstermektedir. Tabi bunların gerekli şartının yeterli gelir ve geçim imkânlarına sahip olunması olduğu her zaman hatırlanmalıdır.

2.2.4.4. Yakınların Geri Dönmeleri

Araştırmaya katılanlara yakınlarının geri dönmeleri konusunda ne düşündükleri sorulmuştur. Bu sorunun önemi insanların başkaları hakkında ifade ettikleri düşüncelerinin, aslında kendi düşüncelerinin kayıtsız, kısıtsız bir yansıması olduğudur. Çoğu insan kendi hakkında doğrudan ifade etmediği düşüncelerini başkaları üzerinden daha samimi olarak yansıtabilmektedir.

Tablo 7: Yakınlarınızın Geri Dönmeleri Konusunda Ne Düşünüyorsunuz

Göç Eden Yakınların Dönüşü	Göç Etmeyenler		Göç Edenler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kesin dönüş zor, uyum sağlayamazlar	155	17,6	166	18,5	321	18,1
Kesin dönüş yapanlar hiç mutlu olmadılar	59	6,0	53	5,9	122	6,9
İyi ki dönmüşüm, iyi ki döndüler	118	10,5	86	9,6	207	11,5
İnsanın bir ayağı orada, bir ayağı burada olmalı	442	50,3	568	63,4	1010	56,9
Diğer	96	10,8	23	2,6	118	6,7
Total	879	100	896	100	1775	100

Kaynak: Demirci, age., s. 96.

Tablo 7'de göç edenlerin ve etmeyenlerin ayrı ayrı yakınlarının geri dönüş düşünceleri hakkında ne düşündükleri sorusuna verdikleri cevaplar incelenmiştir. Genel üzerinden bakıldığında soruya cevap veren toplam 1775 kişinin %18,1'i kesin dönüşün zor olduğu, uyum sağlayamayacakları düşüncesini taşımaktadırlar. %6,9'u kesin dönüş yapanların mutlu olmadıklarını söylerken %11,5'i ise geri dönüş fikrine olumlu yaklaşmaktadırlar. Genel toplamın %56,9'luk kahir ekseriyet ise “insanın bir ayağı burada, bir ayağı orada olmalı” seçeneğini işaretleyerek tercihlerinin ne dönmekten ne de kalmaktan

yana olduğunu, her iki yerleşimin hatta daha fazlasının imkânlarından faydalanmak istediklerini belirtmişlerdir. “Bir ayak orada diğeri burada olmalı” seçeneği göç edenlerde %63,4’e çıkarken, göç etmeyenlerin de %50’den fazlası bu seçenekten yanadır. Bu tercih bize göç etmek, geri dönmek, dönmek seçenekleri arasında aslında bunlardan daha güçlü bir başka seçeneğin de varlığına işaret etmektedir.

2.2.4.5. Üçüncü Durumun İmkânı Üzerine

Araştırmanın buraya kadarki bölümlerinde yürütülen tartışmalarda göç edenlerin geri dönme düşünceleri, kalanlarında göç etme eğilimleri değerlendirilmeye, bulgularda bu iki eğilime ait ipuçları ortaya konulmaya çalışıldı. Ancak sosyal bilimlerin anlamaya çalıştığı insan ve onun davranışlarının sınıflamalara sığmayan güçlü bir tarafı vardır. Araştırmalarımızda konunun anlaşılması için sınıflamalara ne kadar çok ihtiyaç duyarsak duyalım sosyal gerçekliğin bu sınıflamaların dışında oluştuğunu da akıldan uzak tutmamak bizi aradığımız gerçekliğe biraz daha fazla yaklaştıracaktır.

Araştırmada göç etme, kalma ve geri dönme eğilimlerini teyit eden bulguların yanında bu eğilimlerle çelişen çok sayıda bulgulara rastlanmıştır. Göç edenler arasında gözlenen güçlü bir geri dönme niyeti “nerede yaşamak istersiniz” sorusuna verilen cevapla çelişmektedir. Göç etmeyenler arasında da bu soruyla ilgili tercihin bölge dışı illere yönelik olması, bir başka çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kadar çelişkili durum karşısında ne söylebilir? Nasıl yorumlanabilir ve ne tür politikalar geliştirilebilir?

Cevabımıza öncelikle şu hususu belirterek başlayalım: hayatın kendisi çelişkilerle doludur. Biz çelişkili durumlar karşısında aldığımız doğru kararlarla hayatın kendisinde var olan çelişkilere bir düzen sağlarız. Konu ile ilgili olarak söyleyecek olursak: Bölgede yaşayan veya daha önce göç edenlerin karşı karşıya olduğu tek tercih göç etme-etmeme, geri dönme-dönmeme gibi birbirini dışlayan dikatomik tercihler değildir. Bunlar birbirlerini karşılıklı etkileyerek dönüştüren, bu seçenekler dışında üçüncü bir hali/halleri mümkün kılan dinamik, diyalektik tercihlerdir. Bu bölümünde araştırma bulgularımızdan bu üçüncü hal(ler)in imkânı tartışılacaktır.

Tablo 8: Zamanını En Çok Hangi Yerleşim Yerinde Geçiriyor

Ay/ Yerleşim	İkamet		Memleket/ İl-İlçe		Memleket/ Köy		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ekim	1271	71,6	495	27,9	9	0,5	1775	100
Kasım	1286	72,5	481	27,0	8	0,5	1775	100
Aralık	1286	72,5	483	27,2	6	0,3	1775	100
Ocak	1282	72,4	486	27,4	7	0,4	1775	100
Şubat	1279	72,1	490	27,6	6	0,3	1775	100
Mart	1283	72,3	488	27,5	4	0,2	1775	100
Nisan	1280	72,1	487	27,4	8	0,5	1775	100
Mayıs	1262	71,1	494	27,8	19	1,1	1775	100
Haziran	1157	65,2	546	30,8	72	4,1	1775	100
Temmuz	1006	56,7	590	33,2	179	10,1	1775	100
Ağustos	995	56,0	585	33,0	195	11,0	1775	100
Eylül	1214	68,4	504	28,4	57	3,2	1775	100

Kaynak: Demirci, **age.**, s. 83.

Araştırmaya katılanlara yılın hangi aylarında en uzun süreyle yaşadıkları yerler sorulduğunda, alınan cevaplara göre, katılanların ekim-mayıs arasında, yılın 8 ayında, en çok “ikamet” edilen yerde yaşadıkları görülmektedir. İkamet edilen yerde yaşama oranı %72,5 ile kasım ve aralık aylarında en yüksek orana ulaşmaktadır. İkamet edilen yerde yaşama oranı mayıs ayından itibaren azalmaya başlayarak, ağustos ayında %56’ya kadar gerilemekte, eylül ayından itibaren ise bu oran tekrar yükselmeye başlamaktadır.

Buna karşılık en uzun süreyle yaşanan yer olarak memleketlerinin il/ilçe merkezlerini söyleyenler, oranı en düşük %27,5 ile aralık ayını, en yüksek ise %44 ile ağustos ayını işaretlemişlerdir. Tabloya göre yaşamlarının çoğunu memleketlerinde geçirenlerin il, ilçe ve köylere göre dağılımına bakıldığında daha dikkat çeken sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde yaşama oranı, göç edilen yerlerin tam tersi bir grafik çizerek ekim-mayıs ayları arasında en düşük, temmuz-ağustos aylarında ise en yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir. Yaşamlarını en uzun süreyle memleketlerinin il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı eylül ayından itibaren düşmeye başlamaktadır.

Tablo köylerde de benzer seyretmektedir. En uzun süreyle il ve ilçelerde yaşayanların oranı ile uyumlu, göç edilen yerlerle ters bir grafik ortaya koy-

maktadır. Ancak rakamlar ve oranlar daha dramatiktir. Ekim-mayıs arasında köylerde yaşayanların oranı %0,2 ile %0,5 arasında değişmektedir. Mayıs ayından itibaren ise dramatik şekilde yükselerek ağustos ayında %11 ile zirve yapmakta, eylülünden itibaren ise düşmeye başlamaktadır.

Rakamları bir başka açıdan ele alarak durumu çarpıcı hale getirebiliriz. Mesela göç eden nüfusun aylara göre yerleşim yerlerine dağılımına baktığımızda ağustos ayında göç edilen yerleşimlerdeki Doğu Karadenizlilerin nüfusu aralık ayı nüfusuna göre %22,6 daha azken, bölgenin il ve ilçe merkezlerinin nüfusu, aynı dönemde %18,5 daha fazla olmaktadır. Köylerdeki artış ise daha dramatik bir boyutta gerçekleşmekte, artış oranı %4870'e ulaşmaktadır. Başka bir ifade ile ağustos ayında göç edilen yerlerdeki Doğu Karadenizli hemşehri nüfusu, aralık ayı nüfusunun 0,77 katı iken, bu oran bölgenin il ve ilçe merkezlerinde 1,22 kat, köylerinde ise 48,7 katı olmaktadır.

Bu rakamlar, göç ve geri dönüş söz konusu olduğunda ne ifade etmektedir? Köyler boşalıyor, bölge hızla nüfus mu kaybediyor, yoksa farklı bir sosyolojik, demografik süreç mi yaşanıyor? Köylerin boşaldığı, ekim-mayıs dönemi söz konusu olduğunda, doğrudur. Ancak unutmayalım ki bu aylar kırsalda emeğin en verimsiz olduğu aylardır, neredeyse tamamı atıldır. Atıl emeğin kışı nerede geçirdiği ise önemli değildir. Köyde yaşamalarıyla, il ve ilçe merkezinde yaşamaları veya büyük şehre gitmeleri ekonomik katma değer yaratma açısından olumsuz bir fark yaratmamaktadır.

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan ve özellikle 1980’lerden sonra hız kazanan kırsaldan göç süreci hakkındaki klasik yargıya göre “köylüye yeterli imkânlar sunulması halinde” kırdan kente göçün olmayacağı ya da çok azalacağı yönündeydi. Güçlü ve ideolojiler üstü bu yargı, bu görüş yeni de değildi. Tek parti döneminin “Köy Enstitüleri” uygulamasının da arkasında yatan görüş bu idi. “Köylünün yolu olursa, karnı doyarsa, eğitim ve sağlık hizmetleri ayağına giderse” kimse köyünü bırakmazdı. Bunların hepsi gerçekleşti. 1990’lı yıllara gelindiğinde Doğu Karadeniz köylerinin çoğunda temel alt yapı hizmetleri vardı. Bu durum göç kararını ve göçü önleyemedi. Günümüzde köylerimizdeki alt yapı hizmetleri daha yaygın ve daha nitelikli hale geldi. Göç yine durmadı, devam etti; birçok kamu yatırımı atıl ve işlevsiz kaldı. Ancak, sanıldığıının aksine, köylerimiz boşalmadı da. Sadece hemşehrilerimizin yerleşim tercihleri çeşitlendi. Bugün bölgedeki herhangi bir köyümüzün temmuz-ağustos nüfusu 60 yıl öncesinin aynı köy nüfusundan daha az değildir. Sonuç olarak köylere hizmet götürülmesi önerisi yanlış değildi. Ama bu önerilerden beklenen sonuçlar bu önerilerin olgularla ilişkileri yanlış kurulmuştu. Önerileri, çeşitlenen yerleşim tercihleri olgusu ile ilişkilendirmek gerekirdi.

2.2.5. Anketten Çıkan Sonuç, Değerlendirme ve Çözüm Önerileri

TR90 Bölgesi'ndeki illeri ve bu illerin en çok göç verdiği beş ili kapsayan bu araştırmadan elde ettiğimiz bulgular bize bölgede yüksek göç etme eğilimini halen mevcut olduğunu ve bu eğilimi durdurmanın ya da tersine çevirmenin birbirini tamamlayan bir dizi eylem planı ile mümkün olacağını göstermektedir. Bu eylem planının hazırlanması ise göçle ilgili bazı temel yaklaşımlarımızı yeniden gözden geçirmemiz, göçü önlenmesi gereken olumsuz bir olgu olarak görmekten vazgeçip, var olan bu olguyu bölgesel kalkınma ekseninde, bölgesel kalkınmaya katkı verecek şekilde nasıl yönetilebileceğimiz üzerinde düşünmemiz gerekir.

Bölgede gerçekleşen göçün en temel sebebi bölgenin “iskân” ve “coğrafi” taşıma kapasitesi ile ilgilidir. Denizden hemen başlayarak, birkaç km'lik seyahat içinde, sert bir şekilde yüzlerce metrelik rakıma ulaşan arazi yapısı, doğal olarak, “iskân kapasitesini” ve bu kapasiteyi destekleyecek uygun yerleşme ve tarım alanlarını kısıtlamaktadır. Coğrafya değişmedikçe bu kapasitenin gelişmesi de pek mümkün görünmemektedir. Bilgi ve teknoloji bileşenlerinin bu kapasiteyi artırma imkânı olmakla birlikte, sınırlıdır. Kısaca nüfus artış hızı devam ettikçe bölgenin göç vermesi de kaçınılmazdır. Günümüzde bölgedeki doğurganlık oranının hızla düştüğü dikkate alınırsa, ilerleyen yıllarda göç hızının da yavaşlayacağını düşünebiliriz.

Bölge illerinin demografik göstergelerinin işaret ettiği en temel sorun göç değil, bölge nüfusunun ülke ortalamasının çok üzerinde yaşlı bir nüfusa sahip olmasıdır. Düşük doğurganlık, yüksek ortanca yaş ve yaşlı bağımlılığı sosyoekonomik açıdan bölgenin “demografik fırsat penceresinin” kapanmakta olduğuna işaret etmektedir. Bir toplumda çocuk yaş bağımlılık oranları düşerken yaşlı nüfusun artmadığı ve ekonomik olarak aktif nüfusun toplam nüfus içindeki payının arttığı kritik bir geçiş sürecini ifade eden “demografik fırsat penceresi” aynı zamanda hızlı bir ekonomik büyüme ile gelecek için refah birikimine de işaret eder.⁶³² Demografik fırsat penceresinin kapanmakta olması demek bir toplumun gelecek için yeterince refah biriktiremeden bu geçiş döneminin sonuna gelinmesine karşılık gelmektedir.

Düşük doğurganlık, yüksek negatif net göç bölgenin sosyoekonomik geleceği açısından büyük riskler taşımaktadır. Bu riski önlemenin ve mümkünse tersine çevirmenin dört yolu vardır. Birincisi doğurganlık oranlarını artırıcı tedbirler ve teşvikler geliştirmek, ikincisi göçü önleyici politikalar geliştirmek, üçüncüsü geçmişteki göç trendini tersine çevirmek, dördüncüsü ise nitelikli genç nüfusu çekecek yeni bir göç politikası geliştirmek.

⁶³² Demografik fırsat penceresi tartışması için bk., Rutger van der Ven vd., **The Demographic Window of Opportunity: Age Structure and Sub-National Economic Growth in Developing Countries**, Nijmegen Center for Economics, Working Paper, Nijmegen 2011, s. 11-102.

Doğurganlığı artırıcı tedbir ve teşvikler çözüm için en akla yakın seçenek gibi dursa da uzun zaman içinde oluşmuş bir davranış biçimini değiştirmek oldukça zor görünmektedir. Kadınların iş gücüne katılımının artması, geciktirilen evlilik ve ilk doğum yaşı, küçülen aile ve hane halkı ölçeği doğurganlık sorunun çok ötesinde bir vakıa ile bir kültür, değerler dünyası ve yaşam tarzı ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Bu doğrultuda alınacak tedbir ve teşvikler, en iyimser ifadeyle sınırlı bir etkiye sahip olacak, sorunun çözümüne katkısı da sınırlı kalacaktır.

Göçü önleyici politikalar, en başta uygulanabilir politikalar değildir. Bir şehirden başka şehirlere, bir bölgeden başka bölgelere yönelik nüfus hareketlerini durdurmak ne mümkündür, ne de tercih edilir. Uygulanabilmesi durumunda ise uzun dönemli etkisi daha ziyade olumsuz olacaktır. Birçok soruna yol açsa da göç insanlara yeni fırsat pencereleri açmakta, yeni beceriler kazanmalarına imkân sağlamaktadır. Önlene göç insanları, toplumları bu imkânlardan mahrum bırakacaktır.

Geçmişteki göç trendini tersine çevirmek, yani geçmişte başka bölgelere göç edenlerin memleketlerine geri dönmelerini sağlayacak tedbir ve teşvikler uygulaması en mümkün olan, ancak, kanaatimizce en kötü seçenek olacaktır. Bu eğilim sınırlı da olsa hâlihazırda var olan bir eğilimdir. Teşvikten ziyade yönetilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç gösterir. Çünkü geri dönen ya da dönmeyi düşünen nüfus genç ve çalışma çağındaki nüfus değildir. Ya çalışma hayatının sonuna gelmiş ya da hâlihazırda emekli olan nüfustur. Bunun bir göç politikası olması, sorunu çözmek bir tarafa, var olanı daha da derinleştirecek, nüfusun yaşlı bağımlı oranını daha yukarılara taşıyacaktır. Ancak tersine göç teşvik edilmemekle birlikte kendi haline de bırakılmamalı, yönetilmeli, yönlendirilmelidir. Çünkü ileri yaşlarda da olsa, bu topraklardan göç etmiş insanlar bu bölgenin birikimidirler ve geri dönmeleri durumunda bu birikim (sadece maddi birikim değil) bölgenin ihtiyaç duyduğu tecrübeleri de içermektedir.

Kaldı ki, göç edenlerin geri dönmesi pek mümkün görünmemektedir. Araştırmamızda her ne kadar göç edenlere sorulan “memlekete geri dönme düşüncesi” %70’in üzerinde, çok yüksek bir ilgi görse de bunun mevcut imkânlar içinde duyulan bir ilgi, bir iyi niyet beyanı olduğu; daha iyi ekonomik imkânlara sahip olunması halinde bunun hızla %30'lara kadar düştüğü görüldü. Bu oran, en iyi mali imkânlarla sahip olması halinde bile geri dönmeye kararlı bir kesimin varlığına işaret etmektedir ki, aslında oldukça iyi bir orandır. Nispi olarak daha nitelikli, ekonomik olarak daha güçlü olan bu potansiyelin bir kısmının hayata geçirilmesinin bile bölgesel kalkınma üzerinde etkisi olumlu olacaktır. Ancak bu oranın bir potansiyel olduğu, gerçekleşmesi için uygun politikalara ihtiyaç olacağı unutulmamalıdır.

Bu politikaların neler olabileceği ile ilgili olarak Tekeli'nin, “çoklu

mekân tercihleri” olarak kavramlaştırmayı tercih ettiğimiz, “yaşam güzergâhları” teorisi bazı ipuçları verebilir. Günümüz bilişim ve iletişim teknolojilerinin üretim hayatındaki ağırlığının artması ile gelişen bilgi toplumu, iki farklı mekân arasından birinin tercih edilmesi anlamına gelen, göç kavramını anlamsız hale getirmektedir. Artık göç veren ve alan merkezlerden değil, bu merkezler arasında insanların sürekli ve özgürce yer değiştirdikleri “yaşam güzergâhlarından” söz etmekteyiz. Bu geçici bir durum, bir heves olmaktan ziyade, yeni bir yaşam biçimi olarak hayatımıza girmektedir.

Araştırmamızda bu eğilimi yansıtan güçlü bulgulara rastladık. Göç edenler ve etmeyenlerin yarıdan daha fazlası, “geri dönme” ya da “göç etme” seçenekleri yerine, “insanın bir ayağı orada, bir ayağı burada olmalı” diyerek, tercihlerini “çoklu mekân tercihlerinden” yana kullanmışlardır. Yine araştırmamızın bulgularına göre bölgenin göç etmeyen nüfusunun ortalama 1,5 katı bölge dışında yaşamaktadır. Bu rakam yaklaşık %40-%60 oranlarına karşılık gelmektedir. Yani toplam bölge nüfusunun %40’ı bölge içinde yaşarken %60’ı bölge dışında, göç ettikleri yerde yaşamaktadırlar. Araştırmaya katılanlar, aylara göre, “zamanınızı en çok nerede geçiriyorsunuz” sorusuna muhatap olduğunda, toplam nüfusun bölge dışında yaşama oranı kış aylarında %72,5’e kadar çıkarken yaz aylarında %56’ya kadar düşmektedir. Toplam bölge nüfusu üzerinden sayılara dönüştürüldüğünde ise yaklaşık 1.000.000 kişiye yakın bir nüfus “çoklu mekân tercihlerini” hayata geçirmektedir. En dramatik değişmeyi ise köyler yaşamaktadır. Kışın köylerde yaşayanların toplamı 12.000’e kadar düşerken yazın bu rakam 650.000’in üzerine çıkmaktadır. Kısaca köylerin boşalmasından ziyade yeni bir yaşam tarzı hayata geçirilmektedir.

Bölge illerinin en çok göç verdikleri illerle karşılıklı göç alıp verme oranlarına baktığımızda ise göç sürecinin tek yönlü olmadığı, oransal farklılıklara rağmen, karşılıklı olduğunu görmekteyiz. Yani bölge illeri göç verdikleri illerden aynı zamanda göç almaktadırlar. Toplamda ise, iller arası farklılıklar olmasına karşılık, alınan göçün verilen göçü karşılama oranı, bölge ortalaması olarak, %62’nin üzerine çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle belli oranlarda da olsa, karşılıklı olarak gerçekleşmesi de “çoklu mekân tercihlerinin” bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamı bölgede gelişmekte olan bu yeni yaşam biçiminde karşılık bulan uygun politikalar geliştirilebilmesi durumunda, alınan/verilen göç ilişkisinin bölge lehine bir dengeye ulaşacağını söyleyebiliriz. Bu dengeden kastımız tam bir eşitlik hali olmayıp, bölgenin daha çok nitelikli göç alarak bu ilişkiyi lehine çevirmesidir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin üretim üzerindeki artan ağırlığının bir başka sonucu iş gücü verimliliğinde meydana getirdiği artıştır. Bunun bizlere sunduğu tarihî fırsat, temel ihtiyaçların karşılanması için çalışılması gereken süreyi kısaltmasıdır. Bu hayatımızın kalitesini artırarak daha fazla

“serbest zaman” demektir. Serbest zamanı çalışma dışı kalan, “boş zaman”, “tatil”, “dinlenme zamanı” olarak görmemek gerekir. Serbest zaman, modernleşmenin getirdiği çalışma düzeninin bizi temel ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için mecbur ettiği süreden özgürleştirebildiğimiz, kendimize ait kılabilmiş zamandır. Bu anlamıyla serbest zaman bizim kendimizi gerçekleştirebileceğimiz, sosyalleşebileceğimiz, hayatımıza anlam katabileceğimiz zamandır. Çalışma sürelerinin kısalması, bir taraftan kapitalizmin temel sorunu olan emeğin yabancılaşmasının etkilerini azaltırken, kendimize ait kıldığımız daha geniş zaman dilimi içinde daha bütünlüklü bir hayat inşa edebilmenin fırsatını da sunmaktadır. Yaşamımızdan temel ihtiyaçlar için, zorunlu karşılık olarak ayırdığımız zaman kıaldıkça “çoklu mekân tercihlerimiz” daha ağırlık kazanacaktır. Bunun en önemli işareti çalışanlarımızın “erken emeklilik” ve “emeklilik sonrası” hayalleridir. Erken emeklilik beklentisi çalışma hayatından çıkış olarak anlaşılmamalıdır. Erken emeklilik bir anlamda çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için ayırdıkları zamanı geri kazanmalarıdır. Hayatını yeniden kuracak bir yaşta elde edeceği emeklilik, onlara yabancılaşmadan arınmış daha bütünlüklü bir hayat kurabilme fırsatları sunacaktır.

Burada amaç, yeni bir erken emeklilik tartışması başlatmak değildir. Bu ne mümkündür ne de söz konusu olabilir. Sadece erken yaşta emeklilik hayatının altında yatan motiften hareketle çalışanlar üzerinde erken emeklilik etkisi yaratabilecek yeni çalışma, iş ve işletme modellerinin kurulabilmesinin imkânını tartışmaya açmaktır. Daha nitelikli emeğe dayanan daha esnek bir çalışma hayatı, kişinin mesaisinin süresini, zamanını seçebilme fırsatı, çalışanlara ömür boyu kendisini tek bir iş yerine mahkûm eden tek düzeleşmiş çalışma hayatı yerine, sevdiği birden fazla işi farklı mekânlarda icra edebilme şansı, şüphesiz ki “çoklu mekân tercihlerinin” hayata geçirilmesine de yardımcı olacaktır. Çoklu mekân tercihlerinin, “çoklu iş tercihleri” ile bütünleşmesini sağlayacak esnek çalışma modelleri üzerinde çalışılması, kafa yorulması gereken bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Son olarak araştırma bulguları arasında kendisine ait tarım arazisi bulunanların hem geri dönme eğilimlerinin daha yüksek hem de, göç etmemişlerse, göç etme eğilimlerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bu bizi, kolaylıkla tarıma yeterli destek verilmesi halinde köylerin boşalmayacağı, göçün önleneyeceği düşüncesine götürebilir. Nitekim nitel görüşmelerde ve odak grup tartışmalarında bu husus, katılımcılar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Ancak, kırsal göç söz konusu olduğunda, gelir sadece sorunun bir boyutudur. Gelir sorununun halli, tek başına, göçü önlemek bir tarafa, artan gelir artışının sağlayacağı birikim imkânı göçü daha muhtemel hale getirebilir. Günümüzde sürdürülebilir bir kırsal yaşamın yolu da onu çoklu yaşam tercihleri ile uyumlu hale getirmekten geçmektedir. Yani zamanını ve mesai süresini kontrol edebilecekleri yeni bir çalışma modeli ve bunu destekleyen

mülkiyet yapısı.

Diğer sektörlerde uygulanabilir görülen çoklu mekân tercihiyle uyumlu yeni çalışma anlayışını tarım sektöründe de uygulanabilirliği, parsel bazlı mülkiyet anlayışından hisse bazlı mülkiyet anlayışına geçişle mümkün olabilecektir. Arazi sahiplerinin mülkiyetine sahip oldukları parsellerin büyüklüğü oranında hissedar hale getirilerek hem parçalı parsel yapısının giderilmesi, hem de ölçek ekonomisine uygun arazi büyüklüğüne ulaşılması sağlanmış olacaktır. Uygulamanın tarımsal üretimde yaratacağı verim artışı, maliyetlerde sağlanacak tasarrufla birlikte ciddi bir gelir artışını da temin edebilecektir. Ölçek ekonomisine uygun işletme büyüklükleri farklı ürün desenlerinin denenmesini de mümkün hale getirecektir.

Kabul etmek gerekir ki, bu yeni yaklaşımın hayata geçirilmesi imkânsızca yakın derece zor bir iştir. Kültürel sebepler, geçmişten tevarüs edilen derin arazi ihtilafları, yeterince umut kırıcı hususlar olarak karşımızda durmaktadır. Ancak bir yerden de başlamak gerekmektedir. Paydaşlarla yapılacak sürekli görüşmeler, teşvik ve destek mekanizmaları üzerinden geliştirilecek uygun araçların onları orta vadede ikna edebileceğini umut edebiliriz.

Kaynaklar

Beyaz, Cenk, **Kırsal Göçmenin Kimlik, Aidiyet ve Bağlılık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine Bir Çalışma**, HÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.

Biryol, Uğur, **Gurbet Pastası: Hemşinliler, Göç ve Pastacılık**, İletişim, İstanbul 2007.

Bourdieu, Pierre, “The Forms of Capital”, John Richardson (ed.), **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**, Greenwood, Westport 1986, s. 241-58.

Braudel, Fernand, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Cilt 1, İmge Yayınevi, Ankara 1993.

Garip, Filiz, “Social Capital And Migration: How Do Similar Resources Lead To Divergent Outcomes”, **Demography**, C 45, S 3, 2008, s. 591-617.

Grabbe, Lester, “Exodus and History”, Thomas Dozeman vd., **The Book of Exodus: Composition, Reception, and Interpretation**, Brill, Leiden 2014, s. 61-87.

Glenn, C. Loury, “A Dynamic Theory of Racial Income Differences.” Phyllis A.Wallace and Anette M. LaMond, (eds.), in **Women, Minorities, and Employment Discrimination**, Lexington, Mass: D.C. 1977, s. 153-186.

Gurak, Douglas T. vd., “Migration Networks and the Shaping of Migration Systems”, Mary M. Kritz vd, (ed.), **International Migration Systems: A Global Approach**, Clarendon Press, Oxford 1992, s. 150-176.

Haldun, İbn, **Mukaddime**, C 1, Dergah Yay., İstanbul 1985.

Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.

İmar ve İskan Bakanlığı, **Doğu Karadeniz Bölgesi: Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni**, Bölge Planlama Dairesi, Ankara 1972.

Jansen, C.J., **Readings in the Sociology of Migration**, Pergamon Press, Oxford 1970.

Lee, Everett S., “A Theory of Migration”, J.A. Jackson (ed.), **Migration**, Cambridge University Press, Cambridge 1969, s. 283-297.

Palloni, Alberto; Spittel, Michael L., “Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks”, **American Journal of Sociology**, C 106, S 5 2001, s. 1262-1298.

Rasonyi, László, **Tarihte Türklük**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.

Ravenstein, E. G., “The Laws of Migration”, **Journal of the Statistical Society of London**, C 48, S 2, London 1885, s. 167-235.

Roux, Jean Paul, **Türklerin Tarihi: Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl**, Kabalcı, İstanbul 2004.

Saçlı, Yurdakul, **Türkiye’de Tarım İstatistikleri**, DPT, Ankara 2009.

Sinha, V.N.P. vd., **Migration: An Interdisciplinary Approach**, Seema Publications, Delhi 1987.

Sowell, Thomas, **Migration and Cultures: A World Aiew**, Basic Books, New York 1996.

Tekeli, İlhan, **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

TRT Belgesel, **Pastacı Uşaklar**, <https://www.dailymotion.com/video/x4v5b7v>, Erişim: 2 Ekim 2021.

Ven, Rutger van der vd., **The Demographic Window of Opportunity: Age Structure and Sub-National Economic Growth in Developing Countries**, Nijmegen Center for Economics, Working Paper, s. 11-102, Nijmegen 2011.

Stouffer, Samuel A., **Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility And Distance**, **American Sociological Review**, Vol. 5, No.6, December 1940, s. 845-867.

Yalçın, Cemal, **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

Yavuz, Fahri, **Türkiye’de Tarım**, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara 2005.

2.3. ON YIL ÖNCE ON YIL SONRA SURİYELİ VE AFGAN GÖÇMENLERE YÖNELİK “SÖZCÜ” VE “YENİ ŞAFAK” GAZETELERİ ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA*

2.3.1. Metodolojik Yaklaşım

2011 yılında Tunus’da başlayan ve zaman içerisinde birçok Arap ülkesini etkisi altına alan isyan hareketi bir müddet sonra “Arap Baharı” olarak nitelendirilmiş ve bir dalga şeklinde yayılmıştır. Uzun süreli otoriter iktidar yapılarının yıkılmasıyla sonuçlanan bu isyan hareketi büyük güçler ve çevre ülkelerinde içine dahil olduğu ya da olmak zorunda olduğu bir sürece evrilmiş, büyük nüfus hareketlerinin içinde yer aldığı bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Arap Baharı’nın bir iç savaşa dönüştüğü ve iktidarın yıkılamadığı Suriye, kaostan ve istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir ülke olmuş ve yaşadığı iç huzursuzluk, çevresindeki ülkeler için de bir soruna dönüşmüştür. Yaklaşık on yıldır Türkiye gündeminin önemli konularından biri haline gelen Suriye, 3.7 milyon göçmeniyle ekonomik ve toplumsal bir sorun haline gelmiş, uluslararası ilişkiler ve iç siyaset, Suriyeliler üzerinden tartışmaların yaşandığı bir alan olmuştur. Bu defa ise yaklaşık on yıl sonra bir başka ülke Afganistan’dan ABD askerlerinin çekilmesi ve yönetimin Taliban’a devredilmesiyle ortaya çıkan yeni göç dalgası, birçok ülke için endişeye neden olmuş, Türkiye’de bu yeni göç dalgasının endişesini yaşamıştır. Öte yandan Türk askerinin Kabul’de kalıp kalmayacağı tartışmaları yaşanmış, dünyanın endişeyle takip ettiği Afganistan’daki gelişmeler Suriyeliler üzerinden bir tecrübe yaşayan Türk Devleti ve toplumu için temkinli yaklaşılması gereken bir durum olmuştur. Son üç ay içerisinde ortaya çıkan gelişmeler üzerinden yaşanan gelişmeler hem dünya gündemini etkilemiş hem de Türkiye’deki iç siyasi gelişmeleri etkilemiştir. On yıl önce Suriyeli göçmenler on yıl sonra ise Afgan göçmen-

* Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ. Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. alpermumyalmaz@gmail.com

ler üzerinden yaşananlar, ideolojik açıdan iki farklı siyasi yaklaşıma yakın gazetelerin haberlerine yansımış ve gazetelerin bakış açısı, Türkiye’deki bu gerilimli siyasi alanı ilk önce Suriyeliler sonrasında ise Afganlar üzerinden etkilemiştir. Bu çerçevede Suriyeli ve Afgan göçmenlerin Türkiye’de nasıl bir etkiye sahip olduğu ve anlaşıldığı önemli olmuştur. Bu nedenle iki farklı yaklaşıma sahip olan *Sözcü* ve *Yeni Şafak* gazeteleri üzerinden on yıl önce on yıl sonra bir kıyaslama yoluna gidilmiş, yapılan haberler incelenerek iki farklı gazete üzerinden yaklaşımların detayları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Edebiyat, tarih, gazetecilik, siyaset bilimi, eğitim ve psikoloji gibi pek çok alanda kullanılan ve geçmiş yüzyıl öncesine kadar uzanan içerik analizi yöntemi Alman Sosyoloji Topluluğu’nun 1910 yılındaki toplantısında Max Weber tarafından önerilmiştir. Araştırmacının bir iletişim kaynağındaki içeriği açığa çıkarmasına imkân sağlayan içerik analizi yöntemi üç tür araştırma problemini çözmeye yardımcı olur. Bunlardan birincisi metnin büyük hacminden kaynaklanan sorunlarda faydalı olur. Araştırmacı çok miktarda metni örnekleyerek ve birden çok kodlamayla ölçekbilir. İkincisi ise bir konunun belirli bir mesafeden incelenmesi gerektiğinde yararlıdır. Örneğin tarihsel belgeler, ölmüş birinin yazıları ya da bir düşman ülkenin haber bültenlerini incelemek için içerik analizi kullanılabilir. Üçüncüsü ise bir metin içindeki üstünkörü gözlemlerle fark edilmesi zor olan mesajları açığa çıkarmak için kullanılır.⁶³³ Bu çerçevede içerik analizi birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaya çalışır.⁶³⁴ Dolayısıyla içerik analizi araştırma sorularıyla araştırma alanına yönelik olarak “bu iletişim içeriğinden (kaynaktan) ne öğrenmek istiyorum” sorusunun cevabını arar. Bunun için araştırmacı içerik analizi ile çözülebilecek sorular sorarak araştırma alanından ihtiyaç duyduğu çıkarımlar yapar.⁶³⁵

2.3.2. Göç ve Arap Baharı

17 Aralık 2010’da bir el arabasında sebze satan Mohamed Bouazizi isimli genç bir Tunuslu, polisin tacizini protesto etmek için kendini ateşe vermiş ve 4 Ocak 2011’de ölmüştür. Bu ölüm ülkenin otoriter Cumhurbaşkanı Zine El Abidine Ben Ali’ye karşı protestoları ateşlemiş ve Bin Ali’nin 23 yıllık iktidarı yıkılmıştır. Arap Baharı olarak anılan ve Tunus’ta başlayan bu protestolar, insanların otoriterliği, yolsuzluğu ve yoksulluğu protesto etmek için ayağa kalkmasıyla Arap dünyasında bir isyan dalgasına dönüşmüştür.

⁶³³ W. Lawrence, Neuman, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, C 2, Çev. Sedef Özge, Yayın Odası, İstanbul 2010, s. 466-468.

⁶³⁴ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2011, s. 227.

⁶³⁵ Devi Prasad B., “Content Analysis: A Method in Social Science Research”, **Research Methods for Social Work**, eds. D. K. Lal Das-V. Bhaskaran, India 2008, s. 9.

25 Ocak 2011’de Kahire, İskenderiye ve diğer şehirlerde binlerce Mısırlının yürüyüşü ile olaylar Mısır’a da sıçramış ve 11 Şubat’ta bir milyondan fazla kişinin sokaklara dökülmesi üzerine 30 yıldır iktidarda olan Hüsnü Mübarek istifa etmek zorunda kalmış ve yönetim orduya geçmiştir. Muhammed Mursi’nin Müslüman Kardeşler bağlantılı hükûmeti 2012’de seçilmiş ancak bir yıl sonra şimdiki cumhurbaşkanı olan Abdül Fettah el-Sisi’nin liderliğindeki ordu tarafından devrilmiştir. Libya’nın ikinci büyük şehri olan Bingazi’de hükûmete yönelik yapılan oturma eylemlerine müdahale eden polisin mukavemeti ile Libya’ya sıçrayan olaylar sonucunda Muammer Kaddafi, kendisine karşı çıkan “fareleri” avlayacağını söylemesiyle olaylar daha da büyümüştür. Ayaklanma, Kaddafi’ye müdahale eden Fransız, İngiliz ve Amerikan hava kuvvetleri ile iç savaşa dönüşmüş ve 20 Ekim 2011’de bir kanalda saklanırken isyancılar tarafından bulunmuş ve memleketi Sirte’de öldürülmüştür. 6 Mart’ta ise Suriye’ye sıçrayan protesto hareketlerinde bir grup genç, eğitilmiş bir göz doktoru olan Başkan Beşar Esad’a yönelik olarak Güney Suriye’deki okulların duvarına “*sıra sende doktor*” yazılarıyla itirazlarını yükseltmişlerdir. Demokratik reform çağrılarında bulunan bu hareket hükûmetin şiddetli baskısıyla iç savaşa dönüşmüştür. Zaman içerisinde Suriye savaşı, IŞİD’in yükselmesine neden olmuş ve komşu Irak’ta çatışmanın yeniden başlamasına yol açarak ülkenin kuzeyindeki azınlıklara yönelik bir soykırım saldırısıyla sonuçlanmıştır. 27 Şubat 2012’de ise 33 yıldır Yemen’de hüküm süren Ali Abdullah Salih, bir yıl süren protestoların ardından iktidarı, yardımcısı Abdurabbu Mansur Hadi’ye devretmek zorunda kalmıştır. Arap dünyasının en fakir ülkesi Yemen de ilk protestoların ardından şiddete sürüklenmiştir. İran ile Esad’ın en büyük müttefiki olan Rusya, 30 Eylül 2015’te Suriyeli isyancılara hava saldırıları başlatarak savaşın gidişatını değiştirmiştir.⁶³⁶

Tunus’da başlayan Arap ülkelerinde meydana gelen bu halk isyanları ve protestolar, giderek tüm Kuzey Afrika ve Orta Doğu’ya da ulaşmış ve Suriye’ye de sıçramıştır. Yaşanan çatışmalar nedeniyle Suriye kaos ortamına sürüklenmiş, ülkenin bazı kesimlerinde yaşanan iç karışıklıklar ve çatışmalar nedeniyle yüzlerce kişi yaralanmış, yine yüzlercesi hayatını kaybetmiştir.⁶³⁷ Milyonlarca insan da ülkeyi terk etmiş, bunun sonucunda da bir göç dalgası ortaya çıkmıştır.

Genel olarak kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği olarak tanımlanan göç,⁶³⁸ spesifik olarak ülke içinde veya uluslararası boyutta gerçekleşebilen, “gönüllü yahut zorunlu, düzenli veya düzensiz, makul bir süreliğine geçici veya kalıcı olarak ferdi, küçük gruplar halinde ya da kitlesel

⁶³⁶ www.hurriyet.gov.tr, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

⁶³⁷ www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

⁶³⁸ E. S. Lee, “The Theory of Migration”, **Demography**, Vol 3, No 1, 1966, s. 47-57 (49).

yer değiştirme hareketleri olarak” ifade edilebilir.⁶³⁹ İşkence ve savaş gibi nedenlerle meydana gelen bozulma sonucunda göç eden mülteciler ve sığınmacılar daha çok şiddetle karşılaştığı veya en azından bunun tehdidi ile yüz yüze geldiği için bu duruma düşerler. Ancak bunu ayırt etmek zordur. Bunun yanında mülteciler, çeşitli uluslararası anlaşmalarla belirlenen kriterlere uygun oldukları için mülteci olarak tanınabilirler ancak her ne kadar bu kriterlere göre durumları resmî mültecilere benzerlik gösterse de mülteci olarak da tanınmayabilirler.⁶⁴⁰ Zaman zaman Türkiye’de mülteci olarak tanımlanan göçmenlerin hukuken içinde bulundukları durum da bunu ortaya koymaktadır. Geçici koruma uygulaması ve tanımlaması mülteci tanımlamasından bu açıdan önemli farklılıklar içermektedir.

2.3.3. Suriyeli Göçmenlerin Hukuki Statüsü ve Durumları

Türkiye, karşılaştığı bu kitlesel akınlar karşısında kendisine göre tedbir ve önlemler almış, bu kapsamda 30 Mart 2012 tarihinde “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” İçişleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulmuştur.⁶⁴¹ Kitlesel sığınma durumlarında ortaya çıkan acil koruma ihtiyacının karşılanması amacıyla sığınılan ülkeye erişimin sağlanması, zulüm riski olan yere geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi ve insan haklarına uygun temel asgari standartların sağlanması olarak nitelendirilen geçici koruma, bu yönergenin ruhunu oluşturmaktadır.⁶⁴²

Her ne kadar BM verilerine göre Türkiye’deki 3,7 milyon göçmen, diğer ülkelerdeki gibi mülteci kategorisinde belirtilmiş olsa da Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü’ndeki şerhi sebebiyle bu kimselere mülteci statüsü verme zorunluluğu yoktur. Türkiye buradan hareketle, 2013 yılında çıkarılan “Yabancı Koruma Kanunu” çerçevesinde topraklarına göç eden yabancılara kendi belirlediği yasal statüleri tanımlarken Suriyeliler için de geçici koruma uygulaması başlatılmıştır.⁶⁴³

Türkiye’nin mevcut mevzuatında kanuni düzeyde yer almayan geçici koruma rejimi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun “Geçici Koruma” başlıklı 91. maddesinde “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı

⁶³⁹ Çağatay Sarp, “Göç Sosyolojisinin Kuramsal Temelleri”, **Göç Sosyolojisi Türkiye’den Örneklerle**, Ed. Çağatay Sarp, Orion Yayınevi, Ankara 2020, s. 12.

⁶⁴⁰ David Bartram-Maritsa V. Poros-Pierre Monforte, **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, Çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Hece Yayınları, Ankara 2019, s. 229-230.

⁶⁴¹ www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

⁶⁴² www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi: 29.09.2021.

⁶⁴³ Çağatay Sarp, **Sığınmacılık Açmazı, Zorunlu Göç Sosyolojisi Üzerine Nitel Bir Araştırma**, Orion Yayınevi, Ankara 2021, s. 57.

ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁴⁴ Suriyeli Göçmenlerin 2004 tarihli 100 No’lu Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi kararına göre kitlesel sığınmanın varlığından söz edebilmek için uluslararası bir sınıra doğru dikkate değer sayıda insan hareketliliğinin olması, bu hareketliliğin hızlı bir varışla devam etmesi, ev sahibi (karşılayan) devletin yakın dönemde mevcut bireysel sığınma prosedürlerini uygulayamayacak hale gelmesi gerekmektedir. Bu unsurları içeren kitlesel akının süregelir hale gelmesi durumunda geçici koruma sağlanmaktadır.⁶⁴⁵

Geçici koruma, kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur.⁶⁴⁶ 2018 sonuna gelindiğinde yurdunu terk etmek zorunda kalan Suriyeli sayısındaki artışın trajik boyutlara ulaşarak 2000’li yıllarda yaşanan uluslararası zorunlu göçler içinde istisnai bir konumu işgal ettiği görülmüştür. Göç akımlarından ortaya çıkan tabloya göre Türkiye, yerlerinden edilmiş Suriyeliler için geçici olup olmadığı soru işaretleri ile dolu ikinci bir vatan yahut bir sığınak haline gelmiştir.⁶⁴⁷

Suriyeliler için ikinci bir vatan yahut sığınak olma durumu gerek bireylerin gerekse küçük veya büyük grupların haklı ve gerçek nedenlere dayanan zulüm korkusundan kendi imkânlarıyla kurtulamaması ve kendi devletlerinin korumasından da bir şekilde mahrum kalması nedeniyle insan hakları çerçevesinde başka bir devlete sığınma talebinde bulunmasıyla ilişkilendirilebilecek bir durumdur. Yani bu durumdaki bireylerin ülkeleri dışında başka bir ülkeye iltica etme ve kabul edilmesini talep etme hakkı söz konusudur. Ancak bu hakkın kullanılması tam bir “serbestiyet” içermez, başvuru sahibinin talebini haklı kılacak bazı şartların bir arada bulunması gerekir. Çünkü iltica talebinde bulunanların uluslararası korumadan yararlanması özü itibarıyla hukuki ve siyasi bazı koruma prosedürlerini içermektedir. Dolayısıyla uluslararası sözleşmeler taraf olan tüm devletlere, kendilerine sığınan mültecilere siyasi ve hukuki koruma sağlama, onların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alarak asgari yaşam standartlarında destek verme sorumluluğunu yükler.⁶⁴⁸ Sonuç olarak Suriyeliler uluslararası hukukun norm ve tanımlama-

⁶⁴⁴ www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi: 29.09.2021.

⁶⁴⁵ www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi: 29.09.2021.

⁶⁴⁶ https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45, Erişim Tarihi: 29.09.2021.

⁶⁴⁷ Sarp, *age.*, s. 56-57.

⁶⁴⁸ Orhan Battır, *Dünden Bugüne Uluslararası Göç, Kuram Algı ve Siyasa*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara 2021, s. 101.

larına göre mülteci statü ve kimliğine sahip değillerdir. Geçici koruma statüsünde Türkiye’nin insani yardımlarına muhtaç bir kitle durumundadırlar. Bu nedenle geçici korumaya tabi olan Suriyelilerin siyasal ve hukuki düzlemde gelişen statü sorunlarıyla birlikte sığındıkları ülkenin yaşamına adapte olma gibi sosyalizasyon sorunları bulunmaktadır. Esasen Suriyelilerin yaşama tutunmaları sadece kendilerini ilgilendiren bir süreç olmayıp ülkenin yerli halkıyla bir arada yaşamak gibi sosyolojik anlam ve sonuçlara sahiptir. Suriyeli sığınmacılar örneğinde bu sorunlar şu üç temel başlık altında toplanabilir. Birincisi hukuk ve toplumsal statü sorunları; ikincisi barınma, beslenme ve iş sorunları; üçüncüsü ise adaptasyon (sosyalleşme), entegrasyon ve eğitim sorunlarıdır.⁶⁴⁹

Suriyelilerin Türkiye’ye iltica etmeleri ardından sosyal hayata entegrasyon süreçleri çeşitli güçlük ve aşamalar içermektedir. Yaklaşık 3.7 milyon Suriyeli göçmenin Türkiye’de nasıl bir psikoloji ve anlam dünyası içerisinde yaşadığı ve toplumsal pratiklerini buna göre nasıl şekillendirdikleri önemli analizlere muhtaçtır. Bu konuda Rejim muhalifi Suriye Ulusal Koalisyonu Ankara Temsilcisi Ahmed Cemil Bakkora ile Aralık 2020 tarihinde yapılan bir mülakatta Bakkora, Türkiye’deki Suriyelilerin geçici koruma statüsünde konumlandırılmasını şöyle yorumlamıştır:

“Yasal statü, psikolojik ve aile istikrarının temel direğidir. Ve maalesef geçici koruma kanunu bu olguyu gerçekleştirememiştir. Bu nedenle insanlar istikrarlı olma eğilimine gitmiyorlar maalesef. Böylece toplumdan uzak kapalı bir toplum olmaya sebep olmaktadır... Suriye halkı uzun yıllardır çektiği savaş ve göç koşulları nedeniyle kırılğan bir toplum haline geldi. Bu nedenle en ufak bir sorunla bile parçalanabilen yorgun bir toplum haline geldi. Suriyeliler Türkiye’de bulundukları süre boyunca nefsi müdafaa konumunda kaldılar. Bazı partilerin nefret kampanyaları ve Suriye Fobi propagandası karşısında Suriyeliler içe kapandı ve Türk toplumuyla bütünleşmekten geri durdu... Sosyal ve ekonomik köprüler kurmuş Türk toplumuyla iyi bir uyum düzeyine ulaşmış Suriyeli gruplar var, ancak aynı zamanda hala çok sayıda izole ve çevre toplumla uyumdan uzak ve iklimlendirmeden uzak kişiler ve bunlar kapalı toplumlar oluşturmaya başladılar”.⁶⁵⁰

Geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenlerin entegrasyon ve uyum süreçleri sosyolojik ve siyasal ayrıntılar içermektedir. Bu çerçevede sosyal uyum ve toplumsal bütünleşme zorunlu göçle gelen kişilerin özellikle yerel halkla etkileşimleri ve ilişkilerin incelenmesi, anlaşılması ve tanımlanması bir uyum ve toplumsal bütünleşme süreçlerinin desteklenmesi aynı zamanda çatışma sonrası durumlarda toplum içinde yaygın bir gerginlik ve karmaşa

⁶⁴⁹ İsmail Doğan, **Göç ve Kültür**, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2018, s. 138-139.

⁶⁵⁰ Sarp, **age.**, s. 143-146.

ortamının farklı gruplardan gelenlere karşı hissedilen öfkenin ve toplumsal parçalanmışlığın giderilmesi açısından önemlidir.⁶⁵¹

2.3.3.1. Verilerle Suriyeli Göçmenler

Yıllara göre Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı 2011 yılından 2021 yılına kadar giderek ciddi bir artış göstermiş ve son olarak 3.7 milyona ulaşmıştır. Türkiye'nin dört bir yanına dağılan ve hayata tutunmaya çalışan bu göçmen kitlesi zaman içerisinde hem ekonomik hem de sosyal yönleriyle ciddi bir yüke dönüşmüş, ülke gündeminin merkezine oturmuştur. Hukuki olarak mültecilikten ziyade geçici koruma kapsamında tanımlanan Suriyelilerin nüfus yoğunluğu ilden ile değişiklik göstermekle birlikte bazı illerde demografik yapıyı etkilemiştir.

Tablo 1: Suriyeli Göçmenlerin Sayısıyla İlgili Veriler

YILLAR	Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Sayısı	Geçici Koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin ilk 10 ile göre dağılımı	
2011	0	İstanbul	531.000
2012	14.000	Gaziantep	456.000
2013	224.000	Hatay	436.000
2014	1.519.000	Şanlıurfa	424.000
2015	2.503.000	Adana	254.000
2016	2.834.000	Mersin	233.000
2017	3.426.000	Bursa	181.000
2018	3.623.000	İzmir	149.000
2019	3.576.000	Konya	121.000
2020	3.641.000	Kilis	105.000
2021	3.707.000		

Kaynak: www.goc.gov.tr, E. T. 1 Ekim 2021.

Kayıtlı Suriyelilerin yaşadıkları illerdeki toplam il nüfusundaki ağırlık oranına bakıldığında dikkati çeken en önemli ilin Kilis olduğu görülmektedir. Toplam nüfusu 141 bin olan Kilis'te yaklaşık 106 bin Suriyeli yaşamaktadır. Yani toplam nüfusun yüzde 75'i Suriyelilerden oluşmaktadır. Coğrafi olarak Suriye sınır hattında olan veya bu bölgeye yakın şehirlerde ciddi bir

⁶⁵¹ Saime Özçürümez-Ahmet İçduygu, **Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme, Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar İle Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2020, s. 17.

Suriyeli nüfus yoğunluğu görülürken Ankara, İstanbul ve Bursa gibi büyük şehirlerde de büyük bir yoğunluğun söz konusu olduğu görülmektedir. Bayburt, Tunceli, Artvin, Gümüşhane ve Iğdır ise yüzde 0,05 gibi oranlarla en düşük Suriyeli göçmen nüfusunu barındıran yerler olarak öne çıkmaktadır.⁶⁵²

2.3.3.2. 2011-2012 Yıllarında Suriye Haberleri

Arap Baharı’yla birlikte yaşanan isyan ve ayaklanmalar Arap ülkelerinde bazı iktidarların düşmesine ve iç savaşlara yol açtı. Bunlardan en büyük etkinin hissedildiği ülke ise Suriye oldu. Çünkü Suriye’deki ayaklanmalar sonucunda Beşar Esad yıkılmamış, Rusya’nın da desteğiyle ülke muhalif gruplarla bir iç savaşa sürüklenmiştir. Rejim karşıtı hareketlerde yer alan veya muhalif olan birçok insan ise ülkeyi terk etmek ve yer değiştirmek zorunda kalmış, çevre ülkelerin sınırlarına dayanmıştır. Bu çevre ülkelerden birisi olan Türkiye, zaman içerisinde Suriyeli göçmenlere zorunlu olarak kapılarını açmak zorunda kalmış, kitlesel göçlerle karşılaşmıştır. İlk olarak, 29 Nisan 2011 tarihinde 300-400 civarında Suriyeli Hatay Yayladağı’ndaki Cilvegözü sınır kapısına ulaşmış ve bu göçler zaman içerisinde giderek artmış ve Türkiye Suriyeli mülteciler için önemli bir ülke olmuştur. Bu ilk nüfus hareketinde gerekli tedbirler alınmış, 252 Suriyelinin Hatay’daki bir spor salonunda konaklama ve barınma ihtiyaçları sağlanmıştır.⁶⁵³

Söz konusu bu nüfus hareketliliğini 1 Mayıs 2011 tarihli *Sözcü* gazetesi “Suriyelilerin İmdat Çığılığı” olarak haberleştirmiştir. Göç eden Suriyelilerin “geri gönderirseniz öldürürler” ifadesi Suriye’deki rejim ve karşıtları arasındaki gerilimin boyutunu ortaya koymuştur. Aynı tarihli *Yeni Şafak* gazetesi ise bu göç olayını “Büyük Göçün Ayak Sesleri” olarak haberleştirmiş ve Suriye’deki isyan dalgasının güney sınırımıza göç dalgası olarak yansıdığını ifade etmiştir.

Yaklaşık bir ay sonra 11 Haziran 2011 tarihinde ise *Sözcü* gazetesi yaşanan gelişmeleri “Suriyelilere Kucak Açtık” şeklinde manşetten vermiş ve ölümden kaçıp Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin sayısının üç bine ulaştığını belirtmiştir. Bir gün sonraki sayısında ise artan göç hareketliliğini “1 milyon Suriyeli sınırımıza dayandı” şeklinde haber yapmış ve Esad zulmünden kaçan Suriyelilerin sayısının 4.300 kişiye ulaştığını ve sınıra çadır kentler yapıldığını ifade etmiştir. Hızla gelişen göç dalgasının giderek büyüdüğü bu süreçte Suriyeli Albaylar Türkiye’ye sığınmış,⁶⁵⁴ 1 Ağustos 2011’de ise Suriye’de ordu 121 sivil Suriyeliyi öldürmüş, sabah saat 05:00 sularında tank destekli ordu birlikleri Hama’da katliam yapmış ve bu saldırılar ilerleyen günlerde de devam etmiştir.

⁶⁵² <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, Erişim Tarihi: 1.10.2021.

⁶⁵³ www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi: 2.10.2021.

⁶⁵⁴ *Sözcü*, 26 Haziran 2011.

31 Ekim 2011 tarihli yayınında *Yeni Şafak*, Esad'ın sosyal deprem uyarısında bulunduğunu ve "Suriye bir fay hattı. Eğer zeminle oynarsanız, depreme yol açarsınız. Buradaki bir sorun tüm bölgeyi yakar. Başka bir Afganistan mı istiyorsunuz?" dediği açıklamayı aktarmıştır. Aynı gelişmeleri *Sözcü*, "Esad yine tehdit etti" diyerek haber yapmış ve müdahale olursa hem biz hem bölge yanar dediğini ifade etmiştir. 14 Kasım 2011'de Suriye'de Arap Birliğinin Suriye'ye yatırım kararını protesto eden Esad yanlıları Suriye'deki elçiliklere saldırmış, bu olaylarda Türk Büyükelçiliği de saldırıya uğramıştır. Türk bayrağının yakıldığı bu olayların ardından Türkiye Suriye'ye sert bir nota vermiştir. Bu olayları *Sözcü* gazetesi "Suriye'de Türklere Saldırdılar", *Yeni Şafak* ise "Nankör Esad" olarak ifade etmiştir.

21 Kasım 2011 tarihinde hem *Sözcü* hem de *Yeni Şafak*, Esad'ın Suriye'ye yönelik bir uluslararası operasyonun bölgede deprem etkisine neden olacağını ve gerekirse bu yolda ölmeyi tercih edebileceğini yazmışlardır. 20 Kasım 2011 tarihli *Sözcü*, 22 Kasım 2011'de *Yeni Şafak*, Suriye'de Türk hacılara yapılan saldırıyı haber yapmış ve yolcu otobüsüne yapılan saldırı da yaralananlar olduğunu bildirmişlerdir.

Sözcü, ilk defa hükûmete 26 Kasım 2011 tarihinde Suriye'deki gelişmeler üzerinden bir eleştiride bulunmuş ve "beraber tatile çıkıyorlardı şimdi savaşa giriyorlar" diye Erdoğan'ın Suriye konusunda tutarsız bir tutum takındığını ileri süren İngiliz *Financial Times* gazetesinin görüşünü haber yapmıştır. Erdoğan ve Esad'ın fotoğrafları üzerinden "el ele diz dize bu fotoğraflar mazide kaldı" (22.12.2009) şeklinde bir eleştiride bulunmuştur.

Zaman içerisinde Suriye'deki gelişmeler ilerlemeye devam etmiş rejim yanlısı ordu birlikleri "Suriye'de katliam" yapmış, 337 muhalif öldürülmüştür.⁶⁵⁵ 26.11.2011 tarihli *Yeni Şafak* Gazetesi ise Esad'ın son şansını kaybettiğini haberleştirmiş, Arap Birliğinin Şam'a gözlemci gönderilmesine yönelik teklifini reddetmesi Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından Esad'ın son şansını da kullanamadığı şeklinde ifade edilmiştir. Artan gerilimi *Sözcü* Gazetesi 29.11.2011 tarihinde "Suriye füzelerini Türkiye'ye çevirdiği" şeklinde ifade etmiştir.

Arap Baharı sonrası Suriye'den Türkiye'ye başlayan ve giderek artan göç dalgası ve beraberinde meydana gelen gelişmelerin anlaşılması için 1 Nisan 2011 tarihinden 1 Haziran 2012 tarihine kadar yayınlanan *Sözcü* ve *Yeni Şafak* Gazetelerinin manşetleri taranmıştır. Yapılan taramada her iki gazetenin de Türkiye'nin güney sınır bölgesinde yaşanan iç karışıklığı ve sınırda meydana gelen değişiklikleri daha çok olayları haber olarak aktarma şeklinde yaptığı ve gelişmeleri genel olarak bir polemik konusuna dönüştürmedikleri görülmüştür. Ancak taramanın yapıldığı söz konusu tarihlerde başka iç gündem maddeleri tartışma ve polemik konuları olarak öne çıkmıştır. Bunlar

⁶⁵⁵ *Sözcü*, 5 Şubat 2012.

daha çok Ergenekon davası, şehit haberleri ve ekonomi olmuş ve bu gündem maddeleri daha çok *Sözcü* gazetesinin iktidara yönelik eleştirilerde bulunduğu *Yeni Şafak* gazetesinin ise daha çok hükûmet politikalarını savunduğu ve muhalefeti eleştirdiği bir haber ve yayın çizgisi olarak belirginleşmiştir. Bu açıdan Suriye ve Suriyeli göçmenler üzerinden ayrıntılı bir tartışma ortamı söz konusu olmamış, iç siyasi gündem daha çok Suriyeli mülteciler dışındaki konular üzerinden şekillenmiştir.

2.3.4. 2021 Yılı Afgan Göçü ve Afganistan Haberleri

Afganistan’da ABD askerî birliklerinin çekilmesinin ardından Taliban’ın ülkeyi ele geçirmesiyle birlikte birçok Afgan vatandaşı ülkeyi terk etmeye başlamış, Kabil Havaalanı ülkeden kaçmanın trajik görüntülerinin olduğu bir yere dönüşmüştür. Birçok Afgan, ülkeyi yürüyerek terk etmeye çalışmış, çevre ülkelere iltica etmiştir. İran’a geçen çok sayıda Afgan ise Türkiye’ye gelmeye çalışmış ve yaşanan gelişmelerle birlikte kaçak yollarla gelen Afgan mültecilerle ilgili “ikinci bir Suriye mi?” sorusunun sorulmasına neden olmuştur. Suriye’den sonra ikinci bir mülteci dalgasını kaldırma konusunda tereddütlerin yaşandığı bu süreçte iktidar ve muhalefet ciddi tartışmalara girmiş ve bir kutuplaşma süreci yaşanmıştır.

Sözcü gazetesi bu yeni göç dalgasını 19 Temmuz 2021 tarihli yayınında “Suriyelilerden sonra yeni mülteci dalgası” manşetiyle haber yapmış, ilerleyen günlerde yaşanan bu gelişme süreci “Afgan Kaçakların Gelişi Durdurulamıyor. Dağlardan Bayırlardan Akın Akın Geliyorlar” şeklinde haberleştirilmiştir.⁶⁵⁶ Durumun vahameti, “Sınırlarımız kevgire döndü, 6.5 milyon Afganlı mülteci kapımıza dayanabilir” denilerek yaşanabilecek gelişmeler ifade edilmiştir.⁶⁵⁷

Afgan mülteciler üzerinden artan iç siyasi çekişmelerle ilgili olarak *Yeni Şafak* gazetesinin 26 Temmuz 2021 tarihli yayınında, “Suriyelilerden sonra sıra kime gelecek?” denilerek “Suriyelileri evlerine göndereceğiz diyen Kemal Kılıçdaroğlu’nun mülteci düşmanlığını partisinin temel hedefi haline getirdiği ifade edilmiş ve 3.5 milyon masumun Esed’in insafına terk etmeyi vaat eden CHP’yi “Suriyelilerden sonra Anadolu’yu son sığınak gören hangi muhacirleri kovacak? Çerkes, Boşnak ve Tatarları mı, Yunanistan ve Bulgaristan göçmenlerini mi, yoksa Saddam’ın zulmünden kaçanları mı?” diyerek eleştirmiştir. *Yeni Şafak* gazetesinin bu eleştirilerini daha da artıran gelişme, CHP’li Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan’ın Bolu’da yaşayan Suriyeli mültecilere yönelik su faturalarının on kat daha pahalıya almalarıyla ilgili çıkışı olmuştur. Gazete artan bu gerilimli süreci, “CHP mültecileri böy-

⁶⁵⁶ *Sözcü*, 27 Temmuz 2021.

⁶⁵⁷ *Sözcü*, 28 Temmuz 2021.

le gönderecek, faşistliğin sınırı yok” sözleriyle tanımlamıştır.⁶⁵⁸ “Suriyelileri evlerine göndereceğiz” diyen Kılıçdaroğlu’nun mültecileri nasıl kovacağını, CHP’li Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan’ın sözlerinden anlaşıldığı ileri sürülmüştür. *Yeni Şafak*, konuyla ilgili 28 Temmuz 2021 tarihli yayınında bir haber daha yapmış ve “Tanju’nun Kavgası” başlığıyla Belediye Başkanı Tanju Özcan’ı Hitler’e benzeterek Hitler’in kitabı *Kavgam*’a gönderme yapmıştır. Ayrıca haberin devamında Suriyelileri şehirden kovmak için mültecilerin su faturasına on kat zam yapacağını ilan eden Tanju Özcan’ın tepkilere rağmen ırkçılıkta ısrar ettiği ileri sürülmüştür.

CHP’li Belediye Başkanı’yla ısınan bu iç siyasi gündemle ilgili olarak *Yeni Şafak*’ın 30 Temmuz 2021 tarihli yayını, “Yine Ensar Olalım” başlığıyla çıkmış, mülteciliğin ve göçmenliğin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ama son yüzyıllarda “mültecilik-göç” gibi kavramların daha çok büyük bir açıdan kaçışı simgelediğini yazmıştır. Aynı gazete 1 Ağustos 2021 tarihli yayınında Suriye’den sonra Afganistan’da yaşanan gelişmelerle sınırları geçerek çevre ülkelere yayılan mültecilerle ilgili “daha yolun başındalar” başlığını atarak, Afgan mültecilerin 32 gündür yürüdüklerini belirtmiştir. Haberin içeriğinde verilen bilgiye göre Van’da sınıra ulaşan bu mültecilerle röportaj yapan *Yeni Şafak* muhabirlerine, Afganların birçoğu Avrupa’ya gitmek istediklerini belirtmişler, kafilede bulunan 300 kişiden 50’sinin yolda soğuktan, açlıktan veya susuzluktan öldüğünü ifade etmişlerdir.

2 Ağustos 2021 tarihli *Yeni Şafak* gazetesinde, bu yeni mülteci krizi “Afgan göçü Suriye gibi olmaz” diyerek haber yapılmış ve Afgan göçmenlerin mülteci düşmanlığının yeni bahanesi olduğu ileri sürülmüştür. Afgan mültecilerin kalabalık yığınlar halinde sınır kapılarına dayanmalarının getirdiği riskler nedeniyle yakalanmamak için üçerli dörderli küçük gruplara bölündükleri ifade edilmiştir. ABD’nin Afgan mültecilerle ilgili oyununu da haber yapan *Yeni Şafak* gazetesinin 5 Ağustos 2021 tarihli yayınında “ABD’nin Afgan oyunu”na dikkat çekilmiş, Afganistan’dan çekilen ABD’nin ülkede kendisiyle iş birliği yapan Afganları İran üzerinden Türkiye’ye yönlendirmesine tepki gösterilmiştir.

Tüm bu gelişmeler içerisinde hâlihazırda Türkiye’de özellikle büyük şehirlerde kendi gettolarını oluşturan göçmenler, özellikle de Suriyelilerle Türk vatandaşları arasında çıkan bir gerginlik bu gelişmelerin gündeme oturmasına neden olmuştur. Ankara Altındağ’da 18 yaşındaki Türk genci Emirhan Yalçın’ın öldürülmesi büyük sokak olaylarının ortaya çıkmasına neden olmuş; Suriyelilere ait ev, dükkân ve araçlar saldırıya uğramış; birkaç gün sokak olayları yaşanmıştır. Emirhan Yalçın’ın ölümüyle ortaya çıkan bu gerilimleri *Sözcü* gazetesi 12 Ağustos 2021 tarihli sayısında “Ankara’da Suriyeli Grupla Tehlikeli Gerginlik, Bir Gencimiz Öldü”. 13 Ağustos 2021 tarihli

⁶⁵⁸ *Yeni Şafak*, 27 Temmuz 2021.

manşetinde “Mültecilerle Karşı Tepkiler Artıyor...”, “Sağduyuya Davet Ediyoruz”, “Tehlikeli Ateş” başlıkları atmıştır. 76 gözaltının yapıldığı olaylarda Metropol A.Ş.’nin bir araştırmasına yer veren gazete, “AKP’lisi de, CHP’lisi de, MHP’lisi de, İyi Partili de mülteci istemiyor” diye başlık atmıştır. Aynı tarihte (13.08.2021’de) *Yeni Şafak*, “bu kandan siz sorumlusunuz” ifadelerini kullanarak “organize ırkçılık, cinayet, yağma ve vandallığa yol açtı” diyerek haber yapmıştır.

Afganistan’daki gelişmeleri 17 Ağustos 2021 tarihli sayısında *Sözcü*, “Zulümden Kaçış” şeklinde tanımlamış ve Devlet Bahçeli’nin “geldikleri gibi gönderilmeliler”, Meral Akşener’in ise “Afganların gelişi durdurulmalı” sözlerine yer verilmiştir. On binlerce Afgan’ın canını kurtarmak için havaalanına akın ettiği söylenmiş, aynı tarihli *Yeni Şafak*, bu durumu “yüzüstü bıraktı” olarak manşete taşımış ve ABD’nin Afganistan’da kendisine hizmet edenleri kaderine terk ettiğini, Bahçeli’nin “Afganistan’da kalmalıyız” dediğini ifade etmiştir. Afganistan’da yaşanan gelişmeler üzerine 18 Ağustos 2021 tarihli *Sözcü*, “Minnettarız Atatürk” manşeti atmış, Afganların dinci Taliban’dan kaçışını görenlerin böyle haykırdığını yazmıştır. Yüz binlerin “Bir gün bir uçağın kanadına sarılmamak için Atatürk’e ve laik Cumhuriyet’e daha çok sarılmalıyız” dediğini ifade etmiştir. Ardından Ak Parti iktidarının da Türkiye’nin “Hudut Namustur” pankartını asan altı genci gözaltına aldığını, 19 Ağustos 2021 tarihinde ise “İşte Çifte Standart” diyerek adamına göre muamele yapıldığını öfkeli gençlerle vicdanlı gençler arasında bir ayrım yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca burka giymeyen bir kadını Taliban’ın sokakta hunharca katlettiğini belirtmiştir.

Yeni Şafak, 20 Ağustos 2021 tarihli yayınında sınırda “1.5 milyon Afgan yok hepsi yalan” diyerek Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın muhalefetin nefret söylemlerini tehlikeli ve art niyetli bulduklarına dair açıklamasına yer vermiştir. Ardından da “evet hudut namustur” manşetiyle CHP ve İyi Parti’nin “hudut namustur” propagandası üzerinden bir kaos planladığını ifade etmiştir. *Sözcü*, pankart olayındaki gelişmelerle ilgili olarak 20 Ağustos 2021 tarihli yayınında “Bunları da kaldıracak mısınız” diyerek “hudut namustur pankartını kaldırdılar ama bu söz ülkemizin dağına taşına kazanmış halde” sözleriyle tepki göstermiştir. Gazete 23 Ağustos günü muhalefetin cevap istediği iki soru olduğunu bunların ise “Suriyelilere kaç milyar harcadık?”, “Afganlara da vatandaşlık verilecek mi?” sorusunu yönelttiklerini ifade etmiştir.

Yeni Şafak, 21 Ağustos 2021 tarihli yayınında hükûmetin “Gerekirse Taliban ile görüşürüz”, “Afgan halkı kardeşimiz” şeklindeki açıklamalarını ve 22 Ağustos 2021 tarihli yayınında da Milli Savunma Bakanı’nın “Risk görürsek 24 saatte çekiliriz” sözlerini haberleştirmiştir. 23 Ağustos 2021’de Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Avrupa’nın elini taşın altına koymasına gerektiğine dikkat çeken ve Afganistan için dost çağrısı yaparak “üzerinize ölül toprağı

mı saçıldı ey İslam ülkeleri” diyerek çağrıda bulunduğu sözlerine yer verilmiştir. 24 Ağustos 2021’deki gazetenin sayısında Millet İttifakı’nın “Yalan Koalisyonu” olduğu ifade edilmiştir.

26 Ağustos 2021 tarihli yayınlarında her iki gazete, Afganistan’daki Türk askerinin ülkeye dönüşünü haberleştirmiştir. 27 Ağustos 2021’de Kabul’de yaşanan patlama ile içlerinde 12 ABD askerinin de olduğu 72 kişinin öldürüldüğü bildirilmiştir. Bir gün sonra ise Afganistan’daki karanlık örgüt Deaş-Horasan’ın yaptığı bu saldırı da 110 ölü, 150 yaralı olduğu *Yeni Şafak*’ta haber yapılmıştır. Bu son patlamayla Türk askerinin Afganistan’dan sürpriz bir şekilde ayrılmasının yerinde bir karar olduğu ifade edilmiştir. Medyada ilk önce Afganistan’da kalmak gerektiği yönündeki görüşün ani bir kararla zıddına dönmesi gündeme oturmuş, polemik konusu olmuş ve Afganistan’da yaşanan bu gelişmeler iç siyasette iktidar ve muhalefetin tartışma alanına dönüşmüştür.

2011’de başlayan ve zaman içerisinde giderek artan Suriyeli göçmenlerle ilgili on yıl önce *Sözcü* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde yapılan haberler daha çok gelişmelerin aktarıldığı polemik olmadığı bir çizgide olmuş ancak 2021 yılında ortaya çıkan Afgan göçmen krizi iç siyasi gündemde muhalefetle iktidar arasında bir siyasi gerilim alanına dönüşmüştür. İki gazete, haberleriyle zıt yerlerde durduklarını göstermişlerdir.

2.3.5. Genel Bir Değerlendirme

On yıl önce Suriye’de Arap Baharı’yla birlikte yaşanan iç savaşla birlikte ortaya çıkan göçmen sorunu bu defa Afganistan’dan ABD askerlerinin ülkeden çekilmesiyle birlikte gündeme gelmiş, çevre ve güzergâh yolları üzerindeki ülkeler yeni göçmen kriziyle karşı karşıya kalmıştır.

Suriye iç savaşı sonrasında dalga dalga yaşanan göçlerle 3.7 milyona ulaşan nüfusla büyük bir sınav veren Türkiye, bu defa Afganistan’da yaşanan gelişmeler sonucunda milyonlarca Afgan göçmenin ulaşmaya çalıştığı ülke olmuş, endişeli bir süreç yaşanmıştır. Her ne kadar Afganistan Türkiye ile sınır ülkesi olmasa da Avrupa güzergâhında olması ve daha iyi imkânlar bulunabileceği düşüncesiyle öne çıkmış, önemli bir kriz süreci yaşanmıştır.

Göçmenler üzerinden hem iç hem de dış siyasi gündemin yeniden yoğunlaştığı 2021 yılının bu son üç ayı, çeşitli siyasi çatışma ve gerilimin gündemi olmuş süreç sancılı yaşanmıştır. Halen bazı belirsizliklerin devam ettiği bu göçmen krizi olayının iki farklı gazete üzerinden (*Sözcü* ve *Yeni Şafak*) bir kıyaslaması yapılmış ve haberler üzerinden bakış açıları anlaşılmak istenmiştir.

Bu çerçevede 2011 yılında patlak veren Suriyeli göçmenlerle ilgili gelişmeler her iki gazete tarafından haber olarak manşetlere yansıtılmış, büyük

bir polemik konusuna dönüşmemiştir. Bunun yerine iç siyasi gündem konusu olan Ergenekon Davası, ekonomik gelişmeler ve terör olayları iktidar ve muhalefet arasında çatışma alanı olarak öne çıkmıştır.

Ancak Suriye’den 2011’de başlayan bu göç hareketliliği ilerleyen yıllarda giderek iç siyasi gündemin konusuna dönüşmüştür. On yıl sonra Afganistan göçmenleri üzerinden yaşanan son üç aydaki gelişmeler ise Suriyeli göçmenlere nazaran hızlı bir şekilde iç siyasi gündemin gerilim ve çatışma gündemi olmuş, iktidar ve muhalefet Afganistan üzerinden yüksek seviyede tartışmıştır. Siyasal alandaki bu gerilim de *Sözcü* ve *Yeni Şafak* gazetelerinin manşetlerine yansımış, her iki gazetenin de konumlandığı politik mevziye uygun hareket ettiği görülmüştür. İdeolojik bakış açılarının belirleyici olduğu her iki gazetenin bu mana da aynı konuya farklı yerlerden aynı bakış açısıyla yaklaştığı düşünülmektedir. Metodolojik anlamda benzeşen bu yaklaşım tarzı her ne kadar dogmatik zemin üzerinden farklılaşsa da aynı bakış açısını ortaya koydukları görülmektedir.

Kaynakça

Bartram, David-Poros, Maritsa V.-Monforte, Pierre, **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, Çev. İtır Ağabeyoğlu Tuncay, Hece Yayınları, Ankara 2019.

Battır, Orhan, **Dünden Bugüne Uluslararası Göç, Kuram Algı ve Siyasa**, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara 2021.

Doğan, İsmail, **Göç ve Kültür**, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2018.

Lee, Everet S., “The Theory of Migration”, **Demography**, Vol 3, No 1, 1966, s. 47-57.

Neuman, W. Lawrence, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, C 2, Çev. Sedef Özge, Yayın Odası, İstanbul 2010.

Prasad, B. Devi, “Content Analysis: A Method in Social Science Research,” **Research Methods for Social Work**, Ed. D. K. Lal Das and V. Bhaskaran, New Delhi, India Rawat 2008, s. 173-193.

Sarp, Çağatay, “Göç Sosyolojisinin Kuramsal Temelleri”, **Göç Sosyolojisi Türkiye’den Örneklerle**, Ed. Çağatay Sarp, Orion Yayınevi, Ankara 2020.

Sarp, Çağatay, **Sığınmacılık Açmazı, Zorunlu Göç Sosyolojisi Üzerine Nitel Bir Araştırma**, Orion Yayınevi, Ankara 2021.

Özçürümez, Saime-İçduygu, Ahmet, **Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme, Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar İle Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.

Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2011.

www.hurriyet.gov.tr

www.gazeteler.org.tr

www.goc.gov.tr

2.4. 21. YÜZYIL'DA ORTA DOĞU'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇÜN ETKİLERİ: RİSKLER VE FIRSATLAR*

2.4.1. Uluslararası Göçlerin Seyri

21. yüzyılın henüz ilk çeyreğinde siyasal, askerî ve iktisadi alanda yaşanan gelişmeler ile etkisini iyiden iyiye göstermeye başlayan iklim değişiklikleri, göçün uzunca bir süre dünya gündemini işgal edeceğinin habercisi sayılabilir. İnsanlar arası gündelik ilişkilerde, kültürde, yaşam standartlarında, iktisadi yapılarda, siyasette, kısacası hayatın hemen her alanında köklü değişimleri doğuran bu insan akışları sadece yerel veya bölgesel boyutta yaşanıp etkili olmanın ötesinde sınırları ve hatta kıtaları aşan bir ölçekte gerçekleşip küresel sonuçlar doğurmaktadır. Bir başka ifadeyle bugünün göçleri, hedef bölge yelpazesindeki çeşitlenme bir yana, doğurduğu sonuçlar itibariyle de hedef bölgeyle sınırlı kalmayan, dünya genelinde etkili olabilen bir kapsama erişmiştir. Benzer şekilde, dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan bir gelişme de aynı bölgede yahut bir diğerinde doğrudan veya dolaylı olarak göç akışlarını tetikleyebilmektedir. Günümüzün göçleri, küresel ölçekteki sorunlar ile küresel ölçekli sonuçların oluşturduğu bir döngünün önemli bir parçası haline gelmiştir.

İnsanlık tarihinde uygarlıkların kurulması, gelişmesi ve yıkılmasında etkin bir işleve sahip olan göçler içinde zorla yerinden edilmelere de sık rastlanır. Bir başka tanımlama ile zorunlu göç olarak da ifade edilen bu insan akışı, insan ya da doğanın sebep olduğu durumların etkisiyle temel yaşam imkânlarında bir sınırlama yahut tehdit sonucu gerçekleşen yer değiştirme hareketi olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵⁹ Bu noktada temel yaşam imkânları-

* Doç. Dr. Çağatay SARP, Kırıkkale Üniversitesi, FEF Sosyoloji Bölümü.
cagataysarp@hotmail.com, ORCID:0000-0001-9369-6825

⁶⁵⁹ IOM, “Zorla Göç”, **Göç Terimleri Sözlüğü**, Ed. R. Perruchoud ve J. Redpath, 2. Baskı, t.y., s. 104.

nın hangi çerçevede telakki edildiğine bağlı olarak yer değiştirme hareketinin de zorunlu göç kapsamına girip girmeyeceği hususu değişiklik arz edebilir. Göç çalışmacıları arasında da tam bir fikir birliği olmayan bu konuyla ilgili olarak göçü tetikleyen unsurların göç kararı alınmadan önceki yaşam şartlarının harici etkenlerle kişiyi ya da kişileri yer değiştirmeye zorlayacak kadar bir sınırlandırmaya yahut tehdide maruz kalması durumuyla ilişkilendirilmesi mümkündür. Bu durumda zorunlu göçün tetikleyicilerinin toplumdan topluma ve hâlihazırdaki şartlara bağlı olarak değişim göstermesi gayet tabiidir. O halde yaşanmakta olan insan hareketlilikleri konusunda toplumsal kendilikler dikkate alınarak yorum yapılırken, geçmiş dönemlerde yaşanan göçler için de genelgeçer bir tetikleyiciler skalası belirlemektense tarihselci bir anlayış ile meseleyi değerlendirmek uygun olacaktır.

Harici unsurların temel yaşam imkânlarına etkisiyle göçü arzu edilme-yen bir eylem olarak başlatması bakımından gönüllü göçlerle ayrılan zorunlu göçlerin öznelliğine rağmen coğrafi hareketlilik itibarıyla de iki temel biçiminden söz edilebilir. Zorunlu insan akışlarının ülke sınırlarını aşmaması haline “ülke içinde yerinden edilme” (ÜİYE), ülke sınırlarını aşması haline ise “uluslararası boyutta yerinden edilme” (UBYE) tanımlamalarını yapmak mümkündür. Elbette ki sınır aşırı göçler; kat edilen mesafe, hukuki sınırlamalar, farklı türden sermayelerin aktarımındaki engeller, uyum ve kabul gibi hususlar sebebiyle çok daha karmaşık süreçleri ifade ederler.

Bütün bu anlatılanların yanında meselenin bir diğer boyutu ise uluslararası zorunlu göçlerin, göçmenler açısından olduğu kadar hedef bölgeler açısından da doğurduğu sonuçlarla ilgilidir. Nitekim son yıllarda bilhassa Orta Doğu ülkeleri kaynaklı zorunlu göçlerin çevre ülkelerinde ve Batı’da mühim etkileri olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada ise bahse konu göçlerin Türkiye’ye etkilerinin fırsatlar ve riskler bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında gerçekleştirilen çalışmada, 2016 yılından bu yana konuyla ilgili yürütülmüş çeşitli araştırmalar için sahada gerçekleştirilen gözlemlerden elde edilen birikimden ve alan notlarından faydalanılmış, Birleşmiş Milletler ve ilgili kamu kurumlarının sunduğu veriler taranıp incelenmiş, literatüre katkı sağlamış diğer önemli alan araştırmaları gözden geçirilmiştir. Çalışma boyunca yer verilen literatür ve sahadan kesitler, sonuçlara ulaşmak için genellemeye yönelik kullanılmamış; örnek olaylar ve benzer sosyal vakıalardan yola çıkarak değerlendirme yapabilmek için irdelenmiştir. Özetle; literatür taraması, doküman taraması, katılımlı ve katılımsız gözlem teknikleriyle elde edilmiş olan veriler, anlamacı-yorumlamacı bir bakış açısıyla değerlendirilerek çalışmanın bulgularına ulaşılmıştır.

İnsanların uzak mesafelere ferdî ve gruplar halinde göçleri kadim zamanlara dek uzanmaktadır. Bilhassa medeniyetin alamet-i farikalarından olan şehirlerin oluşması bu coğrafi hareketliliklerle mümkün olmuştur. Bu

minvalde göçler, üretim ve örgütlenme biçimlerinde artan çeşitlilik için kültürlerin ve yerelde kalmış teknik bilginin en güçlü aktarım biçimi olagelmıştır. Öte yandan, her ne kadar tarihte insanın uzun mesafeleri ve hatta kıtaları da aşan göçlere konu olduğu bilinse de uluslararası göçleri incelerken Endüstri Devrimi'yle şekillenen bir dönüşüm sürecini milat kabul etmek daha uygun olacaktır. Zira bugünkü anlayışla uluslar modern toplumlara has bütünleşme biçimleri olarak düşünülmekte ya da en azından Vestfalya Antlaşması'yla (1648) birlikte egemenlik alanları karşılıklı tanımayla sınırlandırılarak (bir yandan da açıkça bir var oluşu sergileyerek) önemli bir gelişim gösteren ulus devletler modern toplumların siyasal örgütlenme biçimi olarak kabul edilmektedir. Çoğu zaman ayrılmazlıklarına işaret edilse de ister ulusları ister ulus devletleri merkeze alan bir bakış açısıyla düşünölsün, bu iki kavram için tarihî süreçte tekâmöl ve imbisat ancak Endüstri Devrimi ile mümkün olmuştur.

Sanayileşme, toprağa bağı siyasal örgütlenme biçimlerini lağvederken bir yandan da ölkede içindeki sanayi bölgelerine ve dünyanın sanayileşmemiş bölgelerinden sanayileşen ölkelere göçleri tetiklemiştir. Her ne kadar bu geçiş döneminde savaşlar, çatışmalar ve sürgünler gibi etkenlerle gerçekleşen insan hareketlilikleri de söz konusu olsa bile 17. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar uluslararası göçler içinde iktisadi göçler (bilhassa da işçi göçleri) önemli bir ağırlığa sahiptir. Öyle ki ilk dönem göç çalışmaları da çoğunlukla işçi göçlerini esas alan kuramsal açıklamalar üzerinde yoğunlaşmıştır.

İletişim ve ulaşım teknolojilerinde önemli gelişmelerin yaşandığı ve üretim biçimlerinde yeniliklerin yaşandığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletlerarasındaki gelişmişlik farkları oldukça artmış, uzak mesafelere göçler kolaylaşmış, bu durum ise Batı dünyasına yeni dalgalar halinde işçi göçlerini peşi sıra getirmiştir.

1970'lerden itibaren uluslararası göçmenlerin sayısı ve dünya nüfustaki yüzdelerini gösteren Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere yıllara göre göçmen sayısında ciddi bir artış görölmektedir. Dünya nüfusu da artış gösterdiği için toplam sayıdaki artış yüzdelik dilimlerde aynı seyirle karşılık bulmasa bile yüzdelikler de bir artış eğilimi ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Uluslararası Göçmenler (1970-2019)

Yıl	Göçmenlerin sayısı	Göçmenlerin dünya nüfusundaki %'si
1970	84.460.125	%2,3
1975	90.368.010	%2,2
1980	101.983.149	%2,3
1985	113.206.691	%2,3
1990	153.011.473	%2,9
1995	161.316.895	%2,8
2000	173.588.441	%2,8
2005	191.615.574	%2,9
2010	220.781.909	%3,2
2015	248.861.296	%3,4
2019	271.642.105	%3,5

Kaynak: IOM, **2020 Dünya Göç Raporu**, 2020, s. 9.

Henüz raporlaştırılmamış verilere istinaden Birleşmiş Milletlerin son tahminlerine göre Covid 19 salgını sebebiyle dünya genelinde azalmış olan her türlü insan hareketliliğine istinaden 2020 yılında uluslararası göçmen sayısında da normal artış hızından negatif bir sapma gerçekleştiği düşünülmekte, buna rağmen toplam sayının 281.000.000’u bulduğu tahmin edilmektedir. Bu sayı dünya nüfusunun %3,6’sına eşittir.⁶⁶⁰

Jeopolitik öneme sahip bölgelerde Batı’nın dünya egemenliği için sergilediği müdahaleci tavır da toplam uluslararası göçler içinde işçi göçleriyle birlikte zorunlu göçlerin de temel sebeplerinden biri olagelmıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre 2020 sonu itibarıyla dünya genelinde yerinden edilmiş kişi sayısı ise 82.381.000’dir. Bunlardan 48.000.000’u ülke içinde yerinden edilenlerden oluşmaktadır. 34.381.000 kişi ise uluslararası boyutta yerinden edilmiş kişi (UBYEK) kapsamındadır.⁶⁶¹

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Yıllıkları verilerinden⁶⁶² hareketle hazırlanmış olan Tablo 2’de 1999-2020 yılları arasında UNCHR gözetimindeki mülteci, sığınmacı ve devletsiz kimse sayıları mevcuttur. Uluslararası zorunlu göçleri incelerken bu kapsamda en büyük ağırlığı teşkil eden mülteci (ve mülteci benzeri) ve sığınmacıların son 22 yıldaki dağılımını görmek faydalı olacaktır. Öte yandan bu tabloda hâlihazırda ilgili yerinden edilme kategorilerinde sayısal olarak hesaba katılmış olan ve sadece bir bölümü yerinden edilmiş kişiler kapsamındaki UNCHR gözetimindeki “devletsiz

⁶⁶⁰ UNDESA, **Population Division. International Migration 2020 Highlights**, 2020, s. 1.

⁶⁶¹ UNCHR, **Global Trends-Forced Displacement in 2020**, 2020, s. 4.

⁶⁶² Tablodaki sayılar sonu “bin” olacak şekilde yuvarlanmıştır.

kimseler”in de yıllara göre dağılımlarına dikkat çekmek amaçlanmıştır. Zira en az zorunlu göçler kadar önem arz eden konumlarıyla ve sorunları devam ettikçe de sürekli yerinden edilme tehdidi içinde olması muhtemel vaziyetleriyle bu kişiler de hem zorunlu göç konusuyla doğrudan ilgilidirler hem de üzerinde yeterince çalışma yapılmamış olan özel bir alanı işaret etmektedirler.

Tablo 2, UNCHR'nin gözetiminde olan ve UNCHR tarafından “mülteci (ve mülteci bezeri)” ve “sığınmacı” olarak tanımlanan kişilerin sayılarını verdiği için 2019 yılı itibariyle kitlesel bir yerinden edilmeye konu olup henüz bu iki sınıflandırma kapsamında değerlendirilmeyen Venezuelalıların ve UNRWA gözetimindeki Filistinli mültecilerin sayılarını kapsamamaktadır. Venezuelalı göçmenlerin sayıları ilgili yıllara düşülen dipnotlarda açıklanmışken, UNRWA gözetimindeki Filistinliler için sayılar 2017 itibariyle dipnotlara eklenmiştir. UNCHR gözetiminde olmayan Filistinli mültecilerin hikâyesi, onlar için büyük bir felaket olarak gerçekleşen 1948'de İsrail'in Filistin topraklarını işgali ile başlamıştır. İlk olarak 700.000 Filistinlinin yerinden edildiği ve zamanla artan mülteci sayılarıyla karşılık bulan olaylar silsilesi halen sürmektedir.

Tablo 2:⁶⁶³ 1999-2020 Tarih Aralığında UNCHR Sorumluluğundaki Mülteciler, Sığınmacılar ve Devletsiz Kimseler⁶⁶⁴

Yıl	Mülteciler ⁶⁶⁵	Sığınmacılar	Devletsiz Kimseler ⁶⁶⁶	Yıl	Mülteciler	Sığınmacılar	Devletsiz Kimseler
1999	11.675.000	1.182.000	1.486.000 ⁶⁶⁷	2010	10.550.000	837.000	3.463.000
2000	12.130.000	1.088.000	-	2011	10.405.000	897.000	3.480.000
2001	12.116.800	1.073.000	-	2012	10.498.000	928.226	3.340.000
2002	10.594.000	1.094.000	-	2013	11.699.000	1.164.449	3.469.000
2003	9.593.000	998.000	-	2014	14.400.000	1.800.000	3.500.000
2004	9.575.000	885.000	1.456.000	2015	16.111.000	3.225.000	3.687.000
2005	8.662.000	802.000	2.384.000	2016	17.185.000	2.837.000	3.242.000
2006	9.878.000	744.000	5.806.000	2017	19.900.000 ⁶⁶⁸	3.100.000	3.900.000
2007	11.390.000	740.000	2.938.000	2018	20.400.000 ⁶⁶⁹	3.500.000	3.900.000
2008	10.490.000	826.000	6.572.000	2019	20.400.000 ⁶⁷⁰	4.200.000	4.200.000
2009	10.397.000	984.000	6.560.000	2020	20.700.000 ⁶⁷¹	4.100.000	4.200.000

Kaynak: **UNCHR Yearbooks**, 1999-2020.

⁶⁶³ Bu tablo *UNCHR Year Books* kaynağında mevcut değildir. Tablo 2, 22 adet yıllığın ayrı ayrı incelenip verilerin toplanmasıyla elde edilmiştir.

⁶⁶⁴ UNRWA gözetimindeki Filistinli mülteciler bu sayılara dâhil değildir. 2017-2018-2019 yıllarındaki sayıları ilgili yıllara düşülen dipnotta ayrıca belirtilmiştir.

⁶⁶⁵ Bu sayı BM tarafından tanımlanan “mülteci” ve “mülteci benzeri” konumunda olan kişileri kapsamaktadır.

⁶⁶⁶ Devletsiz kimselerin gerçek sayılarının Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü tarafından tespit edilebilenden çok fazla olduğu kaynaktaki ifade edilmektedir. Ancak devletsiz kimselerin sadece bir bölümü zorla yerinden edilmiş kişiler kapsamındadır. Bunlardan uluslararası boyutta yerinden edilmiş olanlar ise mülteciler ve sığınmacılar kapsamında kayda geçilmiştir.

⁶⁶⁷ BM verilerinde sonraki yıllar için “devletsiz kimseler”i belirten sayılar açıkça verilmiş olmasına rağmen 1999 yılında bu sayı devletsiz kimseleri de içine alan “BMMYK ile ilgili diğerlerinin sayısı” (number of others of concern to UNHCR) şeklinde genel olarak verilmiştir.

⁶⁶⁸ 2017 yılı sonu itibarıyla UNRWA gözetiminde de 5.4 milyon Filistinli mülteci vardır.

⁶⁶⁹ 2018 yılı sonu itibarıyla UNRWA gözetiminde de 5.5 milyon Filistinli mülteci vardır.

⁶⁷⁰ 2019 yılı sonu itibarıyla UNRWA gözetiminde de 5.6 milyon Filistinli mülteci vardır. Aynı yıl sonu itibarıyla 3.6 milyon da Venezuela vatandaşı uluslararası boyutta yerinden edilmiştir. Kitlesele bir uluslararası yerinden edilmeye konu olan bu kişilerin sığınma başvuruları gerçekleşmemiş olup IOM ve UNCHR konu üzerinde çalışmaktadır.

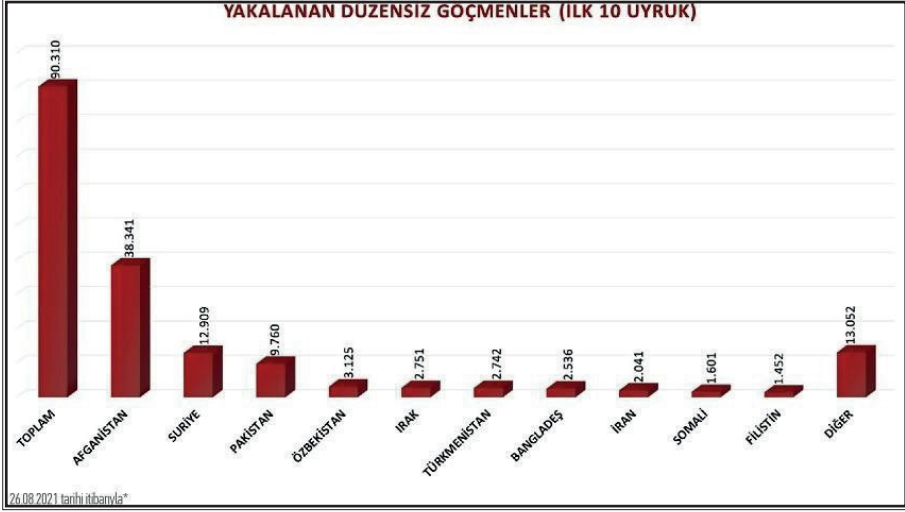
⁶⁷¹ 2020 yılı sonu itibarıyla UNRWA gözetiminde de 5.7 milyon Filistinli mülteci vardır. Aynı yıl sonu itibarıyla 3.9 milyon da Venezuela vatandaşı uluslararası boyutta yerinden edilmiştir. Kitlesele bir uluslararası yerinden edilmeye konu olan bu kişilerin sığınma başvuruları gerçekleşmemiş olup IOM ve UNCHR konu üzerinde çalışmaktadır.

Tablodan anlaşılacağı üzere 1999-2011 yılları arasında mülteci ve sığınmacı sayıları belirli bir aralıkta kalarak yıllara göre değişimler sergilemektedir. Suriye krizinin patlak verdiği 2011 yılından sonra ise sayıların önceki aralığın çok ötesine geçen bir artışa konu olduğu anlaşılmaktadır.

2.4.2. Orta Doğu'dan Türkiye'ye İnsan Akışı

Türkiye, tarihî ve kültürel bağlarından sebep belirli dönemlerde dünyanın farklı bölgelerinden insan akışlarına konu olmuştur. Ancak son yıllarda yaşanan hareketliliğin bu bağlar ile doğrudan bir ilişkisi olduğunu söylemek oldukça zordur. Daha gerçekçi bir bakış açısıyla, Türkiye'nin muhatap olduğu göçler; coğrafi konumunun, izlediği dış siyasetin ve dış göçlerle ilgili kararsız tutumunun bileşkesi şeklinde görünmektedir. Türkiye açısından muhtemel ve fiilî sonuçları bir sonraki başlıkta değerlendirilecek olarak bu gerçekliğin, ülkenin Cumhuriyet tarihi boyunca karşılaşmadığı ölçekte yabancı nüfusu sınırlarına dâhil ediş süreci olarak bir ilki ifade ettiğini göz önünde bulundurmak gereklidir.

Sınır aşırı göçleri incelerken dikkat edilen ilk ayrımlardan biri “düzenli” olup olmaması şeklindedir. Son yıllarda Türkiye'ye sınır ötesinden göçleri incelerken ise gerek hukuki çerçeve gerekse siyasi tavırlar sebebiyle bu ayrımın diğer ülkelere kıyasla daha özellikli bir tarafı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Türkiye, kayıt altında barındırdığı çok sayıda Suriyelinin dışında Suriye'den ve farklı ülkelerden yoğun şekilde süren düzensiz göç ile de karşı karşıyadır. Grafik 1'de de görüldüğü üzere ülkeye düzensiz göç etmiş yabancı nüfusun çok büyük bir bölümü Orta Doğu ülkelerinden gelen kişilerdir.

Grafik 1. Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyrukları

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **İstatistikler**, 2021a, 26 Ağustos 2021.

Düzensiz göçmenlerin sayılarıyla ilgili kesin bir sayı vermek mümkün değildir. Bu konuda tek kesin bilgi, İçişleri Bakanlığının yakaladığı düzensiz göçmenlerle ilgilidir. Grafik 1 ve 2’de bu konu hakkındaki malumat görülebilir. Ancak yaşam tecrübeleri bu sayıların çok üzerinde düzensiz göçmenin ülke sınırları içinde yaşadığını düşündürmektedir. Türkiye’de sıradan bir günde ülke genelinde çalışma hayatında, sokaklarda, alışverişte ve hane halkı olarak mahallelerde Suriyelilerin dışında da çok sayıda Orta Doğu kökenli göçmene rastlamak mümkündür. Daha dikkatli bir incelemeyle ise şehirlerin farklı bölgelerinde Afganların, Pakistanlıların, Iraklıların ve hatta Afrikalıların ikamet itibarıyla kümелendiklerini görülebilir.

Grafik 2. Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Yıllara Göre Sayısı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **İstatistikler**, 2021a, 26 Ağustos 2021.

Düzenli göçler sınıfında ise meselenin Türkiye açısından en geniş kapsama sahip kısmını Suriyeli göçmenlerin teşkil ettiği malumdur. Birleşmiş Milletler raporlarına göre 2020 yılı sonu itibarıyla Suriye kaynaklı uluslararası boyutta yerinden edilmiş kişi sayısı 6,8 milyondur. Türkiye'nin 4 milyon mülteci ve sığınmacı barındırdığı ifade edilen aynı raporda bu sayının 3,7 milyonunun Suriyeli mültecilerden oluştuğu ifade edilmektedir.⁶⁷² Cenevre Sözleşmesi'ne⁶⁷³ ve sonrasında imzalanan New York Protokolü'ne⁶⁷⁴ düştüğü şerhe dayanarak Türkiye'nin, ne sebeple olursa olsun, Avrupa kıtası dışından gelenlere iltica hakkı verme yükümlülüğü yoktur. Her ne kadar bu çalışmada faydalanılmış olan Birleşmiş Milletler raporlarında Türkiye'deki Suriyeliler de mülteciler arasında sayılmış olsa da Türkiye bu hukuki statüyle ilişkisiz şekilde kendi uygulamasını gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, Suriye krizinin en yoğun yaşandığı dönemlerde insani gerekçelerle açık kapı politikası izlemiş, Suriyelileri ülkeye girişlerinden sonra yasal bir düzenlemeyle kayıt

⁶⁷² UNCHR, **Global Trends-Forced Displacement in 2020**, 2020, s. 7-8.

⁶⁷³ **Cenevre Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme**, Birleşmiş Milletler, 1951.

⁶⁷⁴ **New York Protokolü, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü**, Birleşmiş Milletler, 1967.

altına almış ve geçici koruma statüsü vermiştir.⁶⁷⁵ Her ne şekilde göç etmiş olursa olsun bu statüyle kayıt altına alınan Suriyeliler için mülteci statüsü nasıl mümkün değil ise bu aşamadan sonra düzensiz göçmen tanımlaması da uygun düşmemektedir. Bu kimselerin bir bölümü göçlerini düzensiz kapsamda gerçekleştirmiş olsalar bile açık kapı politikası uygulandığı müddette kayıt altına alınanlar için Türkiye'nin mevcut duruma rıza gösterdiği aşikârdır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün 26 Ağustos 2021 tarihli verilerine göre Türkiye'de geçici koruma statüsünde 3.705.109 Suriyeli yaşamaktadır.⁶⁷⁶ Bu kişilerin 53.532'si 5 ilde bulunan 7 adet Geçici Barınma Merkezi'nde, 3.651.577'si ise ülke geneline dağılmış olarak bulunmaktadır.

Geçici koruma altındaki kimseler dışında Türkiye, çoğunluğu Orta Doğu ülkelerinden uluslararası koruma başvurusunda bulunan göçmenlere de ev sahipliği yapmaktadır. Son 10 yıl içinde en fazla uluslararası koruma başvurusu 114.537 kişi ile 2019 yılında gerçekleşmiştir. 2020 yılında 31.334 başvurunun 22.606'sını Afganlar oluşturmakta, Afganları Iraklılar ve İranlılar takip etmektedir.⁶⁷⁷ Geçici koruma altındaki Suriyelilere ve muhtemelen düzensiz göçmenlere kıyasla daha düşük sayıda olan bu kapsamdaki kimseler, Türkiye'de geçici ikametle üçüncü ülkelere yerleştirilmeyi beklemektedirler.

2.4.3. Göçle Gelene Dair

Buraya kadarki açıklamalar Türkiye'nin 2000'li yıllarda Orta Doğu ülkelerinden yoğun şekilde göç aldığını, bunlardan kayıt altındakilerin tamamına yakınının geçici koruma statüsündeki Suriyeliler olduğunu ve kesin sayı vermek mümkün olmasa da düzensiz göçmen sayısının da oldukça yüksek olabileceğini ortaya koymaktadır. Elbette ki milyonlarla ifade edilen sayılardaki göçmen nüfusunun herhangi bir toplumsal yapı üzerinde belirli etkileri olması tabiidir. Bu etkilerin bazıları çok kapsamlı olmayan birer farklılaşma süreciyle ilişkilendirilebileceği gibi bazıları da hedef ülke açısından birtakım mühim riskler ve fırsatlar yaratabilecektir.

Riskler ve fırsatlar düzleminde bir değerlendirme yapmadan önce düzensiz ve düzensiz göçmen olarak temelde ikiye ayırmanın mümkün olduğu grupların öncelikle mesleki bilgi, eğitim, yabancı dil gibi beşeri sermayelerinin, sosyoekonomik durumlarının; kimliklerinin, suç geçmişlerinin, kültürel yapılarının, inançlarının ve ideolojik eğilimlerinin dikkate alınması lâzım gelmektedir. Buradan hareketle ilk olarak, kayıtlı en geniş göçmen grubu olarak geçici koruma altındaki Suriyeliler için bir değerlendirme yapmak gerektiğinde oldukça sınırlı bir bilgi stokuyla karşılaşılmaktadır. Suriye krizinin tırmanmasını müteakip Suriyelilerin Türkiye'ye girişleri çoğu kez kontrolsüz

⁶⁷⁵ YVUKK, 6458, **Resmi Gazete**, 11 Nisan 2013, s. 28615.

⁶⁷⁶ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **İstatistikler**, 2021b, 26.08.2021.

⁶⁷⁷ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **İstatistikler**, 2021a, 26.08.2021.

olarak gerçekleşmiş ve kayıtlar sonradan başvuru sahibinin ibraz ettiği bir kimlik belgesi veya sözlü beyan esasına göre alınabilmiştir. Suriye Devleti ile kopan ilişkiler kayıtların devletlerarası bir bilgi sistemi ile uluslararası resmiyet çerçevesinde gerçekleşmesine imkân vermediği için bu hususta bir kontrol mekanizmasının tesis edildiğini söylemek de mümkün değildir.

Düzensiz göçmenler konusu ise Suriyelilere dair belirsizlikten çok daha sorunludur. Hukuki prosedüre uygun olmayan biçimde gerçekleşen bu akış, sonrasında da herhangi bir kayda imkân vermediği için tamamıyla karanlık bir alanı ifade etmektedir. Devletin bu konuda sunabildiği tek veri, yakalanan düzensiz göçmenlerle alakalıdır. Grafik 2'ye göre sadece son beş yılda 1,2 milyon düzensiz göçmen yakalanmıştır. Taliban'ın yönetimi ele almasıyla birlikte Türkiye'ye yönelen Afgan akışına bakılırsa 2021 yılında Afgan göçmen sayısında yeni bir rekor kırılması mümkün görünmektedir. Geline nokta, sadece yakalanan düzensiz göçmen sayılarından yola çıkarak Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler kadar düzensiz göçmen olma ihtimali pek de abartılı bir düşünce gibi durmamaktadır.

Ahmet İçduygu ve Damla B. Aksel, IOM Projesi kapsamında 2012'de kaleme aldıkları metinde Türkiye'deki düzensiz göçmen gruplarıyla ilgili şunları ifade etmişlerdir:⁶⁷⁸

“Türk makamları tarafından yakalanan göçmenler arasında başlıca üç grup insan bulunmaktadır; bunlar, başta Avrupa olmak üzere batıdaki bir ülkeye göç etmek amacıyla Türkiye'yi transit bir ülke olarak kullanmak niyetinde olan düzensiz göçmenler, geçerli belgeleri olmadan Türkiye'de yaşamak ve çalışmak için Türkiye'ye gelen düzensiz göçmenler ve ülkeden ayrılması beklenen ancak ülkeden ayrılmayan mültecilik talepleri reddedilmiş sığınmacılardır. Maalesef yakalananlara ilişkin eldeki istatistikler, bu üç grup arasında kesin ayrımlar yapmamıza imkân tanımamaktadır.”

Düzensiz göçmenlerle ilgili son derece sınırlı bilgiye rağmen özellikle son yıllarda Avrupa'nın düzensiz göçmenler konusunda aldığı sert tedbirler dikkate alındığında İçduygu ve Aksel'in tarif ettiği düzensiz göçmen gruplarının Türkiye'de kalıcı olma yahut daha uzun süre kalma eğilimlerinde artış olma ihtimali gayet tabiidir. Bu durum ise Türkiye'deki düzensiz göçmen sayısında muhtemel bir artışla ilgili bir başka değişkeni işaret etmektedir.

Geline nokta itibarıyla anlaşılan o ki, ister düzenli ister düzensiz sınırında sayılsın Türkiye'ye Orta Doğu ülkelerinden gelen göçlerin belki de en önemli ortak özelliği hareketliliğe konu kişilerle ilgili sahip olunan bilginin eksikliğidir. Bu bilgi eksikliği ise içinde bulunulan durumda belirsizliği art-

⁶⁷⁸ Ahmet İçduygu ve Damla B. Aksel, “Türkiye’de Düzensiz Göç”, **Uluslararası Göç Örgütü Türkiye**, Ankara 2012, s. 21.

tırmakta, belirsizlik arttığı oranda da risk artmaktadır. Bu hususta öne çıkan bazı riskleri ve fırsatları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Uluslararası göçün kontrolsüz olarak gerçekleşmesiyle orantılı olarak suçluların, suça eğilimli kişileri ve hatta uluslararası suç örgütlerinin ülke içine yayılma ve yapılanmasının önü açılabilir. Öte yandan sosyal yapıya eklemlenememe, geçerli mesleki bilgi eksikliği ve hedef ülkedeki yüksek işsizlik oranları gibi sebeplerden göçmenlerin suça yönelmesi de söz konusu olabilir. Bu yüzden yoğun göç alan bölgelerde uzun vadeye yayılan bir sorun olarak suç oranlarında artış gözlenebilir.

2018’de Elazığ’da gerçekleştirilen bir alan araştırmasında -resmî verilere ulaşamamakla beraber- çok sayıda Suriyelinin çeşitli suçlara karışma sebebiyle sınır dışı edildiğine dair malumat da edinilmiştir.⁶⁷⁹ Kamu otoritesinin zaman zaman detaysız olarak açıkladığı düşük suç oranlarına karşın 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü raporlarında açık kaynaklara dayanılarak geçici koruma altındaki Suriyelilerin çok daha fazla suça karıştığı ifade edilmektedir. Buna göre 2012-2020 yılları arasında geçici koruma altındaki Suriyelilerin toplam suç kapsamında 818 olaya karıştıkları, 2020 yılında bu sayının 255 olduğu anlaşılmaktadır. 2020 yılında işlenen suçların %34,3’ü terör, %15,7’si yaralama-kavga, %11’i narkotik, diğerleri de kaçakçılık, insan kaçakçılığı, cinsel taciz, hırsızlık, gasp, dolandırıcılık, asayiş ve cinayet olarak ifade edilmiştir.⁶⁸⁰ Elbette araştırmacılar için kapalı bilgi mahiyetindeki adli kayıtlar yüzünden akademik olarak bu verileri doğrulamak veya yanlışlamak mümkün değildir. Göçmenler ve suç konusunda verilere açıkça erişmek mümkün olmadığından değerlendirmeler malumat ile yapılmakta, sahadaki gözlemlere istinaden yerli toplum üyelerince de fısıltı gazetesi haberlerinin belki olduğundan çok daha büyük boyutlarda etki ettiği düşünülmektedir. Bu konuda şeffaflık gösterilmesi halinde belki de gerçekler dedikodular kadar olumsuz etki yaratmayacaktır. Misal vermek açısından Suzan Odabaşı’nın⁶⁸¹ 2012-2015 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri’ndeki resmî raporlara dayanarak gerçekleştirdiği çalışmaya göz atılabilir. Araştırmanın bulguları, iç göçle suç oranları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koyarken, uluslararası göç ile incelenen bölgelerdeki suç oranları arasında kayda değer bir ilişkinin kurulmadığını göstermiştir. İç göç ve suç oranlarındaki artış konusunda düşük gelir düzeyi ve işsizlik de öne çıkan diğer değişkenlerdir. Türkiye’deki durum daha farklı bir tabloyu gözler önüne serecekse bile yurt-

⁶⁷⁹ Yeliz Aktaş Polat ve Ayşe Yılmaz, “Türkiye’deki Suriyelilerin Kente Uyum: Elazığ Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 31, S 2, 2021, s. 964-965.

⁶⁸⁰ 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, *Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Suç İstatistikleri*, 15 Mart 2021.

⁶⁸¹ Suzan Odabaşı, “The Economics of Crime and Immigration: A Panel Data Analysis”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 45, 2021.

taşların bu konuda bilgi sahibi olmalarının sağlanması ve tercihlerine saygı gösterilmesi gerekmektedir.

- Ülkeye kontrolsüz yoğun göç akışı toplum sağlığı açısından yeni sorunlara sebep olabilir. Bilhassa bütün dünyanın Covid 19 salgınından muzdarip olduğu dönemde uluslararası göç ve salgın hastalık ilişkisi çok daha fazla önem arz etmektedir. Özellikle düzensiz göçmenler için herhangi bir kontrol mekanizması söz konusu olmadığı gibi bu kimselerin istemeleri halinde bile kayıtsız olarak aşı ve sağlık hizmetlerinden faydalanma imkânları söz konusu değildir. Öte yandan meselenin Covid 19'un çok ötesinde bir kapsama sahip olduğu gerçeğinden hareketle toplum sağlığı açısından yüksek maliyet riski doğurduğu hatırlanmalıdır.

Düzensiz göçmenler bir tarafa, geçici koruma altındaki Suriyeliler için dahi bu konuda sorunlar devam etmektedir. Misal olarak, Ağustos 2017-Şubat 2018 tarih aralığında Hatay ilinde 651 Suriyeli ebeveyn ile yapılan araştırma sonucuna göre Suriyeli çocukların aşılama oranlarının Türkiye'deki aşılama oranlarına kıyasla oldukça düşük kaldığı ve ailelerin çocukluk aşılması konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmıştır.⁶⁸² Diğer yandan zorunlu göçe maruz kalarak zorlu bir kopuş, yolculuk ve yerleşim süreci yaşamış olan göçmenler psikolojik ve sosyal psikolojik açıdan sorunlu bir görünüm arz edebilirler. Bu durum onların tavır, tutum ve sosyal ilişkilerinde dışsallaşarak toplumsal yapıda ve toplumun ruh sağlığında negatif görünümünün ortaya çıkmasına yol açabilir. Nitekim Kayseri'de Suriyeli göçmenlerle yapılmış bir alan araştırmasında görülmüştür ki Suriyelilerin göç ve yeniden yerleşim sürecinde yaşadıkları travmalar onların ruh dünyasında olumsuz sonuçlar doğurmuş; bu durum sosyal eylem, ilişki ve uyum süreçlerine de olumsuz olarak yansımıştır.⁶⁸³ Toplumun bir sosyal ilişkiler ağı, bir sistem olduğu görüşünden hareketle bir grubun sapma veya travmatik davranış biçimlerini sergiliyor olmasının etkileşimsel açıdan diğer üyeler için de sonuçları olacaktır. Nihayetinde, Orta Doğu'dan Türkiye'ye göç eden insan profilinin büyük ölçüde benzerlik arz ettiği ve Türkiye geneline dağılım gösterdiği de hesaba katılırsa kontrolsüz bir kitlesel göçün ülke genelinde hem biyolojik hem de sosyal psikolojik zaviyeden çeşitli riskleri ihtiva ettiği söylenebilir.

- İşsizliğin, kiraların ve temel tüketim mallarında fiyatların artmasına, ücretlerin düşmesine, emek sömürüsünün yaygınlaşmasına, bilhassa küçük ölçekli işletmelerin haksız rekabetle zarar görmesine yol açar-

⁶⁸² Naime Binici ve Gülay Börekçi, "Suriye'den Göç İle Gelen Çocukların Aşılama Durumlarının Belirlenmesi", **ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi**, C 6, S 2, 2021, s. 171-176.

⁶⁸³ Abdullah Tanrıverdi ve Mustafa Ulu, "Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği", **Bilimname**, S 43, 2020, s. 193-201.

bilir. Ama aynı zamanda da hedef ülkede yabancı sermayeli girişimlerin önünü açtığı gibi uluslararası ticaret için yeni ağları mümkün kılar. İhtiyaç duyulan alanlar için yeni insan kaynağı sağlayabilir. Ek emek arzı işletmelerin ücret maliyetlerinde düşüş sağlayabilir. Ucuz iş gücünün sağladığı düşük girdi maliyetleri fiyatlarda düşüşe veya zaman içinde fiyatların artış hızında dengelenmeye fırsat verebilir. Ekonomiye katılan yeni fertler aynı zamanda birer tüketicidir; ülke mallarına talepte artış ekonomiye canlılık getirebilir.

Göçmen işçilerin -bilhassa da uyum süreci içinde- daha düşük ücretlere daha uzun süre çalıştıkları bütün dünyada bilinen bir olgudur. Öte yandan yerli işçilerin yapmayı tercih etmediği işler de yine göçmen işçiler tarafından ifa edilmekte, böylece ülke iş gücü piyasasında ikiye bölünme gerçekleşmektedir.⁶⁸⁴ Türkiye'deki durumda ise ülkedeki kayıt dışı istihdam içinde göçmen işçilerin payı, meseleyi sadece iş profilleri ve ücretlerle sınırlı kalmayıp yüksek sigorta primlerinden kaçınmak isteyen işverenlerin tercihleri noktasında da dikkate almayı gerektirmektedir. Bu konuda resmî bir veriye ulaşmak mümkün değilse de meselenin, düşük profilli işlerde çalışan yerli toplum üyelerinin algılamalarına ve endişelerine yansıdığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan hemen hemen bütün araştırmalarda işsizlik endişesi ile göçmenlerin çalışma hayatına girişleri arasında anlamlı bağlantıların olduğu görülmektedir.⁶⁸⁵

Göçmen işçilerin düşük ücretlerle ve kayıt dışı istihdamı, yerli toplum üyeleri açısından işsizlik riskini doğurmakla beraber emek sömürsünün daha fazla yaygınlaşması, çalışma kültürü içinde meşrulaştırılan bir uygulamaya dönüşmesi riskini de beraberinde taşımaktadır. Öyle ki bu sömürünün göçmen çocuk işçiler seviyesinde de epeyce yaygınlaştığı sahada rahatlıkla gözlemlenmektedir. Bu konuda, 2016/2017 eğitim-öğretim yılında Elazığ il merkezinde 308 Suriyeli göçmen çocukla yapılan bir alan araştırmasında çocuk işçiler konusunda oldukça çarpıcı veriler elde edilmiştir. Buna göre çocukların %79'unun 9 saatten fazla süreler ile çalıştırıldığı, %96'sına 1201 TL'nin altında aylık ücret ödendiği, kimi zaman da ücretlerinin hiç ödenmediği ya da geciktirilerek ödendiği sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁸⁶

Emek sömürsünün kabul edilebilir bir yanı olmamakla beraber iş gücü

⁶⁸⁴ Michael J. Piore, "Dualism in the Labor Market : A Response to Uncertainty and Flux. The Case of France", *Revue Économique*, V 29, No.1, 1978.

⁶⁸⁵ Çağatay SARP, *Sığınmacılık Açmazı: Zorunlu Göç Sosyolojisi Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Orion, Ankara 2021, s. 130; Murat Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi 2019*, Orion, Ankara 2020, s. 90-92; Özay Özpençe ve Emine Çelik, "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Türkiye Ekonomisine Etkisi: Denizli Örneği", *İzmir İktisat Dergisi*, C 36, S 2, s. 431-434.

⁶⁸⁶ Ömer Aytaç ve Pelin Kılınç, "Emek Sömürsünün Yeni Yüzü: Suriyeli Çocuk İşçiler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 31, 2021, s. 388-401.

piyasasında ücret düşüşlerinin ülkenin kırılğan ekonomisi içinde sürekli sorunlarla boğuşan küçük ve orta boy işletmeler açısından da ciddi avantajlara konu olacağı da bir gerçektir. Bu konuyla bağlantılı olarak Ayşe Cebeci ve Emine Çelik tarafından gerçekleştirilen bir saha çalışması kapsamında 2016'da Şanlıurfa'da 87'si işveren, 287'si Suriyeli çalışan ve 193'ü yerel çalışan olmak üzere toplam 567 katılımcıya yüz yüze anket tekniği uygulamak suretiyle Suriyeli göçmenlerin ekonomideki rolü araştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Suriyeli işçiler hem uzun mesai saatlerince çalışmayı kabul edip hem de düşük ücrete rıza göstererek işletmelerin girdi maliyetlerinin düşmesine ve sermaye birikiminin artmasına sebep olmaktadır. Suriyeli göçmenler, diğer yandan da aldıkları ücret ile piyasadaki mallara efektif talep gösterip ekonomiye ikincil bir katkı daha sunmaktadırlar.⁶⁸⁷

Bu konuyla ilişki olarak, Türkiye'nin İBBS (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması) 2 düzeyine dayanan 26 bölgesinin 2012-2017 dönemi verileri kullanılarak yürütülen bir nicel araştırmaya göre ise uluslararası göçün bölgesel kalkınma üzerinde pozitif etkisi saptanmıştır. Bölgesel kalkınma üzerinde pozitif etki yapan faktörler içinde ise iş gücü miktarının öne çıktığı görülmüştür.⁶⁸⁸ Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir diğer husus ise bahse konu iş gücünün sadece şehir merkezlerinde değil kırsal alanda da faaliyet gösteriyor oluşudur. Zira şehir merkezlerinde yerli iş gücü tarafından tercih edilmeyen alanların göçmen işçilerle doldurulmasından belki daha da önemli olan, kırsal alanda ihtiyaç duyulan iş gücünün ikâmesidir. Öyle ki, uzun zamandır kırdan kente göç vermekte olan Türkiye'de köylü nüfusta önemli ölçüde azalma olduğu bilinmektedir. Bu hususta Yaşar Üniversitesi UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü'nün *Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu*'na⁶⁸⁹ da yansıdığı üzere Suriyelilerin ve Afganların başta geldiği pek çok göçmen işçinin farklı bölgelerde tarım ve hayvancılık alanında üretime katıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle hayvancılıkta Afganların her geçen gün kilit bir rol üstlendikleri, asgari ücretin iki katına çalıştırılmak üzere yerli çoban bulunamadığı şikâyetlerinin yükseldiği bir dönemde ülke ekonomisine katkı açısından önemli bir boşluğu doldurdıkları anlaşılmaktadır.⁶⁹⁰ Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği Genel

⁶⁸⁷ Ayşe Cebeci ve Emine Çelik, "Kapitalist Üretim İlişkilerinde Suriyeli Sığınmacıların Rolü: Şanlıurfa Örneği", *Fiscaoeconomia*, C 5, S 1, 2021.

⁶⁸⁸ Gökhan Demirtaş, Şule Yüksel Çakırça ve Ebuzer Aksel, "Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Bir Belirleyicisi Olarak Uluslararası Göç Üzerine Ampirik Bir Analiz", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları*, C 10, S 1, 2021, s. 96-101.

⁶⁸⁹ *Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu*, Yaşar Üniversitesi *Unesco Uluslararası Göç Kürsüsü Rapor Serisi*, (Haz. A. Yıldız ve A. Bartan), Yaşar Üniversitesi Yayını, İzmir 2019.

⁶⁹⁰ TRT Haber, "Yerli Çoban Sıkıntısı Afganlara İstihdam Sağladı", www.trthaber.com, 4 Şubat 2018; DHA, "Van'da Yarı Fiyatına Afgan Çoban", *YouTube*, 5 Kasım 2019; L. Doğan Tılıç, "Anadolu'nun Afgan Çobanları: Savaştan Kaçıyor, Başlık Parası Peşinde Koşuyorlar",

Başkanı Nihat Çelik, Türkiye gazetesinden Cevdet Fırat Aydoğmuş'a verdiği mülakatta Türkiye'de hâlen 50 bin çoban açığı bulunduğunu belirterek, kısa vadede çözüm olması bakımından Afgan çobanlardan yararlanmak gerektiğini, çobanlık yapabilecek Afganların ülkeye giriş ve çalışma konusunda karşılaştıkları yasal sorunların çözüm beklediğini dile getirmiştir.⁶⁹¹

İşgücü piyasasının yanında göçmenlerin bir kısmının da ticari faaliyette bulundukları bilinmektedir. TEPAV'ın yürüttüğü araştırmaya göre 2018 yılı itibarıyla Türkiye'de kurulmuş olan Suriyelilerin ortak olduğu şirket sayısı 10.000'in üzerindedir. Çoğunlukla Suriyeli çalışanların istihdam edildiği bu şirketlerin yarattığı kaynaktan 250.000 kişilik Suriye uyruklu hane halkının faydalandığı tahmin edilmektedir.⁶⁹² Buna ek olarak TOBB verilerine göre de 2019 Ocak-Aralık döneminde Suriyelilerin ortaklığıyla kurulan şirket sayısı 747, bu şirketlerde Suriyeli ortakların sermayeleri toplamı 146.135.900 TL iken bu sayılar 2020 yılında 377 şirket ve 110.212.750 TL sermaye, 2021 Ocak-Haziran döneminde ise 221 şirket ve 79.145.500 TL sermaye şeklindedir.⁶⁹³

Suriyeli girişimcilerin Türkiye'de kurdukları işletmelerin önemli oranda Suriyelileri istihdam ediyor olmalarının yanında ağırlıklı olarak Suriyeli göçmen grubunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulundukları da gözlemlenmektedir. Bunu en yalın haliyle, Suriyelilerin kümелendikleri yerleşim yerlerindeki küçük boy işletmelerden okumak mümkündür. Sahadaki gözlemlerde rahatlıkla görülebilen bu hususla ilgili olarak, 2020 yılında İzmir'de yürütülmüş bir alan araştırması da böylesi bir etnik ekonominin doğuşuna dair bulgular sunmaktadır.⁶⁹⁴ Etnik ekonomi yahut göçmen ekonomisi olarak adlandırılabilir bu ekonomik ilişkiler sisteminin önümüzdeki yıllarda hangi vaziyete evrileceği belki de en çok Suriyelilerin Türkiye'deki geleceklerinin ne olacağı konusuyla bağlantılıdır. Zira bu alandaki belirsizliğin kalıcı ve daha büyük çaplı girişimlerin önünü tıkama ihtimali oldukça güçlüdür.

Göçmenlerin hedef ülkedeki ticari faaliyetleriyle ilgili bir diğer konu da göçmen ekonomisinin sınır aşırı yüzüyle ilişkilidir. Göçmen ekonomisi, sı-

Birgün, 14 Haziran 2021; Hakan Erdal, "Ankara'da İki Afgan Çobanın Hikâyesi - Afgan Çobanlar: Afganistan'dan Türkiye'ye 40 Gün Yolculuk", **Bianet**, 5 Mayıs 2021; Arzu Balkız, "Anadolu'nun Afgan Çobanları", **TRT Belgesel**, t.y.

⁶⁹¹ Cevdet Fırat Aydoğmuş, "50 Bin Çoban Açığına Afgan Çözümü", **Türkiye**, 13 Mart 2021.

⁶⁹² Sibel Güven, Murat Kenanoğlu, Omar Kadkoy, Taylan Kurt, **Syrian Entrepreneurship and Refugee Start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experience Final Report – 2018**, TEPAV, 2018.

⁶⁹³ TOBB, **Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri**, t.y.e.

⁶⁹⁴ Handan Akyiğit, Zeynep Baki, "Sosyal Sermayenin Göç ve Etnik Girişimcilik Üzerindeki Etkisi: İzmir'deki Suriyeli Küçük Girişimciler", **Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi**, C 9, S 1, 2021, s. 82-84.

nır aşırı ticaret için göçmen girişimcilerin kaynak ülkede hedef ülkenin yerli girişimcilerine göre daha fazla avantaja sahip oluşlarına bağlı olarak gelişim sağlar. Göçmenler, sahip oldukları sosyal sermayeleri sayesinde yerli girişimciler için oldukça sorunlu olan, sözleşmeler ve diğer yapısal düzenlemelerle işleyen maliyetli ve yüksek riskli alanda çok daha kolay ticaret yapma imkânına sahiptirler.⁶⁹⁵ Bu hususta Türkiye'deki göçmen girişimciler içinde bilhassa Suriyelilerin, ülkeleriyle sınırlı miktarda -genel olarak gayriresmî veya üçüncü ülkeler üzerinden- ticaret geliştirdikleri gözlemlenmiş olmasına rağmen önceki satırlarda zikredilen belirsizlik halleri ve henüz Suriye'deki siyasi ve şiddet içerikli sorunların çözüme kavuşmamış olması yüzünden önemli bir yol alınamamıştır. Ancak dünyadaki örneklerden yola çıkarak, kalıcı bir birliktelik halinde mevcut göçmen girişimcilerin bir bölümünün zaman içinde göçmen ekonomisi açısından oldukça faydalı teşebbüslerde bulunma ihtimallerinin oldukça yüksek olduğu düşünülebilir.

- Kamu hizmetlerinden faydalanan göçmenler ek maliyetlere sebep olurlar, yaşanan yoğunluktan dolayı hizmetlerde aksamalar veya hizmet kalitesinde düşüşler yaşanabilir. Bunun yanında, ani nüfus artışları ve sosyokültürel uyum sorunu sebebiyle günlük hayatta alışılmış konfor alanlarında daralmalardan şikâyetler olması muhtemeldir.

Cihangir Karakaya ve Esra Nur Karakaya Türkiye'deki Afgan göçmenler konusunda yaptıkları çalışmalarında bu göçmen grubunun “uluslararası koruma başvurusu yapmış ya da bu statüyü almış Afganlar” ve “Türkiye’de düzensiz göçmen durumunda olan Afganlar” üzerinden temelde iki sınıfa ayrılabileceğini ifade etmişlerdir. İlk sınıfta olanlar Türkiye’de eğitim, sağlık, barınma, sosyal hizmetler ve istihdam alanlarında duruma göre geçici veya kısıtlı imkânlardan faydalanabilirken ikinci gruptakilerin bunlardan tamamen mahrum kaldığına dikkat çekmişlerdir.⁶⁹⁶ Diğer taraftan, Geçici Koruma Yönetmeliği’nde⁶⁹⁷ ilgili kapsamdaki Suriyeliler için sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal hizmet ve yardımlar, tercümanlık işlemleri ve gümrük işlemlerinin nasıl yürütüleceği ayrı ayrı tarif edilmiştir. Kaldı ki geçici koruma altındaki göçmenler, sınırdan girişten itibaren bahsedilen hizmetlerden mahalli seviyedekilere kadar kamu hizmetlerinin genelinden doğrudan ya da dolaylı olarak faydalanmaktadır. Elbette bu durum milyonlarla ifade edilen sayıdaki insan için fazladan kamu harcaması, yoğunluk veya aksaklık sonuçlarını doğuracaktır. Bunlardan hiçbirinin gerçekleşmemesini beklemek mümkün değildir. Şayet bir de Suriyeli nüfusun yoğunlaştığı bölgeler dikkate

⁶⁹⁵ Pieterse J. Nederveen, **Ethnicities and Global Multiculture**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2007, s. 76-77.

⁶⁹⁶ Cihangir Karakaya ve Esra Nur Karakaya, “Türkiye’nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar”, **Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-UKSAD**, C 7, S 1, 2021, s. 106-110.

⁶⁹⁷ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, 6. Böl. **Resmi Gazete**, 22 Ekim 2014, No. 29153.

alınırsa muhtemeldir ki ilgili risklerde önemli bir artış gerçekleşecektir.

Misal olarak sunulabilecek 2018’de Elazığ’da Suriyelilerin en fazla ikamet ettiği 15 mahallede yapılan alan araştırmasına göre kültürel ve tarihî bağlara rağmen Suriyeli göçmen grubunun gündelik yaşam pratiklerinde, tavır ve tutumlarında, ortak alan kullanımlarında yerli toplumun sosyokültürel yapısına uyumsuzlukları sebebiyle hoş karşılanmadıkları anlaşılmıştır.⁶⁹⁸ Konu özelinde Türkiye’de gerçekleştirilmiş hemen her alan araştırmasına ve sahadaki gözlemlere de yansımış olan bu durum için Sinem Yıldırım alp ve Hilal Erdoğan’ın Sakarya’da 300 katılımcı ile gerçekleştirdikleri nicel alan araştırması da faydalı bulgular sunmaktadır. Yerli toplum üyelerinin Suriyelilerle sosyal mesafelerinin ölçüldüğü araştırmada toplumsal kabul ve bütünleşmeye engel teşkil eden bir kayda değer bir uzaklığın olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar Suriyeliler ile Türk milleti arasında tarihî ve dinî bağların olduğu bir gerçekse de uyumlu bir birlikte yaşam için gerekliliklerin bu kriterlerin epeyce ötesinde olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁹⁹ Toplumlar gibi büyük grupları bir arada tutması beklenen tarihî ve dinî bağlar bir yana çok daha fazla birleştirici unsurun bulunduğu hallerde bile bütünleşme sorunları yaşanabilmektedir. Belirli seviyede bir benzerliğin yanında geleneksel temelde Suriyelilerin Türk toplumundan ayrıştığı ve iki grubun birbirine yaklaşmasını engelleyen bazı temel unsurların, bir başka ifadeyle habituslarında esaslı farklılıkların olduğu söylenebilir.

Bourdieu sosyolojisindeki konumuyla “habitus” için, geçmişi şimdiki zamanda yaşatan ve geleceğe taşınması için de bütün resmî kurallardan ve apaçık normlardan daha güçlü şekilde etki eden bir yatkınlıklar kümesidir demek mümkündür. Gelenekten ilhamla, ferdî ve kolektif tecrübeler ışığında gelişen zihinsel süreçlerden doğan bu yatkınlık hali ve ilkeler bütünü, belirli bir nesnel düzenlilikler sınıfının ürünü olarak sağduyuya ve mantığa yön verip insan eylemlerini üretir.⁷⁰⁰ Buradan hareketle -eğer bu göçmen grubu için gerçekten kapsayıcı şekilde ortak bir tane varsa- Suriyelilerin habitus kavramı açısından Türk toplumuyla var olan benzerliklerinin epeyce ötesinde bir ayrışma içinde oldukları ifade edilebilir.

Bu konuyla bağlantılı olarak, İstanbul Sancaktepe’de yürütülen bir alan araştırmasının bulgularına göre Suriyelilerin toplumsal yapıya entegrasyonlarına engel olan hususlardan kültürel farklılıklar ve dil sorunu öne çıkmak-

⁶⁹⁸ Yeliz Aktaş Polat ve Ayşe Yılmaz, “Türkiye’deki Suriyelilerin Kente Uyum: Elazığ Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, C 31, S 2, s. 963.

⁶⁹⁹ Sinem Yıldırım alp ve Hilal Erdoğan, “Suriyelilere Bakış Açısının Toplumsal Uzaklık Bağlamında İncelenmesi: Sakarya İli Örneği”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 21, S 2, 2019.

⁷⁰⁰ Pierre Bourdieu, *The Logic of Practise*, (Trans. R. Nice), Stanford University Press, Stanford-California 1990, s. 54-56.

tadır.⁷⁰¹ Pek çok araştırmada kültürel farklılığın yanında ortak dil sorunu ayrışma için temel bir neden olarak belirlemekle beraber tarihi niteliğiyle habitusun oluşumunun dilden bağımsız değerlendirilemeyeceği göz önüne alınır- sa bu hususta daha bütüncül bir bakış açısı geliştirmek mümkün olabilecektir.

- Yabancı düşmanlığının toplumda yaygınlaşmasına, göçmenlere karşı nefret söyleminde ve nefret suçlarında artışa sebep olabilir.

Bütün toplumlar gibi Türk toplumunun da tarihsel süreç içinde çatışmalar yaşadığı toplumsal belleğinde trajediler ve çekişmelerle birlikte andığı uluslara karşı belirli bir seviyede ön yargılı bakış açısının olduğunu söylemek mümkünse de kendi topraklarında yaşayan yabancılara karşı genel olarak yabancı düşmanlığından söz etmek oldukça zordur. Elbette bu durum, Türk toplumunun Suriye krizinden önce kendi topraklarına kalıcı olarak kitlesel bir yabancı göçü ile karşı karşıya kalmamış olmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu yüzden, tecrübe edilmemiş bir sosyal olay ile ilgili olarak herhangi bir toplumsal gruba belirli nitelikleri atfetmek spekülasyondan öte gitmeyecektir. Toplumların hayatında çok da uzun bir süre olarak sayılmayan 20 yıllık süreç bu konuda hüküm vermek için yeterli değilse de Türkiye'deki Suriyelilerle ilgili olarak Türk toplumunun algılarında olumsuz yönde değişimin yaşandığı da gözlemlenmektedir. Murat Erdoğan'ın yürüttüğü *Suriyeliler Barometresi* adlı geniş çaplı araştırmaya göre Suriyelileri tanımlamada 2017'de %57,8 ile “zulümden/savaştan kaçan mağdur insanlar” tanımlaması en çok tercih edilen seçenекken, 2019'da Türk toplumu, Suriyelileri ilk sırada % 42 ile “Bize ileride çok sorun açacak tehlikeli insanlar” olarak tanımlamaktadır. “Zulümden/savaştan kaçan mağdur insanlar” tanımlamasının ise 2019'da %35 ile dördüncü sıraya düştüğü görülmektedir.⁷⁰² Geçen zaman içinde Suriyelilerin “tehdit algıları”, “ötekileştirme” ve “yaygın endişeler” çerçevesinde tanımlanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Mesele sadece tanımlama boyutuyla da sınırlı kalmamış, buna benzer olumsuz farklılaşmalar çalışmanın genelinde farklı başlıklara sirayet etmiş görülmektedir. 2017-2018 yıllarında Ankara'da yürütülmüş olan, gözlem ve 100 katılımcıyla derinlemesine mülakatları içeren alan araştırması da yerli toplum üyelerinin Suriyeli göçmenler ile ilgili değerlendirmelerinde olumludan olumsuzla yönelmekte olan bir bakış açısını detaylı olarak ortaya koymuştur.⁷⁰³

Sultan Ebru Bulgurcuoğlu ve Aykut Aykutamalp'in 2010-2020 yılları arasında ana akım basından *Sözcü* ve *Hürriyet*'teki haberler üzerinden yürüttükleri içerik analizinde ötekileştirici söylemin medyadaki yansımaları görülmek-

⁷⁰¹ Selda Geyik Yıldırım ve Müberra Dinler, “Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Nitel Bir Çalışma”, *KAÜİİBFD*, C 12, S 23, 2021, s. 468-470.

⁷⁰² Murat Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi 2019*, Orion, Ankara 2020, s. 54-55.

⁷⁰³ Çağatay Sarp, *Sığınmacılık Açmazı: Zorunlu Göç Sosyolojisi Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Orion, Ankara 2021, s. 87-131.

tedir. Araştırmada bu söylem türünün ve göçmenlerin nesneleştirilmesinin haber başlıklarına ve/veya içeriklerine derinlikli olarak nüfuz ettiği anlaşılmıştır.⁷⁰⁴ Sıtkı Yıldız da çalışmasında, bu konudaki ötekileştirici söylemin geleneksel medyadaki kadar yeni medyada kullanılan dilde de karşılık bulduğunun, bu durumun birlikte yaşam kültürüne verdiği zararın önemi üzerinde durmuştur.⁷⁰⁵

Önemli riskleri işaret eden göçmenlere yönelik ötekileştirici söylem, ulus devlet ile ilişkilendirildiğinde ise bir başka sonuç doğabilir. “Öteki” olarak göçmenlerin ve siyasal bir örgütlenmeye sahip ulusun karşılıklı saflara yerleştiği durumlarda böylesine tehlikeli bir söylem çok daha farklı işlevlere sahip olabilir.

Demokratik ulus, yani devletten bağımsız olarak bir yurttaşlar cemaatini de işaret eden bütünleşmiş yapının içinde farklı etnik grupların varlığı da devam etmektedir. Ancak bir ulusu etnik yapıdan ayıran en temel özellik olarak siyasal bir örgütlenmeye karşılık gelişi, kendi içindeki grupların da müstakil olarak siyasal örgütlenme taleplerine izin verdiği nispette zayıflar ve çözülmeye yüz tutar. Öte yandan ulus bünyesindeki farklı etnik grupları yok saymak ve karşılarında totaliter uygulamalar da yine çözülme riskini taşır.⁷⁰⁶ Buradan hareketle göçmenler konusunda genelleşecek bir ötekileştirici söylemin böylesine bir yurttaşlar cemaatinin oluşumunda yahut tahkim edilmesinde pay sahibi olması söz konusudur. Göçmenler karşısında takınılacak “tehdit” ya da daha hafif bir ifadeyle “istenmeyen misafir” algısı ile oluşabilecek bir ortak ulusal tavır “biz” duygusu ön plana çıkarak etnik, belki de ideolojik ayrışmaların ateşini köreltebilecektir. Nihayetinde uluslaşma konusunda katkı sağlaması muhtemel bu yeni durumda toplumsal yapı içinde ötekileştirme ve çatışma ortadan kalkmayacak, sadece yöneliminde değişimler söz konusu olacaktır.

Bunlara ek olarak tartışılabilir pek çok husus olmasına rağmen çalışmanın sınırlılığı kapsamında birkaç noktayı daha kısaca zikretmekte fayda vardır. Kitlesel göç süreci, etki ajanlarının ve yabancı istihbarat unsurlarının ülke içine sızmalarını kolaylaştırabileceği gibi edinilecek tecrübenin ilerleyen dönemlerdeki muhtemel yeni kitlesel göçler adına politika belirlemeye ve göçün iyi yönetilmesi halinde uluslararası alanda etkinlik, yeni ilişkiler ve ülke itibarı için katkı sağlayacağını da ifade etmek gerekir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, uzun süredir devam eden, Türkiye’ye

⁷⁰⁴ Sultan Ebru Bulgurcuoğlu ve Aykut Aykutalp, “Medyada ‘Öteki’ Olmak: Sığınmacılara Yönelik Söylemin İnşası ve Yeniden Üretimi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C 32, S 2, 2021.

⁷⁰⁵ Sıtkı Yıldız, “Suriyeli Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi”, *Göç Sosyolojisi: Türkiye’den Örneklerle*, (Ed. Ç. Sarp), Orion, Ankara 2021.

⁷⁰⁶ Dominique Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati: Modern Ulus Fikrine Dair*, (Çev. Ö. Okur), Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 41-43.

yönelik düzensiz göçün akıbeti ve ülkedeki Suriyelilerin geleceğine dair uzun süreli belirsizlik hali toplumsal uyum ve kabulün önünü tıkama eğilimindedir.⁷⁰⁷ Yerli toplum üyelerince kabul görmeyen grupların toplumsal yapıya entegre edilmesi girişimleri sonucunda sosyal kamplaşmaların önü açılmaktadır. Böyle devam eden çok daha uzun süreli yahut kalıcı bir beraberlik halinde toplumdaki ayrışmaların keskinleşmesi, toplumsal çözülme ve artan göçmen nüfusuyla birlikte gelecekte derinden bölünme durumu hâsıl olabilir. Göç politikasında yerli toplum üyelerinin genel eğilimine uygun olmayan bir çizgiyi takip etmek ise halk ile kamu otoritesi arasındaki bağların zayıflamasına, demokrasiye olan inancın sarsılmasına sebebiyet verebilir.

Göçmenlerin yöneldiği coğrafyalarda riskler ve fırsatlar, göç ve uyum sürecinin yönetim başarısına bağlı olarak şekillenirler. Kontrolsüz olarak veya takibi için gerekli özen gösterilmeden seyreden göçler de kimi zaman düşük riskleri ve belirli fırsatları doğurabilecek olsa bile insani değerleri ve toplumun çıkarlarını sürecin kendi gidişatına bırakmanın akılcı bir tarafı olduğu söylenemez. Her ne kadar Türkiye, tarihi boyunca bugünkü hacmi ve niteliğiyle bir göçmen akışına konu olmamışsa da dünyada yaşanan göçlerden ve kendi bölgesindeki siyasi tecrübelerinden hareketle çok daha fazla ön alıcı girişimde bulunmalıdır. Bu girişimler, devam eden akışlarla ilgili olduğu kadar ülkedeki göçmenler için de hayata geçirilmelidir. Gerek yeni göçler gerek mevcut göçmenlerle ilgili olarak kararlı tutumlar ve gerçekçi politikalar bütün taraflar için belirsizliği ortadan kaldırmaya ve riskleri en aza indirmeye, diğer yandan fırsatları da en üst seviyeye çıkarmaya imkân sağlayacaktır.

⁷⁰⁷ Çağatay Sarp, *Sığınmacılık Açmazı: Zorunlu Göç Sosyolojisi Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Orion, Ankara 2021.

Kaynakça

Resmî Belgeler

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **İstatistikler**, 2021a, 26.08.2021, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, E.T. 01.09.2021.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **İstatistikler**, 2021b, 26.08.2021, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, E.T. 01.09.2021.

Resmi Gazete, 11 Nisan 2013, S 28615.

Resmi Gazete, No.29153, 22 Ekim 2014.

Telif ve Tetkik Eserler

21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, **Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Suç İstatistikleri**, 15 Mart 2021, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/gecici-koruma-altindaki-suriyelilerin-suc-i-istatistikleri>, E.T. 08.09.2021.

Aktaş Polat, Yeliz ve Yılmaz, Ayşe, “Türkiye’deki Suriyelilerin Kente Uyum: Elazığ Örneği”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 31, S 2, 2021, s. 953-976.

Akyiğit, Handan ve Baki, Zeynep, “Sosyal Sermayenin Göç ve Etnik Girişimcilik Üzerindeki Etkisi: İzmir’deki Suriyeli Küçük Girişimciler”, **Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi**, C 9, S 1, s. 202.

Aydoğmuş, Cevdet Fırat, “50 Bin Çoban Açığına Afgan Çözümü”, **Türkiye Gazetesi**, 13 Mart 2021, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/774207.aspx>, E.T. 03.09.2021.

Aytaç, Ömer ve Kılınç, Pelin, “Emek Sömürüsünün Yeni Yüzü: Suriyeli Çocuk İşçiler”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 31, S 1, 2021, s. 381-404.

Balkız, Arzu, “Anadolu’nun Afgan Çobanları”, [Film], **TRT Belgesel**, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=eJKrI-qSx1s>, E.T. 03.09.2021.

Binici, Naime ve Börekçi, Gülay, “Suriye’den Göç İle Gelen Çocukların Aşılama Durumlarının Belirlenmesi”, **ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi**, C 6, S 2, 2021, s. 169-181.

Bourdieu, Pierre, **The Logic of Practise**, (Trans. R. Nice), Stanford University Press, Stanford-California 1990.

Bulgurcuoğlu, Sultan Ebru ve Aykotalp, Aykut, “Medyada ‘Öteki’ Olmak: Sığınmacılara Yönelik Söylemin İnşası ve Yeniden Üretimi”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, C 32, S 2, 2021, s. 483-504.

Cebeci, Ayşe ve Çelik, Emine, “Kapitalist Üretim İlişkilerinde Suriyeli Sığınmacıların Rolü: Şanlıurfa Örneği”, **Fiscaoeconomia**, C 5, S 1, 2021, s. 136-152.

Cenevre Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler, 1951, Erişim: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusu ne%C4%B1%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf>, E.T. 03.09.2021.

Demirtaş, Gökhan; Yüksel Çakırça, Şule ve Aksel, Ebuzer, “Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Bir Belirleyicisi Olarak Uluslararası Göç Üzerine Ampirik Bir Analiz”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C 10, S 1, 2021, s. 85-108.

DHA - Demirören Haber Ajansı, “Van’da Yarı Fiyatına Afgan Çoban”, **YouTube**, 5 Kasım 2019, [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=vAwUKMpOL7E>, E.T. 03.09.2021.

Erdal, Hakan, “Ankara’da İki Afgan Çobanın Hikayesi - Afgan Çobanlar: Afganistan’dan Türkiye’ye 40 Gün Yolculuk”, **Bianet**, 5 Mayıs 2021, <https://m.bianet.org/bianet/yasam/243652-afgan-cobanlar-afganistan-dan-turkiye-ye-40-gun-yolculuk>, E.T. 03.09.2021.

Erdoğan, Murat, **Suriyeliler Barometresi 2019**, Orion, Ankara 2020.

Geyik Yıldırım, Selda ve Dinler, Müberra, “Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Nitel Bir Çalışma”, **KAÜİİBFD**, C 12, S 23, 2021.

Güven, Sibel; Kenanoğlu, Murat; Kadkoy, Omar ve Kurt, Taylan, **Syrian Entrepreneurship and Refugee Start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experience Final Report – 2018**, TEPAV, 2018.

IOM, “Zorla Göç”, **Göç Terimleri Sözlüğü**, Ed. R. Perruchoud ve J. Redpath, 2. Baskı, t.y.

IOM, **2020 Dünya Göç Raporu**, 2020, <https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr-2020-tu-ch-2.pdf>, E.T. 11.07.2021.

İçduygu, Ahmet ve Aksel, Damla B., “Türkiye’de Düzensiz Göç”, **Uluslararası Göç Örgütü Türkiye**, Ankara 2012.

Karakaya, Cihangir ve Karakaya, Esra Nur, “Türkiye’nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar”, **Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-UKSAD**, C 7, S 1, 2021, s. 100-111.

Nederveen, Pieterse J., **Ethnicities and Global Multiculture**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2007.

New York Protokolü, **Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü**, Birleşmiş Milletler, 1967, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1967-New-York-Protokolu-1.pdf>, E. T. 21.08.2021.

Odabaşı, Suzan, “The Economics of Crime and Immigration: A Panel Data Analysis”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 5, 2021, s. 387-399.

Özpençe, Özay ve Çelik, Emine, “Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Türkiye Ekonomisine Etkisi: Denizli Örneği”, **İzmir İktisat Dergisi**, C 36, S 2, 2021, s. 423-437.

Piore, Michael J., “Dualism in the Labor Market : A Response to Uncertainty and Flux. The Case of France”, **Revue Économique**, V 29, No 1, 1978, s. 26-48.

Sarp, Çağatay, **Sığınmacılık Açmazı: Zorunlu Göç Sosyolojisi Üzerine Nitel Bir Araştırma**, Orion, Ankara 2021.

Schnapper, Dominique, **Yurttaşlar Cemaati: Modern Ulus Fikrine Dair**, (Çev. Ö. Okur), Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995.

Tanrıverdi, Abdullah ve Ulu, Mustafa, “Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği”, **Bilimname**, S 43, 2020, s. 169-212.

Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu, **Yaşar Üniversitesi Unesco Uluslararası Göç Kürsüsü Rapor Serisi**, (Haz. A. Yıldız ve A. Bartan), Yaşar Üniversitesi Yayını, İzmir 2019, https://library.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2019/04/TARIM_CALISTAYI_RAPORU_compressed-1.pdf, E.T. 26.08.2021.

Tılıç, L. Doğan, “Anadolu’nun Afgan Çobanları: Savaştan Kaçıyor, Başlık Parası Peşinde Koşuyorlar”, **Birgün**, 14 Haziran 2021, <https://www.birgun.net/haber/anadolu-nun-afgan-cobanlari-savastan-kaciyor-baslik-parasi-pesinde-kosuyorlar-348286>, E.T. 26.08.2021.

TOBB, **Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri**, ty., <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>, E.T. 08.08.2021.

TRT Haber, “Yerli Çoban Sıkıntısı Afganlara İstihdam Sağladı”, **www.trthaber.com**, 4 Şubat 2018, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/yerli-coban-sikintisi-afganlara-istihdam-sagladi-349060.html>, E.T. 16.08.2021.

UNCHR **Yearbooks. (1999-2020)**, <https://www.unhcr.org/statistical-yearbooks.html>, E.T. 16.08.2021.

UNCHR, **Global Trends-Forced Displacement in 2020**, 2020, <https://www.unhcr.org/60b638e37/unhcr-global-trends-2020>, E.T. 10.07.2021.

UNDESA, **Population Division. International Migration 2020 Highlights**, 2020, (ST/ESA/SER.A/452), https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2020_international_migration_highlights.pdf, E.T. 10.07.2021.

Yıldırım, Sinem ve Erdoğan, Hilal, “Suriyelilere Bakış Açısının Toplumsal Uzaklık Bağlamında İncelenmesi: Sakarya İli Örneği”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 21, S 2, 2019, s. 343-363.

Yıldız, Sıtkı, “Suriyeli Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi”, **Göç Sosyolojisi: Türkiye’den Örneklerle**, (Ed. Ç. Sarp), Orion, Ankara 2021.

2.5. KAYSERİ SAHABİYE MAHALLESİNİN 2010 SONRASI SOSYOKÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ: KENT VE GÖÇ BAĞLAMINDA BİR ANALİZ*

2.5.1. Kayseri Kent Merkezinin Kentsel ve Sosyokültürel Dönüşümüne Kısa Bir Bakış

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde neredeyse her alanda yarattığı yenilik, kendini kentlerin tasarımlarına, mimari yapılarla yansıtmış ve kentleşme süreci, içinde bulunduğu dönemin koşullarından bağımsız bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bu süreçte kentler dönemin ruhuna göre şekillenmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1990'lı yılların sonuna kadar olan süreç üç ayrı kentleşme katmanı ile değerlendirilmiştir: Cumhuriyet'le başlayan 1923-1950 arası dönem devletin kentleşme girişimi, 1950-1980 arası dönem emeğin kentleşmesi, 1980 sonrası dönem ise sermayenin kentleşmesidir.⁷⁰⁸ 1930'larda ülke genelindeki büyük sanayi fabrikalarının kurulduğu bir dönem olarak bu sanayileşme içgüdüğü ile hareket edilmesi, şehirlerin planlamasında da bu şekilde bir tutum benimsenmesine neden olmuştur. Bu dönemde Kayseri özelinde en önemli dönüşümlerden biri 1935 yılında devletin Sümerbank çatısı altında kurduğu ilk fabrika olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası olmuştur. Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kayseri merkezine yapılması kentin modernleşmesinde ve bunun görünürlüğünde en etkili olan devlet yatırımlarından birisi olmuştur.⁷⁰⁹

* Melike MUTLU. Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. mutlumelikee@gmail.com

⁷⁰⁸ Tarık Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2001, s. 61-94.

⁷⁰⁹ Burak Asiliskender, **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mimaride 'Modern' Kimlik Arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2002, s. 62.

1927 tren garı istasyonu ile başlayan ve ‘İstasyon Caddesi’ olarak adlandırılan Kayseri kent merkezinin 1920-1950 yılları arasındaki şehir planlaması bir Cumhuriyet projesi olarak sanayileşmeye yönelik olmuştur.⁷¹⁰ Kent merkezine yakın bir noktada olmasına rağmen Sahabiye Mahallesi, 1950 öncesinde yapılaşmamış bir bölge konumunda iken, 1944’te Oelsner Planı ile birlikte konut alanı olarak planlanmıştır.⁷¹¹ Bulunduğu arazinin elverişliliği de düşünülerek bu plan iki katlı yapılardan oluşan düzenli bir sokak dokusu önermiştir. Ancak kent merkezinden yayılan ticaret ve iş alanı bir süre sonra Sahabiye Mahallesi’ni konut alanı olmaktan çıkarak işlev değişikliğine ihtiyaç oluşturmuştur. Kayseri kent merkezinde bulunan Sahabiye Mahallesi 1975’li yıllara kadar Vali Konağı gibi itibarlı kurumları da içinde barındıran şehrin üst tabakasının tercih ettiği bir yaşam alanı olmuştur.⁷¹² İlk kültürel aktiviteler de (tiyatro vb.) şehrin bu bölgelerinde organize edilmiştir. Yukarıda belirtilen şekilde 1990’lara kadar üç ayrı sürece ayrılan kentleşme katmanlarından “sermayenin kentleşmesi” Kayseri’de bu dönemde gerçekleşmiş ve merkez bir konut alanı olmaktan çıkıp kapitalist kent modeline uygun bir hal almaya başlamıştır. David Harvey’e göre “kapitalist kentleşme” süreçleri içinde devletler düzenleyici bir rol oynamaktadır.⁷¹³ Türkiye’de de iş merkezleri, oteller ve alışveriş merkezlerinin kent merkezlerinde yoğun olarak yer alması 1990’lı yılların başından itibaren sermayenin birikiminin kentlerin merkezine oturmasıyla başlamıştır.⁷¹⁴

Kayseri’de, 1980’lerden sonra kentteki sanayileşme ve merkezin ticarileşmesindeki yükselişle birlikte kentteki konut alanları *yağ lekesi* şeklinde merkezden çevreye doğru yayılmış ve merkezi paylaşımlar Alparslan ve Tuna gibi merkeze yakın başka mahalleleri tercih etmeye başlamışlardır. 1980’lerden sonra Sahabiye Mahallesi insanların geçici olarak konakladıkları, kiracı sayısında ciddi artışın yaşandığı bir mekân halini almaya başlamıştır. Konut alanlarının yağ lekesi modelinde yayılmasıyla, merkezden çevreye doğru konumlanan yeni konut alanlarının üst gelir grubuna cazip gelmesinde Sahabiye’deki binaların eskimesi de etken olmuştur. Ev sahiplerinin yerini kiracıların almaya başladığı Sahabiye Mahallesi’nin kentsel anlamda sahip olduğu eski soylu imgesi, insanların geçici olarak konaklamaya başladıkları bir

⁷¹⁰ Filiz Sönmez-Selma Arslan Selçuk, “Kayseri Tren İstasyonu ve Çevresinin Kentin Modernleşme Sürecine Katkısı Üzerine Bir Okuma”, **Megaron Dergisi**, C 13, S 1, 2018, s. 88.

⁷¹¹ Burak Asiliskender, **Modernleşme ve Konut; Cumhuriyetin Sanayi Yatırımları ile Kayseri’de Mekânsal ve Toplumsal Değişim**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2008, s. 82.

⁷¹² Hikmet Eldek, “Kentsel Koruma ve Dönüşüm: Kayseri Sahabiye Mahallesi”, **Conference: International Conference on Cultural Heritage Preservation in Times of Risk**, 2012, s. 17.

⁷¹³ David Harvey, **The Urbanization of Capital**, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1985.

⁷¹⁴ Tarık Şengül, **age.**, 2001, s. 61-94.

çöküntü alanına dönüşmüştür. Sahabiye Mahallesi kentsel bir soysuzlaşma sürecine girmiş ve esasında 2010 yılından sonra daha çok konuşulmaya başlayan merkezdeki çöküntü de bu süreçle başlamıştır. Bahsedilen çöküntü, anlatılara dayanarak 1970'lerle başlayan 1980'lerde hız kazanan ve 1990'larda kendini iyice hissettirmeye başlayan bir süreç olsa da esasında 2010 yılından sonra başta Suriyeli göçü olmak üzere uluslararası göçler ile daha görünür bir hal almıştır.

2.5.2. Sahabiye Mahallesi ve Değişen Yüzleri: Mahallege İç ve Dış Göçler

Merkezin 2010 yılından sonra daha görünür hale gelen çöküşü, esasında bahsedildiği üzere, Sahabiye'nin bir ticaret merkezi haline gelmesi akabinde mahallede yaşayanların nüfusunun değişmeye başladığı sürece dayanmaktadır. Bu nedenle, mahallenin 2010 sonrası dönüşümünü anlamak için bu dönüşümlere şahitlik etmiş ve kendilerini Sahabiyeli olarak tanımlayan şehir sakinlerinin ve esnaflarının anlatılarına başvurulmuştur. Sahabiye sakinlerinin ve esnaflarının 2010 yılı sonrasındaki sosyokültürel dönüşümleri; merkezin ticaret merkezi haline gelmesi, konut alanı olarak atıl kalışı ve Suriyelilerin yoğun yerleşimi ile nasıl ilişkilendirdiklerinin üzerinde durulmuştur. Önemli dönüm noktalarından biri de, 2015 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin, çarpık bir mekânı yeniden diriltmek motivasyonu ile başlattığı, Sahabiye Mahallesi kentsel dönüşüm projesi olmuştur. Sahabiye Mahallesi, yaşadığı çöküntü sonucunda kentsel dönüşümle birlikte bir mutenalaştırılma sürecine girmiştir.

Sahabiye Mahallesi'ni kentsel dönüşüme sürükleyen süreçle birlikte mevcut yapının üzerine 2010 yılından sonra eklemlenen Suriyelilerin mahallede yarattığı en önemli sosyokültürel etkilerde biri de esnaflığın ve esnafların yaşadığı dönüşümler olmuştur. Sahabiye Mahallesi'nin yaşadığı demografik hareketlilik ve nüfusun özellikle 2010 yılından sonraki dönüşümü müşteri kimliğinin de değişmesi ile Türk esnafların dükkânlarını Suriyeli esnaflara devrettiği bir süreci doğurmuştur. Sahabiye Mahallesi'nin dünden bugüne, mahalle sakinlerinin ve esnaflarının hafızasındaki imgesinin nasıl dönüştüğüne bakıldıktan sonra son kertede 2010 sonrasında Suriyelilerin yoğun yerleşimi ile birlikte yaşanan sosyokültürel dönüşümlerin dayanışma, çatışma ve uyum bağlamında analizi yapılmıştır. Bu çalışmada göçmenlerin yerleştikleri toplumsal yaşam içindeki etkileşimleri ve sosyokültürel etkileri araştırıldığı için sosyal uyum teorileri çerçevesinden bir yaklaşım benimsenmiştir.

Göçmenlerin yeni yaşam alanlarındaki etkileşimleri entegrasyon, asimilasyon, marjinalleşme ve dışlanma gibi kavramlarla formüle edilmektedir.⁷¹⁵ “Göç konusunda çalışanların belki de uzlaştığı en temel konu, “uyum”,

⁷¹⁵ İlkay Şahin, (Ed.), *Uzunyayla Çerkesleri Topluluk, Aidiyet ve Kimlik*, Çizgi Kitabevi,

“sosyal uyum” ya da bu bağlamda üretilen diğer kavramlar konusunda herkesin her dönemde kabul edeceği ortak bir tanımdan söz etmenin mümkün olmadığıdır.”⁷¹⁶ Suriyeliler Barometresi’nde Murat Erdoğan tarafından sosyal uyum “kendiliğinden, isteyerek ya da zorunlu olarak bir araya gelen toplulukların, çoğulculuğun kabul gördüğü ortak bir aidiyet zemininde karşılıklı kabul ve saygı çerçevesinde huzur içinde bir arada olabildiği duygu ve yaşam biçimi” olarak anlaşılmaktadır.⁷¹⁷ “Uyum, göçmenlerin başa çıkması gereken sorunların başında gelmektedir ve göçmenlerin yabancıları oldukları toplum ile bütünleşerek, o toplumun bir parçası olma süreçleridir. Yani bir nevi ‘yeniden toplumsallaşma’ demektir.”⁷¹⁸ Asimilasyon ise göçmenler ile yerli halk arasındaki etnik farklılığın azalması (ya da ortadan kalkması) ile sonuçlanan, göçmenlerin yerli halka benzemesi sürecidir.”⁷¹⁹ “S. Castles’e göre asimilasyon, göçmenlerin topluma tek yönlü bir adaptasyon süreciyle dâhil edilme politikası olarak tarif edilebilir: Göçmenlerden özgün dilsel, kültürel veya sosyal özelliklerini bırakmaları ve ortalama nüfustan ayırt edilmeyecek hale gelmeleri beklenir.”⁷²⁰ Toplulukların kendilerini idame ettirmek üzere başvurdukları rasyonel stratejilerin onları cemaatten cemiyete dönüştüren bir asimilasyon/eritme potası olarak işlev gördüğünü söyleyenler olmuştur.⁷²¹ Chicago Sosyoloji Ekolü, kentsel alanda uyum konusuyla bilimsel açıdan ilgilenen ilk kuram olarak bilinir.⁷²² Eski Amerikan ‘erime noktası’ düşüncelerinde, göçmenlerin bir nevi yok olarak göç ettikleri toplum içerisine o toplumun özelliklerine isteyerek adapte olmaları ve önceki kimliklerini geride bırakmaları şekliyle karışmaları beklenmiştir”.⁷²³

Türkiye, 1980’lerden itibaren göç veren bir ülkeden, yavaş yavaş göç alan bir ülkeye doğru evrilmeye başlamıştır. Türkiye’nin bazı komşu ülkelerindeki uluslararası gelişmeler de Türkiye’nin göçmen alan bir ülke olması yönünde önemli ölçüde etkili olmuştur.⁷²⁴ Türkiye’nin komşu ülke olarak ilk

Konya 2018, s. 13.

⁷¹⁶ Murat Erdoğan, **Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2019, s. 13.

⁷¹⁷ Erdoğan, **age.**, 2019, s. 17.

⁷¹⁸ Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 52.

⁷¹⁹ David Bartram, Maritsa S. Poros, vd., **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, Çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Hece Yayınları, Ankara 2017, s. 39.

⁷²⁰ Mark J. Miller-Stephen Castles, **Göçler Çağı**, Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008, s. 361.

⁷²¹ Şahin, (Ed.), **age.**, 2018, s. 14.

⁷²² Ayhan Kaya, “Türkiye’de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış”, **İdeal Kent Kent Araştırmaları Dergisi**, S 14, 2014, s. 12-13.

⁷²³ David Bartram, **age.**, s. 41.

⁷²⁴ Ahmet İçduygu-Kristen Biehl, **Göçmen Şehirler, İstanbul’daki Göçmenler: 2000’lerden Bir Görünüm**, British Council Living Together Programı Raporu, 2009, s. 4.

sığınma yerlerinden biri olması Türkiye’yi Suriyelilerin zorunlu göçü için ilk rotalardan biri haline getirmiştir. 2011’de başlayan zorunlu göç süreci ileride daha iyi ekonomik ve sosyal fırsatlar sunan ülkelere göçün sadece küçük bir azınlık için mümkün olduğu ve büyük çoğunluğun ilk sığınma yerlerinde kaldığı süreçle sonlanmıştır.⁷²⁵ Böylece ilk sığınma yerlerinden biri olarak yoğun göç dalgalarıyla karşılaşan Türkiye’de daha önce Türk yasalarında yer almayan, kitlesel akın durumlarında sağlanacak ‘geçici koruma’ sistemi, 11 Nisan 2013 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Türk Hukuk Sistemine girmiştir. Kanun Türk göç hukukunun oluşmasına imkân sağlanmıştır. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile BM’in toplu sığınma kriterlerine tam olarak uyum sağlayan ve ‘Geçici Koruma’ uygulanan Türkiye’deki Suriyelilerin durumuna da yasal bir dayanak kazandırımıştır.⁷²⁶ Geçici koruma uygulanan Türkiye’deki Suriyelilerin kentlerde yerleşim alanları iş merkezlerine ve kent merkezlerine yakın bir biçimde konuşlanmıştır. Merkeze yönelik göçlerden payını alan Sahabiye Mahallesi’nde de mekânsal bir kümelenme meydana gelmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre 30.09.2021 itibarıyla Kayseri il nüfusu 1.402.941 iken kayıtlı Suriyeli nüfusu 81.065, il nüfusuna oranı ise %5,78 olarak kaydedilmiştir.⁷²⁷

Kayseri kent merkezinde yer alan Sahabiye Mahallesi’nin 1920’lerden günümüze kadar yüz yıllık süreçte yaşadığı kentsel ve sosyokültürel dönüşümün son on yıllık halkası olan 2010 yılı sonrası aldığı yoğun dış göçlerin yarattığı mekânsal kümelenmeyle meydana gelen dönüşümlere odaklanılmıştır. Bir dönüşümden bahsedildiğinde ise “değişimden farklı bir şey kastedilmektedir. Dönüşüm sözcüğünü kullandığımızda yapısal bir değişikliğe atıf yapılmaktadır.”⁷²⁸ Kentin yapısal dönüşümüne birtakım değişiklikler etki etmektedir. Kayseri özelinde bu etkilerden biri de 2010 sonrasında mahalleye Suriyeli başta olmak üzere diğer uluslararası göçler olmuştur.

S. Castles’e göre göç toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreçtir.⁷²⁹ Göç olgusu, ister bir ülke içindeki yerleşmeler arasında iç göç, isterse de iki farklı ülke arasında dış göç şeklinde gerçekleşsin, mutlaka kentlerde çok çeşitli ve karmaşık sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal değişimlerin ve dönüşümlerin ortaya çıkmasına

⁷²⁵ Mark J. Miller, Stephen Castles, *age.*, s. 40.

⁷²⁶ Yusuf Adıgüzel, *age.*, s. 90.

⁷²⁷ GİGM, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı, 2021, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, E.T. 7 Ekim 2021.

⁷²⁸ İlhan Tekeli, *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2011, s. 271.

⁷²⁹ Mark J. Miller, Stephen Castles, *age.*, s. 30.

neden olmaktadır.⁷³⁰ 2010 yılı sonrası Sahabiye Mahallesi'nin yaşadığı sosyokültürel dönüşümün altında yatan süreçler, hem mahallenin genel geçmişi hem Suriyelilerin gelişyle ilişkilendirilerek karşılıklı etkileşimi bağlamında ele alınmıştır. Sahabiye sakinlerinin anlatılarına bakmak, Sahabiye'nin 2010 yılı öncesinde geçirdiği dönüşümlerin, 2010 sonrasındaki dönüşümler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamaya yardımcı olmuştur. Suriyelilerin 2010 yılı sonrasında yoğun olarak yaşayamaya başladıkları bu mahallede, gündelik hayatı yaşayış biçimlerine bakmak da Sahabiye'nin sosyokültürel dönüşümünde Suriyelilerin nasıl bir rol oynadığını anlamayı sağlamıştır. Gündelik hayattaki bu sosyokültürel dönüşümlerin Sahabiye Mahallesi'nin imgesini ve işlevini nasıl dönüştürdüğüne; dayanışma, çatışma ve uyum bağlamında bakılmıştır.

2.5.3. Amaç ve Yöntem

Kayseri kent merkezine yönelik yapılmış mimarlık temelli çalışmalarda, kent merkezinin dönüşümünün katmanlı yapısı tarihsel kategorilere ayrılarak ele alınmış ve bu kategoriler ile iç içe geçmiştir. Çalışmada, bu dönüşümlere tanıklık etmiş Sahabiye sakinlerinin ve esnaflarının anlatılarına başvurarak Sahabiye imgesine dair anlam katmanlarını ve 2010 yılından sonra mahalleye yönelik dış göçlerin yoğunlaşmasıyla meydana gelen mekânsal kümelenmenin hafızalarında nasıl bir kent imgesi oluşturduğunu anlamak amaçlanmıştır. Suriyeliler ve Sahabiye'deki gündelik hayatı yaşayış biçimleri, birbirleri ve çevreleri ile olan etkileşimleri; dayanışma, çatışma ve uyum bağlamında analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda soruları ve alt araştırma soruları şu şekildedir:

1. Sahabiye Mahallesi'nin konut alanı olarak tercih edilirliğinin azalması nasıl bir Sahabiye imgesi oluşmuştur?
- Mahalle sakinleri ve esnaflarının anlatılarında Sahabiye imgesi nasıl dönüşmüştür?
2. Sahabiye sakinlerinin anlatılarında merkezin çöküşü nasıl yer almaktadır?
- Suriyelilerin merkeze olan yerleşimleri bu çöküşle nasıl ilişkilendirilmektedir?
- Sahabiye Mahallesi 2010 sonrası Suriyeli ve diğer uluslararası göçlerle birlikte nasıl bir sosyokültürel dönüşüm yaşamıştır?
- Sahabiye sakinleri, yoğun Suriyeli yerleşimi ile birlikte mahallede nasıl dönüşümlere şahit olmuşlardır?

⁷³⁰ Erhan Kurtarır & Selma A. Ertürk, "Kent ve Göç", **Göç Dergisi** (Kent ve Göç Özel), C 8, S 1, 2021, s. 2.

- Sahabiye Mahallesi'ndeki yerli esnaf, Suriyeli yerleşimini ve esnaf-lık faaliyetlerini nasıl anlamlandırmaktadır?
- Sahabiye Mahallesi'nde dayanışma, çatışma ve uyum bağlamında nasıl bir dönüşüm gerçekleşmiştir?

Çalışmada mahallenin sosyokültürel dönüşümünün altında yatan süreçler anlaşılmaya çalışılmıştır. Anlama çabası güdüldüğü için nitel araştırma kullanılmıştır. Çünkü nitel araştırma yöntemi daha önce bilinmeyen olgu, olay ya da durumların farklı boyutlarını keşfetme açısından önemlidir. Keşfetme açısından avantajlı bir yöntemdir ki Sahabiye Mahallesi'nin sosyokültürel dönüşümü üzerine mimarlık temelli çok çalışma olmasına rağmen sosyolojik çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Nitel araştırmanın bir tekniği olan *anlatı analizinin* tercih edilmesi ise Sahabiye Mahallesi'nin tarihsel dönemlere ayrılarak ele alınan katmanlı dönüşümünden ve esasında tarihsel süreçleri de dışlamayan bir çalışma olmasından kaynaklanmaktadır. Kevin Lynch'in *Kent İmgesi*nde belirttiği üzere "Bir kentin çevresiyle her zaman bağları vardır. Kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle, geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir."⁷³¹ Kentin kendisini meydana getiren hatıralarıyla algılanabilen bu yönünden dolayı nitel araştırma yönteminin bir tekniği olan *anlatı analizine* başvurulmuştur. Çalışma adına en önemli çıktılardan biri de kaybolmak üzere olan bir tarihi, anlatı analizi ile kayda geçirmektir.

"Anlatı analizi, ham veri olarak toplumsal yaşamın durumuna işaret eder. Anlatılar, insanların gündelik uygulamalarını ve özel anlayışlarını nasıl düzenledikleridir ve anlayışları ifade etmek için sözlü ya da yazılı metinlerde yer alır. Yaşanmış deneyimlerin bir niteliği ve insanların kendi kimliklerini inşa etmek, makro ve mikro düzeyde çevrelerinde olup bitenler içinde kendilerini konumlandırmak için kullandıkları bir biçimdir."⁷³²

Görüşmeler, 2019-2021 yılları arasında yarı yapılandırılmış mülakat formunda, derinlemesine görüşme tarzında yapılmıştır. Bulgular, amaçlı örnekleme ve kartopu tekniği ile belirlenmiştir. Katılımcıların yaşları 24-80 aralığında değişmektedir. Dokuz Sahabiye sakini ve mahallede bulunan on iki Türk esnafla görüşmeler yapılmıştır.

⁷³¹ Kevin Lynch, *Kent İmgesi*, Çev. İrem Başaran, İş bankası Yay., İstanbul 2014, s. 13.

⁷³² W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri* (Nitel ve Nicel Yaklaşımlar), Çev. Sedef Özge, Yayınodası, Ankara 2014, s. 338.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Bazı Demografik Bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Esnaf/Mahalleli	Mahallede Yaşadığı Süre
K-1	43	Kadın	Mahalleli	16 yıl
K-2	48	Erkek	Esnaf/Züccaciye	8 yıl
K-3	32	Kadın	Mahalleli	28 yıl
K-4	56	Kadın	Mahalleli	20 yıl
K-5	33	Kadın	Mahalleli	10 yıl
K-6	58	Erkek	Mahalleli	30 yıl
K-7	54	Kadın	Mahalleli	30 yıl
K-8	44	Kadın	Mahalleli	20 yıl
K-9	45	Erkek	Mahalleli	20 yıl
K-10	24	Kadın	Mahalleli	24 yıl
K-11	80	Erkek	Esnaf/Tamirci	30 yıldan fazla
K-12	67	Erkek	Esnaf/Bakkal	37 yıl
K-13	36	Kadın	Esnaf/Mağaza	9 yıl
K-14	42	Erkek	Esnaf/Mağaza	9 yıl
K-15	56	Erkek	Esnaf/Bakkal	20 yıldan fazla
K-16	35	Erkek	Esnaf/Manav	5 yıl
K-17	56	Erkek	Esnaf/Bakkal	15 yıl
K-18	65	Erkek	Esnaf/Bakkal	20 yıldan fazla
K-19	62	Erkek	Esnaf/Bakkal	15 yıl
K-20	39	Erkek	Esnaf/Mağaza	6 yıl
K-21	42	Erkek	Esnaf/Mağaza	3 yıl

2.5.4. Bulgular ve Tartışma

Araştırma bulguları, araştırma sorularının ışığında üç kategoride analiz edilmiştir. İlk olarak araştırmanın ana sorunsallarından birini oluşturan Sahabiye Mahallesi'nin soylu bir mekândan çıkmış bir mekâna dönüşüm sürecine odaklanılmıştır. Bunun akabinde bu yapının üzerine eklenmiş olan Suriyelilerin yerleşimi ile oluşan yeni kent imgesine Sahabiye sakinlerinin anlatıları ile ulaşılmıştır. Analizin ikinci aşamasında mahallede hâlâ mevcudiyetini koruyan esnaflarla görüşülerek esnaflığın, esnafların ve müşteri kimliğinin günden güne nasıl değiştiğine ve dönüştüğüne odaklanılmıştır. Analizin son aşamasında, Sahabiye Mahallesi'nde 2010 yılından sonra Suriyelilerin yerleşimi ile birlikte yaşanan demografik hareketliliğin dayanışma,

çatışma ve uyum bağlamında sosyokültürel olarak nasıl dönüşümler yarattığının üzerinde durulmuştur.

2.5.5. Göç, Mekânsal Kümelenme ve Görünür Hale Gelen Kentsel Çöküntü

Sahabiye Mahallesi, şehrin merkezinde konumlanmış eski bir mahalle olarak Kayseri'nin modern kent imajına sahip ilk mahallesi olmuştur. Zira Kayseri'de ilk yüksek katlı apartmanlar bu mahallede inşa edilirken; şehrin gelir ve eğitim düzeyi anlamında üst kesimlerinin de tercih ettiği bir mahalle olan Sahabiye'nin, günümüzden elli yıl öncesinde bugünkünden çok farklı bir imgeye sahip olduğu anlaşılmıştır. Sahabiye Mahallesi'nde 1982'den beri ayakkabı tamirciliği yapan 80 yaşındaki esnaf, Sahabiye'nin eskiden Kayseri'nin örnek bir mahallesi olduğunu sadece zenginlerin değil aynı zamanda o dönemlerin üst düzey bürokratlarının da bu mahallede yaşadığını belirtmiştir. Bu esnaf, Sahabiye'nin nüfusunun son yirmi yılda gözle görülür bir biçimde değişime uğradığını belirtirken esasında 2010 yılı sonrasında Suriyeli yerleşimi ile başlayan dönüşümlerin temelinde Sahabiye'nin yaşadığı başka bir çöküşe işaret etmektedir. Sahabiye'nin eski sakinlerinin burayı terk etmeye başlamasında en temel neden olarak binaların eskimesi ve Sahabiye Mahallesi'nin altyapısının günün yaşam şartlarına uygun konforu sağlamaktan yoksun kalışı ile birlikte başladığı dile getirilmiştir. *"...Aşağı yukarı 20 senedir Sahabiye'de oturan insanlar gözle görülür şekilde değişmeye başladı. Buralar yeni yapılara göre eski kaldı. İnsanlar lüks yer arıyor, lüks yaşıntı istiyor. İmkânın olur da burada bu insanlarla oturur musun? ...Sahabiye'de oturanlar değişmeye başladı. Suriyeliler de ondan sonra gelmeye başladı. Şimdi ise burada evi olan bile kiraya veriyor. Buradan gidiyor başka yerde kiraya oturuyor."* (K11, 80, Esnaf)

Kayseri'nin yerlileri kendileri açısından Sahabiye'deki nüfusun kimliğinin değişimini binaların eskimesi ile ilişkilendirmektedir. Ayrıca akraba ve komşularının Sahabiye'den taşınması ya da evlerini kiraya verip başka bir mahalleye gitmesiyle yalnızlaştıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun da Sahabiye'nin kendileri açısından cazibesini yitirmesinde etken olduğunu belirtmişlerdir. Öyle ki kendi evlerini kiraya verip başka bir mahallede kiracı olarak yaşamayı tercih etmektedirler. 56 yaşında yerli bir kadın görüşmeci, yerliler için ev ve evin dekorunun kendi aralarında gerçekleştirdikleri oturmalarında son derece önemli olduğunun üzerinde durmuştur. Özellikle de kızlarını ya da oğullarını evlendirecekleri zaman ilk intibaa anlamında yaşanan muhitin ve evin son derece önem taşıdığını belirtmiştir *"...Ben Sahabiye'den kızıma dünür geleceği zaman taşınmaya karar verdim. Adam istemedi (eşi) onla da uğraştım baya ama sonunda başardım. 15 yıl önce taşındım Köşk Mahallesi'ne."* (K4, 56, Mahalleli)

Sahabiye'nin eskiyen yüzü, mahallenin nüfusunun dönüşümü ile başlamış olan sosyokültürel dönüşümlere sebep olmuştur. Esasında bu dönüşüm Sahabiye'nin konut alanı olma işlevinin yerini ticaret merkezi olma işlevine bırakmaya başlaması ile ilişkilidir. Zira Sahabiye Mahallesi'nin soylu bir mekân olmaktan çöküntü alanı haline gelişinin başladığına işaret edilen üst gelir grubuna dâhil şehir sakinlerinin mahalleyi terk etmeye başladığı 1970-1990 arası yıllar, Kayseri kent merkezinde neoliberal kent politikalarının hız kazandığı ve Sahabiye'nin bir konut alanı olmaktan çıkarak ticaret merkezi haline gelmeye başladığı dönemdir. Bu işlevsel dönüşümü Sahabiye'de 37 yıldır bakkallık yapan yerli bir esnaf şöyle anlatmıştır: *“Önceleri Sahabiye hep evdi daha sonra mahalle şehir içinde kaldığı için şehre çok yakın olduğu için iş yerleri, emlakçılar, muhasebeciler, dişçiler... Buralar iş merkezi olmaya başladı. Ama bu birden bire olmadı seneler geçtikçe oldu. Eski yapılar yıkıldı, altları dükkân oldu, onun üstüne birinci katlar işyerleri oldu.”* (K12, 67, Esnaf)

Merkezin çöküşü konut alanı olmak ve insan yaşamı açısından atıl kalmakla ilişkilendirilmekte ve 2010 yılı sonrasında daha görünür hale gelmeye başlayan bu durumun temelinin mahallenin işlevinin değişimi ile derinden ilgili olduğu görülmektedir. Öyle ki son kertede 2015 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesinin başlattığı Sahabiye kentsel dönüşüm projesinden söz edilmeye başlamasıyla mahallede iş merkezleri daha hızlı biçimde artmaya başlamıştır. *“...5-6 senedir kentsel dönüşüm konuşulmaya başladığından beri buralar daha fazla iş merkezi oldu.”* (K5, 33, Mahalleli)

Sahabiye Mahallesi merkezde olmasının sağladığı kolaylıklar sebebiyle geçici olarak konaklanan bir mekân haline gelmiştir. Mahallede yaşayan kimliğin dönüşümü gidenlerin yerine gelenlerin yarattığı dönüşümler mahallenin sosyal bir çöküntü ile yüzleşmesine sebep olmuştur. Anlatılara göre kiracı sayısındaki yoğunluk ve kiracıların daha çok alt gelir grubuna dâhil insanlar olması mahalleyi gitgide eski görünümünden ve imgesinden uzaklaştırmıştır.

“...Eskiden buralarda oturmak çok zordu. Burada Kayseri'nin yerlileri otururdu. Onlar gittikten sonra burada yaşayanlar değişmeye başladı. Bizim halkımız da fırsata çevirmeye başladı bu durumu örneğin 300 liralık yeri 600 liraya (kiraya) vermeye başladı. Ev sahipleri evlerini kiraya verip gitmeye başladılar. Kendileri de yaşam şartları daha iyi olan yerlerde kiraya gidip hem iyi yaşıyorlar hem de Sahabiye'deki evlerini 2 katına kiraya veriyorlar. Kentsel dönüşüme kadar bu şekilde idare etmeye çalışıyorlar.” (K13, 36, Esnaf)

Ev sahiplerinin Sahabiye'deki evlerini kiraya verip başka bir mahallede kiracı olarak yaşadıkları sıkça belirtilmiştir. Evlerini Suriyelilere kiralayan ev sahipleri bunu bir çeşit fırsata çevirip piyasanın ve evlerinin değerinden daha yukarıda bir rakamla kiraya vermektedirler. Ev sahiplerinin kentsel dö-

nüşüm gerçekleşene kadar Sahabiye’de yaşamamak adına evlerini kiraya verip kentsel dönüşümden sonra dönmeyi planladıkları belirtilmiştir. Bu da ev sahiplerinin yerine kentsel dönüşüme kadar olan süreçte tıpkı ödünç alınmış bir mekân gibi Suriyelilerin ve Sahabiye’deki kiracıların tuttukları bir nöbet olarak değerlendirilebilir. Sahabiye’de kentsel dönüşüm gerçekleştikten sonra Suriyelilerin yeniden *soylulaştırılmış* bu mahallede barınamayacakları vurgulanmaktadır. Bu yoruma da “mahallenin gerçek sakinleri bir gün dönecek” sözünü söyleyen esnafın ifadesi ile ulaşılmaktadır: “Benim de buradan gitme şansım vardı. Gidebilirdim ama gitmedim ben. Niye gitmedim bölgemde kentsel dönüşüm zaten var. Benim buradan taşınan müşterim geri gelecek buraya. Bizim müşterilerimizin geri geleceğini düşünüyoruz. Çünkü hepsinin evi var burada. Burası benim muhitim burada beni bilen biliyor biz de insanları biliyoruz.” (K14, 42, Esnaf)

Sahabiye’den taşınan eski müşterilerinin kentsel dönüşümden sonra tekrar geleceğini belirten esnaf bu sebeple Sahabiye Mahallesi’nde hâlâ mevcudiyetini korumaya devam ettiğini belirtmiştir. Kentsel dönüşümden sonra Suriyelilerin Sahabiye Mahallesi’nde yaşayamayacaklarını belirten görüşmelerden birisi de 58 yaşındaki Sahabiye sakinidir: “...Kentsel dönüşümden sonra onlar (Suriyeliler) burada barınamaz. Gecekondu tarzı yerlere giderler.” (K6, 58, Mahalleli)

Esasında kentsel dönüşüm söylentileri hız kazanmaya başladıktan sonra Suriyelilerin de Sahabiye Mahallesi’nde yoğunlaşmaya başladıkları belirtilmiştir. Suriyeliler, tamamen yeniden yapılandırılacak ve soylulaştırma sürecine girecek kentsel ve sosyal anlamda bir çöküntü yaşamış olan bu mahallede emaneten bu süreci geçirmeleri için bu yapının üzerine eklenilerek 2010 yılından sonra Sahabiye Mahallesi’nde bambaşka sosyokültürel dönüşümlere sebep olmuşlardır. Sahabiye sakinleri, Suriyelilerin mevcut çöküntünün üzerine eklenilmiş ve geçici olarak Sahabiye’de yaşamalarına göz yumulmuş bir rolleri olduğunu ve çöküntünün esasında önceden başlayan bir sürece dayandığını belirtmişlerdir. “...Bu mahalle aslında Suriyeliler gelmeye başlayınca değil de kentsel dönüşüm konuşulmaya başlayınca bu hale gelmeye başladı. Burayı gözden çıkardılar gibi oldu kısa bir süre. Ruralar dönüşecek diye diye şu hale gelmesine göz yumuldu.” (K7, 54, Mahalleli)

Zira Suriyelilerin yerleşimi öncesinde yoğun kiracı oranı sebebiyle bir çeşit geçici konaklama mekanı haline gelen ve bir anlamda yeniden işlev değiştiren bu mahalle, son kertede Suriyelilerin dahil oluşuyla kent içinde daha steril alanlardan uzak tutulmaları için emniyet supabı görevi görmektedir denilebilir. “...Mesela adam Suriyeli, bir toplu konuta siteye gittiğinde bunlara daire vermiyorlar. Çünkü toplu yaşamaya müsait insanlar değiller. Bunları nereye yerleştiren koloni gibi orada yaşamak istiyorlar.” (K14, 42, Esnaf)

Sahabiye’nin 2010’dan sonraki dönüşümü ile birlikte kentsel ve sosyal

anlamdaki ilk çöküntünün izlerini ve oluşum sürecini 37 yıldır bu mahallede esnaf olması sebebiyle en iyi gözlemleyenlerden birisi olan bakkal, Sahabiye'nin yaşadığı dönüşümü şöyle özetlemiştir:

“Sahabiye’de eskiden doktorlar, hâkimler, savcılar zenginler otururdu. Kayseri’nin tamamen yerlileri burada en zengin tabakası burada otururdu. 30 yıl öncesinden bahsediyorum ama. Burası zamanla eskidi. Buranın 50-60 yıllık bir kuruluş tarihi var. Kalburüstü adamlar gitti... Aslında Suriyeliler de tek sebebi değil bugünkü halde. Önceden başlayan bir gerileme oldu burada. Son zamanlarda buradaki ev sahipleri bile buradan tiksiniyor evlerini kiraya verip başka yerlere kiraya oturmaya gitti. Hatta sadece kiracı olarak oturanlar da burayı terk etmeye başladılar. Kendi evini kiraya verip kiraya gidiyor tiksindiğinden. Evi boş durduğu halde kiraya gidenler var. Vermiyorlar evlerini Suriyelilere. Boşta duruyor.” (K12, 67, Esnaf)

Sahabiye Mahallesi’nde yaşamış yerli, şehir sakini ve esnafın bugünkü Sahabiye imgesinin, 30-40 yıl önceki Sahabiye imgesinden çok uzak bir çizgide olduğu görülmüştür. Soylu bir konut alanı olmaktan çıkıp bir çöküntü alanı haline gelme süreci ise merkezin konut alanı olma işlevini yitirip ticaret merkezi işlevini kazanmasıyla başlamıştır. Aynı zamanda binaların da eskimesi burayı konforlu bir alan olmaktan çıkartmış ve buranın eski sakinleri olan üst gelir grubuna dâhil insanlar için cazibesini yitirmesine sebep olmuştur. Ev sahiplerinin evlerini kiraya verip başka mahallelere taşınmaları kiracı oranında ciddi artışa sebep olmuş ve Sahabiye Mahallesi’nin nüfusunun kimliği dönüşmeye başlamıştır. Bu da Sahabiye Mahallesi’ni sürekli değişen bir nüfusa sahip olan insanların geçici olarak konakladıkları transit bir mekân haline getirmiştir. Sahabiye’nin bir çöküntü alanı haline gelmesi ise 2010 yılından sonra kentsel dönüşümün gündeme gelmesine neden olmuştur. Kentsel dönüşümün gündeme gelmesi ise Suriyelilerin ve Afganların yoğun olarak buraya yerleşmesine ve Sahabiye Mahallesi’nin geçici olarak gözden çıkarılmış bir mekân haline gelmesine sebep olmuştur. Suriyelilerin ve kiracı olan alt gelir grubunun adeta ödünç aldığı bu mahalle yeniden soylulaşana kadar yoksulların kentsel dönüşüm nöbetini tuttuğu bir mahalle olmuştur.

“Sosyal anlamda bir çöküntü, deformasyon yaşayan kentsel alan parçalarında, bu durumun önüne geçebilmek, kentsel korumayı, kentsel konut piyasasında ıslahı sağlayabilmek ve sağlıklı kentsel gelişimi, kent yenileme ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirebilmek amacıyla bu alanın sosyal dokusunun değiştirilmesi, yeni ve nitelikli bir tabakanın bu alanda gelişiminin sağlanması, soylulaştırmanın içeriğini açıklamada yardımcı olabilir.”⁷³³

⁷³³ Pınar Özden, **Kentsel Yenileme**, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 173.

Soylulaştırma olasılığına Sahabiye Mahallesi özelinde bakıldığında ise sürecin soylulaştırmaya doğru gittiği görülmektedir. Zira Sahabiye Mahallesi'nin eski sakinlerinin ve ev sahiplerinin burayı yaşam alanı olarak konforsuz bulmaları ve ihtiyaçlarını karşılamaması açısından terk etmeleri akabinde bu mahalledeki kiracı oranı hızla artmaya başlamıştır. Sahabiye Mahallesi'nin konut alanı olma işlevini ticaret merkezi işlevine bırakması, nüfusun artması ve kimliğinin değişmesi, konut değerleri düşerken rant anlamında değer kazanması soylulaştırma sürecine gidildiğini göstermektedir. Sahabiye Mahallesi prestijli bir konut alanıyken yaşadığı işlevsel dönüşümler onu sosyokültürel anlamda bir dönüşüme sürüklemiş, bunun etkileri ve yansımaları 2010 yılından sonra daha görülür hale gelmiştir. 2015 yılından sonra düşmesine basılan kentsel dönüşüm projesiyle yeniden soylulaştırılmaya gidilecek olan bu mahallenin nüfusu ve kimliği de bundan etkilenecektir.

Sahabiye Mahallesi'nin yaşadığı sosyokültürel dönüşümler akabinde girildiği kentsel dönüşüm süreci, mahalleyi kentsel dönüşüm gerçekleşene kadar gözden çıkarılmış bir mekân olarak Suriyelilerin yoğun yerleşimine açılmış bir hale getirmiş bu da daha eskiye dayanan bir çöküntü sürecini daha görünür hale getirmiştir. Sahabiye Mahallesi son kertede soylulaştırmaya uğrayarak hem konut alanı hem de iş merkezi alanı olarak yeni bir görünüm almaya başlamaktadır.

2.5.6. Sahabiye Mahallesi'ndeki Dönüşümlerin Esnafalara Etkileri

Sahabiye Mahallesi 2010 yılından sonra başta Suriyeli olmak üzere aldığı yoğun göçler sebebiyle önemli bir demografik hareketlilik yaşamıştır. Kayseri kent merkezinin ve Sahabiye Mahallesi'nin, 1980'lerde başlayan işlevsel dönüşümü ve akabinde merkezin yaşadığı sosyokültürel ve mekânsal dönüşüm sürecine 2010 yılından sonra bu nüfus hareketliliği eklenmiş ve bu tarihten sonra bu mahallede önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerden biri de Sahabiye'deki esnaflık üzerinde olmuştur. Sahabiye Mahallesi'nin kimi caddeleri *Halepliler Sokağı*, kimisi *Suriyelilerin alışveriş yaptığı caddeler* olarak anılmaya başlamıştır. Sahabiye Mahallesi'nin caddelerine kadar olan bu dönüşümünü Suriyeli esnafın Sahabiye Mahallesi'ndeki esnaflık faaliyetleri de etkilemiştir. Zira Sahabiye'de yaşayan Suriyeliler dışında başka mahallelerdeki Suriyeliler de alışverişlerini yapmak için Sahabiye'deki Türk esnafın ortak ifadesiyle “*Artık bir Halepli esnaf mahallesi*” olan Sahabiye'yi ve özellikle de Oğuz Caddesi⁷³⁴ üzerindeki dükkânları tercih etmektedirler. Öyle ki bir esnaf bu sokağın Suriyelilerin düğün alışverişini yapacakları zaman mutlaka uğradıkları bir sokak olduğunu belirtmiştir. “... *Onların (Suriyeliler) çarşısı bu caddeymiş. Bir kız falan evleneceği zaman*

⁷³⁴ Oğuz Caddesi, Sahabiye Mahallesi'nde bulunan işlek bir caddedir. Bu cadde, Türk esnafın hızla dükkânlarını devrettiği ve Suriyeli esnafın yerine geçtiği önemli bir değişim ve dönüşüm mekânı olmuştur.

bizde nasıl 27 Mayıs Caddesi'ne⁷³⁵ götürürsün. Sarraflar orada, kıyafet alınacak yerler orada. Bunlar da mesela bu şeklide buraya geliyorlarmış.” (K13, 36, Esnaf)

Suriyeli esnaflar, Sahabiye Mahallesi'nde başta gıda ve giyim olmak üzere berberden tatlıcıya hemen her alanda esnafılık faaliyetleri yürütmektedirler. Sahabiye sakinleri, Suriyeli esnafların dükkânlarının ilk açılmaya başladığı zamanlarda buralardan alışveriş yapmaktan kaçınmaktan öte kapısının önünden geçmeyi dahi yeğlemediklerini ancak zamanla kendilerinin de bu dükkânlardan alışveriş yapmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Sahabiye'de dönüşen müşteri kimliği sebebiyle Türk esnaf tutunamayıp dükkânları Suriyeli esnaflara devrederken bu değişim ve dönüşümlerden Sahabiye sakinleri de etkilenmiş ve onlar da zamanla ilk başta yadırgadıkları bu dükkânlara alışmaya başlamışlardır.

“Onların mağazalarından daha çok çorap gibi ev içinde giyilecek şeyleri alıyorum. Manavlarına gidiyorum. Ne yapacak meyveye sebzeye sonuçta her yerdeki meyve. Bakıyorsun patlıcan güzel yeşillikleri iyi hem fiyatlar da güzel. Bazen bizim pazarcılar ve manavlar sararmış kötüleşmiş meyve sebzeyi bile koyuyor poşete. Ama Suriyelilere bakıyorum çok güzel patatesleri, bamyaları oluyor. Ama marketlerinden onlara has olan değişik ürünler var tatlıları falan var mesela onlardan almıyorum. Yani yabancı şeyleri almıyorum.” (K4, 56, Mahalleli)

Suriyeli esnafların birtakım ürünlerini yerli esnafinkinden daha ucuz ve kaliteli bulan Sahabiye sakinleri alışverişte seçici davranmakta ve tanıdıkları ürünleri almaktadırlar. Özellikle meyve ve sebzelerin daha ucuz ve daha taze olması Sahabiye sakinleri için olumlu bir durumken Türk esnafı bu konuda son derece sitemlidir. *“İlk başlarda bizim halk onlardan alışveriş yapmıyordu ama ben şimdi birçoğunun Suriye ekmeği aldığını görüyorum... Çünkü bizlerden daha ucuza satıyorlar. Mesela normal Türk manavında elma 4 liraysa o adamda 3 lira çünkü o adam vergi ödemiyor. Çok cüretkârlar üç gün içinde karar alıp dükkân devredip başka işlere girişebiliyorlar.”* (K13, 36, Esnaf)

Suriyeli esnafların vergi ödemediği ve gelecek kaygıları olmadığı için kendi aralarında sürekli dükkân devrettikleri ve hızlıca başka bir alanda işe girme cesaretini gösterebildikleri ifade edilmiştir. Suriyelilerin esnafılık faaliyetlerinde çok hareket halinde oldukları vurgulanmıştır. Sahabiye Mahallesi'nde işlek yerde bulunan dükkânlar dahi sürekli el değiştirip kaçınılmaz bir sonla Suriyeli esnaflara kiralanmaktadırlar. Sahabiye'de 37 yıldır bakkallık yapan yerli esnaf özellikle genç Türk esnafların burada tutunmasının imkânsız olduğunu geçinemeyip gittiklerini belirtmiştir. Kendisi ise dükkânın

⁷³⁵ 27 Mayıs Caddesi Kayseri'nin merkezinde yer alan gelinlik ve damatlık mağazalarının bulunduğu bir caddedir.

sahibi olduğundan kira ödemediğinden ve emekli olduğundan dolayı bu işi bir nevi emekli uğraşı olarak yaptığı için burada kalabildiğinden bahsetmiştir.

“Benim yaşıım kemale erdi, burada herhangi bir geçim derdi değil de zaman geçirme olarak duruyorum. Ticaret peşinde değilim. Ben genç bir kişi olsaydım buradaki kazancım ve yapacağım ödemelere göre geçinemezdim. Çünkü %40 ürünüümü azalttım. Dondurmaydı, gazeteydi efendime söyleyeyim (günlük) 500-600 ekmekten 100-150 ekmeğe düştük. Bisküvi satıyoruz, meşrubat satıyoruz o şekilde vakit geçiriyoruz burada. Benim yerimde genç birisi olsaydı burada durmazdı çünkü yetişmezdi bir kârı olamazdı.” (K12, 67, Esnaf)

Ürünlerini azalttığını ve kâr oranının düştüğünü belirten bu bakkal gibi 80 yaşındaki ayakkabı tamircisi esnaf da genç esnafın burada tutunamayıp gidişini şöyle açıklamıştır:

“Ben emekliyim dükkân da kendimin, kira da vermiyorum o yüzden burada geçinebiliyorum. Burada geçinmek değil de hobi gibi vakit geçirmek için duruyorum. Genç ve kiracı esnafların geçim derdi olduğu için hep gittiler buradan. Yoksa ben genç olsam burada bir gün duramam. Suriyeli esnaflar her şey satıyorlar. Onlar yemek pişirmeyi bilmiyor hanımları falan o yüzden genellikle kendi lokantalarından falan yiyorlar. Günlük yiyip günlük yaşıyorlar.” (K11, 80, Esnaf)

Suriyeli esnafın kendi müşterisine ve kitlesine hitap etmesi ve hemen her şeyi sağlaması yerli esnafın burada işlevsiz ve geçinme anlamında zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Bazı Türk esnaflar, dükkân sahiplerinin dükkânlarını Suriyeli esnaflara daha yüksek fiyatlara kiralayabildikleri için kendilerine kirayı yükseltme konusunda baskı yapıldığını anlatmıştır. Hatta bir esnaf kendilerinin şu an bulundukları dükkânların biraz yakınındaki başka bir dükkândan, sahibinin zorlaması ile çıkarıldıklarını ve bu yüzden dükkân sahibi ile mahkemelik olduklarını belirtmiştir:

“Sadece ev değil dükkân kiralari da yükseldi. Adamlarda geçim sıkıntısı yok gelecek kaygısı yok. Mesela biz önceden bir yukarıdaki dükkândaydık ama orayı Suriyeli bir esnaf bizim iki katımız vererek kiraladı. Biz kavga ettik dükkân sahibiyle ve mahkemelik olduk yani düşün. Onlara daha yüksek kiraladığı için bizi çıkarmak istedi. Aslında bu buradaki birçok ev sahibi ve dükkân sahibinin yaptığı şey oldu artık.” (K14, 42, Esnaf)

Sahabiye Mahallesi'nde esnaflar, dükkân sahiplerinden olduğu kadar Suriyeliler tarafından da dükkânlarını devretmeleri konusunda ısrara maruz kaldıklarını, hemen her gün bir Suriyelinin kendileriyle dükkânlarını devretmeleri için konuşmaya geldiklerini ifade etmişlerdir: “...Dükkânları da

devretmemiz için teklif ediyorlar. Burası bu adamlara neden cazip; burası şehir merkezi her yere yakın bir de buradaki evler eski olduğu için buralara yerleşiyorlar bunları başka yere almıyorlar.” (K17, 56, Esnaf)

Sahabiye Mahallesi’ndeki diğer esnaf ve Sahabiye sakinleri tarafından *Türk esnafın son kalesi* olarak görülen 37 yıllık bakkal, kendisinin de her gün dükkânını devretmesi konusunda ısrarla karşılaştığını söylemiştir: “...Buraya her gün bir tane Suriyeli geliyor “devret sat burayı biz alalım sen git” diyorlar. Burada bir tane Türk kaldı deyince beni tarif ediyorlar.” (K12, 67, Esnaf)

Sahabiyeli esnaflar mahallenin nüfusunun kimliğindeki dönüşümle birlikte bir yandan eski müşterilerini kaybederken bir yandan dükkân sahiplerinin kiralari artırmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bunların akabinde Suriyeli esnaflarla bir rekabet içerisine girmeye başlamışlardır. Ancak Sahabiyeli esnaflar bunu haksız bir rekabet olarak değerlendirmektedirler. Zira Halepli tüccarların kaçak mal taşıdıkları ve çevre illerle çok iyi ticari etkileşimleri olduğu için çok daha geniş bir müşteri kitlesine sahip olduklarını belirtmektedirler. Suriye’den buraya bir sermaye akışı olduğunu, sınır dışı ticaretle kayıt dışı mallar getirdiklerini ve bunların denetiminin yapılmadığını ifade etmektedirler: “...Biz 18 yaş altına sigara vermiyoruz onlar 10 yaşındakine bile satıyor kaçak sigara. Çok kaçak ürünleri var. Ne cezası var ne de kanunları var...” (K12, 67, Esnaf)

Sahabiyeli esnaflar, farklı illerden Suriyeli bakkallara mal geldiğini ve sürekli Gaziantep plakalı araç gördüklerini belirtmişlerdir. Gaziantep ve Kilis’ten Suriyelilerin tükettiği ürünlerin getirildiğini belirtmekte ve bunlara ek olarak yine Türk mallarını da sattıkları için bunu haksız bir rekabet olarak değerlendirmektedirler. “Bizim dışarda hiç görmediğimiz pastalar ağız açık seklide sokakta sergileniyor. Zeytinler, kendilerine ait yağları var, çok kokan bir baharatları var.” (K17, 56, Esnaf). Sahabiyeli esnaf yalnız Suriyeli esnaflarla değil aynı zamanda ulusal marketler sebebiyle de ekonomik anlamda çok sarsıldıklarını ve tüm bunların üzerine nüfusun değişimiyle birlikte müşteri kimliğinin değişmesinin ortaya kendileri için daha zor bir tablo çıktığını ifade etmektedirler. Suriyeli esnafların ekonomik anlamda bir entegrasyon yaşadıkları görülmektedir. Zira “ekonomik alanda entegrasyon, göçmenlerin iş gücü piyasasına yerli bireylerle eşit şartlarda katılmaları ve kendi nitelikleri ve yeteneklerini yansıtacak işlere sahip olmaları anlamına gelmektedir.”⁷³⁶ Esasında Suriyelilerin Sahabiye’ye ilk yerleşmeye başladıkları ve henüz esnafılık faaliyeti göstermedikleri zamanlarda, Suriyelilerin yerli esnaftan alışveriş yapmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmişlerdir. Ancak şimdi durumun eskisi gibi olmadığını bu yüzden zorlandıklarını dillendirmişlerdir. Bu zorluklar ise küçük esnafın Sahbiye’yi terk etmeye ve yerini Suriyeli es-

⁷³⁶ David Bartram, *age.*, s. 183.

naflara bırakmaya başlamaları ile sonuçlanmıştır. “...İlk geldikleri zaman güzeldi. Suriyeliler başka hiçbir yerden alışveriş yapmıyordu geliyordu bizden alıyordu. “Abi abi” diyordu mesela şimdi “canım” diyor. Benim buradan taşınıp giden müşteri profilimi en azından Suriyeliler benden alışveriş yaparak telafi edebilirlerdi ama onlara dükkân açtırarak bunu da sağlamadılar. Ben o insanlarla iyi geçinmek zorundayım.” (K20, 39, Esnaf)

Suriyeli müşteriler mahalleye ilk geldiklerinde yerli esnaftan alışveriş yaparken esnafa olan yaklaşımlarının da bugünkü durumdan daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin yaşadığı kentsel ve sosyokültürel anlamdaki çöküşle mahalleden taşınmalar yerli esnafın müşterisini kaybetmesine neden olurken esnaf bu durumun en azından Suriyeli yerleşimi ile giden müşterilerin telafi edilmesi olarak kendilerini desteklemesini beklemiş ancak Suriyeli esnafın da dükkân açmasıyla yerli esnaf Sahabiye’de daha fazla yalnızlaşmış ve işlevsiz kalmıştır. Yerli esnafı bu süreç yalnızlaştırmış olsa da yabancılaştırmamış aksine Sahabiye’de kalan esnaflardan bazıları yeni müşterileri ile iyi geçinmek ve onlara adapte olmak yönünde adımlar atmışlardır. Bu adımlardan biri de yerli esnafın Arapça öğrenmesi olmuştur. “Burada bazı esnaflarda onlara meyilli olanlar var hatta bir bakkal var ana dili gibi konuşacak derecede Arapça öğrendi. Biz yine çat pat biliyoruz ama o akıcı konuşuyor.”⁷³⁷ (K12, 67, Esnaf)

Sahabiye’nin dönüşen kimliği ile birlikte Sahabiye’de kalan yerli esnaf da bu süreçle birlikte dönüşmeye başlamıştır. Bunu ticari faaliyetin kaçınılmaz bir parçası olarak gören temizlik ürünleri satıcısı bir şöyle açıklamıştır: “Yani ben o insanlara da hitap etmek zorundayım. Kendilerine dönüştürmeye başladılar bizi de. Artık müşterileri de karıştırmaya başladık. Adama Arapça bir şeyler diyorum adam ben Türküm diyor. Her şey birbirine karışıyor. Ama ben olaya profesyonel baktığım için ben ticaretine bakarım. Ben çocuğuma çocuğuma götüreceğim ekmeğime bakarım. Buraya gelen adamın dili, dini, ırkı önemli değil.” Bu esnaf aynı zamanda Sahabiye’de bulunan Afgan ve İranlılarla da anlaşabildiğini belirtmiştir. Ancak Suriyeli müşteriler tarafından “Arapça öğrenmemiz gerekiyormuş gibi bir durumla da karşılaşılıyor” demiştir. “...Hatta adamın birisi Suriyeli gelmiş diyor ki “Türkçe zor Arapça öğren”. Ben de dedim ki adama “ben Arapça da biliyorum Farsça da biliyorum Türkçe de biliyorum öğreneceksen sen öğren Türkçe!” (K14, 42, Esnaf)

Dil sebepli iletişim anlamındaki problemler bazı esnaflar tarafından önemli bir sorunken bazıları için çok önemli bir problem olarak görülmemektedir. 80 yaşındaki ayakkabı tamir ustası ise Suriyelilerle el işaretleri ile anlaştıklarını zaten iş gereği fazla konuşmadan da anlaşılabilirliklerini ve bu sebeple iletişim anlamında iki tarafın da sıkıntı yaşamadığını belirtmiştir.

⁷³⁷ 37 yıldır Sahabiye’de bakkallık yapan esnaftan dil öğrenen esnafın kim olduğu öğrenilmiştir. Buraya kendisi ile görüşmeye gidilmiştir. Ancak kendisi görüşmeyi reddetmiştir.

İletişim anlamındaki dil sebepli problemler esasında yerli esnaf tarafından “*sanki öğrenmemiz gerekiyormuş gibi bir baskı ile de karşılaşılıyor*” yorumunu yapanlar için millî bir anlam ifade etmekte ve dili öğrenmek zorunda olanların Suriyeliler olduğu yönünde bir anlayışa sahip olmalarına neden olmaktadır. Her ne kadar işin ticaret boyutuyla ilgili olduklarını ve gelen müşterilerin dili, dini ve ırkı önemli değildir diye bir ifadede bulunsalar da mesele esnaf tarafından kimi zaman millî bir anlam ifade etmektedir. “*Şimdi biz düşünüyoruz burada bir tek ben kalayım diyorum dükkânın önüne şuraya bir bayrak direği asayım diyorum. Türk olduğumu belli edeyim diye. Mesela adam geliyor geçen karşıda bir bayanı sıkıştırmışlar. Kadının gelebileceği hiçbir yer yok geldi buraya sığındı ki benim peşime araba düştü diye bak. En azından bir sigorta gibiyiz biz burada adam geliyor sohbet ediyor oturuyor derdini anlatıyor.*” (K14, 42, Esnaf)

Sahabiye esnaflar kendilerini asayışı bozulmuş olarak değerlendirdikleri Sahabiye Mahallesi’nde bir çeşit güvenlik olarak görmekte-dirler. “*Bakkalın camına Türk bayrağı astık Türk olduğumuz belli olsun diye. Türkler, Türk bakkalı olduğumuzu bilsin diye. Kalmadığımız için bir tek kaldığımız için Türk bayrağı astık.*” (K12, 67, Esnaf). Sahabiye’de Suriyeli müşteriler daha çok Suriyeli esnafı tercih ettiği için yerli esnaf en azından Türk müşteri-teriyi çekmek adına böyle bir yola başvurduklarını belirtmiştir. Bu durumu “*Türkler Suriyeli dükkânı sanıp girmiyor Suriyeliler de zaten Türk dükkânı olduğunu biliyor ne yapalım biz de bu yola başvurduk*” diye ifade etmişlerdir.

Bakkalın camına bayrak asmasının ve adını “Türk Bakkalı” olarak de-ğiştirmesinin bir nedeninin Türk müşterinin kendi bakkalını Suriyeli bakkalı sanmaması için olduğunu belirtmiştir. Diğer nedeninin ise Suriyeli müşteri-leri ve esnaflara karşı Sahabiye Mahallesi’nin en işlek caddelerinden birinde Türk esnafın varoluş mücadelesinin bir sembolü olduğu belirtilmiştir. Ancak birkaç ay sonra bu esnafın da Sahabiye’de geçinemeyip gittiği öğrenilmiştir. “*... İleride bir bakkalda “Türk bakkalı” diye yazar Suriyeli aldı hâlâ Türk bakkalı diye kaldı. O genç durmadı geçinemedi artık. Suriyeliler içeri giriyor bakıyor Türk geri çıkıyorlar... Şaşıyorlar burada oturmayan Türkler “Aaa! Bir tane Türk’e rastladık” diye. Suriyelilere otobüs bileti var onları dolduru-yoruz bir de fatura tahsilatı başka alışveriş yapmıyorlar buradan.*” (K12, 67, Esnaf). Bu bakkalı devralan Suriyeli esnafın bayrakları kaldırmadığı ve dük-kânın adını değiştirmedeği dikkat çekmiştir. Bununla beraber başka Suriyeli dükkânların da Türk bayrağı astığı gözlemlenmiştir.

Suriyeli dükkânların Sahabiye’de hızla arttığından ve kimi zaman bu es-nafların kendi aralarında kavga ettiklerinden söz edilmiştir. Bu kavgalardan biri 2018 yazında Suriyeli bir dönerci ve Suriyeli bir berber arasında gerçek-leşmiştir. Büyük yankı uyandıran ve mahalleli tarafından “*kılıçlar satırlar havada uçtu*” denilen ve neredeyse tüm mahalleyi ayağa kaldıran iki Suriyeli

grup arasında bir çatışma yaşanmıştır. Bu büyük kavga sonrası Sahabiye sakinlerinin tepkisini çeken Suriyeli esnaf bu olumsuz algıyı kırmak ve kimi zaman aşırı tepkili grupların dükkânlarına karşı bir tepkide bulunmasını engellemek için Türk bayrağı astıkları anlaşılmıştır. Türkçeyi çok iyi öğrenmiş ve Sahabiye sakinleri tarafından da sevilen Suriyeli bir manavın da Türk bayrağı astığı görülmüştür. Kendisi görüşmeyi kabul etmediği için sadece neden bayrak astığı sorulmuştur. Bunu kendilerinin kimi zaman olumsuz tepkilere maruz kaldıkları için böyle bir şeye başvurdukları yönünde açıklamıştır. Dükkânların camlarına bayrak asmalarının Türkiye'ye bağlılıklarının bir sembolü olduğunu belirtmiştir. Bu bağlılık göstergesinin onları birtakım tepkilerden de koruduğunu düşünmektedirler. Suriyeli grupların kendi aralarında çıkan çatışmalar ve mahallede Suriyeli esnaf sayısının hızlı yükselişi kimi zaman bazı mahalle sakinleri ve mahalle dışındaki gruplar tarafından Suriyeli esnafıya yönelik fiziksel bir tepki yarattığı ve bayrağın bağlılıklarının bir sembolü olarak kendilerine bir güvence verdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda sınır dışı edilme korkusunun da bunda etkili olduğu belirtilmiştir.

Suriyelilerin kendi aralarında çok ciddi çatışmalar yaşadıklarını ve bu esnada aralarından kimsenin ayırmaya çalışmamasından dolayı kavgaların polis gelmediği sürece daha da alevlendiği belirtilmiştir. Bunu 56 yaşındaki bir Sahabiye sakini (K4): *"Aralarında aklıselim yok. Kavga olunca gözleri dönüyor ve birbirlerine karşı çok acımasız oluyorlar"* diye ifade etmiştir. *"...Suriyeli esnafın kendi aralarında ilk başlarda daha fazla çatışma vardı. Hatta bir kavgalarında bir tanesi ortaya çıkmış ezan okuyor ki kavga etmeyin diyor yani."* (K3, 32, Mahalleli). Sahabiye Mahallesi'nde kurulan haftalık pazarda 2019 yazında Suriyeli bir pazarcı ile Türk pazarcı arasındaki sonu ölümle biten bıçaklı kavga örneğinde olduğu gibi kimi zaman yerli halkla da aralarında ciddi çatışmaların yaşandığı belirtilmiştir. *"... Çok kavga ediyorlar. Türklerden ziyade kendi aralarında çok oluyor. Tabi Türklerle de çatışma kimi zaman oluyor çünkü ilk geldikleri zaman gibi değil artık çok saygısızlaştılar."* (K12, 36, Esnaf) Böylesi büyük kavgaların Sahabiye sakinlerinin hafızasında derin bir iz bıraktığı görülmüştür. Görüşülen hemen herkes bu büyük kavgadan söz etmiş ve onları korkutan şeyin aralarındaki kavgaların gitgide büyüyen ve etrafa sıçrayan tehlikesi olduğu anlaşılmıştır. *"Geçen yaz çok kavga ediyorlardı ama şimdi insanların da gözlerine batmaya başladıklarını anladılar sınır dışı edilsin falan diye tartışmalar çıktığı için korkuyorlar. Rahatlar çünkü o yüzden şimdi Birleşmiş Milletlerden para alıyorlar ya kontrolsüz bir biçimde çocuk doğuruyorlar."* (K17, 56, Esnaf)

Sahabiye sakinleri ve esnafının Suriyelilerin aldıkları yardımlara ve aralarındaki çatışmalara ek olarak en sık dillendirdikleri başka durum ise Suriyelilerin çok fazla çocuk yapması olmuştur. Kontrolsüz bir nüfus yoğunluğuna sebep olduğunu ve bunu sadece mahalle özelinde değil ülkenin kendisi için de bir tehlike olarak değerlendirmektedirler. Bu kadar çok çocuk

yapmalarını gelecek kaygısı ve maddi kaygı taşımamalarına ve esasında yine aldıkları yardımlara bağlamaktadırlar. *“Ülkenin bekası için kesinlikle gitmeleri lazım. Yoksa bu böyle iyi olmayacak yani sürekli büyüyorlar. Bunlar şu an oldukları gibi kalmayacaklar yani gelen büyüyor. Gelen kültürüne geçiyor bizimkiler bile etkileniyor.”* (K20, 39, Esnaf)

Sahabiye esnafı, burada yaşayan Suriyelilerin maddi anlamda çok rahat olduklarını ve Suriyeli müşterilerin alışverişlerinin Türk müşteriler ile kıyaslandığında daha keyfi olduğunu belirtmektedirler. Hatta Suriyeli bir grubun kendi dükkânlarından Hristiyanlık ayini yapmak için çaydanlık aldığını ve Sahabiye’de Hristiyanlığı yaymaya çalışan bir tarikatın olduğunu dile getirmişlerdir. Bu ifade ile yaşadıkları mekânı ve gündelik hayatı paylaştıkları bu yeni insanların kim olduklarını bilememekten doğan bir endişenin de söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Sahabiye sakinlerinin ve esnafının anlatılarında Suriyeliler sadece Suriyeli olmak açısından öteki olarak tek bir kalıba sığdırılan homojen bir grup olarak anlamlandırılmamaktadırlar. Sahabiye esnafı, Suriyelilerin kendi aralarındaki farklılıklarını derinden hissetmekte ve bu farklılıkların Suriyeliler arasındaki olası çatışmaları doğurmasının yaratacağı endişelerle birlikte Hristiyan tarikat örneğinde olduğu gibi belirsizlikleri ve soru işaretlerini de içinde barındıran bir endişeyi de taşımaktadırlar. Müslümanlığın yaşanma biçimine yönelik de dinî anlamda referanslar verilmiş ve esasında yaşam biçiminin farklılığının daha derinden hissedilen bir ayrım yarattığı anlaşılmıştır. Ortak bir dine mensup olmanın Suriyelilere bu yeni yaşam alanlarında daha kolay kabullenilmelerine ve uyum sağlamalarına olanak sunması beklense de ortak dine mensup olmanın, yaşanma biçimindeki farklılıklar sebebiyle daha derin bir ayrım doğurduğu görülmüştür. *“Kent mülteciliğinde uyum süreçleri bağlamında orta ve uzun vadede sayısal büyüklüklerin hem ev sahibi toplum hem yeni gelenler bakımından kültürel yakınlıktan daha önemli bir rol oynadığı söylenebilir.”*⁷³⁸ Dini bir referansa dayanılarak vurgulanan ayrım ve uyumsuzluktan biri sıklıkla dile getirilen *“savaşta kaçma”* ile ilişkilendirilmiştir. *“Biz Müslümanız yani buraya gelenler zaten kaçanlar. Zaten vatanını terk eden adam vatan hainidir. Dinen bile kabulü yok. İranlılar bilmem neler zaten Müslüman değiller.”* (K14, 42, Esnaf). Ortak bir dine mensup olmanın toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı bir yönü olmadığı sayısal büyüklüğün ötekini daha fazla inceleme nesnesi haline getirdiği görülmüştür. Zira ortak bir dine mensup olmanın aynı dini yaşayan ev sahibi toplumla göçmenler arasında dinin nasıl yaşanması gerektiğine yönelik daha fazla karşılaştırma doğurduğu anlaşılmıştır.

Dini yaşama biçimindeki farklılıklara dayanan bir başka ayrışma da evlilik yaşı ve evlilik sayısı olmuştur. Anlatılardan anlaşıldığı üzere ortak bir dine mensup olmak yaşam biçimlerinin ayrışan noktalarının daha derinden

⁷³⁸ Erdoğan, age., 2019, s. 18-19.

hissedilmesine sebep olmuştur. Dinin yaşanma biçimindeki ayrışmaya işaret eden karşılaştırmalardan birini ise 36 yaşındaki kadın esnaf şöyle belirtmiştir: “Ekmeğe karşı zerrece saygıları yok mesela. Bir Türk annenin çocuğunun eline ekmek verip sokağa saldığı çok nadirdir. Yani ufaklarını döktürtmez yere. Düşüyse yere hemen onu alır. Bunlarda öyle bir kültür yok, çocuğun elinde ekmek çocuk ufaltarak geziyor. Bunların başına ne geldiyse ekmekten gelmiştir. Ekmeğe bu kadar saygısız oldukları için Allah bunları cezalandırmıştır.” (K13, 36, Esnaf). Sıklıkla dile getirilen bir başka ayrışma temizlik kültüründeki farklılık olmuştur. Temizliğin imandan geldiği yönündeki dinî referansla çevreyi çok kirlettikleri belirtilmiştir. “... Kış vakti olmasına rağmen bu hafta üç aile taşındı. Pencereyi açamıyoruz onların kendilerine ait olan baharatlardan dolayı. O kokular üstlerine siniyor. Sabah dükkânımın önünü süpürüyorum çekirdekler sigara izmaritleri. Servis bekliyor adam benim dükkânımın önünü kirletiyor dükkânımın camına yazı yazıyor, yapıştırduğumuz broşürleri yırtıyor. Halep viran oldu yaşanacak hali kalmadı buraya gelip burayı da viran ettiler.” (K20, 39, Esnaf). Burada, farklılıkların dile getirilişindeki tutuma, Z. Bauman’ın, *Sosyolojik Düşünmek*’te N. Elias’ın yerleşikler dışarlıklılık/ır teorisine yer verdiği kapsamlı analizi örnek verilebilir:

“Dışarlıklılıkların içeriye akın etmesi, yeni gelenlerle eski sakinler arasındaki farklılık ne kadar belli belirsiz olsa bile, her zaman yerleşik nüfusun hayat tarzına bir kafa tutuş demektir. Yeni gelenlere yer açma zorunluluğundan ve dışarlıklılıkları kendilerine yer bulma ihtiyacından doğan gerilim iki tarafı da farklılıkları abartmaya iter. Farklı koşullarda göze çarpmadan geçirilebilecek, genelde küçük küçük özellikler şimdi göze batır ve birlikte yaşamının önündeki engeller olarak sunulur. Bunlar tiksinti duyulan nesneler haline gelerek kesin ayrılığın kaçınılmaz ve kaynaşmanın düşünülemez olduğuna kanıt olarak kullanılır.”⁷³⁹

Sahabiye’de yaşam biçimlerinin farklılığının yarattığı ayrışma ve uyumsuzluklarla birlikte bu yeni bir aradalık Sahabiye sakinleri açısından henüz uyumdan öte bir alışma sürecidir. Öyle ki Sahabiye’de daha önce yadırgadıkları Suriyeli dükkânlardan zamanla alışveriş yapmaya başladıklarından analizin ilk ayağında bahsedilmiştir. Sahabiye sakinleri için alışma süreci söz konusu iken Sahabiyeli esnafların son derece eleştirel söylemleri olsa da Suriyelilerle daha yakın bir temasa sahip olmaları nedeniyle bir uyum sürecinde oldukları belirtilebilir. Suriyelilere karşı en sert eleştiriyi yapan da esnaflar, en çok temasta olan ve uyum yoluna gidenler de yine esnaflar olmaktadır.

⁷³⁹ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, s. 60.

2.5.7. Dayanışma, Çatışma ve Uyum Bağlamında Bir Analiz

Çalışmanın bu noktasına kadar özetle Sahabiye Mahallesi'nin geçirdiği dönüşümlerin en derinden hissedildiği 2010 sonrasının, öncesi olan bir çöküş sürecine dayandığından ve mahallelinin de Suriyeli yerleşimini bu çöküşle nasıl ilişkilendirdiğinden bahsedilmiştir. Suriyelilerin merkezin çöküşünden nasıl bir rol kaptıklarını ve bu çöküntünün görünürlüğünün artmasında nasıl rol oynadıklarını anlamaya çalışmak, 2010 sonrasında Sahabiye Mahallesi'nin nasıl bir sosyokültürel dönüşüme uğradığını anlamayı sağlamıştır. Bu dönüşümlerin izlerine, Sahabiye sakinlerinin anlatıları ile ulaşılmaya çalışılmış ve bugün nasıl bir Sahabiye imgesi oluştuğunun üzerinde durulmuştur. Daha sonraki adımda ise bu sosyokültürel dönüşümlerden esnaflığın nasıl etkilendiğinin analizi yapılmıştır. Sahabiye Mahallesi'nin yaşadığı bu önemli demografik hareketlilik mahallenin sakinlerinin gündelik hayatlarının bir parçası olan yeni sakinleri ile yeni bir aradalık meydana getirmiştir. 2010'da yoğunlaşmaya başlayan ve o tarihten sonra da her yıl daha da artan Suriyeli ve diğer göçmen grupların yerleşimiyle mahallede sürekli bir nüfus değişimi yaşanmış bu da uyum sürecini uzatmıştır. Zira bu yeni etkileşim salt Sahabiye sakinleri ve Suriyeliler arasında değerlendirilmemektedir. Esasında Suriyelilerin de bu yeni yaşam alanlarında kendi aralarında yeni bir etkileşim meydana getirdiğine de değinilmesi gerekmektedir. Bu yeni kültür içindeki tanıdık yüzler ile kendileri aralarında yeni bir kimlik ve aidiyet biçimi geliştirmişlerdir. Anlatılara göre 2018 yazındaki mahalle sakinlerinin şokunu atlamadıkları “kılıçlı kavga” bu mahallede ne ilk ne de son çatışmaları olmuştur. Sahabiye sakinleri ve esnaflarının en çok dillendirdikleri şeylerden birisi ise Suriyelilerin aldığı yardımlar ve para destekleri olmuştur. Çok fazla para yardımı aldıklarından ve birkaç aile birlikte yaşadıkları için de bu evlere her ay büyük miktarda para girdiğinden bahsetmişlerdir. Suriyeli esnafların da vergi ödemediği sıkça dile getirilmiş ve bu kadar yardımdan kaynaklanan rahatlığın onları tembelliğe ve çatışmaya sürüklediği belirtilmiştir.

Dilsel bir anlaşmazlığın ise Suriyelilerin biraz Türkçe, Sahabiyeli esnafın da biraz Arapça konuşmasıyla aşıldığı ve “yeni bir Sahabiyeli esnaf dili” ortaya çıktığı söylenebilir. Sahabiyeli bir esnaf bununla ilgili “*adamın teki gelip ‘bu kaç kamman⁷⁴⁰?’ derse başkası anlamaz ama Sahabiyeli esnaf anlar*” demiştir. Özellikle esnafların Suriyelilerle daha yakın temasta ve yoğun bir iletişim içinde olması uyum sürecine girilmesine önayak olmuştur. Sahabiye sakinleri ve esnafı, Suriyeli erkeklerin ve çocukların Türkçe konusunda ilerleme kaydederken kadınların dili öğrenme konusunda geride olduklarını belirtmişlerdir. Öyle ki dil yeterliliği entegrasyon için temel kabiliyettir.⁷⁴¹ Suriyeli kadınların uyum mekanizmasının daha biçimsel işlediği anlaşılmış-

⁷⁴⁰ Arapçada “Ne kadar eder” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

⁷⁴¹ David Bartram, *age.*, s. 183.

tır. Suriyeli kadınların giyim konusunda uyum sağlamaya başladıklarını ve ilk geldikleri zamana göre gözle görülür bir değişim olduğu vurgulanmıştır. Çarşaf/ferace giymeyi azalttıklarından, ilk geldiklerinde takmadıkları renkli başörtüleri de taktıklarından ve küçük kız çocuklarının başlarını daha az örtmeye başladıklarından bahsetmişlerdir. Suriyeli kadınların kıyafet anlamındaki bu dönüşümünü fark edenler yine çoğunlukla kadınlar olmuştur. Yaşam biçimindeki ayrışmaların yarattığı uyumsuzlukların dile getirilişindeki kolektif huzursuzluk, Suriyelilerin biçimsel dahi olsa içine girmeye başladıkları uyumu dile getirilirken de hâkim olmaktadır. Anlatılarda Suriyelilerin uyum sağlaması durumunda ise hiç gitmeyecekleri yönünde bir endişe görülmüştür. Mekânsal kümelenmenin, sayısal anlamda yoğunluğun ve mahalleye yönelik göçlerin sürekliliğinin sosyal uyumu ve toplumsal bir aradalık sürecini olumsuz etkilediği görülmektedir. Gerek ortak değerlere sahip olmanın gerekse esnafılık faaliyetleriyle sağlanan ekonomik entegrasyonun dahi mekânsal kümelenme sebebiyle bu mahallede ev sahibi toplum ve göçmenler arasındaki toplumsal bütünleşmeyi engellediği anlaşılmaktadır. Sahabiye Mahallesi'nin kentsel anlamda geçirdiği dönüşümlerin son kertede mahalleyi süreklediği kentsel dönüşüm sürecinin üzerine Sahabiye'de geçici olarak bu süreci geçirmeleri için Suriyeli başta olmak üzere diğer uluslararası göçmenler eklenmiştir. Bu ise mekânsal bir kümelenmeyi meydana getirmiş ve merkezin kentsel anlamdaki çöküşünün görünürlüğüne artırmıştır.

Kaynakça

Adıgüzel, Yusuf, **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2016.

Asiliskender, Burak, **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mimaride 'Modern' Kimlik Arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2002.

Asiliskender, Burak, **Modernleşme ve Konut; Cumhuriyetin Sanayi Yatırımları ile Kayseri'de Mekânsal ve Toplumsal Değişim**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

Bartram, David-S. Poros, Maritsa, vd., **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, Çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Hece Yayınları, Ankara 2017.

Bauman, Zygmunt, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

Eldek, Hikmet, "Kentsel Koruma ve Dönüşüm: Kayseri Sahabiye Mahallesi", **Conference: International Conference on Cultural Heritage Preservation in Times of Risk**, 2012.

Erdoğan, Murat, **Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2019.

Harvey, David, **The Urbanization of Capital**, The John Hopkins University Press, Baltimore 1985.

İçduygu, Ahmet-Biehl, Kristen, **Göçmen Şehirler, İstanbul'daki Göçmenler: 2000'lerden Bir Görünüm**, British Council Living Together Programı Raporu, 2009.

Kaya, Ayhan, "Türkiye'de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış", **İdeal Kent Kent Araştırmaları Dergisi**, S 14, 2014, s. 11-28.

Kurtarır, Erhan & A. Ertürk, Selma, "Kent ve Göç", **Göç Dergisi** (Kent ve Göç Özel Sayısı), C 8, S 1, 2021, s. 1-9.

Lynch, Kevin, **Kent İmgesi**, Çev. İrem Başaran, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

Miller M. J.-Castles, S., **Göçler Çağı**, Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008.

Neuman, W.L., **Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Nitel ve Nicel Yaklaşımlar)**, Çev. Sedef Özge, Yayınodası, Ankara 2014.

Özden, P. Pınar, **Kentsel Yenileme**, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

Sönmez, Filiz-Arslan Selçuk, Selma, “Kayseri Tren İstasyonu ve Çevresinin Kentin Modernleşme Sürecine Katkısı Üzerine Bir Okuma”, **Megaron Dergisi**, C 13, S 1, 2018, s. 85-101.

Şahin, İlkay, (Ed.), **Uzunyayla Çerkesleri Topluluk, Aidiyet ve Kimlik**, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.

Şengül, Tarık, **Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2001.

Tekeli, İlhan, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

GİGM, **Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı**, 2021, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021.

2.6. ULUSLARARASI GÖÇ VE ULUSAŞIRILIĞIN GELECEĞİ: GÖÇMEN DÖVİZLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME*

2.6.1. Küreselleşme ve Uluslararası Göç

Göçler ilk çağlardan günümüze bitmeyen bir hikâye olarak devam etmektedir. İnsanlar bulundukları coğrafyalarda hayatta kalabilmek, güvenliklerini sağlamak, beslenme, barınma ihtiyaçlarını yönetmek gibi nedenlerle göç etmektedir. İlâveten yeni ve farklı yerleri keşfetme arzusu da göçün dinamik niteliğini artırmaktadır. Sanayi devrimiyle beraber insanlık önemli değişimlerden birini yaşamıştır. Organik toplumdan kopulmuş, kapitalist topluma geçilmiş burada da iş bölümü ve uzmanlaşma, karmaşık ilişkiler ağı toplumun ayırt edici unsurları olarak öne çıkmıştır. Sanayi Devrimi'nin getirdiği yenilikler arasında işçi sınıfının yaygınlaşmasına paralel olarak göç hareketliliklerinde de ciddi değişiklikler meydana gelmiş ve büyük sanayi kentleri doğmaya, serpilmeye başlamıştır.⁷⁴² Günümüzde küreselleşme süreci ve teknolojik ilerlemeye koşut olarak ulaşım imkânlarının gelişmesi ve yaygınlaşması da küresel göçü hızlandırmıştır. Bölgeler arasındaki ekonomik, siyasi farklılıklara ilâveten farklı istihdam seviyeleri küresel göçü doğuran ve devam ettiren önemli etkenlerdir.

Küreselleşme süreçleriyle beraber göçmen networklerinde meydana gelen önemli artışlar küresel göçü devam ettiren hususların başında gelmektedir. Küresel göçmen bir yandan göç ettikleri yere uyum sağlamak zorunda olsa da diğer yandan da menşee ülkesiyle olan siyasi, ekonomik ve sosyokültürel ilişkilerini devam ettirmektedir. Bu durumla beraber göçmenler uluslararası bir niteliğe bürünmektedir. Uluslararası göçmen bir yandan ev sahibi ülke-

* Fatih ÇELİK. Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. fatihcelikk@yandex.co

⁷⁴² Fatih Çelik, "Organik Toplumdan Ekolojik Topluma", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2021, C 17, S 1, s. 233-234.

lerde siyasi lobi aracı olması, sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla baskı grubu olarak işlev görmesiyle beraber diğer yandan da göç etmiş olsa da menşee ülke vatandaşı olması nedeniyle gerek posta yoluyla gerekse, ülkesine dönerek seçimlerde oy vererek menşee ülkedeki siyasi ve toplumsal süreçlerin de bir parçası olma durumunu devam ettirmektedir. Uluslararası göçmenlerin ulusaşırılığının seyrini anlamada göçmen dövizleri görece daha somut bir göstergedir. Uluslararası göçmenler çeşitli amaçlarla menşee ülkelerine göçmen dövizini göndermektedirler. Göstergelere bakıldığında bazı ülkelerin millî gelirlerinde %38'lere kadar varan etkileri bulunan göçmen dövizleri ulusaşırılığın önemli bir göstergesidir. Bu çalışmada, 2019'un sonlarında başlayarak 2020 ve 2021 yıllarını önemli derecede etkileyen 2022'de de etkileri devam edecek olan covid-19 salgını döneminde ve sonrasında göçmen dövizlerinin seyrinin ne şekilde devam edeceği tartışılacak göçmen dövizlerinin seyri üzerinden ulusaşırılığın geleceğine ilişkin bir yordama yapılacaktır.

Küreselleşme, dünya ekonominin tek bir pazardan müteşekkil hale geleceği görüşüyle beraber şekillenmiştir. 1980'li yıllarda Thatcher ve Reagan'ın temsil ettiği sağ iktidarla aynı dönemlerde gündemde yer alması nedeniyle tanımlanmasında, neo-liberal söylemin önemli etkileri bulunmaktadır.⁷⁴³

Küreselleşme kavramı ele alınırken; uluslararasılaşma, sınırların açılması, süreç, ideoloji, fenomen, aşkın bir fenomen ve aşkın bir süreç olarak ele almak mümkündür. Ulusal sınırların aşılması neticesinde meydana gelen bir uluslararasılaşma süreç olarak devam ederken akabinde de bu husus bir ideoloji olarak da kabul görmektedir. Aşkın bir fenomen olarak küreselleşme, önceki anlamları paylaşan ve bu anlamlar üzerine inşa edilen bakış açısı, küreselleşmeyi küresel kapitalizm tarafından bir birikim süreci, küresel düzeyde sermaye birikimini artırmak için yeni sınırlara ve fırsatlara doğru sürekli bir genişleme süreci olarak değerlendirilmektedir.⁷⁴⁴ Aynı zamanda küreselleşme, ülkeler arasında artan serbest ticaret ile tek bir pazar yeri; dünyanın her yerindeki insanların bilgi, bağlantı veya bağlantılarının artan akışı ve paylaşımı; örgütler ve insanlar için dünya çapında alışveriş yapma imkânlarının ulusal sınırlarla kısıtlanmaması gibi faktörlerin kombinasyonudur.⁷⁴⁵

Küreselleşmeye sermaye hareketliliği bağlamında bakan bir görüşe göre de kökleri 18. yüzyıla ve aydınlanmaya kadar götürülebilecek olan küreselleşme, insan sermayesi, finansal sermaye, kaynak sermayesi ve iktidar sermayesi olmak üzere dört sermaye türünün küresel ekonomiye dahil olması

⁷⁴³ Mehmet Aktel, "Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2001, C 6, S 2, s. 14.

⁷⁴⁴ Ali Farazmand, "Globalization and Public Administration", **Public Administration Review**, 1999, s. 510-512.

⁷⁴⁵ Ramunė Čiarnienė vd., "The Impact of Globalization on Migration Processes", **Socialiniai Tyrimai**, C 13, S 3, 2008, s. 42.

durumudur. İnsan sermayesinin küresel çapta yaygınlaşan hareketliliği, göçmenlerin uluslararası dolaşımı şeklinde söz konusu olmaktadır.⁷⁴⁶

Günümüzde gerek ulaşım imkânlarının her geçen gün gelişmesi, gerekse bilgi iletişim teknolojilerinde meydana gelen yenilikler, hem sınırları aşmakta hem de bireyler, topluluklar arasındaki iletişimi artırmaktadır. Bu gibi hususlar süreç olarak dünyadaki küreselleşme olgusunu devam ettirirken bir yandan da bölgeler arasındaki iletişimi ve bilginin yayılma hızını artırmaktadır. Bu husus küresel göçe yol açan küresel bir network meydana getirmektedir. Bu çerçevede uluslararası göç insanların geçici ya da kalıcı olarak bir başka ülkeye yeniden yerleşmesi durumudur. Bu göç hareketliliği; siyaset, iktisat, kültür, kimliklerden bağımsız değildir.⁷⁴⁷

Küresel dünya sistemi içerisinde bilginin paylaşım ve yayılma hızı artıkça bölgeler arasındaki farkındalık artmakta bu durumsa beraberinde uluslararası göçü tetiklemektedir. Genellikle uluslararası göçleri başlatan teoriler olarak; yeni klasik ekonominin makro teorisi, yeni klasik ekonominin mikro teorisi, yeni ekonomi modeli, çifte pazar teorisi, dünya sistemleri teorisi gibi teoriler ele alınmaktadır. Yeni klasik ekonomi, ülkeler arasındaki ücret farklılıkları ve istihdam koşullarına odaklanırken, ikili iş gücü piyasası, uluslararası göçü modern sanayileşmiş ekonomilerin yapısal gereksinimlerine bağlamaktadır. Dünya sistemleri teorisi ise göçü ekonomik küreselleşmenin neticesi olarak ele alır.⁷⁴⁸ İnsanlar, daha iyi ekonomik koşullara erişebilmek için yurtlarını geçmişten günümüze terk etmektedir. Ancak ekonomik küreselleşme, göçe yeni bir yön vererek, küresel seviyede eş görülmemiş bir insan hareketliliğine yol açmıştır.⁷⁴⁹

Küreselleşen dünyada, birey küresel ekonominin bir parçası olarak, daha iyi ekonomik koşullara sahip olmak üzere, yaşadığı yerden daha iyi ekonomik koşullara sahip bölgelere göç etme eğilimine girmektedir. Yukarıda sayılan göçü başlatan etmenlere ek olarak, eski göçmenlerin kaynak ülkelerdeki bireylerle hareket halinde olarak devam eden ilişkileri neticesindeki göçmen networkü yeni göç hareketliliklerine zemin hazırlamaktadır.

Göçmenler ve göçmen olmayan insanlar arasındaki bağ, akrabalık, arkadaşlık ve toplumun paylaşılan kökleri aracılığıyla kurulmaktadır. Kurulan

⁷⁴⁶ Meetika Srivastava, "Globalisation and Public Administration: A Study of the Term 'Globalisation', Its Nature, Meaning, Characteristics and Impact on Public Administration", November 17, 2009, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1508013, Erişim Tarihi: 30/10/2021.

⁷⁴⁷ David Bartram vd., **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, Hece Yay., Ankara 2017, s. 14.

⁷⁴⁸ David Massey vd., "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", **Göç Dergisi**, C 1, S 1, 2014, s. 13.

⁷⁴⁹ Ramuné Čiarnienė vd., "The Impact of Globalization on Migration Processes", **Socialiniai Tyrimai**, C 13, S 3, 2008, s. 42.

bağ, hareketliliğin olasılığını (ihtimalini) artırmaktadır. Zira bu bağ sayesinde harekete bağlı maliyet ve riski düşmektedir. Ağ ilişkileri, insanları cezbetmek için yabancı istihdamın girişini mümkün kılan bir toplumsal sermaye (sosyal sermaye) oluşturmaktadır. Göçmenlerin sayısı kritik eşiğe geldiğinde, ağların büyümesi ve gelişmesi, harekete bağlı maliyet ve riskleri azaltarak, ilave hareketliliklerin söz konusu olmasına imkân sağlamaktadır.⁷⁵⁰

Liberalleşme ve küreselleşme süreçleri, yoksul ülkelerde yaşayan insanların uluslararası göç “oyununa” erişimini artırmaktadır ve bu oyun alanını daha düz bir hale getirmekten ziyade daha da karmaşıklştırmaktadır. Aynı zamanda bu durum göçün küreselleşmesinin öncelikle siyasi ve ekonomik değişimlerin bir sonucudur. Göç, eşitsiz küresel sistem içerisinde, eşitsizliği aşmadaki kilit unsurlardan biridir. Tabii bu süreç, bazı ayrıcalıklı (genellikle vasıflı ve/veya varlıklı) gruplara istihdam ve ikamet hakkı verirken aynı zamanda daha düşük vasıflı göçmenleri bu tür haklardan dışlayan göç politikalarına da yol açmaktadır. Göç politikası sürecinden dışlanmanın göçü durdurmasa da göçmen işçileri, iş gücü piyasasındaki sömürüye karşı daha savunmasız hale getirmesi muhtemeldir. Bu nedenle, küreselleşmenin oldukça çarpık mekânsal etkileri, küresel göç modellerindeki değişimlere de yansımaktadır. Bu husus, göçün küreselleşmesi hipotezini çürütmekten ziyade, genel olarak küreselleşme süreçlerinin asimetrik doğasını yansıtmaktadır.⁷⁵¹

Küreselleşme süreci, göç, göçün yapısı üzerinde etkili olmuş ve yeni göç şekilleri meydana getirmiştir. Uluslararası göçün siyasi ve ekonomik yapısını değiştirmiştir. Bu çerçevede göçlere ilişkin teorilerin ele alınmasında da göçün mü yoksa göçmenlerin mi başat olacağı yoksa her ikisi arasında ayırım kalmadığı gibi hususlar da tartışılmaktadır. Hem dünyanın ve içerisinde bulunduğumuz çağın hızlı değişimi hem de göçün dinamizmi göçlerle ilgili genelleme yapmayı ve küresel göçü tek bir yaklaşım üzerinden açıklamayı mümkün kılmamaktadır.⁷⁵²

2.6.2. Uluslararası Göç ve Ulusaşırılık

Küreselleşmenin küresel göç üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Ulus devletleri aşan bir seviyede yer alan küresel ilişkiler akabinde küresel göçü artırmaktadır. Küresel göç sürecinde başka ülkeye göç edenlerin kendi menşee ülkeleriyle olan ilişkilerini devam ettirmeleri durumu ulusaşırılık olarak

⁷⁵⁰ David Massey vd., “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, *Göç Dergisi*, C 1, S 1, 2014, s. 28.

⁷⁵¹ Mathias Czaika vd., “The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory?”, *International Migration Review*, C 48, S 2, 2014, s. 318-319.

⁷⁵² Savaş Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S 17, 2006, s. 89.

tanımlanır.⁷⁵³ Ulusaşırılık kavramı, kişilerin ya da kurumların arasındaki ulusal sınırları aşan çoklu ilişkilerine atıf yapmaktadır. Uzun mesafeli ağlar olarak ulusaşırılık; ulustan öne geçerek, etkileşimler, değiş tokuş ve yoğun hareketlilikler neticesinde tüm dünyaya yayılmaktadır. Özellikle teknolojinin gelişimi bu tür ağları artan hız ve verimlilikle birbirine bağlamaya hizmet etmektedir. Ulusaşırılık, büyük mesafelere uluslararası sınırların varlığına rağmen, belirli türden ilişkilerin küresel olarak yoğunlaştığı faaliyet alanını kapsayan bir durumu tanımlar.⁷⁵⁴ Aynı zamanda toplumsal gruplar arasındaki iletişimler küreselleşmenin temel manifestosudur. Ulusaşırılık, ulus devlet sınırlarını aşan, devlet dışı aktörler arasındaki bağları ele alırken, bu kapsam içerisinde iş dünyası, sivil toplum kuruluşları, aynı ilgileri paylaşan bireyler (dinî inanç, benzer kültürel özelliklere sahip olma, benzer coğrafyadan olma gibi) ulusaşırı tanımlaması içerisinde kendilerine yer bulurlar. Ulusaşırılık ele alınırken, sosyal morfoloji olarak, bilinçlilik, kültürel yeniden üretim, sermaye yolu, siyasi angajman alanı, yerin yeniden inşası gibi altı tane ayırt edici boyutta ele alınmaktadır.⁷⁵⁵

Ulusaşırılık kavramının evrimleşmesinde ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere iş gücü göçünün önemli bir yeri bulunmaktadır. Aynı zamanda, üçüncü dünya ülkelerinden ve komünist ülkelere kaynaklı siyasi mültecilik hareketleri, kavramın evriminde önemli yer tutar. Bu yeni işçi göçmenleri ve mültecilerinin akını, yalnızca uzun göç geçmişine sahip ulus devletleri, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'nın yerleşimci devletlerini değil, aynı zamanda göçmen kabul eden ülkeler olarak kayda değer olmayan devletleri de yeniden şekillendirmiştir. Ulusaşırı sosyal oluşumlar, sosyal ve sembolik bağların ve bunların içeriklerinin, ağlardaki ve kuruluşlardaki konumların ve en az iki ulus devletin sınırlarını aşan kuruluş ağlarının kombinasyonlarından oluşur. Devlet sınırlarını aşan süreklilik arz eden, pluri-local işlemlerin de ulusaşırılık kapsamında ele alınması mümkündür. Bu oluşumların çoğu, bir yanda kişisel etkileşimlerin yaşam-dünyası ile ekonomi, siyaset, hukuk, bilim ve din gibi farklılaştırılmış alanların ya da alanların işlevsel sistemleri arasında yer alır.⁷⁵⁶

Menşee ülkede ve kabul eden ülkedeki kurumlar göçmen ulusaşırılığından etkilenmektedir. Bu durum, sadece kendi sınırları dışından menşee devletlere doğrudan veya dolaylı katılımı ile ilgili değil, aynı zamanda göçmenlerin dış siyasi bağlarının ev sahibi ülkenin siyasi kurumları üzerindeki

⁷⁵³ Nina Glick Schiller vd., "Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration", *Annals New York Academy of Sciences*, C 645, S 1, 1992, s. 1.

⁷⁵⁴ Steven Vertovec, "Conceiving and Researching Transnationalism", *Ethnic and Racial Studies*, C 22, S 2, 1999, s. 447.

⁷⁵⁵ Steven Vertovec, *Transnationalism*, Routledge, London 2009, s. 2-4.

⁷⁵⁶ Thomas Faist, "Transnationalism", *The Routledge International Handbook of Migration Studies*, Ed. Steven J. Gold; Stephanie J. Nawyn, Routledge, Oxon 2013, s. 449-450.

etkisiyle de ilgilidir. İlâveten, başka ülkeye giden bireyler vatandaşlık alana kadarki süre içerisinde menşee ülke vatandaşı olarak kalsalar da göç ettikleri ülkenin kurallarına göre ya da uluslararası hukuki normlara göre yaşamlarını idame ettirirler. Aynı zamanda da menşee ülkelerinde ikamet etmeseler dahi vatandaş olarak bazen posta yoluyla bazen de ülkelerine gidip geri gelerek oy kullanabilirler. Bu durum menşee ülkeyi, göçmenleri kabul eden ülke topraklarına genişletirken, göçmenleri kabul eden ülkeyi vatandaş tanımını aşan bir siyasi topluluk olarak tanımlamaya itmektedir. Ulusaşırılığın görünen resmî yönlerinden biri onun çifte vatandaşlıkla ulusaşırı bir üyeliğe yol açmasıdır. Göç, farklı ülkelerin “territoryal” alanları içerisinde gerçekleşmesinden ötürü uluslararası bir durumdur. Fakat göçmeni iki farklı siyasi topluluğa ait kılan, birbiriyle kesişen üyelikler yaratması gibi hususlar onu ulusaşırı yapmaktadır.⁷⁵⁷

Ulusaşırılık kavramıyla, uluslararasılık, çok ulusluluk ve uluslarüstülük kavramları arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Uluslararasılık (*international*), genellikle bağımsız devletler arasındaki dış ilişkilerden müteşekkil olarak söz konusu olmaktadır. Burada da uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler siyasi fenomen olarak bulunmaktadır. Çok ulusluluk (*multinational*) durumunda bağımsız devlet içerisinde çeşitli siyasi topluluklar söz konusudur. Siyasi görünüm olarak çeşitli ulusal azınlıklara yönelik özerklik söz konusudur. Uluslarüstü (*supranational*) bağlamdaysa ulus devletlerin üzerinde başka bir siyasi birlik egemenlik sahibidir. Bu tip yapının siyasi görünümüyse Avrupa Birliğidir. Ulusaşırılık (*transnationalism*) ise, birden fazla devletin nüfuz alanının kesişmesi durumudur ki burada somut siyasi görünüm, çifte vatandaşlığa ya da bulunduğu ülkeden farklı vatandaşlığa sahip göçmenlerdir.⁷⁵⁸

Portes, ulusaşırılığı ontolojik olarak bireyleri, sivil toplumu ve kurumsal olmayan aktörleri içeren sınır ötesi faaliyetler ve hedef odaklı ilişkilerden müteşekkil bir aktivite olarak ele alır. Ulusaşırılık siyasi bağlamda küresel çapta kurulan sivil toplum kuruluşları penceresinde ele alınabilir. İnsan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarıyla, göçmenleri koordine etmek amaçlı menşee ülkenin etkisiyle kurulan kuruluşlar ulusaşırılığın siyasi tarafıdır. Sosyokültürel yönden, yoksul ülkelerdeki çocukların korunmasını ve bakımlarını teşvik eden hayır kurumları aynı zamanda menşee devletlerinin senelik etkinliklerinde yer alarak sosyokültürel etki meydana getirirler. Ekonomik açıdan ise; birinci dünya ülkelerindeki aktivistlerin, üçüncü dünyanın emeğini korumaya yönelik, çok uluslu şirketlere karşı düzenledikleri boykotlar sayılabilir. Ayrıca, göçmenlerin menşee ülkelerine yaptıkları ticari

⁷⁵⁷ Rainer Bauböck, “Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism”, *International Migration Review*, C 37, S 3, 2003, s. 700-702.

⁷⁵⁸ Rainer Bauböck, “Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism”, *International Migration Review*, C 37, S 3, 2003, s. 705.

faaliyetler ve menşee ülkelerinden ithalat/ihracat yapmak için kurdukları işletmeler de ulusaşırı bir aktivite olarak kabul görmektedir.⁷⁵⁹

Son tahlilde ulusaşırılık, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya, dar ve geniş anlamda, reddetmeye dayalı (reaktif), sınırlar ötesi aktiviteler ve sosyal süreç olarak, siyasi, ekonomik ve sosyokültürel aktiviteler ve girişimler olarak, minör ve rezerv ulusaşırılık olarak ele alınabilmektedir.⁷⁶⁰

2.6.3. Ulusaşırılık ve Göçmen Dövizleri İlişkisi

Göç veren ülkelerin hükûmetleri ve siyasi elitleri kendi ülkesinden göç edenleri kontrol etmeleri ve göçmenlerle irtibatla olmaları gerektiğini düşünürler. Bunun temelde üç nedeni bulunmaktadır. İnsan sermayesinin iyileştirilmesi, göçmenleri kabul eden ülke için bir siyasi lobi aracı olması ve göçmen dövizleridir.⁷⁶¹

Göçmen dövizleri, genellikle işçiler tarafından ulusal sınırların ötesinde kendi topluluğuna para aktarımıdır. Ulusaşırı göçmenler görece menşee ülkelerinden daha zengin ev sahibi ülkelerden hâlâ güçlü aile bağlarının bulunduğu daha az gelişmiş ülkelere göçmen dövizini gönderirler. Genellikle göçmen dövizleri geride kalan ailelerini desteklemek kadar işletmeleri finanse etmek için de kullanılır ve hükûmetler, göçmen dövizini akışının devam etmesini çeşitli yollarla teşvik etmektedir. Bu teşvikler, göçmenlerin kendilerine ihtiyaç duydukları hizmetleri sağlayan sosyal ve ekonomik kurumların kurulmasının yanı sıra sürekli yatırımı teşvik etmek için uygun fonlar sunulmasını içermektedir. Küresel piyasada göçmen dövizleri hem bireyler hem de ülkeler için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Uluslararası yardım ya da yatırım olarak gelen göçmen dövizleri, birçok ülkede en büyük döviz kaynağını oluşturduğundan ülkelerce göz ardı edilemez önemdedir. Tarihsel olarak her zaman göçmen dövizini akışı devam etmiş olsa da günümüzde hem küresel neo-liberal piyasanın hem de ulusaşırılığın kapsamını ölçmesi bakımından çağdaş göçmen dövizleri ekonominin dayanaklarından olma yolunu tutmaktadır.⁷⁶²

⁷⁵⁹ Alejandro Portes, "Introduction: The Debates and Significance of Immigrant Transnationalism", *Global Networks*, C 22, S 2, 2001, s. 187.

⁷⁶⁰ Miriam Tedeschi, "Transnationalism: Current Debates and New Perspectives", *Geo-Journal*, 2020, s. 7, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10708-020-10271-8#article-info>, Erişim Tarihi: 5 Eylül 2021.

⁷⁶¹ Rainer Bauböck, "Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism", *International Migration Review*, C 37, S 3, 2003, s. 709.

⁷⁶² Katharyne Mitchell, "Transnationalism", *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology: People, the Earth, Environment and Technology*, 2017, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118786352.wbieg0035>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2021.

Ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklar ve farklı istihdam düzeyleri insanların yurt dışında kendi ülkesinde olduğundan daha fazla para kazanmasını mümkün kılar. Bu da yurt dışında çalışan kişilerin veya kendi ülkelerindeki ailelerinin yaşam standartlarının yükselmesine yol açmaktadır. Göç eden pek çok insan kendi iş gücü piyasasında iş bulamadığı için bunu yapıyor olsa da birçok insan da başka ülkelerdeki ücretler daha yüksek olduğundan göç etmektedir.⁷⁶³

Ulusasıırı faaliyetlerin, gönderen ülkeler üzerindeki genel etkisi mevcut sosyal ve politik düzeni her zaman desteklemese de hem ekonomik hem de politik anlamda olumludur. Göçmen dövizleri ve ticari yatırımlar ekonomik büyümeyi teşvik eder ve bu anlamda göçmenler menşee ülkelerindeki istikrara katkıda bulunur. Ancak ulusasıırı göçmenlerin, siyasi aktivizmi, demok-rasiyi, daha az yolsuzluğu ve ülke içinde daha az insan hakları ihlalini teşvik ederek, menşee ülkeleriyle bazı hususlarda ihtilafa düşmeleri de olasıdır. Bu anlamda, uzun vadede ülkeleri için daha yüksek standartlar getirmeyi amaçladığı için siyasi ulusasıırlık istikrarsızlaştırıcı olabilir.⁷⁶⁴ Göçmen dövizlerinin, yerel işleri ve gelirleri yerinden etmesi, tüketim harcamalarını teşvik etmesi (genellikle dış ithalat üzerinden), yerel arazi, konut ve gıda fiyatlarını şişirmesi, alıcılar ve alıcı olmayanlar arasında eşitsizlik ve kıskançlık yaratması ve ekonomik bağımlılık kültürü yaratması gibi olumsuzlukları da söz konusudur.⁷⁶⁵

Olumsuz yanlarına rağmen, tepkisel bir modda devlet, küresel ekonomideki marjinal statüsü ve denizaşıırı ülkelerde çalışanların ekonomik havalelerinin ve siyasi bağılılığının önemi nedeniyle vatandaşlarının ulusasıırı uygulamalarına uyum sağlar. İşçi dövizlerini ele geçirmek ve/veya bu grubu “ana” devletin ağ bağlantılı işlerine dahil etmek amacıyla, “yurt dışında” devlet destekli yeni sosyal hizmetler ve ulusasıırı destek kurumları dahil olmak üzere çeşitli teşvikler sunulmaktadır.⁷⁶⁶

Göçmen dövizleri, menşee ülkenin yerel, bölgesel ve ulusal ekonomisi için hoş karşılanan bir dış gelir kaynağıdır. Hatta bazı ülkelerde göçmen dövizleri gayrisafi millî hasılanın önemli bir kalemidir. Aynı zamanda da kaynak ülkeye gönderilen bu dövizler ulusasıırlığın ekonomik ayağını oluşturur. Göçmen dövizleri, ülkeler için ihmal edilemeyecek boyutta önemlidir. Tab-

⁷⁶³ Ramuné Čiarnienė vd., “The Impact of Globalization on Migration Processes”, **Socialiniai Tyrimai**, C 13, S 3, 2008, s. 43.

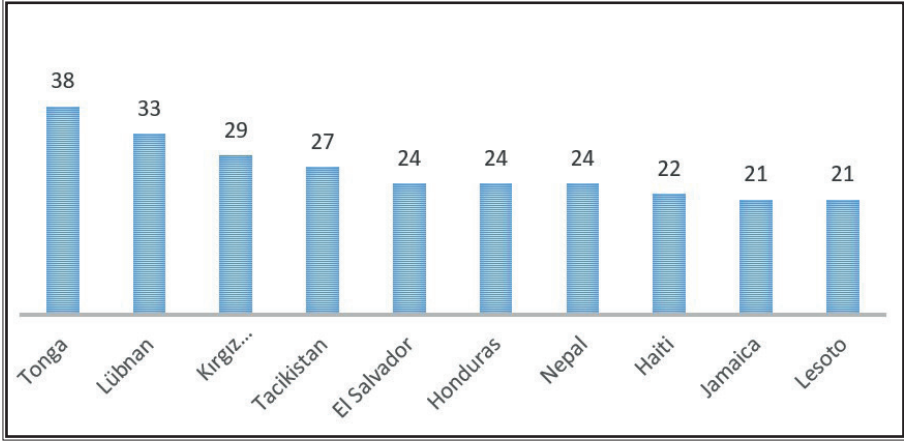
⁷⁶⁴ Alejandro Portes, “Conclusion: Towards a New World-The Origins and Effects of Transnational Activities”, **Ethnic and Racial Studies**, C 22, S 2, 1999, s. 475.

⁷⁶⁵ Stephan Vertovec, “Migrant Transnationalism and Modes of Transformation”, **International Migration Review**, C 38, S 3, 2004, s. 985.

⁷⁶⁶ Katharyne Mitchell, “Transnationalism, Neo-liberalism, and the Rise of the Shadow State”, **Economy and Society**, C 30, S 2, 2001, s. 173.

lo 2'ye bakıldığında gayrisafi yurt içi hasılayla göçmen dövizleri arasındaki ilişki görülmektedir. Tonga'da göçmen dövizlerinin gayrisafi yurt içi hasıla oranı %38 iken, Lübnan'da %33, Kırgız Cumhuriyeti'nde %29, Tacikistan %27, El Salvador %24'tür. Burada sadece en yüksek orana sahip olan ülkeler verilmiştir. Grafik 1'de görüldüğü üzere göçmen dövizleri ulusaşırılığın bir devamı hem de menşee ülke için önemli bir gelir kaynağıdır.⁷⁶⁷

Grafik 1: 2020 Yılında Göçmen Dövizlerinin GSYİH İçindeki Payı

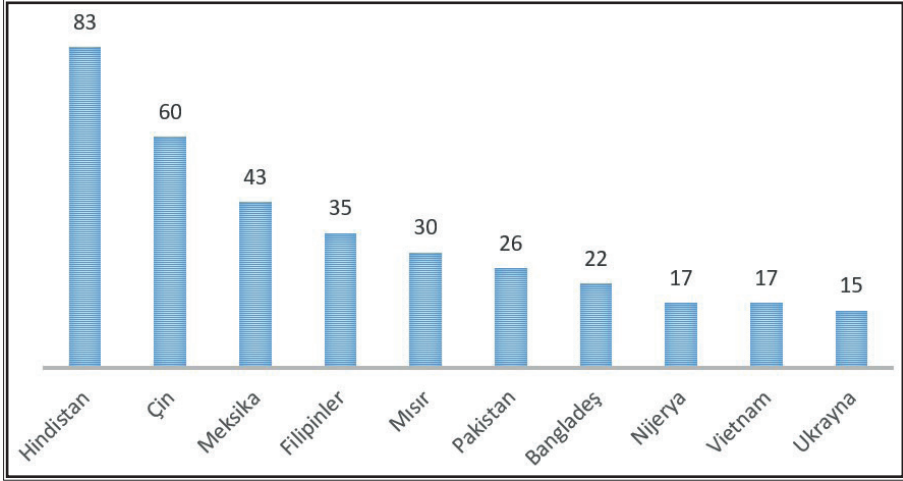

Kaynak: “Resilience COVID-19 Crisis Through a Migration Lens”, **Migration and Development Brief 34**, 2021, s. 6.

2020 yılı içerisinde ülkelerin göçmen dövizleri gelirlerine bakıldığında, ilk beş sırayı; Hindistan, Çin, Meksika, Filipinler ve Mısır almaktadır. Bu grup içerisinde Hindistan 2008 yılından beri liderliği elinde tutmaktadır. Burada da rakamlara bakıldığında göçmen dövizlerinin ülkeler için önemli gelir kaynağı olduğu görülmektedir.

⁷⁶⁷ World Bank Group, “Resilience COVID-19 Crisis Through a Migration Lens”, **Migration and Development Brief 34**, 2021, s. 6.

Grafik 2: 2020 Yılında En Çok Göçmen Dövizi Alan Ülkeler (Milyar Dolar)

Kaynak: Resilience COVID-19 Crisis Through a Migration Lens, **Migration and Development Brief 34**, 2021, s. 6.

2020 yılı gerek göçmenler gerekse dünya ekonomisi için zor geçen bir yıl olmuştur. Covid-19'un etkileri 2021 yılında da devam etmekte olup 2022'de de devam edecek gibi görünmektedir. Başlayan ve devam eden aşılama her ne kadar salgının seyrini etkilese de yeni çıkan varyantlarla beraber salgın halen dünya gündemini meşgul etmektedir. Salgının başladığı dönemden itibaren özellikle sınırların kapatılması ülkelere gelen insanların karantinada tutulması gibi durumlar söz konusu olsa da dünyadaki göçler ve göçmen dövizleri önemini korumaktadır.

Tablo 1: Düşük ve Orta Gelirli Bölgelere İlişkin Havale Akışları ve Öngörülleri

Düşük ve Orta Düzeylere Havale Akışlarının Tahminleri ve Öngörülleri (Milyar Dolar) Gelir Bölgeleri									
Bölge	2009	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 (t)	2022 (t)
Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler	302	446	441	478	524	548	540	553	565
Doğu Asya ve Pasifik	80	128	128	134	143	148	136	139	142
Avrupa ve Orta Asya	33	42	43	52	59	62	56	54	50
Latin Amerika ve Karayipler	55	68	73	81	89	96	1403	108	112
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	31	50	49	52	53	55	56	57	59
Güney Asya	75	118	111	117	132	140	147	152	158
Sahra Altı Afrika	28	41	37	41	49	48	42	43	44
Dünya	433	602	597	640	694	719	702	713	726
Büyüme Oranları									
Bölge	2009	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 (t)	2022 (t)
Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler	-4,8	0,5	-1,3	8,4	9,8	4,6	-1,6	2,6	2,2
Doğu Asya ve Pasifik	-4,8	3,7	-0,5	5,1	6,8	3	-7,9	2,1	2,1
Avrupa ve Orta Asya	-11,3	-15,3	2,1	21	12,9	4,6	-9,7	-3,2	-6,9
Latin Amerika ve Karayipler	-12,3	6,5	7,4	11,1	9,9	8,3	6,5	4,9	4
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	-6	-6,4	-1,2	5,3	2,3	3,4	2,3	2,6	3,1
Güney Asya	4,5	1,6	-5,9	6	12,3	6,1	5,2	3,5	4
Sahra Altı Afrika	-2,1	6,6	-8,3	10,8	17,4	-0,4	-12,5	2,6	1,6
Dünya	-5	-1,3	-0,8	7,1	8,5	3,7	-2,4	1,5	1,8

Kaynak: “Resilience COVID-19 Crisis Through a Migration Lens”,
Migration and Development Brief 34, 2021, s. 6.

Günümüzdeki covid-19 salgının küresel etkileri ve krizleri gibi son 10-15 sene içerisinde dünya çapında en büyük ekonomik buhran 2009 küresel

kriziyle söz konusu olmuştur. 2009 krizi, özellikle göçmenlere ev sahipliği yapan küresel kuzeyi etkilemiştir. Para akışı resmî kanallardan gayriresmî kanallara kaymıştır. Göçmenler kayıt dışı işlere yönelmişlerdir. Ağırlıklı olarak bankacılık sektörüne yönelik mali teşvik söz konusu olmuştur ve göçmenlere yönelik doğrudan bir teşvik yaygınlaşmamıştır. Göçmenlerin geri dönüş göçü azalmış, dolayısıyla yeni göç olmasa bile uluslararası göçmen stoku artmıştır. İşsizlik oranı arttıkça göçmenler yerli işçilere rakip olarak görülmüştür. Bu husus göçmen karşıtı duyarlılığı artırmıştır. Kriz döneminde dünya genelinde göçmen dövizleri düşük ve orta gelirli ülkeler için yaklaşık %5 azalmıştır. Menşe ülkelerdeki aile üyeleri tarafından ev sahibi ülkelerdeki göçmen akrabalarına gönderilen “ters havaleler” gündeme gelmiştir. 2009 finansal krizi göçmen dövizlerine önemli ölçüde sekte vurmuştur.⁷⁶⁸

2020’de başlayan Covid-19 krizinin etkileri 2009’a göre çok daha devasa düzeydedir. Öncelikle bu kriz doğrudan insan sağlığını tehdit etmiş akabinde de neredeyse etkilenmeyen sektör kalmamıştır. Salgından ve krizden göçmenlere ev sahipliği yapan ülkeler ve menşee ülkeler olmak üzere tüm dünya etkilenmiştir. Bu dönemde uzaktan çalışma ve çevrimiçi teslimatın kullanımı yaygınlaşırken birçok iş akışı da dijital ve resmî kanallara kaymıştır. Mali teşvik mekanizmalarından nakit transferleri hem işletmelere (istihdamı sürdürmek için) hem de yabancı uyruklu kişilere destek sağlanmıştır. Önemli bir geri dönüş göçü söz konudur. Göçmenler salgın döneminde ön saflarda çalışanlar olarak kilit bir rol oynamışlardır (özellikle perakende ve sağlık çalışanları olarak). Covid-19 koşullarında göçmen dövizleri yılın ikinci çeyreğinde keskin bir düşüş yaşasa da 2020’de çabuk toparlanmıştır ve genel etki düşük ve orta gelirli ülkeler için sadece % -1,6’dır. Birçok ev sahibi ülke katı seyahat yasakları ve sınır yaptırımları uyguladıkça transit göç artmıştır. Dünya Bankası rakamlarına göre de 2021 ve 2022’de göçmen dövizleri aktarımı yeniden artışa geçecektir.⁷⁶⁹

Covid-19 döneminde dijitalleşme artmış bu durum aynı zamanda birçok konuda kayıt altına almayı kolaylaştırmıştır. Yerel halkın dahil olmadığı birçok sektörde de göçmenlere alan açılmıştır. Yakın zamandaki 2009 finansal kriziyle mukayese edildiğinde de göçmen dövizlerinin aktarımında gözle görülür bir iyileşme söz konusudur. Akabinde de göçmen uluslararasılığı ekonomik olarak devam etmektedir.

2.6.4. Uluslararasılığın Geleceğine İlişkin Öngörüler

Teknolojik ilerlemeler ve ulaşım imkânlarının genişlemesi, ülkeler arasındaki ulaşım maliyetlerini düşürürken dünyayı daha küresel bir hale getir-

⁷⁶⁸ World Bank Group, “Resilience COVID-19 Crisis Through a Migration Lens”, **Migration and Development Brief 34**, 2021, s. 9.

⁷⁶⁹ World Bank Group, “Resilience COVID-19 Crisis Through a Migration Lens”, **Migration and Development Brief 34**, 2021, s. 9.

mektedir. Aynı zamanda da dünya küreselleştikçe uluslararası göç de artmaktadır. Göçmenlerin menşee ülkeleriyle olan bağı devam ettirmeleri onları ev sahibi ülke için ekonomik, politik bir aktör olmanın ötesine geçirerek menşee ülkelerinde de ekonomik ve politik bir aktör yapmaktadır. Bu durum aynı zamanda göçmenlerin ulusaşırı niteliğini güçlendirmektedir.

Bu çalışmada ulusaşırılığın geleceği ve özellikle Covid-19 dönemindeki durumu göçmen dövizleri üzerinden incelenmiştir. Göçmen dövizleri ulusaşırılığı okumada somut bir göstergedir. Göçmenler ev sahibi ülkelerde istihdam olanağı bulduktan sonra göçmen dövizleri yoluyla menşee ülkesindeki ailesi ve yakınlarına yardım etme yoluna gitmektedirler. Göçmen dövizleri gönderme durumu salt yardımla kalmayıp bazen yardımları aşan bir şekilde yerelde çeşitli sektörlerin desteklenmesi, yatırım yapılması gibi şekillerde de söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda bu durum menşee ülkelerin hükûmetleri tarafından da teşvik edilmektedir.

Bu çalışmada, göçmen dövizlerinin Covid-19 salgını döneminde görece azaldığı görülmektedir. Fakat son 10-15 sene içerisindeki en kapsamlı krizlerden biri olan 2009 krizine göre daha küresel çaptaki gerek ekonomik gerekse sağlık yönünden çok ciddi boyutta olan krizde 2009 verilerine göre göçmen dövizleri aktarımı çok daha sınırlı kalmıştır. Dünya Bankası projeksiyonuna göre de 2021 ve 2022 yıllarında da göçmen dövizleri eski boyutuna ulaşacaktır.

Küreselleşme ve küresel göç birbirini tetikleyen iki fenomen olarak devam ederken bu süreçte göçmenlerin ulusaşırı niteliği göçmen dövizleri üzerinden incelendiğinde ulusaşırılığın devam edeceği görülmektedir. Covid-19 salgını döneminde de göçmenler çeşitli şekillerde ekonomik yaşamın içerisinde olmuşlar ve menşee ülkeleriyle göçmen dövizleri üzerinden ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Son tahlilde, uluslararası göçün ulusaşırılığı devam etmektedir.

Kaynakça

- Aktel, M., “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, C 6, S 2, 2001, s. 193-202.
- Bauböck, R., “Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism”, **International Migration Review**, C 37, S 3, 2003, s. 700-723.
- Bratram, D., Poros, M. V., & Monforte, P., **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, Hece Yay., Ankara 2017.
- Čiarnienė, R., ve Kumpikaitė, V., “The Impact of Globalization on Migration Processes”, **Socialiniai Tyrimai**, C 13, S 3, 2008, s. 42-48.
- Czaika, M., ve De Haas, H., “The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory?”, **International Migration Review**, C 48, S 2, 2014, s. 283-323.
- Çağlayan, S., “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, S 17, 2006, s. 67-91.
- Çelik, F., “Organik Toplumdan Ekolojik Topluma”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 17, S 1, 2021, s. 221-235.
- Faist, T., “Transnationalism”, **The Routledge International Handbook of Migration Studies**, 2013, Ed. Steven J. Gold; Stephanie J. Nawyn, Routledge, Oxon 2013, s. 449-459.
- Farazmand, A., “Globalization and Public Administration”, **Public Administration Review**, 1999, s. 509-522.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E., “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, **Göç Dergisi**, C 1, S 1, 2014, s. 11-46.
- Mitchell, K., “Transnationalism, Neo-liberalism, and the Rise of the Shadow State”, **Economy and Society**, C 30, S 2, 2001, s. 165-189, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118786352.wbieg0035>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2021.
- Mitchell, K., “Transnationalism”, **International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology: People, the Earth, Environment and Technology**, 2016, s. 1-6.

Portes, A., “Conclusion: Towards a New World-the Origins and Effects of Transnational Activities”, **Ethnic and Racial Studies**, C 22, S 2, 1999, s. 463-477.

Portes, A., “Introduction: the Debates and Significance of Immigrant Transnationalism”, **Global Networks**, C 1, S 3, 2001, s. 181-194.

Schiller, N. G., Basch, L., & Blanc-Szanton, C., “Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration”, **Annals of the New York Academy of Sciences**, C 645, S 1, 1992, s. 1-24.

Srivastava, M., “Globalisation and Public Administration: A Study of the Term ‘Globalisation’, Its Nature, Meaning, Characteristics and Impact on Public Administration. Its Nature, Meaning, Characteristics and Impact on Public Administration”, November 17, 2009, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1508013, Erişim Tarihi: 30/10/2021.

Tedeschi, M., Vorobeve, E., & Jauhiainen, J. S., “Transnationalism: Current Debates and New Perspectives”, **GeoJournal**, 2020, s. 1-17, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10708-020-10271-8#article-info>, Erişim Tarihi: 5 Eylül 2021.

Vertovec, S., “Conceiving and Researching Transnationalism”, **Ethnic and Racial Studies**, C 22, S 2, 1999, s. 447-462.

Vertovec, S., “Migrant Transnationalism and Modes of Transformation”, **International Migration Review**, C 38, S 3, 2004, s. 970-1001.

Vertovec, S., **Transnationalism**, Routledge 2009.

World Bank Group, “Resilience COVID-19 Crisis Through a Migration Lens”, **Migration and Development Brief 34**, 2021.

2.7. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI, İŞ GÜCÜ DURUMU VE EĞİTİM DÜZEYİNİN İÇ GÖÇE ETKİSİ: İBBS DÜZEY 2 VERİLERİNE GÖRE PANEL VERİ SONUÇLARI*

2.7.1. Teorik ve Uygulamalı Literatürde İç Göçün Belirleyicileri

Göç alan ve göç veren bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklılıkları sosyoekonomik nedenlerin iç göçün temel belirleyicilerinden olduğu görüşünü desteklemektedir. İç göçün özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra önem kazanması ekonominin sektörel yapısında yaşanan dinamizmin burada önemli rol oynadığını göstermektedir. Geleneksel üretim tarzının ve toplumsal yapının neden olduğu düşük üretkenlik - düşük gelir düzeyi çemberinin kırılmaması insanları önemli derecede zor bir tercih olan göçle karşı karşıya bırakabilmektedir. İş gücü maliyetlerinin düşük düzeyde kalmasına sağladığı katkı nedeniyle mevcut üretim güçleri tarafından desteklenen iç göçe yönelik politika çözümleri ise ağırlıklı olarak göç alan bölgelerde ortaya çıkan sorunlara odaklana gelmiştir. Bu durum ise, göçün devamlılığını ve mevcut şeklini destekleyen bir yapı olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Türkiye’de de iç göçün hız kazanması ekonominin sektörel yapısında görülen değişimle paralellik göstermiştir. Kalkınma sürecinde sanayi ve hizmet sektörlerinin hızlı şekilde büyümesi, tarımda buna eşlik eden makineleşme ve gelişmenin bölgeler arasında farklılık göstermesi bu göçü desteklemiştir. Bölgeler arasında gelişmişlik farkları bir yandan göçe neden olurken diğer yandan da geri kalmış bölgelerde bu farkı azaltma yönünde motivasyonu ve toplumsal baskıyı azaltmıştır.

Göçün nedenlerini ele alan teorik yaklaşımlara bakıldığında ise bunların oldukça farklılık gösteren bir yapı sergilediği görülmektedir. Örneğin, mikro

* Prof. Dr. Seymur AĞAZADE. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. seymur.agazade@alanya.edu.tr.

düzey göç teorileri Lee'nin itme/çekme faktörleri,⁷⁷⁰ neoklasik mikro göç teorisi, davranışsal modeller, sosyal sistemler teorisi) bireysel göç kararlarına odaklanırken, makro düzey göç teorileri (neoklasik makro göç teorisi, göç sistemleri teorisi, ikili iş gücü piyasası teorisi, dünya sistemleri teorisi, hareketlilik geçiş hipotezi) toplu göç eğilimlerini makro düzeyde açıklamaya çalışırlar. Bunların yanı sıra göçün nedenlerini açıklamaya çalışan mikro ve makro düzey arasında yer alan maso (orta) düzey teoriler (sosyal sermaye teorisi, kurumsal teori, ağ teorisi, kümülatif nedensellik teorisi, iş gücü göçünün yeni ekonomisi) de vardır.⁷⁷¹

Yapılan uygulamalı çalışmalara bakıldığında ise Türkiye'de iç göçün nedenlerinin çoğunlukla makro düzeyde araştırıldığı görülmektedir. Örneğin Başel, Türkiye'de bölgesel ekonomik ve sosyal dengesizliklerin, hızlı nüfus artışının, tarım kesiminin gelir dağılımından az pay almasının ve siyasal nedenlerin göçte etkili olduğu sonucuna varmıştır.⁷⁷² Sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarının göç üzerinde etkili olduğu Yakar tarafından yapılan çalışmada da desteklenmiştir.⁷⁷³ Karpat Çatalbaş ve Yazar ise, bölgelerarası göç üzerinde bölgenin zenginlik düzeyinin olumlu, enflasyon oranı, istihdam oranı ve terör sorununun ise olumsuz etkisi olduğunu destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır.⁷⁷⁴ Teröre ilişkin benzer sonuç elde eden Dücan, ortaokul düzeyindeki okullaşma oranının bölgeden göçü pozitif, istihdam oranının ise negatif yönde etkilediği sonucunu elde etmiştir.⁷⁷⁵ Net göç hızı negatif ve pozitif olan iller arasında refah göstergeleri arasında farklılıkları inceleyen Kandemir ise, refahın konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve güvenlik boyutlarında iller arasında anlamlı fark olduğunu bulmuştur.⁷⁷⁶ Bölgelerarası göç hareketlerini inceleyen Özdemir ise, göç üzerinde etkili olan en önemli değişkenler arasında eğitim, bölgenin zenginlik düzeyini temsilen alınan kişi başına dü-

⁷⁷⁰ Everett S. Lee, "A Theory of Migration", **Demography**, Cilt 3, Sayı 1, 1966, s. 47-57.

⁷⁷¹ Jessica Hagen-Zanker, **Why do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature**, MPRA Working Paper, 28197, 2008, s. 5.

⁷⁷² Halis Başel, "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri", **Journal of Social Policy Conferences**, Sayı 53, 2011, s. 515-542.

⁷⁷³ Mustafa Yakar, "Türkiye'de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi", **Ege Coğrafya Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2013, s. 27-44.

⁷⁷⁴ Gaye Karpat Çatalbaş ve Ömer Yazar, "Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi", **Alphanumeric Journal**, Cilt 3, Sayı 1, 2015, s. 99-117.

⁷⁷⁵ Engin Dücan, "Türkiye'de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 2016, s. 167-183.

⁷⁷⁶ Orhan Kandemir, "Refah Göstergeleri Bağlamında Türkiye'de İller Arası İç Göç Hareketlerinin Analizi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 275-288.

şen elektrik tüketimi, kentleşme ve terörü sıralamıştır.⁷⁷⁷ Bitlis için göç etme nedenlerini mikro düzeyde araştıran Yılmaz da işsizlik, terör olayları, sağlık ve eğitim olanaklarının yetersizliğini başlıca nedenler olarak ifade etmiştir.⁷⁷⁸ İşsizliğin göç üzerinde etkisini inceleyen Çelik ve Arslan da teorik beklentilerle uyumlu sonuçlar elde etmişlerdir.⁷⁷⁹ Bununla uyumlu olarak, Köseoğlu ve Artan da OECD ülkelerinde işsizlik oranındaki artışın gelen göçü azalttığı sonucuna varmışlar.⁷⁸⁰

Bu çalışmada Türkiye’de iç göçün nedenlerinin iş gücü durumu, gelir dağılımı ve eğitim düzeyi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla TÜİK tarafından yayımlanan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2’ye göre Türkiye’nin 26 bölgesinin 2014-2020 yıllarına ait verileri kullanılmıştır. İş gücü durumu istihdam oranı, işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranı ile ölçülmüştür. Gelir dağılımı için dikkate alınan göstergeler ise Gini katsayısı ile medyan gelirin %60’ına göre yoksulluk oranıdır. Her iki gösterge eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanmıştır. Çalışmada eğitim düzeyinin göstergesi ise 15 yaş ve üzeri nüfusta lise veya dengi okullardan mezun oranıdır. Çalışmada uygulanan yöntem net göç hızı için oluşturulmuş modelin genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM) çerçevesinde tahmin edilmesine dayanmaktadır.

2.7.2. Model, Veri ve Değişkenler

Bu çalışmada, Türkiye’de net göç hızı aşağıda kapalı fonksiyon formunda ifade edilen model çerçevesinde tahmin edilmiştir:

net göç hızı = $f(\text{net göç hızı}_{t-1}, \text{iş gücü durumu}, \text{gelir dağılımı}, \text{eğitim düzeyi})$ (1)

Modelde bağımlı değişken *net göç hızı* olup ilgili bölgenin aldığı ve verdiği göç arasındaki farkın ve bölge nüfusunun dikkate alınması ile göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısıdır. *net göç hızı*_{t-1} ise bağımlı değişkenin bir dönem öncesine ait gecikmeli değeri olup bir dizi davranışsal varsayım dikkate alınarak modele eklenmiştir. Bu değişkene ait katsayının pozitif olması belirli bir bölgeye olan göç sayısının bir sonraki dönemde göçü desteklediğini, negatif olması ise aksine bunu yavaşlatıcı etki yaptığını gös-

⁷⁷⁷ Dilek Özdemir, “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 22, Sayı 3, 2018, s. 1337-1349.

⁷⁷⁸ Vedat Yılmaz, “İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt 11, Sayı 18, 2019, s. 1709-1735.

⁷⁷⁹ Rümeysa Çelik ve Irmak Arslan, “Göç ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama”, **Journal of Social Policy Conferences**, Sayı 74, 2018, s. 65-75.

⁷⁸⁰ Mustafa Köseoğlu ve Gamze Artan, “Göç, İşsizlik ve Gelir Arasındaki İlişkilerin Analizi: OECD Ülkeleri Örneği”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 61-81.

terecektir. Modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerden *iş gücü durumu* için bu çalışmada üç farklı gösterge kullanılmıştır. Bunlar istihdam, işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranlarıdır. Bu değişkene ait katsayının, göstergelerden ilkinin dikkate alınması durumunda pozitif, diğer ikisinin dikkate alınması durumunda ise negatif olması beklenir. Çünkü istihdam imkânlarının yüksek olduğu bölgelerin net göç alan bölgeler, işsizliğin yaygın olduğu bölgelerin ise net göç veren bölgeler olması daha muhtemeldir. Bunun yanı sıra, işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranının dikkate alındığı tahminlerde katsayılar arasındaki farklılıklar göç ve toplumsal yapı ilişkisine dair sonuçlar elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Çalışmada *gelir dağılımı* ise Gini katsayısı ve medyan gelirin %60'ına göre hesaplanmış yoksulluk oranı ile ölçülmüştür. Her iki gösterge eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanmış göstergelerdir. Bilindiği gibi gelir dağılımı eşitsizliğinin bir ölçüsü olarak yaygın şekilde kullanılan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Katsayının daha yüksek değerleri daha yüksek gelir eşitsizliğini ifade etmektedir. Modelde *gelir dağılımı* değişkenine ait katsayının da negatif olması beklenmektedir. Çünkü diğer koşullar sabitken gelir dağılımı eşitsizliği veya yoksulluk bölgenin aldığı ve verdiği göç arasındaki farkı muhtemelen azaltıcı yönde etkileyecektir. 1 numaralı eşitlikle ifade edilen modelde yer alan son açıklayıcı değişken olan *eğitim düzeyi* ise 15 yaş ve üzeri nüfusta lise veya dengi okullardan mezun oranı ile ölçülmüştür. Bu değişkene ait katsayının ise pozitif olması beklenir, çünkü bütün diğer koşullar aynı olmak koşuluyla eğitim düzeyinin yüksek olduğu bölgelerin göç alması fakat bu düzeyin düşük olduğu bölgelerin ise göç vermesi daha muhtemeldir.

Yukarıda ifade edilen modelde yer alan değişkenlere ait verilerin tamamı TÜİK'in Bölgesel İstatistikler veri tabanından alınmış olup İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2'ye göre Türkiye'nin 26 bölgesinin 2014-2020 yıllarına ait istatistiklerdir.

2.7.3. Yöntem

Bu çalışmada, 1 numaralı kapalı fonksiyonla ifade edilen modelde bağımlı değişken gecikmesinin açıklayıcı değişken olarak yer alması dikkate alınarak tahmin yöntemi olarak GMM kullanılmıştır. Bilindiği gibi, birçok değişken arasındaki ilişki statik olabileceği gibi dinamik bir yapıya da sahip olabilir. Dinamik ilişkilerin otoregresif panel modelleri bağlamında havuzlanmış EKK yöntemi ile tahmin edilmesi içsellik sorununa yani bileşik hata terimleri (birimlere özgü olan ve olmayan hata bileşenleri) ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişkiye neden olmaktadır. Aynı şekilde, dinamik ilişkilerin rassal etkiler ve sabit etkiler yöntemleri ile tahmini de uygun değildir. Çünkü bağımlı değişken gecikmesinin modele açıklayıcı değişken olarak dâhil edilmesi, rassal etkiler modelinde bağımsız değişkenler ile birim et-

kilerinin korelasyonsuz olması varsayımı açısından sorun teşkil etmektedir. Oto regresif panel modellerinin sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilmesi ise kukla değişkenler nedeniyle, gözlem sayısını azaltmakta ve özellikle kısa zaman boyutlu panellerde sorunlara neden olmaktadır. Hansen (1982) tarafından geliştirilen ve Anderson ve Hsiao (1981 and 1982) tarafından panel veriye uygulanan GMM, panel veri tahminlerinde bu gibi sorunların aşılmasında avantajlar sağlamaktadır. Anderson ve Hsiao'nun (1981 ve 1982) birim etkilerinden veya kesitlere özgü heterojenlikten kurtulmayı sağlayan birinci fark modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha \Delta y_{i,t-1} + \beta \Delta x'_{i,t} + \Delta \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Burada $\Delta y_{i,t}$ ve $\Delta y_{i,t-1}$ sırasıyla bağımlı değişkenin birinci farkını ve bunun bir dönem gecikmeli değerini gösterir. $\Delta x'_{i,t}$ modelde yer alan diğer açıklayıcı değişkenlere ait fark değerleridir. $\Delta \varepsilon_{i,t}$ ise birinci fark hata terimleridir. Arellano ve Bond (1991), birinci farkı alınmış bu dinamik modeli araç değişkenle dönüştürülmesini ve genelleştirilmiş OLS ile tahmin edilmesini önermiştir. Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) ise, özellikle dengesiz panellerde fark alınmış modelin kullanılmasının neden olduğu çok sayıda gözlem kaybı sorununu aşmak için ortogonal sapma dönüşümünü önererek bu yöntemi geliştirmişlerdir. Daha fazla araç değişken kullanımına izin veren, etkinlik ve tutarlılık sağlayan bu tahminci, dönüştürülmüş ve orijinal denklemlerin oluşturduğu sisteme dayanır ve sistem GMM olarak bilinir.⁷⁸¹

2.7.4. Değişkenlerin Temel İstatistiksel Özellikleri ve Korelasyon

Bu bölümde 1 numaralı eşitlikle ifade edilen modelin tahminde kullanılan değişkenlerin temel tanımlayıcı istatistikleri, değişkenlerde bölgelerarası korelasyon ve net göç hızı ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları verilmiştir. Tablo 1'de değişkenlerin temel istatistikleri sunulmuştur. Buna göre, net göç hızının maksimum ve minimum değerleri sırasıyla 60.26 ve -35.15'tir. Bu değerler TR82 bölgesinin (Kastamonu, Çankırı ve Sinop) 2018 ve 2019 yıllarına aittir. İstihdam oranının maksimum ve minimum değerleri ise TR21 bölgesinin (Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli) 2019 yılına ve TRC3 bölgesinin (Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt) 2014 yılına aittir. Tablodan da görüldüğü üzere, bu istatistikler 59.7 ve 37.1'dir. İşsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranına ait maksimum değerler (33.5 ve 37.2) de TRC3 bölgesine fakat 2020 yılına ait değerlerdir. İşsizlik oranlarına ait minimum değerler (3.4 ve 6.1) ise TRA2 bölgesi (Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan) 2014 yılı ve TR90 bölgesi (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane) 2017 yılı değerleridir. Gini katsayısına ait maksimum değer 0.451'dir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin bu en yüksek değeri TR10 bölgesinde (İstanbul) ve

⁷⁸¹ Ferda Yerdelen Tatoğlu, **İleri Panel Veri Analizi**, Beta Basım, İstanbul, 2012, s. 75-93.

2020 yılında gerçekleşmiştir. Bu değişkene ait minimum istatistik ise TR81 bölgesinin (Zonguldak, Karabük ve Bartın) 2019 yılı değeridir. Yoksulluk oranının ise en yüksek değeri TR82 bölgesinin (Kastamonu, Çankırı ve Sinop) 2020 yılı ve en düşük değeri ise TRB2 bölgesinin (Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri) 2015 yılı değeridir. Son olarak eğitim düzeyinin 28.86 ve 14.09 olan maksimum ve minimum değerleri sırasıyla TR51 bölgesinin (Ankara) 2019 yılına ve TRC1 bölgesinin (Gaziantep, Adıyaman ve Kilis) 2014 yılına aittir.

Tablo 1: Değişkenlerin Temel İstatistikleri

	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma
Net göç hızı	-0.9015	60.26	-35.15	10.3076
İstihdam oranı	50.694	59.7	37.1	4.4101
İşsizlik oranı	10.8017	33.5	3.4	5.2601
Tarım dışı işsizlik oranı	13.756	37.2	6.1	5.8457
Gini katsayısı	0.3539	0.451	0.281	0.0318
Yoksulluk oranı	17.1615	24	10.3	2.6247
Eğitim düzeyi	22.5282	28.86	14.09	3.3510

Kaynak: Yazara ait hesaplamalar

Tablo 2’de ise araştırmada kullanılan değişkenlerin her biri için 26 bölge arasında nasıl bir bağıntı olduğu yani bölgelerarası korelasyon ve net göç hızı ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları verilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere net göç hızı, Gini katsayı ve yoksulluk oranı için hesaplanan istatistikler bu değişkenlerde bölgeler arasında herhangi bir korelasyon olmadığına işaret etmektedir. İstihdam oranı için ise bölgeler arası korelasyon 0.210 olmakla düşük düzeydedir. İşsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranında bölgeler arası korelasyon ise orta düzeydedir. Son olarak eğitim düzeyine ait 0.957’lik istatistik 26 bölgenin eğitim düzeyindeki değişim bakımından oldukça homojen bir özellik taşıdığını göstermektedir.

Açıklayıcı değişkenlerle net göç hızı arasındaki korelasyon sonuçları ise tablonun son sütununda verilmiştir. Değişkenler arasında neden sonuç ilişkisini ifade etmemekle birlikte net göç hızı ile diğer açıklayıcı değişkenlerin ne derecede birlikte değiştiği konusunda bilgi sağlamaktadır. Buna göre, istihdam oranı ve eğitim düzeyi ile net göç hızı arasında hesaplanan korelasyon sırasıyla 0.3387 ve 0.4567 düzeyinde ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Diğer değişkenlerle net göç hızı arasında hesaplanan korelasyon

katsayıları ise negatiftir. Bunlardan yoksulluk oranı ile ilişkiyi ifade eden katsayı ihmal edilebilir düzeydedir. İşsizlik oranı, tarım dışı işsizlik oranı ve Gini katsayısı ile ilişkiyi ifade eden katsayılar ise sırasıyla -0.1313, -0.2786 ve 0.1328'tir.

Tablo 2: Birimler Arası ve Net Göç Hızı ile Açıklayıcı Değişkenler Arasında Korelasyon⁷⁸²

	Bölgelerarası korelasyon	Net göç hızı ile korelasyon
Net göç hızı	0.040	1
İstihdam oranı	0.210	0.3387***
İşsizlik oranı	0.653	-0.1313*
Tarım dışı işsizlik oranı	0.627	-0.2786***
Gini katsayısı	0.077	-0.1328*
Yoksulluk oranı	0.058	-0.0081
Eğitim düzeyi	0.957	0.4567***

Kaynak: Yazara ait hesaplamalar

2.7.5. GMM Tahmin Sonuçları

1 numaralı eşitlikle ifade edilen modelin GMM tahmin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Çalışmada iş gücü durumu ve gelir düzeyine ilişkin farklı göstergeler kullanılmış ve yapılan tahminlerde de bunlar dikkate alınmıştır. Öncelikli olarak, tablodan da görüldüğü üzere, tahmin edilen tüm modellerde net göç hızı gecikmesine ait katsayılar negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu katsayıların aldığı değerler -0.4257 ile -0.3541 arasında değişmektedir. Katsayı işaretinin negatif olması net göç hızının bir dönem önceki değerinden olumsuz yönde etkilendiğine işaret etmektedir. Şöyle ki, bölgenin aldığı ve verdiği göç arasındaki farkın yüksek olması bir sonraki dönemde bunu azaltıcı yönde etkilemektedir. Bölgenin aldığı ve verdiği göç arasındaki farkın düşük olması ise bir sonraki dönemde bunu artırıcı yönde etkilemektedir.

Eşitlik 1 ile ifade edilen modelde net göç hızını açıklamaya yönelik olarak modele dâhil edilen *iş gücü durumu* için ise daha önce de ifade edildiği gibi iş gücüne katılım oranı, işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranı değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenlere ait katsayıların hiçbir modelde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Modelde yer alan gelir dağılımı değişkeni için dikkate alınan Gini katsayısı ve yoksulluk oranına ait katsa-

⁷⁸² Not: ***, ** ve * işaretleri ilgili istatistiklerin sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu gösterir.

yıllar ise tüm modellerde beklentilerle uyumlu olarak negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna göre hem gelir eşitsizliğinin hem de yoksulluğun artması net göç hızını düşürmektedir. Tahmin edilen modellerde Gini oranına ait katsayılar -129.1229 ile -123.5363 aralığında, yoksulluk oranına ait katsayılar ise -1.5346 ile -1.4890 aralığında değerler almıştır.

Net göç hızı için tahmin edilen ve 1 numaralı eşitlikle ifade edilen modelde yer alan son açıklayıcı değişken olan eğitim düzeyinin tahmin edilen katsayıları da tüm farklı modellerde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. 15 yaş ve üzeri nüfusta lise veya dengi okullardan mezun oranı ile ölçülen bu değişkene ait katsayılar pozitif olup 0.9849 ile 1.7478 arasında değişmektedir. Bu değişkene ait katsayıların pozitif olması eğitim düzeyinin yüksek olmasının bölgeye yönelik alınan göçü desteklediğini veya bölgeden giden göçü ise zayıflatıldığını göstermektedir.

Son olarak tablonun alt bölümlerinde verilen modellere ilişkin Wald, AR(2) ve Sargan test istatistikleri modellerde bir bütün olarak tahmin edilen parametrelerin anlamlı olduğunu, ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığını ve araç değişkenlerin geçerli (aşırı tanımlama kısıtlamaları) olduğunu ve dolayısıyla içsel değişkenlerin seçimi de dâhil modeli desteklemektedir.

Tablo 3: GMM Tahmin Sonuçları⁷⁸³

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Net göç hızı bir dönem gecikme	-0.3971*** (0.0703)	-0.3643*** (0.0608)	-0.3541*** (0.0574)	-0.4257*** (0.0552)	-0.4197*** (0.0519)	-0.4117*** (0.0478)
İstihdam oranı	-0.0939 (0.2446)			-0.2090 (0.2518)		
İşsizlik oranı		-0.7838 (0.7089)			-0.4676 (0.4016)	
Tarım dışı işsizlik oranı			-0.6522 (0.2045)			-0.3677 (0.3293)
Gini katsayısı	-123.5363*** (42.6832)	-129.1229*** (46.8884)	-125.0186*** (43.4590)			
Yoksulluk oranı				-1.4973*** (0.4723)	-1.5346*** (0.3571)	-1.4890*** (0.3597)
Eğitim düzeyi	1.1549** (0.5487)	1.7171* (0.8953)	1.7478** (0.8956)	1.2282** (0.5869)	0.9849*** (0.3714)	0.9868*** (0.4073)
Wald	57.49***	43.00***	4683***	75.82***	71.91***	78.64***
AR(2)	1.3531 [0.1760]	1.5010 [0.1334]	1.5183 [0.1289]	1.5600 [0.1188]	1.6450 [0.1010]	1.6834 [0.0932]
Sargan	21.8732 [0.2906]	23.6965 [0.2081]	23.1762 [0.2297]	19.7784 [0.4080]	21.5004 [0.3098]	21.2528 [0.3230]

Kaynak: Yazara ait hesaplamalar

Bu çalışmada panel GMM yöntemi kullanılarak iş gücü durumu, gelir dağılımı ve eğitim düzeyinin Türkiye’de bölgelerarası göç üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2’ye göre Türkiye’nin 26 bölgeye ait 2014-2020 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Göç ile ilgili uygulamalı literatürden farklı olarak bu çalışma, net göç hızını modellerken bir önceki döneme ait net göç hızının cari dönem değeri üzerinde etkili olduğunu varsaymıştır. Göçün nedenlerini ele alan makro düzey teorik yaklaşımlar dikkate alınmakla birlikte net göç hızı bağımlı değişkenine ait bir dönem gecikmeli değerin bu çalışmada tahmin edilen modele açıklayıcı değişken olarak eklenmesi davranışsal varsayımlara dayanmaktadır.

GMM tahmininden önce çalışmada dikkate alınan tüm değişkenler için

⁷⁸³ Not: ***, ** ve * işaretleri ilgili istatistiklerin sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu gösterir. Parantez içindeki değerler robust standart sapmaları, köşeli parantez içindeki değerler ise olasılık değerleridir.

26 bölge arasındaki korelasyon ve açıklayıcı değişkenlerle net göç hızı arasındaki korelasyon incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre net göç hızı bakımından Türkiye'nin bölgeleri arasında herhangi bir korelasyonun olmadığı görülmüştür. Korelasyon analizi ayrıca, istihdam oranı ve eğitim düzeyi ile net göç hızı arasında pozitif ilişkinin olduğunu göstermiştir. Bu ilişkiler için tahmin edilen korelasyon katsayıları sırasıyla 0.3387 ve 0.4567 olmuştur. İşsizlik oranı, tarım dışı işsizlik oranı ve Gini katsayısı ile net göç hızı arasında korelasyonun negatif fakat çok düşük olduğu bulunmuştur. Yoksulluk oranı ile ise anlamlı bir korelasyon ilişkisinin olmadığı görülmüştür.

Net göç hızı için tahmin edilen GMM bulguları ise çalışmanın temel sonuçlarını ifade etmektedir. Buna göre, bir önceki yıla ait net göç hızı cari dönemde bu oranı negatif yönde etkilemektedir. İlgili literatürde göçün dinamik yapısının ele alınmadığı dikkate alındığında bu sonuç bir yeniliği ifade etmektedir. Etkinin negatif olması ise araştırma döneminde Türkiye'de göç edilen bölgelerin seçimine ilişkin kararlarda yoğun göç alan bölgelerden kaçınma eğiliminin etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç göç kararlarının temelinde ekonomik sıkıntıların olduğu görüşünü desteklemektedir. İş gücü durumu göstergesi olarak dikkate alınan iş gücüne katılım, işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranlarının ise net göç oranı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Bu sonuç da, araştırma dönemi itibarıyla göç kararlarının temelinde geçime ilişkin sorunların olduğunu veya insanların hayatlarını kazanmak için göç ettiklerini desteklemektedir. Bunun aksine gelir dağılımı göstergeleri olarak kullanılan Gini katsayısının ve yoksulluk oranının ise bölgelerin net göçünde etkili olduğu ve bunu negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Önceki sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde bu sonuç Türkiye'de göç edenlerin daha çok yüksek gelir grubunda olabileceğini göstermektedir. Çalışmada iç göç üzerinde etkisi araştırılan son değişken olan eğitim düzeyinin etkisinin ise pozitif olduğu yani göç kararlarında eğitim düzeyi bakımından yüksek bölgelerin tercih edildiği görülmüştür.

Kaynaklar

Anderson, Theodore W. ve Hsiao, Cheng, “Estimation of Dynamic Models with Error Components”, **Journal of the American Statistical Association**, C 76, S 375, 1981, s. 598-606.

Anderson, Theodore W. ve Hsiao, Cheng, “Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data”, **Journal of Econometrics**, C 18, S 1, 1982, s. 47-82.

Arellano, Manuel ve Bover, Olympia, “Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-components Models”, **Journal of Econometrics**, C 68, S 1, 1995, s. 29-51.

Başel, Halis, “Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri”, **Journal of Social Policy Conferences**, S 53, 2011, s. 515-542.

Blundell, Richard ve Bond, Stephen, “Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models”, **Journal of Econometrics**, C 87, S 1, 1998, s. 115-143.

Çelik, Rûmeysa ve Arslan, Irmak, “Göç ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama”, **Journal of Social Policy Conferences**, S 74, 2018, s. 65-75.

Dücan, Engin, “Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 12, S 2, 2016, s. 167-183.

Hagen-Zanker, Jessica, **Why do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature**, MPRA Working Paper, 28197, 2008.

Hansen, Lars Peter, “Large Sample Properties of Generalized Method of Moments Estimators”, **Econometrica**, C 50, S 4, 1982, s. 1029-1054.

Kandemir, Orhan, “Refah Göstergeleri Bağlamında Türkiye’de İller Arası İç Göç Hareketlerinin Analizi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C 6, S 1, 2017, s. 275-288.

Karpat Çatalbaş, Gaye ve Yazar, Ömer, “Türkiye’deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi”, **Alphanumeric Journal**, C 3, S 1, 2015, s. 99-117.

Köseoğlu, Mustafa ve Artan, Gamze, “Göç, İşsizlik ve Gelir Arasındaki İlişkilerin Analizi: OECD Ülkeleri Örneği”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, C 6, S 1, 2019, s. 61-81.

Lee, Everett S., “A Theory of Migration”, **Demography**, C 3, S 1, 1966, s. 47-57.

Özdemir, Dilek, “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 22, S 3, 2018, s. 1337-1349.

Yakar, Mustafa, “Türkiye’de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi”, **Ege Coğrafya Dergisi**, C 22, S 1, 2013, s. 27-44.

Yerdelen Tatoğlu, Ferda, **İleri Panel Veri Analizi**, Beta Basım, İstanbul 2012.

Yılmaz, Vedat, “İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C 11, S 18, 2019, s. 1709-1735.

2.8. KÜLTÜREL SERMAYE Mİ? KÜLTÜREL ÇÖZÜLME Mİ? GÜRCİSTAN'DAN ARTVİN'E GÖÇÜN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ*

2.8.1. Kültürel Sermaye ve Kültürel Çözülme

Günümüz gelişmeleri ışığında göçler; toplumları, kültürleri, kurumları, bireyleri baş döndürücü bir hız ve derinlikte etkilemektedir. Her yeni göç akımı, yeni bir göç deneyimini oluştururken, toplumsal yapıların değişime uğradığı, kültürel yapıların alt üst olduğu, gündelik yaşamın karmaşıklaştığı bir süreci de ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin son dönemde göç konusunda birbirinden farklı akımlarla karşılaşması, yeni göçmenlerle iç içe geçmesi ve onlarla yeni ilişki ve etkileşimler kurması, göçün küresel niteliklerini ortaya koyduğu gibi, Türkiye'nin göç haritasındaki farklılıkları da ön plana çıkarmıştır.

Türkiye'nin yakın dönem göçmenleri arasında eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gelen göçmenler yer almaktadır. Söz konusu ülkeler içerisinde Gürcistan, Türkiye'ye göç edenlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Gürcü göçmenler, Türkiye'ye ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerle göç etmekte ve çalışma hayatı içerisinde kayıt dışı bir şekilde istihdam edilmektedir. Tarımdan ormancılığa, inşaattan nakliyeciliğe, temizlikten evde bakım hizmetlerine ve fuhuş sektörüne kadar hemen her alanda Gürcü göçmenlerin ucuz iş gücü olarak çalışmaktadır. Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en doğu kısmında yer alan Artvin, bir sınır şehri olmasının da etkisiyle Gürcü göçmenlerin en çok uğradıkları şehirlerin başında gelmektedir. Artvin'e göç eden Gürcü göçmenlerin kayıt dışı bir şekilde bahsi geçen sektörlerde çalışmaları, toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıda ciddi değişimlere sebep olmaktadır. Bu çalışma, bu değişimin kültürel yansımalarını anlamayı amaç-

* Doç. Dr. Kerem ÖZBEY. Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. ozbey-kerem@hotmail.com

lamaktadır.

Gürcistan'dan Artvin'e göçün sebepleri nelerdir? Söz konusu göçün Artvin'deki toplumsal ve kültürel etkileri nelerdir? Gürcü göçmenler ekonomik sermayelerini nasıl güçlendirmektedir? Gürcü göçmenlerin kültürel sermayeleri nelerden oluşmaktadır? Gürcü göçmenlerin kültürel sermayelerinin kullanmalarının önünde ne tür engeller bulunmaktadır? Artvin'e yapılan göç, kültürel çözülme nasıl etkilemiştir? Bu ve benzer sorular, bu çalışmanın yanıt aradığı sorulardır. Gürcistan'dan Artvin'e yapılan göçün kültürel sermayeyi nasıl görünmez kıldığı, ekonomik sermaye uğruna kültürel sermayeden nasıl vazgeçildiği, kültürel sermaye karşısında kültürel çözülmenin nasıl ön plana çıktığı, bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal ekseninde, çalışmada, sözü edilen göç süreci, alan araştırmasından elde edilen veriler ışığında kültürel sermaye ve kültürel çözülme kavramları üzerinden anlaşılmaktadır.

Kültürel sermaye, bireyin ya da toplumun bilgi, beğeni, beceri, deneyim, sanat, bilim, inanç, ahlak, kural, alışkanlık ve geleneklere ilişkin değerlerini içerir. Kültür birikimi olarak tanımlanır. Kültürel sermaye, bu yönüyle bireylerin bilgi, eğitim ve becerilerini biriktirdikleri sermaye türüdür. Ekonomik sermaye bireylerin ve toplumun ekonomik birikimlerini ifade ederken, kültürel sermaye bireyin ve toplumun kültürel birikimini, dil alanındaki yeterliliğini, düşünme tarzını, dünya görüşünü vb. yansıtır.⁷⁸⁴ Ekonomik sermaye, kendisine sahip olanlara kazanç sağlayan ya da kazanç sağlama potansiyelini bulunduran ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaşmış olan maddi kaynakları ifade etmektedir. Kültürel sermaye ise, kendisine sahip olanlara belirli avantajlar sağlayan kültürel bilgi kümeleri ve son kertede akademik niteliklere tekabül eden kurumsallaşmış yatkınlıklar ve yeterlilikler olarak tanımlanabilir.⁷⁸⁵

Kültürel sermaye üç şekilde var olabilir: Bedenleşmiş durumda, yani aklın ve beden kalıcı eğilimleri biçiminde (estetik zevkler, bilişsel yatkınlıklar); somutlaştırılmış/maddi kültürel sermaye (tablolar, kütüphaneler, müzik enstrümanları ve kültürel düzeye işaret eden benzeri nesneler); kurumsallaşmış durumda (okul diplomaları, ödüller, unvanlar gibi sosyal onaylama biçimleri).⁷⁸⁶ Bu bağlamda, kültürel sermaye, yüksek toplumsal değerlerle il-

⁷⁸⁴ Şefika Zeynep Ekşioğlu, *Kültürel Sermaye ve Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişkinin Girdi Çıktı Analizi ve Fayda Maliyet Analizi Yöntemleri ile Türkiye için Değerlendirilmesi*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 15.

⁷⁸⁵ Cengiz Yanıklar, "Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış", *Sosyoloji Dergisi*, S 22, 2010, s. 124; Annette Lareau ve Elliot B. Weininger, "Cultural Capital in Educational Research", *Theory and Society*, S 32, 2013, s. 568.

⁷⁸⁶ Pierre Bourdieu, "The Forms of Capital", *The Sociology of the Economic Life*, Routle-

gili bilgi sahibi olma durumudur. Örneğin diploma ya da eğitim, bir kültürel sermaye biçimidir. Orta sınıf bir aileden bir bireyin başarılı olması karşısında işçi sınıfı ailesinden bir bireyin başarısız olmasının nedenlerinden biri de kültürel sermayedir.⁷⁸⁷

Kültürel sermayenin görüldüğü alanlardan biri de, göçtür. Göçler, bir kültürden diğerine geçiş, kültürel karşılaşma, iç içe geçiş, çatışma ve bütünleşme gibi anlamları içermektedir. Göçlerle birlikte bireyler kültürel kimliklerini de beraberinde taşırlar. Kültürel açıdan sahip oldukları alışkanlıklarını, davranışlarını, düşünce biçimlerini, ilişki tarzlarını ve değerler sistemini de göç ettikleri yerlere götüren göçmenler, sahip oldukları kültürel sermayeleri üzerinden kimliklerini yeniden inşa ederler. Göçler, göçmenlerin kültürel sermayelerini açığa çıkarmalarına izin verdiği gibi, onu görünmez hale dönüştürebilir. Bu da göçün nedenine ve göç etme biçimine bağlı olarak değişmektedir. Ekonomik göçlerde kültürel sermaye gölgede kalırken, toplumsal ve kültürel öğelerin belirleyici olduğu göçlerde kültürel sermaye ön plana çıkmaktadır. Araştırma sahasından elde edilen gözlemlerden de anlaşılacağı üzere, Gürcistan'dan Artvin'e göç edenler, kültürel sermayeleri yüksek göçmenlerden oluşmaktadır ancak bu göçmenler ekonomik kazanç elde etmek amacıyla göç ettikleri için kültürel sermayeleri ekonomik sermayelerinin gerisinde kalmıştır. Söz konusu göç süreci kültürel sermayenin yanı sıra kültürel çözülme de içermektedir.

Kültürel çözülme bir toplumsal yapıda meydana geldiği için öncelikle toplumsal çözülmenin anlaşılması gerekir. Toplumsal çözülme, toplumsal yapıda meydana gelen suç, şiddet, fuhuş, tecavüz, intihar, hırsızlık gibi toplumun bütününe olumsuz yönde etkileyen sorunların baş göstermesi ve bu sorunlar sebebiyle toplumsal kontrol sisteminin ve toplumsal değerlerin zarar görmesidir. Toplumsal çözülmeyle birlikte toplum halinde yaşamak ortadan kalkar, toplumda düzensizlik, normsuzluk ve kargaşa durumları yaşanmaya başlar, bu da toplumsal yapıdaki çözümlere neden olur.⁷⁸⁸ Kültürel çözülme ise, toplumsal yapıda meydana gelen çözümlere koşut olarak birlikte yaşam kültürünün zarar görmesi, kültürel değerler sisteminin bozulması ve ahlaki çöküntünün bir sonucu olarak kültürel kimliğin parçalanmasıdır. Kültürel açıdan çözülmenin bir diğer boyutu, kültürel alandaki anlamlandırma biçimlerinin ve değerler dünyasının etkinliğini yitirmesidir. Bu anlamda kültürel çözülme, toplumsal değişme sürecinde kültürün deformasyona uğramasıdır.

Kültürel çözülmenin yaşandığı alanların başında göçler gelmektedir.

dge, New York, 1986, s. 17.

⁷⁸⁷ Adem Palabıyık, "Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine", **Liberal Düşünce**, S 16, C 61-62, 2011, s. 134.

⁷⁸⁸ Orhan Türkdoğan, "Değişme", **Kültür ve Sosyal Çözülme**, Birleşik Yayınları, İstanbul 1996; Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul 1996, s. 295-296.

Çünkü göçler, bireylerin bulundukları kültürden başka bir kültüre geçişini, kültürlerin karşılaşmalarını, iç içe geçişlerini ve çatışmalarını ifade etmektedir. Hiç tanımadığı, bilmediği ve tecrübe etmediği bir kültüre göç etmek, göçmenlerde kültürel açıdan yabancılaşmaya neden olduğu gibi kültürel çözülme de beraberinde getirmektedir. Değişim kavramı mevcut durumdaki farklılaşmayı ifade ettiği için, kültürel değişim, bireylerin mevcut kültürel düzenden çıkıp başka bir kültüre karışmaları anlamını taşımaktadır. Kültürel değişim, kültürel sahada bir deneyim, birikim ve etkileşim gibi olumlu anlamları taşıdığı gibi, yabancılaşma, çatışma ve çözülme gibi anlamları da üretmektedir. Bu açıdan göçler, kültürel alt üst oluşları içeren çok boyutlu bir süreçtir. Gürcistan'dan Artvin'e yapılan göçler, kültürel çözülmenin somut yansımalarını içermektedir.

2.8.2. Gürcistan'dan Artvin'e Göçler

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasından sonra Türkiye'ye düzensiz göçler ekseninde çok sayıda insan için göç etmeye ve ağırlıklı olarak tekstil, eğlence, inşaat ve ev hizmetleri sektörlerinde kayıt dışı olarak çalışmaya başlamıştır.⁷⁸⁹ 1990'lara kadar Türkiye, komşu ülkelerden ziyaretçileri, misafirleri ve turistleri kabul ederken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, bu ülkelerden gelenlerle yeniden ilişkiler kurmaya başlamıştır.⁷⁹⁰ Bu göç deneyimi, Türkiye'nin küresel göç haritasında niteliksel açıdan değişimlerin ve dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuş, bu bağlamda, Türkiye, iş gücü ihraç eden konumuna iş gücü ithal eden ülke konumunu da eklemiştir.⁷⁹¹

Kaçak işçiler genel olarak Romanya, Ukrayna, Moldavya, Gürcistan, Azerbaycan, Rusya, Bulgaristan ve Ermenistan gibi eski sosyalist ülkelerden gelmektedir. Turist vizesi ile giriş yapmakta, yasal üç aylık süreyi geçirdikten sonra ya çıkış yapıp geri dönmekte ya da kaçak olarak kalmaya devam etmektedir. Kaçak işçiler daha çok tekstil, inşaat, lokanta ve gıda ile hizmet alanlarında istihdam edilmektedirler. Karadeniz Bölgesi'ne çay ve fındık toplamak üzere gelen mevsimlik işçi de bulunmaktadır.⁷⁹² Dahası, kaçak işçile-

⁷⁸⁹ Barbara Pusch, "Yabancı Ülkelerde Edinilmiş Bilgi ve Becerilerin Türkiye İşgücü Piyasasında Değerlendirmesi", **Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler**, Edt. Arnd-Michael Nohl, Karin Schittenhelm, Oliver Schmidtke ve Anja Weib, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 120.

⁷⁹⁰ Sema Erder, "Yabancılaşmış Kurgulanan Ülkenin 'Yabancıları', **Türkiye'de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri**, Der. F. Aylan Arı, Derin Yayınları, İstanbul 2007, s. 21.

⁷⁹¹ Saniye Dedeoğlu ve Çisel Ekiz-Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar**, Efil Yayınları, Ankara 2011, s. 3.

⁷⁹² Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

rin yöneledikleri sektörler arasında temizlikçilik, hizmetçilik, bakıcılık, yapı işleri, turizm sektörü ve fuhuş gibi kayıt dışı ve izinsiz çalışılan sektörler yer almaktadır.⁷⁹³

Artvin, Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en doğu kısmında yer alan bir sınır şehridir. Göçler açısından bakıldığında Artvin, genellikle Türkiye'de en çok göç veren iller arasında gösterilmekte ve nüfus artışının çok düşük olduğu ya da giderek azaldığı bir şehir olarak bilinmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bu coğrafyada yer alan ülkelerden Türkiye'ye ya da Türkiye üzerinden Avrupa'ya göç edenler açısından Artvin bir transit şehir olma özelliğini taşıırken, Türkiye-Gürcistan sınırına yakın bölgelerde yaşayan ve yakın yerlere çalışmak üzere göç edenler açısından ise Artvin, uluslararası göçlerin hedefinde yer alan bir şehir konumundadır. Artvin, büyük şehirlere göç etmek isteyenler açısından ekonomik sorunların yer aldığı bir şehir olarak görülürken, Gürcistan'dan göç etmeyi düşünenler açısından ise ekonomik sorunlardan kurtulmak üzere göç edilmesi gereken şehirlerin başında gelmektedir.⁷⁹⁴

2.8.2.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırmada örnek olayın ve bağlamın dili kullanılır. Toplumsal süreçler kendi bağlamı içinde ele alınır. Toplumsal yaşama yönelik farklı bakış açıları yer alır ve insanların kendi bağlamlarında kendi kimliklerini nasıl inşa ettiğine odaklanır. Nitel veriler, araştırma açısından anlamlıdır.⁷⁹⁵ Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada derinlemesine mülakat tekniğine başvurulmuştur. Derinlemesine mülakat tekniği, nitel araştırmalardaki veri toplama tekniklerindendir. Bireylerin toplumsal gerçekliğe yönelik algılarını, anlamlandırma ve tanımlama biçimlerini ve toplumsal gerçekliği inşa etme tarzlarını anlamaya yönelik yöntemlerden biridir.⁷⁹⁶ Ayrıca, çalışmada, betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, görüşülen kişilerin ifadelerini daha etkili bir şekilde sunmak amacıyla doğrudan alıntılara yer vermektedir. Bu şekilde,

2006, s. 215.

⁷⁹³ Muammer Tuna ve Çağlar Özbek, **Yerleşen Yabancılar: Güney Ege Bölgesinde Göç, Yurttaşlık ve Kimliğin Dönüşümü**, Detay Yayınları, Ankara 2012, s. 49-50.

⁷⁹⁴ Kerem Özbey, "İçeriden Gidenler ve Dışarıdan Gelenler: Farklı Göç Örüntüleri Bağlamında Artvin'in Göç Deneyimini Anlamak", **Current Debates on Social Sciences: Human Studies 3**, Edt. Salih Çeçen, Ömer Kahya, Şafak Bozgun ve Koray Toptaş, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2019, s. 173-174.

⁷⁹⁵ W. Lawrence Neuman, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II**, (Çev. Sedef Özge), Yayınodası Yayınları, İstanbul 2012, s. 232-233.

⁷⁹⁶ Keith F. Punch, **Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan ve Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2011, s. 165-166.

elde edilen verilerin düzenli bir şekilde okuyucuya sunulması amaçlanmaktadır.⁷⁹⁷

Araştırmanın evrenini Gürcistan'dan Türkiye'ye göç eden göçmenler oluşturmaktadır. Bu göçmenler içerisinde Artvin'e göç edenler örneklem grubuna dahildir. Yine bu göçmenler içerisinde Gürcü kimliğine sahip olan göçmenler örneklemde yer almaktadır. Bununla birlikte, Artvin'de yaşayanlar da araştırma evreninin diğer bir kısmını oluşturmaktadır. Artvin'de yaşayanlar içerisinde Gürcü göçmenlerle yakın ilişkileri olanlar örneklem alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada 6 erkek ve 4 kadın olmak üzere toplamda 10 Gürcü göçmen ile Artvin'de yaşayan 3 erkek ve 2 kadın olmak üzere toplamda 5 kişiyle nitel araştırma yöntemi çerçevesinde derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Söz konusu 10 kişi, Gürcistan'dan Artvin'e yasal yollardan giriş yaptıktan sonra çalışma ve oturma izni olmadan Artvin'de çalışan ve ikamet eden göçmenlerdir. Bu göçmenler kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmektedir. Bu sektörler ağırlıklı olarak çay, tarım, inşaat, nakliyecilik, evde bakım hizmetleri, temizlik ve fuhuş gibi sektörlerden oluşmaktadır (Tablo. 1). Artvin'de yaşayanlar ise, Gürcü göçmenlerle iç içe yaşayan, onlarla yakın ilişkileri bulunan kişilerden oluşmaktadır (Tablo. 1).

⁷⁹⁷ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 224.

Tablo. 1: Görüşülen Kişilere Ait Demografik Bilgiler

Görüşülen Kişiler							
Görüşülen Kişiler	Ulusal Kimlik	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Gürcistan'daki Mesleği	Artvin'deki Mesleği
G1	Gürcü	44	Erkek	Evli	Lise Mezunu	İnşaat İşçisi	İnşaat İşçisi
G2	Gürcü	31	Erkek	Evli	Üniversite Mezunu	İnşaat İşçisi	İnşaat, Çay ve Taşımacı İşçiliği
G3	Gürcü	31	Erkek	Evli	Üniversite Mezunu	Mal Alım-Satımda Şef	İnşaat İşçisi
G4	Gürcü	37	Erkek	Evli	Üniversite Mezunu	İşsiz	Çay İşçisi
G5	Gürcü	35	Erkek	Evli	Üniversite Mezunu	İtfaiyeci	Çay, Temizlik ve Taşımacı İşçiliği
G6	Gürcü	48	Erkek	Evli	Üniversite Mezunu	Ortaokul Öğretmeni	Çay İşçisi
G7	Gürcü	70	Kadın	Evli	Üniversite Mezunu	Fabrika İşçisi	Pazarda Satıcı
G8	Gürcü	49	Kadın	Evli	Üniversite Mezunu	Kreşte Öğretmen ve daha sonra Polis	Pazarda Satıcı
G9	Gürcü	49	Kadın	Evli	Üniversite Mezunu	Rus Dili ve Edebiyatı Öğretmeni	Otel ve Evlerde Temizlikçi
G10	Gürcü	43	Kadın	Evli	Üniversite Mezunu	Fabrikada Muhasebeci	Lokantada Bulaşıkçı
G11	Türk	55	Erkek	Evli	Lise Mezunu	-	Market İşletmecisi
G12	Türk	52	Erkek	Evli	Üniversite Mezunu	-	Diş Hekimi
G13	Türk	53	Erkek	Evli	İlkokul Mezunu	-	Lokanta İşletmecisi
G14	Türk	34	Kadın	Evli	Lise Mezunu	-	Kuaför
G15	Türk	49	Kadın	Bekâr	Lise Mezunu	-	Çantacı

Kaynak: Yazar tarafından alan araştırmasından elde edilen veriler.

Alan araştırması kapsamında elde edilen veriler, araştırmacının 2016 yılında tamamladığı doktora tezi kapsamında yaptığı alan araştırmasında elde ettiği veriler içerisinde tezde kullanılmayan orijinal verilerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, alan araştırması 2015 yılının ağustos, eylül ve ekim aylarında yapılmıştır. Alan araştırmasının gerçekleştirilmesi için Artvin Valiliğinden izin belgesi alınmıştır. Görüşmeler ağırlıklı olarak 45 dakika ile 120 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler derinlemesine mülakatlar şeklinde yapılmış, görüşülen kişiler içinde bulundukları koşullardan hareketle göç sürecini ve deneyimini ifade etmişlerdir. Elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği yardımıyla değerlendirilmiştir.

2.8.2.2. Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirme

Araştırmada elde edilen veriler, çalışmanın temel amaçları ekseninde değerlendirilmiştir. Görüşülen kişiler, sırasında göre G1, G2, G3, G4, G5, G6, G7, G8, G9, G10 şeklinde kodlanmış, her bir görüşmeciye ilişkin demografik bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

2.8.3. Bir Ekonomik Sermaye Biçimi Olarak Göç ve Kayıt Dışı İstihdam

Göçe etki eden ekonomi faktörü; istihdam, gelir dağılımı, yoksulluk gibi göstergeler bağlamında ele alındığında, bu alanların her birinde ortaya çıkan bölgesel veya uluslararası farklılıklar insanları doğrudan göç etmeye yöneltmektedir.⁷⁹⁸ Bu bağlamda açlık, fakirlik, işsizlik ve refah seviyesinin düşüklüğü gibi sebeplerle yaşadıkları ülkeden çıkıp refah düzeyi yüksek yerlere yerleşmek niyetiyle gidilmesi ekonomik göç olarak tanımlanabilir.⁷⁹⁹ Gürcistan'dan Artvin'e yapılan göçün ekonomik boyutunu, Gürcü göçmenlerin deneyimleri ışığında anlamak mümkündür:

“Burası daha geniş olduğu için, burada çok iş var. Genelde yaptığımız iş, benim yoğun olarak yaptığım iş. Yoğun olarak daha çok inşaat işine gidiyoruz. Çok çok iyi, günde hiç olmazsa 50 Lari kazanıyorum. Gürcistan'da 50 Lari kazanmak için 1 hafta çalışmam lazım” (G1, Erkek, 44 yaşında, Lise Mezunu, İnşaat İşçisi).

“Oradaki maaşlar az olduğu için burada daha çok para verdikleri için buraya geliyorum. Ben orada kalmayı tercih ederdim, ama orada bütün gün çalışsam 20 Lari alırım. Ama burada birkaç saat çalışsam daha fazla alırım” (G2, Erkek, 31 yaşında, Üniversite Mezunu, İnşaat ve Çay İşçisi ve Taşımacı).

⁷⁹⁸ Deniz Özyakışır, **Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama**, Nobel Akademi Yayınları, Ankara 2013, s. 1.

⁷⁹⁹ Bülent Çiçekli, **Yabancılar ve Mülteci Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara 2014, s. 208.

“Samimi olarak söylüyorum, ben buraya gelmeseydim, ben ne yapardım bilmiyorum. Benim zoruma gidiyor, babam orada, Rusya’da çalışıyor ama onlardan para istemem benim çok zoruma gidiyor. Çalışmayı seven bir insanım, niye gelip de burada çalışmayayım böyle bir fırsatı varken? Buradan parayla gidiyorsam, orada yiyorum, içiyorum. Ben işe gittiğim zaman korkuyorum, bu para bitecek de ne yapacağız sonra diye” (G10, Kadın, 43 Yaşında, Üniversite Mezunu, Lokantada Bulaşıkçı).

“İlk 89’da kapı açıldı. Merak ettik, zaten Türkiye’yi bilmiyorduk. Komünist sistemden geliyorduk, Türkiye kapitalist bir ülke olduğu için merak ettik, nasıl bir ülke diye. Ama burası çok hoşumuza gitti burası. Keşke Türkiye’de doğsaydık, keşke Türkiye’de büyüseydik. Ama bu son yıllar, mecbur ticaret için geliyoruz. Geçinmek için geliyoruz. Burada gıda maddeleri bizden daha ucuz. Buradan alıp, götürüp, ailemizi geçindiriyoruz. Her türlü avantajı var” (G6, Erkek, 48 Yaşında, Üniversite Mezunu, Çay İşçisi).

Gürcistan’dan Artvin’e yapılan göçlerin ekonomik nedenlere dayalı bir biçimde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Geçimini sağlayabilmek, refahını artırabilmek, yoksulluktan ve işsizlikten kurtulabilmek amacıyla Gürcü göçmenlerin, genelde Türkiye’ye ve Doğu Karadeniz Bölgesi’ne, özelde ise Artvin’e göç ettikleri görülmektedir. Ekonominin ana belirleyici olduğu bu göç pratiğinde, Gürcü göçmenler kayıt dışı bir şekilde istihdam edilmektedir. Düzensiz göçlerin bir sonucu olarak Gürcü göçmenler, her ne kadar Türkiye’ye yasal yollardan giriş yapmış olsalar da, çalışma ve ikamet izinlerinin olmaması sebebiyle kayıt dışı durumuna düşmektedir. Kayıt dışı istihdam olsalar da, bu göç süreci Gürcü göçmenler açısından oldukça avantajlı görülmektedir. Nitekim Türkiye’de elde ettikleri kazançlarını Gürcistan’da elde edemeyecek şartlar içerisinde olmaları, Artvin’e yapılan göçlerin ekonomik boyutunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, sözü edilen göç süreci, göçlerin bir ekonomik sermaye biçimi olduğuna işaret etmektedir. Pierre Bourdieu’nun da vurguladığı gibi ekonomik sermaye, sahip olunan para ve maddi ürünleri ifade etmektedir.⁸⁰⁰

2.8.4. Ekonomik Sermayenin Yükselişi Karşısında Kültürel Sermayenin Düşüşü

Gelir düzeyinin bireyin refahında belirleyici bir unsur olması çalışmanın, çalışma koşullarının ve istihdam imkânların önemini göstermektedir. Buradan hareketle bu insanların daha iyi yaşam seviyesine kavuşabilecekleri, daha iyi çalışma ve gelire sahip olabileceği, birikim yapabilecekleri, hizmetlerden ve fırsatlardan daha iyi yararlanabilecekleri, yaşamsal imkânların,

⁸⁰⁰ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *The Sociology of the Economic Life*, Routledge, New York 1986, s. 16.

sosyal hizmet ve sosyal refah hizmetlerinin yaygın ve istihdam olanaklarının geniş olduğu bölgelerde yaşama isteği kendilerini göç kararı almaya itmektedir. Böylece insanlar yaşadıkları bölgelerde istihdam imkânı bulamamak, işsizlik, iş aramak, yetersiz gelire sahip olmak, birikim yapmak ve daha iyi yaşam seviyesine ulaşmak gibi ekonomik nedenlerle göç etmektedirler.⁸⁰¹ Bu bağlamda, Gürcistan'dan Artvin'e yapılan göçlerde ekonomik nedenlerin ne düzeyde etkili olduğunu ve bu göç sürecinin ekonomik sermayenin yükselişini nasıl etkilediğini Gürcü göçmenlerin ve Artvin'de yaşayanların deneyimleri üzerinden anlamak mümkündür:

“Benim için ekonomik açıdan iyi oldu. Para kazanıyorum, evime gidiyorum. Ekonomi ve ekmek parası çıkıyor. Gürcistan'da aç oturuyorduk. Yemek paramız yoktu. Su içerdim sadece. Sadece su içtiğim günleri hatırlıyorum. Para kazanmak için mecburen buraya geliyorum. Sadece ben çalışıyorum, ailemi ben geçindiriyorum. Sadece geçim parası için buradayım” (G4, Erkek, 37 Yaşında, Üniversite Mezunu, Çay İşçisi).

“Orada çalışıyordum Rus Dili ve Edebiyatı öğretmenini olarak, 9 tane çocuğa özel ders veriyordum. Sonradan kimse Rusça istemediği için parasız kaldım. O yüzden bu tarafa geldim, çalışmak için. Mecbur kaldım Türkiye'ye gelmeye. Önceden Azerbaycan'a gittim, Tacikistan'a gittim, Ukrayna'ya gittim, çalıştım oralarda ama orada Gürcistan ve Rusya sınırları karıştığı için vizeler gerekiyordu, Gürcülere vize vermiyorlardı. O yüzden mecbur kaldım. Hem yakın buraya, hem de daha iyi” (G6, Erkek, 48 Yaşında, Üniversite Mezunu, Çay İşçisi).

“Keşke daha çok bilsem, daha çok konuşsam, daha çok öğrensem. Mesela ben çok mutluyum Türkçe bildiğim için. Sadece Türkçe değil Gürcüce, Rusça, İngilizce. Keşke daha çok dil bilsem. Konuşmam için, müşterilerle daha çok ilgilenmem için, daha çok anlayabilmem için. Soruyorlar mesela Türkçe biliyor musun? diye. Biliyorum deyince, çok seviniyorlar” (G6, Erkek, 48 Yaşında, Üniversite Mezunu, Çay İşçisi).

“Bence burada Gürcülere alıştıkları için onlara artık iş veriyorlar. Gürcüler burada olmazsa onlar nasıl çay toplayacak, ne yapacak? Bilmiyorum, kafalarına koymuşlar, çaylar olduğunda Gürcü gelecek, çaylarını toplayacak diye. Öyle herkes alışmış. Bence buna alıştıkları için, bazıları 100 veriyor, bazıları 80 veriyor, bazıları 70 olur, kafalarına artık yazmışlar kendileri de, aynı şeyi yapabilirler. Mesela 1 ton, 1 lira 45 kuruşa, 45'ini Gürcü'ye verecekler atıyorum ama kendi toplasa bütün parayı onlar alacak. Ama bunlar bence artık alışmışlar, böyle bir şey yapmaya. Gürcüleri getirmeye, çay toplatmaya, o işten ötürü

⁸⁰¹ Yusuf Genç vd. “Göç ve Kalkınma İlişkisi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C 7, S 18, 2019, s. 483-484.

yapıyorlardır bence, kendileri yapmayı sevmiyorlar” (G8, Kadın, 49 Yaşında, Üniversite Mezunu, Pazarcı).

“Buradaki Türk işçilerin bence avantajları, kendi ülkelerinde olmaları. Onlar bizim gibi çalışmasalar da, burada onlar bir şekilde geçindiriyorlar kendilerini. Bizim de avantajlarımız var. Mesela Türk patronlar, Türk işçileri bizim yaptığımız işle ilgili çok tercih etmiyorlar, çalışmadıkları için. Bizi daha çok tercih ediyorlar. Şu anki çalıştığım yerde, benim yaptığım işle ilgili, Türk işçi almazlar. Niye? Çünkü yapmadığı için o işi. Ben daha iyi yaptığım için, ben oradayım. O yüzden de benim patronum, her şekilde bana iyi davranıyor. Önemli olan iş yapabilmek” (G10, Kadın, 43 Yaşında, Üniversite Mezunu, Lokantada Bulaşıkçı).

Gürcistan’dan Artvin’e göç edenlerin ekonomik sermayelerinin giderek yükseldiği, buna karşın kültürel sermayelerinin düşüş içerisinde olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle, Gürcistan’dan Artvin’e yapılan göçün temel özellikleri arasında, göçmenlerin ekonomik sermayelerinin yükselişi karşısında kültürel sermayelerinin düşüşü yer almaktadır. Artvin’e çalışmak amacıyla göç eden Gürcü göçmenlerin ekonomik sermayeleri daha fazla görünür hale gelirken, sahip oldukları kültürel sermayelerinin giderek görünmez hale geldiği görülmüştür.

Elde edilen veriler, Gürcü göçmenlerin vasıflı bir iş gücü olduğunu göstermektedir. Tablo 1’den hareketle, Gürcü göçmenlerin büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın Artvin’de yaşayanların ise büyük çoğunluğunun Gürcü göçmenlere göre daha düşük bir düzeyde olduğu görülmektedir. Her biri üniversite mezunu olan Gürcü göçmenler arasında farklı branşlarda öğretmen ve polis mesleğine sahip olanlar da bulunmaktadır. Ayrıca araştırmacının sahada daha önce gerçekleştirmiş olduğu bir başka çalışmada,⁸⁰² söz konusu göçmenler arasında öğretmen ve polis mesleklerinin yanı sıra doktor mesleğine sahip olanlarla da karşılaşılmıştır. Bu bağlamda, Gürcü göçmenlerin eğitim düzeyleri yüksek, profesyonel mesleki kimliğe sahip, Rusça, Türkçe ve İngilizce gibi dilleri konuşabilen özelliklere sahip olduğu görülmüştür. Eğitim, meslek ve dil alanında sahip olunan özellikler, Gürcü göçmenlerin kültürel sermayelerinin köşe taşlarını oluşturmaktadır. Gürcü göçmenlerin eğitim, meslek, dil gibi alanlardaki kültürel sermayelerini Türkiye’de kullanamamalarının sebepleri konusunda Artvin’de yaşayan bir kadın esnafın bakış açısı şu şekildedir:

“Şimdi, denklik yok. Denklik olsa var ya, diploma denklikleri, Türkiye’de doktor kalmaz. İşe girecek doktor yerleşemez. Çünkü denklikleri yok. Mesela benim, Ukraynalı çok iyi tanıdığım bir kadın

⁸⁰² Kerem Özbey, **Sınır Kapitalizmi: Gürcistan’dan Türkiye’ye Günübirlik İşgücü Göçü**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2018, s. 318.

vardı. O, doktordu ama gelmişti burada fuhuş yapıyordu. Ama okuyacak yani, tezini hazırlayacak hani, onlarda bir üst seviye hazırlayacak. Parası olmadığı için geldi Türkiye'de çalıştı. Şu anda Rusya'nın bak, Rusya'nın Moskova'da en büyük hastanesinde çalışıyor. Şu an Türkiye'ye tatile geliyor. Denklik için uğraştı Türkiye'de, diploma denkliği. Mesela gidiyorlar şimdi buradan Gürcistan'da üniversite bitiriyor. Gürcistan'da üniversite bitiriyor ama bu tarafta denklik yok. Oradaki diploma burada geçmiyor. Denkliği yok artı, oradaki maaş çok düşük olduğu için, burada iki gün gelse, duvar işçiliği yapsa, o parayı zaten alıyor burada. Ayda daha çok kazanıyor buradan. Ama bak, kazanıyor ama kayıt dışı kazanıyor" (G15, Kadın, 49 Yaşında, Lise Mezunu, Çantacı).

Gürcü göçmenlerin çalışmak amacıyla Artvin'e göç etmeleri, refah düzeylerini artırmak için birer ucuz iş gücüne dönüşmeleri, ekonomik zorluklardan kurtulmak için çalışmak zorunda olmaları, ekonomik sermayenin yükselişine sebep olurken, aynı nedenler kültürel sermayenin düşüşe geçmesine, gerilemesine ve gölgede kalmasına neden olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Gürcü göçmenlerin ekonomik sermaye elde edebilmek amacıyla ortaya koydukları mücadeleler, sahip oldukları kültürel sermayeyi görünmez kılmış ve etkinliğini yitirmiştir. Gürcü göçmenlerin kültürel sermayelerini kullanamamalarının temel sebebi, her ne kadar ekonomik sermayeyi güçlendirmek olsa da, esasında Gürcü göçmenlerin çalışma hayatı içerisindeki yasal statüleri, kültürel sermayenin kullanılmasının önündeki ana nedenlerden birini oluşturmuştur. Türkiye'de Gürcü göçmenler de dâhil olmak üzere çok farklı kimliğe sahip yabancı çalışma hayatı içerisinde kültürel sermayelerini kullanabilecekleri imkâna ve alana sahip durumdadırlar. Ancak Gürcü göçmenlerin çalışma hayatı içerisindeki statüsünün yasa dışı/kayıt dışı/kaçak olması, kültürel sermayelerini engellemektedir. Düzensiz bir göç deneyiminin ürünü olarak Gürcü göçmenlerin iş hukuku karşısındaki yasal statülerinin kayıt dışı olması, kültürel sermayelerinin ekonomik sermaye karşısında ikincil plana düşmesine sebep olmuştur. Gürcü göçmenlerin kültürel sermayelerini kullanamamaları ya da kültürel sermayelerinin ikincil konuma düşmesi, bu göç sürecinin bir tür vasıfsızlaştırma süreci olduğunu göstermektedir. Gülay Toksöz'ün de vurguladığı gibi, vasıfsızlaşma çok ciddi bir sorun alanı; ülkelerin göç politikalarıyla yakından ilgili ve iş gücü piyasasına enformel işler üzerinden özellikle ev ve bakım işleri yapmak üzere giren yüksek eğitimli kadınlarda çok belirgin, çünkü durumlarını yasallaştırma imkanından genellikle yoksun bulunuyorlar.⁸⁰³ Barbara Pusch'un da belirttiği gibi, SSCB'nin yıkılmasının ardından içine düştükleri kötü hukuksal ve toplumsal konumları ve mesleki diploma ve deneyimlerinin Türk iş piyasasında yeterince talep görmemesi, bu göçmenlerin düşük düzeyli işlerde çalışmalarına neden olmuştur.

⁸⁰³ Gülay Toksöz, **Emanet Emek: Göç Yollarında Kadınlar**, Dipnot Yayınları, Ankara 2021, s. 163.

Birçok yüksek nitelikli yabancı emek gücü, Türkiye’de kültürel sermayesini değerlendirememektedir.⁸⁰⁴

Gürcü göçmenlerin vasıflı iş gücü oldukları halde vasıfsız işlerde çalışma biçimlerini ikiye bölünmüş iş gücü piyasası kuramı üzerinden anlamak mümkündür. Bu kurama göre; gelişmiş ekonomilerde sermaye yoğun sektörler ve işler ile emek yoğun sektörler ve işlerin varlığına bağlı olarak iş gücü piyasasında ikili (tabakalı) bir yapı vardır. Sermaye yoğun birincil sektördeki işçiler ileri teknoloji ve donanımla çalışan ve yaptıkları işler yoğun bilgi, maharet ve yetenek gerektiren vasıflı işçilerdir. İşverenler bu işçileri eğiterek onlara yatırım yaptıkları için kolayca onlardan vazgeçip işten çıkaramazlar. Sermaye ve vasıflı iş gücü arasında birbirini tamamlayıcılık vardır. İstikrarsız istihdam koşullarının hüküm sürdüğü ikincil sektör işlerinde ise işçiler vasıfsız işleri yapmaktadır ve ekonomik kriz dönemlerinde işlerine kolayca son verilebilir.⁸⁰⁵ Bu kuramın temel kabullerinden yola çıkıldığında, Gürcü göçmenlerin eğitim, meslek ve dil konusundaki özellikleri nedeniyle ikiye bölünmüş iş gücü piyasası içerisindeki birincil sektörü oluşturan vasıflı işçilerin olduğu kısımda olmaları gerekirken, Artvin’e çalışmak amacıyla göç eden Gürcü göçmenlerin daha çok vasıfsız işçilerin yer aldıkları ikincil sektörde yoğunlaştıkları görülmektedir. Gürcü göçmenlerin vasıflarına rağmen vasıfsız işlerde, düşük ücretlerle kayıt dışı bir şekilde çalışmakta oldukları ve vasıflarını gerçekleştirebilecekleri alanlardan ve imkânlardan yoksun kaldıkları görülmüştür.

2.8.5. Göçün Toplumsal ve Kültürel Etkileri: Kültürel Çözümle Dayalı Göç Deneyimi

Sosyolojik açıdan göç, mekânsal hareketliliğin yanı sıra aynı zamanda toplumsal bir hareketliliklerdir. Daha yüksek yaşam standartlarına ulaşmak ve daha yüksek bir toplumsal konum elde edebilmek, göçün temel amacını oluşturur.⁸⁰⁶ Göçmenler, göç ettikleri topluma kendi değerlerini, görüşlerini, yaşam biçimlerini taşır ve göç ettiği toplumun da değerler sistemini ve yaşam tarzlarını alır. Bu alışveriş, yeni bir toplumu ortaya çıkarır ve bu toplum sahip olduğu kimliğiyle yenidir.⁸⁰⁷ Göçlerin toplumsal ve kültürel etkileri, göçün

⁸⁰⁴ Barbara Pusch, “İstenen ve İstenmeyen Konuklar: Türkiye’deki Yabancıların İş Hukuku Karşısındaki Durumu”, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar - Bireysel Yaşamlar**, Edt. Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski, Çev. Mutlu Çomak-Özbatır, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 83.

⁸⁰⁵ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 17-18.

⁸⁰⁶ Kadir Canatan, “Avrupa Toplamlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Sosyoloji Dergisi**, C 3, S 27, 2013, s. 317-332.

⁸⁰⁷ Kemal H. Karpat, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 63.

en derinlikli ve kapsamlı etkilerinin olduğu ve sonuçları uzun süre kalıcı izler oluşturan boyutlar taşımaktadır. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'ye yapılan göçler söz konusu boyutları içeren yapıdadır. Ekonomik nedenlerin öncelikli olduğu ancak sonuçlarının toplumsal ve kültürel yapıyı dönüştürdüğü bu göç pratiğinde, özellikle genişleyen fuhuş sektörü, sözü edilen sonuçları anlamak açısından önem taşımaktadır.

Göçmen kadınların önemli bir kısmı, son dönemde artan bir biçimde küresel fuhuş sektöründe yer almaktadır. Küresel dünyada haz ve arzunun ulusötesi bir boyut kazanması ve cinsel hizmetlere yönelik talebin artması, fuhuş sektörünün genişlemesinde etkili olmuştur.⁸⁰⁸ Gürcü göçmenlerin önemli bir kısmının fuhuş sektöründe çalışması, bu sektörde yer alanlara ekonomik kazanç elde etmenin koşullarını sunmuş olsa da, toplumsal ve kültürel alanda oluşturduğu etkiler, çok önemli sorunlara sebebiyet vermektedir. Bu sorunlardan biri de, göçün toplumsal ve kültürel etkilerinin somut yansımalarını içeren kültürel çözülmedir. Artvin'e göç eden Gürcü göçmenlerin deneyimleri kültürel çözülmenin anlaşılması açısından önem taşımaktadır:

“Yani bana o iş hiç dokunmadı, hiç hissetmedim. Tabii ki de çok büyük bir şey de etkiliyor, bütün karı-kocalar birlikte olmalı, Türk olsun, Gürcü olsun, etkilendiğini düşünüyorum. Aslında çok kötü bir iş” (G3, Erkek, 31 Yaşında, Üniversite Mezunu, İnşaat İşçisi).

“Ne orada ne burada, onlar beni hiç ilgilendirmiyor. Beden kendilerinin, akıl kendilerinin. Ne yaparlarsa yapsınlar. Adımızı burada lekeliyorlar. Yine de burada herkes herkesin kim olduğunu biliyor. O yüzden fazla zorluklarla karşılaşmıyorum” (G7, Kadın, 70 Yaşında, Üniversite Mezunu, Pazarcı).

“Bu işin yapılmasından dolayı aile sorunları çok oluyor. Çocuklar çok etkileniyorlar. Kadın olsun, kocası olsun, aldatmayı bence kabul etmezler. Birbirlerini affetmezler. Sonra ayrılıyorlar. Çocuklar ortada kalıyorlar. Gençler için de aynı şey geçerli. Gördükleri şeyi yapıyorlar. Nerede o işler var, oraya gitmeye, aynı işi yapmaya çalışıyorlar” (G9, Kadın, 49 Yaşında, Üniversite Mezunu, Rus Dili ve Edebiyatı Öğretmeni).

“Bizim hepimizin çoluk-çocuğu var, hepimizin kızı var, erkeği var. Bu yollara düşme, bu yollara çekme şeyi olabilir. Tabii ki tehlikeli. Çok boşananlar, çok öyle kadınlarla evlenenler, aile-dışı hayatların devam ettiği, yaygınlaştığı da vardır” (G11, Erkek, 55 Yaşında, Lise Mezunu, Market İşletmecisi).

“Çok etkisi oluyor. Çünkü bir genç, bu işe meyyal. Ne yapacak?

⁸⁰⁸ Çağla Ünlütürk-Ulutaş ve Aslıcan Kalfa, “Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri”, **Fe Dergi: Feminist Eleştiri**, C 1, S 2, 2009, s. 16.

Evlenemiyor ve evlenmek lüzumu da görmüyor. Ne yapacak? İhtiyacını görecek, ihtiyacını giderecek. Böyle bir ortamda, böyle bir şeyler olduğu zaman, illa ki yapıyor. (Bu durumun gençler ve çocuklar üzerinde ne tür etkileri oluyor?) oluyor. Hastalıklar oluyor. Psikolojik olarak oluyor, ruhsal bunalımlar oluyor. En çok hastalıklardan oluyor” (G11, Erkek, 55 Yaşında, Lise Mezunu, Market İşletmecisi).

“Aile hayatını ilk başta olumsuz yönde etkiledi tabii ama zaman geçtikten sonra, tabii bu konuda aileler olsun, çeşitli sivil toplum örgütleri olsun, bu konuda mücadele ettiler. Mesela önceden sokakta aileleri göremezdin, şimdi sokakta aileler var. Şimdi biz özgürce geziyoruz. O bölgeden bu sektör için getirilen kadınlar, cazibelerini kullanarak erkekleri etkiliyorlardı. Adam 10-15 gün gitmiyordu evine. Ailelerini ihmal ediyorlardı, huzursuzluk başlıyordu, geçim sıkıntısı başlıyordu. Dolayısıyla evde sıkıntılar başlayınca, haliyle boşanmalar o şekilde oluyordu” (G12, Erkek, 52 Yaşında, Üniversite Mezunu, Dış Hekimi).

“Bunlar zaman zaman ahlak dışı gezdiler. Açık seçik gezdiler, alkolik gezdiler. İnsanlar, bu yörenin insanı bunların arasında rahat hareket edememeleri oldu. Ailesiyle sokağa çıkıp, rahat rahat geçemedi, gezemedi. Her şeyin bir raconu var, bir şekli var, bir düzeni var. Sen çıkıyorsun, nereye çıkıyorsun denmeliydi. Sen gelip gidiyorsun, ne iş yapıyorsun bilmiyoruz ama senin bu vaziyetin iyi değil denmeliydi” (G13, Erkek, 53 Yaşında, İlkokul Mezunu, Lokanta İşletmecisi).

“Aile için burada aşiret yok tabii ki, sülaleden, yakın çevresindeki insanlardan tepki aldığı için adam tamamen evden uzaklaştı. Dost hayatı yaşayanlardan bahsediyorum, öyle olunca da boşanmalar oldu ama burada hani boşanılmaz, adam istediğini yapar gelir, onlar da oldu. Kürkçü dükkânına geri döner misali” (G14, Kadın, 34 Yaşında, Lise Mezunu, Kuaför).

Gürcü göçmenlerin Artvin’e göçleri, ekonomik nedenlerin belirlediği bir süreç olduğundan, bu süreçte eğlence hayatının ve fuhuş sektörünün oluşması ve genişlemesi, toplumsal yapıdaki bozuklukların baş göstermesine ve kültürel yaşamdaki çöktürlere neden olmuştur. Özellikle fuhuşla birlikte ayrılıkların, anlaşmazlıkların, aldatmaların, aile dışı yaşamların boşanmaların arttığı, bunun da ailelerin parçalanmalarına neden olduğu, çocukların ve gençlerin fuhuş sektörü üzerinden olumsuz etkilendikleri görülmüştür. Osman Metin ve Öznur Koyuncu’ya göre, kapı ile birlikte aile birliğini ve huzurunu etkileyen faktörlerden birisi de yeni ortaya çıkan eğlence hayatıdır. Kapı öncesi eğlence hayatı genellikle bölge toplumunun kabul gördüğü tarzda (Hopa’daki eğlence yerleri ile) süregitmektedir. Karşılıklı geçişlerin serbest olması sonrasında yeni eğlence hayatına kendini kaptıran erkekler eşlerini

ve çocuklarını ihmal etmeye başlamışlardır. Eşler evde sorun yaşamakta, sürekli tartışmakta, sonrasında genellikle erkekler kadınlara şiddet uygulamaktadırlar. Erkeğin evine gelmemesi veya seyrek gelmesi, geldiğinde içkili olması, başka kadınlarla birlikte olduğunun bilinmesi, çocuklar başta olmak üzere aile birliğini derinden etkilemektedir.⁸⁰⁹

Göçle birlikte fuhuş sektörü, aile kurumunun dağılmasına sebep olduğu gibi, kültürel yaşamda da olumsuzlukları ortaya çıkarmıştır. Gürcü göçmenlerin önemli bir kısmının fuhuş sektörüne kayıt dışı bir biçimde dâhil olmaları, fuhuş sektörü üzerinden daha kolay ve hızlı bir biçimde para kazanmaları, ekonomik açıdan onları kazançlı kılsa da, kendi kültürel sermayelerini kullanamamaları onlar açısından bir kayıp olmuştur. Fuhuş sektörünün en çok olumsuz etkilediği Artvin'de, fuhuşla birlikte kültürel davranış kodları değişmeye başlamış, bu değişim kültürel çözümlere sebep olmuştur. Boşanmalar, aldatma, eşler arasında anlaşmazlıklar, aile dışı yaşam, dost hayatı, ailesiyle sokağa çıkamama, fuhuş sektörünün kanıksanması, giyim kuşamdaki değişimler, bir bütün olarak Artvin'de yaşayanların kültürel sahada yaşadıkları çözümlerin sebeplerini oluşturmuştur. Bu bağlamda, Gürcistan'dan Artvin'e yapılan göçler, kültürel sermayeleri görünmez hale getirirken, kültürel çözümleri daha çok görünür hale dönüştürmüştür.

Gürcistan'dan Artvin'e yapılan göç sürecini kültürel sermaye ve kültürel çözümme ikileminde anlamayı amaçlayan bu çalışmada, söz konusu göçlerin ekonomik nedenlerden kaynaklandığı, Gürcü göçmenlerin geçimini kolaylaştırabilmek, refahını artırabilmek, işsizlik sorununu çözebilmek ve yoksulluktan kurtulabilmek amacıyla göçe katıldıkları görülmüştür. Çalışmak amacıyla Artvin'e göç eden Gürcü göçmenlerin kayıt dışı bir şekilde istihdam edildikleri tespit edilmiştir. Gürcü göçmenlerin eğitim düzeylerinin yüksek oluşu, seçkin mesleki kimliğe sahip oluşları ve çok sayıda dil biliyor olmaları, sahip oldukları kültürel sermayelerini göstermiştir. Ancak Gürcü göçmenler kültürel sermayelerini kayıt dışı istihdam edilmeleri sebebiyle Türkiye'de kullanamadıkları, daha ziyade ekonomik sermayelerini güçlendirmek için çalışma hayatına eklemlendikleri gözlenmiştir. Gürcü göçmenlerin kültürel sermayeleri ekonomik sermayeleri karşısında arka planda kalmış, bu anlamda iş gücü piyasasında karşılıksız kalmıştır.

Kültürel sermayenin yerine ekonomik sermayenin ön plana çıktığı göç sürecinde, Gürcü göçmenlerin önemli bir kısmının fuhuş sektöründe yer alması ve bu sektörün genişlemesi, Artvin'deki toplumsal yapıyı dönüştürmüştür. Toplumsal yapının en merkezi ögesini oluşturan aile kurumu, bu sektörden en çok zarar gören kurumlardan biri olmuştur. Fuhuş sektörü sebebiyle, boşanmaların, aldatmaların, ayrılıkların, anlaşmazlıkların, çatışmaların

⁸⁰⁹ Osman Metin ve Öznur Koyuncu, "Sarp Sınır Kapısının Hopa'da Yaşayan Ailelere Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C VX, S 1, 2013, s. 12.

rın, huzursuzlukların, aile-dışı yaşam biçimlerinin artması, aile kurumunun parçalanmasına neden olmuştur. Fuhuş sektörüyle birlikte çocuk ve gençlerin olumsuz etkilenmeleri ailenin parçalanmasını hızlandırmıştır. Toplumsal yapıdaki bozukluklar, aynı zamanda kültürel yapıdaki çözümleri de beraberinde getirmiş ve fuhuş sektörüyle birlikte Artvin’de kültürel çözümler baş göstermiştir. Fuhuş sektörüyle iç içe yaşam, ilişki biçimlerini, giyim tarzlarını, davranış kodlarını değiştirmiş ve kültürel çözümler kaçınılmaz bir biçime dönüşmüştür.

Gürcistan’dan Artvin’e yapılan göçlere kültürel sermaye ve kültürel çözümler denkleminde bakıldığında, kültürel sermayenin görünmez kültürel çözümlerin görünür olduğu, kültürel sermayenin düşüşte kültürel çözümlerin yükselişte olduğu, kültürel sermayenin etkisizliğini kültürel çözümlerin her yönüyle etkisini gösterdiği, kültürel sermayenin yok oluşunu kültürel çözümlerin kendini yeniden üretmesini ortaya koymuştur. Ekonomik sermaye elde edebilmek uğruna kültürel sermayenin hiçe sayıldığı ve kültürel çözümlerin görmezden gelindiği bu göç deneyimi, toplumsal ve kültürel açıdan bir çöküşü meydana getirmiştir.

Kaynakça

Bourdieu, Pierre, “The Forms of Capital”, **The Sociology of The Economic Life**, Routledge, New York 1986, s. 16-29.

Canatan, Kadir, “Avrupa Toplamlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Sosyoloji Dergisi**, 3 (27), 2013, s. 317-332.

Çiçekli, Bülent, **Yabancılar ve Mülteci Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara 2014.

Dedeoğlu, Saniye ve Ekiz-Gökmen, Çisel, **Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar**, Efil Yayınları, Ankara 2011.

Ekşioğlu, Şefika Zeynep, **Kültürel Sermaye ve Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişkinin Girdi Çıktı Analizi ve Fayda Maliyet Analizi Yöntemleri ile Türkiye için Değerlendirilmesi**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

Erder, Sema, “Yabancısız Kurgulanan Ülkenin ‘Yabancıları’”, **Türkiye’de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri**, Der. F. Aylan Arı, Derin Yayınları, İstanbul 2007.

Erkal, Mustafa E., **Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul 1996.

Genç, Yusuf, Ustabaşı-Gündüz, Dilara ve Çöpoğlu, Mustafa, “Göç ve Kalkınma İlişkisi”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 7(18), 2019, s. 479-498.

Karpat, Kemal H., **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yay., İstanbul 2010.

Lareau, Annette ve Weininger, Elliot B., “Cultural Capital in Educational Research”, **Theory and Society**, S 32, 2003, 567-606.

Metin, Osman ve Koyuncu, Öznur, “Sarp Sınır Kapısının Hopa’da Yaşayan Ailelere Etkileri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VX(1), 2013, s. 1-29.

Neuman, W. Lawrence, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II**, (Çev. Sedef Özge), Yayınodası Yay., İstanbul 2012.

Özbey, Kerem, **Sınır Kapitalizmi: Gürcistan’dan Türkiye’ye Günübirlik İşgücü Göçü**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2018.

Özbey, Kerem, “İçeriden Gidenler ve Dışarıdan Gelenler: Farklı Göç Örüntüleri Bağlamında Artvin’in Göç Deneyimini Anlamak”, **Current Debates on Social Sciences: Human Studies 3**, Edt. Salih Çeçen, Ömer Kahya, Şafak Bozgun ve Koray Toptaş, Bilgin Kültür Sanat Yay., Ankara 2019.

Özyakışır, Deniz, **Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama**, Nobel Akademi Yay., Ankara 2013.

Palabıyık, Adem, “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine”, **Liberal Düşünce**, 16 (61-62), 2011, s. 121-141.

Punch, Keith F., **Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan ve Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara 2011.

Pusch, Barbara, “İstenen ve İstenmeyen Konuklar: Türkiye’deki Yabancıların İş Hukuku Karşısındaki Durumu”, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar - Bireysel Yaşamlar**, Edt. Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski, Çev. Mutlu Çomak-Özbatır, Kitap Yayınevi Yay., İstanbul 2010.

Pusch, Barbara, “Yabancı Ülkelerde Edinilmiş Bilgi ve Becerilerin Türkiye İşgücü Piyasasında Değerlendirmesi”, **Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya’da Yüksek Vasıflı Göçmenler**, Edt. Arnd-Michael Nohl, Karin Schittenhelm, Oliver Schmidtke ve Anja Weib, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi Yay., İstanbul 2011.

Toksöz, Gülay, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2006.

Toksöz, Gülay, **Emanet Emek: Göç Yollarında Kadınlar**, Dipnot Yay., Ankara 2021.

Tuna, Muammer ve Özbek, Çağlar, **Yerlileşen Yabancılar: Güney Ege Bölgesinde Göç, Yurttaşlık ve Kimliğin Dönüşümü**, Detay Yay., Ankara 2012.

Türkdoğan, Orhan, **Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme**, Birleşik Yay., İstanbul 1996.

Ünlütürk-Ulutaş, Çağla ve Kalfa, Aslıcan, “Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri”, **Fe Dergi: Feminist Eleştiri**, 1(2), 2009, s. 13-28.

Yanıklar, Cengiz, “Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu’nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış”, **Sosyoloji Dergisi**, S 22, 2010, s. 121-138.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.

2.9. MÜLTECİ ÇOCUKLARIN OKULLAŞMA SÜRECİNDE BİR ARAÇ OLARAK SOSYAL REÇETELEME, SANATLAR VE DRAMA*

Göç, insanların bireysel veya gruplar halinde çeşitli nedenlere bağlı olarak yaşadıkları yerden başka bir yere geçici veya sürekli olarak yer değiştirmesidir.⁸¹⁰ Göçler, bazen isteğe bağlıdır bazen de bir zorunluluktur. Son yıllarda artan iç savaşlar nedeniyle özellikle kitlesel göçlerin dünyanın gündeminde yer aldığı görülmektedir. Kitlesel göç hareketlerinin temel nedeni savaşlardır. Özellikle iç savaşlar kitlesel göçleri zorunlu hâle getirmektedir.⁸¹¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün (GİGM) 2016⁸¹² verilerine göre, 912.741'i okul çağındaki olmak üzere Türkiye'de geçici koruma altında toplam 2.500.000 Suriyeli mülteci barınmaktadır. Kayıt altına alınan Suriyeli çocukların sayısı ise 1.490.033'tür. Bu sonuçlar, Suriyeli mültecilerin büyük bir çoğunluğunu çocukların oluşturduğunu göstermektedir. UNICEF (2016)⁸¹³ tarafından sürdürülen araştırmalardan elde edilen verilere göre, 1.490.033 Suriyeli çocuktan ancak %21,8'i eğitim olanaklarından yararlanmaktadır. Türkiye'de kayıtlı Suriyeli çocuklardan sadece %23,1'i devlet okullarına devam etmektedir.⁸¹⁴

* Prof. Dr. Ruken AKAR VURAL. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
rakarvural@adu.edu.tr

⁸¹⁰ Jessica Hagen-Zanker, "Why Do People Migrate?", **A Review Of The Theoretical Literature**, MPRA Paper No. 28197, 2008, s. 1-25.

⁸¹¹ İlknur Tunç, "Uluslararası Göç ve Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Uyum Sorunları", 2013, https://www.academia.edu/5875594/Uluslararası_Göç_ve_Göçmenlerin_Sosyo-Kültürel_Uyum_Sorunları, E.T. 04.09.2021.

⁸¹² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **2016 Türkiye Göç Raporu**, 2016, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf, E.T. 13.09.2021.

⁸¹³ UNICEF, "Türkiye'de 'Kayıp Bir Kuşak' Oluşmasını Önlemek", 2016, <https://www.unicef.org/turkey/media/5356/file/T%C3%BCrkiye'deki%20Suriyeli%20C3%87ocuklar%20Bilgi%20Notu%20Ekim%20202016.pdf>, E.T. 10.09.2021.

⁸¹⁴ Müberra Nur Emin, "Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Eğitim Politikaları", **Seta**, C 153, S 1, 2016, s. 15.

Bu sonuçlara göre, Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların büyük çoğunluğunun örgün eğitim sisteminin dışında kaldığı söylenebilir. Suriyeli çocuklar, okula devam etmemeleri ya da okullarda başarısız olmalarına bağlı olarak, uyum sorunları yaşamakta, şiddet olaylarına karışmakta, dışlanmakta veya ötekileştirme gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

İnsan Hakları İzleme Örgütü (2015)⁸¹⁵ 2011-2015 yılları arasında Türkiye’ye giriş yapan 700.000 Suriyeli çocuğun üçte birinden azının okula devam ettiğini yaklaşık 485.000 çocuğun eğitime erişemediğini ifade etmektedir. Aynı rapor, Suriyeli mülteci çocukların Türkiye’de eğitime erişim ve nitelikli eğitimden faydalanma hakları konusunda da sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Bu sorunların temel nedenlerini ise dil engeli, ekonomik sıkıntı ve sosyal entegrasyon başlıkları altında toplamıştır. Rapora göre, yoksulluk, ailelerin ulaşım, malzeme ve öğrenim masraflarını karşılayamaması ve okul çağındaki çocuk işçiliği önemli ekonomik engellerdir. Sosyal entegrasyon açısından ise, zorbalıkla ilgili endişeler ve Türk sınıf arkadaşlarıyla kaynaşmadaki zorluklar ailelerin çocukları yerel okullara göndermekten alıkoymaktadır.

2011 yılından bu yana Türkiye’deki Suriyeli mülteci çocukların eğitim gereksinimlerini belirlemek, eğitim sistemine uyumlarını sağlamak, eğitimsel amaç ve yönelimlerini ortaya koymak ve kalıcı modeller içeren politikalar geliştirmek amacıyla çok boyutlu, disiplinler arası bir çalışmaya gereksinim bulunmaktadır.

2.9.1. Problem

UNICEF (2017)⁸¹⁶ Türkiye’deki mülteci çocukların, suça karışma, okulu bırakma, çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik, barınma, kayıt altına alınmama, aile içi şiddet vb. sorunlar yaşadığını ifade etmektedir. Harunoğulları’na göre⁸¹⁷ savaşın yarattığı can ve mal kaybı sonrası başka ülkede yaşamlarını sürdürebilme gayesiyle yola çıkan Suriyeli mülteciler kötü koşullarda yaşam mücadelesi vermektedir. Bir kısmı kentlerde halkla birlikte yaşarken bazıları da kamplarda yaşamını sürdürmektedir. Bu ailelerin ekonomik durumları hayat standartlarının oluşmasında ve çocukların sağlıklı bir gelişim göstermelerinde etkili olabilmektedir. Aydın ve Kaya⁸¹⁸ yaptıkları çalışmada Türkiye’de

⁸¹⁵ Human Rights Watch, **Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum**, Türkiye’deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller–Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek, 2015, s. 3.

⁸¹⁶ UNICEF, “2016 Suriyeli Çocuklar İçin Neden En Kötü Yıl Oldu?”, 2017, <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/2016%20Suriyeli%20%C3%A7ocuklar%20i%C3%A7in%20neden%20en%20k%C3%B6t%C3%BC%20y%C4%B1%20oldu>, E.T. 08.09.2021.

⁸¹⁷ Muazzez Harunoğulları, “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, **Göç Dergisi**, C 3, S 1, 2016, s. 29-63.

⁸¹⁸ Hasan Aydın vd., “The Educational Needs of and Barriers Faced by Syrian Refugee Students in Turkey: A Qualitative Case Study”, **Intercultural Education**, C 28, S 5, 2017, s.

yaşayan Suriyeli mülteci çocukların okullaşma sürecinde önce bir Türkçe dil desteği almadıklarını, dil desteği olmadan doğrudan okul sistemine girmelerinin olumsuz bir sorun yarattığını belirtmişlerdir. Aynı çalışmada savaş ve göç nedeniyle yaşadıkları travmalara müdahale konusunda çocukların okul ortamında destek bulamadıkları, okul psikolojik danışmanlarının herhangi bir çalışma yürütmediklerini ifade etmişlerdir. Başar, Akan ve Çiftçi⁸¹⁹ savaş, terör gibi olayları yaşamış, yakınlarını kaybetmiş çocukların bu tür travmalarının öğrenme-öğretme sürecine farklı biçimlerde yansıdığını belirlemişlerdir. Bu yansımalar resimler, oyunlar, arkadaşlık ilişkilerinde görülmektedir. Araştırmaya katılan, Suriyeli mülteci öğrencilerin resim çalışmalarında mutlaka savaş ve savaş araçlarını figüre ettiklerini, oyunlarında şiddete, vurmaya, ölmeye, öldürmeye yönelik motiflere yer verdiklerini belirlemişlerdir. Tösten vd.⁸²⁰ de yaptıkları çalışmada, Suriyeli mülteci öğrencilerin travma sonrası stres bozukluklarının etkisinde olduğunu, sınıfta içeriği kavramada sorun yaşadıklarını, sınıfların aşırı kalabalık olmasından kaynaklanan sorunlar olduğunu, öğretmenlerin bu öğrencilerle ilgili karar verme süreçlerine yeterince katılmadıklarını belirlemişlerdir. Şahin vd.⁸²¹ çalışmalarında Suriyeli mültecilerin yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıya olduklarını ifade etmişlerdir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yürütülen 2018 Nüfus ve Sağlık Araştırması - Suriyeli Göçmen Örneği Raporuna göre, Türkiye’de 5 yaş altı Suriyeli mülteci çocukların %17’si gelişimsel olarak yaşıtlarından kısadır.

Özetle göç ve savaş olgularının, mülteci öğrencilerin hem beden hem ruh sağlığını olumsuz etkilediğini, bu durumun okul sürecinde de sorun yarattığını, dil ve uyum sorunları, okul bırakma, kronik devamsızlık ve öğrenme-öğretme sürecinde çeşitli sorunlara yol açabildiğini göstermektedir. Bu konularda Türkiye’deki okullarda uygulanan bir mülteci eğitimi politikası ile eğitim öğretim programlarının kapsayıcı olmadığını, öğretmenlerin hizmet içi eğitimle yeterince desteklenmediğini söyleyebiliriz. Kuşkusuz, sağlık biyolojik, sosyal, zihinsel ve psikolojik iyi oluş süreçlerini kapsadığı için bu öğeler birlikte desteklenmelidir. Mülteci çocukların da hem bilişsel hem sosyal-duygusal gereksinimleri okul ortamında birlikte desteklenmelidir. Bu süreçte en etkili eğitimsel araçlardan biri de sanat ve dramadır.

456-473.

⁸¹⁹ Murat Başar vd., “Mülteci Öğrencilerin Bulunduğu Sınıflarda Öğrenme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, *Kastamonu Education Journal*, C 26, S 5, 2018, s. 1571-1578.

⁸²⁰ Rasim K. Tösten vd., “An Investigation of Forcibly Migrated Syrian Refugee Students at Turkish Public Schools”, *Universal Journal of Educational Research*, C 5, S 7, 2017, s. 1149-1160.

⁸²¹ Ecem Sahin vd., “Vulnerabilities of Syrian Refugee Children in Turkey and Actions Taken for Prevention and Management in Terms of Health and Wellbeing”, *Child Abuse and Neglect*, C 119, S 1, 2021.

San,⁸²² çocuk ve gencin kişilik kazanması, kişiliğini olumlu insancıl yön-
de geliştirmesi için, onu yaratıcı kılmak, ona sanat bilinci vermek, onu iyi bir
okur, izleyici, dinleyici yapmak, eski ve yeni kültür varlıklarını değerlen-
direbilen ve sanat olayı gibi çok yönlü ve karmaşık olaylara tek yönlü bak-
mamayı öğretebilen tümel sanat eğitimi için Sir Herbert Read'in kavramını
“sanat yoluyla öğrenme”yi öne çıkarmaktadır. Okul programları içinde sanat
yoluyla öğrenmenin hem duyuşsal hem psikomotor hem de bilişsel öğrenme
alanlarını birlikte aktive etmesi nedeniyle anlamlı, kalıcı ve transfer edilebilir
öğrenmeler yarattığını bilmekteyiz. Sanat yoluyla öğrenmenin en etkili araç-
larından biri de eğitimde drama ve tiyatrodur.

Alan yazına baktığımızda, 1930-1940'lı yıllarda “drama” sözcüğünün,
“tiyatro” ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Daha
sonraları ise bu sözcük, yaptıkları işin başka kişiler için tam olarak anlaşıl-
masını isteyenler tarafından “yaratıcı”, “eğitimsel” ve “çocuk” gibi ön ekle-
ri alan bir kavram olarak, eğitimsel/eğitimde drama, çocuk draması vb. bi-
çimlerde kullanılmaya başlanmıştır. Drama terimi, tiyatro teriminin farklı
amaçlar için kullanımına verilen addır.⁸²³ Dramanın amacı öğrencinin estetik
bir deneyim geçirmesi değildir, estetik bir deneyim aracılığı ile pek çok şeyi
öğrenmesidir. Yani estetik deneyim bir amaç değil, drama yoluyla elde edi-
lecek bir araçtır. Eğitimde drama neleri başarabilir diye baktığımızda, dra-
manın temelinde insan davranışı ve ilişkilerin olduğunu, bunun da bir grup
içerisinde geliştirilen performanslar aracılığıyla estetik öğrenme deneyimleri
geçirmeye olanak tanıdığını yani bir “sosyal sağlık” aracı olarak iyileştirici
olduğunu söyleyebiliriz.⁸²⁴

Özellikle son günlerde sıkça bir sorun olarak deneyimlediğimiz pan-
demi, savaş, göç ve doğal afetlerin yol açtığı sorunlara odaklandığımızda
sosyal-psikolojik ve bilişsel açıdan estetik öğrenmeler yanı sıra iyileştirici
bir araç olarak “sosyal reçeteleme” kavramının İngiltere’de uygulamalı bir
enstrüman olarak kullanılması dikkati çekmektedir. Sosyal reçeteleme, insan
sağlığını korumada bio-medikal reçetelerin yeterli olmadığını ve sürdürüle-
bilir sağlık durumunu yaratmakta eksik kaldığını, medikal reçetelerin sosyal
reçeteler ile tamamlanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Sosyal reçetele-
me yöntem olarak sıklıkla resim, müzik, heykel, bahçecilik ve tarım, aşçılık,
müzik, drama ve tiyatroyu kullanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Suriyeli
mülteci çocukların okullaşma sürecinde uyumlarını ve kapsanmalarını des-
tekleme, okulda öğrenme fırsatlarından etkili biçimde faydalanabilmelerini
sağlamak için sosyal reçeteleme kavramının ve bir yöntem olarak eğitimde
dramanın nasıl kullanılabileceğini tartışmaktır.

⁸²² İnci San, **Çocuk ve Sanat**, Yeni İnsan Yayınevi, 2017, s. 18.

⁸²³ John Somers, **Drama in The Curriculum**, Cassel Educational Limited, 1994, s. 26.

⁸²⁴ Ruken Akar Vural vd., **İlköğretimde Drama: Teori ve Uygulama**, Anı Yay., 2021, s. 18.

2.9.2. Yöntem

Bu çalışmanın yöntemi bir literatür taramasına dayanmaktadır. 2000-2021 yılları arasındaki sosyal reçeteleme, eğitimde drama, eğitimde tiyatro, Suriyeli mülteci öğrencilerin okullaşma süreci ve eğitim programları kavramları ulusal ve uluslararası makale, bildiri, internet sitesi ve raporların taranması ile elde edilen veriler doğrultusunda derlenmiş ve yorumlanmıştır.

2.9.3. Bulgular ve Tartışma

2.9.3.1. Sosyal Reçeteleme Kavramı, Araçları, Kanıtlar ve Mülteci Çocuklar

Hendy,⁸²⁵ sosyal reçetelerin bir ya da daha fazla kronik hastalığı olan bireyler, ruh sağlığı desteğine gereksinim duyanlar, izole ya da yalnız olanlar için tıbbi destek dışında sanatsal ve sosyal aktivitelerin önerilmesi olarak tanımlamaktadır. Nesta⁸²⁶ tarafından gerçekleştirilen “Güçlendirilmiş İnsanın Sağlığı” başlıklı çalışmada sosyal reçetelerin toplum sağlığı ve koruyucu hekimlik açısından çok önemli bir mekanizma olduğu, kültürel, sosyal ve doğa temelli sosyal reçetelerin bireylerin hem fiziksel hem de ruh sağlığını desteklediği ifade edilmektedir.⁸²⁷ Friedli ve Watson (2004) sosyal reçetelerin koruyucu hekimlik ve toplum sağlığı açısından önemini vurgulayarak, bireylerin güçlendirilmesi ve kendi sağlıkları ve iyi oluşlarını (esenliklerini) koruma konusunda sorumluluk almaları için önemli bir mekanizma olduğunu belirtmektedirler. Aynı zamanda sosyal reçetelemenin ruh sağlığını destekleyerek toplumsal bağları güçlendirdiğini ve sosyal dışlanmayı azalttığını vurgulamışlardır. Woodall ve South,⁸²⁸ sosyal reçeteler alan hastalardan oluşan örneklem ile nitel görüşmeler gerçekleştirmiş ve hastaların öz-saygılarının ve öz-yeterliklerinin arttığını ifade ettiklerini vurgulamışlardır.

Kessier, Lloyd ve Lewis, Palmer vd.,⁸²⁹ İngiltere’de birinci basamak sağlık hizmetlerine başvuruların % 20’sinin, periyodik başvuruların da % 50’si-

⁸²⁵ Nell Hendy, “What is social prescribing in health and social care?”, 2021, <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/social-prescribing-in-health-and-social-care/>, E.T. 01.09.2021.

⁸²⁶ People Powered Health, 2013, http://www.nesta.org.uk/people_powered_health., E.T. 02.09.2021.

⁸²⁷ Lynne Friedli et al., “Social Prescribing for Mental Health, Durham: Northern Centre for Mental Health”, 2004, <http://www.centreforwelfareform.org/uploads/attachment/339/socialprescribing-for-mental-health.pdf>, E.T. 02.09.2021.

⁸²⁸ James Woodall et al., “The Evaluation of The CHAT Social Prescribing Scheme in Bradford South & West PCT”, available at: www.leedsmet.ac.uk/hss/docs/FINALREPORT.pdf, E.T. 02.09.2021.

⁸²⁹ Diane Palmer et al., “When I am Out with Her (befriender) I Feel So Good Mentally and All My Physical Pains Go Unnoticed”, **Social Prescribing in Bexley: Pilot Evaluation Report**, 2017, <https://repository.canterbury.ac.uk>, E.T. 01.09.2021.

nin ruh sağlığı ile ilgili olduğunu ve ruh sağlığı sorunlarının da depresyon ve anksiyete ağırlıklı olduğunu belirtmiştir. Bu durumun birinci basamak sağlık hizmetleri açısından biyomedikal reçeteler ile sürdürülebilir olmadığı ve sağlık sistemi üzerinde büyük bir yük yarattığı bilinmektedir. İngiltere’de yapılan iki kapsamlı pilot çalışma oldukça önemlidir; Rotherham Çalışması ve Bexley Çalışması. Rotherham çalışmasında 26 aile hekimi, sosyal hizmet uzmanları ve gönüllü çalışanların desteği ile dört yılda 4000 kadar hastaya ulaşılmış ve sosyal reçetelemenin hastaların iyi oluşları üzerinde güçlü bir pozitif etki rapor edilmiştir. Ayrıca çalışma hastaların sağlık kuruluşuna başvurma oranını % 7 azaltmış, acil servis başvurularını da % 17 oranında düşürmüştür. Bu durum ilk üç yılda sağlık harcamalarında, 500 bin sterlinlik bir tasarrufa yol açmıştır. Bexley çalışması ise 2015 yılında başlamış ve örneklem olarak 65 yaş ve üzerini belirlemiştir. Ancak ilk üç ayın sonunda örneklem genişletilmiş ve 18 yaş ve üzeri de dahil edilmiştir. Örneklem sosyal olarak izole olanlar (arkadaş ve aile üyelerini haftada 1 ya da daha az görenler), yaşam koşulları ve kronik hastalıklar ile baş etmekte zorlananlar, aktif intihar düşüncesi, psikoz, kişilik bozukluğu ya da organik bir mental sorunu olanlardan oluşmaktadır. Çalışmaya başvuran 275 kişiden 245’i kabul edilmiştir. İlk altı ay sonunda katılımcıların 3’te 2’si yaşam kalitelerinin önemli biçimde arttığını ifade etmiştir. Katılımcıların hastalık semptomları azalmış, hastaneye ve acil servise başvuru sayısı önemli oranda azalmıştır (çalışma öncesi oran 2.5, çalışma sonrası, 1.4). Katılımcıların ruh sağlığı ve iyi oluşları üzerinde de hem nicel hem nitel verilerle desteklenen anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. İlk 6 ayın sonunda sağlık bütçesinden 1118 sterlin tasarruf edilmiştir. Her iki çalışma bize, sosyal reçetelemenin bireyin ruh sağlığı ve iyi oluş düzeyinde anlamlı bir etki yarattığını, sağlık sistemi üzerindeki ekonomik yükü de hafiflettiğini göstermektedir.

2.9.3.2. Sosyal Reçeteleme, Mülteci Öğrenciler, Drama ve Sanatlar

Göçmen ve mülteci gibi hassas ve kırılgan grupların toplumun dezavantajlı kısmını oluşturduğunu hem fiziksel hem psikolojik sağlık koşullarına erişiminin düşük olduğunu dikkate aldığımızda bu gruplar için sosyal reçetelerin önemli bir iyi oluş/esenlik mekanizması kabul edilmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

Evans vd.,⁸³⁰ sosyal reçetelemenin bir yaklaşım olarak toplumsal olarak izole gruplarda, dezavantajlı ve kırılgan gruplarda ve kronik hastalığı olanlarda sosyal dahil olma, kapsanma açısından etkili bir araç olduğunu belirtmektedir. Kuşkusuz en önemli yöntemlerden biri de sanatlar ve dramının kullanımıdır.

⁸³⁰ Ruth Evans et al., “North Tyneside Social Prescribing Hub: Mental Well-being Impact Assessment (MWIA)”, 2011, <http://www.apho.org.uk/resource/item.aspx?RID=104754> E.T. 02.09, 2021.

Fleischer ve Grehan,⁸³¹ kaya resimlerini 20.000 yıl öncesine ait yerli toplulukların sağlığı ve iyi oluşu (esenliği) ile nasıl ilişkilendirdiğinin göstergeleri olarak yorumlamışlardır. Zarobe ve Bungay,⁸³² yaptıkları literatür taramasında yaşları 11-18 arasındaki bireylerde ruh sağlığı ve psikolojik yılmazlık düzeyine sanat aktivitelerinin (müzik, drama, dans ve görsel sanatlar) etkisini konu alan araştırmaları incelemişlerdir. Çalışmaların sonuçlarının çocukların öz saygı, öz güven, aidiyet duygusu ve kişilerarası ilişki kurma becerisine, yılmazlık düzeyine ve ruh sağlığına sanatların olumlu etkisini ortaya koyduğunu rapor etmişlerdir. Rousseau ve Heusch,⁸³³ Kanada'ya göç eden mülteci çocuklar için okul temelli bir sanat eğitimi programı uygulamış ve çocukların kendi kültüründen hikâyeleri, masalları da içeren bu sosyal reçete programı ile onların öz saygı düzeyinde artış, duygusal davranışsal semptomlarında azalma kaydetmişlerdir. Rousseau vd.,⁸³⁴ 12 haftalık drama terapi temelli bir eğitim programının lise öğrencilerinin duygusal ve davranışsal semptomlarının azalmasına ve akademik başarılarının artmasına anlamlı etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Williams,⁸³⁵ dezavantajlı çocuk ve gençlere yönelik önleyici eğitim programlarında hedef kitlenin sahip olduğu risk faktörleri ya da koruyucu faktörlere odaklanmanın doğru olduğunun altını çizmektedir.

Rousseau,⁸³⁶ mülteci çocuk ve ergenlerle yürütülecek çalışmalarda ele alınması gereken risk faktörleri ve koruyucu faktörlerin üç kategori tarafından belirlendiğini ifade etmektedir; kültürel, durumsal ve gelişimsel kategori. Kültürel kategoride hem mülteci ailenin sahip olduğu kültür hem ev sahibi ülkenin kültür öğelerinin kapsanması önerilmektedir. Durumsal kategoride ise savaş ve askerî çatışmalar nedeniyle yaşanan bireysel ya da ailesel travma ve bu travmalarla ilişkili kayıplar ele alınmaktadır. Gelişimsel kategori ile ise, çocuğun gelişim dönemi ile ilişkili değişkenlerin desteklenmesi ile ifade edilmektedir. Bu anlamda, her üç kategoriye de dikkate alarak, grubu

⁸³¹ Stefanie Fleischer et al., "The Arts and Health: Moving Beyond Traditional Medicine", **Journal of Applied Arts Health**, C 7, S 1, 2016, s. 93-105.

⁸³² Leyre Zarobe et al., "The Role of Arts Activities in Developing Resilience and Mental Wellbeing in Children and Young People a Rapid Review of the Literature", **Royal Society for Public Health**, C 137, S 6, 2017, s. 337-347.

⁸³³ Cécile Rousseau et al., "The Trip: A Creative Expression Project for Refugee and Immigrant Children", **Art Therapy**, C 17, S 1, 2000, s. 31-40.

⁸³⁴ Cécile Rousseau et al., "Classroom Drama Therapy Program for Immigrant and Refugee Adolescents: A Pilot Study", **Clinical Child Psychology and Psychiatry**, C 12, 2007, s. 451-465.

⁸³⁵ Carolyn Williams, **Toward the Development of Preventive Interventions for Youth Traumatized by War and Refugee Flight**. In Frederick, L. Ahearn, Jr. & Jean, L. Athey (Eds.), **Refugee Children: Theory, Research, and Services**, Johns Hopkins University Press, 1991, s. 201-217.

⁸³⁶ Cécile Rousseau, "The Mental Health of Refugee Children", **Transcultural Psychiatry Research Review**, C 32, 1995, s. 299-331.

tehdit eden riskleri azaltmak ya da grubun sahip olduğu koruyucu faktörlerle odaklanarak sanatlar üzerinden tasarlanan okul temelli programlar ya da okul sonrası programlar mülteci öğrencilerin tam bir sağlık ve esenlik halini desteklemekte önemlidir.

Bu amaçla ülkemizde de okul sistemi içindeki mülteci öğrencilere yönelik temel sağlık hizmetlerinin ve gereksinim halinde medikal desteğin yanı sıra sosyal reçeteleme mekanizmasının işe koşulması önemli bir gereksinimdir. Bu gereksinim doğrultusunda, okullar, yerel yönetimler ve gönüllü sivil toplum örgütleri koordinasyonunda koruyucu ve önleyici eğitim programları düzenlenmelidir. Bu programların tasarımı sürecinde mülteci çocukların kendi kültürleri ve ev sahibi ülkenin kültürünü kapsayan; çocuğun bilişsel, duyuşsal ve fiziksel katılımını sağlayan, estetik aktiviteler yoluyla öğrenme-öğretme yaşantıları geliştirilmelidir. Bu eğitim programlarının tasarlanması, geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesinde, disiplinler arası bir yaklaşımla eğitim programları ve öğretim alanı uzmanları, sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları, çocuk ruh sağlığı uzmanları, öğretmenler ve okul yöneticilerinin ortak katkısı ve eş güdümü önemlidir.

Kaynakça

- Akar Vural, Ruken, & Somers, John, **İlköğretimde Drama: Teori ve Uygulama**, Anı Yay., 2021.
- Aydın, Hasan, & Kaya, Yeliz, “The Educational Needs of and Barriers Faced by Syrian Refugee Students in Turkey: A Qualitative Case Study”, **Intercultural Education**, C 28, S 5, 2017, s. 456-473.
- Başar, Murat; Akan, Durdağı, & Çiftçi, Muhammed, “Mülteci Öğrencilerin Bulunduğu Sınıflarda Öğrenme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, **Kastamonu Education Journal**, C 26, S 5, 2018, s. 1571-1578.
- Emin, Müberra Nur, “Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Eğitim Politikaları”, **SETA**, C 153, S 1, 2016, s. 12-17.
- Evans, Ruth; Henderson, Matt; Lunney, Margaret, & Thompson, Jan, “North Tyneside Social Prescribing Hub: Mental Well-being Impact Assessment (MWIA)”, 2011, <http://www.apho.org.uk/resource/item.aspx?RID=104754>, E.T. 02.09, 2021.
- Fleischer, Stefanie, & Grehan, Mary, “The Arts and Health: Moving Beyond Traditional Medicine”, **Journal of Applied Arts Health**, C 7, S 1, 2016, s. 93-105.
- Friedli, Lynne, & Watson, Stuart, “Social Prescribing for Mental Health, Durham: Northern Centre for Mental Health”, 2004, <http://www.centreforwelfarereform.org/uploads/attachment/339/socialprescribing-for-mental-health.pdf>, E.T. 09.09.2021.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **2016 Türkiye Göç Raporu**, 2016, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf, E.T. 10.09.2021.
- Hagen-Zanker, Jessica, “Why Do People Migrate?”, **A Review Of The Theoretical Literature**, MPRA Paper No. 28197, 2008, 1, s. 1-25.
- Harunoğulları, Muazzez, “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, **Göç Dergisi**, C 3, S 1, 2016, s. 29-63.
- Hendy, Nell, “What is Social Prescribing in Health and Social Care?”, 2021, <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/social-prescribing-in-health-and-social-care/>, E.T. 01.09.2021.

Human Rights Watch, **Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum**, Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller – Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek, Human Rights Watch, USA 2015.

Palmer, Diane, Wheeler, Jennifer, Hendrix, Eliza Belle, Sango, Precious Nonye, & Hatzidimitriadou, Eleni, “When I am Out with Her (befriender) I Feel So Good Mentally and All My Physical Pains Go Unnoticed”, **Social Prescribing in Bexley: Pilot Evaluation Report**, 2017, <https://repository.canterbury.ac.uk>, E.T. 01.09.2021.

People Powered Health, 2013, http://www.nesta.org.uk/people_powered_health, E.T. 11.09.2021.

Rousseau, Cécile & Heusch, Nicole, “The Trip: A Creative Expression Project for Refugee and Immigrant Children”, **Art Therapy**, C 17, S 1, 2000, s. 31-40.

Rousseau, Cécile, “The Mental Health of Refugee Children”, **Transcultural Psychiatry Research Review**, C 32, 1995, s. 299-331.

Rousseau, Cécile, Benoit, Maryse, Gauthier, Marie-France, Lacroix, Louise, Alain, Néomée, Rojas, Musuk Viger, Moran, Alejandro, Bourassa, Dominique, “Classroom Drama Therapy Program for Immigrant and Refugee Adolescents: A Pilot Study”, **Clinical Child Psychology and Psychiatry**, C 12, 2007, s. 451-465.

Sahin, Ecem; Dagli, Tolga, E.; Acartürk, Ceren, & Dagli Sahin, Figen, “Vulnerabilities of Syrian Refugee Children in Turkey and Actions Taken for Prevention and Management in Terms of Health and Wellbeing”, **Child Abuse and Neglect**, 119 (1), 2021, s. 1-13.

San, İnci, **Çocuk ve Sanat**, Yeni İnsan Yayınevi, 2017.

Somers, John, **Drama in The Curriculum**, Cassel Educational Limited, 1994.

Tösten, Rasim, K.; Toprak, Mustafa, & Kayan, M. Selman, “An Investigation of Forcibly Migrated Syrian Refugee Students at Turkish Public Schools”, **Universal Journal of Educational Research**, C 5, S 7, 2017, s. 1149-1160.

Tunç, İlknur, “Uluslararası Göç ve Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Uyum Sorunları”, 2013, https://www.academia.edu/5875594/Uluslararası%C4%B1_G%C3%B6çmenlerin_Sosyo-Kültürel_Uyum_Sorunları%C4%B1, E.T. 04.09.2015.

UNICEF, “2016 Suriyeli Çocuklar İçin Neden En Kötü Yıl Oldu?”, 2017, <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/2016%20Suriyeli%20%C3%A7ocuklar%20i%C3%A7in%20neden%20en%20k%C3%B6t%C3%BC%20y%C4%B1%20oldu>, E.T. 09.09.2021.

UNICEF, “Türkiye’de ‘Kayıp Bir Kuşak’ Oluşmasını Önlemek”, 2016, <https://www.unicef.org/turkey/media/5356/file/T%C3%BCrkiye'deki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar%20Bilgi%20Notu%20Ekim%202016.pdf>, E.T. 07.09.2021.

Williams, Carolyn, L., “Toward the Development of Preventive Interventions for Youth Traumatized by War and Refugee Flight”, In Frederick, L. Ahearn, Jr. & Jean, L. Athey (Eds.), **Refugee Children: Theory, Research, and Services** (ss. 201-217), Johns Hopkins University Press, 1991.

Woodall, James & South, Jane, “**The Evaluation of The CHAT Social Prescribing Scheme in Bradford South & West PCT**”, 2005, available at: www.leedsmet.ac.uk/hss/docs/FINALREPORT.pdf. E.T. 08.09.2021.

Zarobe, Leyre, & Bungay, Hilary, “The Role of Arts Activities in Developing Resilience and Mental Wellbeing in Children and Young People A Rapid Review of The Literature”, **Royal Society for Public Health**, C 137, S 6, 2017, s. 337-347.

2.10. INTERNATIONAL STUDENTS IN TURKEY: TRENDS, IMPACTS, AND PROSPECTS*

2.10.1. Turkey's Internationalization Strategies for Higher Education

Internationalization, described as “the process of incorporating an international, multicultural, or global dimension into the purpose, functions, and delivery of post-secondary education” has been one of the most important elements on the agenda of European higher education since 1999, when the Bologna Process.⁸³⁷ It addressed the rise in international activities and was recognized as an essential tool that benefits students, faculty, higher education institutions, and countries. It seems to have an effect on societies at global levels in terms of academic cooperation, knowledge and cultural exchange. European countries have undergone many reforms and strategies based on Bologna Process objectives to become a key player in this global knowledge network. Similarly, this internationalization phenomenon has affected the Turkish higher education system, and Turkey set an agenda to benefit from this international phenome and attract international students.

The goal of internationalizing Turkish higher education is to provide a high quality education to students, allowing them to develop the skills needed in today's world of global knowledge and technology, encouraging critical thinking, creativity and innovation. Furthermore, as education becomes more internationalized, Turkish students and academics develop a better understanding of global challenges. The rate of international students in Turkey seems to have increased in the last decades. Operating in internationalization has an essential impact on the missions, planning, and practices of Turkish

* Marina MAKEMBA. Doğuş Üniversitesi. marina.makemba@hotmail.com; Doç. Dr. Semra BOĞA. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi. sboga@atu.edu.tr

⁸³⁷ Jane Knight, “Diffusion of Internationalization in Turkish Higher Education”, **Journal of Studies in International Education**, V 14, N 2, 2014, p. 71.

higher education systems.

Turkey committed to creating and implementing internationalization and mobility policies at the EHEA Ministerial Conference in Bucharest in 2012 and planned to create a fund for internationalization as well as provide additional incentives such as including international student enrollment in the foreign currency producing services program. Following the implementation of the 2012 Mobility Strategy, both private and public universities in Turkey started to develop their internationalization policies and have been intensely engaged in internationalization efforts. Before the new mobility strategy, the dominant practice was the Erasmus Exchange Program, however, the Turkish government and the universities decided not to limit themselves with Europe and took steps to extend their global vision. The efforts have shown their impacts in a relatively short period of time and the number of international students has increased from 48.183 in 2013-2014 to 185.047 in 2019-2020.⁸³⁸ There is no doubt that this trend in international student flow has contributed positively to Turkey's current account deficit, however, its widespread economic, social, and cultural effects should be taken into account with a long-term perspective in order to sustain this success. This paper aims to bring insights into the latest trends in international student flows in Turkey, their socio-economic and cultural impacts, and prospects for the future. A qualitative research was conducted based on the statistical data of the Higher Education Council (YÖK), the student surveys, and open-ended interviews with both international and domestic students. The findings of the research is expected to shed light on the Turkish government's strategy of internationalization in education and the strategies of universities to attract international students.

Since economic development is the most important component of quality higher education and training, many countries in a highly competitive global environment, many countries are reviewing their higher education systems and developing systems that are more suitable for their economic and social goals. Many nations that have dramatically boosted their higher education enrolment rates aspire to become educational and research hubs in the global higher education market. They invest tremendous resources and conduct multiple large-scale and large-budget projects to achieve this. Although the Bologna Process has greatly contributed to the internationalization of Turkish universities with student and faculty exchange programs in Turkey as in the European Union, the internationalization of higher education has progressed, especially with the acceleration of international student admission by private universities.

The Council of Higher Education (YÖK) has made significant strides to make Turkey attractive to international students, similar to the UK and the

⁸³⁸ Yüsek Öğretim Kurumu (YÖK) (2021), <https://istatistik.yok.gov.tr/>, E.T. 7 Ekim 2021.

USA. With the joint contributions of other public institutions, especially the Ministry of Economy, Turkey's higher education institutions were promoted in the international arena. Turkey's Council of Higher Education has initiated steps to make Turkey a hub for higher education. It has pursued an active agenda with foreign partners and collaborated on initiatives with a variety of nations. The Turkish Ministry of Economy, the Ministry of Development, and the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB) are all in the same boat, as well as the Yunus Emre Institute for International Student and Program Support. For example, the Ministry of Economy has a support program for international fair promotions; the Ministry of Development has made internationalization in higher education a priority in its planning efforts, and the YTB gives scholarships in addition to other possibilities and the Yunus Emre Institute to these efforts through its mission offices in different parts of the world.⁸³⁹

Thanks to the significant initiatives taken by the government and the aforementioned institutions in recent years, Turkish higher education's enrolment ratio has risen in tandem with the country's recent, exceptional expansion in higher education overall. At the moment, Turkish higher education is also in the midst of its internationalization phase.⁸⁴⁰ As a result, the current status of higher education is not independent of the past. Although Turkey lags behind other nations in terms of higher education growth, it is heartening to note that higher education institutions value internationalization as a competitive advantage and are keen to do so. All shareholders contribute substantially to the globalization process of Turkish higher education.⁸⁴¹

As stated in Law No. 5978 of the Presidency for Turks Abroad and Related Communities, developing economic, social, and cultural ties with sister communities and working together while supporting the people, institutions, and non-governmental organizations are the Cultural and Social Affairs Department. The Department carries out its activities with a series of programs, from education to culture, from academia to arts, from media to NGO's, to contribute to the close, medium and long-term foreign policy goals of our country and to strengthen the diaspora power of 6 million with its sister community diaspora.⁸⁴² This program presently benefits 17.500 scholarship students in Turkey from 160 countries. Turkey began the program in 1992, and

⁸³⁹ Mahmut Özer, "The Internationalization of Higher Education in Turkey: Realities, Motivations and Opportunities", *Insight Turkey*, C 18, S 4, 2016, s. 56.

⁸⁴⁰ ICEF Monitor, "The factors driving international student mobility to and from Turkey", 24 Nisan 2015.

⁸⁴¹ Cherly A. Bostrom, "Diffusion of internationalization in Turkish Higher Education", *Journal of Studies in International Education*, V 14, N 2, 2010, p. 158.

⁸⁴² Yaşar Aydın, "The New Turkish Diaspora Policy", *SWP Research Paper*, RP 10, Berlin October 2014, p. 17-18.

YTB has been in charge of its coordination since 2012. Many overseas students serve their home countries after finishing their studies in Turkey, and positive relations between their nations and Turkey are formed due to this scholarship program. The scholarships include accommodation, food, monthly pocket money, insurance, and flights to Turkey and back home. The number of applications for Türkiye Scholarships, which was 146 thousand 600 in 2019, reached 158 thousand 168 with an increase of 7.8% in 2020, despite the Covid-19 pandemic showing its effect worldwide.⁸⁴³

2.10.2. The Impact of International Students in A Country

2.10.2.1. Educational Impact

The internationalization of higher education is one of the vital components of improving the quality of higher education. Higher education institutions in Turkey have been seeking, together with the government, to engage more and more each year in the recruitment of international students by the internal goals of institutions or due to financial and other factors, such as increasing the quality of education they offer, having more international students and faculty members increases the chances of excellence in international education rankings, increasing the quality of research and international reputation. Therefore, higher education institutions have focused highly on the internationalization of education in Turkey these days.

2.10.2.2. Social Impact

- **International Students Foster a Diverse Campus Environment**

In many cases, the college will be students' first opportunity to live, work, and study among individuals who are not from their hometown or cultural background. Universities that welcome international students and work hard to create a culturally varied campus environment provide students with genuine chances to learn about themselves and their surroundings.

- **International Students Enrich Learning Environment with Cultural Perspectives**

Diversity in the classroom is just as important as having a varied campus. Bringing people from many cultures into the same classroom can result in a good and productive learning environment that mirrors the world in which students will graduate. It might be tough to grasp various viewpoints in a

⁸⁴³ Türkiye Bursları, *Türkiye Bursları 2020 Yıllık Raporu*, s. 33.

classroom full of individuals with similar backgrounds. Bringing individuals from all over the world together in one location is a fantastic opportunity to learn about other people's experiences.

- **Fostering cohesion and enhancing international understanding**

Even in huge numbers, the presence of international students is inadequate to foster intercultural exchanges, establish intercultural bonds, and lead to international understanding. Instead, conditions must be set up in such a way that these processes may flourish. Educational institutions, both locally and internationally, are seen as having a responsibility to develop and strengthen intercultural exchanges such as peer-pairing programs and cooperative learning.

Low intercultural interaction in social domains is primarily reflected in school activities. Although culturally mixed groups provide opportunities for enhanced engagement and intercultural learning, they also provide challenges. Turkish prefer low levels of contact with international students despite the positive outcomes of such interactions. Those reasons are cultural connectedness, language, pragmatism, and harmful stereo. Educational institutions, both locally and internationally, are seen as having a responsibility to develop and strengthen intercultural exchanges such as peer-pairing programs and cooperative learning types.

2.10.2.3. Economic Impact

The economic impact of the international student involved first in the number of international students within the country and on the type of student expenditures incurred. The expenditures consist of spending on educational fees and living. These have a significant impact on Turkey's gross output, GDP, employment, and tax revenues.

Higher education is increasingly globalized, with growing numbers of students looking to study for a degree outside their home country. The money spent by international students in Turkey is an essential source of export earnings; it also generates economic activity, which contributes to Turkey's GDP and supports jobs and tax revenues. There were approximately 125.000 international students enrolled at Turkey universities in 2017–18.

When a student spends money on a product, that amount creates an immediate requirement to produce that product. The economic impact, on the other hand, does not stop there. Increased product production leads to increased production of all intermediate goods and services required to manufacture that product, resulting in increased demand for other goods and services used

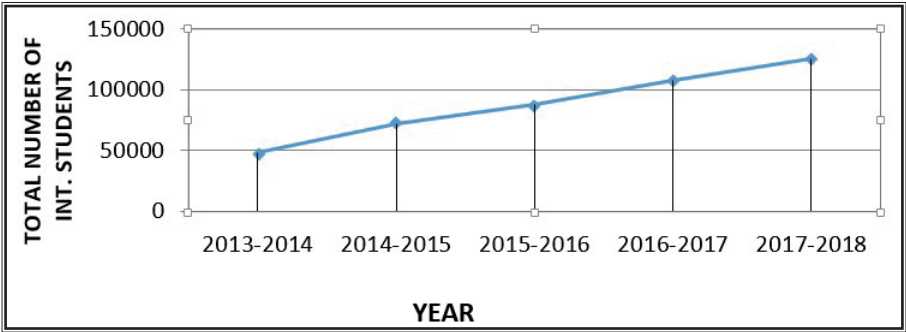
to produce these intermediate products. Workers can receive higher pay when demand grows, and they may choose to spend some of their increased earnings on more goods and services. As a result, the initial demand for a product causes a chain reaction throughout the manufacturing process. The combined direct and indirect impact, as well as inclusive impact, are terms used to describe this.

- **Direct impact** measures the rise in industrial production and the labor force of an industry due to the yearly influx of international students and their spending.
- **Indirect impact** measures industrial output and labor demand in industries that deliver goods and services to the economy's most vulnerable sectors.
- **Induced impact** measures the changes in output and employment demand influenced both directly and indirectly across all sectors of the economy due to increased family income.

2.10.3. Stylzed Facts

Graph 1 shows the number of international students in Turkey between the years 2013-2018. From Graph 1 it is possible to observe that there is a steady increase in the number of international students in Turkey between 2013-2018 registered in the vocational training school, undergraduate, master's, and doctorate programs. At 2013-2014 Turkey had 48.183 international students; in 2014-2015, the number of students registered in the country rose considerably to 72.178; in 2015-2016, the number of international students passed to 87.903; in 2016-2017 passed to 108.076 and in 2017-2018 reached 125.138 international students registered in Turkey. From these numbers, it is clear that from 2013-2018 there was a 61.49% increase in the number of international students registering in Turkey.

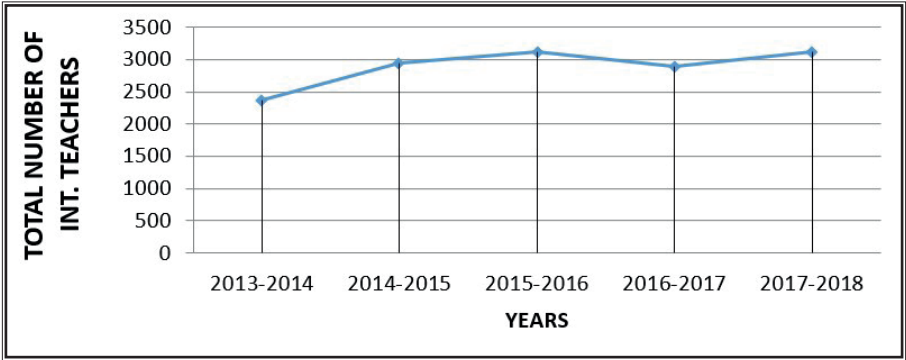
Graph 1: Number of International Students in Turkey

Source: istatistik.yok.gov.tr

According to unofficial data published by the website in April 2015.⁸⁴⁴ The projection of the governor was to reach 200.000 international students by the year 2023. Nevertheless, for that to happen, higher education institutions and the government must invest in infrastructures, laboratories, and more foreign teachers. Graph 2 gives the number of foreign teachers in Turkey acting as associate professor, assistant professor, instructor, research assistant in the period from 2013 to 2018.

Graph 2: Number of International Teachers in Turkey

Source: istatistik.yok.gov.tr

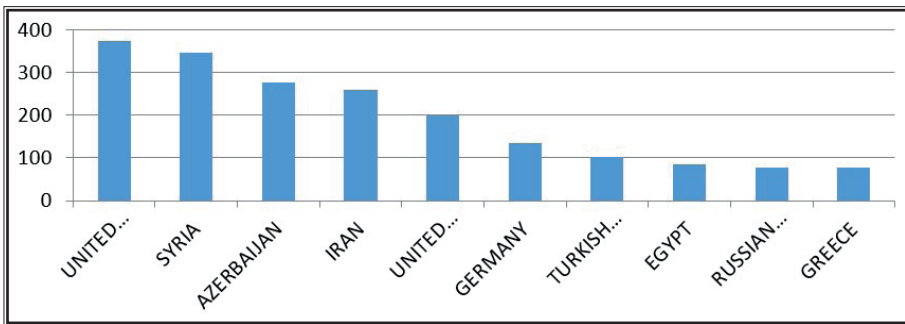
In 2013-2014 the number of foreign teachers was 2.372; in 2014-2015 it was 2.944 teachers; in 2015-2016 the number rose to 3.114 teachers, but in 2016-2017 there was a decrease to 2.886 teachers, and in 2017-2018 there was an increase to 3.121 teachers.

⁸⁴⁴ ICEF Monitor, “The factors driving international student mobility to and from Turkey”, 24 April 2015.

In Graph 2, note that the number of teachers did not grow as the number of students. At one time, it even declined, but most remained linear. For Turkey's higher education to be recognized and its quality improved, it is necessary to recruit more foreign teachers. The factor of foreign teachers is an essential component for enhancing and recognizing higher education institutions in Turkey.

Graph 3 below analyzes the countries with the highest number of teachers in Turkey in the year 2017-2018.

Graph 3: Top 10 Countries with Large Number of Teachers in Turkey (2017-2018)

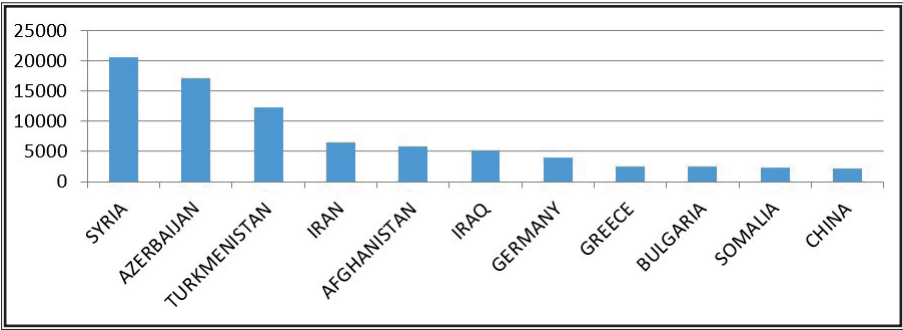

Source: istatistik.yok.gov.tr

The numbers do not seem very expressive, especially when the country that has the most foreign teachers in Turkey is the United States and accumulates only 374 teachers and a total of foreign teachers in the year 2017-2018 is the 3.121 teachers; Following United States, Syria with 348 teachers, Azerbaijan with 276 teachers, Iran with 259 teachers, United Kingdom 200 teachers, Germany 135 teachers, Turkish Republic of North Cyprus with 103 teachers, Egypt with 85 teachers, Russia with 78 teachers and Greece with 78 teachers. These are the countries that are at the top of the list of foreign teachers in Turkey.

However, Turkey has a wide diversity of teachers of the most diverse nationality. The total number of countries sending teachers to Turkey is 112 countries. Graph 4 shows countries with the most significant number of students in Turkey in 2017-2018.

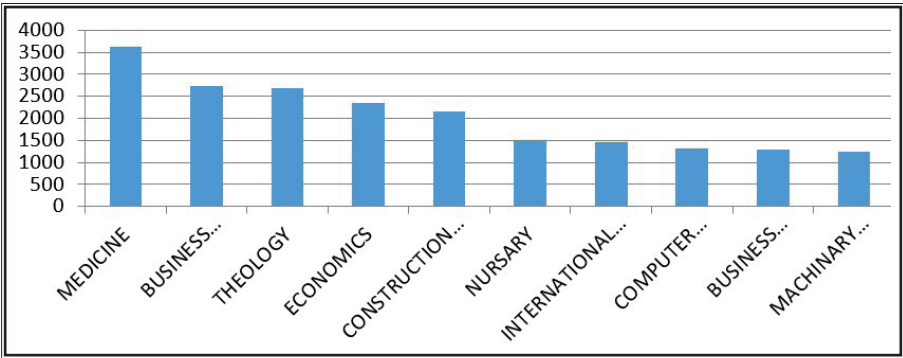
Graph 4: Top 10 Countries with Large Number of Students in Turkey (2017-2018)

Source: istatistik.yok.gov.tr

According to Graph 4, the countries with the most relevant number of students in Turkey are Syria with 20.701 students; Azerbaijan 17.088 students; Turkmenistan 12.247 students; Iran, Afghanistan, Iraq, Germany, Greece, Bulgaria, Somalia, and China. Converging in the same way as teachers’ statistics, international students also come from a large diversity of countries in a total of 216 different countries.

Graph 5: Number of Students According to Department (2017-2018)

Source: istatistik.yok.gov.tr

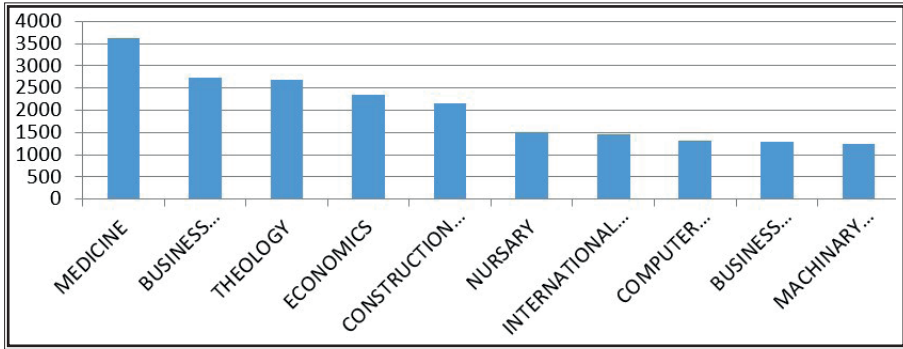
In the Graph 5, note that the first Department chosen by international students in Turkey is Medicine. There is no clear and complete picture of all courses chosen by students due to a large number of department divisions.

In government data, there are over 4.487 types of department classification for vocational training school, undergraduate, master’s, and doctorate. Hence, it makes it difficult to categorize the Department.

According to the data, the most searched programs following the agency's data are those related in the graph (Graph 5).

Graph 6 shows that the % of international students by program and most chosen by them is recorded in the undergraduate program.

Graph 6: % of International Students by Program (2017-2018)

Source: istatistik.yok.gov.tr

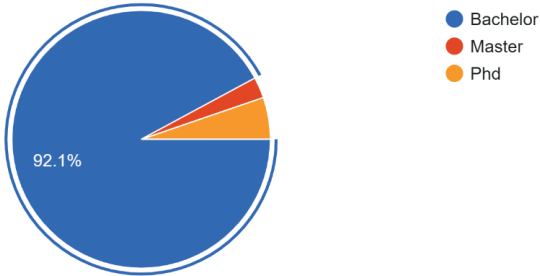
In order for higher education to improve quality, a more significant number of students in the doctoral and master's programs must be indispensable. Because with these programs, the country gains in knowledge and R&D that adds much value for institution and consecutively for the country. In order to sustain the enormous growth seen in Turkey's Higher Education system in recent years, doctoral education also needs to be emphasized. The development of doctoral programs both in terms of quantity and quality is important in terms of increasing the quality in higher education.

2.10.4. Survey Results: Turkish Students and The Internationalization of Turkish Education

The research was conducted to see how the internalization of Turkish education affects Turkish students. Below graphs show the responses of 38 Turkish students in terms of their attitudes towards international students.

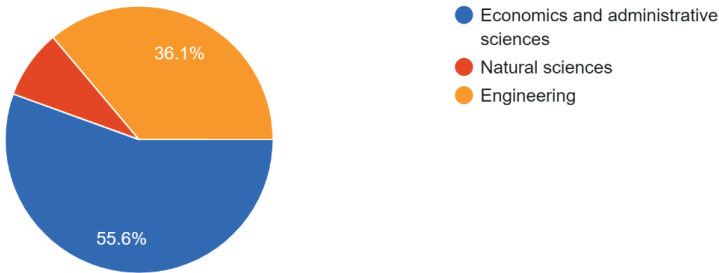
Educational level

38 responses

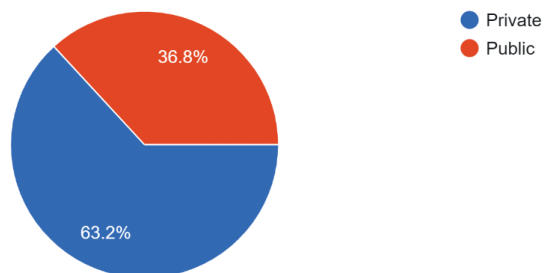
Faculty

36 responses

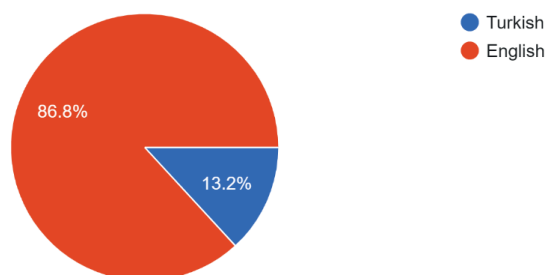
Type of university

38 responses

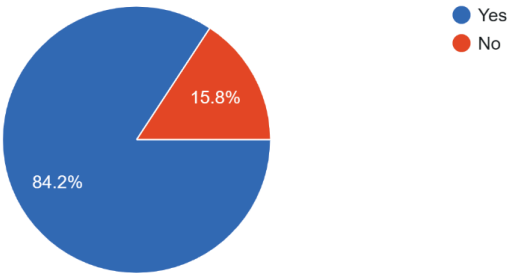
Language of instruction

38 responses

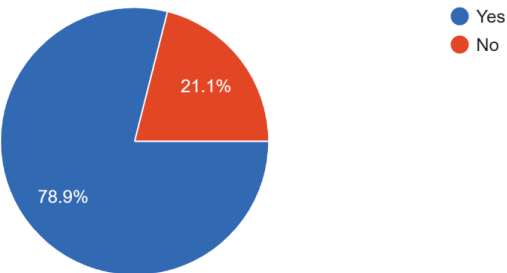
Do you have any foreign students in your class?

38 responses

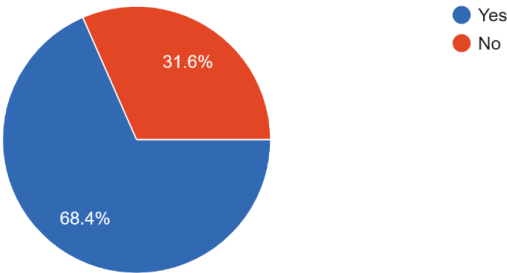
If you do have foreign students in your class, do you interact with them?

38 responses

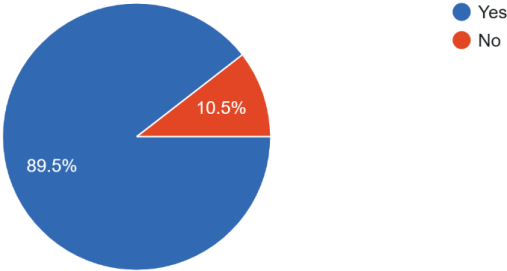
Have you learned new culture from foreign students?

38 responses

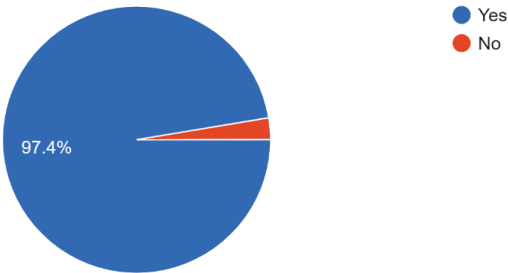
Do you think that foreign students can aggregate value for the class?

38 responses

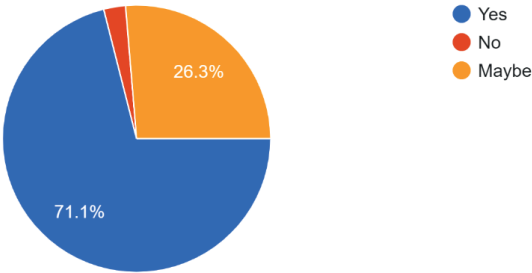
Do you think that foreign students can help you to improve your English ?

38 responses

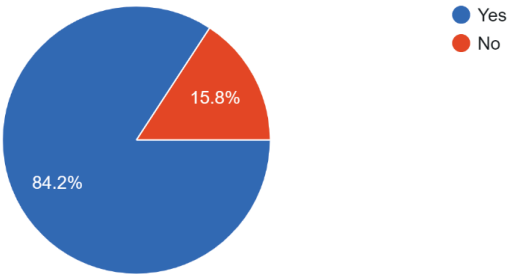
Bringing diversity to the class help on creativity or new ideas?

38 responses

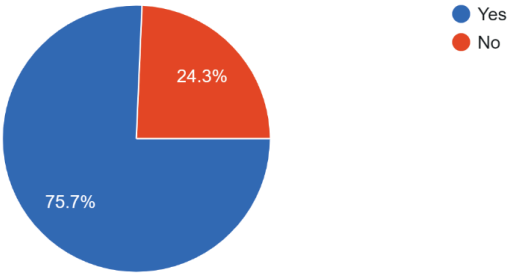
Do you think that the country should stimulate the arrival of more international students?

38 responses

Do you think foreign students help the country's economy?

37 responses

2.10.5. Opinion of Foreign Students On Advantages and Disadvantages of Studying in Turkey

Below findings are based on the interviews conducted with 20 international students from different private universities in Turkey.

2.10.5.1. Advantages of Studying in Turkey

To meet a new culture

To get to know about Turkish culture and traditions, in short, the whole Turkey

Beautiful country

It is better than my country's éducation

Learn the Turkish language, Turkish culture, and others also.

Experiences I would not have in my country

Good education program, quality of the library, quality for education

Language, the chance to be part of the international student community, new experience, travel,

I got good laboratories equipped with the types of equipment I needed for my research. The system is well designed

The facilities are somehow advanced, and they are easily accessed.

Opportunities

International organizations accredit certificates-exchange programs opportunities. Beautiful country. Hundreds of student associations and, therefore, activities. Diverse nationalities, cultures, and minds. Support of bright minds and students with unique abilities. Humanity means something here.

A new way of thinking

Near to my country

The cost of living is relatively cheap

Close relationship with the populations and cultural involvement

2.10.5.2. Disadvantages of Studying in Turkey

The Turkish language is not very useful in my country

We cannot use the Turkish language out of Turkey

No work opportunity

Far from my family. Double Stress.

Problems can occur in the case of a non-knowledge of the Turkish language.

Most teachers do not speak English; it is mandatory to know Turkish in some university

The Turkish language is complex for an international student to graduate

Lack English courses

Language barrier. Extreme political situations affect the economic conditions and so life standards. Lack of Turkish language makes it hard to integrate into the Turkish community, find jobs, etc.

People still not acceptable to have foreign friends in their country

Language restrictions

Cultures shock and feeling of discrimination

Lack of laboratories, The Education system is more theoretical.

The student can't work

Lack of activities for foreign students

To sum up, the internationalization of education directly impacts significant economic, social, and educational impacts in Turkey. Indeed, with these components, Turkey is engaging in global education. As a result, the internationalization of high education is growing considerably, which improves the quality and the standard of Turkish education.

For sound management of the internationalization of higher education institutions, Turkey needs to put forth more effort and conduct studies to closely follow similar processes, developments, and good examples worldwide and provide venues for constant improvement by taking the potential and opportunities of our country into consideration.

References

- Aydın, Yaşar, “The New Turkish Diaspora Policy”, **SWP Research Paper**, RP 10, Berlin October 2014, p. 5-28.
- Bostrom, Cherly A., “Diffusion of Internationalization in Turkish Higher Education”, **Journal of Studies in International Education**, Vol 14, No 2, 2010, p. 143-160.
- ICEF Monitor, “The factors driving international student mobility to and from Turkey”, 24 April 2015, Retrieved from <https://monitor.icef.com/2015/04/the-factors-driving-international-student-mobility-to-and-from-turkey/>, E.T. 8 Ekim 2021.
- Knight, Jane, “Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales”, **Journal of Studies in International Education**, 2004, Vol 8, No 1, p. 66-88.
- Özer, Mahmut, “The Internationalization of Higher Education in Turkey: Realities, Motivations and Opportunities”, **Insight Turkey**, Vol 18, No 4, 2016, p. 53-64.
- Türkiye Bursları, “Türkiye Bursları 2020 Yıllık Raporu”, 2020, <https://turkiyeburslari.gov.tr/Content/Upload/files/TB%20Rapor-2020.pdf>, 7 Ekim 2021.
- Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) (2021), <https://istatistik.yok.gov.tr/>, 7 Ekim 2021.

SONUÇ

Tarih boyunca i  e, barınma, güvenlik veya başka nedenler insanoğlunu, alıştığı düzenden kopartmış ve yeni yerler bulma içgüdüsüyle harekete geçirmiştir. G   , sadece insan kitlelerinin coğrafi mekân değiştirmeleri olarak algılanmamalıdır. Aynı zamanda birçok yönden toplum yapısını değiştiren güçlü bir nüfus hareketidir. Geçici de, sürekli de olabilir.

G   , hem gidilen yeni yerleşim yerleri hem de terk edilen topraklar için farklı ve benzer sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Gidilen yerlerde nereye yerle  ilece  i, buradaki yerli halkla kaynaşma gibi birçok sosyal ve kültürel sorunun çözümü gerekmiştir. Yani g    neden ve sonuçları bağlamında siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere neden olmuştur. Gelenlerin yerleştirilmesi kadar, yerleştirildikleri yerlerde yerli halk tarafından kabullenilmeleri de büyük önem taşır.

Türkiye’de II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte ‘‘g   ’’, ‘‘göçmen’’ ve ‘‘iskân’’ meselesi, Osmanlı toplumunda öncelikli bir sosyal sorun olarak yerini aldı. Türkiye Cumhuriyeti’nin iskân siyaseti de tarihsel olarak devraldığı mirasla aynı zamanda da güvenlik endişeleriyle   killendi diyebiliriz. Uzun süren savaşlar sonucunda kaybedilen topraklar, yoksulluk, salgın hastalık gibi nedenlerle ülke nüfusu, ciddi oranda azaldı. Cumhuriyet’le birlikte nüfusun niteliksel olarak artırılması, niceliksel olarak da benzeştirilmesi ilkelerine dayanan bir nüfus politikası benimsendi. Aynı zamanda ulus devletleşme sürecinin bir sonucu olarak da görülebilecek bu durum, Türkiye Cumhuriyeti’nin iskân siyasetinin temelini oluşturdu. Bir taraftan başta Balkan ve Kafkas coğrafyası olmak üzere, kitlesel ve bireysel olarak Türkiye’ye göçler devam ederken diğer taraftan ülke içinde de g    hareketliliği bilhassa 1950’lerden sonra dikkat çekmeye başladı.

Türkiye’de çoğunlukla kırdan kente ve kentten kente doğru göçler yapılmıştır. 1950’li yıllarda sanayileşmedeki gelişmenin hızlanmasına bağlı olarak kentleşme ile birlikte göçlerin oranı da gözle görülür bir biçimde artmış, 1980’lerden sonra ise göçler daha çok kentten kente doğru eğilim göstermeye başlamıştır.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde insanlığın gündeminden çıkmayan bir konu olma özelliğini her dönem sürdüren göçle ilgili bilimsel çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Göçler sonrası yaşananlar, hukuki arka plan, yeni yerleşim yerlerinin oluşturulması, göçmen kültürü, bu kültürün yerli halkla kaynaşması ve sözlü anlatımlardan da yararlanılarak göç sorununun ele alınması bu noktada son derece önemlidir. Göç olgusuna farklı pencerelerden bakan nitelikli çalışmaların sayısının artmasıyla, yoğun göç alıp veren bir ülke konumundaki Türkiye'nin, bu noktadaki politikalarına da katkı sağlanmış olacaktır.

DİZİN

A

- Abdullah Oğulları 186, 195
 Abdurabbu Mansur Hadi 256
 Abdül Fettah El-Sisi 256
 Abidin Oğlu Hakkı Cebeci 157
 Açıklayıcı Değişken 337, 338, 341, 342, 343
 Açıklayıcı Değişken 340
 Adana 7, 18, 260
 Adapazarı 82, 83, 84, 129
 Adıyaman 339
 Adil Bey 122
 Adnan Menderes 151, 156
 Advie Fenik 151, 152
 Afgan VIII, XXI, 8, 130, 131, 254, 255, 263, 264, 265, 266, 276, 278, 279, 283, 284, 285, 290, 291, 292, 293, 305, 310
 Afganistan VIII, XVII, 8, 129, 130, 131, 138, 254, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 284, 291
 Afganlı 263
 Afganlılar 130
 Afyon 137
 Agstafa 18
 Ağ İlişkileri 322
 Ağrı 17, 18, 158, 338
 Ağ Teorisi 335
 Ahışhan 29
 Ahıska 1, 13, 18, 21, 27, 28, 29
 Ahilke Gökçe Mahali 28
 Ahistafa 28
 Ahmed Cemil Bakkora 259
 Ahmet Emin Yalman 150, 151, 152
 Ahmet Hikmet Müftüoğlu 219
 Ahmet Oğulları 186, 187, 188, 195
 Aidiyet 115, 218, 219, 225, 228, 297, 315, 372
 Aidiyet 233, 252, 296, 318
 Akbük İskeleyi 66
 Akçaköy 195
 Akça Oğlu Hacı Ali Ağa 191
 Akdeniz 68, 231, 236, 252, 253
 Akhilleion 53
 Akhilleus 53
 Akın Yolcuları VII, 219, 220, 228, 229
 Akkoyunlu 26
 Ak Parti / AKP 137, 65
 Akpınar 193
 Aksaray 128
 Aksu 130
 Alamancılar 211
 Albay Damyan Velchev 81

- Albay Kimon Georgiev 81
 Aleksandar Stamboliyski 77
 Aleksandar Tsankov 78
 Alemdar (Bayraktar) Oğulları 177
 Alen Wang 121
 Alevi 206, 207, 208
 Alexander Karadjordjević 98
 Ali Abdullah Salih 256
 Ali Ağa 184, 188, 191
 Ali Alkan 181
 Alibek Rahimbek 123
 Ali Ceylan 177
 Ali Oğulları 195
 Ali Paşazade Salih Usta 182
 Ali Rana Tarhan 151
 Aliş Mustafa Ağa 181
 Alparslan 295
 Alptekin 121, 122, 123, 124, 125,
 126, 127, 131, 141
 Altay 121, 125, 126, 127, 128, 129,
 138, 141
 Altay Köyü 128
 Altındağ 264
 Altınova 68
 Amaçlı Örneklem 300
 Amasya III, IV, XIX, 17, 22, 26, 27,
 28, 29, 30, 31, 34, 158, 187,
 197
 Amerika / ABD XIII, 132, 133, 163,
 165, 169, 254, 263, 264, 265,
 266, 280, 323, 329
 Amerikan Kız Koleji 162
 Amerikan Koleji 165
 Amerikan Konsolosu 125
 Amerikan Lisan Dershanesi 162
 Anadolu III, VII, XVII, XX, 2, 5,
 11, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 23,
 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33,
 35, 36, 38, 39, 46, 50, 55, 56,
 60, 61, 64, 65, 68, 69, 75, 77,
 83, 104, 106, 111, 125, 141,
 143, 155, 159, 161, 177, 179,
 180, 183, 184, 185, 192, 196,
 197, 198, 199, 206, 218, 219,
 220, 263, 283, 284, 290, 293
 Anderson 338, 344
 Andrei Lyapchev 79
 Ankara XV, 7, 60, 64, 72, 78, 79,
 80, 94, 99, 101, 131, 148, 150,
 151, 153, 154, 156, 157, 158,
 159, 161, 164, 165, 167, 169,
 173, 174, 195, 209, 231, 233,
 234, 238, 242, 259, 261, 264,
 284, 287, 291, 339
 Ankara Ticaret Odası 151
 Anlatı Analizi 300
 Anschluss 76
 Antalya 7, 68, 158, 242
 A. Rahimbek 123, 124, 125
 Arap 62, 163, 254, 255, 256, 257,
 261
 Arap Baharı VIII, 7, 254, 255, 261,
 262, 266
 Arap Birliği 262
 Arapça 30, 310, 315

- Aras 16, 17, 18, 20
 Ardahan 18, 155, 338
 Arellano 338, 344
 Armutalan 176
 Arnavut 106, 110, 114, 115, 226
 Arnavut Oğulları 186
 Arpaçay 15
 Artvin X, XV, 194, 233, 234, 240, 242, 261, 338, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364
 Asaf Bey 65
 Asarlık 41
 Asarlık Tepe 41
 Asimilasyon 26, 63, 81, 225, 227, 296, 297
 Aslanbeyli 30
 Aslanköy 54
 Asya 26, 35, 56, 67, 71, 110, 329
 Asya-Pasifik 133
 Aşağı Hüseyinler 54
 Âşık Ali 46
 Aşiretleri İskân ve Muhacirler Genel Müdürlüğü 3
 Aşiret ve Muhacir İdaresi 19
 Ateyhan Bilgin 126
 Avarlar 36
 Avrupa 6, 7, 10, 23, 26, 35, 36, 62, 63, 71, 74, 103, 104, 156, 165, 230, 231, 264, 265, 266, 277, 279, 324, 329, 350, 358, 363
 Avrupa Birliği 63
 Avrupa Konseyi 6, 10
 Avşar 28
 Avustralya 323
 Ayastefanos Antlaşması 74
 Ayaşköylü Mustafa Oğulları 195
 Aydemir 198, 218, 229
 Aydın 170, 177, 184, 186, 197, 198, 242, 367
 Ayrım / Ayrımlar 265, 279, 313, 322
 Ayrum 17
 Ayşe Kevser 158
 Ayvalı 106
 Ayvalık 68
 Azap Toprakları VII, 225, 228, 229
 Azerbajjan 384, 385
 Azerbaycan III, IV, XII, XIX, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 349, 355
 Azerbaycan Türkleri 14, 15, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 27, 31, 33
- B**
- Bab-ı Ali 43
 Bab-ı Âli 104
 Bafa 64
 Bağımlı Değişken 336, 337, 338
 Bahr-İ Sefid Boğazı 48

- Bakkal Ali 181
- Bakü 14
- Balıkçı 64, 67, 68, 82
- Balıkesir VI, 82, 84, 151, 175, 176, 178, 180, 181, 183, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 242
- Balkan / Balkanlar IV, VII, XX, 1, 2, 5, 6, 11, 23, 27, 35, 36, 38, 39, 49, 57, 59, 60, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 85, 86, 89, 91, 103, 104, 106, 107, 110, 115, 117, 147, 148, 169, 173, 174, 178, 181, 192, 193, 198, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 227, 396
- Balkan Harbi / Balkan Savaşları VII, 2, 3, 10, 32, 38, 50, 57, 60, 74, 75, 76, 77, 82, 85, 86, 87, 104, 106, 109, 199, 218, 219, 222, 227, 229
- Balkan Kongresi 103
- Baltacı Oğulları 188
- Baltacı Oğulları 187, 188
- Baltacı Oğullarından Hamdi Ağa 188
- Balya VI, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 187, 188, 194, 195, 197, 198, 199, 200
- Balya Ayan ve Voyvodaları 177
- Balya Kazası 178, 179, 180, 181, 183, 191, 192, 193, 195, 198, 200
- Barguşad 29
- Barköl 122, 138
- Bartın 339
- Barut Deresi 176
- Başvekâlet 67, 68
- Batı 7, 23, 53, 69, 73, 104, 122, 147, 175, 182, 209, 211, 212, 220, 230, 270, 271, 272, 279
- Batı Trakya 38, 76
- Batman 338
- Batum 1, 10, 18
- Bayat 28
- Bayburt 261
- Baykan 155
- Baykozi 121
- Bay Of Kotor 90, 93
- Bayramiç 48
- Bedehşah 131
- Bedevi Umran 231
- Bedri Nedim Göknil 151, 152
- Behice Köprülü 151
- Bekir Oğulları 186
- Belasiça Dağı 105
- Belçika 211
- Belgrade 89, 90, 92, 93, 94, 95, 97, 101
- Belgrade Village 89
- Belgrad Gazetesi 107
- Berlin Antlaşması 18, 38, 74, 76
- Beşar Esad 256, 261
- Beşik-Yassıtepe 53
- Betimsel Analiz 350, 353

- Betimsel Analiz 350
- Bexley Çalışması 371
- Beyaz 133, 233, 252
- Beyaz Rus Askeri 125
- Beylikdüzü 137
- Beyoğlu 93, 98
- Bıçakçı İbrahim 182
- Bıçkıcı Oğulları 184, 186, 189
- Bıçkı Deresi 176
- Biga 43, 44, 48, 67, 177, 186, 197
- Bigalı Süleyman Oğulları 186
- Biga Livası 37
- Bilecik 82, 84, 137
- Binbaşı Leader 39
- Bingazi 256
- Bio-Medikal 369
- Birleşmiş Milletler XII, XVI, 164, 166, 270, 272, 277, 291, 292, 312
- Birleşmiş Milletler Çocuk Koruma Teşkilatı 165
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 272
- Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü 274
- Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi 258
- Biryuki Ailesi 17
- Bitlis 158, 336, 339, 345
- Bizim Diyar VII, 226, 228, 229
- Blundell 338, 344
- BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri 133
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği 131
- Bodrum 64, 66, 70
- Bodrum Körfezi 66
- Boka Kotorska 90
- Bologna Process 377, 378
- Bolu 158, 263, 264
- Bombay 126
- Bond 338, 344
- Borçalı 15, 16, 18, 20, 27, 28
- Boris Djombarević 100
- Bosna-Hersek 106
- Bosphorus 89, 95, 99
- Boşnak 55, 110, 111, 112, 114, 115, 263
- Boşnak Oğulları 186
- Bourdieu 232, 236, 252, 286, 291, 363
- Bover 338, 344
- Bozüyük 65
- Braudel 231, 236, 252
- Bucharest 378
- Buğra 120, 121, 122, 126, 141, 142
- Bulgar Devleti 183, 220, 222, 224
- Bulgar Halk Çiftçi Birliği Partisi XII, 77
- Bulgaria 74, 77, 79, 81, 85, 86, 87, 92, 385
- Bulgaristan IV, V, VI, XVII, XX,

1, 5, 6, 7, 10, 11, 35, 37, 38, 39,
46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
106, 147, 148, 149, 153, 156,
160, 161, 162, 164, 168, 169,
171, 173, 174, 178, 183, 184,
195, 221, 222, 223, 263, 349

Bulgaristan Komünist Partisi XII,
77, 79, 190, 199

Bulgar Prensliği 38, 76, 190

Burdur 28, 137, 191

Burgaz 54

Burhan Şehidi 121

Burmalı Camii 107

Bursa 2, 7, 11, 60, 151, 155, 157,
158, 169, 180, 182, 183, 233,
234, 242, 260, 261

Bursalı Berber 182, 183

Büğü Han 23

Bükreş Antlaşması 16, 75, 109

C

Canımhan Hacı 121, 122, 123, 124,
125

Cavad 14

Celal Bayar 149, 151, 153, 156, 157,
158, 161, 163, 165, 167

Celali 17, 177

Celal Sait Siren 151

Cemile (Şumnulu Hamza Eşi) 187

Cemile Molla 189

Cenevre Sözleşmesi 257, 277, 291

Cevdet Fırat Aydoğmuş 284

Ceyhan 154

Chicago 165

Chicago Sosyoloji Ekolü 297

CHP 168, 171, 263, 264, 265

Cihat Baban 151, 152

Cilvegözü 261

Cirim 131

Covid-19 320, 328, 329, 330, 331,
380

Croats 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
99

Cultural And Social Affairs
Department 379

Cumhuriyet Projesi 295

Ç

Çakır Oğulları 194, 195

Çamlıhemşin 236

Çanacık 54

Çanakkale Savaşı 35

Çandarlı Körfezi 68

Çankırı 158, 338, 339

Çar 15, 31, 77

Çatılık 176

Çatışma IX, XXI, 15, 42, 123, 124,
125, 132, 235, 256, 259, 266,
267, 271, 287, 288, 296, 299,

300, 302, 312, 313, 315, 348,
349, 361, 372
Çavuş Mançınof 192
Çaylak Karyesi 44
Çepniler 198, 206, 207, 208, 216
Çepni Türkleri 206
Çerkez 48, 178, 179, 180, 183, 185
Çerkez Hacı Ahmet Ağa 180, 181
Çerkez Hacı Arap Oğulları 180
Çerkezler 55, 181, 193
Çerkez Mustafa 185
Çerkez Oğulları 186
Çerkez Zekeriya 185
Çıldır 1, 14, 15, 16, 18
Çıplak Köyü 37, 38, 42, 44
Çiftçi Birliği Partisi 77, 80
Çifte Pazar Teorisi 321
Çimen Dağı 124
Çimpe Kalesi 219
Çin XX, 122, 123, 124, 125, 126,
129, 130, 132, 133, 134, 135,
136, 138, 142, 143, 144, 145,
327
Çin Cumhuriyeti 138
Çin İç Savaşı 120
Çin Komünist Partisi / ÇKP XIII,
121, 132, 133, 134
Çinli 133, 135
Çirak 187, 188
Çocuk Esirgeme Kurumu 159, 165

Çok Ulusluluk 324
Çoruk 187, 188
Çorum 17, 158, 208

D

Dağ Ilıcası 175
Dağıstan 24, 28, 30, 179
Dâhiliye Nezareti XIII, 2, 3, 48, 57,
64, 65, 71
Dâhiliye Vekâleti 3, 4, 68
Daily Telegraph 39
Dalgıç 64, 66, 67, 68, 69, 70
Dalmatia 90
Damollam 124
Danişment 176, 195
Darıca 188, 195
Darıdere 76
Datça 64
Dayanışma IX, 315
D. Canaltay 124, 125
Deaş-Horasan 266
Dede Oğulları 186
Değirmencilik 70
Deli İbrahim Oğulları 195
Demografik 7, 8, 11, 31, 62, 63, 71,
84, 103, 104, 110, 178, 200,
246, 247, 260, 296, 301, 306,
315, 352, 353
Demokrat Parti / DP 6, 78, 79, 85,
147, 155, 157, 160, 168, 169,

- 173, 174, 187, 198
 Derinlemesine Mülakat 234, 287, 350, 351, 353
 Dersim Olayları 182, 194
 Detroit 165
 Develi Kazası 129
 Devlet Bahçeli 265
 Dıranıya 223
 Dışarıklıklar 314
 Dışlanma 218, 296, 322, 349, 363, 367, 370
 Dikili 68
 Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi 166
 Dimitriye Tutsoviç 105
 Dimitriy Milyutin 222
 Dindon İsmail 181
 Direct Impact 382
 Diyarbakır 158
 Diyus Hieron / Dyushi Ereron 176
 Dobruca 36, 38
 Doğu Anadolu 7
 Doğu Karadeniz Bölgesi VII, XV, XXI, 207, 216, 230, 235, 252, 346, 350, 354
 Doğu Rumeli 76, 183, 184, 186, 189, 190, 200
 Doğu Türkistan V, XIII, XVII, XX, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144
 Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti 126, 131, 144
 DOKA XIII, 234
 Doyran 104, 109, 111, 225
 Dövlən 76
 Drama X, XXI, 65, 186, 190, 191, 366, 369, 370, 371, 372, 374, 375
 Dr. Coign 151
 D. Sisianov 15
 Dumlupınar 155
 Duraköy 195
 Dursun Ali Kaplan 181
 Dülger Abdullah Usta 187
 Dülger Ahmet 187
 Dülger Halil Oğulları 186
 Dülger Laz Hüseyin Ağa 188
 Dümrek 51
 Dünya Bankası 330, 331
 Dünya Kiliseler Birliği 126
 Düzey 2 IX, 334, 336, 337, 342
- E**
- Edirne 39, 50, 52, 75, 76, 82, 84, 87, 155, 156, 160, 164, 183, 189, 221, 222, 224, 225, 338
 Edirne Antlaşması III, 1, 13, 16
 Edremit 65, 66, 71, 190
 Edremit Körfezi 68
 Ege 7, 169, 350, 364

- Ege Adaları 64
 Egypt 384
 Eğitim Düzeyi IX, XXI, 302, 334, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 356
 Eğridere 52, 76, 82
 EHEA XIII, 378
 EKK Yöntemi 337
 Ekrem Hayri Üstündağ 149, 151
 Elazığ 158, 280, 282, 286, 290
 Elena Kasabası 54
 Eleşkirt 18
 Emeğin Kentleşmesi 294
 Emirhan Yalçın 264
 Emir Sultan 175
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 68, 69
 Endonezya 135
 Endüstri Devrimi 271
 Entegrasyon 62, 259, 286, 296, 309, 315, 316, 367
 Entegrasyon 2, 11, 287
 Enver Güreli 151, 166
 Erasmus Exchange Program 378
 Erbağ 27
 Erecek 187, 188, 191
 Ergenekon Davası 263, 267
 Eric Chevallier 133
 Eritme Potası 297
 Erivan 26
 Erivan Hanlığı 25
 Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 68
 Ermeni 16, 17, 25
 Ermeniler 16, 17, 25, 26, 55
 Ermeni Patrikhanesi 157
 Ermenistan 24, 349
 Erzincan 28, 158, 159, 166
 Erzurum 16, 18, 30, 158, 191, 209
 Eski Cuma 54, 184, 186
 Eskişehir 49, 59, 137, 169, 170, 242
 Eskizağra 184
 Esnafılık XXI, 51, 300, 306, 307, 309, 316
 Ethem Vassaf 150, 151, 153
 Etrüsk 155
 European Union 378
 Everett Lee 232
 Exchange Programs 378, 393
 Exodusu 230
 Ezine 40, 43, 44, 50
- F**
- Fahrettin Kerim Gökay 160
 Farr 231
 Farsça 30, 310
 Fatih IX, XXI, 30, 33, 137
 Fehim Yolcu 52
 Fenerbahçe 160

- Ferdinand 74, 77
 Ferdinand De Grati 90
 Feridun Cemal Erkin 163
 Feriköy 100
 Ferit Eczacıbaşı 151
 Fernand Braudel 231
 Fethiye 64, 72
 Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu 156
 Filibe 38, 52, 76, 82, 165, 183, 186, 187, 190, 192, 193
 Filibeli 192, 193, 195
 Filipinler 327
 Filistin 273
 Filistinli 273, 274
 Financial Times 134, 262
 Finansal Kriz 330
 F. Köprülü 127
 F. Lütüf Karaosmanoğlu 127
 Fransa 133, 211
 Fransız 162, 236, 256
 Fransız Devrimi / Fransız İhtilâli 62, 73, 219
 Fuat Köprülü 112
- G**
- Gagavuz 37
 Galata 90, 100
 Galatasaray 43, 90, 160
 Gâsgöl 123, 124, 125
 Gayrimüslim 64, 69, 206
 Gazah 27, 30
 Gaziantep 260, 309, 339
 Gazi Han Bessel 164
 Geçici Koruma Yönetmeliği 285
 Gelibolu 36, 40, 69
 Gelir Dağılımı XXI, 335, 336, 337, 340, 342, 343, 353
 Gelir Dağılımı IX, 334, 336, 338
 Gence 16, 18, 28
 Gencebasara 27
 Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi / GMM IX, XIV, XVI, 336, 337, 338, 340, 342
 George Bukilica 90
 Georgi Gerasimović 93
 Germany 384, 385
 Gevgeli 111, 113, 114, 225
 Gilan 110, 115
 Gini Katsayısı 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343
 Giresun XV, 158, 208, 233, 234, 240, 242, 338
 Gireşuva 186, 187, 190, 191
 GMM Bulguları 343
 GMM Yöntemi 342
 Gostivar Camii 107
 Göç Destanı 23, 33
 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü XIV, 276, 277, 278, 290, 298, 366, 374

- Göçmenevi 128
- Göçmenlere Yardım Derneği 152, 159, 167, 168
- Göçmenler Komisyonu 19
- Göçmen Piyangosu 158, 160, 161, 162
- Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği 151, 152, 153, 157, 164, 167, 171
- Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği / GMTYB VI, XIV, XX, 147, 149, 151, 157, 158, 161, 165, 166, 167, 168, 170
- Göçün Yasaları 231
- Gölcük 176
- Gönül Hanım 219, 229
- Görelle 212
- Göyça 18, 27
- Göynücek 27
- Gradeç 104, 105
- Greece 384, 385
- Guangdong 132
- Guba 27
- Guo-Min-Dang/Milliyetçi Çin Partisi 120
- Gurak 232, 233, 252
- Gurbetçilik 235, 236
- Gülistan Antlaşması 24
- Güllük 64
- Gülyağı Ustası Ahmet Usta 187
- Gümrü 18
- Gümüşhane XV, XX, 158, 206, 209, 233, 234, 240, 242, 261, 338
- Günbatımı VII, 226, 227, 228, 229
- Gündelik Hayat 138, 188, 196, 299, 313, 315
- Gündüzler 54
- Güney Azerbaycan 16
- Güney Kafkasya 15, 25
- Güney Sırbistan V, 104, 106, 108, 111
- Gürcistan X, XIV, 13, 18, 24, 30, 31, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 361, 362, 363
- Güvenç Abdal 207, 208, 216
- Güvende Yaylası 207
- Güven Sigorta Şirketi 159
- Güzel Hatice VII, 223, 224, 228, 229

H

- Habip Edip Törehan 150
- Habsburg Monarchy 90
- Hacı Ahmet Oğulları 187, 195
- Hacı Bektaş Velayetnamesi 23
- Hacıbektaş Veli Dergâhı 207
- Hacı Demirci Oğlu Cafer Ağa 181
- Hacı Fıçııcı Oğulları 186
- Hacı Halil Oğulları 186
- Hacı İbrahim Oğulları 177

- Hacı İbrahim Oğulları 195
 Hacı Kuru Oğulları 195
 Hacı Mahmud Veysal Garani 30
 Hacı Mehmet Oğulları 195
 Hacı Yahya Oğulları 186
 Hadıvan Hatice Hanım 121
 Hadi Kiper 151
 Hakkâri 158, 339
 Halepliler 306
 Halide Edip Adıvar 150, 151
 Halife Altay 126
 Halil Ece 36
 Halil Ece Saltuk 36, 37
 Halileli 36, 37, 38, 48, 51, 60
 Halil Gürün 168
 Halil-ili 37
 Halka 90
 Halk Bloku 80, 81
 Halkın Kurtuluş Örgütü 120
 Halk Kurtuluş Örgütü 138
 Halk Meclisi 108
 Hama 261
 Hamadan 27
 Hamal Hamza 187
 Hamdi Ağa 188
 Hamide 187
 Hamidullah 230, 252
 Hamit 125
 Hamza 29, 30, 33, 124
 Hamza İnan 126
 Hamzaköy 54
 Hamza Oğulları 186
 Hanlut 180, 182
 Hansen 338, 344
 Hariciye Murahhaslığı 69
 Hasan Oğulları 186, 195
 Hasan Paşa 46, 61
 Hasan Paşa Köşkü 37, 46, 60, 61
 Hasan Polatkan 127
 Hasan Saka 111
 Hasarlık 41, 44
 Hasırcı Ahmet 187
 Haskova 50
 Hasköy 52, 100
 Haşim Buran/Pınar 189
 Haşim İşcan 127
 Hatay 151, 158, 260, 261, 281
 Hatip Hacı Mehmet Efendi 191
 Hatip Oğulları 187
 Havza 27
 Haydar Oğulları 195
 Haydarpaşa 155, 156, 161
 Hayın 223
 Haymana 154
 Hazari Umran 231
 Heddâm-en Nabi Cemiyeti 126
 Helvetî Tarikatı 26
 Hemşin 15, 21, 236, 252

Hicret 22, 150, 184, 230, 231
 Hicret XVII, 122, 141, 230
 Hiera Kerme 176
 Higher Education Council XVI, 378
 Himalaya 125
 Hindistan 126, 127, 129, 138, 150, 163, 327
 Hindistan Kızılhaç Cemiyeti 126
 Hisaralan 176
 Hisarlık 41, 42, 43, 44
 Hiyus Hieron 176
 Hocahacılı 129
 Homeros 35, 41, 57, 58
 Horasan 23
 Horon 213
 Hoy 17
 Hristiyan 16, 25, 27, 37, 75, 103, 104, 105, 313
 Hristiyanlaştırma 25, 26, 190
 Hristiyanlık Ayini 313
 Hsiao 338, 344
 H. Teyci 124, 125, 128
 Hu Jin-Tao 133
 Hulin 23
 Hulki Erem 151
 Hunlar 36
 Hürriyet 124, 142, 287
 Hüseyin/Kaymakçı Oğulları 186
 Hüseyin Lülecî 181

Hüseyin Lülecî'nin Kızı Fatma 181
 Hüseyin Oğulları 184
 Hüseyin Teyci 123, 124
 Hüsnü Mübarek 256

I

I. Aleksandr 15
 I. Dünya Savaşı 2, 4, 32, 65, 72, 77
 Iğdır 261, 338
 II. Abdülhamit 2, 43
 II. Dünya Savaşı 5, 51
 II. Meşrutiyet 2, 43, 74, 218, 396
 Ilıca VI, XX, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204
 Ilıca Deresi 176, 190
 Ilıca Kaplıcaları 175
 I. Meşrutiyet 2
 Imperial Ottoman Lyceum
 Galatasaray 90
 I. Murat 39
 Indirect Impact 382
 Induced Impact 382
 International Student 377
 Internationalization X, XI, 377, 379, 386, 395
 International Student 379, 380, 383

IOM Projesi 279

Isparta 191

İstanbul V, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101

İŞİD XIV, 256

Italy 92

İ

İbn Haldun 231

İbrahim Oğulları 195

İbrahim Tevfik Efendi 43

İcra Vekilleri Heyeti 3, 4, 69

İçişleri Bakanlığı 18, 257, 276

İğneci Obası 193

İİT XIV, 133

İngiliz 131, 162, 256, 262

İngilizce XX, XXI, 157, 355, 356

İngiliz Generali Luch 162

İngiltere XXI, 163, 225, 231, 369,
370, 371İnsan Hakları İzleme Örgütü 133,
367İran 14, 15, 16, 17, 24, 25, 206, 256,
263, 264, 384

İranlılar 278, 310, 313

İrevan 15, 16, 17, 19

İrevan Hanlığı 15, 16, 17

İrfan Oğulları 195

İsa Bey 124

İsa Bey Camii 107

İsa Yusuf Alptekin / İ. Y. Alptekin
121, 122, 23, 124, 125, 127,
131, 141İşkân III, XX, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10,
11, 18, 25, 44, 49, 51, 52, 58,
59, 65, 71, 127, 128, 129, 131,
139, 140, 149, 150, 155, 156,
157, 158, 162, 165, 166, 167,
169, 170, 171, 175, 177, 180,
184, 187, 189, 190, 191, 193,
236, 247, 396

İşkân-ı Aşair ve Muhâcir İdaresi 19

İşkân-ı Aşair ve Muhâcirîn
Müdüriyet-i Umumisi 3

İşkân-ı Muhâcirîn Nizamnamesi 2

İşkân Kanunu 3, 4, 5, 6, 9, 156

İşkânlı Göçmen 7, 51, 127, 129, 131,
138, 149, 156

İşkân Mıntıka Müdürlüğü 65

İskeçe 65

İskender 186

İskenderiye 256

İslam XIV, XVII, 26, 27, 29, 36,
39, 53, 59, 60, 77, 84, 86, 103,
108, 206, 208, 230, 252, 266

İslam İşbirliği Teşkilatı XIV, 133

İslimye 38, 76, 184, 186

İslimyeli Hasan 187

İsmail Hakkı Akyüz 150, 151

İsmail Hakkı Çakır 177

İsmail Şirvani 28, 29, 30

İsmet İnönü 84

İsmil 129

- İspanya 62, 63
İşperih 54
İsrail 273
İstanbul XIV, XX, 7, 30, 35, 38, 39, 46, 64, 68, 69, 71, 73, 74, 76, 80, 82, 84, 92, 102, 111, 121, 122, 128, 131, 137, 138, 142, 150, 151, 152, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 164, 169, 170, 173, 174, 184, 188, 191, 194, 208, 209, 211, 212, 219, 222, 224, 225, 226, 233, 234, 235, 237, 238, 242, 260, 261, 286, 297, 317, 339
İstanbul Patrikliği 48
İstanbul Ticaret-i Bahriye Müdüriyeti 69
İstanbul Tüccar Derneği 151, 152
İstanbul ve Kadıköy Elektrik ve Tramvay İşçileri Sendikası 159
İstasyon Caddesi 295
İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması IX, XIV, XXI, 283, 334, 336, 337, 342
İstiap Haddi 236
İstihdam X, 3, 10, 67, 68, 69, 171, 282, 283, 284, 285, 293, 319, 321, 322, 326, 330, 331, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 346, 349, 351, 353, 354, 355, 358, 361
İsviçre 133, 151
İş Bankası 151, 157, 229
İş Gücü Durumu IX, XXI, 334, 336, 337, 340, 342, 343
İş Gücü Piyasası Kuramı 358
İşkaşım 131
İşkodra 189
İşsizlik 280, 282, 336, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 353, 354, 355, 361
İşsizlik Oranı 330, 336, 337, 339, 340, 342, 343
İtalya 66, 67, 68, 133
İyi Oluş 368, 370, 371, 372
İyi Parti 265
İzmir 7, 19, 64, 65, 151, 152, 155, 157, 158, 169, 233, 235, 242, 260, 284, 290
İzzet Akosman 151, 152, 153
- J**
- Jansen 232, 252
Japonya 133
Jedi Tower Castle 89
Joseph Ferdinand De Grati 90
- K**
- Kabil 131, 254, 263, 266
Kaçar 15, 17
Kafkasya XII, 1, 14, 15, 18, 20, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 58, 178, 179, 180, 185, 186, 196, 198
Kahire 256
Kalafat 37, 38, 50, 52, 55

- Kalafatlu 37
 Kalaycı Ahmet 187
 Kalın Hatip Oğulları 186
 Kalimañçe 105
 Kalimnos 66
 Kamarlı 15
 Kamil Hacı İsmailzade Mustafa 67
 Kanada 136, 163, 323, 349, 364, 372
 Kanambal 123, 124
 Kansu (Sarı Uygur) Uygur Devleti 120
 Kapçaklar / Kumanlar 36, 190, 198
 Kapitalist Kentleşme 294, 295, 318
 Kapitalist Toplum 319
 Kapitalizm 250, 320, 356, 363
 Kaplıcalar 176, 196
 Karabacak Hüseyin Efe 191, 192
 Karabağ 14, 15, 17, 18, 27, 28, 29
 Karabük 339
 Karacahisar 64, 176
 Karacaviran 129
 Karadağlı 107, 108
 Karadeniz VII, XIII, XV, XXI, 1, 7, 10, 14, 15, 18, 20, 21, 36, 73, 75, 86, 206, 207, 208, 209, 213, 216, 235, 236, 246, 252, 346, 349, 350, 354
 Kara Hüseyin Oğulları 195
 Karakoyunlu 26
 Karaman XVIII, XXII, 187, 197
 Karamenderes 37
 Karapapaklar 15, 17, 18, 20, 21, 25
 Karaşehir 123
 Karayazi 28
 Karesi Beyliği 36
 Karlık 176, 193, 195
 Karlık Obası 193, 194
 Karnabat 52, 54, 59
 Kars 14, 17, 18, 30, 151, 157, 158, 338
 Kars Paşalığı / Kars Paşası 15
 Karşıbağ Mahallesi 195
 Karşılıklı Etkileşim 299
 Kartli-Kaheti 15
 Kartopu Tekniği 300
 Kasırgalar 54
 Kastamonu 157, 338, 339
 Kaşgar 130, 133
 Kaşgar Devleti 120
 Katırcı Oğulları 195
 Katırcı Mustafa Efe 191
 Kavimler Göçü 230, 231
 Kayalar 176, 181, 192, 193, 195, 199, 201
 Kayı 36
 Kayımdolla 126
 Kayıt Dışı X, 282, 309, 330, 346, 349, 350, 351, 353, 354, 357, 358, 361
 Kayız 123, 124

- Kaykı Oğulları 186
- Kaynarca 195
- Kayseri VIII, IX, XXI, 7, 129, 130, 131, 135, 137, 138, 142, 281, 292, 294, 295, 298, 299, 302, 303, 305, 306, 307, 317, 318
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi 296, 303
- Kaza XX, 128, 206, 209
- Kazah 15, 18
- Kazak 18, 20, 26, 28, 33, 120, 124, 126, 138, 143, 144, 183, 224
- Kazak Göç Grupları 123
- Kazak Göç Kafileleri 125
- Kazak Muhacirleri Encümeni 126
- Kaz Dağları 184
- Kazım Taşkent 150, 151
- Kemal Kılıçdaroğlu 263
- Kemal Zaim Sunel 151
- Kemençe 213
- Kent İmgesi 299, 300, 301, 317
- Kentleşme 5, 294, 295, 336, 396
- Kentleşme 294, 298, 318
- Kent Mülteciliği 313
- Kentsel Dönüşüm 296, 298, 303, 304, 305, 306, 316, 318
- Keşan 39
- Keşmir 124, 126, 127, 128
- Kethüda Oğulları 186
- Kırcaali 50, 52, 54, 76, 82
- Kırgızlar 120, 130
- Kırgız Türkleri 130
- Kırım XVII, 1, 11, 24, 27, 179, 200
- Kırım Savaşı III, XX, 1, 2, 16, 17, 24, 30
- Kırklareli 82, 84, 156, 158, 169, 195, 209, 338
- Kızanlık 183, 184, 186
- Kızanlıklılı Kalın Hatip Mehmet 187
- Kızılay 52, 131, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 170, 171, 174
- Kızılbaş 207, 208
- Kızılıçık 195
- Kızılhaç 126, 161, 163, 164, 166
- Kızıl Kalebel 123
- Kilis 155, 260, 309, 339, 367, 374
- Kilit Deresi 176
- Kilkiş 225
- Kimlik 25, 83, 84, 136, 190, 199, 218, 225, 233, 252, 278, 279, 294, 296, 297, 300, 315, 317, 318, 321, 348, 350, 352
- Kingdom of Montenegro 89, 91
- Kingdom of Serbs 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99
- Kireççi 64
- Kitabe 176, 198
- Koca Ali Oğulları 186
- Koca Baş Oğulları 180
- Kocabıyık Oğulları 186

- Koca Çay 176
- Kocaeli 7, 82, 84, 151, 158, 169, 209, 211, 233, 234, 242
- Kocamustafapaşa 137
- Kocapınarlı Pomak Kara İbrahim Efe 193
- Kocapınarlı Sarı Niyazi Kırdar 193
- Koçani Yöresi 105
- Komünizm 121, 147, 161
- Konya 129, 137, 138, 151, 152, 155, 157, 158, 159, 170, 191, 260
- Konya Ereğlisi 129
- Kopça 129
- Korelasyon IX, 338, 339, 340, 343
- Korelasyon Analizi 338, 339, 343
- Kore Savaşı 147
- Kore Türk Komutanlığı 165
- Koruyucu Faktör 372, 373
- Koruyucu Hekimlik 370
- Kosta Prvulović 97
- Koşukavak 52, 54, 76
- Kozli 90
- Kozluk 194, 195
- Kökülük 123
- Krişeva 186, 187, 190, 191
- Krsto Dabković 93
- Kuşar 130
- Kuçenze Kasabası 122
- Kukla Değişkenler 338
- Kula Oğulları 186
- Kumanova 104, 105, 108, 111, 114
- Kumkale 37, 38, 42, 43, 44, 46, 48, 51, 52
- Kumkale Kalesi 37
- Kumköy 37, 55
- Kumul 138
- Kur'an-ı Kerim 29
- Kurban Ağa 191
- Kurdemir 28
- Kurtdere 176, 189, 195
- Kurumsal Teori 335
- Kutubi 130
- Kuzey Afrika 7, 212, 256, 329
- Kuzey Azerbaycan 14
- Kuzey Kafkasya 14, 15, 24, 27, 29, 33
- Kuzguncuk 100
- Küba 28
- Küçükçekmece 137
- Küçük Hamam 176
- Kükürtlü Ilıcası 175
- Kültürel Çözülme X, 346, 347, 348, 349, 358, 359, 361, 362
- Kültürel Sermaye 236, 347, 348, 356, 357, 358, 361, 362
- Kültürel Sermaye X, 346, 347, 348, 349, 354, 361, 363, 364, 365
- Kümülatif Nedensellik Teorisi 335
- Kürdemir 27, 29
- Küresel Göçmen 319

Küreselleşme IX, 22, 319, 320, 321,
322, 323, 331, 332

Kürtün VI, VII, XX, 206, 207, 208,
209, 210, 211, 212, 213, 214,
215, 216

Kütahya 137, 158, 180, 182, 195

L

Lapseki 36, 40

Lari 353

Lausanne Peace Treaty 92, 95

Lav Troçki 105

Laz Deli Hüseyin Efe 192

Lenkeran 14

Leryos 66

Lev Troçki 227

Lezgin 15

Liberal Halk Partisi 77

Libya 256

Limni 65

Lofça 183, 184, 186

Lofçalı Dülger Halil Oğlu Hüseyin
187

Lom 183, 187

Lomlu Hacı Ahmet Oğulları 195

Londra Antlaşması 75

Lozan Barış Antlaşması 50

Lüleci Abdullah Ağa 181

Lüleci Köyü 180, 181

Lüleci Oğulları 180

M

Macarlar 36

Macedonia 90, 91, 92, 112, 117

Machiel Kiel 39

Makay 123, 124

Makbule Hanım 160

Makedonya V, XVII, 37, 73, 74, 76,
80, 85, 86, 103, 104, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 111, 112,
114, 115, 218, 226, 229

Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti
115

Malaniç 54

Malezya 135

Maliye Nezareti XIV, 197

Malthus 231

Manas 130

Manastır 65, 104, 108, 111, 114, 115,
189, 227

Manav/Yerli 42

Mandıra 176

Manisa 128, 138, 151, 169, 188, 195,
200

Manyas 185, 186, 187, 191, 193, 195

Mao Ze-dong 120

Mardin 157, 158, 338

Marisco 62

Marjinalleşme 296

Marksist-Leninist 147

Marmara 7, 49, 68, 75, 169

- Marmaris 64, 67
 Marranoyu 62
 Marshall Yardımı 168, 169, 170
 Marshall Yardım İdaresi 156
 Maso (Orta) Düzey Teoriler 335
 Maurice Lush 151
 Max Weber 255
 Mazgit 106
 M. Drew 39
 M. E. Buğra 121, 124, 125, 127
 Mecid 125
 Mecidiyeköy 100
 Mecit Duruiz 151
 Mecitözü 27
 Mehmed Burhaneddin Efendi 43
 Mehmet Çelik 177
 Mehmet Esat Çelik 177
 Mehmet Kaplan 181
 Mehmet Oğulları 186, 195
 Mehmet Sadık Çelik 177
 Mekânsal Kümelenme IX, 298, 299, 302, 316
 Meksika 327
 Melih Oğulları 195
 Memduh Payzın 155
 Menderes Nehri 68
 Menteşe 64, 67, 69, 72, 177, 197
 Menzil Tarikatı 212
 Meral Akşener 265
 Merkez Bankası 151, 157, 163
 Merkezin Çöküşü 299, 303, 315
 Merzifon 27
 Mescit 176
 Mescit Kuyusu 176
 Mestanlı 52, 76, 82
 Mestiniyaz Hanımefendi 43
 Metodije Gligorović 93
 Mevlana Halid 28
 MHP 265
 Mısır 135, 145, 230, 256, 327
 Mısırlı 256
 Midilli 65
 Milas 64, 66, 72
 Millî Komite 149
 Millî Mücadele VI, 78, 86, 120, 121, 124, 125, 142, 143, 183, 191, 192, 196
 Millî Türk Talebe Birliği 80
 Ministerial Conference 378
 Ministry of Development 379
 Ministry of Economy 379
 Mir Hamza Nigari Iv, 29, 30, 33
 Mithat Dülge 151, 152
 Mithat Nemli 151
 Mobility Strategy 378
 Modernleşme 250, 294
 Modernleşme 295, 317, 318
 Moğollar 120

- Mohamed Bouazizi 255
- Moldavya 349
- Moldova 37
- Molla Abdülkadir Güven 177
- Molla Câmî 28
- Molla İsmail Efendi 189
- Molla İsmail Oğulları 186
- Montenegro 89, 90, 91
- Mordovis 105
- Muammer Alakant 167
- Muammer Kaddafi 256
- Mudros Agreement 92
- Mugan 17
- Muğla IV, XIX, XX, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 158, 159, 242
- Muhacir XVII, 2, 3, 4, 10, 19, 38, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 65, 60, 103, 104, 107, 115, 122, 126, 128, 131, 144, 150, 155, 162, 165, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 223, 224, 263
- Muhacir Davut Oğulları 195
- Muhâcirîn Komisyonu 2
- Muhâcirîn Müdüriyeti 3
- Muhacirler Camii 191
- Muhacir Rüstem Oğulları 195
- Muhacir Tahsildar Ali Efendi 183
- Muhammed Mursi 256
- Muhammed Nuri Efendi 28
- Muhammed Zahir Şah 131
- Muhammet Emin 124
- Mukaddime 231, 252
- Muradiye Mahallesi 195
- Muratlar Köyü 54
- Musa Oğlu Damadı Süleyman 186
- Mustafa Fakih Mahallesi 195
- Mustafa Kemal 48, 49, 59, 77, 86
- Mustafa Oğulları 186, 195
- Mustafa Tepeli 177
- Muş 339
- Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı 65
- Mübadil IV, XX, 58, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70
- Müfide Ferit Tek 218
- Mülteci X, XIX, XXI, 4, 6, 8, 10, 49, 127, 144, 149, 151, 153, 156, 162, 164, 168, 169, 257, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 283, 287, 291, 292, 313, 323, 353, 363, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374
- Müridizm Hareketi 30
- Müritlik 28, 29, 30
- Müslüman Kardeşler 256
- Müslümanlar 16, 17, 25, 29, 32, 39, 103, 105, 106, 108, 110, 115, 179, 199, 225, 227, 229, 230
- Myer Cohen 151

N

Nahçıvan 17
 Nakşibendi 28, 29, 30
 Navi Pillay 133
 Nazlı Tılabar 150, 151, 160
 Nebil Batu 126
 Necati Üçer 159
 Necmiye Sağıroğlu 166
 Negatif Net Göç 247
 Neo-liberal 320, 325
 Net Göç Hızı 335, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 343
 Neuilly Antlaşması 77, 78, 80
 Nevrokop 76
 New York Protokolü 257, 277, 292
 N.G. de Lavernette St Maurice 151
 Niğbolu Muharebesi 73
 Niğde 128, 138, 158
 Nihat Çelik 284
 Nihat Eğriboz 162
 Nihat Reşat Belger 150, 151, 152, 162
 Nikola Mushanov 80
 Nikolay Velimiroviç 110
 Niko Medović 93
 Niksar 27, 187, 197
 Niş Sancağı 76
 Nitel Araştırma 255, 268, 300, 350, 351, 365

Nitel Araştırma Yöntemi 270, 300, 350, 351

Nurgocay 122, 125, 142

Nurgocay Batur 121, 125

O

OECD XV, 336, 345

Oelsner Planı 295

Of 180, 181, 182, 187, 188, 193, 198, 200

Oğrajdin Dağı 105

Oğuz Caddesi 306

Oğuzlar 36, 206

OPTİMAR XV

Ordu XV, 158, 208, 233, 234, 240, 242, 338

Ordubad 17

Organik Toplum 319

Orhan Bey 36, 219

Orhanlar Nahiyesi 195

Orta Asya 25, 206, 219, 230, 329

Orta Doğu VIII, XXI, 212, 230, 256, 270, 275, 276, 278, 279, 281, 329

Ortaköy 76

Orta Oba 193, 194

Osman Ağa 194

Osman Batur İslamoğlu 122, 124, 141

Osmaniye 170

Osmanlı VI, 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 14,
15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24,
25, 26, 29, 30, 31, 33, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 43, 46, 47, 48,
55, 58, 60, 61, 73, 74, 75, 87,
103, 105, 106, 109, 115, 126,
143, 178, 179, 183, 184, 194,
199, 200, 219, 223, 225, 226,
227, 229, 358, 363, 396

Osmanlı Arşivi XIII, 24, 57, 71,
176, 187, 197

Osmanlı Bankası 151, 163

Osmanlı Devleti XIX, XX, 1, 2, 3,
10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19,
24, 27, 29, 31, 57, 58, 60, 74,
75, 76, 77, 83, 87, 103, 104,
106, 175, 177, 178, 183, 184,
200, 206, 207, 218, 219, 220,
222, 223, 226

Osmanlı İmparatorluğu 14, 15, 16,
17, 18, 19, 31, 38, 74, 86, 106,
152, 197

Osmanlı-Teymur 26

Osman Oğulları 186

Osman Paşa 46

Osmanpazarı 52, 54, 59, 195

Osman Taştan 126, 143

Otoregresif Panel Modelleri 338

Ottoman Empire 90, 91, 92

Ovacık 194, 195

Ö

Ömer Rıza Doğrul 163

Ören 64

Ötekileştirme 287, 288, 367

Öz Saygı 372

P

Pakistan 124, 126, 127, 134, 135,
138, 144, 276

Pamir Dağları 130

Pamir Yaylaları 131

Pandemi 240, 369

Papaklılar 28

Paris Antlaşması 17

Paris Barış Konferansı 106

Parsel Bazlı Mülkiyet 251

Pastacı Uşaklar 236, 253

Pastrovic Area 90

Paşmaklı 76

Peçenekler 36

Pehlivanlı 191

Pekin 133

Pembek 15

Pencap 131

Pera 90, 91, 93

Peşaver 126, 144

Petar Hajduković 100

Ph Garelli 151

Pierre Bourdieu 232, 236, 286, 347,
348, 354, 364, 365

Pirenli Tepesi 176

- Pirenli Tepesi 176
 Pir İlyas Amasi 26
 P. Kuyunciç 110
 Plevne 46, 52, 82, 83, 183, 184, 186
 Plevneli Ahmet 187
 Plevneli Oğlu Bakkal Ali Efendi 181
 Pluri-Local 323
 Polatlı 155
 Polski 52
 Polyksena 53
 Pomak Abdüllatif Oğulları 186
 Pomak Ali Oğulları 187
 Pomak Arif Aktan 181
 Pomak Aziz 191, 192
 Pomak Çolak Sait Ağazade 192
 Pomak Demirci Hüseyin Oğulları 186
 Pomak Fettah Oğulları 186
 Pomak Habibe Kızı Hayriye Hanım 192
 Pomak Hasan (Şen) 192
 Pomak Kömürcü Oğulları 187
 Pomak Mustafa Oğulları 186
 Pomak Osman Oğulları 186
 Pomak Sait Ağa 181, 186
 Pomak Salih Oğulları 186
 Pomak Türkleri VI, 189, 190, 191, 193, 196, 198, 199
 Pomak Yakup Oğulları 186
 Posköy 187
 Posköylü Halil Oğulları 195
 Posta Niyazi Özer 189
 Pravadı 183, 184, 186, 189
 Pravadılı Dede İbrahim 187
 Pravadılı Kethüda Hasan Hüseyin 187
 Preliminar Ayastefanos 18
 Presidency for Turks Abroad and Related Communities XVI, 379
 Preşevo 104
 Priamos 53
 Priştine 106, 111, 115
 Prizren 106, 111, 115
 Prizrenli Aliaga 107
- R**
- Radoviçe 226
 Radoviş 104, 105, 109, 111, 114
 Rahova 39, 40, 52, 58
 Rasonryi 231, 253
 Rassal Etkiler 337
 Ravenstein 231, 253
 Razgrad Komisyonu 81
 Reagan 320
 Recep Tayyip Erdoğan / Erdoğan XVII, XVIII, 134, 262, 265
 Reconquista 62
 Refik Koraltan 149, 152, 153, 154, 162, 166

- Reşat Aksan 151
 Rina Andonović 100
 Risk Faktörleri 372
 Rize XV, XIX, XXI, 187, 200, 233, 234, 237, 240, 242, 338
 Robert Gibbs 133
 Rodna Zaştita 78, 80
 Rodoplar 38, 76, 183
 Roma 18, 37, 113, 114, 133, 175
 Romanya XVII, 1, 6, 10, 49, 51, 59, 73, 75, 87, 349
 Roseann Rife 133
 Rotherham Çalışması 371
 Ruh Sağlığı 281, 368, 370, 371, 372, 373
 Rumeli 2, 18, 23, 57, 60, 103, 104, 175, 176, 178, 182, 183, 184, 187, 188, 189, 193, 196, 199, 200, 219, 222
 Rumlar IV, 16, 38, 47, 48, 53, 55, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 206
 Rumlar IV, 62
 Rus VI, 2, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 30, 38, 39, 46, 47, 125, 178, 179, 183, 194, 208, 223, 224, 225, 226, 236, 352, 355, 359
 Rusça 355, 356
 Rusçuk 38, 52, 53, 76, 82, 183, 184, 186
 Rus-İran Savaşı 14, 15, 16, 18, 24
 Ruslar 14, 15, 16, 17, 18, 25, 26, 30, 39, 46, 208, 219, 224
 Russia 384
 Rus-Türk Savaşı 14, 16, 17, 18, 19
 Rusya 1, 14, 15, 16, 18, 19, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 48, 73, 74, 147, 212, 222, 236, 256, 261, 349, 354, 355, 357
 Rusya Federasyonu 134
 Rüknettın Nasuhioğlu 149, 151
 Rüştü Aras 111
- S**
- Saadettin Alkan 177
 Saat Camii 110
 Sabit Etkiler 337, 338
 Sadaraklıleri 17
 Sadlu 17
 Sadreddin Şirvani 26
 Safevi Devleti 207
 Saffet Gürol 155
 Safiye Hüseyin Elbi 151
 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı 149, 151
 Sahabiye Mahallesi IX, XXI, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 315, 316, 317
 Sahabiye Mahallesi VIII, 294
 Saidiye Milli Devleti 120
 Saime İmer 159

- Saint Sava 98
- Saka Oğulları 186
- Saka Osman 187
- Sakarya 209, 286, 293
- Sak-Oğlu Saka Osman Ağa 181
- Salihli 126, 128, 144
- Salih Oğulları 186
- Salis 124
- Salis Emreulu 123
- Saller 54
- Salmas 17
- Saltıklar ve Kızıllar 195
- Saltuk Mevkii 36
- Salyan 14
- Samed Ağaoğlu 155
- Sanat X, XXI, 65, 66, 67, 68, 168, 347, 364, 366, 368, 369, 371, 372, 373, 375
- Sanat Yoluyla Öğrenme 369
- Sanayi Devrimi 319, 334
- Sanayileşme 5, 271, 294, 295, 396
- Sancak 106, 110, 115
- Sancaktepe 286
- Sarayburnu 222
- Sarı Saltuk 23, 36, 60
- Schliemann 41, 61
- Sedat Simavi 150
- Seelye 162
- Sefaköy 137
- Selanik 65, 104, 111, 115, 186, 190, 191, 225, 226
- Selanik Ateşkes Antlaşması 77
- Selanik Bankası 151
- Selçuklu 36
- Selçukname 36
- Selimiye 64, 222
- Selim Köyü 194, 195
- Selim Oğulları 186
- Selimpaşa 137
- Selim Ragıp Emeç 150, 151
- Selvi 39, 40, 52, 59
- Serbest Göçmen 6, 148, 149, 156
- Serbia 89, 90, 91
- Serbian Orthodox Church 99, 100
- Serhad 131
- Sermaye X, XX, 65, 69, 70, 233, 236, 270, 278, 282, 283, 284, 295, 309, 320, 321, 322, 323, 325, 347, 348, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 364
- Sermayenin Kentleşmesi 294, 295
- Servi 40, 43, 44
- Seydi 176
- Seydiköy 175, 176, 177
- Seyyidli-Arsaklı 17
- Sıla-i Rahim 230
- Sırıçık 54
- Sırp XV, XX, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 226

- Sırp Halk Radikal Partisi 106
- Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı V, 106
- Sibirya 25, 29, 46
- Siirt 158, 194, 338
- Silistre 52, 54, 59, 82, 183
- Sinan Bıçkı 181
- Sindelhöyük 129
- Sinop 18, 154, 157, 158, 338, 339
- Siraceddin Şirvani IV, 28
- Sirkeci 128, 156, 159, 160
- Sirte 256
- Sivas 17, 29, 30, 158, 187, 197
- Slovenes / Kingdom of Yugoslavia 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101
- Sofya 38, 76, 81, 160, 165
- Son Posta 151
- Son Saat 151
- Sosyal Reçeteleme Xxı, 369, 370, 371, 373
- Sosyal Reçeteleme X, 366, 369, 370, 371
- Sosyal Sağlık 369
- Sosyal Sermaye 232, 236, 284, 285, 290, 322
- Sosyal Sermaye Teorisi 232, 335
- Sosyal Uyum XVIII, XIX, 259, 296, 297, 316
- Sosyokültürel Dönüşüm VIII, IX, XXI, 294, 296, 298, 299, 300, 303, 304, 306, 315
- Sovyetler Birliği / SSCB XV, 51, 147, 346, 349, 350, 357, 359
- Sowell 236, 253
- Söbücealan 176
- Sömbeki 66
- Sözcü VIII, XXI, 254, 255, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 287
- Split Şehri 112
- Sredno Konyare 104
- S. Şerif Teyci 124, 125
- Stanislav Krakov 93, 99
- Stevrek Nahiyesi 54
- Stojan Kapetanović 91
- Stouffer 231, 253
- Sularya Dağları 176, 190
- Sularya Ormanları 176
- Sultanbeyli 137
- Sultanhan Kazası 128
- Sultan Suleiman The Magnificent 89
- Sultan Şerif 123
- Suluova 27
- Suriye VIII, XVII, 8, 11, 137, 254, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 275, 277, 279, 281, 284, 285, 290, 307, 309
- Suriye Krizi 275, 277, 278, 287
- Suriyeli VIII, 8, 254, 255, 256, 257,

- 258, 259, 260, 261, 263, 264,
266, 267, 275, 277, 278, 280,
281, 282, 283, 284, 285, 286,
287, 288, 290, 291, 293, 296,
298, 299, 300, 302, 304, 306,
308, 309, 310, 311, 312, 313,
314, 315, 316, 366, 367, 368,
374, 376
- Suriyeli Esnaf 296, 306, 307, 308,
309, 310, 311, 312, 315
- Suriyeliler XXI, 254, 255, 257, 258,
259, 260, 261, 263, 264, 265,
276, 277, 278, 279, 280, 281,
282, 283, 284, 285, 286, 287,
289, 290, 291, 292, 293, 296,
297, 298, 299, 301, 302, 303,
304, 305, 306, 307, 308, 309,
310, 311, 312, 313, 314, 315,
316, 317, 318
- Suriyeli Mülteci 261, 263, 277, 366,
367, 368, 369, 370, 375
- Suriye Ulusal Koalisyonu 259
- Suudi Arabistan 135
- Suzan Odabaşı 280
- Süleyman Oğulları 186
- Sümerbank 160, 294, 317
- Sümerbank Bez Fabrikası 294
- Süngerci 64, 66, 67, 68, 69
- Sünni İslam 208
- Sveti Nikole-Ovçe Pole 109
- Syenice Belediyesi 107
- Syria 384, 385
- Ş
- Şadiye Hanım 43
- Şahdali 17
- Şalpazarı 212
- Şamahı 27, 28
- Şamahı Hanlığı 28
- Şamanizm 26
- Şamlı 176, 178, 181, 186, 188, 189,
195, 197, 198
- Şam Mezarlığı 29
- Şanlıurfa 260, 283, 291
- Şebir 194, 195
- Şehir Dram Tiyatrosu 165
- Şehremaneti 2
- Şehzade İbrahim Tevfik Efendi 43
- Şeki 27, 28, 30
- Şemşaddil 15
- Şeyh Sadreddin Şirvani 26
- Şeyh Şamil 30, 179
- Şeyhülislam Musa Kazım Efendi
191
- Şeyh Yahya Mervazi el-İmadi 28
- Şeymene 194, 195
- Şırnak 338
- Şifa Ilıcası 175
- Şirinagar 126
- Şirvan 26, 27, 28, 29
- Şirvanizade Muhammed Rüşdu
Paşa 29

- Şişli 100
- Şoför Mustafa Bakır 181
- Şumnu 52, 54, 82, 84, 181, 183, 184, 186
- Şumnulu Boşnak Mustafa 187
- Şumnulu Hüseyin 187
- Şumnulu Kaykı Hüseyin 187
- T**
- Tahir Ağa 189
- Tahsildar Ali Efendi 183
- Tahtalı Peştamal 212
- Takman 124
- Taksim 93, 99
- Taliban 254, 263, 265, 279
- Tanju Özcan 263, 264
- Tanzimat 2
- Tarakama 16
- Tarım Dışı İşsizlik 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343
- Tasvir-i Efkâr 219
- Taşıma Kapasitesi 235, 236, 247
- Taşkurgan 130
- Tatar XVII, 16, 219, 224
- Tatarlar 16, 179, 263
- Tatarpazarcığı 184
- Tavşancı Oğulları 186
- Tavuk Ali Efe 192
- Tayland 135, 138, 144, 145
- Tebriz 17, 27
- Tekeler 54
- Tekeli 64, 72, 233, 248, 253, 298, 318
- Tekirdağ 82, 84, 151, 156, 158, 169, 338
- Teodor Teodorov 77, 87
- Teodosya 69
- Teofil Stanić 93
- Teori VII, XXI, 147, 230, 231, 232, 233, 249, 296, 314, 321, 322, 335, 369, 374
- TEPAV XV, 284, 291
- Terekeme (Elat) 17
- Tersane Konferansı 74
- Terzi Oğulları 186
- Tevfik 43, 62, 72, 204
- Tevfik İleri 127
- Tevfikiye 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 60
- Tezer Taşkiran 151
- Thatcher 320
- Thessaloniki 91
- Tırnova 38, 39, 54, 59, 76, 82, 183, 184, 186, 224
- Tibet 124, 138
- Ticaret Nezaretî 2
- Tirebolu 208
- Tiyatro XXI, 164, 295, 369, 370
- TOBB XV, 284, 293

- Tokat 17, 28, 157, 158, 187, 197, 208 56, 57, 58, 61
- Toma Radjenović 95, 97 Troya Ovası 36, 37, 55
- Tomuş Oğulları 186 Troya Savaşı 35, 53
- Topal Hasan Oğulları 195 Troya Tarihi Milli Parkı 35, 37, 38, 52, 56, 58
- Tophane-i Amire 46, 48 Truman 163
- Toplumsal Çözülme 289, 348 Tuna 52, 53, 75, 183, 202, 203, 220, 221, 222, 224, 229, 295, 350, 364
- Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü 156, 167, 170 Tuna Vilayeti 38, 75, 76
- Tortum 191 Tunceli 158, 194, 261
- Torul 208 Tunç Çağı 53
- TR10 Bölgesi 338 Tunus 254, 255, 256
- TR21 Bölgesi 338 Tunuslu 255
- TR51 Bölgesi 339 Turfan Uygur Devleti 120
- TR81 Bölgesi 339 Turhal 27
- TR82 Bölgesi 338, 339 Turist Vizesi 349
- TR90 Bölgesi 233, 234, 247, 338 Turkish Community 394
- TRA2 Bölgesi 338 Turkish Language 393, 394
- Trabzon XV, XX, 18, 68, 155, 158, 173, 179, 180, 181, 182, 187, 188, 193, 197, 198, 206, 208, 209, 233, 234, 235, 240, 242, 338 Turkish Republic of North Cyprus 384
- Trajan Zivković 99 Tutak 18
- Trakya 38, 40, 48, 49, 74, 76, 78, 79, 86 Tutrakan 52, 54
- TRB2 Bölgesi 339 Tuzla 128
- TRC1 Bölgesi 339 Türk III, V, VII, XV, XVII, XIX, XX, 4, 5, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 36, 37, 38, 39, 49, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85,
- TRC3 Bölgesi 338
- Troas 36, 37, 41, 57, 61
- Troya / Troyalı IV, XX, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 46, 50, 52, 53, 55,

- 86, 87, 88, 95, 103, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 111, 112,
114, 115, 120, 122, 124, 125,
126, 142, 143, 144, 147, 148,
150, 151, 152, 153, 154, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 163,
165, 167, 169, 171, 173, 175,
177, 180, 183, 189, 199, 200,
206, 211, 216, 218, 219, 220,
221, 222, 223, 224, 225, 226,
227, 228, 229, 254, 259, 262,
264, 266, 279, 286, 287, 298,
307, 309, 311, 312, 313, 314,
352, 356, 357, 359, 367
- Türk Ay Cemiyeti 165
- Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi 78,
79, 148
- Türkçe 22, 27, 34, 37, 65, 78, 115,
148, 310, 312, 315, 355, 356,
368
- Türk Esnaf XXI, 296, 300, 306,
307, 308, 309, 311
- Türk Göçmen Dernekleri
Federasyonu 168
- Türkistan 1, 6, 10, 120, 124, 125,
126, 138, 142, 143, 144, 206,
218
- Türkiye III, IV, V, VIII, IX, XV,
XVII, XVIII, XIX, XX, XXI,
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 14,
15, 16, 18, 19, 20, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 31, 32, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60,
63, 64, 65, 67, 69, 71, 72, 73,
76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 87, 88, 95, 103, 106, 107,
108, 110, 111, 112, 115, 120,
123, 126, 127, 128, 129, 131,
132, 134, 135, 136, 137, 138,
139, 140, 143, 144, 145, 147,
148, 149, 153, 156, 159, 162,
163, 164, 165, 168, 169, 170,
171, 173, 174, 198, 200, 208,
209, 210, 211, 212, 213, 216,
221, 229, 230, 246, 253, 254,
255, 257, 258, 259, 260, 261,
262, 263, 264, 265, 266, 268,
269, 270, 275, 276, 277, 278,
279, 280, 281, 282, 283, 284,
285, 286, 287, 288, 289, 290,
291, 292, 295, 297, 298, 312,
317, 334, 335, 336, 337, 342,
343, 344, 345, 346, 347, 349,
350, 351, 354, 355, 356, 357,
358, 359, 361, 363, 364, 366,
367, 368, 374, 375, 376, 380,
395, 396
- Türkiye Büyük Millet Meclisi /
TBMM XV, 3, 5, 6, 7, 10, 18,
127, 131, 148, 149, 151, 155,
166, 167, 168, 172
- Türkiye Cumhuriyeti XX, 3, 4, 6,
10, 19, 57, 65, 70, 72, 82, 84,
108, 110, 115, 133, 153, 208,
396
- Türkiye Damızlık Koyun Keçi
Yetiştiricileri Merkez Birliği 283
- Türkiye Gazetesi 284, 290
- Türkiye Kızılay Göçmenlere
Yardım Merkez Komitesi 150
- Türkiye Scholarships 380
- Türkler IV, V, VII, XVI, XVII, XX,
1, 6, 7, 10, 11, 13, 15, 23, 24,
26, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 46,
48, 49, 50, 51, 52, 55, 58, 60,
61, 63, 64, 65, 66, 67, 73, 75,

76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 87, 88, 103, 104, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 112, 113,
115, 126, 130, 135, 142, 144,
145, 147, 148, 149, 153, 161,
162, 163, 165, 169, 173, 174,
175, 176, 184, 189, 190, 206,
218, 219, 220, 222, 224, 225,
226, 227, 229, 231, 253, 262,
311, 312

Türkmençay Antlaşması 14, 16, 24

Türkmenler 36, 37, 207, 216

U

Uçkılca 15

UK XVI, 378

Ukrayna 349, 355, 356

Uluhanlı 17

Ulukışla Kazası 128

Uluköy 210

Ulus 154, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 168,
173, 179, 199, 227, 288, 292,
322

Ulusal Liberal Parti 80

Uluşarırı IX, 319, 320, 322, 323,
324, 325, 326, 327, 330, 331

Ulus Devlet 3, 199, 227, 271, 288,
322, 323, 324, 396

Uluslararası Af Örgütü 133

Uluslararası Göç Kürsüsü 283, 292

Uluslararasılaşma 320

Uluslararasılık 324

Uluslarüstülük 324

Umum Muhâcirîn Komisyonu 2

UNESCO XVI, 165, 283, 292

UNICEF XVI, 163, 164, 366, 367,
376

UNRWA XVI, 273, 274

Urmiye 17

Urumçi V, 122, 124, 125, 130, 132,
133, 134

USA XVI, 379

Uskudar 100

Ustrumca Ovası 105

Usturumca 226

Uygur 23, 120, 122, 129, 130, 132,
133, 134, 135, 137, 142, 143,
144, 145

Uygurlar 23, 120, 133, 135, 136,
137, 142, 145

Uygur Tiginini 23

Uyum Süreçleri XX, 196, 259, 281,
313

Uzlar 36

Uzun Ahmet Oğulları 186

Uzunoba 27

Ü

Üçok Kolu 206

ÜİYE XVI, 270

Üsküp 104, 105, 107, 111, 113, 114

Üvecik 54

V

Vahram Gesar 151
 Vali Konağı 295
 Van 14, 130, 158, 264, 283, 291, 339
 Vardar Banlığı 109, 111
 Vardar Nehri 104
 Vardar Vadisi 104
 Varna 18, 38, 76, 82, 183, 221
 Varnalı Hüseyin Oğulları 195
 Varsıl Köyü 54
 Varzulitsa 52, 54
 Vasa Çubriloviç 110
 Vaso Kovačević 99
 Vefa 160
 Vehbi Koç 151, 158
 Vestfalya Antlaşması 271
 Veys Oğulları 184, 186
 Vidin 38, 76
 Vitoş 105
 Vladimir Çerkaski 222
 Vreme Gazetesi 108

W

Walker 162
 Washington 163

X

Xin-Jiang 124, 125, 142

Y

Yabancı Düşmanlığı 287
 Yabancı Koruma Kanunu 257
 Yağ Lekesi 295
 Yahudi XVII, 1, 10, 230
 Yahyalı Kazası 129
 Yakup Han Be-devlet 120
 Yalva 223, 224
 Yapıldak Köyü 36
 Yapısal Dönüşüm 298
 Yardım Kampanyası 160
 Yardım Komitesi 150, 151, 155, 156, 157, 169
 Yarışalan 176, 190, 195
 Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu 300
 Yaşam Biçimi 249, 297, 313
 Yaşam Güzergâhları 232, 233, 249
 Yaşlı Bağımlılığı 247
 Yazıcıoğlu Ali 36
 Yedikule 93
 Yemen 256
 Yenikavak 176, 192, 194, 195
 Yenikavaklı Gürcü 192
 Yeniköy 37, 38, 47, 48, 52, 53, 54, 61, 191

- Yeni Pazar 104, 107
- Yeni Şafak VIII, XXI, 254, 255, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267
- Yenişehir 37, 38, 48, 53, 167
- Yerkesiği 37, 46, 47, 48, 55
- Yerleşikler 4, 55, 314
- Yoksulluk 3, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 353, 354, 361, 367, 396
- Yolbars Han 125
- Yosip Broz Tito 112
- Young 90, 96, 100, 162, 372, 376
- Yozgat 158
- Yörüklük Bölgesi 104
- Yugoslav Bölümü 104
- Yugoslavya XVII, 6, 49, 81, 95, 107, 108, 110, 111, 112, 115, 116, 147
- Yukarı Dereler 54
- Yunanistan IV, XVII, XIX, 5, 6, 37, 49, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 84, 86, 87, 106, 156, 225, 263
- Yunus Emre Institute 379
- Z**
- Zafer 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 173
- Zafer-i Milli 177, 197
- Zağra 39, 224
- Zaptiye Nezaretî 2
- Zengibasar 18
- Zeytinburnu 128, 137, 160
- Zeytinburnu Misafirhanesi 156, 161
- Zeytinyağı Tesisleri 70
- Zilan Ailesi 17
- Zile 27
- Zine El Abidine Ben Ali 255
- Ziraat Bankası 151, 152, 167, 168, 220
- Ziştov (Ziştov) 52, 54
- Ziyyat Ebüzziya 151, 152
- Zonguldak 90, 158, 168, 339
- Zorka Radjenović 98
- #**
- 12 Eylül Askerî Darbesi 210
- 27 Mayıs Caddesi 307
- 31 Mart Vak'ası 43
- 93 Harbi VI, 2, 38, 39, 46, 47, 48, 50, 55, 60, 74, 76, 84, 178, 179, 183, 184, 185, 194, 196
- 1876 Bulgar İsyanı 73
- 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı VI, 2, 39, 178, 179, 183, 194
- 1929 Dünya Ekonomik Buhranı 80, 81
- 1931 Sayımı 109
- 1950-1951 Göçü 52, 53
- 1951 Vergisi 163

Genel Ağ Sayfası: www.atam.gov.tr
e-mağaza: emagaza-atam.ayk.gov.tr

ISBN: 978-975-17-5359-5

9 789751 753595